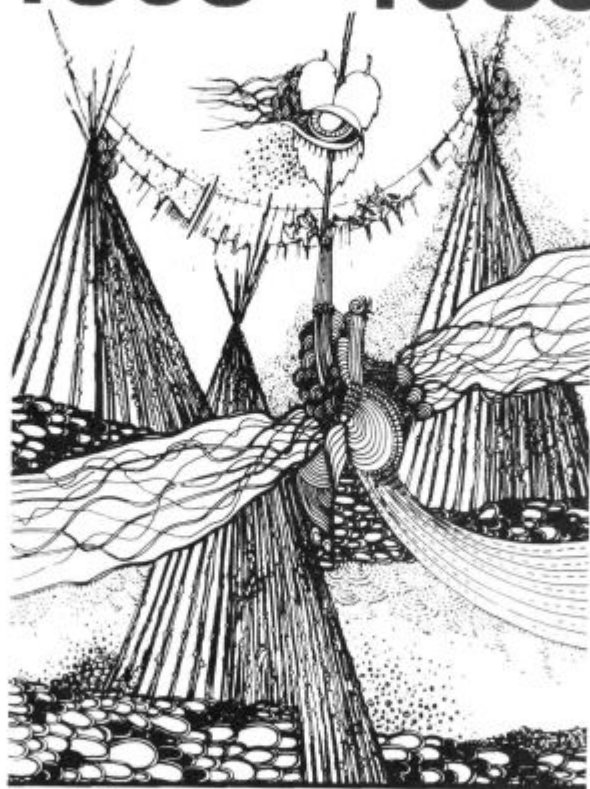




90358

**120 - letnica
II. SLOVENSKEGA
TABORA V ŽALCU
1868 - 1988**



**V Žalcu, od 9.
do 17. septembra**

SAVINJSKI ZBORNIK

VI

Ž A L E C
1 9 8 8

308 (497.12 Savinjska dolina)



90358/XXIX.

UVODNA BESEDA

Dragi Savinjščani, pred vami je že šesta knjiga Savinjskega zbornika. Ponovno nam je s skupnimi naporji in splošnim razumevanjem uspelo, da spoštujemo pred mnogimi leti dogovorjeno usmeritev, naj bi izdali Savinjski zbornik vsaj vsakih pet let. Običajno vsako številko posvetimo pomembnejšemu dogodku. Tako je izšla zadnja knjiga ob 800-letnici Žalca, sedanj pa posvečamo 120-letnici II. slovenskega tabora v Žalcu. Ob proslavljanju 800-letnice Žalca smo na izviren način uprizorili dogajanje na II. slovenskem taboru v Žalcu 6. septembra 1868, o čemer je zanimiv zapis v prejšnji knjigi zbornika. Žalčani in vsi občani žalske občine smo na ta znameniti dogodek pred 120. leti resnično ponosni. Zato po njem v Žalcu poimenujemo ulice in tudi novi kulturni doma bo nosil ime žalskega tabora. Sama veličina takratnega množičnega zborovanja na travniku v južnem delu Žalca preko železniške proge vzbuja občudovanje in ponos. Po verodostojnih zapisih se je zbralo takrat okrog 15 tisoč udeležencev od blizu in daleč iz vseh slovenskih dežel, predvsem iz Stajerske in Kranjske. Priznanje in spoštovanje pa je treba dati govorom vseh nastopajočih in sprejeti resoluciji, ki je terjala enakopravnost slovenskega jezika v uradih, šolah in cerkvi, uvajanju šolanja za gospodarske dejavnosti, kmetijstvo ipd. In kakšna je bila odmevnost teh zahtev?

Taborsko gibanje na Slovenskem je bilo izredno dobro pripravljeno in skrbno izvedeno. Kljub strogemu režimu in prepovedim se je na nekaterih taborih zbralo zelo visoko število udeležencev. Govorniki so z odločno besedo po upravičenih zahtevah postali sumljivi in preganjani. Oblast je morala popuščati, prevelik strah pred gibanjem pa jo je privedel do popolne prepovedi taborov itd. To so nekatere ugotovitve priznanih slovenskih zgodovinarjev, ki so se zbrali v Žalcu pred leti na posebnem simpoziju o taborskem gibanju na Slovenskem v letih 1868/72. Žal njihovih referatov in pomembnih ugotovitev nismo uspeli natisniti v posebni knjigi. Imamo pa obsežnejši zapis Vasilija Melika v Savinjskem zborniku IV., v petem pa prikaz izvedbe tabora v Žalcu.

Ker želimo tudi 120-letnico II. slovenskega tabora v Žalcu dostojno proslaviti, je predsedstvo Občinske konference SZDL že novembra 1987 imenovalo številni pripravljalni odbor, ki naj skupno z raznimi družbenimi dejavniki pripravi in izvede predvidene svečanosti ter pridobitve, s katerimi bi zaznamovali to obletnico. Žal odbor ni opravičil pričakovanj.

Tako bo Žalec pridobil v tem letu nov otroški vrtec, ki bo zgrajen s sredstvi krajevnega samoprispevka in dodatnimi sredstvi delovnih kolektivov. To bo najlepše spominsko obeležje, prav kakor je bil pred desetimi leti osnovno-

šolski center v Žalcu. Poleg tega bo dograjena južna obvoznica z nadvozom in vrsta komunalnih pridobitev. Do konca tega leta bodo urejena še nekatera pročelja zgradb za lepši izgled mesta.

Tudi letos se je zvrstilo več političnih, kulturnih in športnih prireditev pod že tradicionalnim nazivom taborski kulturni dnevi. Mnoga društva in skupine so se nanje pridno pripravljale. V Linkartovem delu *Ta veseli dan* ali *Matiček se ženi* so sodelovali priznani dramski ljubitelji *Svobod in prosvetnih društev*. V samostojni prireditvi so se ponovno predstavila šolska kulturna društva. Na programu so bile slikarske in druge razstave. V tem času je tudi tradicionalno srečanje Savinjanov in Revircev na Mrzlici — tabor ljudske fronte. Predvidenih je bilo tudi nekaj gostovanj in športnih srečanj. Na osrednji prireditvi v kulturnem domu je govoril Matjaž Kmecl, član predsedstva CK ZKS in ugledni kulturni delavec.

Kot prispevek k praznovanju 120-letnice tabora dodajamo tudi to knjigo — Savinjski zbornik VI. Pripravili smo jo s številnimi sodelavci z željo, da je to novi zapis o trenutku časa, o naših uspehih, težavah in stranpoteh zadnjih let. V nekaterih sestavkih pa posežemo tudi v našo daljno preteklost. S pomočjo naših zvestih sodelavcev, priznanih umetnikov — rojakov Savinjske doline smo želeli v pisani besedi in v sliki čim verneje prikazati življenje in delo marljivih in skrbnih Savinjanov.

Ob izidu novega zbornika je pomembno omeniti izdajanje monografij krajevnih skupnosti in nekaterih drugih publikacij, pri katerih sodeluje Občinska kulturna skupnost Žalec s svojim odborom za tisk in založništvo. Sodelovanje je v obliki finančne pomoči, nasvetov, usmeritev ipd. Doslej je uspelo izdati 10 monografij krajevnih skupnosti: *Andraž, Letuš, Trnava, Gomilsko, Gotovlje, Griže, Šešče, Vrbje, Polzela in Vinska gora*. Kot založnik ali podpornik je OKS sodelovala pri izdaji knjige Antona Kotnika *Komunistična partija v revolucionarnem gibanju Savinjske doline*, pri knjigah *Rada Zakonjska Taborski kresovi* in *Velika preizkušnja*, pesniških zbirkah *Mete Rainer (Partizanska knjiga)* in pri izdaji zbornika *Spomeniki in spominska obeležja NOB* v občini Žalec. Odbor sodeluje in pomaga pri izhajanju šolskih mladinskih glasil in vsakoletnemu pregledu literarnega ustvarjanja mladih. V obdobju 14 let se je tako nabrala kar bogata bera tiskane besede in slike o naših krajih in ljudeh.

Vsake nove pridobitve smo veseli, ponosni smo na doseženo. Bodimo tako tudi na to knjigo in vse, kar je v njej lepega in bogatega. V imenu odbora za tisk in založništvo pri OKS Žalec se zahvaljujemo vsem avtorjem prispevkov — sodelavcem, urednici in lektorici Roziki Kobale in tehničnemu uredniku Janezu Krofliču za sodelovanje. Hvala tudi delovnim organizacijam, krajevnim skupnostim in družbenopolitičnim organizacijam, društvom in IS skupščine občine ter številnim občanom za prednaročila na knjigo, s čimer ste omogočili izid Savinjskega zbornika VI.

Janez Meglič

Anka Krčmar

PRAZNOVALI SMO 120-LETNICO II. SLOVENSKEGA TABORA V ŽALCU

V spomin na II. slovenski tabor, ki je bil 6. septembra 1868 v ŽALCU, prirejamo Žalčani vsakoletne taborske kulturne dneve. Letos so bili od 9. do vključno 17. septembra.

V tem času so se zvrstile pestre kulturno-umetniške prireditve, med katerimi je bilo za vsakogar kaj, česar pa ni vedno potrdil tudi obisk. Načrtovali smo umetniško bogatejši program, pripravili pa takšnega, kot ga je dovoljeval naš žep. Skromnega, pravijo nekateri, vendar pa je bilo v njem marsikaj, kar je dostojno počastilo visok jubilej tega velikega kulturno-političnega dogodka.

Prvi dan taborskih kulturnih dni nas je zvalil v Savinov salon, kjer je bilo odprtje razstave olj Jureta Šarlaha, samorastnika iz CELJA. V navadi je, da v taborskih dneh razstavlja domačin, toda letos se je tisti, ki mu je ta čast pripadla, zadnji trenutek premislil.

Razstavljalca je predstavila Marlena Premšak, strokovni vodja Savinovega salona, splet samospevov pa je ob klavirski spremljavi Renate Neuvirt zapela umetnica in domačinka Nika Vipotnik.

V soboto zvečer nas je v avli kulturnega doma sprejela lepo pripravljena razstava fotografskega in drugega gradiva o tem, kako so naši dedje pripravili II. slovenski tabor in kako smo potomci taborjanov praznovali 90-letnico, 100-letnico in 110-letnico tega dogodka. Z besedo nas je po razstavi popeljal Ivan Centrih, z glasbo pa obogatil trobilni kvintet.

Nepozabno doživetje tega večera je bil nastop Mešanega pevskega zbora France Prešeren iz Celja, ki ga vodi prof. Edo Goršič.

Skrbno izbran program je bil kot pisan šopek narodnih in umetnih pesmi z njimi pa so nas iz trenutka v trenutek tako bogatili, da smo domov odšli polni lepote.

V ponedeljek je dvorana Glasbene šole Rista Savin zaživela z zvoki mlade nadarjene pianistke Jasmine Salkovič. Obeti glasbene šole zorijo.

V torek smo v Občinski matični knjižnici pozdravili Nežo Mauerjevo. Njeno plodno umetniško delo in življenje sta predstavili delavki knjižnice Anka Krčmar in Alja Bratuša, z glasbo na orglah in flavti pa večer še polepšali Martina Zupanc in Mojca Ušen, obe učenki glasbene šole Rista Savina. Pesnica nam je natrosila domislic in lepih misli o svoji Savinjski dolini.

Sreda je minila v ustvarjalnosti mladih. Svoje želje, hotenja in videnja o dobroti, svobodi in miru je z besedo, glasbo in plesom izpovedalo mnogo mladih

iz šestih šol naše občine. Margit Jutršek in drugi prizadevni kulturniki po šolah poskrbijo, da so takšni nastopi vedno sveži in sporočilni.

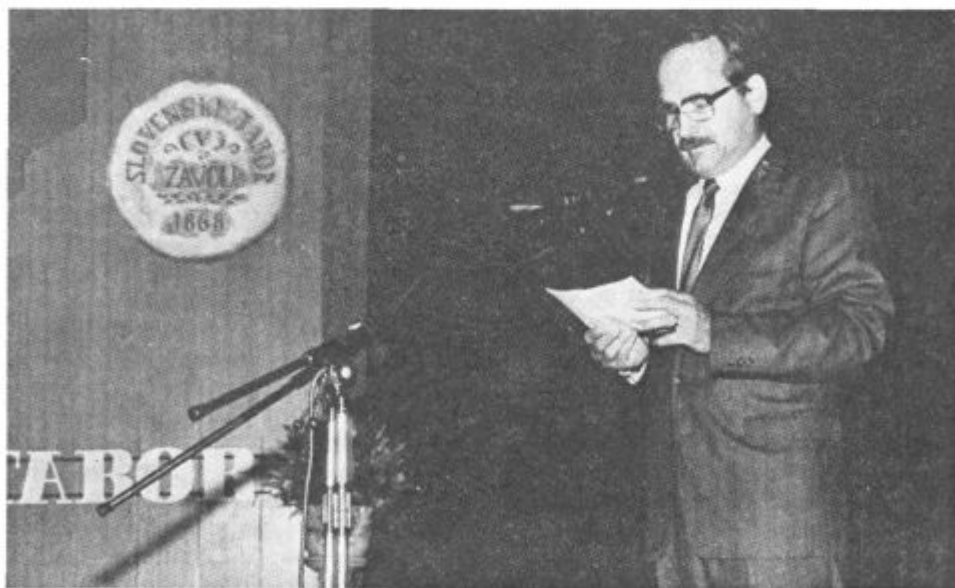
V petek zvečer smo z igralci filma Moj ata, socialistični kulak v režiji Matjaža Klopčiča podoživljali tegobe malih ljudi, se nasmejali jedkemu humorju, ki je šibal norosti oblasti vseh vrst in barv.

Po predstavi smo pozdravili scenarista Toneta Partljiča ter igralca Poldeta Bibiča in Matjaža Partljiča, z njimi poklepetali in izvedeli marsikaj zanimivega o tem, kako se umetnik odziva na čas, ki ga živimo.

Sklepna slovesnost taborskih kulturnih dni in osrednja slovesnost, posvečena 120-letnici II. slovenskega tabora, je bila v soboto, 17. 9. 1988, v kulturnem domu v Žalcu.

V prvem delu je povezovalka Anka Krčmar obudila spomin na dogodke pred 120-letji s teksti kronistov, ki so zapisali takratno vzdušje slovenskih rodoljubov »v žavskem trgu« in njihove revolucionarne zahteve.

Navzoče je pozdravil predsednik skupščine občine Žalec Ludvik Semprižnik, v slavnostnem govoru pa je o pomenu in izročilu taborov za današnjo rabo spregovoril dr. Matjaž Kmecl. Predsednica skupščine občinske kulturne skupnosti Valerija Verdnikova je DPD Svoboda Žalec izročila listino o poimenovanju kulturnega doma Žalec v Dom II. slovenskega tabora Žalec. Listino je v njenem imenu sprejel Ivan Centrih. Slovesnost je s pesmijo prepletal Savinjski oktet, ki ga vodi Milan Lesjak. Na koncu je podpredsednica občinske konference SZDL Anka Krčmar prebrala pismo, ki so ga zbrani namenili predsedstvu republiške konference SZDL. V njem obsojajo vsako mlačnost in brezbriznost za usodo slovenskega naroda in potrjujejo svojo pripadnost jugoslo-



Slavnostni govornik na svečanosti ob praznovanju 120-letnice II. slovenskega tabora je bil dr. Matjaž Kmecl



Gledališki igralci-amaterji žalske občine so uprizorili veseloigro Ta veseli dan ali Matiček se ženi

vanski skupnosti, toda zahtevajo, da drugi spoštujejo našo samobitnost in kulturo.

V drugem delu slovesnosti so se predstavili združeni gledališčniki občine Žalec, ki so v režiji Iztoka Valiča zaigrali vedno priljubljeno veseloigro Veseli dan ali Matiček se ženi. V glavnih vlogah so nastopili: kot gost Borut Alujevič iz SLG Celje, Theo Bostič, Danica Lipičnik in Darja Tavčar-Krt. Ne smemo pa prezreti nastopa folklorne skupine iz Šempetra in vseh drugih, katerih trud je bil najlepše poplačan s tem, da so igrali pred polno dvorano.

OSNOVNE SESTAVINE RASTI ŠTEVILA PREBIVALSTVA NA OBMOČJU OBČINE ŽALEC V OBDOBJU 1961—1981

UVOD

Rast števila prebivalstva je eden izmed pomembnejših kazalcev, ki neposredno opozarja na raznovrstne spremembe bodisi na področju gospodarskega ali družbeno-socialnega razvoja posameznega območja. V številnih in najrazličnejših prebivalstvenih spremembah se kažejo v strnjeni podobi domala vse sočasne in najpoglavitejše razvojne težnje, ki so jih spodbujale in usmerjale najraznovrstnejše domače — krajevne ali širše — pokrajinsko zasnovane gospodarske in socialne razmere. Kajti v vseh spremembah so praviloma zarisana vsakokratna vzajemna in vzročno povezana prepletanja med naravnimi danostmi in najbolj splošnim družbeno-gospodarskim utripom celotne pokrajine. Zunanji odsev celotnega gospodarskega in prebivalstvenega razvoja prihaja najbolj vidno do izraza v spremembah pokrajinske podobe in njene veljave v širših — sosednjih območjih.

V zadnjih desetletjih se kažejo čedalje večje in pogostejše razlike med gospodarsko in socialno razvitimi in zaostalimi oziroma nerazvitimi območji. V nobenem gospodarskem sistemu ni mogoče pričakovati in ne doseči popolnoma enakomerne in enake razvitosti proizvajalnih sil na širših območjih. To preprečujejo med drugim tudi posamične in specifične geografske sestavine okolja. Ob tem pa vendarle ugotavljamo, da so tovrstne razlike med območji lahko tudi poglavitna prvina usmeritve njihovega celotnega nadaljnega razvoja. Zato smemo v razlikah in stopnjah razvitosti med posameznimi kraji in pokrajinami iskati tisti temeljni vzvod, ki bo ob podpori dodatnih materialnih vlaganj v temeljni gospodarski razvoj, usmerjal celoten prihodnji družbeni in socialni napredek. Prav tako ne moremo prezreti uveljavljenega spoznanja, da preveč enostranska vlaganja v pridobivanje osnovnih materialnih in proizvodnih dobrin, še zlasti na področju sekundarnih dejavnosti, ustvarjajo mnogoteri nasprotja ne samo med posameznimi gospodarskimi področji, pač pa tudi med človekom in njegovim okoljem. Z enakomernim in dopolnilnim ter pospešenim razvojem proizvajalnih sil v posameznih pokrajinah in njenih predelih, zlasti še z vidika njihove policentrične razmestitve, se čedalje očitneje rušijo pregraje med območji, ki so na različni stopnji gospodarske in splošne socialne razvitosti. S tem pa se tudi stapljajo in izginevajo prenekateri posameznosti in posebnosti, ki so bile dovolj izrazite za opredelitev in osvetlitev posameznih

pokrajinskih predelov. Z višjo stopnjo gospodarske razvitosti pokrajine, ki temelji na zmanjšanju števila kmečkega življa in v pahljačastem razmahu neagrarnih proizvodnih in uslužnostnih dejavnosti, se pojavljajo nove kvalitete tudi na področju oblik in vsebine vsakdanjega življenja različnih slojev prebivalstva.

Spodnja Savinjska dolina, katere pretežni del zavzema občina Žalec, je doživljala izredno naglo gospodarsko preobrazbo, še zlasti v zadnjih dveh desetletjih in pol. Z gospodarskimi spremembami, ki so segale na različna področja vsakdanjega dela in življenja, so bile zakoličene razsežnosti novih procesov v pokrajini. Z njimi so se prepojile posamezne pokrajinske prvine in sestavine. Zato srečujemo na ozemlju žalske občine številne in samosvoje pokrajinske tipe, ki s svojimi oblikami združujejo vplive in učinke najrazličnejših naravnih in socialno-gospodarskih pojavov in procesov, in sicer v njihovi medsebojni vzročni in posledični prepletenosti in povezanosti.

Najnovejši razvoj Sp. Savinjske doline usmerja pospešena rast neagrarnih dejavnosti ob sočasnem razmahu tržnega ali komercializiranega kmetijstva, ki temelji domala že na stoletni tradiciji hmeljarstva. Industrija in vse njene spremljajoče dejavnosti, ki doživljajo v zadnjih šestdesetih letih nagel in širok obseg svojega razvoja, predstavljajo tisti razvojni dejavnik, ki daje osnovni pečat današnji prebivalstveni kakor tudi pokrajinski podobi. Zaradi tega je čedalje več upravičenih zahtev in potreb, da se opredelijo in osvetlijo industrijski kraji in druga neagrarna središča ter prikažejo njihova neposredna zaledja. Ugotovljeno je, da so gospodarski in drugi preobrazbeni vplivi industrijskih ali drugih naselij s centralnimi funkcijami odvisni od njihove velikosti, jakosti in trajanja prenove. Čim bliže so kmečka naselja neagrarnim in drugim krajevnim središčem, tem močnejši in korenitejši preobrazbi so zavezana.

V prispevku želim zarisati nekatere značilnosti prebivalstvenega razvoja v obdobju 1961—1981. Prikaz rasti števila prebivalcev sloni na uradni statistični dokumentaciji, ki je bila zbrana ob popisih prebivalstva 31. marca 1961, 1971 in 1981. leta. To so le okvirni podatki, ki jih bomo dopolnili z dinamiko in obsegom rojstev, umrlih, naravnega prirastka in selitvene bilance v letih 1961—1980. Podoba je, da so uporabljeni podatki, ki so bili zbrani po naseljih in urejeni po krajevnih skupnostih (v nadaljnjem KS), dokaj zanesljiv kazalec demografskega razvoja in njegovih posameznih razvojnih teženj. Kajti v dvajsetletnem obdobju so bile bolj ali manj prepričljivo zabrisane marsikatero sledi naključij, ki se pogosto kažejo, zlasti še v okviru manjših naselij in območij. S podatki za dvajsetletno obdobje smo želeli odstraniti naključne posebnosti, ki se pojavljajo v posameznih naseljih, zlasti še v krajših časovnih razdobjih.

Vsebinsko pestra podoba prebivalstvenega razvoja na območju žalske občine bo osvetljena z različnih vidikov. V prvi vrsti nas bodo zanimali problematika in posebnosti prebivalstvenega razvoja po posameznih KS.¹ Drugič, posebno pozornost bomo namenili vplivom deagrarnizacije na demografski razvoj. Tretjič, zanima nas povezanost in odvisnost današnjega prebivalstvenega razvoja od velikosti naselij. Četrtoč, skušali bomo zarisati osnovne demografske razlike med posameznimi geografskimi območji, oziroma pokrajinskimi predeli žalske občine. Prepričani smo, da bomo z nakazanimi orisi dobili osnovni vpogled v nedavni kakor tudi današnji demografski trenutek Sp. Savinjske

doline. In slednjič, da bi mogli tudi globalno ovrednotiti pomen in velikost posameznih prvin prebivalstvene rasti v občini Žalec, jih bomo primerjali z regijskimi in slovenskimi (republiškimi) povprečki. Na ta način bo mogoče kolikor toliko izluščiti podobo občine Žalec ter njeno vlogo v regiji in v širšem pokrajinskem oziroma slovenskem okviru.

SESTAVINE RASTI ŠTEVILA PREBIVALSTVA

Rast števila prebivalstva je neposredno odvisna od naravnega prirastka in selitvene bilance. Ti dve sestavini pa sta odvisni od stopnje rodnosti in umrljivosti ter od razmerja med priselitvami in odselitvami. Ob tem velja pripomniti, da na velikost rojstev in umrljivosti kakor tudi na selitvene tokove, ki so različno usmerjeni, vplivajo najrazličnejše gospodarske, družbeno-socialne, politične pa tudi zdravstvene prilike. Skratka, povsod sta prebivalstvo in njegova biološka reprodukcija izpostavljena najraznovrstnejšim vplivom, ki neposredno odmerjajo in usmerjajo razvoj.

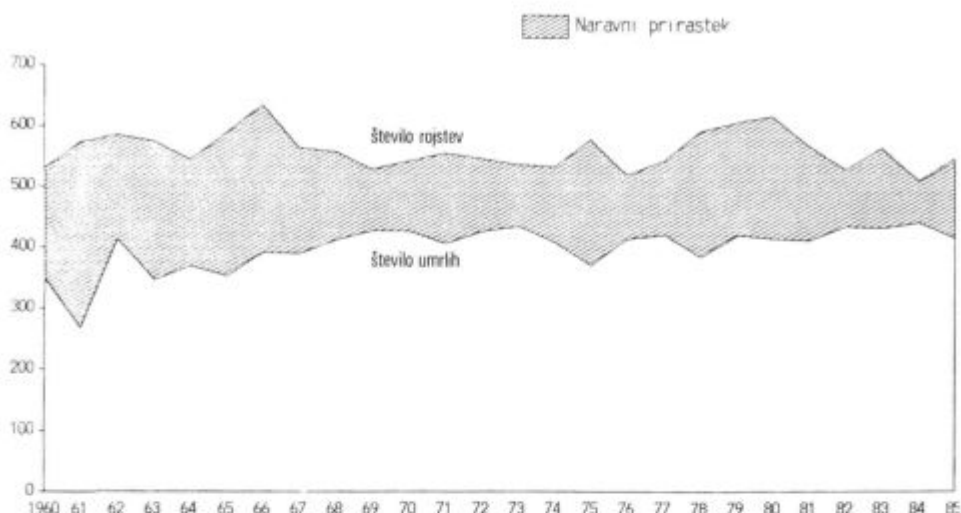
V prispevku bodo podrobneje prikazane posamezne prvine prebivalstvene rasti. Z najbolj splošnimi oznakami bodo prikazane njihove vrednosti in še posebej bodo označene spremembe med desetletjema 1961—1970 in 1971—1980. Z vsem tem bo mogoče orisati osnovne težnje, ki so značilne za najnovejši razvoj prebivalstva v Spodnji Savinjski dolini.

Število rojstev

V zadnjih petindvajsetih letih je bilo število rojstev na območju žalske občine zelo različno: gibalo se je med 508 (v letu 1984) in 634 oseb v letu 1966, kar znaša povprečno po 560 rojstev na leto. V obravnavanem dvajsetletnem razdobju (1961—1980) se je rodilo letno po 564 otrok. (Podrobnosti prim. slika 1 in podatke v tabeli 1.)

Po številu rojstev na 1000 prebivalcev je bila Sp. Savinjska dolina (16,6 ‰) le za spoznanje pod slovenskim povprečkom, ki je znašal 16,9 ‰ v letih 1961—1980, in za 4 ‰ pod povprečkom celjske regije (17,3 ‰). Nižjo stopnjo rojstev, kot je bila v žalski občini, so imela samo še naselja v Gornji Savinjski dolini (15,8 ‰); najvišja pa je bila v Velenjski kotlini (19,8 ‰) in v konjiški občini (18,6 ‰).

Podrobnejša členitev podatkov je pokazala, da so bile na področju rodnosti precej velike razlike med posameznimi območji žalske občine. Pregled po krajevnih skupnostih je pokazal, da je bilo sorazmerno največ rojstev (v primerjavi s številom prebivalstva) na območju Vrbja (21,8 ‰), Andraža (20 ‰), Braslovč (18,8 ‰), Polzele (18,5 ‰) in Ponikve pri Žalcu (18,1 ‰). Najnižjo rodnost so imele KS Vinska Gora (13 ‰), Trnava (14,5 ‰), Petrovče (15 ‰), Letuš, Sešče in Žalec (po 15,2 ‰), Prebold (15,4 ‰) itd. V glavnem velja ugotovitev, da je bila nataliteta najvišja v severnem gričevnatem in severozahodnem delu Sp. Savinjske doline, najnižja pa v osrednjem dolinskem predelu med naseljema Trnavo na zahodu in Levcem na vzhodu, poleg tega pa še v nekaterih osamljenih območjih, ki so obsegala porečje Kolje, Reke in zgornji del Pirešice. (Vse podrobnosti prim. na sliki 2 in v tabeli 1.)



Sl. 1 — Število rojenih, umrlih in naravni prirastek prebivalstva na območju občine Zalec v obdobju 1960—1985

Tudi za Sp. Savinjsko dolino ugotavljamo, da se zmanjšuje število rojstev, in sicer preračunano na 1000 prebivalcev. Primerjava med desetletjema 1961—1970 in 1971—1980 je pokazala naslednje: v tem času se je rodnost v SR Sloveniji in v celjski regiji zmanjšala za 7,5 ‰, v žalski občini pa za 6,9 ‰. Pri tem je značilno, da se je nataliteta v vseh drugih občinah celjske regije, razen velenjske, kjer je zaznati celo rahel porast (od 20,2 na 20,3 ‰), zmanjšala močneje kot v Spodnji Savinjski dolini in v njenem zaledju. Rodnost je najbolj upadla v naseljih laške (−14,4 ‰), šmarske in mozirske občine (−10 ‰).

Prepričan sem, da so številna naša naselja primajhna, da bi mogli na osnovi njihovih podatkov bodisi o številu rojstev ali stopnji rodnosti postavljati kakršne koli veljavnejše zaključke. Kljub temu pa moremo le z njihovo pomočjo pregledno označiti tovrstne razlike med posameznimi predeli Sp. Savinjske doline.

V obravnavanem obdobju je bila rodnost kar za četrtno višja od občinskega povprečja v 13 naseljih. Najvišjo vrednost je dosegla v Orovi vasi (25,6 ‰), Zajasovniku (23,6 ‰), na Vologu (22,9 ‰), v Braslovčah (22,8 ‰), Taboru (22,4 ‰), Rakovljah (22,1 ‰). Za eno četrtno do tretjine je presegala občinski povpreček še v krajih Zalog pri Šempetru, Podvrh, Ložnica, Vrbje, Zaplanina, Poljče in Tešova.

Število rojstev na 1000 prebivalcev je bilo v 12 naseljih za eno četrtno in celo več nižje od 16,6 ‰, kolikor je znašal občinski povpreček. Najmanj rojstev je bilo v Črnovi (7,4 ‰), Podkraju (8,3 ‰), Dobriši vasi (9,4 ‰) in Prelski (9,8 ‰). Poleg teh so bili v to skupino naselij še uvrščeni Podgorje pri Letušu, Pernovo, Zavrh pri Galiciji, Kamenče, Ločica pri Vranskem, Zahomce, Miklavž pri Taboru in Spodnje Gorče.

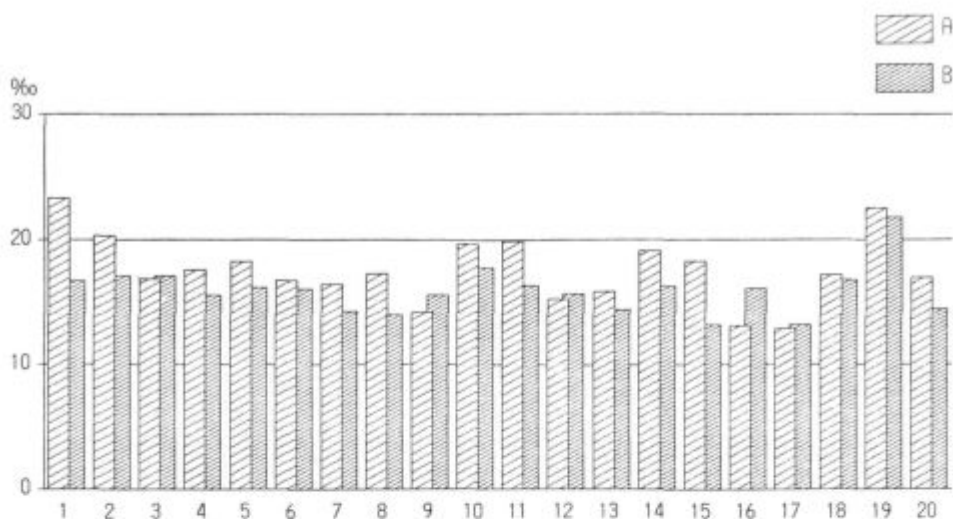
Tabela 1. Prvine rasti števila prebivalstva po krajevnih skupnostih žalske občine v obdobju 1961—1980 (1981)

Krajevna skupnost	Število rojstev	Število umrlih	Število narav. prirastka	Selitvena bilanca	Prebivalstvo		
					1961	1971	1981
Andraž	317	205	112	-133	802	792	781
Braslovče	836	465	371	-224	2.140	2.264	2.287
Galicija	480	355	125	27	1.371	1.378	1.523
Gomilsko	297	351	- 54	- 38	902	932	810
Gotovlje ²	363	190	173	- 95	1.049	1.018	1.127
Griže ¹	930	542	388	-605	2.980	2.793	2.763
Letuš	169	133	36	- 1	535	560	570
Liboje ¹	440	266	174	-167	1.347	1.457	1.354
Petrovče	781	892	-111	616	2.340	2.627	2.845
Polzela	1.258	933	325	825	2.888	3.275	4.038
Ponikva	275	167	108	- 93	759	753	774
Prebold	978	562	416	203	2.893	3.101	3.512
Šešče	220	144	76	-113	735	733	698
Sempeter	850	470	380	454	2.037	2.373	2.871
Tabor	499	403	96	-309	1.675	1.575	1.462
Trnava	149	111	38	15	496	495	549
Vinska Gora	307	264	43	157	1.080	1.176	1.280
Vransko	864	681	183	-178	2.532	2.552	2.537
Vrbje ²	234	133	101	- 69	541	500	573
Žalec ²	1.000	551	449	2.254	2.050	3.085	4.753
Občina Žalec	11.247	7818	3429	2526	31.152	33.439	37.107

Primerjava skupine naselij z nadpovprečno in onih s podpovprečno stopnjo rodnosti nam ne pokaže bistvenih prostorskih razlik med njima. Navedena naselja so razkrojena po vseh predelih Sp. Savinjske doline. Pri tem je značilno, da so bila naselja z nadpovprečno stopnjo rodnosti le za spoznanje večja (v povprečju so štela po 211 ljudi leta 1981) kot kraji s podpovprečno nataliteto (198 prebivalcev). V letih 1961—1981 je bila rast števila prebivalcev v prvi skupini naselij intenzivnejša (+6,8 %) kot v drugi skupini (3,7 %). V prvi skupini naselij je bilo 16,5 % kmetijskega prebivalstva, v drugi še 21,1 % v letu 1981. Skratka, predstavljene razlike v stopnji rodnosti so sicer očitne, pa vendarle nam ne dovoljujejo, da bi smeli že na osnovi izbranih krajev zarisati med njimi čvrstejšo in splošno veljavno zakonitost in poiskati prenekatero vzročne zveze. Podoba je, da sta za takšno vedenje in spoznanje potrebna serija podatkov za daljšo dobo, ali pa številnejša populacija. Kajti posamezne sestavine prebivalstvene rasti so odvisne od najrazličnejših prebivalstvenih struktur kakor tudi od splošne socialne in gospodarske razvitosti območja in njegovega širšega zaledja. Čim manjše je naselje oziroma območje, tem bolj je njegova demografska podoba odvisna od najrazličnejših »notranjih« (= domačih) in zunanjih vplivov.

Nadalje smo skušali ugotoviti tudi razlike v vrednosti rodnosti od nekaterih fizičnih in socialnih činiteljev, ki označujejo in razločujejo naša naselja.

Raziskava je pokazala, da sama velikost naselja neposredno ne vpliva na vrednost natalitete.³ (Koeficient korelacije je znašal $r = +0,02567$.) Ugotovljamo namreč, da so imeli največjo rodnost kraji, ki so šteli do 50 prebivalcev (19,2 %) in naselja od 300 do 500 prebivalcev (18,1 %), a le za spoznanje nižjo



Sl. 2 — Število rojstev na 1000 prebivalcev po krajevnih skupnostih občine Žalec v obdobju 1961—1980. (A = desetletje 1961—1970, B = desetletje 1971—1980; zaporedje in seznam krajevnih skupnosti: 1 = Andraž, 2 = Braslovče, 3 = Galicija, 4 = Gomilsko, 5 = Gotovlje, 6 = Griže, 7 = Letuš, 8 = Liboje, 9 = Petrovče, 10 = Polzela, 11 = Ponikva, 12 = Prebold, 13 = Šešče, 14 = Šempeter, 15 = Tabor, 16 = Trnava, 17 = Vinska Gora, 18 = Vransko, 19 = Vrbje, 20 = Zalec.)

tudi naša največja savinjska naselja (nad 1000 prebivalcev : 17 %). Najnižja rodnost je bila v krajih od 100 do 300 prebivalcev (15,26 %). (Podrobnosti gl. v tabeli 2.)

Prav tako nas je zanimala soodvisnost med nataliteto in intenziteto rasti števila prebivalstva v obdobju 1961—1981.⁴ Med navedenima parametroma skoraj ni bilo nikakršne soodvisnosti in povezanosti ($r = +0,25401$). Pri tem smo ugotovili, da so imela največjo rodnost prav naselja, v katerih je število prebivalstva stagniralo (prirastek se je gibal med -5 in $+5$ %). Najnižja rodnost (14,7 %) pa je bila v naseljih, ki so se v zadnjih dvajsetih letih v povprečju zmanjšala za več kot 25 %. Toda kraji z največjo rastjo števila prebivalstva ($+25$ % in več) so imeli enako rodnost kot naselja z nazadovanjem števila prebivalstva od -15 do -25 % (16,5 %). (Vse podrobnosti prim. v tabeli 3.)

Nadalje ugotavljamo, da delež deagrariziranega prebivalstva⁵ sam po sebi ni vplival na stopnjo rodnosti. V letih 1961—1980 je bila največja rodnost v krajih, ki so imeli med 20 in 30 % kmetijskega prebivalstva (17,8 %), najnižja pa v naseljih s 30 do 40 % (15,7 %) oziroma z manj kot 5 % agrarnega življa (15,9 %). Izračun korelacijskega koeficienta je pokazal, da med navedenima pojavoma ni medsebojne vzročne soodvisnosti ($r = +0,005117$). V splošnem velja spoznanje, da imajo naselja z višjim deležem kmetijskega prebivalstva tudi več ostarelih ljudi, ki so že izven reprodukcijske sposobnosti. Na drugi strani pa mestni oziroma nekmečki način življenja, ki čedalje bolj prodira tudi na naše podeželje, preprečuje višjo rodnost oziroma vpliva na zmanjšano število otrok, zlasti še v nekmečkih družinah. (Vse osnovne podrobnosti so prikazane v tabeli 4.)

Tabela 2. Prvine prebivalstvene rasti po velikosti naselij v žalski občini v letih 1961—1980 (1981)

Velikost naselij	Število rojstev	Število umrlih	Vrednost naravnega prirastka	Selitvena bilanca	Prebivalstvo		
					1961	1971	1981
Do 49 preb.	71	60	11	- 20	182	200	173
50 — 99	460	336	124	-363	1525	1369	1.286
100—199	1262	1147	115	-463	4290	4108	3.942
200—299	1025	813	212	-217	3383	3378	3.378
300—499	2763	1746	1017	-603	7417	7671	7.831
500—999	3071	2182	889	+482	8923	9424	10.294
1000 preb. in več	2595	1534	1061	+3710	5432	7314	10.203

Nadvse poučen je vpogled v vrednost oziroma velikost rodnosti po posameznih geografskih območjih Spodnje Savinjske doline.⁶ Tudi pri tem se nam odpirajo izrazite razlike med posameznimi predeli; le te so v glavnem utemeljene z naravnogeografskimi in družbenogospodarskimi sestavinami okolja oziroma pokrajine. Ugotovili smo, da je bila največja rodnost v naseljih zahodnega kraškega sveta in njegovem obrobju (17,8 ‰), najnižja pa v sosednjem, jugozahodnem hribovskem predelu, kjer je znašala le 14,9 ‰. Za obe navedeni območji je bilo značilno, da sta imeli tudi najvišji delež kmetijskega prebivalstva (prvo 33,9 ‰ in drugo 37,7 ‰). Poleg tega je bila v obeh območjih rast števila prebivalstva najnižja: prebivalstvo na Dobrovljah in njegovem obrobju se je zmanjšalo za 11,9 ‰, v jugozahodnem hribovskem svetu pa celo za 23 ‰. V vseh drugih območjih žalske občine, ki so imela pozitivno rast števila prebivalstva, se je vrednost rodnosti gibala med 15,9 in 16,9 ‰.

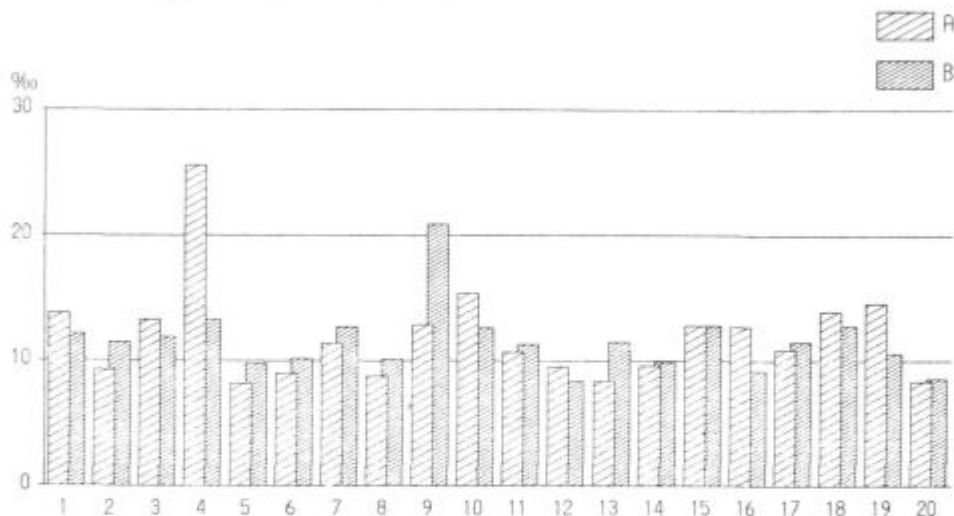
Kakorkoli skušamo vrednotiti število rojstev na območjih Spodnje Savinjske doline in v njenem zaledju, venomer ugotavljamo, da je odvisno od najrazličnejših pokrajinskih činiteljev, ki oblikujejo in usmerjajo gospodarski in socialni razvoj. Tudi ugotovljene razlike med posameznimi naselji ali predeli so prvenstveno odsev konkretnega gospodarskega in demogeografskega stanja. Ob vsem tem je potrebno zapisati, da spremenjene gospodarske razmere učinkujejo hitreje na stopnjo rodnosti, kakor pa na druge sestavine biološke rasti prebivalstva. Zato lahko trdimo, da so rojstva najbolj neposredni znanilci sočasnega gospodarskega, družbenega in socialnega stanja posameznega naselja in njegovega ožjega ali širšega zaledja kakor tudi najverodostojnejše znamenje celotnega prebivalstvenega razvoja.

Število umrlih in stopnja umrljivosti

V obravnavanem dvajsetletju se v naseljih žalske občine ni povečalo samo število umrlih (za 7,6 ‰), temveč je porasla tudi stopnja umrljivosti od 11,8 na 11,9 ‰. (Podrobnosti prim, na sliki 1 in v tabeli 1.) Sicer pa je to vseslovenski pojav. Ob tem pa vendarle spoznavamo, da je bila umrljivost v SR Sloveniji precej nižja (9,8 oziroma 9,9 ‰) kot v žalski občini in je za njo ostajala za okrog 17 ‰. Tudi podatki za celotno celjsko regijo kažejo, da je bila umrljivost njenega prebivalstva za dobro desetino nižja kot v občini Žalec. Višjo umrljivost kot občina Žalec sta imeli v celjski regiji še samo

mozirska in šmarska občina. Najnižja je bila v Velenjski kotlini (7,4 ‰) ter v občini Celje (8,6 ‰).

Primerjava med desetletjema 1961—1970 in 1971—1980 je pokazala, da je v tem času umrljivost v celjski regiji stagnirala. Očitnejše pa so razlike med posameznimi občinami. V zadnjem desetletju je umrljivost upadla v občini Velenje (od 7,95 na 7,3 ‰) in Celje (od 8,7 na 8,5 ‰), stagnirala je na območju Sentjurja (11,4 ‰), povečala pa se je v občinah Zalec (od 11,8 na 11,9 ‰), Smarje (od 12,5 na 12,7 ‰), Laško (od 11,2 na 11,7 ‰), Slovenske Konjice (od 10,2 na 11,0 ‰) in Mozirje (od 11,3 do 12,3 ‰). Skratka, tudi za celjsko območje kot celoto kakor za njene posamezne predele je bilo značilno, da se njihovo prebivalstvo — z naglimi izboljšavami na področju zdravstvenega in socialnega varstva — naglo stara, in sicer tudi na račun rodnosti.



Sl. 3 — Število umrlih na 1000 prebivalcev po krajevnih skupnostih občine Zalec v obdobju 1961—1980. (Legenda je pod sl. 2)

Pregled umrljivosti prebivalstva po KS žalske občine je zelo raznolik. Tudi v tem oziru so izredno velike razlike med posameznimi območji. V obdobju 1961—1980 je bila umrljivost najvišja v KS Gomilsko (19,9 ‰), Petrovče (17,1 ‰), za eno osmino nad občinskim povprečkom še v KS Andraž, Vransko in Polzela. Za območje Gomilskega, Petrovč in Polzele je treba pripomniti, da gre znaten del nadpovprečno visoke umrljivosti pripisati tamkajšnjim domovom ostarelega prebivalstva (prim. tudi Natek, 1974).⁷ V tem času je bila umrljivost v 6 KS za 15 ‰ in več pod občinskim povprečkom: med najnižjimi je bila v Zalcu (8,4 ‰), Preboldu in Gotovljah (8,9 ‰). (Podrobnosti in posebnosti prim. na sliki 3 in v tabeli 1.)

V sedemdesetih letih se je umrljivost v primerjavi s šestdesetimi leti na območju žalske občine povečala za 0,9 ‰. Največji porast so doživele v KS Petrovče (od 12,9 na 20,9 ‰), Šešče (od 8,4 na 11,5 ‰), in Braslovče (od 9,3 na 11,5 ‰).

Številna so bila območja, ki so imela v desetletju 1971—1980 nižjo umrljivost kot v šestdesetih letih. Pri tem prednjačijo predvsem KS Gomilsko (od

25,6 na 13,3 ‰), Trnava (od 12,7 na 9,2 ‰), Vrbje (od 14,6 na 12,4 ‰), Polzela (od 15,4 na 12,6 ‰). V prvem primeru gre zmanjšanje na račun preselitve doma ostarelih iz Šmatevža na Polzelo, v drugih treh primerih pa zaradi nagle rasti števila prebivalstva (npr. Polzela se je povečala za 39,8 ‰ v letih od 1961 do 1981), ali izravnave nenavadno visoke umrljivosti v šestdesetih letih. Poleg navedenega je treba računati pri Vrbju tudi s tem, da se je njegov severovzhodni del naselja odcepil in priključil Žalcu.⁸ (Podrobnosti prim. na sliki 3.)

Pregled umrljivosti po naseljih je izredno pisan in zanimiv. Med njimi so nenavadno velike razlike. V devetinštiridesetih naseljih (t. j. 46,7 ‰) je bila umrljivost nižja od občinskega povprečja. V zadnjih dvajsetih letih je bila umrljivost najmanjša v naseljih: Čreta (4,4 ‰), Kasaze in Prebold (6,9 ‰), Parizlje in Topovlje (7,1 ‰), Zaloška Gorica (7,3 ‰), Orla vas in Šempeter (7,7 ‰), Dobrteša vas in Žalec (7,8 ‰), Dolenja vas (8 ‰). Toda v osemnajstih naseljih je bila umrljivost za četrtno in več nižja, kot je znašala njena povprečna stopnja v občini Žalec.

Tabela 3. Sestavine rasti prebivalstva in naselja po intenziteti rasti števila prebivalstva v občini Žalec v obdobju 1961—1980 (1981)

Indeks rasti štev. prebivalstva	Število naselij	Število rojenih	Število umrlih	Naravni prirastek	Selitvena bilanca	Prebivalstvo		
						1961	1971	1981
Do 75,0	11	546	580	-34	-684	2174	1930	1456
75,1—85,0	11	1132	808	324	-1040	3808	3364	3092
85,1—95,0	17	1249	846	403	-766	3871	3650	3508
95,1—105,0	20	1496	975	521	-490	4237	4187	4268
105,1—115,0	17	1740	1120	620	-168	4899	5018	5351
115,1—125,0	14	1306	947	359	+398	3845	4117	4602
125 in več	15	3778	2542	1236	+5276	8318	11198	14830

V dvanajstih naseljih je bila umrljivost za četrtno višja (14,5 ‰) od občinskega povprečja in v trinajstih krajih za eno tretjino nad njim (15,4 ‰ in več). Če iz tega pregleda izvzamemo naselja z domovi ostarelega prebivalstva, kjer je bila umrljivost nadpovprečno visoka (npr. Šmatevž 40 ‰, Dobriša vas 39,2 ‰, Pernovo 21,8 ‰ in Polzela 17,8 ‰), nam ostanejo še številni drugi kraji z visoko mortaliteto. Med temi izstopajo zlasti še Sp. Roje (22,8 ‰), Sp. Gorče (19,4 ‰), Zg. Roje (18,6 ‰), Lopatnik in Ruše (18,3 ‰), Pondor (16,7 ‰) pa Stopnik in Zaplanina (16 ‰), Pirešica (15,6 ‰), Grajska vas (15,2 ‰) itd. Še vedno ima večina teh naselij kmečki značaj; odmaknjena so od glavnih prometnic, ali pa so njihovi domovi razkropljeni v obliki samotnih domačij po hribovskem ali gričevnatem svetu.

Ob tem pregledu nas je zanimala neposredna povezanost med velikostjo naselja in umrljivostjo. Na podlagi zbranih podatkov ugotavljamo, da se je stopnja umrljivosti zmanjševala na račun večanja naselij. V naseljih, ki so imela manj kot 100 prebivalcev, je znašala umrljivost 12,5 ‰, v krajih z več kot 500 prebivalci pa 10,7 ‰. Izračun korelacije med njima je dal rezultat $r = -0,50418$. Ali z drugimi besedami: čim višja je bila umrljivost, tem manjša so bila naselja. To nas navaja na obče veljavno zakonitost prebivalstvenega

razvoja v dobi industrijske družbe, ko se prebivalstvo čedalje bolj kopiči v industrijskih in drugih neagrarnih središčih. Tja in v njihova neposredna zaledja so usmerjeni glavni selitveni tokovi mladega prebivalstva; v odselitvenih območjih ostaja starejše prebivalstvo in njihov kontingent je podvržen večji umrljivosti kot skupine mlajšega prebivalstva.

Ali je tudi intenziteta rasti števila prebivalstva neposredno vplivala na stopnjo umrljivosti? Izračun Pearsonovega indeksa korelacije ($r = -0,61753$) je pokazal na srednje veliko soodvisnost in povezanost. Kajti le dobra tretjina ($r^2 = 0,38$) razlogov za manjšo umrljivost je izhajala iz razgibane rasti števila prebivalstva, vsi preostali vzroki pa tičijo v popolnoma drugih činiteljih in razlogih. Preučitev je pokazala, da je bila največja umrljivost (15,6 %) v naseljih, ki so se v obdobju 1961—1981 zmanjšala za 25 % in več. In takih krajev je bilo 11 v žalski občini. V vseh drugih skupinah naselij, kjer je bila rast števila prebivalstva izredno heterogena in se je v povprečju gibala med -19 in +78 %, pa ni bilo večjih razlik v stopnji umrljivosti. V teh naseljih se je umrljivost gibala med 11 % (skupina 17 naselij, kjer se je število prebivalstva povečalo od 5 do 15 %) in 11,8 % (skupina 11 naselij, v katerih se je število njihovega prebivalstva zmanjšalo od 15 do 25 %). (Podrobnosti prim. v tabeli 3.)

Prav tako smo želeli spoznati soodvisnost med umrljivostjo in stopnjo deagrariziranega prebivalstva. Pri tej medsebojni povezavi ugotavljamo, da so imela kmečka naselja višjo umrljivost kot urbanizirani industrijski kraji. Glavni vzrok je predvsem v tem, da je priseljevanje v območja s prevlado kmečkega življa precej manjše kot pa v predelih s prevlado nekmetijskega prebivalstva. V krajih, ki so imeli do 12,5 % kmetijskega prebivalstva, je umrljivost znašala 11,1 %, v naseljih, ki so imela samo tri petine deagrariziranega življa, pa 13,1 %. Izračunali smo, da znaša Pearsonov količnik korelacije med navedenima pojavoma $e = +0,94201$, kar kaže na zelo veliko, domala že na funkcionalno povezanost med deležem kmetijskega prebivalstva in stopnjo umrljivosti. Čim več je bilo kmečkega življa, tem večja je bila umrljivost.

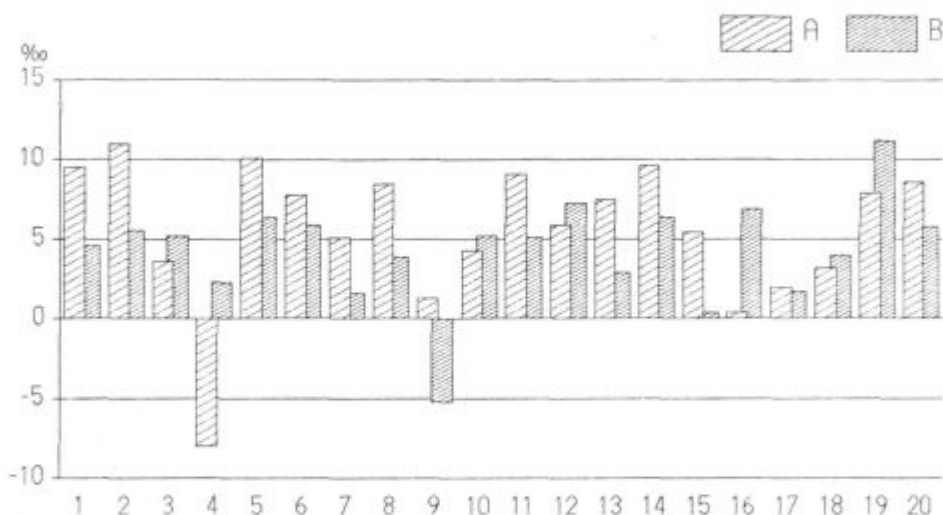
Tudi na tem področju smo spoznali izredno ilustrativne razlike med posameznimi predeli Sp. Savinjske doline. V obravnavanem dvajsetletnem obdobju je bila umrljivost najvišja v ravninskem delu doline Bolske (15 %), ter v njenem južnem zaledju, to je v predelu jugozahodnega in prehodnega hribovskega sveta (13,3 %). Najmanjšo umrljivost so imela naselja v nekdanjem rudarsko-industrijskem jugovzhodnem hribovskem območju (9,3 %) ter na širokem ravninskem svetu, ki se razprostira na obeh straneh Savinje (11,45 %).

Umrlijivost, ki postopoma narašča, je med tistimi temeljnimi sestavinami prebivalstvenega prirastka, ki neposredno vpliva na spremembe števila prebivalstva. Pregled ustreznih podatkov in izračunov je pokazal, da je bila umrljivost zelo raznolika po posameznih območjih žalske občine. K taki raznovrstnosti so brez dvoma največ prispevali: prebivalstveno stanje ter gospodarska in socialna sestava naselij in njihovih neposrednih zaledij. Podoba je, da je tudi dvajsetletno razdobje prekratko, da bi mogli že na osnovi dobljenih rezultatov in dognanj postavljati kakršne koli trdnjše postavke in trditve. Pač pa nam lahko služijo kot zelo oprijemljiv indikator, ki nas opozarja in usmerja naš pogled v tiste globalne vzvode, ki sooblikujejo današnji prebivalstveni razvoj. Tudi zaradi tega so nam posamezne prvine demografskega razvoja dragocen napotek, ki nam pomaga izluščiti, spoznati in ovrednotiti tista osnovna gibalna, ki usmerjajo dovršen del prebivalstvenega razvoja.

Naravni prirastek

Razlika med rodnostjo in umrljivostjo je prikazana v velikosti naravnega prirastka. Tudi za to prvino in sestavino prebivalstvene rasti je značilno, da je odvisna od številnih činiteljev, ki oblikujejo in opredeljujejo geografsko okolje. Trditi smemo, da je naravni prirastek primarna in najbolj upoštevanja vredna demografska prvina, v kateri se zrcalijo karakteristična svojstva vsake pokrajine. Prav zato je namenjena tolikšna pozornost poznavanju njegove velikosti oziroma vrednosti.

V obravnavanem obdobju je znašal naravni prirastek prebivalstva na območju žalske občine 3429 oseb, oziroma letno po 51 ljudi na 10.000 prebivalcev. Bil je nižji od slovenskega povprečja (7,1‰), zaostajal pa je tudi za regijskim povprečkom (7‰). Nižji naravni prirastek, kot je bil v Sp. Savinjski dolini, sta v celjski regiji imeli samo občini Mozirje (4,1‰) in Šmarje (4,4‰), najvišjega pa naselja v Velenjski kotlini (12,4‰), na Konjiškem (8,1‰) ter v celjski občini (7,9‰).



Sl. 4 — Vrednost naravnega prirastka na 1000 prebivalcev po krajevnih skupnostih občine Zalec v obdobju 1961—1980. (Legenda je pod sliko 2.)

Primerjava med obravnavanima desetletjema je pokazala, da so imela naselja žalske občine v sedemdesetih letih skoraj za četrtno nižji naravni prirastek kot v desetletju pred tem. Podatki za celotno celjsko regijo kakor tudi za SR Slovenijo kažejo, da se je v tem času vrednost naravnega prirastka povsod zmanjšala, in sicer približno za 18%. Na celjskem območju se je najbolj zmanjšala v občinah Mozirje (-49‰), Laško (-46‰) in Šmarje pri Jelšah (-40‰), povečala pa edinole na območju Šaleške doline za +5,7‰ (od 12,3 na 13‰).

Razlike v velikosti in vrednosti naravnega prirastka so pomembne v toliko, v kolikor nam pomagajo pojasniti njegov neposredni vpliv na rast števila prebivalstva. Kajti naravni prirastek je tista neposredna prvina prebivalstvene rasti, ki kaže na reprodukcijsko spodobnost ljudi na določenem predelu.

Kakor so se prepletale vrednosti in razlike v rodnosti in umrljivosti med posameznimi KS na območju Sp. Savinjske doline, prav tako raznolika je med njimi tudi velikost naravnega prirastka. V letih 1961—1980 je bil naravni prirastek najvišji na območju KS Vrbje (9,4 ‰), Braslovče (8,3 ‰) in Gotovlje (8,2 ‰), najnižji pa v nasejnih KS Tabor (3,1 ‰), Letuš (3,2 ‰), Vransko (3,6 ‰) in Trnava (3,7 ‰). Kar v dveh krajevnih skupnostih, in sicer Gomilsko (−3,1 ‰) in Petrovče (−2,1 ‰), je bila umrljivost višja kot rodnost. Glavni razlog za to moramo iskati predvsem v tamkajšnjih domovih ostarelih ljudi pa tudi v premajhnem številu priseljenih mladih ljudi. Skratka, območja z najnižjim naravnim prirastkom so zavzemala skrajne zahodne predele Celjske kotline, kjer je razmeroma največ kmetijskega prebivalstva.

Vrednost naravnega prirastka je gibljiva oziroma spremenljiva sestavina prebivalstvene rasti. Ugotavljamo namreč, da se je v zadnjih dvajsetih letih naravni prirastek spreminjal po območjih posameznih KS. Primerjava med desetletjema 1961—1970 in 1971—1980 je pokazala, da se je njegova vrednost povečala le v sedmih KS, v vseh drugih pa je bolj ali manj nazadovala. V tej primerjavi smemo na prvo mesto postaviti KS Gomilsko, kjer je presežek umrlih nad rojenimi v šestdesetih letih prešel v pozitivni naravni prirastek v sedemdesetih letih (od −8 na +2,3 ‰). Obraten razvoj smo ugotovili na območju KS Petrovče, kjer je presežek rojenih nad umrli v šestdesetih letih zamenjala prevlada števila umrlih nad rojenimi v desetletju 1971—1980 (od +1,3 na −5,2 ‰). Naravni prirastek se je relativno najbolj povečal v KS Trnava (od 0,4 na 6,9 ‰), pa na območju Galicije (od 3,6 na 5,2 ‰), Vrbja (od 7,9 na 11,2 ‰), Vranskega (od 3,2 na 4 ‰), Prebolda (od 5,9 na 7,3 ‰), Polzele (od 4,3 na 5,2 ‰) itd. (Prim sliko 4.)

V sedemdesetih letih se je v primerjavi z desetletjem 1961—1970 naravni prirastek v večini KS zmanjšal. V tem pogledu so bile najbolj prizadete KS Tabor (od 5,5 na 0,4 ‰), Letuš (od 5,1 na 1,6 ‰), Šešče (od 7,5 na 2,9 ‰), Andraž (od 9,5 na 4,6 ‰), Braslovče (od 11 na 5,6 ‰), Ponikva (od 9,1 na 5,1 ‰) itd. Geografska lega in položaj navedenih KS pokaže, da v glavnem zavzemajo obrobna in hribovska ter gričevnata območja, ki tudi nimajo lastnih neagrarnih zaposlitvenih središč. Nadalje je bilo za večino od njih značilno, da so imele v šestdesetih letih izredno visok naravni prirastek, in marsikje se je ohranil nad občinskim povprečkom še v sedemdesetih letih. (Vse podrobnosti prim. na sliki 4.)

Tabela 4. Delež kmetijskega prebivalstva leta 1981 in sestavine prebivalstvene rasti v občini Žalec v letih 1961—1980

Delež kmetijskega prebival.	Število nasejij	Število rojenih	Število umrlih	Naravni prirastek	Selitvena bilanca	Prebivalstvo		
						1961	1971	1981
Do 5 ‰	15	3864	2738	1126	+ 4063	9748	11730	14937
5,1—12,5 ‰	25	3384	2213	1171	+ 86	9465	10087	10722
12,6—20,0 ‰	18	1398	967	431	− 249	3918	4008	4100
20,1—30,0 ‰	20	1462	1009	453	− 466	4102	4110	4089
30,1—40,0 ‰	17	776	602	174	− 635	2713	2434	2252
40,0 in več	10	363	289	74	− 273	1206	1095	1007

Zanimivejši in poučnejši je vpogled v velikost naravnega prirastka po naseljih žalske občine. Ob tem najprej spoznamo, da je bilo v letih 1961—1980 kar 15 krajev z negativnim naravnim prirastkom, v 3 naseljih pa je bilo število rojenih izravnano s številom umrlih. Podrobnejša členitev ustreznih podatkov je pokazala, da je bilo v desetletju 1961—1970 13 naselij z negativnim naravnim prirastkom, v naslednjem desetletju pa že 25 krajev. Ob tem pa ugotovljamo, da je imelo negativni naravni prirastek samo šest istih naselij v obeh obdobjih, vsa druga pa so bila udeležena samo po enkrat: ali samo v prvem desetletju (7 krajev) ali pa samo v drugem desetletju (19) obravnavanega razdobja. Potemtakem smo našli kar 32 različnih krajev, ki so imeli presežek umrlih nad rojenimi ali v šestdesetih ali v sedemdesetih letih. Nadalje ugotavljamo, da so bila naselja glede biološke rasti števila prebivalstva različna v obeh obdobjih. Za njih je bilo značilno, da so v sedemdesetih letih prešla v skupino z negativnim naravnim prirastkom (npr. Grajska vas in Sp. Gorče) ali v skupino naselij s presežkom rojstev nad umrlimi (npr. Kale in Prapreče).

Kraji z domovi ostarelega prebivalstva (Dobriša vas, Pernovo in Šmatevž) so imeli v razmerju s številom prebivalstva največji presežek umrlih nad številom rojenih. Znatno negativno vrednost naravnega prirastka so imela tudi nekatera druga naselja (npr. Sp. Gorče $-7,4\%$, Sp. Roje $-3,3\%$, Ločica pri Vranskem $-3,1\%$, Ruše $-2,3\%$, Pondor $-2,1\%$, Podgorje pri Letušu $-1,9\%$ itd.).

Ob tem se postavlja vprašanje: Ali se bo v prihodnje večalo število krajev z negativnim naravnim prirastkom prebivalstva? Vse dosedanje težnje kažejo, da se temu procesu ne bo dalo izogniti, seveda kolikor se ne bo s korenitimi gospodarskimi in drugimi posegi zaustavil in preusmeril dosedanji razvoj.

Ali je morda velikost naselij neposredno vplivala na vrednost naravnega prirastka prebivalstva? Izračun korelacije med navedenima pojavoma nam tega ne potrjuje ($r = +0,05016$). Najnižji naravni prirastek so imela naselja od 100 do 200 prebivalcev ($1,4\%$), največjega pa kraji od 300 do 500 prebivalcev ($6,7\%$) in industrijski kraji z več kot 1000 prebivalci ($6,9\%$). V vseh drugih velikostnih razredih (skupinah) naselij se je naravni prirastek gibal med $3,0$ in $4,7\%$, to je pod občinskim povprečkom. (Prim. ustrezne podatke v tabeli 2.)

Ugotoviti smo skušali zvezo med naravnim prirastkom in intenziteto rasti števila prebivalstva. Med njima je bila le zmerna povezava, kajti količnik korelacije znaša $r = 0,48801$. V naseljih, kjer se je število prebivalstva zmanjšalo za več kot eno četrtnino med letoma 1961 in 1981, je znašal letni povprečni naravni prirastek komaj $0,9\%$. Kajti s stagnacijo in povečanjem prebivalstva do 15% so imeli v povprečju največji presežek rojstev nad številom umrlih ($6,2\%$). Približno enaka vrednost naravnega prirastka sta imeli skupini naselij, kjer se je število prebivalstva povečalo za 25% in več ($5,4\%$), oziroma, kjer je prebivalstvo nazadovalo od 5 pa do 15% ($5,5\%$). Skoraj enak presežek rojstev nad umrlimi je bil tudi v skupini naselij, kjer se je število njihovega prebivalstva povečalo ($4,3\%$) ali zmanjšalo ($4,7\%$) od 15 do 25% . Vse te navedbene nedvoumno pričajo o tem, da je prebivalstveni razvoj sestavljen iz heterogenih in izredno spremenljivih sestavin, ki z vsakim novim impulzom dobivajo drugačne funkcije, kot pa so jih imele dotlej.

Raziskava je pokazala, da je glavna današnjega demografskega razvoja — zlasti še s področja njegove biološke reprodukcije — osredotočena na ob-

močja s prevlado neagrarnega gospodarstva in nekmetijskega življa. Korelacija med njima je sorazmerno visoka ($r = -0,77142$), in nam pojasnjuje, da imajo območja z višjim deležem kmetijskega prebivalstva tudi nižji naravni prirastek. Najmočnejši naravni prirastek (med 5,4 in 5,8 %) je bil v naseljih, kjer je bilo od 5 do 30 % kmetijskega prebivalstva. V najbolj deagrariziranih predelih je znašal 4,6 %, v krajih z več kot eno tretjino kmetijskega življa pa okrog 3,5 % (Vse podrobnosti gl. v tabeli 4.)

Velike so bile razlike v vrednosti naravnega prirastka med območji Sp. Savinjske doline. Najnižjo so imela naselja v jugozahodnem hribovskem predelu (1,6 %) ter v ravninskem delu doline Bolske (1,9 %). Najvišji naravni prirastek je bil v krajih jugovzhodnega hribovskega sveta (6,9 %) in na ravnini na desni strani Savinje (6,2 %) ter v severnem gričevnatem predelu med Velenjsko in Celjsko kotlino (5,9 %). Preseneča, da so imela naselja na Dobrovljah in njihovem obrobju sorazmerno visok prirastek (5,0 %).

Pregled naravnega prirastka in njegove spremembe v zadnjih dvajsetih letih kažejo, da bi se na njegov račun prebivalstvo žalske občine povečalo za 11 %, dejansko pa je poraslo za 19,1 %. Iz preprostega računa razberemo, da je bil presežek priselitev nad odselitvami udeležen pri povečanju števila prebivalstva med letoma 1961 in 1981 z 42,4 %, preostalih 57,6 % je prispeval naravni prirastek. Spričo ugotovljenih teženj, da naravni prirastek pojenjuje, oziroma se njegova vrednost zmanjšuje, spoznavamo, da dobivajo selitve čedalje vidnejšo vlogo pri rasti prebivalstva. V šestdesetih letih so prispevale k povečanju števila prebivalstva 16,7 %, ves preostali delež je odpadel na naravni prirastek. V sedemdesetih letih so selitve dale že 58,5 % k rasti prebivalstva, preostalih 41,5 % pa naravni prirastek. K navedenim spremembam je največ pripomogel nagel gospodarski razvoj, ki je zajel večino območij Spodnje Savinjske doline.

Selitvena bilanca

Selitve so druga temeljna sestavina na področju sprememb števila prebivalstva. V predstavljeni raziskavi je bila vrednost selitvene bilance izračunana posredno, in sicer na podlagi naravnega prirastka in absolutnega povečanja oziroma zmanjšanja števila prebivalcev med dvema popisoma. Tudi te podatke smo izračunali za naselja in krajevne skupnosti, poleg tega pa smo jih zbrali in uredili še po nekaterih drugih kriterijih, s pomočjo katerih smo skušali osvetliti novejši gospodarski utrip na območju žalske občine.

V obravnavanem obdobju je imela občina Žalec pozitivno selitveno bilanco. To pomeni, da so k rasti števila njenega prebivalstva poleg domače reprodukcije prispevale večji ali manjši delež tudi selitve. S tega vidika lahko uvrstimo občino Žalec ob velenjsko in celjsko, kjer so bile selitve pomembnejše udeležene pri rasti števila tamkajšnjega prebivalstva. Za vse druge občine celjske regije pa ugotavljamo, da je bilo povečanje števila njihovega prebivalstva odvisno le od dela domačega naravnega prirastka, medtem ko je bil njegov manjši ali večji del vključen v izselitveni tok. V letih 1961—1981 je presežek priselitev nad odselitvami prispeval k rasti števila prebivalstva v občini Žalec 42,4 %, Velenje 53,4 % in Celje 32,8 %. Povprečni delež naravnega prirastka pri rasti števila prebivalstva v celjski regiji je znašal 23,1 %, v SR Sloveniji 18,3 %.

Ako razčlenimo izračunane rezultate za vsako desetletje posebej, ugotovimo kvantitetne razlike med njima. V šestdesetih letih so prispevale selitve k rasti števila prebivalstva v celjski regiji 6,3 ‰ (v SR Sloveniji 4,9 ‰): največ v Velenjski kotlini (53,6 ‰) in občini Celje (41 ‰), a v Sp. Savinjski dolini 19,2 ‰. V obdobju 1971—1980 je bilo v celjski regiji kar pet občin s pozitivno selitveno bilanco. Prejšnjim trem sta se pridružili še Slovenske Konjice in Šentjur pri Celju. V tem času so selitve prispevale že 36 ‰ k skupnemu povečanju števila prebivalcev v regiji (v SR Sloveniji 29,3 ‰), toda sorazmerno največ v občinah Zalec (58 ‰), Velenje (53 ‰) in Šentjur (41 ‰). To pomeni, da z zmanjševanjem naravnega prirastka postajajo selitve čedalje pomembnejši regulator in usmerjajo dokajšen del današnjega prebivalstvenega razvoja.

Pregled vrednosti selitvenega salda po KS žalske občine je pokazal precejšnje razlike med posameznimi predeli. V obdobju 1961—1980 je bilo samo osem KS s presežkom priselitev nad odselitvami, v vseh drugih dvanajstih je prevladovala negativna selitvena bilanca. Območja s pozitivnim selitvenim saldonom so zajemala osrednji ravninski predel Celjske kotline, kjer so bila osredotočena poglavitna nekmetijska proizvodna sredstva. Krajevni skupnosti Vinska Gora in Galicija sta osamljena otoka s presežkom priselitev nad izselitvami: prva je takorekoč na samem pragu razvijajočega se Titovega Velenja, medtem ko naselja med potokoma Pirešico in Podsevčnico (t. j. KS Galicija) prehajajo čedalje bolj — tudi zaradi številnih novogradenj in doma ostarelega prebivalstva na Pernovem — v neposredno zaledje Velikega Celja.

V zadnjih dvajsetih letih so imele največji pozitivni selitveni saldo KS Zalec (letno po 34,2 ‰), Polzela (12,1 ‰), Petrovče (11,8 ‰), Šempeter (9,4 ‰), Vinska Gora (6,7 ‰), Prebold (3,2 ‰) itd. Na drugi strani pa so bila območja z najintenzivnejšim izseljevanjem, in jih predstavljajo KS Griže (−10,6 ‰), Tabor (−9,8 ‰), Andraž (−8,4 ‰), Šešče (−7,8 ‰), Vrbje (−6,4 ‰), Ponikva (−6,1 ‰), Liboje (−6,0 ‰) itd. Pri tem je potrebno poudariti, da moramo pri KS Vrbje in Gotovlje (−4,5 ‰) računati s teritorialnimi spremembami, ko je bil del njunih naselij priključen k mestu Žalcu.⁹ Ker za odcepljena dela Gotovelj in Vrbij ni na razpolago ustreznega deleža prebivalstva z vsemi njegovimi sestavinami, se tudi ni dala izračunati realna vrednost selitvene bilance. Zato je podatek pri teh dveh naseljih s samostojnima KS o selitveni bilanci le približen; prikaže večji odliv prebivalstva, kakor pa je dejansko bil. To napako že popravljajo podatki za sedemdeseta leta, ko sta imeli tudi KS Gotovlje in Vrbje pozitivno selitveno bilanco.

Podrobnejša členitev je pokazala naslednje značilnosti na področju selitvene bilance v šestdesetih in sedemdesetih letih. V predelih s pozitivno selitveno bilanco se je povečalo število priseljencev nad izseljenci, in sicer od 381 na 2145 oseb, to je za 463 ‰. Negativna selitvena bilanca v šestdesetih letih je bila v sedemdesetih zamenjana s pozitivno v petih KS (Galicija, Gotovlje, Letuš, Trnava in Vrbje). Samo šest KS je imelo v obeh primerjalnih desetletjih pozitivno migracijsko bilanco (Petrovče, Polzela, Prebold, Šempeter, Vinska Gora in Zalec). Ta se je povečala tako v absolutnem številu kakor tudi v relativnem pogledu, in sicer na vseh teh območjih od 1551 na 2958 priseljencev, to je za 90,7 ‰; v teh predelih se je povečal pozitivni selitveni saldo v povprečju od 10,7 na 16,9 ‰. V šestih krajevnih skupnostih se je negativna selitvena bilanca v sedemdesetih letih zmanjšala v primerjavi z desetletjem 1961—1970 (npr. Griže −14,3 na −7 ‰, Tabor od −11,7 na −7,8 ‰, Andraž od −10,8 na

Tabela 5. Osnovne sestavine prebivalstvenega prirastka po pokrajinskih območjih občine Zalec v obdobju 1961—1980 (1981)

Območje	Število naselij	Število rojenih	Število umrlih	Naravni prirastek	Selitvena bilanca	Kmetij. prebiv. (1981)	Prebivalstvo		
							1961	1971	1981
a	20	4111	2936	1175	+4324	962	9755	11867	15254
b	17	1315	808	507	- 4	514	3800	4059	4303
c	13	1059	938	121	- 107	491	3095	3190	3109
č	25	1754	1224	530	- 381	1051	5162	5132	5311
d	10	511	367	144	- 314	460	1526	1424	1356
e	8	340	304	36	- 330	374	1285	1145	991
f	12	2157	1241	916	- 662	337	6529	6647	6783
g	15	4457	2663	1794	+3728	566	10622	12776	16144

Opomba: a = ravninski predel med Savinjo in Ložnico; b = ravninski predel na prodnatem svetu desnega brega Savinje; c = ravninsko-dolinski predel v porečju Bolske; č = severni gričevnato-kraški svet med Celjsko in Velenjsko kotlino; d = Dobroveljska planota z obrobniimi naselji; e = jugozahodni hribovski (kmetijski) predel; f = jugovzhodni obrobn in hribovski predel z industrijskimi (rudarskimi) naselji; g = skupina nekdanjih trgov in današnjih industrijskih (rudarskih) naselij.

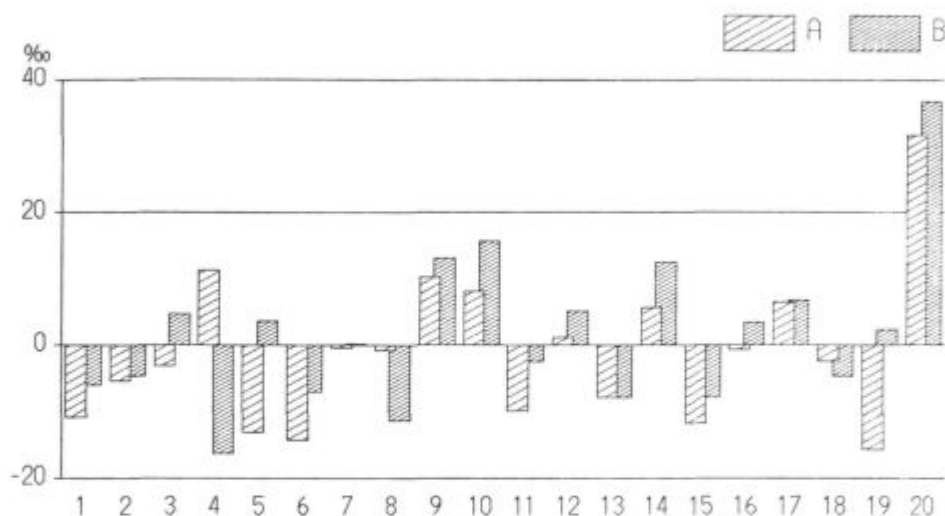
6 ‰ Ponikva od -9,9 na -2,4 ‰, Braslovče od -5,4 na -4,6 ‰, med-tem ko je ostala v Šeščah nespremenjena -7,8 ‰). Samo v dveh KS se je negativna selitvena bilanca v tem času povečala, in sicer v KS Liboje od -0,7 na -11,3 ‰ in KS Vrnsko od -2,4 na -4,6 ‰. Izjemo predstavlja območje KS Gomilsko, ki je imelo še v šestdesetih letih pozitivno selitveno bilanco (+11,4 ‰), a se je s preselitvijo šmatevskega doma upokojujencev na Polzelo spremenila v negativno (-16,3 ‰). (Podrobnosti prim. na sliki 5.)

Pregled po naseljih je razkril nerazveseljivo podobo. V obdobju 1961—1980 je imelo 67 ali 63,8 ‰ krajev z območja žalske občine negativno selitveno bilanco. Na tem seznamu so najbolj izstopali Podvrh (-24,5 ‰), Zaloška Gorica (tudi zaradi izpraznitve stanovanjskih prostorov v nekdanji graščini: -54,9 ‰), Kale na Ponikovski planoti (-24,1 ‰), Marija Reka (-24,4 ‰), Mala Pirešica (-22,1 ‰), Miklavž (-21,5 ‰), Brnica (-19,3 ‰), Poljče (-18,3 ‰) itd. Vse to so naselja, ki so z izseljevanjem izgubila veliko več ljudi, kot je znašal tamkajšnji naravni prirastek. Zaradi tega so imela v letu 1981 manjše število prebivalcev, kot so jih štela pred dvajsetimi leti (1961).

V 38 naseljih žalske občine se je število prebivalcev povečalo tudi na račun presežka priselitev nad odselitvami. V tem pogledu vidno izstopajo Dobriša vas (45,3 ‰), Zalec (38,6 ‰), Dobrteša vas (30 ‰), Polzela (28,3 ‰), Pernovo (22,3 ‰), Prebold (19,9 ‰) in še druga naselja. Kar v 23 naseljih je bila vrednost pozitivnega selitvenega salda večja od naravnega prirastka. V vseh teh primerih so priseljenci prispevali največji delež k rasti števila prebivalstva. V 11 krajih je selitvena bilanca za dvakrat in več presegla vrednost naravnega prirastka domačega prebivalstva (npr. Zalec, Polzela, Zg. Roje, Trnava, Glinje, Lipje, Prapreče, Dobrteša vas, Petrovče, Migojnice, Vinska Gora itd.). V petih naseljih, ki so imela negativni naravni prirastek, je bila selitvena bilanca s pozitivnim predznakom (npr. Dobriša vas, Šmatevž, Pernovo, Ruše in Crnova).

Tudi Podkraj in Preška, kjer je bilo število rojstev enako umrlim, sta imela pozitivno selitveno bilanco.

Najmočnejši selitveni tokovi so bili usmerjeni v vsa najpomembnejša in naglo se razvijajoča jedra z neagrarnimi dejavnostmi. V tem oziru najvidneje stopajo na plan večja krajevna središča in naselja ob njih, ki so prevzela prenekatero funkcije spalnih naselij. Izredno privlačno moč so pokazala naselja, ki so imela na razpolago več stavbnih zemljišč, in sicer ne samo za domače prebivalstvo, temveč tudi za številne druge delavce, ki so delali v bližnjih zaposlitvenih središčih. Kljub neštetim izboljšavam, ki so spremenile in predru-gačile način vsakdanjega življenja tudi v najbolj odročnih in oddaljenih hribovskih naseljih; le-ta niso več privlačna niti ne za domače ljudi. Zato je iz hribovskih predelov glavni selitveni tok usmerjen k dolinskim in središčnim krajem.



Sl. 5 — Vrednost selitvene bilance na 1000 prebivalcev po krajevnih skupnostih občine Zalec v obdobju 1961—1980. (Legenda je pod sliko 2.)

Obseg in vrednost migracijskega salda sta bila v tesni zvezi z velikostjo naselij ($r = +0,76777$). Čim večje je bilo naselje, tem večji presežek priselitev nad odselitvami je imelo. V krajih do 100 prebivalcev je znašal selitveni saldo v povprečju $-12,1\%$, v naseljih z več kot 500 prebivalci pa $+12,2\%$. To sta obe skrajnosti, ki sta v tabeli 2 podrobneje razčlenjeni. Ob tem pa velja zapisati, da so lahko šele naselja z več kot 500 prebivalci tista krajevna središča, ki s svojimi neagrarnimi funkcijami nemalo prispevajo k čedalje vidnejši koncentraciji prebivalstva.

V izredno tesni medsebojni odvisnosti sta si bila rast število prebivalstva in selitveni saldo. Tudi izračun korelacije med njima je pokazal veliko povezanost oziroma soodvisnost med njima, ki se bliža že funkcionalni povezavi ($r = +0,98739$). Čim intenzivnejša je bila rast števila prebivalstva na določenem območju, tem večji je bil presežek priseljencev nad izseljenci. Pri tem

smo spoznali, da so imela pozitivno selitveno bilanco le tista naselja, kjer je v zadnjih dveh desetletjih poraslo število prebivalstva v povprečju za 15 % in več. Razumljivo je, da se je največ ljudi izselilo iz krajev, v katerih je število prebivalcev nazadovalo, ali pa kvečjemu stagniralo. Med letoma 1961 in 1981 se je zmanjšalo število ljudi kar v 44 naseljih žalske občine, od tega v 39 krajih za več kot 5 %. V 60 naseljih se je število prebivalcev povečalo: za 5 % in več v 46 krajih. Med temi je bilo 29 naselij, kjer je znašal prebivalstveni prirastek 15 % in več.

Nadalje, selitveno bilanco smo skušali osvetliti še z vidika deagrarizacije. Tudi pri tem smo spoznali, da je med njima tesna, domala že funkcionalna povezava. Koeficient korelacije je znašal $r = -0,90747$. To pomeni, da so bili v naselja z manjšim deležem kmetijskega prebivalstva usmerjeni glavni priselitveni tokovi. In obratno: predeli z več kot eno osmino kmečkega življa so bili že podvrženi izseljevanju. Leta 1981 je bilo takih naselij že 65 po številu. V tem pogledu se kaže zelo očiten prag pri naseljih, ki so imela 12,5 % kmetijskega prebivalstva. Samo v krajih, ki so imeli pod eno osmino kmetijskega prebivalstva, se je kopičil presežek priselitev nad odselitvami, v vseh drugih je prevladovala negativna selitvena bilanca. (Podrobnosti so prikazane v tabeli 4.)

In slednjič, preostane nam še pregled vrednosti selitvene bilance po posameznih geografskih predelih žalske občine. Pri tem spoznamo, da je imel pozitivno selitveno bilanco le ravninski predel med levim bregom Savinje in Ložniškim gričevjem, povsod drugod pa je bil večji ali manjši presežek odselitev nad priselitvami. Še najmanj so vplivale selitve na zmanjšanje števila ljudi v krajih, ki stojijo med desnim bregom Savinje in severnim obrobjem in vznožjem Posavskega hribovja kakor tudi v ravninskem delu doline Bolske. Tudi severni gričevnati predel med Celjsko in Velenjsko kotlino je izgubil z izseljevanjem več kot 70 % svojega naravnega prirastka. Približno prav tolikšen delež naravnega prirastka so izgubila tudi naselja v jugovzhodnem hribovskem predelu Sp. Savinjske doline. V drugih dveh območjih, kjer je znašal



Največ družbenih stanovanj je bilo v zadnjih letih zgrajenih v Zalcu

selitveni saldo že strahotnih $-10,9\%$ (Dobrovlje z obrobjem) oziroma $-14,5\%$ (jugozahodni hribovski svet), je bil v izselitveni tok zajet poleg celotnega naravnega prirastka še precejšen del prebivalstva iz leta 1961. To pomeni, da so se v zadnjih dvajsetih letih izredno močno zmanjšale kmečke in druge družine tako na Dobrovljah z njihovim obrobjem kakor tudi v naseljih jugozahodnega hribovskega predela. Z izrazito depopulacijo, ki je zajela ta območja, se je razredčila gostota obljudenosti. Leta 1961 je prišlo v jugozahodnem hribovskem predelu po 26,7 ljudi na 1 km², dvajset let kasneje le 20,6 ljudi. Ustrezna podatka za Dobrovlje in njihovo obrobje sta 31 in 27,5 ljudi na 1 km².

SKLEP

V prispevku so bile prikazane in ovrednotene naravne in selitvene sestavine prebivalstvene rasti. Ob tem smo spoznali in ovrednotili številna demografska svojstva Spodnje Savinjske doline, in sicer s posebnim poudarkom na tovrstne značilnosti bodisi v območjih celjske regije bodisi na ozemlju celotne SR Slovenije. Med drugim se je pokazalo, da so bile nekatere prvine prebivalstvene rasti na območju žalske občine precej skladne z regijskim ali republiškim povprečkom (npr. rodnost), ali pa so vidneje odstopale od njiju (npr. umrljivost, naravni prirastek in selitvena bilanca). V številnih razločkih med njimi se kažejo prenekateri posebnosti gospodarskega in socialnega razvoja, ki imata spričo nešteti pokrajinskih sestavin in razlik med njimi tudi svojsvena pota vsakdajega razvoja. Spričo tega predstavljajo orisane komponente biološke in mehanične rasti števila prebivalcev zelo pomemben pokazalec gospodarskega in splošnega napredka celotne pokrajine kakor tudi njenih posameznih območij ali celo naselij. Ugodna zemljepisna lega, dokaj razvito in razvezeno gospodarstvo z najraznovrstnejšimi spremljajočimi dejavnostmi so bili tisti osnovni činitelji, ki so v zadnjih dvajsetih letih nemalo prispevali k nadpovprečni visoki rasti števila prebivalstva na širšem območju Spodnje Savinjske doline. Tudi v tem oziru je bila občina Zalec ($+19,1\%$) v obravnavanem obdobju na regijskem nivoju ($19,8\%$), ki pa je bil za spoznanje nad republiškim povprečkom ($18,9\%$).

Pregled po posameznih območjih celjske regije je pokazal, da je bila v letih 1961—1981 najintenzivnejša rast števila prebivalstva v Velenjski kotlini ($+71\%$). Za njo je za nekajkrat zaostajalo območje celjske občine ($+27\%$), in še bolj žalske ($+19,1\%$), konjiške ($+12\%$) in šentjurske občine ($+8,4\%$). Tudi v sedemdesetih letih je bila najmočnejša rast števila prebivalstva v velenjski občini ($31,3\%$), toda že na drugem mestu v regiji je bila občina Zalec ($+10,9\%$), za njo pa so zaostajale celjska ($+10,1\%$), šentjurska ($+8,9\%$) in konjiška občina ($+7,6\%$). Vse te navedbe najbolj zgovorno kažejo, da so se v sedemdesetih letih prebudili tudi v celjski regiji tisti dejavniki in činitelji, ki so med drugim vplivali na močnejšo rast števila prebivalstva.

V našem zaključnem pregledu ne moremo prezreti izredno naglega kopičenja prebivalstva na območju mesta Zalec. V obravnavanem obdobju (1961—1981) se je število ljudi na mestnem ozemlju Zalca povečalo od 1711 na 4364 prebivalcev, to je za 155% ! Tako močnega povečanja števila prebivalcev nismo zasledili v nobenem drugem mestu na Slovenskem. Kdorkoli bo želel osvetliti nenavadno hitro rast žalskega prebivalstva v šestdesetih in sedemdesetih letih, se bo moral poglobiti v razvoj in strukturo tistih mestotvor-

nih in mestoslužnih funkcij, ki so povzdignile Žalec iz povprečnega krajevnega v skoraj že pravo pokrajinsko središče. S prenekaterimi gospodarskimi in drugimi dejavnostmi, ki so bile utemeljene in njihov razvoj je bil zakoličen nekako od sredine šestdesetih let dalje, je Žalec prerasel svoj nekdanji krajevnih pomen.

Toda v tem času so tudi druga naselja v žalski občini precej napredovala. Po številu prebivalstva so v letih 1961—1981 najbolj porasli: Dobrteša vas (97 ‰), Prebold (87,5 ‰), Polzela (81 ‰), Parižlje (76,5 ‰), Vinska Gora (63 ‰), Sempeter (58 ‰), Rakovlje (53 ‰), Petrovče (47 ‰) itd.

Vzporedno z naglo rastjo števila prebivalstva se je širila tudi urbanizacija, zlasti na območja z novimi zazidalnimi površinami. Vse to je nemalo prispevalo, da se posamezna naselja čedalje bolj zraščajo v večji in enotnejši naselbinski sistem. To se lepo kaže v številnih primerih, ko je bila zaradi gostote zazidanosti, predvsem z novimi nekmečkimi domovi, meja med prvotnima starima naseljema že čisto zabrisana. Tako so nastale z zraščanjem dveh ali več naselij nove aglomeracije, katerih prebivalstvo je v pretežni večini zaposleno v neagrarnih dejavnostih. Najodličnejši primeri takšnih bipolarnih naselij so: Braslovče — Rakovlje, Polzela — Breg, Sempeter — Dobrteša vas, Petrovče — Dobriša vas, Griže — Migojnice, Prebold — Dolenja vas. Vsa so osredotočena na ravninski predel Sp. Savinjske doline in so s svojimi industrijskimi, prometnimi in drugimi funkcijami tudi največ prispevala k nagli industrializaciji in urbanizaciji pokrajine.

Industrijski obrati, ki so že iz predvojnega časa razkropljeni po savinjskih naseljih, so bistveno prispevali k razloženju oziroma razpršeni poselitvi znatnega dela zahodne Celjske kotline. Že v letih med obema vojnama so nastajali na obrobju nekdanjih kmečkih naselij novi domovi, in sicer deloma že deagrari-ziranega prebivalstva, ki je živelo od nekmetijske zaposlitve in dohodkov od lastne ali najemniške zemlje. Danes je večina savinjskih naselij in nekdanjih njihovih zaselkov, zlasti tistih, ki so v neposrednem zaledju industrijskih krajev, ali ob pomembnejših prometnicah, sestavljena iz strnjenih in starejših kmečkih delov ter precej razvlečenih — razloženih predelov z delavskimi domovi in s pripadajočimi zemljišči v obliki ohišnic. Najbolj značilni primeri tovrstnih naselij so: Arja vas, Breg, Dobrteša vas, Dolenja vas, Gotovlje, Latkova vas, Levec, Ločica ob Savinji, Migojnice, Parižlje, Podlog, Sempeter, Sešče, Šentrupert, Trnava, Vrbje itd.

Mlajša in po obliki razložena poselitve je nastala na nekdanjem poplavnem svetu, ki je bil vse do regulacije Savinje večinoma še v posesti vaških skupnosti.¹⁰ Že na prehodu devetnajstega stoletja v dvajseto je postala ta zemlja privlačna, zlasti za siromašnejšo plast kmečkega prebivalstva. Z nastankom in razmahom industrijskih in drugih obratov so postale nekdanje pašniške in travniške površine na prodnatem svetu najbolj iskana, primerna in poceni selišča novonastalemu sloju nekmetijskih zaposlencev. Najbolj tipični primeri naselij te vrste so najmlajši deli Pariželj, Brega pri Polzeli in Ločice ob Savinji. Večje površine manj rodovitnega kmetijskega sveta ob Savinji so po zadnji vojni namenili počitniškim hišicam (Breg, Preserje, Male Braslovče ter z borovci in drugim drevjem porasla zemlja med Pako in Savinjo).

Najintenzivnejši demografski procesi, ki so spodbujali in pospeševali rast števila prebivalstva, so bili osredotočeni na osrednji ravninski predel zahodnega dela Celjske kotline, zlasti še na ozemlje med Polzelo in Preboldom na

zahodu in Žalcem in Petrovčami na vzhodu. V zadnjih dveh desetletjih je na tem območju znašala povprečna rast števila prebivalstva 44,3 %. V letu 1981 so na tem predelu našli 19.557 prebivalcev, kar je pomenilo 52,7 % vseh občanov žalske občine. Obenem pa ugotavljamo, da je bilo na tem območju 48 % rojstev, 47,9 % umrlih, 49,1 % naravnega prirastka od celotnega števila na območju občine Žalec. Poleg tega je na ta predel odpadla celotna vrednost pozitivne selitvene bilance. Naselja na tem območju so gospodarsko najbolj razvita in v njih prihaja do korenitih in naglih sprememb bodisi na socialnem in gospodarskem področju kakor tudi v pokrajinski fiziognomiji.

Preseneča nas pa spoznanje, da so bila nekatera manjša kmečka naselja iz osrednjega ravninskega predela v nekakšnem »zatišju« novodobnega prebivalstvenega utripa. To še zlasti velja za izrazitejša kmečka naselja, v katerih je bilo še leta 1981 od ene desetine pa vse tja do polovice kmetijskega prebivalstva. Najbolj značilni predstavniki teh naselij so: Kaplja vas, Poljčce, Orla vas, Spodnje Gorče, Spodnje Roje, Topovlje in Zakl, v ravninskem delu doline Bolske pa Ceglje, Kapla in Pondor. Tudi v nekaterih drugih kmečkih naseljih, ki stoje na izrazito prehodnem območju, in sicer med ravninskim in gričevnatim predelom Celjske kotline, je bilo čutiti stagnacijo, ali celo nazadovanje v prebivalstvenem razvoju. V to skupino uvrščamo kraje: Grajska vas, Mala Pirešica, Ruše, Zgornje Gorče, Zaloška Gorica in druge.

V hribovskem in deloma tudi v gričevnatem svetu je bil novejši demografski razvoj zelo enosmeren. To so tudi območja z znatnim deležem kmetijskega prebivalstva, ki je že precej ostarelo, z nadpovprečno visoko umrljivostjo ter z nizko stopnjo naravnega prirastka. Delež kmečkega prebivalstva je bil najmanj dvakrat višji od občinskega povprečja. To so bila naša najbolj izrazita depopulacijska območja, zato se je med letoma 1961 in 1981 število njihovega prebivalstva precej zmanjšalo. Najbolj izraziti primeri te skupine so naselja: Miklavž pri Taboru, kjer je število prebivalstva upadlo za 36 %, pa Kale, Marija Reka (-35 %), Brnica (-29 %), Zahomce (-28 %), Liboje s hribovitim zaledjem (-26 %), Črni Vrh, Dobrovlje in Podvrh (-24 %), Ločica pri Vranskem (-22 %), Zabukovica (-19 %), Lopatnik (-18 %), Loke (-17 %) itd. Preučevanje je pokazalo, da se v zadnjih desetletjih praznijo predvsem hribovske domačije, ki izgubljajo z izseljevanjem ali preseljevanjem kmečkega prebivalstva znaten del svojega (lastnega) prebivalstvenega potenciala.¹¹ V hribovskih kmetijskih predelih se je uveljavil poseben demografski režim, kjer praviloma že prevladuje starejše prebivalstvo nad številom otrok in mlajšimi, za delo najbolj primernimi in zmožnimi ljudmi. V sklopu navedenih dogajanj in pojavov moramo iskati prenekatero vzroke za novejšo oziroma današnjo gospodarsko in proizvodno usmerjenost kmečkih gospodarstev, zlasti še v hribovskem svetu.

V sklopu celotnih in še posebej nakazanih prebivalstvenih sprememb na območjih žalske občine je imel posebno vlogo gričevnati svet med Celjsko in Velenjsko kotlino ter Dobrnskim podoljem. V ta pokrajinski predel Ložniškega gričevja smo uvrstili 25 naselij, ki so imela v povprečju po 212 ljudi v letu 1981. Zaradi bližnjih in naglo rastočih industrijskih središč in prometne prehodnosti ozemlja je bila za kraje severnega gričevnatega sveta značilna stagnacija v rasti števila prebivalstva. V teh naseljih, ki so imela še eno petino kmetijskega prebivalstva leta 1981, je bila prebivalstvena reprodukcija le za spoznanje nad občinskim povprečkom. Ob tem pa spoznavamo, da je bilo tudi to

območje že v domeni rahlega izseljevanja prebivalstva. Naravni prirastek je sicer znašal 530 ljudi; od te vrednosti se je izselilo 381 oseb (ali 72 %), preostalih 149 ljudi pa je prispevalo k rahlemu povečanju prebivalstva med letoma 1961 in 1981. Kot v vsakem drugem območju žalske občine je prišlo tudi med naselji v severnem gričevnatem svetu do precejšnjih razlik v rasti števila prebivalstva. Največji prirastek so imeli Vinska Gora (63 %), Lipje (25 %) in Črnova (20 %), ki so domala že na samem pragu Titovega Velenja in njegovih satelitskih spalnih naselij. Tudi v Galiciji se je povečalo število ljudi za eno četrtino v obdobju 1961—1981. Drugi skrajni pol predstavljajo naselja, ki so nekoliko bolj odmaknjena od glavnih gravitacijskih in razvojnih žarišč. Število njihovega prebivalstva je nazadovalo, in sicer s precej zmernejšo stopnjo kot pa v izrazito hribovskih območjih. Število ljudi je najbolj nazadovalo v že omenjenih Kalah (−36 %) in Lopatniku (−18 %), poleg tega pa še v Dobriču (−12 %), Hramšah in Zavrhu pri Galiciji (−10 %), Podvinu pri Polzeli (−9 %), v Pirešici in na Ponikvi (−8 %) itd. V vseh navedenih krajih je bilo zmanjšanje števila ljudi močnejše, kot pa je znašala vrednost naravnega prirastka. Zato je bil s selitvami načet in številčno tudi zmanjšan osnovni prebivalstveni fond iz leta 1961.

Precej svojstvene poteze in značilnosti na področju novejšega prebivalstvenega razvoja kažejo industrijska naselja, nekdanji rudarski kraji in trška naselja. Takih naselij smo našeli 15 na območju žalske občine. To so bila tudi najbolj deagrarizirana naselja, saj je bilo med njihovim prebivalstvom še samo 3,5 % kmetijskega življa. V zadnjih dveh desetletjih se je število tamkajšnjih prebivalcev povečalo v povprečju za 52 %. Največji del, in sicer kar dve tretjini, je odpadel na presežek priseljencev nad odseljenci, preostalo tretjino pa je prispeval presežek rojstev nad številom umrlih. Za ta naselja je nadalje značilno, da so imela v povprečju za spoznanje višjo (16,9 %) rodnost, kot je bila karakteristična za celotno občino, medtem ko je umrljivost (10,1 %) zaostajala za občinskim povprečkom za eno osmino. Zaradi tega je bila vrednost naravnega prirastka v teh naseljih za eno tretjino nad povprečjem občine Žalec.

S podrobnejšo členitvijo posameznih sestavin rasti števila prebivalstva v naseljih žalske občine v letih 1961—1981 smo spoznali in ovrednotili velikost posameznih prvin, ki so neposredno vplivale na številčno spremembo in stanje ljudi v posameznih naseljih ali območjih. Ob tem pa se moramo zavedati, da so vse te spremembe, ki smo jih skušali tudi empirično opredeliti in prikazati, nasledek gospodarskega in družbenega razvoja v preteklosti in v polpreteklih obdobjih. V kolikor so se pokazale v posameznih predelih ali naseljih kakršnekoli posebnosti in neskladnosti z značilnostmi širšega območja, je treba vzroke za vsa takšna odstopanja iskati tudi v samih pokrajinskih sestavinah, ki predstavljajo predmetno stvarnost geografskega okolja. Da bi mogli lažje, pregledneje in z verodostojnejšimi argumenti prikazati in ovrednotiti sestavine oziroma prvine prebivalstvene rasti, je potrebno vsaj pregledno spoznati in ovrednotiti dosedanj gospodarski in socialni razvoj vsake pokrajine posebej. S pričujočim zapisom želim prispevati vsaj drobec v poznavanje in razumevanje pokrajinske stvarnosti ozemlja, ki ga združuje in preoblikuje prebivalstvo žalske občine in še nekaterih drugih bližnjih ter sosednjih območij.

¹ Celotno statistično gradivo za ta prispevek je bilo zbrano na osnovi podatkov za posamezna naselja. V tovrstni statistični dokumentaciji pa ni na razpolago podatkov za posamezne dele naselij, temveč za naselja kot celote. Zato so podatki za KS Liboje in Griže samo približni. Kajti manjši del Zabukovice, to sta zaselka Podvine in Sončni Hrib, sodi v KS Liboje. V našem prispevku smo prebivalstvo in njegove delne podatke obravnavali skupno in Zabukovico smo v celoti uvrstili v KS Griže. — Vse podatke za rojstva, umrljivost oziroma naravni prirastek, in sicer po posameznih letih in naseljih, hrani Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana, Vožarski pot 12.

² Sredi šestdesetih let je prišlo do teritorialnih sprememb v naseljih Vrbje, Gotovlje in Zalec. K mestu Zalec sta bila priključena dela Gotovelj in Vrbij. — Prim.: Seznam sprememb naselij SR Slovenije od leta 1948 do 1984. (Preimenovanja, pristavki, združitve, razdružitve in razglasitve.) Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana 1985; gl. str. 32, 96 in 103. — Zato so podatki pri omenjenih naseljih za šestdeseta leta nekoliko nezanesljivi, kajti podatke za število ljudi leta 1961 je bilo nemogoče razčleniti na obseg naselij, kakršnega so dobili 1966. leta.

³ Po velikosti oziroma številu prebivalstva smo naselja v občini Zalec razdelili v sedem skupin ali razredov. Prvo skupino sestavljajo kraji, ki so imeli 1981. leta **do 50 prebivalcev**: Čreta, Lopatnik, Ruše, Spodnje Roje in Zajasovnik; **50—99 prebivalcev**: Brnica, Glinje, Kale, Kamenče, Limovce, Male Braslovče, Orova vas, Podgorje, Poljče, Selo, Sp. in Zg. Gorče, Tešova, Vologa, Zahomce, Zakl, Zaloška Gorica, Zaplanina; **100 do 199 prebivalcev**: Brode, Čeplje, Črni Vrh, Dobrič, Dobrovlje, Hramše, Janškovo selo, Ločica pri Vranskem, Loke, Male Braslovče, Miklavž, Orla vas, Pirešica, Podkraj, Pondor, Prapreče, Preserje, Sp. Grušovlje, Stopnik, Sentrupert, Šmatevž, Topovlje, Zalog, Zavrh, Grušovlje, Zg. Roje in Zelezno; **200 do 299 prebivalcev**: Črnova, Grajska vas, Jeronim, Kapla, Lipje, Marija Reka, Ojstriška vas, Podlog, Podvin, Ponikva, Prekopa, Prelska, Trnava in Vinska Gora; **300 do 499 prebivalcev**: Braslovče, Drešinja vas, Galicija, Gomilsko, Gornja vas, Kaplja vas, Letuš, Levec, Liboje, Ločica ob Savinji, Ložnica, Matke, Pernovo, Podvrh, Rakovlje, Studence, Šešče, Tabor, Velika Pirešica in Založe; **500 do 999 prebivalcev**: Andraž, Arja vas, Breg, Dobriša vas, Dobrteša vas, Dolenja vas, Griže, Kasaze, Latkova vas, Migojnica, Petrovče, Pongrac, Vransko, Vrbje in Zabukovica; **1000 prebivalcev in več**: Gotovlje, Polzela, Prebold, Šempeter in Zalec.

⁴ Po intenziteti rasti števila prebivalstva so bila naselja žalske občine razdeljena v sedem razredov, in sicer: **zmanjšanje za 25% in več**: Brnica, Kale, Liboje, Mala Pirešica, Marija Reka, Miklavž, Sp. Gorče, Šmatevž, Zahomce, Zaloška Gorica in Zg. Gorče; **zmanjšanje od 25 do 15%**: Črni Vrh, Dobrovlje, Kaplja vas, Ločica pri Vranskem, Loke, Popatnik, Podvrh, Pondor, Pongrac, Poljče in Zabukovica; **zmanjšanje 15 do 5%**: Čeplje, Dobrič, Grajska vas, Griže, Hramše, Jeronim, Kapla, Limovce, Matke, Pirešica, Podvin, Ponikva, Selo pri Vranskem, Vologa, Zajasovnik, Založe in Zavrh pri Galiciji; **stagnacija -5 do +5%**: Andraž, Braslovče, Brode, Gomilsko, Gornja vas, Kamenče, Levec, Ojstriška vas, Orla vas, Podgorje, Ruše, Sp. Grušovlje, Sp. Roje, Stopnik, Šešče, Topovlje, Velika Pirešica, Zalog, Zaplanina in Zg. Grušovlje; **porast od 5 do 15%**: Čreta, Dolenja vas, Drešinja vas, Gotovlje, Janškovo selo, Letuš, Ložnica, Male Braslovče, Podkraj, Podlog, Prekopa, Prelska, Preserje, Studence, Tešova, Trnava in Vrbje; **prirastek od 15 do 25%**: Breg, Črnova, Galicija, Glinje, Latkova vas, Lipje, Ločica ob Savinji, Pernovo, Prapreče, Sentrupert, Vransko, Zakl, Zg. Roje in Zelezno; **prirastek 25% in več**: Arja vas, Dobriša vas, Dobrteša vas, Kasaze, Migojnica, Orova vas, Parižlje, Petrovče, Polzela, Prebold, Rakovlje, Šempeter, Tabor, Vinska Gora in Zalec.

⁵ Naselja po deležu kmetijskega prebivalstva leta 1981 so bila razdeljena v šest razredov, in sicer: **do 5% kmetijskega prebivalstva**: Breg, Dobriša vas, Dobrteša vas, Dolenja vas, Griže, Lipje, Migojnica, Petrovče, Polzela, Pongrac, Prebold, Velika Pirešica, Zabukovica, Zalec in Zelezno; **5,1 do 12,5% kmetijskega prebivalstva**: Braslovče, Brnica, Drešinja vas, Gotovlje, Grajska vas, Kamenče, Kaplja vas, Kasaze, Latkova vas, Letuš, Levec, Liboje, Ločica ob Savinji, Ložnica, Matke, Parižlje, Pernovo, Rakovlje, Šempeter, Sentrupert, Šešče, Šmatevž, Vinska Gora, Vransko in Zalog; **12,6 do 20,0% kmetijskega prebivalstva**: Arja vas, Brode, Galicija, Grajska vas, Hramše, Janškovo selo, Limovce, Marija Reka, Ojstriška vas, Pirešica, Prapreče,

Prelska, Preserje, Ruše, Stopnik, Tabor, Trnava in Vrbje; **20,1 do 30,0 % kmetijskega prebivalstva**: Andraž, Čeplje, Črnova, Glinje, Gomilsko, Kapla, Male Braslovče, Orla vas, Orova vas, Podvin, Ponor, Ponikva, Prekopa, Selo, Studence, Topovlje, Zajasovnik, Založe, Zaplanina, Zg. Grušovlje; **30,1 do 40,0 % kmetijskega prebivalstva**: Jeronim, Ločica pri Vranskem, Loke, Lopatnik, Mala Pirešica, Miklavž, Podgorje, Podvrh, Podkraj, Podlog, Sp. Gorče, Sp. Grušovlje, Sp. Roje, Tešova, Zaloška Gorica, Zavrh in Zg. Gorče; **40,1 % in več kmetijskega prebivalstva**: Čreta, Črni Vrh, Dobrič, Dobrovlje, Kale, Poljče, Vologa, Zahomce, Zakl in Zg. Roje.

⁶ Posamezni pokrajinski predeli Sp. Savinjske doline oziroma občine Zalec s pripadajočimi naselji so prikazani v prispevku: M. Natek, Regionalne razlike v razslojenosti kmetijskega prebivalstva Spodnje Savinjske doline. — Savinjski zbornik, IV., str. 71—107, Zalec 1978; prim. opombe 1 do 8 na str. 107.

⁷ M. Natek, Nekateri spremembe prebivalstva na področju žalske občine v desetletju od 1961 do 1971. — Savinjski zbornik, III., str. 5—45, Zalec 1974; prim. opombi 11 in 14 na strani 43.

⁸ Gl. opombo 2.

⁹ Prim. opombo 2.

¹⁰ J. Kač, Na novinah. Ljubljana 1942; J. Orožen, Gmajne na področju srednje Savinje in njenih pritokov. — Celjski zbornik 1957, str. 153—190, Celje 1957.

¹¹ M. Natek, Nekateri geografski problemi prebivalstva v hribovskih predelih (na primeru naselij na kraški Dobroveljski planoti). — Statističar, II., br. 7-8, str. 239—250, Beograd 1980; isti, Hribovske kmetije v jugozahodnem delu Spodnje Savinjske doline. — Celjski zbornik 1982—1983, str. 65—88, Celje 1983; isti, Prebivalstvo hribovskih kmetij v zgornjem Pomežju leta 1985 in njihova razporeditev po višinskih pasovih. — Geografski vestnik, LVIII., str. 27—41, Ljubljana 1986.

Meta Rainer

MOTTO

*Pri meni ni
nič videti,
nič slišati, —
ko da prav nič
se ne godi.*

POMLAD

*Promet je preglásil
cvrkutanje ptic;
kozmetika skrila je
cvet mladih lic.*

ŽOVNEK

*Razvalina
je starejša od mene,
pa vsako pomlad
iz sebe požene
mladike zelene!*

*Na glavi krono,
niz ima
optimizma —
življenju pozdrav,
nasmešek norčav.*

ROŽE

*Slabó sem spala,
sánjala grdó,
móra me je tlačila.
Po blatnih potih
sem se vlačila,
pošasti čudne
name so prežale.*

*O rožah nisem sánjala, —
ne bo nesreče!
Sanjske bukve pravijo:
ni dobro sanjati o rožah.
Posebno,
če so rdeče . . .*



Meta Reiner

MODRI SPOMINČEK

*Culo popotno
bom zavezála,
vanjo spominček
drobni bom dala, —
vazico modro
z otoka Murano,
meni iz mlade
ljubezni poslano,
ko so še lilije
čiste cvetele,
preden so v trnju
zakrvavele.*

*Z njo bom odromala
proti svetlobi,
kjer so samotni
križi in gróbi
in je med njimi
Tvoja gomila.
Vazo bom s Tvoje
zemlje prgiščem
si napolnila,
da mi bo dušo
bolno hladila.*

KO SEM BILA MAJHNA

Rodila sem se v začarani hiši na pobočju velikanske gore, ki so ji rekli Gora Oljka. Tudi naša hiša je bila zelo velika, ko sem jo spoznala: imela je velikansko vežo, visoko krušno peč, na katero ni bilo mogoče splezati in neskončno podstrešje, na katerem so živeli škratje, miši, netopirji in knjige. Škrate in miši sem lahko samo poslušala v nočeh, netopirje in knjige pa sem lahko tudi videla. Netopirji so viseli z glavo navzdol naravnost nad knjige, ki so ležale spravljene v velikanski skrinji s težkim pokrovom. Bil je tako težak, da ga nisi mogel sam odpreti, dokler se nisi naučil brati.

Pri hiši so živeli poleg ljudi tudi: krava, prašič, ovca in mačka. Najimenoitnejša je bila mačka. Črnolisasta je bila tolikšna, da mi je segla do rame, kadar sva družno lezli v luknjo pod krušno pečjo. Ta mačka me je učila, kako je treba ravnati v življenju, da nekako shajaš, četudi si drugačen kot drugi. Ko sem jo nekoč začela božati pri repu in sem vlekla z roko počasi navzgor proti glavi — ob tem so se ji v dlaki prelepo utrinjale iskre, da je žarelo v temni luknji — mi je ta mačka za vse življenje dobesedno vsadila v glavo spoznanje, kaj se pravita red in pravilo na svetu: Planila mi je v glavo med goste lase, pa grizla in praskala, da sem si do danes zapomnila — vedno je treba gladiti po dlaki navzdol.

Ker pa je bila naša hiša začarana, se je — žal — z leti manjšala. Manjšalo se je tudi vse v njej in okrog nje; celo Gora Oljka je bila vsako leto nižja. In velikanska lisasta mačka je postala takšna, kot so današnje mačke. Le da je z vsakim dnem bila bolj ukazovalna in neizprosna. Zato sta moj strah in spoštovanje do nje ostala neizpremenjena, dokler je živela.

Tudi ljudje so se neznansko hitro spreminjali. Vsak večer sem legla polna pričakovanja: Jutri bo okrog mene nov svet in novi ljudje me bodo imeli radi. Kako bo lepo! Največ sem bila skupaj s starim atom. Bil je prestar, da bi delal na polju — jaz pa premlada, tako so menili drugi. Zelo sva se imela rada, čeprav je večkrat bil hud: »Ne boš mi rekla ,ti', saj nisva skupaj krave pasla!« Hitela sem rasti, da bi lahko kdaj skupaj krave pasla in bi si bila tako še bliže. Lahko bi ga celo tikala! A ko sem dorasla za pastirico, smo imeli samo še koze. »Koze pa ne veljajo, da bi lahko človek koga tikal,« je rekel. Tako sem ga klicala »Čujte, stari ata,« dokler je živel.

Najbolj sem ubogala sosedovega poba Frencija. Imel je vedno prav, kar za odrasle ne bi mogla trditi. Bil je malce starejši od mene in malce manjši. A to ni vplivalo na moje spoštovanje. Nekoč mi je rekel: »Brez skrbi pojdi z mano! Pa če boš stala bosa sredi reke, si ne boš zmočila nog!« Res si jih nisem — ker me je postavil v čoln in čoln zapeljal na reko.

Mama je bila nenavadna, prava redkost. Skoraj nikoli je ni bilo doma: ali je garala na domačih lehah ali pa je hodila na dnino k sosedom, včasih po cele dneve. Zнала je delati vse, kar si hotel. Nekoč, ko je padal dež in ji ni bilo treba na dnino, sem ji rekla: »Mama, napravi mi voz! Takšnega na štiri kolesa in z lojtrčnami.« Šla je po sekuro, žago, kladivo, žeblje — in pred večerom je bil voziček narejen! Bil je to najbolj imeniten voziček na svetu! Če bi mačka ne bi bila tako trmasta, bi jo lahko vpregla. Od takrat naprej mi je bilo za vselej jasno, da zna mama vse (to so trdile tudi sosede, ko so ji nosile pletenje, šivanje — vsa opravila, česar si same niso upale).

Ampak — ta mama je bila prepričana, da moramo tudi drugi znati vse. Ko so umrli stari ata, mi je mirno rekla: »Napiši kratko pesmico. Bova šli zvečer voščiti sosedu.« Klepala sem tisto pesmico z večjo muko kakor mama voziček — ampak to ni bilo nikomur mar! Pri sosedu so bili premožni in mi, ki smo imeli samo koze, smo morali iti voščiti. Saj je mama bila več na njihovih njivah kot doma... In jaz na njihovih pašnikih.

Ko sem mami pokazala tiste verze, je pokimala: »No, saj počasi te bomo lahko za kaj porabili.« To se je slišalo skoraj kot priznanje — in iz tistega prvega otroštva sem stopila stopničko više, na kateri piše poleg IGRE in UCENJE tudi že DOLŽNOSTI.

Neža Maurer

SLIŠIM NJEN SAVINJSKI NAPEV

MIMO

*Peljem se mimo doma.
Cesta vodi v neskončnost.
Pogoltna je.
Dom je vedno manjši.
Ne zdržim več.
Padem na kolena, na obraz —
poprosim usodo.*

*Vračam se.
Peljem se mimo doma.
V drugo neskončnost.
V isto tujost.
Cesta je brezsrčna.
Cesta je usoda.*

*Dam prst, oko dam,
dam vse, kar imam —
podkupim usodo.
Ustavim se.
Vračam.
Že vidim dom!*

Spet se peljem mimo.

LUČ

*Naša stara mama
se je vrnila sinoči
ob avemariji.
Ni je čakala postelja;
postlala sem ji v mojem srcu.
Jé z mojo žlico,
v mojih besedah
slišim njen savinjski napev.
Posmehnem se vrtinčastim vodam,
prepadnim skalam
in ubijalskim cestam —
ni me več strah.
To ona v moji glavi
oblikuje svojo misel:
»Pride čas,
ko ni več pomembno,
kako dolgo še živiš;
važno je — kako.«*

*Varljiva upanja in bojazni
zginejo kot megle.
Vse stvari obsije nova luč.*

PO SONČNI STRANI

*Hodim po sončni strani ceste.
Nikomur ne bom polagala
računov za to. Ne za ostalo:
sama razbijem — sama plačam.*

*Upočasni korak
in razpri usta v nasmeh,
če želiš mojo družbo.
Govoriti ni treba.
Poleti govori sonce.*

ZERJAVICA

*Ogenj je uplahnil.
Ni več visokih, hlepečih plamenov,
ki svetijo daleč,
obljubljajo,
vabijo, mamijo.*

*Zerjavica je.
Pod pepelom.
Žgoča, trpežna, mirna.
V njej spečeš krompir, koruzo,
opresnik.*

Ob njej jutro dočakaš.

ZELENI KORIDORJI

*Zeleni koridorji mladosti,
srečno!
Srečno gabri, vrbe, topoli,
bukve, akacije, leske!
Zapustila sem hišo —
postala je dom.
Črn čudež:
vedno zgubimo več,
kot smo imeli.
Koliko žalosti je treba
za en dan svobode?*

*Pod brezsrčno čistim nebom
begam prosta,
lisasta od solz.
Zbogom,
zeleni koridorji mojega življenja!*



Neža Maurer

LETEČA STEZA

*Široko razprte oči
ždiyo na griču.*

*Spodaj steza že od nekda
zavija v gozd.
Zvija se, premika,
preteguje, zaplahúta
in se odlepi od tal.
Veje ji kot roke
mahajo v pozdrav in slovo.*

*Steza pa se dviga.
Ze je nad vrhovi.
Listje ji je zbrisalo
rjavino.
Čista, bela svetla
se vzpenja v sinje nebo.*

*Utrujene oči na griču
se zapro.*

KOLAČ

(Le gâteau)

Popotoval sem.

Znašel sem se v nenavadni pokrajini, neustavljive, veličastne lepote. Nekaj čudnega se je v tem hipu dogajalo v moji duši. Čisto ozračje je mojim mislim dalo krila. Vsakršna nizkotnost, sovražnost, poltenost so mi bile tako daleč, kakor temna brezna pod mojimi nogami; moja duša se je razprostrla kakor nebesni svod nad menoj; vse zemeljsko se je izgubilo iz mojega srca, vse se je oddaljilo, kakor glas živinskega zvonca od vznožij daljnih gorá. Na negibni jezerski gladini, črni od globine, se je tu in tam odražala senca oblaka, kakor odsev plašča zračnega velikana, plavajočega čez nebo.

Spominjam se, da me je ta svetli, novi občutek, povzročen od tega nelišnega ogromnega gibanja, navdal z radostjo in s strahom. Kratkomalo — od te navdihujoče lepote, ki me je obdajala, sem se začutil v popolnem soglasju s samim seboj in z vesoljstvom. Bil sem tako poln blaženosti, da sem pozabil na vse zemeljsko zlo; niti trditev nekaterih piscev češ da se človek rodi dober, se mi ni več zdela smešna.

Porabljene moči zaradi naporne hoje pa zahtevajo obnovo. Moral sem jih nadomestiti in potolažiti lakoto. Iz torbe sem vzel zajeten krajec kruha, nekaj mesa in steklenico nekakšne osvežilne pijače, ki so jo takrat lekarnarji prodajali turistom, da so si jo na izletih razredčili s snegom.

Razlomil sem svoj kruh, ko me je zmotil rahel šum, da sem dvignil oči. Pred menoj je stalo drobno bitje, razcapano, umazano, razmršeno, udrtih oči, ki so divje proseče požirale moj kruh. S hripavim, zastrtim glasom je dahnilo: *kolač!*

Nisem mogel zadržati nasmeška, ko je bil moj navadni, polbeli kruh povzdignjen v kolač! Odlomil sem kos zanj in mu ga ponudil. Previdno se je približal, ne da bi predmet svojega poželenja izpustil iz oči; potem je zgrabil kos, se hitro umaknil, kakor bi se ustrašil, da moje darilo ni bilo mišljeno zares in da mu ga bom odtegnil. Toda — v tistem hipu ga je odrinil drugi mali divjak, ne vem, odkod se je vzel, in tako podoben prvemu, kakor da je njegov mlajši brat. Zavalila sta se po tleh, se ruvala za dragoceni plen in očitno je bilo, da nobeden od njiju ne bo hotel žrtvovati polovice za brata. Prvi, razjarjen, je lasal drugega; ta pa ga je z zobmi zagrabil za uhelj in mu ga okrvavljen košček odgriznil, zraven pa izpustil sočno narečno kletvico. Upravičeni lastnik »kolača« je poskušal poriniti svoje drobne pesti v uzurpatorjeve oči; ta je po svoji plati zbral vse svoje moči, da bi zadavil svojega nasprotnika z eno

roko, medtem ko mu je z drugo skušal izmakniti iz žepa predmet borbe. Toda, okrepljen od obupa, se je premaganec vzpel in podrl zmagovalca na tla in ga z glavo sunil v želodec. — A čemu opisovati odvratno borbo, ki je v resnici trajala dlje, kot so jima to dopuščale njune otroške moči?

»Kolač« je romal iz roke v roko in vsak hip menjal žep; toda — ojoj! — spreminjal je tudi svoj obseg. In ko sta končno, brez moči, zasopla, krvaveča, končala, ker nista mogla nič več, ni bilo — po pravici povedano — nikjer več predmeta bitke. Kos kruha je izginil, razdrobljen na mrvice, podobne zrnom peska, ki so se z njim pomešale.

Ta prizor mi je zameglil pokrajino. In spokojna radost, ki mi je bila prevzemala dušo, preden sem videl ti dve neznatni človeški bitji, je izginila. Ostal sem dolgo pobit, ponavljajoč venomer:

»Je res na svetu čudovita dežela, v kateri se kruh imenuje kolač, tako redka stvar, da zadostuje za razplod prave bratomorne vojne!«

Charles Baudelaire (1821—1867)

Žalec, marec 1988

Iz francoščine prevedla
Meta Rainer



Ervin Fritz

KAKO TI REČEM

*Kadar se vračaš sama domov med barakami,
v katerih prezebajo mrki sezonci,
se bojiš,
da ne bi segla po tvojih drobcenih prsih
roka, navajena nositi traverze in težke zidake.
Takrat ti rečem,
povsod vidiš strahove, moj mali Franz Kafka,
ne veš, da močne roke
spoštujejo krhko lepoto?*

*Kadar pijeva pivo v napolnjeni krčmi
in z otroško žejo napraviš velik požirek,
rečem, počasi, stari mornar,
nocojšnja plovba bo kratka.*

*Kadar mi prideš po cesti nasproti
z deško postavo in kratkimi lasmi,
ti rečem, kako je, moj bistri dečko,
kako si preživel dan?*

*Kadar me pred vrati svojega doma
ugrizneš v premraženo brado,
rečem, hej Mackie Messer, cestni razbojnik,
dobiš jih po zadnji plati.*

*In kadar se stisneš k meni
in mi z rokami
objameš glavo,
ti rečem Marija, kako ti je res ime.*

ODDAJA ZA TUJE TURISTE

*Slovenija, to je ta zelenkasti košček zemljevida
na južnem robu alpskega pogorja;
imajo glavno mesto, majhno in malo prida,
deset tisoč vasi ter nekaj obale in morja.*

*Tukaj živijo, zmeraj malo pijani,
zmeraj vsem na uslugo, mali, pridni Slovenci,
ki jih pasejo silni pastirji v Ljubljani.
Poglejte jih, pridne mravljice v alpski senci:*

*vse nekam hiti, nosi na kup, se preriva
pod snežnimi hribi, na malem koščku zemljevida;
njihova govorica je neizrekljiva,
nihče ne ve zanje, a če ve, jim ne zavida;*

*gledano iz Amerike ali iz Pariza:
v tej deželi ni mogoče živeti;
na paternoštru stoletij, ki jim jih Bog za pokoro niza,
ni desetletja, ki ga ne bi bilo vredno prekleti;*

*vsa njihova zgodovina je neki davni, zatrti kmečki upor,
vsa kultura: nekaj žalostno hlipajoče poezije,
vsa sedanost: neka velika revolucija, ki komaj še sije,
vse drugo: dolga pijanost, obup, počasen samomor.*

*Bodočnost? Našel se bo kak cezar, motorizirana zgodovina,
ki bo zradiral ta žalostni Liliput z zemljevida.
Na zemljevidu bo ostala za otroško dlan široka praznina.
In nihče več ne bo vedel, za čem je jokala Lepa Vida.*

PIKNIK

*Mala družba na produ ob reki.
V poletni popoldanski pripeki
lahno šumijo brzice.
Naše žene sedijo na deki,
varujejo pred mravljami našo šunko in kumarice,
otroci streljajo z lokom, iščejo v travi puščice,
splezajo do vranjega gnezda na smreki,
prikričijo, smolasti po rokah in obleki,
mame jim tlačijo v usta slaščice.
Moški ležimo kot mroži na drugi deki,
filozofiramo in praznimo steklenice.
Tečejo ure. Spustijo se tanke megljice.
Blédo kresničevje na poseki.
Pred nosovi nam rajajo vinske mušice.*

UBOGI YORICK

*Tudi ubogega Yoricka mora nekdo igrati:
glavo, ki jo grobarja trkljata čez prizorišče.
Nočem, da bi trohnel v grobu, v smešni pogrebni pozlati;
naj pridem za Yoricka v gledališče!*

*Tam na polici, zraven Othellovega uhana,
poleg Tartuffovih šolnov, pokrita s Faustovo togo,
naj moja lobanja, smrtno gluha in vsa svečana,
čaka med rekviziti na svojo norčevsko vlogo!*

*Vsako leto pridejo iz igralske šole v gledališče
nove male talentirane dame
in vsaka na polici najprej poišče
Ofelijin plašč in si ga vrže čez rame.*

*In pod Faustovo togo odkrije mojo glavo.
Mlada, prelestnih udov, pogleda v moje votle oči
in reče: »Ubogi Yorick!« in se zazre v daljavo.
In v prsih se ji zgane budilka in zazvoni.*

*A kdaj pa kdaj katera, ki se ne boji režeče črepinje,
vzame mojo glavo s police in si jo prisloni na uho
in sliši — kot morje v školjki — v njej plašne stopinje
življenja, ki je nekoč objemalo zemljo in nebo.*

RAZVOJ OBČINE ŽALEC V OBDOBJU OD LETA 1981 TER RAZVOJNI CILJI DO LETA 2000

OSNOVNE ZNAČILNOSTI IN PROBLEMI RAZVOJA Z VIDIKA URESNIČEVANJA DRUŽBENEGA PLANA 1981—1985

Občina Žalec je v obdobju 1981—1985 uspela ohraniti nadpovprečno gospodarsko rast v primerjavi z republiko, čeprav je bila dinamika te rasti zaradi globalnih družbenih problemov počasnejša kot v preteklosti in nekoliko nižja od zastavljenih srednjeročnih ciljev. Gospodarskemu razvoju je sledila pospešena izgradnja kapacitet družbenih dejavnosti ter izboljšanje njihovega materialnega položaja, spremljali pa so ga tudi pozitivni premiki na področju zagotavljanja smotrne namenske rabe prostora ob sočasnem zagotavljanju varovanja okolja kot dobrine splošnega pomena.

V obdobju 1981—1985 smo dokaj uspešno uresničevali zastavljene cilje na področju uveljavljanja in poglobljanja socialističnih samoupravnih družbeno-ekonomskih odnosov, čeprav se v praksi zaradi zaostrenih razmer gospodarjenja pojavljajo vse večji problemi pri zagotavljanju pogojev za odločanje delavcev o pogojih in rezultatih njihovega življenja in dela. Težave se pojavljajo tudi pri dograjevanju delegatskega sistema in delegatskih odnosov, pri spodbujanju združevanja dela in sredstev za razširjeno reprodukcijo na samoupravnih osnovah in na nekaterih drugih področjih.

Kljub temu so bili doseženi pozitivni rezultati na področju gospodarskega razvoja, predvsem z vidika rezultatov gospodarjenja, manj pa z vidika kvalitativnih premikov v gospodarski strukturi občine. Realno povečanje družbenega proizvoda v obdobju 1981—1985, ki z dvema odstotkoma presega ocenjeno slovensko (0,5 %) in jugoslovansko (1,1 %) povprečje, je omogočilo izboljšanje položaja občine v republiškem merilu. To izboljšanje se je odrazilo predvsem v izredno ugodnih rezultatih na področju mednarodne menjave. Izvoz se je v obdobju 1981—1985 približno 6-krat povečal in doseženo je bilo več kot 170-odstotno pokritje uvoza z izvozom, kar predstavlja pomembno primerjalno prednost nadaljnega razvoja občine. Gospodarska rast je bila povezana z relativno ugodnimi gibanji investicijske porabe. Nenehna globalna rast deleža naložb v osnovna sredstva v družbenem proizvodu gospodarstva je spremljala tudi ugodna struktura investicij po dejavnostih, saj so bolj kot v republiškem povprečju prevladovale gospodarske naložbe nad negospodarskimi, znotraj njih pa investicije v industrijo ter naložbe v primarno kmetijsko proizvodnjo kot

nosilni dejavnosti gospodarskega razvoja naše občine. Ugodnejša je bila primerjalno z republiko v obdobju 1981—1985 tudi struktura virov financiranja z daleč največjim deležem lastnih sredstev organizacij združenega dela in samoupravnih interesnih skupnosti.

Težki pogoji gospodarjenja v širšem prostoru so seveda vplivali tudi na gospodarske organizacije v naši občini, zato so se v obdobju 1981—1985 postopoma povečevale izgube, padala je rentabilnost, gospodarnost in akumulativna oziroma reproduktivna sposobnost gospodarstva, povečala se je stopnja odpisanosti opreme do ravni, ki presega republiško povprečje, produktivnost ni zagotavljala planiranega prispevka h gospodarski rasti, naraščal je del dohodka za obresti in podobno.

V obdobju 1981—1985 torej nismo izkoristili vseh možnosti za še večjo, predvsem pa za kvalitetnejšo gospodarsko rast. Na koncu srednjeročnega obdobja smo imeli precejšnje rezerve na področju vlaganj v razvoj in inovacijsko dejavnost, racionalnejšega izkoriščanja delovnega časa in delovnih sredstev, boljšega pretoka informacij in primernejše organizacije dela. Nismo dosegli bistvenih strukturnih premikov z vidika nastajanja nove tehnološke, socialne in prostorske sestave družbenoekonomskega razvoja oziroma nismo ustvarili pogojev za prehod na bolj produktivna gospodarska področja. Dohodkovno in poslovno-tehnično povezovanje posameznih dejavnosti v občini ni zaživel v zadostni meri in zato ni moglo prispevati k oblikovanju kvalitetnejših in višjih oblik kompleksne ponudbe naših organizacij doma in v tujini.

Posamezne oblike porabe smo v občini Žalec relativno dobro usklajevali z materialnimi možnostmi, kar velja tudi za gibanje skupne porabe — predvsem v zadnjih letih. Kljub temu da je ta oblika nekoliko zaostajala za sicer nadpovprečno gospodarsko rastjo, so družbene dejavnosti na območju občine v srednjeročnem obdobju 1981—1985 doživljale hiter razvoj. To se ni odrazilo le v izgradnji novih kapacitet na področju otroškega varstva, šolstva, zdravstva, socialnega skrbstva in kulture, temveč tudi v izboljšanju kvalitete storitev na osnovi boljših materialnih možnosti in porasta zaposlenih na teh področjih, manj pa v izboljšanju usklajenega nagrajevanja delavcev v teh dejavnostih z delavci v gospodarstvu.

Na področju racionalnega gospodarjenja s prostorom smo dokaj uspešno uresničevali cilj smotrne namenske rabe prostora za zagotavljanje rastočih gospodarskih in splošnih družbenih potreb. Ohranjanje kmetijskih površin kot osnove za pospešen razvoj kmetijske proizvodnje, ki ima v naši občini prednost, je bilo dosledno zlasti po sprejetju interventnega zakona o varstvu kmetijskih zemljišč pred spreminjanjem namembnosti.

Kljub pozitivnim tendencam pa usmerjanje razvoja in gospodarjenje s prostorom še vedno spremljajo določeni problemi in pomanjkljivosti. Tako je premalo usklajeno načrtovanje gospodarjenja in namenske rabe prostora, kar povzroča pojave parcialnih zahtev za posege v prostor; premalo je zagotovljeno varovanje in ohranjanje naravnih, krajinskih, arheoloških, arhitekturnih in zgodovinskih vrednot, kar se med drugim odraža v relativno skromnih vlaganjih v prenove starih mestnih in vaških jeder; zavarovanje pitne vode se sicer izvaja, čeprav še niso določena in s predpisom zavarovana območja podtalnih in tekočih vodnih virov; nista zagotovljena varovanje in sanacija onesnaženosti zraka; načelo policentričnega razvoja ni bilo popolnoma konkretizirano; orga-

nizirana in kompleksna stanovanjska gradnja je bila bolj izjema kot pravilo; stanovanjski gradnji ni sledila izgradnja ustreznih spremljajočih dejavnosti ter izgradnja komunalne in prometne infrastrukture; nerešena so ostala nekatera kritična vprašanja prometne varnosti in podobno.

RAZVOJNI CILJI DO LETA 1990 IN DO LETA 2000

Zaradi odstopanj od nekaterih zastavljenih ciljev v preteklem srednjeročnem obdobju se je v letih 1985 in 1986 ves gospodarski in s tem ves družbeno-ekonomski razvoj občine Žalec moral soočiti s spoznanjem, da zaključujemo obdobje nenehnega vzpona na lestvici razvitosti slovenskih občin. V času, ko smo spoznali, da nas problemi širšega prostora niso zaobšli, temveč le z manjšo zamudo dohiteli, smo hkrati oblikovali razvojne cilje do leta 2000. Zagotovo ni bila lahka naloga graditi dolgoročno razvojno strategijo sredi časa, ko nam je iz meseca v mesec padal fizični obseg industrijske proizvodnje, ko vrednostni kazalci gospodarjenja niso več dohitevali inflacijskih gibanj in ko se nam je akumulacija v enem letu razpolovila.

Osnovna značilnost več kot petnajstletnega dotedanjega gospodarskega razvoja občine Žalec je bila hitra, čeprav neenakomerna gospodarska rast. Do leta 1975 je bil gospodarski in s tem ves družbeno-ekonomski razvoj občine hitrejši od planiranih ciljev in od republiškega poprečja. Po tem letu so doseženi rezultati začeli najprej zaostajati za sicer smelo načrtanimi plani, v zadnjih dveh letih srednjeročnega obdobja 1981—1985 pa tudi za regijskimi in republiškimi poprečji.

Kljub številnim problemom, ki so nas pestili v letu 1985, smo v planske dokumente načrtali smeje cilje, ki so hkratni (in zaradi tega) bistveno bolj obvezujoči kot cilji predhodnih planov. Pri opredeljevanju materialnih okvirov dolgoročnega razvoja občine Žalec do leta 2000 smo izhajali iz dveh osnovnih opredelitev dolgoročnega programa gospodarske stabilizacije Jugoslavije, to je dviga učinkovitosti gospodarjenja in izvozne naravnosti, hkrati pa smo predpostavili zaustavitev negativnih tendenc v gospodarskih gibanjih v prvih letih srednjeročnega obdobja 1986—1990 ter konsolidacijo vsega gospodarstva do konca leta 1990.

V planskih dokumentih smo med drugim opredelili, da:

— bomo do leta 2000 realno povečevali družbeni proizvod po stopnji 4,1 % poprečno letno, od tega v srednjeročnem obdobju 1986—1990 po stopnji 4—5 % poprečno letno, čeprav bo v prvih letih rast bistveno počasnejša;

— bo globalna gospodarska rast do leta 1990 dosežena s 3—4 % poprečno letno rastjo industrijske proizvodnje ter 5—6 % rastjo kmetijske proizvodnje, z nadpoprečno rastjo drobnega gospodarstva ter s sicer nekoliko nižjo ali usklajeno rastjo ostalih dejavnosti v primerjavi s poprečjem gospodarstva, toda ob sočasnem maksimalnem izkoriščanju njihovih obstoječih zmogljivosti ter s produktivnejšim in inventivnejšim delom v vseh dejavnostih;

— bo k prirastu skupnega družbenega proizvoda manj prispevala rast zaposlenosti in več rast družbene produktivnosti dela. Zaposlenost se bo gibala

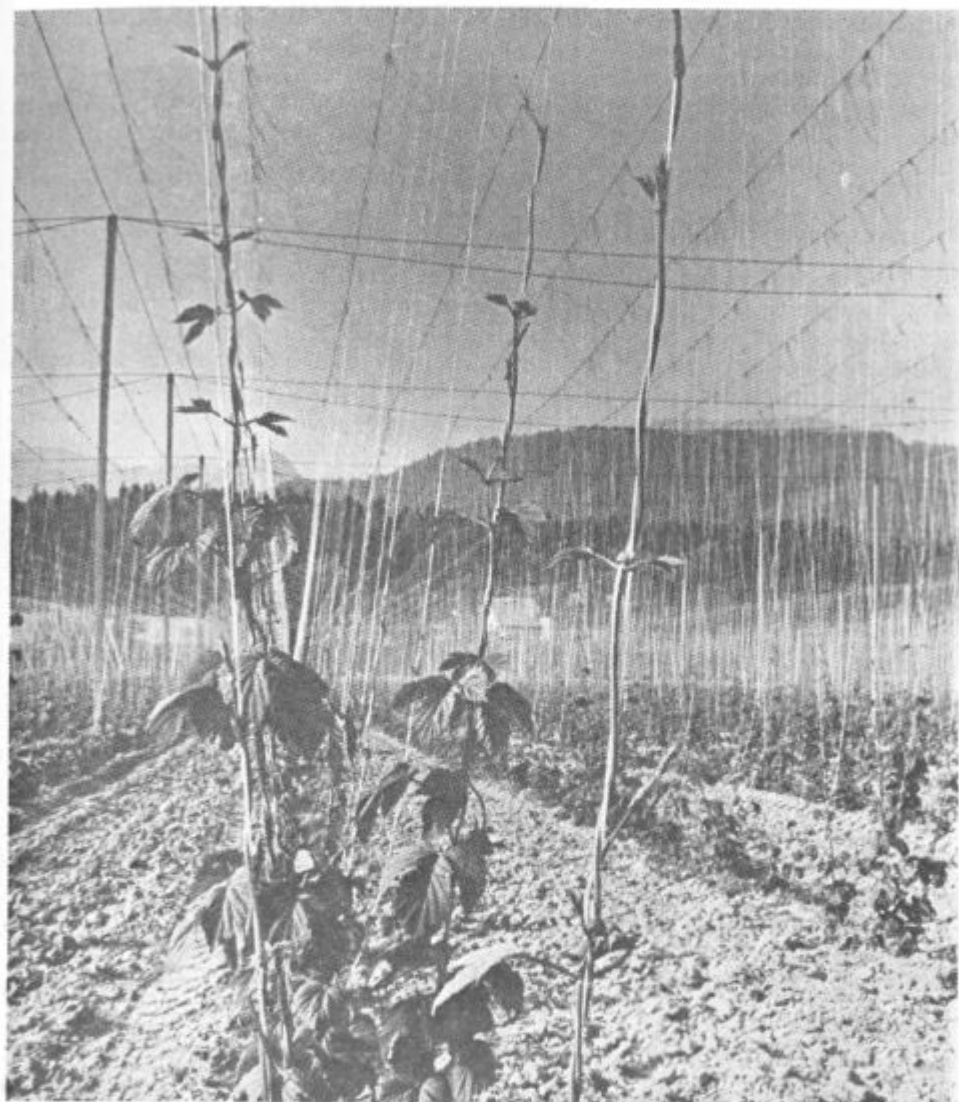
v doseđanjih okvirih in bo v obdobju 1986—1990 naraščala po stopnji 1,5—2,0 %, v celotnem obdobju do leta 2000 pa bo rastle po stopnji 1,6 % poprečno letno. Produktivnost se bo morala povečati po stopnji 2,5 % poprečno letno do leta 2000, od tega v obdobju do leta 1990 po stopnji 2,5—3,0 %, če želimo doseči nadpoprečno gospodarsko rast v primerjavi z republiko. Predpogoj za doseg predvidene rasti produktivnosti oziroma za realizacijo vseh ciljev nadaljnega družbeno-ekonomskega razvoja občine je bistveno izboljšanje izobrazbene strukture zaposlenih, v kateri se mora delež strokovnega kadra od tretje do sedme stopnje zahtevnosti do leta 2000 od sedanjih 60 % povečati na okoli tri četrtine vseh zaposlenih. Že od leta 1990 bi morali ta delež povečati na približno 66 % ter pri tem najhitreje povečevati delež kadrov z višjo in visoko strokovno izobrazbo, kjer je naš zaostanek za republiko največji;

— bomo izvoz do leta 2000 povečevali po stopnji 6—7 % poprečno letno, od tega bo izvoz v obdobju 1986—1990 naraščal po poprečni letni stopnji 7—8 %, konvertibilni izvoz pa po stopnji 9—10 %. Doseganje takšnih izvoznih obveznosti ter zastavljenih proizvodnih nalog bo možno le na podlagi nemotnega zagotavljanja oskrbe s surovinami in repromaterialom ter z večjimi vlaganji v obnovo zastarele in dotrajane opreme, vezane na uvoz. Zaradi tega bomo uvozno dinamiko postopoma usklajevali z izvozno rastjo ter do leta 1990 dosegli 7—8 % rast skupnega uvoza in 8—9 % rast konvertibilnega. Do leta 2000 pa naj bi se uvoz v poprečju povečal celo nekoliko bolj od izvoza, to je po stopnji 7—8 % poprečne letno;

— bo na podlagi zastavljenih temeljnih skupnih ciljev razvoja občine usklajevanje posameznih oblik porabe z razpoložljivimi materialnimi možnostmi usmerjeno v rahlo povečanje sedanjih ravni investicij v strukturi družbenega proizvoda nad 20 % leta 1990 in 22 % leta 2000, kar bo pogojeno s 4,5—5,5 % poprečno letno rastjo ustvarjenih investicij v srednjeročnem obdobju 1986—1990 ob sočasnem večkratnem izboljšanju njihove učinkovitosti. Osebna poraba se bo tako kot splošna usklajevala s splošno gospodarsko rastjo oziroma s sprejetimi družbenimi kriteriji. Skupna poraba bo vsaj v prvem srednjeročnem obdobju naraščala nekoliko počasneje od splošne dinamike gospodarskega razvoja, in sicer po stopnji 3,2—3,4 %. V tako opredeljeni rasti sredstev za skupno porabo je poleg izvajanja posameznih programov zahteva tudi uskladitev osebnih dohodkov delavcev v družbenih dejavnostih z delavci v gospodarstvu;

— se bo razvoj družbenih dejavnosti usklajeval s potrebami in cilji gospodarskega ter splošnega družbenega razvoja občine. Intenzivnejši bo razvoj predvsem na raziskovalnem, izobraževalnem ter zdravstvenem področju; v vseh družbenih dejavnostih bomo razvijali cenejše, posamezniku bolj prilagojene in bolj kakovostne oblike zadovoljevanja potreb, ki bodo vsebovale več znanja in novih tehnologij;

— bo prostorski razvoj občine še naprej temeljil na konceptu policentričnega urbanega razvoja. V teh okvirih bo individualna stanovanjska gradnja usmerjena predvsem na območja lokalnih oskrbnih središč (Velika Pirešica, Ponikva, Andraž, Letuš, Tabor, Gomilsko, Liboje, Griže in Vinska gora), družbene pa na območju pomembnih lokalnih središč (Petrovče, Šempeter, Polzela, Prebold, Vransko) oziroma v občinsko središče Žalec. Industrija bo reševala svoje prostorske potrebe predvsem v sklopu še nezazidanih parcel na obstoječih lokacijah ter s postopnim preseljevanjem te dejavnosti iz urbanih struktur v industrijsko cono Ložnica.



Hmeljišče zgodaj spomladi

Za potrebe proizvodne obrti bomo zagotovili nove površine v obrtni coni, storitvena obrt pa se bo razvijala v sklopu starih jeder naselij ter v nekaterih stanovanjskih soseskah.

Postavljeni cilji, zlasti planirana gospodarska rast, se zdijo skoraj nerealni v primerjavi s padanjem gospodarske aktivnosti v zadnjih letih. Zavedamo pa se, da so kvalitetne spremembe v našem razvoju nujne, zato je nadpovprečna rast materialnih okvirov razvoja naše občine v primerjavi z republiko predpogoj za njihovo realizacijo. Uresničevanje sprejetega cilja hitre gospodarske

rasti na podlagi večje produktivnosti dela in boljše ekonomije sredstev omogoča ne le dolgoročno krepitev akumulativne sposobnosti gospodarstva ter realno rast osebnih dohodkov, temveč tudi doseganje vseh drugih ciljev, ki smo si jih zastavili s planom, kar velja tudi za uresničevanje ciljev krajevnih skupnosti. Zato bo dosledno uresničevanje sprejetih razvojnih usmeritev osrednja skupna naloga vseh delovnih ljudi in občanov občine Žalec.

Načrtovane naložbe do leta 1990

V srednjeročnem planu za obdobje 1986—1990 kot prvo obdobje uresničevanja dolgoročnega plana smo skladno z opredeljenimi razvojnimi kriteriji in v odvisnosti od materialnih možnosti zapisali, da bomo razpoložljiva investicijska sredstva gospodarstva občine Žalec razporejali predvsem v obnovo in posodobitev tehnološke opreme ter v tiste naložbe, ki bodo omogočile tehnološko in usmeritveno prestrukturiranje proizvodnje. Če upoštevamo le investicije s skupno predračunsko vrednostjo nad 50 milijonov dinarjev (po cenah 1985) in med naložbami v opremo le tiste, ki prispevajo k programskim in tehnološkim premikom v organizacijah združenega dela, naj bi v gospodarstvu občine Žalec do leta 1990 realizirali predvsem naslednje naložbe:

- DEM — TOZD Elektroprenos Podlog: drugi transformator RTP 220/110 kV Podlog ter rekonstrukcija daljnovoda 110 kV Podlog—Laško;
- Montana Žalec: postavitve tehnološke linije za mletje, sušenje in pakiranje zeolitnih tufov in bentonitov ter linije za kemično predelavo betonitov;
- KIL Liboje: peč za žganje keramike in peč za grafit ter obrat dekorativne keramike;
- Ferralit Žalec: rekonstrukcija livarne ter nov strojni obrat;
- SIGMA Zabukovica: posodobitev proizvodnje sanitarnih sten ter izgradnja kapacitet za nov program kovinskih izdelkov;
- SIP Šempeter: visokoproduktivna strojna oprema, izgradnja železniškega industrijskega tira, visokoregalno skladišče, ustanovitev razvojnega inštituta;
- Hmezad — DO Minerva Zabukovica: povečanje kapacitet za predelavo PVC na Ložnici;
- Juteks Žalec: rekonstrukcija proizvodnje talnih oblog ter proizvodnja netkanih tekstilij;
- Aero — TOZD Kemija Šempeter: razširitev proizvodnje lepilnih trakov;
- GRADNJA Žalec: izgradnja proizvodne hale ter obrata za pripravo gradbenega materiala s priključkom na plin in rekonstrukcija kovinskega obrata;
- LIK — TOZD Pohištvo Šempeter: nov proizvodni obrat;
- Garant Polzela: zamenjava strojne opreme, nabava transportnih sredstev ter izgradnja proizvodnih prostorov;
- Zarja Petrovče: izgradnja proizvodne hale za TOZD Kovinoprema in TOZD Modna konfekcija ter dograditev prizidka k TOZD Lesna industrija;
- INGRAD — TOZD Lesni obrati Gomilsko ter GĠ Celje — TOZD Gozdnik Žalec: izgradnja mehaniziranega skladišča okroglega lesa MELES na Gomilskem;



Proizvodnja sanitarnih sten v Sigmii Zabukovica

— TT Prebold: gradbeni objekti in oprema (dograditev tkalnice, predilnice, izgradnja oplemenitilnice);

— Hmezad — DO Kmetijstvo Žalec: obnova nasadov žičnic, rekonstrukcija žičnic, rekonstrukcija obiralnih in sušilnih zmogljivosti ter druga oprema, izgradnja namakalnih sistemov, rekonstrukcija proizvodnje mešalnice krmil;

— Hmezad — KZ Savinjska dolina: vlaganje v razvoj živinoreje ter hmeljarstva;

— Nama Žalec: prizidek k veleblagovnici Žalec ter skladišče in kotlarna v Levcu;

— Savinjski magazin Žalec: samopostrežna v Žalcu, skladišče za osnovno preskrbo v Žalcu ter preskrbovalni objekti v Petrovčah in na Vranskem;

— Hmezad — DO Agrina Žalec: večnamensko skladišče in aktiviranje graščine Novo Celje ter vlaganje v predelavo zdravilnih zelišč;

— Hmezad — DO Export-Import Žalec: skladišče za hmelj.

Omejevanje vseh oblik porabe se bo v srednjeročnem obdobju 1986—1990 najprej in tudi najbolj vidno odrazilo na področju investicij v *družbene dejavnosti*. V planskih dokumentih so tako do leta 1990 v občini Žalec predvidene le naslednje negospodarske naložbe:

— vzgoja in izobraževanje: večnamenski objekt v Vinski gori, prizidek k šolam Griže in Vransko, garderoba in shramba v Petrovčah, prizidek razdelilne kuhinje in jedilnice k podružnični šoli Gotovlje, izgradnja strehe dvokap-

nice na osnovnošolski zgradbi v Braslovčah, postopna obnova stare šolske stavbe v Žalcu ter prizidek h glasbeni šoli;

— otroško varstvo: izgradnja vrteev v Žalcu in Vrbju, igralnice v Vinski gori, Letušu, Gotovljah, Vranskem, Grižah, Ponikvi in Gomilskem ter izgradnja prostorov za ozimnico pri enotah, ki jih nimajo;

— zdravstvo: sofinanciranje izgradnje regijske bolnišnice v Celju, razširitev lekarniške postaje v Preboldu ter dokončanje razširitve zdravstvene postaje Polzela;

— socialno skrbstvo: adaptacija graščine Senek na Polzeli;

— kultura: ureditev dvorane oziroma kulturnih domov na Ponikvi, v Galiciji, Preboldu in Šempetru, ureditev sanitarij pri dvorani v Petrovčah ter dokončanje večnamenske telovadnice v Vinski gori;

— telesna kultura: prizidek k telovadnici Šempeter, ureditev telovadnice društva Partizan v Braslovčah ter obnova in posodobitev plavalnega bazena v Preboldu.

Za razliko od načrtovanega investiranja na področju družbenih dejavnosti so v planskih dokumentih za srednjeročno obdobje 1986—1990 načrtani zelo zahtevni cilji na področju vlaganj v *komunalno in drugo materialno infrastrukturo*.



Vsak nov vodovodni priključek, še zlasti v obrobju, je pomembna pridobitev — tudi za Dobrovlje

turo, ki je bila doslej v razvojnih ciljih kljub širšim materialnim možnostim v obdobjih pospešene gospodarske rasti vseskozi zapostavljena. Med številnimi načrtovanimi investicijami na področju stanovanjskega gospodarstva, pridobivanja in urejanja stavbnih zemljišč, energetske oskrbe, prometa in zvez, vodnega gospodarstva ter komunalnega gospodarstva bo kot osnovo za ves nadaljnji razvoj občine Žalec potrebno do leta 1990 zagotoviti predvsem naslednje naložbe:

— cestno omrežje: izboljšanje prometnih razmer na magistralni cesti Šempeter—Dobrteša vas, obnova regionalnih cest Latkova vas—Prebold ter Arja vas—Vinska gora ter letno obnavljanje vsaj dveh kilometrov lokalnih cest;

— telefonsko omrežje: zgraditev 2048 naročniških priključkov na območju central v Galiciji, na Gomilskem, Petrovčah, Polzeli, Preboldu, Šempetru in na Vranskem (posodobitev in razširitev kapacitet lokalnih central ter gradnja krajevnega telefonskega omrežja);

— vodno gospodarstvo: naložbe bodo usmerjene v realizacijo plana osnovne odvodnje, čiščenje Savinje, namakanje ter v konkretno zaščito vodnih virov na območjih podtalnice in izvirov v karbonatnih masivih;

— oskrba z vodo: razen rednega vzdrževanja in obnavljanja obstoječega vodovodnega omrežja bo za dobro oskrbo z vodo potrebno izvesti vrsto del na vodovodih Žalec, Vranksko—Tabor—Polzela, Griže, Pirešica, Založe, Prelska in Jedrt ter nuditi pomoč pri gradnji in obnavljanju lokalnih vodovodov predvsem na hribovitem območju občine;

— kanalizacija: nadaljevanje izgradnje primarnih kanalizacijskih zbiralnikov, čistilne naprave in priključkov na kanalizacijo ter sočasna postopna izgradnja sekundarnega kanalizacijskega omrežja ter predčiščenje odplak industrije in proizvodne obrti, kar je pomemben predpogoj, da bo zelena Savinjska dolina lahko tudi bodočim rodovom zasluženo ohranila svoje ime.

Razvoj zasebnega sektorja drobnega gospodarstva

Pomemben dejavnik gospodarskega in splošnega družbenega razvoja občine Žalec je bilo vseskozi tudi drobno gospodarstvo.

V naši občini se je zasebna obrt od leta 1976 do 1981 z vidika števila obratovalnic povečala skoraj za 50 %. V Sloveniji je znašalo v enakem obdobju to povečanje 32 %. Nadpovprečna dinamika v primerjavi z republiškim povprečjem se je nadaljevala tudi v srednjeročnem obdobju 1981—1985, saj smo do začetka leta 1986 število obratovalnic v občini povečali za 17 %, v Sloveniji pa za 12,5 %.

V zadnjih letih, torej od leta 1985 dalje, žal tudi na področju samostojnega osebnega dela v drobnem gospodarstvu ne opažamo več takšne dinamike kot je bila značilna za pretekla leta. Sicer nam še naprej, čeprav počasneje, narašča število obrtnikov, toda neugodno se spreminja struktura drobnega gospodarstva v korist števila avtoprevoznikov in obratovalnic gostinske dejavnosti.

Kljub določeni stagnaciji v razvoju lahko rečemo, da zasebni sektor obrti v občini Žalec zagotavlja kruh približno enakemu številu ljudi kot večja tovarna. Imamo več kot 670 zasebnih obratovalnic, skupno s številom zaposlenih v teh obratovalnicah pa se z delom v zasebnem sektorju preživlja približno 1390 ljudi.



Obrtna cona v Zalcu je obogatila ponudbo in preskrbo v blokovni stanovanjski soseski

To predstavlja skoraj 10 % vseh zaposlenih v gospodarstvu in negospodarstvu naše občine. Ti ljudje ustvarjajo tudi približno enak delež dohodka ter nekoliko manjši delež družbenega proizvoda. Prihodki iz naslova davkov gospodarskih dejavnosti predstavljajo približno četrtino oziroma v letu 1987 celo tretjino občinskega proračuna.

Z namenom, da bi analizirali in vzpodbudili nadaljnje razvojne možnosti drobnega gospodarstva, smo v letu 1985 sprejeli program razvoja te dejavnosti. V programu smo ugotavljali nekatere značilnosti, ki nam kažejo, da v naših prizadevanjih ne smemo zaspiti na doseženih uspehih. Nadpovprečno povečanje števila obratovalnic v preteklih letih ni bilo povezano s kvalitetnim tehnološkim razvojem drobnega gospodarstva, z razvojem delovnih sredstev v primerjavi z industrijo. Ponudba storitvenega dela je zaostajala za obsegom povpraševanja, v letu 1985 pa je prišlo tudi do prestrukturiranja od že tako deficitarnih storitvenih dejavnosti na proizvodne storitve. Povečale so se kooperacije in poslovno tehnično sodelovanje z industrijo. Pojavili so se problemi usmerjenega izobraževanja, pogodbenih organizacij ipd.

Na podlagi ugotovljenih problemov smo v programu razvoja drobnega gospodarstva, ki je sestavni del naših planskih dokumentov, opredelili osnovne cilje razvoja te dejavnosti, ki so predvsem:

— hitrejši razvoj obrti od poprečja gospodarstva — predvsem storitvene in tiste, ki nadomešča uvoz;

— intenzivno širjenje materialne osnove obrti (poudarek na kooperaciji, temelječi na skupnih vlaganjih, skupnem riziku ter skupnem prihodku in dohodku);

— zagotavljanje sredstev za nadaljnji razvoj drobnega gospodarstva (posebni sklad, davčne olajšave, ustrezna stopnja amortizacije, bančno kreditiranje);

- organiziranje vsestranskega pretoka informacij med združenim delom in zasebnim sektorjem drobnega gospodarstva;
- izboljšanje kvalifikacijske strukture zaposlenih;
- opredelitev območij obrtnih con v prostorskih delih planskih dokumentov, idr.

PREHOD V SREDNJEROČNO OBDOBJE 1986—1990 IN DOSEŽKI V PRVIH LETIH IZVAJANJA TEKOČEGA DRUŽBENEGA PLANA

Vrsta smelo zastavljenih planskih ciljev je bila realizirana že v prvih letih izvajanja srednjeročnega družbenega plana 1986—1990, nekateri od njih pa so se že kmalu pokazali kot težko ali sploh neizvedljivi, kar lahko vidimo iz kratkega pregleda izvajanja resolucij v letu 1986 in 1987.

Izvajanje resolucijskih ciljev oziroma doseganje rezultatov v letu 1986

Na področju gospodarstva smo v letu 1986 dosegli naslednje rezultate:

- povečali smo celotni prihodek gospodarstva v primerjavi z letom poprej za 84 % oziroma najpočasneje v celjski regiji;

- zaradi relativno počasnejše rasti porabljenih sredstev (indeks 178) smo dosegli indeks dohodka 203, kar je za 18 odstotnih točk nižje od republiškega poprečja ter le za eno odstotno točko nad poprečjem občine Velenje, ki je v tem letu imela najpočasnejšo rast dohodka;

- odstopili smo od resolucijskih ciljev na področju delitvene politike, saj so se razporejena sredstva za osebne dohodke in skupno porabo povečala za 112 %, kar je sicer najmanj v regiji in kar za 17 odstotnih točk manj kot v poprečju v SR Sloveniji, kljub temu pa presega rast dohodka in s tem resolucijski okvir za 8,7 %;

- ugotovili smo, da prehitra rast mase sredstev za osebne dohodke kljub relativno počasnejši rasti zaposlovanja ni zadoščala za bistven dvig poprečnih neto mesečnih osebnih dohodkov v gospodarstvu, ki so leta 1986 v naši občini znašali poprečno 109.729,— din, v republiki pa 120.568,— din. Relativno nizka raven osebnih dohodkov je dodatno spodbudila fluktuacijo med delovnimi organizacijami ter dnevni odliv delovne sile izven občinskega prostora;

- akumulacijo smo povečali le za 57 % v primerjavi z letom 1985, kar daleč zaostaja za porastom cen na drobno kot merilom inflacije (indeks 193,1) ter za poprečnim porastom akumulacije v SR Sloveniji (indeks 188). Po deležu akumulacije v dohodku je tako z 8,6 % gospodarstvo občine Žalec na petem mestu med osmimi občinami širšega celjskega območja ter daleč zaostaja za republiškim poprečjem (14,3 %). Zlasti zaskrbljujoča je nizka stopnja akumulativne sposobnosti našega gospodarstva, ki s 3,3 % ne zaostaja le za poprečjem republike Slovenije (5,0 %), temveč tudi za relativno nizkim jugoslovan-skim poprečjem (3,7 %).

Zastoj v razvoju gospodarstva je bil v veliki meri posledica sprememb v zunanjotrgovinski zakonodaji, medletnih sprememb na področju oblikovanja cen in intervencijskih ukrepov na področju delitve dohodka, oblikovanja sploš-

ne in skupne porabe ter na področju negospodarskih in neproizvodnih investicij, ki so bile zakonsko omejene. Vse te spremembe so na naše gospodarstvo relativno močno vplivale, predvsem zaradi razmeroma visoke izvozne usmerjenosti naših organizacij v preteklih letih ter zaradi visokega deleža finalne industrijske proizvodnje in kmetijstva, v gospodarski strukturi občine Žalec. Ravno izvozniki ter »finalisti« so namreč najbolj ostro občutili negativne posledice administrativnih ukrepov v zadnjih letih.

Problemi v gospodarstvu so nujno povzročili tudi težave na področju negospodarstva ter urejanja prostora.

V letu 1986, torej v letu najtežjih pogojev gospodarjenja, smo se v občini Žalec vključili v republiško akcijo usklajevanja ravni osebnih dohodkov delavcev v družbenih dejavnostih z delavci v gospodarstvu. Postopna sanacija osebnih dohodkov, ki je bila dosežena v decembru mesecu, je huje kot omejitvena zakonodaja vplivala na zmanjšan obseg investiranja v negospodarstvu, tako da v vrsti družbenih dejavnosti razpoložljiva sredstva zadoščajo le za zagotavljanje njihove osnovne dejavnosti ter za vzdrževanja zmogljivosti, ki smo jih zgradili v letih gospodarskega razcveta.

Na področju urejanja prostora bi morali — skladno s spremenjeno zakonodajo ter na podlagi sprejetih planskih dokumentov — v letu 1986 izdelati vrsto izvedbenih dokumentov, ki bi bili konkretna osnova za realizacijo planiranega, načrtnega gospodarjenja s prostorom ter varovanja okolja kot dobrin splošnega družbenega pomena. Žal so omejena finančna sredstva skupno z nekaterimi drugimi vzroki (neazhurirane kartografske podloge, pomanjkanje ustreznih strokovnih kadrov znotraj občinskega prostora idr.), eden od osrednjih razlogov, da bomo to dokumentacijo izdelovali več let.



Hmezdova Mlekarna v Arji vasi oskrbuje več kot štiristo tisoč prebivalcev v širšem celjskem območju z mlekom, mlečnimi izdelki, sokovi in medom

Izvajanje resolucijskih ciljev oziroma doseganje rezultatov v letu 1987

Pri spremljanju gospodarjenja kot osnove za ves družbenoekonomski in prostorski razvoj občine v tem letu, moramo upoštevati dejstvo, da zaradi medletnega spreminjanja obračunskega sistema posamezni podatki ekonomskih kategorij niso bili primerljivi z letom 1986, sočasno pa je bila nominalna rast posameznih kazalcev povsem razvrednotena zaradi visoke inflacije (indeks 230,6). Na tej podlagi lahko za leto 1987 za področje gospodarstva ugotovljamo:

— da so porabljena sredstva, ki so jih obračunske spremembe najbolj prizadele, porasle z indeksom 220,8 in s tem hitreje od celotnega prihodka (indeks 218,6) ter tako znižala rast dohodka. V njihovih okvirih je najbolj porasla amortizacija (indeks 251,7);

— da je gospodarstvo ustvarilo 83,5 milijard din dohodka, kar je za 115,1 % več kot leto poprej. V primerjavi z inflacijo pa je bil dohodek realno manjši kot leta 1986;

— da je bila delitev dohodka še vedno neugodna, saj kar 57,1 % dohodka odpade na sredstva za bruto osebne dohodke in le 7,2 % na akumulacijo;

— da je bila rast sredstev za akumulacijo v primerjavi z devetimi meseci istega leta ugodnejša, vendar še vedno skromna tako po dinamiki (indeks 184,6) kot po obsegu (5.968.989 din);

— da sta se stopnji akumulativne in reproduktivne sposobnosti iz obdobja v obdobje sicer izboljševali, a njuna struktura se je slabšala;

— da so brez akumulacije poleg izgubarjev poslovale še štiri organizacije združenega dela Strojna — TOZD PKM, TT Prebold — TOZD Tkanine in TOZD Pletenine ter Avtoprevoz Šempeter, s stopnjo akumulativne sposobnosti pod 2 pa kar 12 organizacij združenega dela;

— da se je zunanjetrgovinska menjava v zadnjem kvartalu okrepila in tako dosegla delež v celotnem prihodku 10,7 %, kar je za 25,8 % več kot v letu 1986.

Primerjava podatkov Narodne banke Slovenije med občino Žalec, celjsko regijo in SR Slovenijo nam pokaže, da je občina Žalec najbolj povečala izvoz, uvoz pa najbolj zmanjšala, zato tudi najvišja pokritost uvoza z izvozom (skupno 311 %, konvertibilno 346 % in klirinško 183 %);

— da se je število organizacij, ki so poslovno leto zaključile z negativnim finančnim rezultatom povečalo na osem, vrednost izgube pa je narasla na 4184 milijard din. Delež izgub v dohodku gospodarstva znaša 5 % in 70,1 % oblikovane akumulacije. Z izgubo so poslovale naslednje organizacije: DEM — TOZD Elektroprenos Podlog, Montana Žalec, SIP — TOZD TKS Šempeter, AERO — TOZD Kemija Šempeter, KOTO — TOZD INDE Vransko, Hmezad DO Kmetijstvo Žalec, Hmezad DO Gostinstvo-turizem Žalec in Zavod za načrtovanje Žalec. V teh organizacijah združenega dela je zaposleno 1799 delavcev ali 16 % vseh zaposlenih v gospodarstvu občine;

— da so bili zaskrbljujoči visoki zneski refundacij obveznosti iz dohodka, ki so odvisne od njegove velikosti. Refundacije v višini 786.729 din bi izgube še povečale, hkrati pa onemogočajo normalno delo interesnih skupnosti družbenih dejavnosti in materialne proizvodnje.



Blagovnica SAVINJKA je bila odprta v letu 1987

Predvidevanje, da se bo v drugi polovici leta 1987 preokrenil negativni trend gospodarjenja, ki ga v občini Žalec zasledujemo od leta 1985 dalje, in da bodo s tem postopoma podane materialne osnove za kvalitetnejše doseganje ciljev tudi na drugih področjih razvoja, se žal torej ni uresničilo.

Kljub temu da globalni vrednostni kazalci gospodarjenja že kažejo določeno rast ali vsaj stagnacijo in da je fizično porasel obseg kmetijske proizvodnje ter zlasti v zadnjem kvartalu tudi izvozni rezultati, nam še naprej izrazito pada fizični obseg industrijske proizvodnje, ob zaskrbljujočem padanju akumulacije skorajda ni več investicij, ob načrtovani rasti zaposlenosti pa se posledično ustrezno zmanjšuje produktivnost dela.

Na tej podlagi do konca leta 1987 niso bili povsem realizirani nekateri ključni cilji oziroma naloge družbenega in gospodarskega razvoja občine Žalec in sicer:

— pristopili smo k izdelavi sprememb in dopolnitev dolgoročnega ter srednjeročnega plana občine, ki naj bi skladno s terminskim planom predvidoma bila zaključena v prvi polovici leta 1988, a se bo zaradi težav pri pripravi strokovnih podlog verjetno realizirala šele konec leta 1988. Pri tem bo razen sprememb v prostorskem delu obeh dokumentov zaradi bistveno drugačnih pogojev gospodarjenja v zadnjem času potrebno ponovno preveriti tudi vsebino družbenoekonomskega vidika planov;

— na področju odpravljanja vzrokov izgub v predelovalni industriji je bila sicer dokaj uspešno sanirana Mlekarna, med letom pa so se postopoma odpirala nova žarišča izgub, kar vse bolj usmerja energijo družbenopolitične skupnosti

v reševanje kriznih situacij, premalo pa je ostaja za pospeševanje razvoja organizacij, ki uspešno poslujejo;

— izvozni rezultati so se približali načrtovani dinamiki šele v zadnjem kvartalu leta 1987, čeprav naj bi skladno z obljubljenim tekočim prilagajanjem tečaja dinarja ter spremembami zakonodaje vse leto bili generator za večji obseg proizvodnje in pospešeno gospodarsko rast;

— nerealiziran ostaja tudi cilj, da bi povečali delež organizacij združenega dela v razpolaganju z dohodkom in v tem okviru zlasti s sredstvi za akumulacijo ter cilj usklajene rasti vseh oblik porabe. Čeprav obseg skupne porabe na ravni občine ni povsem zadoščal za ohranjanje njune realne ravni iz predhodnega leta, se je kljub temu zmanjšal delež OZD v razpolaganju z dohodkom, saj se je povečal predvsem obseg nekaterih republiško dogovorjenih pravic (skupnost pokojninskega in invalidskega zavarovanja, enoletna porodniška, idr.);

— usmerjanje sredstev za akumulacijo v tehnološko posodobitev proizvodnje ter povečanje vlaganj v lastna obratna sredstva OZD kot osnove za zagotavljanje zdravega razvoja je lahko bilo realizirano le v toliki meri, kolikor je bilo ustvarjene akumulacije. Le-ta pa se je zaradi specifične strukture našega gospodarstva, v katerem prevladujeta predelovalna in izvozno usmerjena industrija ter kmetijstvo s svojimi disparitetami cen realno bistveno zmanjšala celo v primerjavi z letom 1986, ko je bila v primerjavi s predhodnim letom že razpolovljena;

— v težkih pogojih gospodarjenja je bilo stimuliranje kadrov z nadprečno rastjo osebnih dohodkov in s tem z zmanjševanjem razkoraka v ravni naših osebnih dohodkov ter republiškim poprečjem in ravni osebni dohodkov v sosednjih občinah praktično edina oblika spodbujanja zahtevnega in ustvarjalnega dela kot osnove za izboljšanje drugih kakovostnih kazalcev gospodarjenja in za krepitev kvalitetnih dejavnikov razvoja na daljši rok (izobraževanje, tehnološka, organizacijska in znanstvena preobrazba gospodarstva, idr.). Zato tudi ni presenetljivo, da se kvalifikacijska struktura zaposlenih v občini Zalec vse prepočasi izboljšuje;

— pomanjkanje materialnih osnov je zaviralno vplivalo tudi na izvajanje ključnih ciljev in nalog na področju urejanja prostora in varstva okolja, kar je vplivalo na oblikovanje predloga za spremembo resolucije na tem področju že v maju 1987. Zaradi zapletenega postopka spreminjanja resolucijskih ciljev ta predlog sicer ni bil realiziran, je pa vsebina predlaganih sprememb in ugotovitev iz majske analize na področju urejanja prostora in tudi na drugih področjih družbenoekonomskega razvoja občine upoštevana v resoluciji za leto 1988;

— podobno kot v predhodnem letu so bili najbolj kvalitetno realizirani ključni cilji na področju samoupravnih družbenoekonomskih odnosov na področju krepitve zasnove splošne ljudske obrambe in družbene samozaščite kot osnovne sestavine socialističnega samoupravnega nadzora. To nam dokazuje, da izhod iz naše in širše družbene krize lahko gradimo predvsem na krepitvi zupanja delavcev in delovnih ljudi v pravilnost ciljev, nalog in ukrepov, ki si jih skupaj zastavljamo zato, da bi preusmerili dosedanje negativne razvojne tokove.

Ocena izvajanja resolucijskih ciljev v letu 1988

Že v letu 1987 so se kljub številnim problemom pojavljali posamezni pozitivni kazalci kot optimistični znanilci, da ciljev dolgoročnega razvoja še ni potrebno spreminjati, da so bili zastavljeni sicer smelo, a ne nerealno.

Po preteku prvih mesecev leta 1988 ugotavljamo, da so bili globalni rezultati poslovanja uporabnikov družbenih sredstev na področju gospodarstva ugodni tako po nominalnih, kot po realnih rasteh, čeprav so nanje prej neugodno kot ugodno v veliki meri vplivali interventni zakoni, sprejeti novembra 1987. V obdobju januar—marec 1988 se je tako družbeni proizvod realno povečal za 1,7 %, kar je celo nad resolucijskimi predvidevanji za to leto (1 %).

Konec maja 1988 je zvezni izvršni svet SFR Jugoslavije sprejel vrsto ukrepov za uresničevanje ekonomske politike, ki bodo na rezultate poslovanja in posredno tudi na uresničevanje drugih resolucijskih ciljev vplivali v dveh smereh. Pozitivni rezultat uresničevanja ukrepov bi lahko bila predvsem odprava disparitet v cenah na področju kmetijstva in predelovalne industrije ter stimuliranja izvoza preko tekočega prilagajanja tečaja dinarja, negativno pa bodo ukrepi vplivali zlasti na zmanjšanje kupne moči prebivalstva zaradi omejevanja vseh vrst porabe.

V prvih mesecih leta 1988 gibanje skupne in splošne porabe razen izrazitih likvidnostnih problemov sicer še ni bilo zaskrbljujoče, lahko pa v drugi polovici leta sprostitev cen ter omejevanje rasti osebnih dohodkov kot osnove za zdru-



Notranji in zunanji kamini IGM Gradnja

ževanje sredstev resno ogrozi normalno odvijanje negospodarskih dejavnosti. Porast materialnih stroškov bi namreč še nadalje krčil že tako skromno višino sredstev za osebne dohodke v teh dejavnosti, zlasti ker osebni dohodki že sedaj predstavljajo pretežni del v strukturi skupne in splošne porabe. Spričo dejstva, da smo se v občini Žalec že v planskih dokumentih odrekli vsem večjim investicijam na področju družbenih dejavnosti, bo v letu 1988 tako kot v vseh ostalih letih tekočega srednjeročnega obdobja tekla predvsem bitka za ohranjanje dosežene ravni storitev v zdravstvu, šolstvu, otroškem varstvu in drugod.

Na področju urejanja prostora in varstva okolja je prišlo v začetku leta 1988 do kasnitve pri izdelavi planskih dokumentov zaradi vrste težav pri izdelavi posebnih strokovnih podlag. Vzroki so objektivne narave, saj se podlage pripravljajo hkrati za dolgoročni plan občine ter agrokarto kot enega najpomembnejših sestavin delov naslednjega srednjeročnega plana. Podlage bodo služile tudi za vzpostavitev evidence stavbnih zemljišč. V letu 1988 torej opravljamo obsežnejše strokovno delo, ki bo dolgoročno povzročilo sicer časovni zamik pri pripravi planov, toda hkrati tudi finančni prihranek.

Izdelava prostorskih izvedbenih aktov, tako kot v preteklem letu, tudi v letu 1988 ne sledi načrtovani dinamiki, zato bomo na ravni družbenopolitične skupnosti morali nenehno vzpodbujati temeljne nosilce planiranja, da bi bilo odstopanje od planskih ciljev na tem področju čim manjše.

Marsikomu se bo morda zdelo, da je v globalnem pregledu dosežkov razvoja občine Žalec od leta 1981 do danes podan preveč kritičen prikaz problemov, s katerimi smo se v tem obdobju srečevali, kar ne bi bilo skladno z dokaj optimističnimi razvojnimi cilji do leta 1990 oziroma do leta 2000.

Poudariti želim, da ostajamo v občini Žalec pri spremljanju in načrtovanju razvoja na trdnih tleh. Ne zapiramo oči pred problemi, analiziramo jih in odpravljamo njihove vzroke, hkrati pa se v postavljanju razvojnih ciljev ne predajamo malodušju, temveč načrtujemo z dokajšnjo mero realnega optimizma. Zato se veselimo prvih pozitivnih premikov v rezultatih gospodarjenja v letu 1988, ki lahko predstavljajo osnovo za boljše življenje naših občanov v prihodnjih letih. Hkrati pa se kritično zavedamo, da indeksno boljših rezultatov ni težko graditi na zelo nizkih osnovah iz preteklih let, zato bomo pri dopolnjevanju planskih dokumentov v letošnjem letu temeljito preverili, do kolikšne mere bomo uspeli uresničevati zastavljene optimistične cilje, za katere vemo, da so vzpodbuda našega razvoja.



Anka Krčmar

Anka Krčmar

VABILO

*Slišiš? Vabim te.
K sebi med rjuhe,
modre kot morje.
Tvoja jadrnica bom,
odpeljem te, kamor želiš.
Pridi.
Nisem rusalka
in te ne bom pogubila.
Le biserne školjke bova odpirala,
med prsti jih presejala,
se z algami objemala
in s soncem budila.*

*Vse o tebi sem hotela vedeti,
kako potegneš odejo preko ramen,
kako v postelji držiš knjigo,
kako odložiš očala,
ugasneš luč,
kako se zbudiš,
kako v sanjah poiščeš moje telo
in ti je hudo, ker me ni.*

*Zdaj vem.
V sebi že dolgo hranim ključ do teh skrivnosti.
Ljubim te, ljubezen pa zmore
domišljijo preplēsti v resnico.
Ljubezen zmore iz črne moke
speči božično potico.*

*Molčiva. Tako tiho
včasih živiva drug v drugem.
Malokdaj seješ vame upanje.
Prižigaš luči.
Potem pa spet razpleteš mreže,
jih v žalosti razrahljaš
in pustiš, da se poslednji ulov
drobnih pričakovanj razgubi.*

*Premieria sva zadnjo razdaljo.
Nič razkošja ni v nama,
nič raziskovalske strasti.
Oba veva: tako se konča.*

*Nasmeh brez iskre,
dotik, ki ne požene krvi,
razsuti dnevi . . .
Nekateri med njimi do živega bolijo.*

*Čas je. Le nič besed.
Čemu z njimi razredčiti spomine.
Bilo je tako lepo.
Naj preživijo . . .*

*Kakšno leto!
Pričelo se je brez sonca,
zima se je skotila mlačna in siva
in legla na mesto in ljudi.*

*Pomlad.
Pomlad je pokopala moj zaklad.*

*Čez noč je krhko življenje požgala zmrzal.
Jablane so zastokale in zadrhtele.
Očesa na brajdah so oslepela.
Bogve kako sem jaz preživela.*

*Ker bog nikoli ne vzame vsega,
bodo jablane na tvojem vrtu rodile,
ljudje bodo vino vseeno pili —
na žalost, na veselje, ali kar tako.*

Le nama se ne vrne, kar je prešlo.

*Praviš, da odmiraš,
usihaš kot drevo,
a le pred novo Pomladjo bežiš.*

*Jaz pa hočem cvetje na tvojih vejah,
čebele na njih,
plodove dozorele.*

*Preden bo druga Sreča
vrezala v lubje svoje ime,
morava ostrgati mah s tvojega debla,
da bo našla srce.*

*Danes je umrla pesem.
/Prosimo tihega sožalja./
Umrla je pesniku,
ne da bi razprla krila.*

*Vse regratove lučke bom zanjo prižgala.
Veter utihnila,
jo v nadržje skrila.*

*Morda ji bo tam dovolj toplo,
ali pretesno,
pa se bo kdaj znova rodila.*

DOBER DAN, SANJSKA HIŠA

»Viš,« je rekel pisatelj Ivan Cankar pesniku Prešernu, »kaj neki bova počela ta vikend v miroljubnih nebesih... Bova z najinima ljubicama Julijo in Anico drobila bele steze okoli blestečega jezera in skozi rajske vrtove ali pa jo malce mahneva na zemljico?« »Pa ključ težak nebeških vrat, ga bo dal sveti Peter?« je zaskrbelo pesnika Franceta Prešerna.

»Ne boj se! To je urejeno. Sveti Peter se je namreč prehladil. Ima hud nahod, zato je ključe izročil humoristu Ježku. Ježek sedaj ves srečen sedi v lesenem gugalniku pred nebeškimi vrati in z vici razveseljuje ptičke brez gnezda, ki v času vikenda množično zapuščajo, poškodovani v prometnih nesrečah, mamico zemljo.«

»Ta svet se ne bo nikoli popravil... Vselej jim gre kaj narobe in tudi v najini deželici Sloveniji ni nič bolje... Komaj čakam, da kaj pozveva o najini rojstni zemljici, ki se sedaj imenuje 'Slovenija — moja dežela'. Še posebej me zanimajo mladi udarni pesniki, še vsi v posvečenem vonju pesniških kadil.«

»Veš kaj, fant,« se je nasmehnil, resnobno nasmehnil, pisatelj Ivan Cankar, »jaz pa bi rad spregovoril besedo možato s katerim od manj pomembnih pisateljčkov, kaj se dogaja v deželi rodni v letu Gospodovem tisočdevetstooseminosemdesetem. Poizvedeti mi je, kako se narod vede!«

Zdaj pa se je slavnima možema približal tovariš nebeščan, manjše postave, okroglega obličja in starejši od njiju.

»Za vama stopicam,« se je skromno opravičeval nebeščan manjše postave, »povem vama pa lahko za manj znanega in pomembnega pisateljčka Danijela Debiča, gradbenega inženirja in diplomiranega politologa. Ob njegovi in moji pripovedi se bosta zagotovo vsaj delno seznanila s stvarmi, ki vaju zanimajo. Sprejmeta moj skromni predlog, spoštovana moža?«

»Kdo pa ste, prijazni tovariš?« je ljubeznivo, skoraj šaljivo vprašal pisatelj Ivan Cankar. Resnobnost se je raztajala okoli njegovih privihanih brk.

»O, le skromen gradbeni tehnik Vinko Jordan, ki je pred priletom v raj pred nekaj leti živel v kraju Gotovlje v občini Žalec v Savinjski dolini.« Gospod gradbeni tehnik Vinko Jordan si je skrbno preizkusil gumbe na že zapetem suknjiču, se strumno zravnal, kot v letih, ko je še služboval kot komunalni referent na žalski občini.

»Domenjeno, fantje!« je ocenil položaj pisatelj Ivan Cankar.

Bilo je torej v soboto zjutraj, ko so se trije vrli možje še malo pošalili pri namestniku nebeškega vratarja humoristu Ježku in že so odrčali na zemljo.

S seboj so odnesli tudi sporočilo humorista Ježka njegovim občudovalcem, ki so Ježkove šale vključili v sloviti zgodovinski spomin slovenskega ljudstva.

Ko so se trije nebeščani spremenili iz vesoljske energije v človeška bitja, so že bili na prekrasnem sanjskem vrtu Graščine sanjskega pisatelja Danijela Daneta Debiča, živečega v tej starinski graščinici, polni balustradnih hodnikov, pod imenom Sanči Sanijel. Pisateljeve sanjske prijateljice so marljivo hodile po vrtu v kratkih tunikah. Nekatero so se gole namakale v bazenu pred hišo, druge so urejale vrtičke z rožami. Polne grede raznobarnih vrtnic so se tega toplega junijskega dne bohotile v najlepšem razcvetu. Na trati so posedli v naslonjače, pletene iz rdečih vrbovih žbic.

Prekrasne sanjske prijateljice pisatelja Sančija Sanijela so goste nebeščane postregle z imenitnim zajtrkom: na velikem lesenem pladnju so bila mehko kuhana jajčca; krožniček s pikčastimi jerebičjimi jajčkami daje moškimi plodilno moč. Na pladnju je bila velika skleda kislega mleka in ob njej štiri lesene žlice. Hlebec pravkar pečenega koruznega kruha je rajsko dišal in se bleščal na leseni okrogli mizi, seveda iz hrastovega lesa, kakor pečeno sonce. Košarica z gozdnimi jagodami se je bleščala kakor posoda, polna prosojnih rubinov, le da je tudi nadvse prijetno dišala.

Že ob prihodu sta se tovariš gradbeni tehnik Vinko Jordan in Sanči Sanijel prav prisrčno pozdravila. Med prijetnim pogovorom pa sta pesnik France Prešeren in pisatelj Ivan Cankar zvedela mnogo zanimivega o vsestranski marljivosti, v času zaslužnega, a seveda minljivega življenja gradbenega tehnika Vinka Jordana. Hkrati sta zvedela, kako silovito se je v vojnih letih v opustošeni deželi razvila marljivost domačega človeka.

»Gospoda Jordana,« je povedal Sanči Sanijel, »sem spoznal že kot majhen deček, še pred vojno. Gospod Jordan je bil delodajalec tudi zidarjem iz moje rojstne Vrbove vasice, v kateri je tedaj curljalo polno čistih potočkov in se ustavljalo v tolmunih polnih rejenih ščuk in žab... Gospod Vinko Jordan je bil že tedaj gasilski poveljnik z zlato vrvico na kapi. Tako krasno kapo s ščitnikom z zlato vrvico pa je v Vrbovi vasi nosil tudi moj oče, takrat, ko se je kupovala motorna brizgalna v Vrbovi vasi, otrokom pa je bila dovoljena igra na gugalnici na prejšnji leseni gasilski brizgalni, ki so jo poganjali marljivi in zavzeti gasilci iz Vrbove vasice, dokler se niso do vrha grl zalili s šmarnico in jabolčnikom ter omagali. Med vojno sem gospoda Jordana srečal v Gornji Savinjski dolini, v Radmirju, kjer je bil nastanjen naš bataljon. Takrat mi je gospod Jordan povedal, da je priključen Delavskemu bataljonu, kateremu je vsaj takrat komandiral neki imenitni oficir Č., ki jo je primahal iz lazareta Novo Celje v partizane. Zaslovel pa je že zato, ker se ni hotel odreči svoji sladki ljubici, menda takrat živeči v bližini Novega Celja. S tem, da so gospoda Jordana vključili v Delavski bataljon, je prišlo do...«

»Upehan si že Sanči Sanijel, naj kar jaz pripovedujem naprej, kako je prišlo do rešitve Dalmatinove biblije in Novega testamenta, ki ga je spisal luteranski župnik Primož Trubar...« Zdej je pričel gospod Vinko Jordan pripovedovati ob živahnem gestikuliranju, pri čemer je odložil žlico s kislim mlekom in si nežno obrisal usta z okroglo dlanjo. Povedal je, kako so sodelovali pri gradnji partizanskega letališča pri Rečici v Gornji Savinjski dolini, na katerem



Dane Debič

je pristalo le eno težko štirimotorno zavezniško letalo, ki je pripeljalo pomoč, bilo pa je poškodovano... Delavski bataljon je popravljat tudi razstreljeni most pod razrušenim nazarskim samostanom in tako je on, srečnež, odkril te slavne stare bukve. Med vojno so jih skrili pri bližnjem kmetu. »Po vojni pa so nekaj časa bile v zbirki zbiratelja starin Vinka Jordana, dokler jih nisem odstopil Knjižnici Edvarda Kardelja v Celju...«

»Kaj pa politika? Kdaj bomo razpravljali o prednostih samoupravljanja? Bomo kaj rekli o človeških pravicah v zvezi s sedanjimi burnimi razpravami v tej deželi? Kako je s hlapci Jerneji in njihovimi pravicami in kako s Kralji na Betajnovi?« je pričel pisatelj Ivan Cankar preusmerjati zanimivi pogovor.

Toda pesnik France Prešeren, ki si je zdaj natočil iz majolike vrček z domačim jabolčnikom, je bil zelo očaran, ko je slišal, da je Vinko Jordan tudi zbiratelj starin. Rekel je: »V nebesih je sicer težko biti zbiratelj starin, ker se vsakdo preobrazi po božji podobi v primerno starost. Noben predmet ne zarjavi. Obleke se ne izrabijo. Hrana je domišljajska, kot je vse nebeščansko življenje in nehanje... Toda tu na zemlji...«

Okoli so se zbrale številne prijateljice Sančija Sanijela in prebivalke sanjske Hiše na robu gozda. V svojih kratkih sanjskih tunikah so posedle po mehki zeleni travi. Z očmi so iskale štiriperesne deteljice in pozorno prisluškovale besedam pomembnih mož.

Zdaj se je spet oglasil Sanči Sanijel, gostitelj. Predlagal je popoldanski obisk Antičnega parka Šempeter, kjer bi si vsem ljuba gosta pesnik France Prešeren in pisatelj Ivan Cankar lahko ogledala prekrasne antične kapele, odkrite tisočdevetstodvainpetdesetega leta.

Gospod Vinko Jordan pa je spet pričel pripovedovati, kako je že pred drugo svetovno vojno zbiral stare novce. Nekaj imenitnih antičnih predmetov so mu prinesli kmetje s polj v Zg. Grušovljah. Tu so bile nekoč vile vojaških voditeljev II. legije Italike. Ta legija naj bi prišla v te kraje za časa cesarja

rimskega imperija Marka Avrelija v drugem stoletju po novem štetju... V Sempetru so popravljali dvainpetdesetega leta zgradbe državnega posestva in glej — trije delavci so kopali gramoz skoraj v središču starega Sempetra, kjer je pred stoletji tekla Savinja in v eni od strašnih poplav, menda 270. leta našega štetja, odnesla velik del brega, kjer so stale velike in krasne nagrobne antične kapele iz belega marmorja. Naleteli so na marmorni kamen. Zdaj so sanjske prijateljice Sančija Sanijela soglasno vzkliknile: »Kako zanimivo«

Sanči Sanijel, gostitelj v Hiši na robu gozda, je dopolnil gospoda Jordana: »Gospod Vinko Jordan je obvestil Pokrajinski muzej v Celju in prof. Klemenca v Ljubljani in tako...«

Ker je smrečje in borovje v bližini poletno prijetno dišalo, se je Cankarju zazdelo, da se mora reči kaka prava beseda o veliki politiki in zato je zabrunjal: »Hej ve, ki ste tukaj kot sanjske besede lepe in mile, pa ponižne, izvajate samoupravljanje v tej sanjski Hiši na robu gozda? Kako je s človeškimi pravicami v tej hiši?« Krasne deve pa so pisatelju Ivanu Cankarju v zboru odgovorile: »Me smo za samoupravljanje s polnimi človečanskimi pravicami! Prišel bo dan, ko pisatelji ne bodo potrebovali sanjskih graščinic na robu gozda. Ko besede ne bodo prisluškovane in bodo gibi zaupljivega prijateljstva blago sredstvo sporazumevanja. Ljubimo pomlad, ko se prične tajati sneg in pričnejo peti ptičice, ptičice pisane radoštnih grl...«

Prešeren je pozorno motril prekrasne gostiteljeve prijateljice. Iskal je podobo Primčevi Juliji, pa je pričel ugotavljati, da so oči vseh barv lahko blesteče lepe in polne zanosne moči. Velikemu slovenskemu pesniku se je znenada zazdelo, da so lahko sleherne zveste, odkritosrčne, srečne človeške oči blesteče lepe in vredne pesniškega žara in izpovedi. Poln novega spoznanja se bom vrnil v nebesa, si je rekel v domišljiji. Le površno je poslušal, ko je Sanči Sanijel razlagal, kako je gospod Vinko Jordan poskrbel za to, da je eno prvih povojnih gradbenih podjetij v Celju zaračunalo okraju 'planirani' most čez Voglajno.

To so bila čudovita leta obnove in prve petletke, ko je bilo na pretek skromnosti, fakinščine, planskega suhega odnosa do soljudi, brigadirskega zanosa, udbovske policije, ki ni prav vedela, kaj je njena naloga: koga pri komaj osvojenem ljudstvu naj brani in koga zatira.

Tudi se je posrečilo njunima prizadevanjima do kraja porušiti ocrnele stene Debičeve domačije v Vrbju, ki so jo 12. novembra tisočdevetstoštiriinštridesetega leta požgali nacisti. Zdaj so prijateljice pisatelja Sančija Sanijela pričele marljivo prinašati vabljivo zakusko: dišeče suhe domače klobase, čebulo, paradižnik, papriko in rdeče vince.

Sanči Sanijel pa je kar žarel od sreče, da lahko visoka gosta napolni z vednostjo o velikih zaslugah gospoda Vinka Jordana za ustanovitev prvega gradbenega podjetja Gradnja Žalec. Gospod Vinko Jordan je tudi Sančiju Sanijelu pomagal, da se je zaposlil kot vodja nizkih gradenj v tem podjetju. Potlej sta se spet srečala na občini Žalec, kjer je gospod Vinko Jordan opravljal dela komunalnega referenta.

»Da, pomagal! Toda jaz, vrli nebeščanski fantje, sem nosil v pljučih poredne tuberkulozne bakterijice...« je dostojanstveno priznal rizik dobročudnega početja gospoda Vinka Jordana Sanči Sanijel.

»Podelimo gospodu Vinku Jordanu zlato medaljo humanosti I. stopnje!« so zavzeto vzkliknile čarobne gostiteljice, ob najslajših smehljajih seveda.

»Ohranil nam je Sančija Sanijela; omogočil je naše sladko in srečno življenje v njegovi prekrasni, topli, domačnosti kmečki graščinici na robu gozda.«

Zdaj je slovenski pisatelj Ivan Cankar dvignil glinasti vrček, napolnjen s posebno mešanico savinjskega vinca: mešanico plemenite šmarnice, amerikanke bele, izabele modre in frankinje in kvintona. Napravil je odličen šluk in v svoje suhljato telo pospravil dobršno merico rezke rubinasto prosojne pijače, potlej pa živahno majestetično vzkliknil: »Še so dobri ljudje na svetu!«

Ljubka dekleta ljubečih smehljajčkov v kratkih tunikah različnih opojnih barv in iz ovčje volne so se srečno smehljala, ko se je dvignila sladka Danica z v konjski repek spetimi lasmi. Vsa nežna se je dvignila s svojega sedeža na zeleni pokošeni travici in zasanjano pričela pripovedovati: »Bilo je v letu sedemdesetem, ko sem se zaposlila v upravi občine Žalec. Gospod Vinko Jordan je bil takrat komunalni referent in Sanči Sanijel gradbeni inšpektor, a hkrati tudi gradbeni referent. Pisala sem gradbena dovoljenja, lokacijska dovoljenja in podobne stvari na podlagi načrčanih obrazcev. Sedela sem v svojem modrovijoličastem svilenem delovnem plaščku, nadobudna sedemnajstletnica, za hrbtno Sančija Sanijela. Gospod Vinko Jordan in Sanči Sanijel sta imela skupaj postavljeni mizi. Ata in mama sta mi, sedemnajstletnici, trdila, da sem lahko srečna, ker toliko slišim in vem o »puganju«. Sanči Sanijel, gostitelj, je hvaležno pogledal na prekrasno deklico Danico in dejal: »Pugarija... To je bil vaš izraz, kajne, gospod Jordan? Vi ste nekako spočenjali prve stanovanjske bloke v Žalcu in po Savinjski dolini. Sodelovali ste v dolgih lokacijskih razpravah in potlej nekako na oko zabijali fasadne linije in...«

»Hiša na klancu...« je otožno vzkliknil pisatelj Ivan Cankar in rosnih oči razmišljal o rodni Vrhniki.

Pesnik France Prešeren pa je nadvse globoko vzdihnil in zrecital: »O Vrba, srečna draga vas domača, kjer hiša mojega stoji očeta, da...« »Nastopil je zlati čas građenj stanovanj!« so zapele gostiteljice z nežnimi glasovi, ubrano, kot ptice žvrgoleče. Zdaj se je Sanči Sanijel nasmehnil. S polno srčno toplino je sesal vase obličja svojih sanjskih prijateljic, ko je pripovedoval, kako sta z gospodom Vinkom Jordanom poskrbela za prvi res ustrezni zazidalni načrt takrat še trga Žalec. Gostje so radovedno prisluhli pripovedi, kako se je pričelo z načrtovano gradnjo v občini Žalec. Zvedeli so, da sta dva arhitekta pripravila sicer nekaj nepopolnih urbanističnih načrtov, da pa je bil prvi zazidalni načrt izdelan za sosesko DOM I v letu 1960. Ta soseska na zahodni strani Žalca med železnico in osrednjo tržno ulico je bila pozidana že v času, ko je Žalec 29. septembra 1964 postal mesto.

»Sanči Sanijel,« se je nasmehnil gospod Vinko Jordan, »lepo in vredno je živeti za pugarijo! Zdaj pa se bomo morali vrniti, mi trije, tja gori, v bleščeča nebesa, da nas sveti Peter, ključar nebeških vrat, ne bo pogrešal...«

»Škoda!« so zažvrgolele ljubke gostiteljice. »Prijetno je bilo imeti na obisku tako imenitne goste. Mar bi ostali vsaj na večernem pikniku, da bi se še kaj pomenili o gradnji novih sosesk, šol, kulturnih in zdravstvenih domov, tovarn in raznih drugih objektov v Savinjski dolini.«

Gostje so se leno dvignili, otožno zdehali, nazadnje pa ugotovili, da je v sanjski hiši Sančija Sanijela v Hiši na robu gozda skoraj tako prijetno, pa skoraj bolj zanimivo kot v večnih nebesih. Obljubili so ljubečim gostiteljicam v prekrasnih kratkih tunikah, da bodo to sanjsko hišo še obiskovali, če bo le domišljija pisatelja Sančija Sanijela še vnaprej gradila živ domišljijjski svet.

»Veš Danči,« je prisrčno presodil gospod Vinko Jordan, »prav lepo je od tebe, da si nas tako prijazno sprejel v svoji sanjski hiši in zato si želim, da bi tvoj dobronamerni zapis o tem našem obisku in srečanju sprejeli naši soobčani, živeči v občini Žalec, z vso dobrosrčnostjo . . . moram tudi reči, da bom lahko gori v nebesih kar precej časa pripovedoval o svoji starinski zbirki tema dvema slavnima nebeščanoma . . . Moj mali muzejček tu doli na zemlji ju bo menda kar precej zanimal . . .«

Zdaj pa se je slovenski pisatelj Ivan Cankar oglasil z naslednjimi besedami: »Vse lepo in prav: Antični park, rimske izkopenine, muzejčki . . . A zdaj, ko gre za resne trenutke, usodne trenutke slovenskega naroda, jugoslovanskih narodov . . . Kako naj — — —!«

»Miruješ v nebesih in poslušáš o drobnih skrbih in zadevah . . .« se je blago nasmehnil pesnik France Prešeren. Motril je gospoda Vinka Jordana, kako si daje klobuk na osivelo glavo in dodal ljubeznivo: »Nasvidenje zale deve . . . in hvala za vse. Če vam bo pa kdaj prehudo tudi v sanjski hiši na robu gozda, ki se meni zdi kar posrečeno prebivališče v časih, ko je pogumna beseda vprašljiva, pa nas spet povabite. Pripeljali bomo s seboj tudi Ježka, da nam kakšno šegavo pesmico pove, da bo spet lepo na tem svetu . . .«

Pisatelj slovenskega ljudstva Ivan Cankar se je hudomušno in žalostno nasmehnil, saj je doumel, še poslednji trenutek slovesa, poprej, da so se spremenili nebeščani v energijo in se vrnili v nebesa, da je zatekanje v sanjsko hišo na robu gozda, beg pred hudo problemsko resničnostjo, ki ga smejo početi le taki pisatelji in pesniki slovenskega ljudstva, ki imajo dolge uhlje in žive v zajčji koži. On pa, če bi še živel, bi zavihal rokave in se s pisateljsko in politično besedo tolkel do zadnje kaplje krvi. Tolkel seveda za človeški in narodov blagor.

SONCE

*Sonce sije
na vse enako,
na palačo
in barako,
na brezhibne
in tiste z napako;
na kraljevske
in na trnove krone,
na pručke
in na trone,
na pluge
in kanone;
na morja
in mlakuže.
V zlató
začara luže.
Nikoli se ne umaže,
veselo lice kaže,
žalost skriva za oblak,
skoz solzé se smeje, —
v njem ogreje
se prezebli vrag.
Ko sije na obešenca,
meče senco na rablja.
Nikogar ne pozablja.*

ROŽMARINOV ČAJ

*Grlica je grgutala na strehi
in vedela sem, da prihaja teta Amalija.
Potrkala je in vstopila.
Kakor vstopi beračica, s plahim pogledom.
Imela je objokane oči kakor vedno.
Pili sva rožmarinov čaj.
Vprašala me je po zdravju
in kako sem kaj spala to noč.
Začela sem ji pripovedovati o sebi,
vse od kraja, na dolgo in široko.*

*Na dvorišču so kokodakale kokoši.
Vse od kraja.
Poslušala me je in se smehljala,
z mislimi odsotna.
Potem se je poslovila teta Amalija.
Tiho je zaprla vrata za seboj,
kakor beračica.*

*Joj, teta Amalija! Vrni se!
Nisem te vprašala,
zakaj imaš objokane oči! —
Vrni se, teta Amalija!
Vrni se! —*

OBHAJILO

*Bel golobček
z rdečimi očmi,
z oljčno mladiko
v kljunčku,
se ti bo izvil
iz božajočih dlani.*

*Oblétel bo svet
od vzhoda do zahoda
in se ti vrnil v naročje,
črn krokar,
z mrličkom v kljunu.*

*In imel boš do smrti
na krožniku hrano,
večerjo, zajtrk, kosilo —
presveto obhajilo.*

MOJ KAMEN

*Na svojem kamnu
stojim.
Kaplje let
in desetletij
ga dolbejo
pod mojimi nogami.
Zakopana sem vanj
že do vratú.*

*Pride dan,
ko se prebijem skózenj,
do zémlje
in se pogreznem vanjo.*

*Moj kamen
ostane prazen.
Moja silhueta,
Moj negativ.*

OMNIBUS

*Tam,
kamor potujem,
me bodo spraševali
o življenju na Zemlji
koncem stoletja.
Kaj jim bom mogla povedati jaz,
pritlikavka, ki ne vidim
preko ograje!
Nisem se vzpela na vrh
Himalaje
niti pogreznila v dno Oceana.
Tudi so pota rdečega Marsa
mi ostala neznana.*

*Zgodba mravljišča z dvorišča
bila pa bi farsa bede
in blišča
našega pogorišča.*

*Zdaj plus = minus
in minus = plus.*

*Nasvidenje, žalujoči ostali!
Potegnil je moj
omnibus . . .*

NASVĚT

*Rodil si se z glávo
in pod njo imaš vsè,
kar ti prav pride,
brez česar ne grè.
Ojé —
še srcé!
A z njim se mi,
bratec,
ne hvali!
Imajo ga tudi
živali
in
kanibali!*

BORUT PEČAR

Rodil se je v Petrovčah. Iz mladinske povesti Čas brez pravljic (po njej je bil posnet film) ga poznajo mladi po vsej Sloveniji. Petrovčani pa ga imajo nekako za svojega, zato ga bolj kot drugi slovenski šolarji poznajo petrovški. Tako sta se učenki Barbara in Natalija iz osnovne šole Petrovče odločili in napisali Borutu Pečarju pismo. Njegov odgovor mladima Petrovčankama ni navadno pismo, je mnogo mnogo več!

Ljubljana, 5. 11. 1987

Draga Barbara in Natalija

Zelo sem bil vesel vajinega pisma in žal vama nisem mogel takoj odgovoriti. Ko sta napisali, da sta iz Petrovč, iz moje rojstne vasi, me je kar stisnilo pri srcu. Že dolgo je od takrat, ko sem bil vajinih let, vendar so spomini na moje otroštvo v Petrovčah tako živi v meni, da se mi zdi, kot da je bilo to včeraj.

Na mojo najlepšo vas Petrovče me veže toliko spominov, da se kar raznežim, kadar se razgovorim o njej. To mi ni težko. Takrat mi je neverjetno toplo pri srcu. Mogoče sem občutljiv do teh spominov tudi zato, ker se je z odhodom naše družine iz Petrovč pravzaprav nasilno končalo moje otroštvo, saj smo se kmalu znaši sredi vojnih strahot in nasilja.

V Petrovčah sem se rodil in tu prebudil v zavest, da živim. Naše dvorišče in vsa vas tja do Savinje je postalo naš širni svet. Imeli smo vse: skrbne starše, tople postelje, psa Bobija in bele zajčke, sošolce, prijatelje in sosedo. V šolo sem hodil tja, kamor hodita vidve, v trgovino k Vodenikovim, v pekarno pri Tržanovih (tam pri cerkvi). Tja smo otroci nosili testo, ki ga je zamesila mama, v pleteni košari. Na testo smo pritisnili listek z imenom PEČAR, ki se je tudi rjavo zapekel. Včasih so v košu iz pekarnarje vsak dan nosili kruh po vasi in ga prodajali po hišah. Ne vem, zakaj mama teh odličnih žemelj in prest ni nikoli kupila? Hodil sem v Arjo vas mimo gostilne Janžekovič po motovilec k nekim starejšim ženskam, ki so jim rekli Primorke. Malo naprej, pri Ježovnikovih, za visoko ograjo, smo kupovali »četrtrinko« ali »polovičko« svežega masla. S prijatelji z dvorišča pa smo še posebno radi stekli k mežnarju Jarku, kadar je pekel hostije in nam je nasmejan dajal odrezke, ki so ostali. To je bilo imenitno!

Rad sem šel k mesarju Komeričkemu, kadar me je poslala mama, v tisto majhno mesnico, ki mogoče stoji še danes. S seboj sem imel knjižico, kamor je mesar z debelimi in krvavimi prsti vedno s premajhnim svinčnikom zapisal,



Borut Pečar

kar mi je naložil v cekar. Starši so namreč plačevali v trgovini ali mesariji na koncu meseca oz. prvega, ko je oče dobil učiteljsko plačo.

Takrat smo za povrh v trgovini dobili še rdeče bombone, s katerimi smo si pobarvali ustnice, predno smo jih pojedli. Tudi to je bilo veselje.

Ce se vama ne zdim predolgovezen, bom opisal še nekaj naših dobrih sosedov, saj jih je toliko, da bom samo nekatere omenil. Če mi verjameta ali ne, spominjam se vseh, saj to so sosedge iz moje vasi, iz moje rojstne vasi. In vesta, zakaj me nikoli ni v Petrovče, četudi niso tako daleč od Ljubljane, kjer sedaj živim? Predvsem zato, ker so Petrovče tako spremenjene, tako drugačne so kot takrat. Hočem si ohraniti v duši tisto idilično vas, kamor se zatekam vanjo v sanjah ali takrat, kadar v spominih poletim nazaj v moje otroštvo, kadar hočem, da mi je lepo.

Vprašujeta, kjer smo živeli. Stanovali smo v nadstropni hiši ob cesti, blizu proge. Mislim, da tam v pritličju še stanuje naš dobri sosed Klinc, čevljar. Če pa se je mogoče preselil v novozgrajeno hišo, naj mi ne zameri, če tega nisem vedel. Pozdravita ga. Mi smo stanovali nad njim. V isti hiši je stanovala Knezova družina s štirimi otroki: Mirico, Danico, Pavlom in Petrom. Prvega so klicali ljubkovalno Pavči in drugega Perči. Pavči je zdravnik v Celju, Perči pa rudarski inženir. Oba sta si zgradila hiši, tam na tistem nepozabnem dvo-rišču. Blizu našega doma, za visoko zidano ograjo, je stanovala družina Hubl. Gospod Hubl je bil po narodnosti Nемеc. Bil je upravnik rudnika Liboje. Takrat so skozi vas s konji vozili premog na postajo. Kočijaži so znali imenitno pokati z bičem, spet nam otrokom v veselje. Hublovi so imeli hčerko edinko, Trauti so jo klicali. Se sedaj čujem glas gospe Hublove, kako je klicala svojo razvajeno hčerkico k jedi: »Trauti, ali buš papala jajčko?!« Trauti, kraljična na zrnju graha, se je končno omeščala in odgovorila: »Bum, bum.« Mi, sose-

dovi otroci, pa smo kot odmev, nagajivo ponavljali, skriti za visokim zidom.
»Bum, bum, bum...«

Poleg našega doma je stala majhna hišica, kot iz pravljice. Tu sta stanovala dobra teta Lina in njen mož Komperšek. Tudi njiju ni več. Saj sta že takrat bila stara in naglušna. Ampak jaz sem mislil, da so vsi ti moji sosjedje že od nekdanj takšni, kakršne sem spoznal. Gospod Komperšek naj bi bil že od nekdanj star, siv, z bolečimi nogami in astmo. Mislil sem tudi, da je od nekdanj bil in bo večno ostal čebelar. Ja, čebelar pa je bil z dušo in srcem, pa tudi odličan sadjar. Spominjam se, da je včasih spomladi, ko je bilo sadno drevje v cvetju, vso noč kuril kres v sadovnjaku, da mu cvetje ne bi zmrznilo. Njegov sadovnjak je bil za nas otroke kot tuja dežela, kamor smeš vstopiti samo povabljen, ali s potnim listom. Bil je dobrega srca, večkrat nas je poklical in nam dajal jabolka, takšna, kakršnih ni bilo nikjer drugje v Petrovčah. Saj verjmeta, da smo vedeli za vsako jabolko na vasi.

Torej, moji sosjedje so bili dobri, najboljši na svetu.

Povedal vama bom, kako dobra je bila gospa Vodenikova, kamor smo hodili v trgovino. Škoda, tudi ona ni večno živela, kot sem mislil takrat, da bo. Vsako leto je v času Miklavža obdarila najrevnejše šolske otroke, tiste, ki so zaman nastavljali krožnike na okna. Marsikoga je tudi oblekla za novo leto ali Vidov dan. Vidov dan je bil takrat materinski praznik, lepši kot danes osmi marec, ko ta praznik proslavljajo po gostilnah predvsem moški pa tudi ženske. Teh dobrih sosjedov je bilo v Petrovčah še veliko, vsaj jaz sem jih tako doživljal. Kot se spominjam danes, so vsi imeli radi otroke. Nekoč smo se spom-



Miloš Mikec

nili in prodajali po hišah divji kostanj s priporočilom, da je odličen za pranje perila. Sosedje so razumeli našo domiselnost in kupovali kostanj. Škoda, teh sosedov ni več, kostanja pa je še toliko po tleh!

Odgovoril vama bom (upam vsaj na kratko) na ostala vajina vprašanja.

Kdaj sem se začel ukvarjati z risanjem karikatur?

To se je zgodilo v Beogradu, kjer sem kmalu po vojni hodil v takratno gimnazijo. Slučajno mi je prišla v roke neka šahovska revija, kjer so bile objavljene karikature mednarodnih šahovskih velemejstrov: Poleg karikatur so bile objavljene tudi njihove fotografije. Fotografije obrazov so bile zelo podobne karikaturam, vendar so se mi zdele karikature lepše in zanimivejše. Bil sem zelo vznemirjen. Takoj sem zaključil pri sebi: to znam tudi jaz. Tako se je tudi začelo. Risati sem začel sošolce, profesorje in tako vse do današnjih dni... Še to! Odkriti talent še ni dovolj. Potrebno je veliko trdega dela.

Koga najraje karikiram?

Do sedaj sem izdal dve zajetni knjigi portretnih karikatur. Leta 1970 knjigo OBRAZ ZARISAN V ČAS s 600 obrazi iz najrazličnejših dejavnosti javnega življenja. V tej knjigi sta tudi obraza predsednika Tita in Kardelja. Leta 1985 je izšla druga knjiga z enako vsebino. Tu je tudi zajetih nad 600 obrazov. Knjiga ima naslov IZ OČI V OČI (je še v prodaji!).

Zanimivost te knjige so tudi politične karikature.

Iz povedanega se vidi, da nimam preveč priložnosti izbirati obrazov. Res pa je, da je lažje risati zrele obraze kot otroške in lažje moške kot ženske. Ženske imajo mehkejše poteze, pa še bolj obziren moram biti do njih. Saj razumeta, ženska nečimernost!

Kdo je bil moj prvi model?

Mislím, da ravno neki strogi profesor na beograjski gimnaziji. Ko je karikatura zmagoslavno pod klopjo obšla ves razred, je zahteval, da mu nekdo prinese pokazat tisto, kar je vse vznemirilo. Molče si je ogledal risbo, nato pa vprašal: »Kdo je to narisal?« Preplašen sem vstal in priznal, da sem to narisal jaz. On pa me je pohvalil: »Odlično si me narisal!«

In tako se je začelo; postal sem junak dneva.

Lep pozdrav

Borut Pečar

POZNA URA

*Svečnik razsipa po izbi utripajočo pozlato.
Ura se je iztekla. Sleherna stvar
diha vame svoj mili polnočni čar.
Vznak leže poslušam Appassionato.*

*Po hišah povsod zdavnaj že spijo.
Breskev pod oknom se s krošnjo naslanja na zid.
Cestne svetilke bledijo.
Kmalu bo svit.*

*In spet ne bom vedel, kam bi sam s sabo.
Kot so pač dnevi za dnevno rabo.
Okleščen preudarno.*

*In spet ne bom vedel, kam bi sam s sabo.
In kam bi s to milo, nočno, nestvarno
srečo tu v sebi: kam bi jo skrtil pred pozabo.*

ZENIT

*In končno rečem: dobro je, da živim, kajti dobro je živeti.
In rečem: zrel sem in to je prav; treba je dozoreti.
In rečem: dobro je, da imam to telo, navadil sem se nanj.
In rečem: dobro je, da je v meni smrt; bojim se je, a vse manj.*

*In roko pomočim v življenje, ki me odnaša.
Ne vprašam se, kod in kam: kdo ve, več ne vpraša.
In čutim žile in kri, ki mi v žilah bije
in vem: zdaj sem v zenitu, sonce mi v teme sijje.*

*In pravim: zdajle, morda, je čas, da se trenutek ustavi.
Svetel je in visok in edini; torej je pravi.
In rečem, naj se ustavi. In glej, vse je obstalo:
luč in tema in med njima veliko nihalo.*

*In začutim: brez teže sem; slap, ki več ne pada;
življenje sem, ki se samo s sabo sklada;
lebdim kot mavrica, ki se pne čez nebo.
In sredi neba nad menoj lebdi zlato sončno kolo.*

*Tišina. Vse strmi. Brezčasja prijazna jasa.
Telesa brez senc. Neskončna spirala časa
je skrita v malem polžku, ki je v davnini okamenel.
Le hip. In svet in zvezdni lestenec nad njim se bo spet zavrtel.*

PROSNJA GROBARJEV ZA POVIŠICO

*Spodaj podpisani grobarji
Cestnik Franc, Svet Materž, Ivan Tič,
prosimo občino, naj kaj napravi:
delo je težko, a plača zanič!*

*Grob izkopljemo v dveh urah in pol,
zasujemo ga tudi ob času.
Na pogrebih smo skoraj zmeraj trezni
in tudi sicer na dobrem glasu.*

*A ta teden sta nam že dve materi
na pogrebu omedleli,
ravno, ko smo belo trugico
zasipavat začeli.*

*Včeraj smo pokopavali janta,
v kamnolomu ga je skala zdrobila.
Ni bilo godbe ne farja ne sindikata
pogreb pa v času kosila.*

*Vajeni smo hudega, verjemite!
Na nesrečo se dobro spoznamo.
A kdo bi lahko trezen gledal otroka,
ko mu zasipavamo mamo?*

*Sprašujemo občino: kdo bo vsak dan
vse to delal za ta denar?
Tudi grobar je navsezadnje naš človek.
V skupnem interesu rešite stvar!*

Drago Kumer

MIHČEVO DRUGAČNO ŽIVLJENJE

Prvi sneg.

Že nekaj dni pritiska hud mraz. Reže v meso, zvija kosti.

Učenci govorijo o snegu, saneh in smučeh. Med poukom gledajo skozi okno, občudujejo vilinski ples kristalnih snežink.

Mihec ne. Pride z nabrekli rokami, sede v klop in molči. Jaz mu rečem:

— Mihec, stopi k peči in se ogrej.

Često ne uboga. Kadar pa je le prehudo, vstane in se pomakne k peči. Drobnostelo podzavestno išče toploto, modrikaste oči se pripro in nemo zro po razredu.

V razredu završi. Učenci protestirajo.

— Tovarišica, Mihec zabušava!

Brez mojega »povelja« se pomakne v klop. Roke, zabuhle od mraza, poiščejo zvezek, ga polože na mizo, desnica se oprime svinčnika in Mihec piše. Součenci niso zadovoljni. Kar vprek kričijo.

— Tovarišica, Mihec ni napravil roba. Tovarišica, Mihec tako grdo piše. Govorim, narekujem. Učenci utihnejo. Med razlago mi oči uhajajo k Mihcu. Mihec je naš čudni fant. Nikomur preveč ne zaupa. Ko pa ga v odmoru popade jeza, je prava zverinica. Suva z roko, brca z nogo, grize, ščiplje. In prenekateri spet tožijo.

— Tovarišica, Mihec je tako grd fant!

Preslišim tožbe, pomirim užaljence in delamo dalje. In vmes si venomer ponavljam:

— Kaj neki se z otrokom godi?

Staršev ne poznam. Ne očeta ne matere. Vem pa, da se ne brigata za otroka. Rada bi poiskala vzrok. Od drugih slišim: pretep na dnevnem redu, otroci spe na kozolcih, v hiši se gode hude stvari...

In še:

Oče se je priženil. Mati, žena, mu večkrat oponese, da ni ničesar prinesel k hiši. Niti ficka. Kadar se tudi sama opije, kriči kar pred otroci.

— Posestvo je moje! Vse je moje!

Iz iskre je nastal ogenj. Zažiga družini streho nad glavo. Pripravila sta pet otrok. Mihec je drugi po vrsti. Oče je zaposlen. Ne dela plavih. Kljub temu je vsako leto hujši grobijan. Črti ženo, črti otroke. Tako pravijo ljudje, sosede.

Zajtrka skoraj nikoli ni. Tudi za otroke ne. Pa čeprav muka krava v hlevu, krulijo prašiči v svinjaku. Klet pa je polna jabolčnika.

Nekoč sem slišala. Mihec je z nožem zabodel očeta v stegno!

Ne morem verjeti. Tako drobcen, na pogled sramežljiv in nekam plah fant. In vendar je res. Nekako o polnoči se je zgodilo. Oče je prišel pijan in mati je vzrojila.

— Svinja pritepena!

Dovolj za resen pretep. Oče pograbi stol, udari po materi in krikne.

— Crkni, prasica!

Prvi je na nogah Mihec. Ves v spancu skoči s postelje, pograbi nož in očeta zabode v stegno. Potem so se razbežali: mati in otroci. Sosedje so slišali krik in vik. Pritečejo, obvežejo očeta, kličejo rešilni voz.

Moral je v bolnišnico. Tam ga obišče socialna delavka. Prizna, da je kriv. Prizna, da sovraži ženo, otrok pa ne. Tudi Mihcu ne zameri. Potegnil se je za mater. Mati je otrokom vse, pa čeprav je pijanka.

Iz bolnice oče ne gre domov. Gre k sorodnikom. Tam je skoraj mesec dni. Mati se ne zmeni zanj. Ponj gredo otroci. Mihec je bil tisti, ki ga je prvi prosil.

— Atek, pojdi domov!

In res se je vrnil. Odslej se je redko opil, z materjo ne spregovori besede, nad otroki je zadirljiv; ne morejo se zblížati: plačuje davke, skrbi za posestvo, otroci pa so goli in bosí.

Vprašam lanskega razrednika. Skomigne z rameni.

— Razrvana družina!

— Kaj pa Mihec?

— Jabolko ne pade daleč od drevesa. Poskušal sem, vendar vse zaman. Tudi ti ga ne boš spreobrnila, bodi brez skrbi.

Preskop podatek. Čeprav vem, da je lanski razrednik dober učitelj. Toda na dom se nikdar ne prikaže. Šam pravi: ljudje imajo radi, da jih pustimo na miru.

Mihec pa mi dela hudo kri, vznemirja mi srce, rada bi se pobrigala zanj. Otrok je in dolžni smo zanj skrbeti.

Zapiski v matičnem listu so skopi, rekla bi — otroku nenaklonjeni. Zakaj? sem se vedno znova spraševala

Zunaj pada sneg. Otroci silijo ven, na igrišče. In se odločim.

— Pojdimo se kepat!

Vsi tečejo po stopnicah. Mihec ostaja zadaj. Deklica v mehkem kožuščku ga brž zašpeca, kako je okoren in da ni deček v pravem pomenu besede. Vsi smo na igrišču, vreščimo, kepe frčijo, Mihec pa stoji med podboji. Gleda nas in se stiska k steni. Zdi se mi, da mu pogled uhaja na cesto. Rad bi zbežal, si mislim. Pokličem ga.

— Mihec, pridi, pokaži, da si fant!

Premakne se na cesto. Otroci to opazijo. Zakade se vanj in ga privlečejo na dvorišče. Brani se z vsemi štirimi. S težavo se omehča. Strdi nekaj kep, jih potunka v lužo, zamahne, zažene, kepa je pretrda in učenka v mehkem kožuščku plane v jok.

— Tovarišica, Mihec mi je vrgel kamen v glavo!



Drago Kumer

Otroci so nared za pretep. Zakade se v Mihca. Tlačijo mu sneg za srajco, za hlače. Moram posredovati. Strgam Mihca. Sežem za suknjič. Srajce ni, le gola koža. Sežem za hlače. Tudi spodnjih hlač ni. Pogledam pod noge. Mihec je brez nogavic. Zdrznem se. Počutim se krivo. Primem Mihca in stopimo na cesto. Otroci naju obkrožijo. Vsi vprek kričijo.

— Tovarišica, kepajmo se, ne v razred!

Nekam pretresljivo izdavam.

— Mihec nima srajce, nima spodnjih hlač in ne nogavic!

Učenci utihnejo. Mihec zardi. Sklone glavo in nas gleda izpod čela. Potem odskoči, se mi izvije iz rok in teče, teče. Mi stojimo in gledamo za njim. Mihec se ne ozre. Teče, kar naprej teče. Nekje daleč vidimo drobno postavo. Zaganja se naprej in naprej, nazadnje je le še temna kepa sredi vilinskega plesa kristalnih snežink.

V razredu je mir, popolna tišina. Vse naše misli so pri Mihcu. Čez čas rečem.

— In kaj bomo storili?

— Prinesli bomo denar, vi pa mu kupite srajco, spodnje hlače in nogavice.

Mine teden, Mihca od nikoder. Na mizi leži paket: dve srajci, dvojce spodnjih hlač, tri pare nogavic, tople rokavice in volnena kapa. Ker Mihca še vedno ni, rečem otrokom.

— Pojdimo k Mihcu.

In gremo. Hodimo dobro uro. Toliko ima Mihec do doma. Na dvorišču smo. Hiša, hlev, svinjak in kozolec. Prevelikega nereda ne vidim. Pred hlevom laja močan pes. Zaganja se v nas. Do vrat ne doseže.

Vstopim s paketom v roki. V veži stoji oče, v kuhinji vidim mater. Maloprej sem slišala njun pogovor. Ni bil preoster.

Tudi otroci, moji učenci, se zrinejo v vežo. Oče in mati nas gledata. Čudita se. Pozdravim in povem, da smo prišli k Mihcu. Mati skoraj zavrešči.

— Ne uboga, zdaj pa ga vročina kuha

Oče namigne, naj vendar ne sitnari. Nekam prijazen je z nami. Odpre vrata in zdrenjamo se v sobo. Pri peči je dolga klop, tam je nekaj odeje in vanjo je zaviti Mihec. Skuša se potuhniti, pa se premisli. Čisto tiho izdavi:

— Zdravo.

Součenci ga brž obkrožijo. Pomilujejo ga. Nekateri posedejo na klop in ga sprašujejo, kako mu je. Tudi jaz ga pobožam po glavi.

— Ste klicali zdravnika? vprašam, ko čutim vročično glavo.

Oče in mati odkimata; saj gre na boljše.

Med vrati se prikažejo še bratci in sestrice. Niso tako slabo oblečeni. Vsi pogledi so uprti vame. Paket položim k Mihčevi glavi in povem:

— Mihca smo oblekli . . .

Oče in mati odkimavata, da ni potrebno, da mu bosta že sama kupila. Paketa pa se ne dotakneta, za nič na svetu ne. Mihec položi desnico na paket. Natančno vidim: Mihec ima solzne oči. Gleda sošolce, gleda mene in potihno izdavi:

— Tovarišica Magda, hvala lepa . . .

Poslovimo se. Daleč smo od hiše. Ozrem se, Pred hišo stojе bratci in sestrice. Tudi oče je med njimi. Ni pa matere. Morda razvija paket in pregleduje vsebino.

Med potjo ne govorim dosti. Govore otroci. Iz njih diha: Storili smo nekaj lepega.

Mine teden. Mihca še ni v šolo. Potem smo sredi delovne ure, ko močno potrka na vrata. V razred stopita Mihec in oče. Sošolci kriknejo.

— Mihec!

Mihec sname volneno kapo. Pod suknjičem vidim srajco, ki smo jo kupili. Mogoče ima tudi spodnje hlače na sebi in tople nogavice. Še nekaj opazim: Mihec ima nove čevlje.

Oče se obrne k meni, pove, da gresta z Mihcem k zdravniku. Ušesa mu nekaj nagajajo. Nato mi oče seže v roko, krepko mi jo stisne in glasno reče.

— Hvala, tovarišica.

In še k otrokom se obrne.

— Otroci, za vse, kar ste Mihcu prinesli — najlepša hvala.

Vsi stojimo pri oknih. Gledamo na cesto. Tam gresta oče in sin. Vidimo, kako je oče prijel sina za roko in kako spešita korak. Veter prši sneg, raznaša ga na vse strani. Mraz je. Mi pa smo pri oknih tako srečni. Zdaj Mihca ne zebe, oblekli smo ga od glave do nog. Zdravnik ga bo pregledal, mu dal zdravila in po nekaj dneh bo Mihec spet v šoli. Še gledam tja dol na cesto, kjer se v snegu izgubljata oče in sin. Še mislim na Mihca in si v srcu ponavljam:

— SREČNO, PRIJATELJ MOJ!

PISMA

*Pozdravlja te tvoj stol iz kavarne,
kanton na oglu,
pozdravljajo te vrata naše hiše.
Eden izmed mnogih stolov,
kamen izmed toliko obcestnih kamnov.
Edina vrata naše hiše.
Tvoja.*

— — —
*Rada bi ždela ob tebi:
ob domačem drevesu,
ob topli skali.
Rada bi bila varna,
ogreta.
Mesto je samota:
popevke tulijo vzdolž hiš,
avtomobili cvilijo,
ljudje kričijo.*

*Ali pa molčijo.
Vsak zase.*

— — —
*Je daljava vse večja?
Čas počasnejši ?*

*Bojim se,
da moja luč ugasne,
preden se zdani.*

— — —
*Se vedno trdim,
da zahtevam vse.
A že davno ni res . . .
Samo besede ukazujejo —
misel prosi.*

Hotela bi napisati: »Srečno!«
Pa vedno spet dodam:
»Nasvidenje!«

— — —
Namesto tvojih
mi svetijo neke tuje oči.
Čutim: topla sem,
željna in voljna.
V mojem življenju
še ni teme.
Pismo sveti.

— — —
Poletni večer.
Nobena ptica se ne oglasi.
Še muren ne.
List na drevesu je negiben.
Zarje ni več,
lune še ni.
Svet temni.
Le tu in tam
na pokošenem bregu
se kdaj pa kdaj
zelenkastomodro
v noč zasvetli.
Kot lepa misel.

Kresnica.

— — —
V brezmesčni noči
zaplava od brega
jata divjih rac
na črno jezero.

Zaupljivo jadrajo
v dvojno temo.

— — —
Noč in dan
ženeta plevel in grmovje.
Zarašča se bližnjica
od tvojih misli do mojih,
od tvoje do moje strasti,
od tebe do mene.

— — —

Hladno kane v dušo sredi noči
slutnja ali misel,
da si me poklical,
mi nekaj rekel,
morda poprosil,
mogoče posvaril —
pa ne razumem besed.
Žalost in nemoč
mi stisneta prsni koš,
da moram ven
pod zvezde ali oblake,
da dolgo hodim,
prisluškujem z usti, očmi, ušesi,
z vsem telesom —
da si ob zori utrujena dopovem:
»Nič ni bilo,«
in zadiham kot človek.

— — —

Odpiši.
Dotakni se me vsaj z besedo
in spet bo pelo,
česar ni —
in vendar je.

— — —

Črni smreki odteka kri.
Ves gozd diši.
Vonj je svež in veder
kot jutro, kot zrak po dežju.
Smreka umira.
Njena lepka kri
se v draguljih niza po deblu
in lega na mah.

— — —

Večer je vsak dan večja uteha,
jutro — večja skrb.
Kot da sonce ne vzhaja več
tako krepko in mlado;
kot da se s težavo vleče
na nebo.

Če boš še dolgo odlašal,
mi bo tudi sreča
v breme.

— — —

Narahlo pada iz praznine
rosa, sneg ali mana.
Prekriva svet
s srebrnkastobelo samoto.

*Hodim črna
podolgem in poprek bele srebrnine.
Neskončna,
brezbrižna je.*

— — —

*Ce pobiješ vse pravljice,
postane resničnost znosna.
Ce pravljice pokoplješ,
se resničnost polepša,
kot bi črpala sokove
iz trohnečih lepotic.*

*Samo nikar ne hodi na grobove
ob mesečnih nočeh!
Resničnost te bo zadušila.*

— — —

*Nič več ni
odrešujoče lahkotnosti.
Molitve so umrle
in odpuščanje tudi.
Zelena vrba
se ne seli v oči.
Sneg ne pobeli misli,
le hlad prinaša.
Ko se topi,
samo kanali pijano kлокotajo —
jaz pa sem trezna
in žejna.
Piškavo srce preoblečem
z zlato krono,
da ne boli.*

— — —

*Dvoje bitij.
Vsako zase.*

*Ne dosežava se z rokami
ne s pogledi.
Se silnice hotenj so prešibke,
da prepredejo razdaljo
med svetlobo in nočjo,
časom in brezčasjem,
hotenjem in nirvano.*

*Dvoje bitij —
samotnih,
vsako v svojem svetu.*

— — —

Zori čas,
ko se ne bom več oglasila.
Tudi opravičila se ne bom za to.
Čemu?
Pozabila bom vse,
kar sem storila
in česar nisem.

Kako je v tem trenutku
svet lep!

— — —

Ni hrepenjenja,
ne želje,
ne bojazni.
Niti spomina.
Samo vsakdanjost
in dolžnost.
Združeni.
Zaokroženi kot škorpion,
ki je zapičil rep
v lastno telo.

— — —

Potem je deževalo.
Trava je zrastle.
Pokosili so jo.
Spet je zrastle.
In spet so jo pokosili.
In spet je zrastle

... in spet in spet.
Hotela bi biti trava.

GOTOVLJE MOJE MLADOSTI

Gledam na svojo domačo vas, kakor gleda človek, ko je prehodil svojo pot, na kraj in čas svoje mladosti. Preživel sem življenje, ko so razpadale in nastajale države, ko so se podirali svetovi. Bil sem zraven.

In tudi sedaj vem, da je takrat v naši vasi rasel rod, ki je znal reči ob usodni uri: Nočem biti hlapec, Nikoli in nikomur hlapec.

Svoje otroštvo smo preživljali med prvo svetovno vojno, izživeti ga nismo mogli, kar naenkrat smo se znašli v svetu odraslih. Same oči so nas bile, a vedeli smo, da se ne sme spraševati, zakaj so ostajale bele lise na stenah, kjer je prej visela podoba bradatega starega cesarja. Tudi naj ne bi vedeli, kdo iz vasi je požrl kredo, da ni šel nazaj na fronto, a vedeli smo.

Naša hiša sredi vasi, pri Cesarjevih, je bila vedno polna ljudi, domačih in tujih. Vaščani so kar vpričo orožnikov preklinjali rekvizicije, ki so izbrskale zadnje skrito žito iz kleti in skednjev. Ruski ujetniki, ki so čez dan delali na poljih, so se pod večer zbirali pod kozolcem in peli zategle, žalostne pesmi o Volgi, o širnih stepah, ki jih ptič ne preleti. Moji bratje so se pogovarjali s Poljaki iz Ukrajine, srbski ujetniki so pisali domov dopisnice s čudno zverženimi črkami. V vas pa so že prihajali tudi domači ljudje, s karpatske fronte in iz ujetništva v Rusiji. Pravili so, da so tam grofovsko zemljo dali kmetom, delavci pa so prevzeli oblast. Oblast je meni pomenil neki kozjebradi gospod v Žalcu, ki je slabo govoril slovensko, pa davkar, ki je prišel terjat ali celo rubit za davke, mama pa je rekla, da nam taki pijejo kri.

Kako vse to razumeti? Moj bratranec Onič, nekaj let starejši od mene, je važno govoril, da nam bo vse razložil, ko bo čas. Časa pa potem dolgo ni bilo, temveč en sam nemir in zmešnjava.

Vojne je konec! Otroci smo drveli k cesti, koder so se valile trume vojakov, po železnici so se komaj premikali tovorni vlaki, še na oseh in na strehah polni ljudi v uniformah, ki so nam mahali in kričali v vseh mogočih jezikih: Domov! Na sever, na jug, koderkoli, s čimerkoli — domov!

Iz vasi pa so odhajali mladi fantje, komaj odrasli. Moj brat Tinč je šel z Malgajevimi dobrovoljci na Koroško, najstarejši, Vanč, je z generalom Maistrom izganjal Nemce iz Maribora in branil severno mejo. To vse smo mi, dvajsetletni, razvneto spremljali; užaljeni, da ne smemo v pravo vojsko, smo se podili po gmajnah in streljali z ostrimi naboji v nevidnega sovražnika.

Tako smo odrasli, polni moči in hotenj, z zmedo v razgretih glavah, vendar vedno na strani tistih, ki so se upirali vsiljevanju oblasti, kakršne niso priznavali.

Zakaj Gotovljani so bili napredni kmetje in so si znali sami ustanovljati zadruga ter urejati gospodarstvo. Bili so pobožni, kolikor je prav, imeli so tudi pametnega župnika, klerikalizmu so se pa uprli. Znano je, kako so v jarek zvrnili voz ministra Korošca, ki je prišel organizirat klerikalno stranko. (Moj oče, Cesarjev ata, je bil močan človek...).

Za nasprotje klerikalni je imela po dolini mnogo pristašev Samostojna kmetijska stranka. Kot poslanec je prihajal na shode Ivan Mermolja, doma v Šentilju ob meji. Tako sem nekoč pri Mikuževih spoznal njegovo hčerko Darinko, šestnajstletno učiteljšnico, ki je čez dolgih sedem let postala moja žena.

Pri Mikuževih smo se radi zbirali mladi iz vasi. Gospa Mila, vdova, je imela dve hčerki, Ljubo in Milico ter sina Radka. Ta je že študiral v Parizu in zavzeto smo poslušali o čudesih iz velikega sveta. V Evropi da nastajajo nova gibanja, ki bodo pometla z vsem starim. Seveda nismo dosti razumeli ne o kubizmu in futurizmu, še manj o dadaizmu, a vse to je v nas budilo radovednost, to pa je bil prvi korak k razmišljanju.

Odločilno pa je na nas vplival Franci Onič, takrat še študent, potem profesor biologije in predvsem slovenski pesnik. Njegove pesmi so uvrščene v vse slovenske antologije. Ne vem, če se tega dovolj zaveda njegov domači kraj.

Franciju je bilo komaj štiri leta, ko mu je umrl oče, postajni načelnik v Petrovčah. Teta Lenčka, sestra mojega očeta, se je s sinovoma Davorinom in Francijem preselila k nam, na Cesarjevo domačijo. Davorin, starejši, je postal trgovec in se je priženil k Rusovim v dolenski Ríbnici. Med vojno je moja begunska družina tam našla prvo zavetje.

Franci je odraščal z nami štirimi domačimi fanti. Nekaj hiš naprej je bil doma profesor Cilenšek, znameniti botanik in gotovo pod njegovim vplivom se je tudi Franci vpisal na biologijo. Na najinih potih po gmajnah in gozdovih je tudi meni potrjeval že od očetov podedovano ljubezen do vsega, kar v naravi živi in raste.

Med študijem se je Onič seznanil z marksizmom, saj so bili naprednih idej vsi njegovi vrstniki, od Kosovela, Premruja, Debeljaka do Podbevška. Zaradi takšne idejne usmerjenosti so bili vsi preganjani, vendar niso nehali v pesmi in z dejanji braniti svoje resnice: »Tako se je godilo nam, ki nismo znali zatajiti svojih sanj in hrepenenja.«

Domačini so poznali Oničeve revolucionarne ideje, a vsi so mladega profesorja cenili in imeli radi, saj je bil vse življenje tako ljubezniv in resnično dober človek. Naj nas v tem potrdijo besede Ivana Potrča, ki mu jih je govoril na grobu: »Če bi ti ne bil profesor na ptujski gimnaziji, bi jaz ne bil pisatelj.« Tako je mislil tudi Anton Ingolič, profesorica Stupanova pa je dejala: »Bil je moj ravnatelj na gimnaziji in kjer je bil on ravnatelj, nihče ni mogel biti slab profesor.«

Z menoj je Oniča najrajši poslušal Miloš Zidanšek, njegov oče je namreč bil pri nas za »majerja«. Miloš, ki je postal pek, je bil pozneje med prvimi revolucionarji. Med prvimi je tudi padel, že dvainštiridesetega. Ko so prišli

njegovi strpljeni materi povedat, da je njen sin proglašen za narodnega heroja, je rekla: »Seveda, saj moj Mihec je bil zmerom priden fant pa pošten.«

No, jaz sem se izučil za mlinarja, še v Dresden na Nemško sem šel študirat mlinarijo, da sva z očetom sezidala in postavila velik mlin. Pol stavbe sem namenil za dom, tu sem do vojne živel s svojo mlado družino, mlel podnevi in ponoči in se otepal z dolgovi in gospodarsko krizo. Pred vrati so se vrstili brezposelni, sram je bilo njih in mene, ko so prosili za kruh. Za Milanom Apihom, ki me je poznal iz Gotovelj, so prihajali k nam še drugi, ki so bili odslužili zapore v Sremski Mitrovici. Bili so najprej potrebni kruha in strehe, morda tudi občutka, da so nekje doma. Za kulturbundovce je mlin postajal »die rote Mühle«.

Stiri leta med vojno so v mlinu gospodarili Nemci, medtem ko sem jaz stradal v partizanih in v taboriščih od Italije do Nemčije, moja družina pa se je pretikala bogvekod.

Ko sem potem na razmajanem tovornjaku pripeljal domov družino, mi je tov. Luka podpisal odpustnico iz vojske in že drugi dan sem začel mleti. Ljudje so bili lačni, mleli smo noč in dan, ne za praznik nismo vedeli ne za nedeljo. Leta 1949 je bil mlin nacionaliziran. Moje strokovne pomoči baje niso potrebovali, postal naj bi bil birokrat (na čisto spodobnem položaju!) Tega nisem znal. Nekoč, celo v javni oddaji, je rekel tov. Luka: »Pa si ti vedel, Melč, da boš ob mlin, če zmagá revolucija!«

»Kaj ne bom vedel, saj sem poznal marksizem — samo mislil sem, da bom lahko mlel.«

Zdaj stoji mlin že leta in leta prazen, tudi stroje so razvlekli. Včasih sem meljem svojo koruzo na mlinu, s katerim sva nekdaž z Zidanškom mlela doma v Gotovljah. In mislim na star pregovor, da božji mlini meljejo počasi, a drobnó.

A vrnimo se v Gotovlje. Ko sem bil še doma, je prišel k nam za učitelja Milan Apih; vitek plavolas fant, brihtna, zelo razgreta glava. Česa vsega ni znal, od glasbe do tehnike! Sam je celo sestavil motorno kolo in paglavci so se za njim podili po prazni cesti. Starejše fante pa je zbral v pevski zbor, sloveč po vsej dolini. O socializmu nam je razlagal tako prepričljivo, da smo mi v svoji trmasti kmečki pameti le premišljevali, če je taka sreča brez vseh dvomov res mogoča. Pesnik Bilečanke je ostal Gotovljanom v lepem spominu.

Ljuba Mikuž ima v Žalcu spomenik, na katerem je kipar poskušal v kamnu ohraniti njeno podobo. Tudi šola se po njej imenuje. Kako nepredvidljiva je usoda človekova: Ljuba je bila tako neznatno dekle, živela je bolj v senci svojega učenega brata in lepe sestre. Da, toda takoj po okupaciji je dajal njih dom zatočišče ilegalcem, tudi partijskemu sekretarju Vrunču, ko se je moral umakniti iz Joštovega mlina. Ljuba je tiho in zanesljivo opravljala naloge, ki je za njimi prežala smrt. Mikuževe so izselili na Hrvaško. Nikoli se ni izvedelo, kako je Ljuba končala v jasenovških močvirjih.

Že 25. avgusta, prvo leto vojne, so rdeči plakati naznanjali, da je bil med drugimi »banditi« ustrelen Franjo Vrunč. Morda je za njim zajokala samo njegova mati v Slovenj Gradcu, zakaj vsi njegovi prijatelji smo bili bogvekje, po gozdovih, po ječah in taboriščih. Šele v partizanskem Slovenskem poročevalcu smo pozneje izvedeli, da našega ljubeznivega Buzde ni več. Njegovo ime je z zlatimi črkami zapisano na spomeniku v Gradcu, kjer gori večna luč pro-

tifašistom vseh dežel. Tam najdete tudi ime Antloga; to je bila žena Pajkovega življenje žalostno in prazno. Pepča, mojega prijatelja iz mladih let v Gotovljah. Z njim sem delil slamarico in domotožje v italijanskih taboriščih. Bil je zelo izgubljen, potem ko je izvedel, da so mu ustrelili ženo.

Mnogih ni več. Nekateri so izgubili življenje, nekateri sebe. Vendar, če ne bi prihajalo v spomin toliko takšnih, ki sem jih poznal in spoštoval, bi bilo

In ko to pišem, verujem, da se bo mladi rod znašel vselej na pravi strani, ko bo treba odgovor dajati za dediščino, ki mu je bila dana.

Joštov mlin, spomladi 1988.

Milan Apih

NADALJNJE ŽIVLJENJE ANDREJA KLASA

MILAN APIH — pesnik, publicist in pisatelj, legendarna osebnost slovenskega delavskega gibanja in slovenskega uporništv.

Ko smo ga ob snovanju Savinjskega zbornika VI zaprosili za prispevek, je sprva obljubil, potem pa zaradi bolezni to ni bilo mogoče. Zato smo se dogovorili, da objavimo odlomke iz njegove zadnje knjige NADALJNJE ŽIVLJENJE ANDREJA KLASA, predvsem tiste, ki se nanašajo na revolucionarno delo v Savinjski dolini v času, ko je bil fašizem že na pohodu.

Na avtorjev predlog dodajamo literarnim imenom prava krajevna imena, osebe pa so večinoma lahko prepoznavne.

V spremni besedi Apihove knjige je urednik Tone Pavček zapisal: »Apihovo pripovedovanje je literatura in dokument, spominsko pričevanje in umetniška stvaritev, zmeraj in hote pa na tisti vrtajoči poziciji odnosa do snovi, ki terja iskanje in razkrivanje resnice časa in posameznika v njem.«

V Prilesju (Preboldu), kamor je kmalu prispel, ni bil še nikoli, čeprav je sicer poznal vso dolino. Vendar je bil prepričan, da bo našel vse, ki jih je iskal, ne da bi vprašal po njih, kar bi bilo lahko nevarno. Za nekatere je vedel, da so doma v nekem zaselku. To naj bi bil Lovrenc (Gornja vas), če se prav spominja. Poskusil je pri fantiču, ki se je s težavo spravljal na kolo, ki je bilo očitno preveliko zanj.

»Kod je najbližje do Lovrenca?«

»Kar tja le čez, pa ste tam. A iščete Dolinarjeve?«

Andrej je bil v zadregi. Ravno nje je iskal, a izdati se ni smel, zlagati pa tudi ne, saj ni poznal nikogar drugega, h kateremu bi se še lahko napotil.

»Ja, Nekaj mu imam prodati. Bom že našel, hvala!« — in je jadrno zavozil v tisto smer. Fantič pa je še zaklical za njim:

»Prva hiša ob cesti!«

Vrag ga vzemi, je pomislil, najbrž ve, zakaj prihajam. A ni bil videti tak, da bi stopil do žandarjev in jih opozoril nanj — sumljivega tujca.

Ko je stopil v hišo, je našel kar tri na kupu. Kakor da so ga pričakovali. Dva brata, tretji pa je bil iz revirjev in je prišel čez hrib po »material« iz Ljubljane.

»Vedeli smo, da boš prišel,« je brž povedal starejši, Franci. »Silvo je že vprašal po tebi in naročil, da moraš jutri z njim v Ljubljano, kjer te že pričakujejo. Kupil si je motor in te bo vzel s seboj. Proti večeru se boš oglasil pri njem, kjer boš lahko tudi prespal. Prej je bolje, da te ne vidijo. Žandarji pazijo na vsakega tujca.«

»Čigav pa je tisti pobič, ki se je ob cesti spravljal na kolo in sem ga vprašal za pot? Menda je kar vedel, kam grem?«

»Ah, to je sin našega Dominika, naš kurir.«

Tisti iz revirjev je bil rudar, a trenutno brez dela. Po zadnji stavki so ga vrgli na cesto. Od takrat je uspešno prenašal partijski material med revirji in sosednjo dolino, čeprav so žandarji nanj še posebno pazili in ga večkrat ustavili.

Med pogovorom je Andrej izvedel vse o zadnjih dogodkih na terenu. Potem pa se je pogovor zasukal na spomine z robije in na težave vseh, ki so prišli od tam, ker se niso mogli nikjer zaposliti. Od Dolinarjevih je lahko delal v tovarni poleg najstarejšega Dominika samo še njegova sestra Fani, dokler pač bo.

Franci in njegov brat Rudi sta si zato poskušala pomagati vsak po svoje. Rudi se je bil izučil za krojača in je zdaj na črno šival obleke okoliškim kmetom in delavcem. Franci, ki je bil že pred robijo tekstilni delavec, pa si je s pomočjo brata Dominika, ki je bil tekstilni mojster, izdelal lesene ročne statve in začel tkati brisače. Prejo je za zdaj dobival iz tamkajšne tovarne, kar pa je stkal, mu je neki brezposelni delavec za majhno provizijo in po nizki ceni, da se mu je komaj še splačalo delati, raznašal po okoliških vaseh in zaselkih.

Najbolje od vseh pa se je odrezal Silvo, ki so mu pravili tudi Brkač, ker je imel dolge povešene brke kakor Stalin. Bil je zobotehnik. Po odsluženi robiji ni mogel najti zaposlitve, zato si je kar doma uredil »ordinacijo«. Nabavil si je strojček za vrtanje zob in vse drugo ter začel ljudem popravljati zobe. Res so ga preganjali, vendar je bil vedno pravočasno obveščen, da je lahko pred kontrolo vse pospravil. Nič čudnega, saj so si tudi nekateri žandarji in finančarji skrivaj hodili k njemu popravljat zobe.

Čeprav je delal poceni, je zaslužil toliko, da si je lahko kupil motor, s katerim se je skoraj vsak dan vozil v Ljubljano na sestanke — najbrž Centralnega komiteja, čigar član ali vsaj kandidat je verjetno bil. A tega takrat ni smel vedeti nihče. V Celje pa je pogosto zahajal, največ zaradi dekleta, ki je veljala za njegovo zaročenko in je tudi delala za partijo.

Vendar pa vsi skupaj niso imeli kaj prida vpliva na delavce v tukajšnji tovarni. Direkcija je kmalu vse take, ki so veljali za komuniste, zmetala na cesto, zato so se vsi bali in se izogibali vsem, ki so bili že znani komunisti, posebno tistim, ki so bili že kdaj zaprti.

Silvo in njegova družina so Andreja lepo sprejeli. Silva, ki je že pred dobrim letom odslužil robijo, je zanimalo vse, kar se je zadnje leto tam dogajalo. Tega pa je bilo precej, zlasti v zvezi s sporom med »levičarji« in »desničarji« in s pismom CK, ki je bilo namenjeno tamkajšnjim komunistom in je močno pretreslo partijsko življenje med jetniki. V njem je bilo mnogo hudih očitkov takratnemu partijskemu vodstvu na robiji, zlasti še njegovemu sekretarju. Pri tem je bil nekoliko prizadet tudi Andrej, saj se skupaj s tem vodstvom ni strinjal z vsemi očitki v pismu, zdaj pa je imel še nalogo, da to stališče prenese vodilnim tovarišem v Sloveniji.

Iz nadaljnjega razgovora s Silvom je Andrej spoznal, da njegova naloga ne bo lahka. Vendar je nestrpnost pričakoval to srečanje.

...

Ko so se razšli, Andrej kar ni mogel nehati razmišljati o tem, kako bi se dal rešiti njihov gmotni položaj. Zato je zvečer, ko sta s Silvom prispela k

Dolinarjevim, načel pogovor o tem, kako bi se dalo preživljati s tkanjem. Izkazalo se je, da bi morali dobiti vsaj dvojje mehaničnih statev, kakršne velike tovarne redno izločajo kot staro železo. Z malo denarja bi jih bilo mogoče usposobiti za delo. Namestili bi jih v kleti, kjer bi bilo treba — prav tako z malo denarja in z lastnim delom — pripraviti še betonska tla in električno napeljavo. Taka »tkalnica« bi lahko zaposlila tri ljudi, če bi delali noč in dan. Kaj pa naj bi tkali in odkod bi dobivali prejo, je bilo vprašanje, ki je vse zaposlilo še dolgo v noč.

Andrej je vprašal, koliko bi bilo treba denarja za tak podvig. Ker se je Dominik obvezal, da bo sam, morda pa še z brezplačno pomočjo kakega tovariša iz tovarne, spravil dva taka stroja v red, je bila predvidena vsota zelo nizka. vendar še vedno previsoka za njihove žepe, ki so bili pravzaprav prazni.

Tedaj pa se je Andreju utrnila misel, da bi s tem načrtom seznanili še druge člane partije in simpatizerje, ki bi lahko kaj prispevali kot posojilo za tako — no, recimo, »partijsko podjetje«, ki bi morda čez čas lahko vrglo tudi še kak dobiček.

Ideja je bila tako zanimiva, da so o njej še dolgo razpravljali in Andrej je ostanek noči prespal kar pri njih. Drugi dan pa ga je v mestu poleg vsega drugega čakal še sestanek z Darko, s katero se je že prvi dan tako čudežno srečal in h kateri so mu tudi ves ta čas nenehno uhajale misli.

Odslej je imel Andrej spet polno glavo skrbi in polne roke dela. Najprej pa je pomislil na Darko, kateri je nemudoma pisal in jo prosil, da se oglasi. V pismu je vložil vse svoje upanje in hrepenenje in veliko obžalovanje za pravkar prestano kruto prekinitev. Potem pa je z velikim premagovanjem nehal misliti nanjo in se lotil partijskega vprašanja.

Še vedno si ni mogel zamisliti, kako bo zdaj s tem in kako bo to prenašal. Zato se je še isti dan odpeljal v Prilesje (Prebold), še prej pa se je lotil očeta, za katerega je vedel, da se ne bo hotel udeležiti bližnjih volitev.

Režim je razglašal vse, ki ne bodo glasovali za vladno koalicijo, za sovražnike države in odkrito grozil vsem državnim uradnikom z odpustom, če bi glasovali za združeno opozicijo. Oče je trdil, da volitve nimajo nobenega pomena, »ker se tako ne bo nič spremenilo. Vsi skupaj so falotje — eni in drugi!« — je dejal, ko mu je Andrej rekel, da je njegova dolžnost, da glasuje za opozicijo. No, po dolgem prigovarjanju je le popustil.

V Prilesju (Preboldu) je najprej obiskal Silva, ki je že vedel za sklep partije, obenem pa je najbrž imel tudi navodilo, naj te izključitve ne razglasi in naj Andrej še naprej dela kakor nekoč, le član komiteja ne more več biti. Posebej je bilo poudarjeno, da je njegova izključitev le začasna.

Andreja je to nekoliko potolažilo, zraven pa je le precej nespokorniško izjavil, da dobro ve, da je njihova odločitev na šibkih nogah.

Takoj nato pa se je pognal do Dolinarjevih, kjer je imel kaj videti! V kleti sta stala na betonskih tleh krepko usidrana dva železna stroja — dvojje pravih mehaničnih statev na električni pogon — ki sta se bleščala v električni luči. Dominik ju je temeljito usposobil, kar je Franci zelo poudarjal, ko je Andreju pripovedoval o vsem, kar so storili med njegovo odsotnostjo.

Dominik pri tem kar ni mogel skriti svojega ponosa, saj je tudi največ pripomogel, da se je nabralo toliko denarja, da so lahko že naročili tudi prejo.

Ko bo prispela, bomo začeli z delom, je rekel Franci. Tudi Andrej, ko se nekoliko priučil. Tkali bodo v treh izmenah, in sicer on, Andrej in Fani, ki so jo bili medtem že odpustili iz tovarne.

Andrej pa je mislil na Blaža in še na druge, ki so se že javljali, nekateri pa tudi prispevali denar. Torej bo treba odkupiti še nekaj statev in seveda najti večji prostor, vendar se je tokrat pogovarjal s Francijem bolj o tem, kako se jim bo sam čimprej priključil. Stanoval bo pri njih, dohodek pa bo vsaj od začetka skromen, morda samo dinar na uro. Sklenila sta, da pride na delo takoj, ko bo prispela preja, kar bo verjetno v nekaj dneh. Za na pot mu je Franci dal še knjigo o tkalstvu, da bi se teoretično spoznal s tem delom, poleg tega pa ga je naučil delati tkalski vozec z eno roko, kar mora znati vsak tkalec. Treba ga je obvladati popolnoma mehanično in hitro, ker se osnovne niti, zlasti če niso v tovarni dobro naškrobljene, pogosto trgajo.

Medtem pa se je oglasil poštar in prinesel pismo nekega starejšega tovariša, ki je sporočal, da je pripravljen zbrati tudi večjo vsoto denarja, potem ko je slišal za to »komunistično« podjetje.

Spotoma, ko je poganjal kolo proti domu, je nekoliko stran od ceste zagledal vas (Gotovlje), v kateri je svojčas učiteljeval. Spomin ga je zanesel, da je zaplaval kakor na leteči preprogi iz Tisoč in ene noči, med tiste čase in tiste ljudi, kjer je kot mlad učitelj najprej ustanovil pevski zbor, v katerem so z velikim veseljem peli skoraj vsi vaški fantje, in ki je privedel do čudovitega sožitja med ljudmi.

Pred oči mu je stopil nepozabni Kodrov Štef, ki je imel tako močan tenor, da bi lahko luč ugasnil. A kakšne težave je imel Andrej z njim! Kako ga krotiti? Kadar je bilo treba ali ne, je na vsem lepem kakor hrček napihnil vrat, potem pa iztisnil glas, da bi lahko segel do sosednjih vasi.

»Poslušaj, Štef! Ti imaš glas kakor malokdo. Ampak to nič ne pomeni. Pomisli, o čem govori pesem, ki jo pojemo: o luni sanjavi, pa o Katrci in njenem bolnem srcu, pa o rožmarinu...« Andrej je začel ganljivo razlagati fantom, kako je treba to peti, da bi segli ljudem v srca. »Ti lahko tuliš kakor bik, pa ne boš nikomur segel v dušo! Misli, o čem poješ, pa se bodo ljudje razjokali!« Spomnil se je, da so ga fantje pri tej razlagi gledali z odprtimi usti in začutili je tesno vez, ki se je spredla med njim in njimi. To so bili lepi trenutki!

Spomnil se je tudi Vanča, s katerim sta se posebno dobro razumela. Tudi on je bil med pevci. Po vajah sta se večkrat sprehajala in se pogovarjala o stvarih, ki jih je prinesel iz Ljubljane njegov bratranec ali kar je že bil, ki je tam študiral. To pa so bile zelo zanimive reči, ki so se dotikale tudi politike. A to je bilo takrat daleč od vsakdanjega življenja. Kaj bi s tem? Hmelj je dobro obrodil in imel visoko ceno. Denarja zaenkrat dovolj. Če je sin odšel v »Zac« (to je pomenilo Zatec, ki je bil glavno hmeljarsko središče na Češkem), je tudi pomenilo krajo. Se pravi, če si ukradel očetu (komu pa naj bi?) vrečo hmelja, si lahko kupil motorno kolo! Pa tudi za vino si lahko dal, da ga na vasi nikoli ni zmanjkalo. Včasih so se spomnili, da je treba dati duška neizkoriščeni moči in si izmisliti »kakega hudiča«. On pa jih pri tem ni smel zapustiti. Niti takrat, ko so se opolnoči spomnili, da je treba sosedov parizar spraviti na vrh lipe. In so ga razdžali ter po delih zvelkli navzgor in ga tam kolikor toliko spet sestavili!

Sam ni imel priložnosti, da bi naslednje jutro opazoval sosedovo jezo in veselje drugih, ko so spravljali voz z drevesa. Imel je namreč pouk in se je

vsakokrat, ko se je spomnil na ta dogodek, skoraj na glas zasmejal, do so otroci začudeno gledali, kaj mu je.

Vanč je bil nekoliko bolj resen in preudaren. Bil je sin bogatega kmeta. In izučen mlinar. Kmalu je podedoval velik mlin v bližini mesta in pozneje v njem tudi zagospodaril.

In prav njega bi bil Andrej kmalu zgrešil v svojih sanjah, ki so ga vsega prevzele. Ko se je zdaj pripeljal mimo, je stopil s kolesa in se počasi približal mlinu. Vstopil je s precejšnjim nezaupanjem, vendar ga je Vanč takoj spoznal in mu kar planil okrog vratu, potem pa ga seznanil s svojo družino: žena Danica je bila svoj čas tudi učiteljica, vendar je zaradi mlina morala vse pustiti, razen velike žeje po kulturnem udejstvovanju. Gospodinjala je v glavnem njena sestra Milka, zelo nabrita in učena mladenka; glavni pri hiši pa sta bili dve prelepi debelolični deklici, Breda in Alenčica!

Za mizo so ga hoteli zadušiti s kakor sneg belim mlinarskim kruhom in pečenko, nazadnje pa seveda z vprašanji: kako je bilo, »kako ste živeli in kaj boš zdaj pa tudi kaj hočete doseči?« To najtežje vprašanje so zaradi pozne ure morali preložiti za drugič. Andrej je komaj še utegnil povedati svoje težave in povprašati, kje bi se našel kak večji prostor za tkalnico.

Vanč je ves čas napeto poslušal zgodbo o tej njihovi tkalnici, zdaj pa je kar planil:

»Pri meni vendar! Prostora kolikor hočeš. Pridi jutri zjutraj, pa boš videl. Vse se bo uredilo!«

Andrej je bil zelo zadovoljen, ko si je naslednje jutro ogledoval prostor v mlinu, kjer bi lahko namestili deset tkalnih strojev. To je bila velika kurilnica, v kateri je nekoč stala ogromna lokomobila, ki je poganjala mlin, dokler niso prešli na električni pogon. Zdaj je ta prostor služil samo še za staro železo in drug odpadni material, ki ga je Vanč od nekdaj skrbno zbiral. Potrebno bi bilo le obnoviti betonska tla, vstaviti nekaj šip ter pobeliti stene. Najlepše pa je bilo, da Vanč za nekaj naslednjih let ne bi zahteval najemnine. V velikem mlinskem poslopju pa je bilo toliko prostora, da bi lahko tja spravili še stranske obrate, če bi se širili. Nazadnje je Vanč ponudil Andreju še sobico za stanovanje. To je bilo več, kakor je lahko pričakoval in Andrej si ni mogel kaj, da ne bi s to novico takoj odhitel v Prilesje.

Tam pa so bili že vsi pokonci, ker je pravkar prispela preja, dva velika železna valja, navita s prejo (nitmi) izbranih barv po določenem vrstnem redu, imenovanem »raport«. To je bila t. i. »osnova,« zraven sta prispela še dva zaboja »kopsov« za votek. Iz tega naj bi tkali blago za srajce.

Andrej je šele potem, ko sta Franci in Dominik pognala stroja ter natkala prva dva decimetra blaga za otvoritev nove »komunistične mehanične tkalnice«, povedal novico, ki jo je prinesel iz mlina, ki pa je niso sprejeli ravno s prevelikim veseljem.

»Zaenkrat bodimo zadovoljni s tem, kar imamo,« je rekel Franci. »Še to, kar bomo s tema dvema strojema natkali, ne vemo, kako bomo prodali.« Andrej je razumel, da si Franci želi, da bi vse ostalo pod njegovo streho, kar bi bilo še najceneje in najbolj varno, vendar ga je spomnil, da so še drugi, ki čakajo na delo in bi radi prispevali denar. Nazadnje so sklenili, da si bodo ogledali nove prostore in jih pričeli urejati, kakor hitro bo mogoče nabaviti stroje — tokrat nove s Češkoslovaškega! Andreja je pri tem najbolj podpiral Dominik, ki ga je gnalo veselje do novih strojev, ki jih bo sam izbral. To naj bi bile predvsem široke statve za izdelovanje rjuh in še eden ali dva žakarska stroja za

vzorčasto tkanje, je hitel v svoji vnemi. Sicer pa bo vse odvisno od programa, za katerega se bodo skupaj odločili. Razprave o tem so se spet zavlekle v noč in Andrej je prespal pri Dolinarjevih, da bi lahko prihodnji dan že navsezgodaj začel tkati.

Tako je Andrej postal tkalec in kmalu ni več zaostajal za drugimi. Delo je bilo sicer nekoliko enolično, imelo pa je v sebi tudi poseben čar in je zbuja- lo v njem zadovoljstvo in celo ponos, da se kljub vsemu spet sam preživlja. »Zdaj sem pravi član delavskega razreda,« si je dejal in se udaril po prsih.

Tkanje! Kakor se ga je veselil, tako se je tudi bal, dali se ga bo mogel v dovolj kratkem času popolnoma naučiti. Stroja, stoječa drug nasproti druge- mu, ki jima je stoječ med njima, moral streči, sta s svojim ropotanjem in tem- pom, ki je narekoval njegove gibe in ukrepe, skraja zbujała v njem strah. Med njegovo delo je sodila predvsem menjava votka (kopsov), pri čemer je moral že vnaprej presoditi, kdaj se bo stari votek iztekkel, da je lahko v trenutku, ko se je stroj avtomatično ustavil, že odstranil prazni tulec in vstavil novega in stroj takoj spet pognal. (Pri novejših strojih se je to dogajalo že avtomatič- no). Obenem je moral imeti pred očmi še sto stvari, med njimi predvsem to, da se ja nobena nit ne bi pretrgala. Če pa se je, kar se je rado dogajalo, kadar je bila preja, ki je prišla iz tovarne, preslabo škrobljena, jo je bilo treba v trenutku zvezati in stroj znova pognati. Če pa se je kaj takega zgodilo, če je npr. čolniček z votkom obstal na sredi svoje poti, in se je zaradi tega pretrgalo več niti — včasih kar deset — je to zahtevalo prav toliko na hitro narejenih tkalskih vozlov in seveda odstranitve napake, ki je bila ponavadi v »roki«, ki je preslabo pognala čolniček. Posebno težko in dosti bolj zamudno je bilo to delo, kadar je bilo tkanje vzorčasto, se pravi, če je osnova imela raznobarvne niti, ki so si sledile po določenem zaporedju (raportu). V takem primeru je bilo treba zvezati pretrgano nit z nitjo enake barve natančno v istem snopu, ker bi se sicer vzorec na natkanem platnu spremenil. Ob dveh strojih torej ni manjkalo dela niti za izkušenega tkalca, novinec pa se je včasih kar spotil ob njem.

Zato je Andrej, ki je nekaj dni samo spremljal delo bodisi Francija ali Fani, nastopil svoj samostojni »šiht« šele, ko se je vsaj na enem od obeh stro-jev tkalo belo platno, kjer pri vezavi nitk ni bilo treba tako paziti. Seveda je moral vsaj na začetku biti ves čas v bližini tudi kdo od mojstrov, če bi bilo pri strojih treba kaj popraviti.

Vendar se je Andrej hitro privadil stroja in je kmalu lahko opravil tudi manjša popravila. Kadar pa je bila preja kolikor toliko dobra in se niti niso preveč trgale, je že po malem užival pri delu in se ves uskladil z ritmom strojev, ob katerem so se mu javljale v spomin različne melodije, zraven pa je zdaj že živo spremljal tudi učinek svojega dela, ki se je kazal na valju, na katerega se je počasi v majhnih sunkih navijalo tkano blago.

Ko pa mu je to delo prešlo že v meso in kri, je postalo tkanje zanj pravza- prav tudi najlepši čas za razmišljanje. Tako mu je — posebno kadar je imel nočno izmeno in je okrog njega in njegovih dveh bučnih strojev, ki ju zdaj že sploh ni več slišal, zavladala dozdevna tišina, prihajalo na um vse mogoče iz njegove preteklosti. Sprva seveda vse, kar je zadnje čase doživel, nad vsemi pa je plavala Darkina podoba. Potem pa se je njegov spomin potopil vedno globlje v njegovo mladost in v njegova šolska leta. Spomnil se je na svoj prvi politični prestop, ko je bil komaj deset let star in se je že pripravljaj na gimnazijo. Bilo je na dan smrti Franca Jožefa, ko se je sankal po novo zapad-

lem snegu. Res mu za cesarja ni bilo dosti mar, kljub temu da so jih v šoli kar naprej učili, kako ga morajo ljubiti. Zato Andreju še na misel ni prišlo, da bi se na dan njegove smrti ne smel sankati.

Cesarskokraljevski žandar, ki je prav tedaj hodil po hišah in opominjal ljudi, ki tega še niso storili, da morajo izobesiti črno zastavo, ga je kmalu opazil in takoj poiskal njegovega očeta. Ker ga je poznal kot liberalca in zavednega Slovenca, mu je s tem večjim veseljem pokazal od daleč sina, ki se na ta »žalostni dan« kar veselo in nespoštljivo sankal za hišo. Oče, ki je vedel, da ga žandar za to lahko prijavi in obtoži, se je na videz razrazil in sina podrl v hišo, češ da mu bo že pokazal. V hiši pa mu je samo naročil, naj ne izziva oblasti, zraven pa mu narahlo pomežiknil. To pa je bila že zaupniška, če ne že kar zarotniška poteza, na katero je bil Andrej celo ponosen.

Ob Francu Jožefu pa se je spomnil še smrti drugih vladarjev, ki so nekoč vladali tudi njemu: kralj Peter I. Karadjordjević s pridevkom Veliki Osvoboditelj je umrl z manj pompa in s samo enim prostim dnevom na gimnaziji, kjer je Andrej že gulil hlače, ker je v njegovem imenu v resnici vladal njegov sin Aleksander že ves čas od nastanka Jugoslavije, ki se je pravzaprav imenovala kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS). Pri tem se je Andrej spomnil celo smešnega dogodka, ko so žandarji (zdaj že jugoslovanski) vpričo njega odgnali v zapor neko starko, ki je ljudem razlagala, da SHS pomeni, da Slovenca hrbet srbi...

Nazadnje je Andrej doživel tudi smrt tega Aleksandra, ki so ga ubili v Marseillu, ko je bil on ravno v zaporu in so politični zaporniki po vsej Jugoslaviji nekaj časa v strahu pričakovali, da se bodo pazniki in žandarji ali pa še kdo drug poskušali znesti nad njimi. Zato se je te smrti še najbolj živo spominjal. Misli pa so ga vodile še dalje in dalje, medtem ko sta stroja enakomerno in že kar uspavajoče ropotala.

Tako je Andrej sprva doživljal svoj novi poklic, ob tem pa tudi kmalu spoznal, da ga ta le ne bo mogel do kraja zadovoljiti, čeprav je bil z delom in navsezadnje tudi s skromnim zaslužkom zadovoljen. Kmalu si je namreč zaželel dela, ki bi ga tudi duševno bolj obvezovalo. Partija? Da, partija, če bi se tu njegovo delo po sili razmer ne vrtelo večinoma okrog večkrat že kar dolgočasnih sestankov in se ne izčrpavalo z nekaj predavanji po okoliških celicah.

Ves ta čas je živel pri Dolinarjevih, le ob sobotah popoldne je odhitel v Celje, kjer je vedno v napetem razpoloženju pričakal svojo Darko, ki ga ni zapustala. Žal so bila njuna snidenja omejena samo na sobote in nedelje, tako da se je Andrej ves čas bal, da se bo sredi velikega mesta, kakor je Zagreb, prej ali slej naveličala te beraške ljubezni. Od takih misli ga je odvrčalo samo delo.

Vse, kar jih je bilo v hiši, razen Dominika, ki ni bil član partije, so enako skrbele nekatere neposredne politične naloge. V tamkajšnjo tovarno je bilo težko prodreti, čeprav so bili delavci po večini na njihovi strani, vendar so se vsi bali za zaposlitev. Le naskrivaj nalepiti kakšen plakat ali narisati srp in kladivo ali pa kako drugače ponagajali žandarjem in režimu so bili pripravljene, ne da bi bilo treba kaj več tvegati.

Tako je eden med njimi predlagal, da bi jim kako zagodli za državni praznik, ki so ga na vsi vedno »slovesno« praznovali, za kar so morali poskrbeti tovarniški in občinski gospodarji in seveda tudi učiteljski zbor. Pa se niso mogli spomniti nič pametnega.

Pogovoru o tem je prisostvoval tudi tamkajšnji cestar, ki je bil velik šaljivec. Rekel ni nič, a proslavi je le po svoje »pomagal«: v trenutku, ko je slavnostni govornik — bil je seveda nadučitelj — končal z dolgim naštevanjem vseh uspehov in zaslug »naše vlade in našega ljubljene kralja«, je vstal in mirno na ves glas rekel: »Nekaj je res, nekaj pa tudi ne! Pa zdravi bodite!« — in si je poveznil klobuk na glavo ter počasi odračal iz dvorane, ki je planila v smeh, nekateri pa so mu celo zaploskali. S tem pa je bila na veliko jezo prirediteljev proslava dejansko pokopana.

Žandarji so seveda cestarja zaradi tega nekoliko pestili: njegov stavek, ki ga je izrekel na proslavi, pa so ljudje daleč naokrog ob različnih priložnostih še dolgo ponavljali.

Čez nekaj časa se je tkalnica preselila v mlin in kmalu zaslovela med komunisti po Sloveniji. Policija je z velikim zanimanjem spremljala njen razvoj — še več — menda so nekje na vrhu sklenili, da »tem komunistom« ne bodo delali težav, »ker je bolje, da delajo ter se brigajo zase kakor za politiko«. Pozneje, ko se je tkalnica do kraja razširila in so v njej delali tudi Blaž in še trije drugi in je sodelovala še cela vrsta potnikov, ki so prodajali izdelano blago (večinoma kar po hišah), je menda tamkajšnji policijski načelnik izjavil: »Pustimo jih, da postanejo kapitalisti, pa bomo imeli mir pred njimi!«

To je bilo po eni strani kar dobro, ker je tkalnica poslovala na črno in bi jo bili lahko kadarkoli prepovedali, saj dovoljenja zanjo ni bilo mogoče dobiti, predvsem zato, ker nihče ni imel potrebnih izpitov za poslovodjo.

No, te smešne policijske ideje pa so se le oprijeli tudi nekateri člani partije, ki so v takem podjetju zares videli »kapitalistično oddaljevanje od partije«.

In res je Andrej, ko je delo popolnoma zaživel, celo sam opazil, da jih to vedno bolj priklepa in odvaja od misli na partijsko delo, ki jim je postalo že kar v napoto. Zlasti sestanki, ki so bili bolj ali manj jalovi. Vedel je, da to ni prav, in si očital, da ga zadnje čase bolj zanima tehnika tkanja, o kateri je prebral še nekaj knjig in že razmišljal, kako bi sami izdelali navijalni stroj. A kaj naj stori? S komitejem nima več zveze, in če se bo preveč repenčil, mu bodo očitali stremuštvu. Saj je vendar izključen! To ga je mučilo, zlasti ker ni imel nikogar, s katerim bi se lahko o tem odkrito pomenil. S Silvom si ni vedel pomagati, posebno od zadnjega pogovora. Blaž pa do takrat še ni bil poleg, ker še vedno ni mogel zbrati potrebnega denarja za soudeležbo. Povrh vsega pa so se začeli vse bolj oglašati taki, ki so hoteli, ko so izvedeli za Andrejevo izključitev, to povezati z ustanovitvijo tkalnice kot navadne buržujske ustanove, češ saj jim (zlasti Andreju) ne gre za drugo kakor da obogatijo. Nekateri pa so si začeli izmišljati pripovedke o medsebojnih sporih za višje mezde in o izkoriščanju nekaterih, ki so imeli kot mojstri boljšo plačo. Tem obrekovalcem so se pridružili še nekateri člani iz bližnje okolice, ki so se začeli javno norčevati iz tega »komunističnega podjetja«, čeprav je zadnje čase dajalo kruh že mnogim brezposelnim, ki jim partija ni mogla pomagati. V nekem prepiru z enim od takih komunistov, ki je prišel iz Ljubljane in mu je Andrej na take in podobne pripombe nazadnje zabrusil, da je neumen in hinavski, mu je ta zlobno odgovoril, da so že vedeli, zakaj so ga izključili in da je njegovega članstva v partiji najbrž za vedno konec.

Tej gonji in raznim spletkam se ni pridružil edinole Kvarc, ki je tudi sodeloval pri tehničnih delih v tkalnici, vendar se Andrej z njim ni utegnil bolj zbližati.

Vse to početje bi bilo kmalu pripeljalo do spora z Dolinarjevimi, ki so, zlasti Franci, začeli pritajeno očitati Andreju, da jih je pripeljal v mlin, medtem ko bi bilo vse drugače, če bi ostali pri tistih dveh strojih v Lovrencu. Vendar sta jih Andrej in celo Vanč pregovorila, da morajo vztrajati pri tem, kar je. Popolnoma prepričati pa jih Andrej le ni mogel.

...

Medtem je prispel tudi Blaž, ki je nazadnje le zbral potrebni delež, in se nastanil v sobico pri Andreju, kjer je bilo prostora za oba in še za star harmonij, ki ga je Vanč nekje staknil. Sobo so odslej imenovali Kominternna.

Tako se je življenje zanj spet čez noč spremenilo. Blaževa prisotnost je povzročila, da so se vse sence razbežale, ker je bil vedno nasmejan in pripravljen na šalo. Harmonij v njuni sobici pa je privabil še obe Vančevi hčerki, zaradi katerih je moral Andrej večkrat zaigrati, tudi če bi bil rad žalosten — najbolj zaradi svoje nesrečne ljubezni, ki je še ni in ni mogel pozabiti, le da se je zdaj že sramoval svojega mračnega naklepa.

Zgodilo pa se je še nekaj. Nenadoma se je v mlinu pojavil — Karl. Na motorju ga je pripeljal Silvo. Karl ni imel toliko časa, da bi se pozanimal za tkalnico, poiskal pa je Andreja in se z njim spustil v daljši pogovor. Vedel je, kako je Andreja prizadela izključitev in mu vnovič zatrdil, da je le začasna. Na Andrejevo pripombo, da ni bilo vzroka, in da se je takrat »Učenjak« pravzaprav zlagal, je odgovoril, da bo takoj sprejet nazaj, če opravi neko posebno nalogo — izdelava naj majhen tiskarski stroj za ilegalni tisk, in to ne kak navaden ciklostil, ampak stroj, ki bi tiskal s pravimi tiskarskimi črkami, čeprav bi bil postopek preprostejši in bolj počasen.

Andrej je bil presenečen. Prvič zaradi take ponudbe, drugič pa, ker razen v knjigah, nikoli v življenju še ni videl pravega tiskarskega stroja. Razmišljal je, kaj naj odgovori. Če odkloni, ne bo nič z njegovim ponovnim sprejemom. Zato je odgovoril, da sicer ni strokovnjak, toda če ne najdejo drugega, se bo pač potrudil in storil, kar je v njegovih močeh. Pri tem je mislil na Kvarca in še na nekega stavca, ki je bil član partije, in mu bosta lahko v pomoč.

Karl je bil zadovoljen in mu je za slovo rekel, naj se kar spet vključi v partijsko delo. O tkalnici pa ni rekel niti besede. Ni bilo časa. Torej je bil pravzaprav že sprejet, čeprav na čuden način, kar si bo lahko vsak razlagal po svoje. A kar je, je, si je rekel in bil vesel, da je tako.

Zdaj je imel Andrej nenadoma sto zaposlitev, da ni vedel, česa bi se prejel lotil. Na kratkem sestanku »kolektiva«, kjer je bil prvič prisoten tudi Blaž, so Andreja oprostili tkanja in mu zaupali knjigovodstvo, ker je bil že skrajni čas, da se te stvari spravijo v red. Tako bo Andrej, ki ne bo vezan na delovni čas, imel več časa za pripravljavanje navijalnice in za »neko partijsko nalogo«, o kateri pa ne bi smel nihče nič vedeti. Namesto njega je začel tkati Blaž, ki mu bo v začetku pomagal Franci.

Pregledoval je različne tiskarske prospekte in strokovne knjige, ki si jih je nabavil, se posvetoval s stavcem, in si kmalu ustvaril v glavi podobo stroja, kakršnega bi bilo mogoče izdelati in ki bi ustrezal potrebam. Ko je zrisal približni načrt, je poklical Kvarca, s katerim sta spremenila še nekatere podrobnosti, da bi bila izdelava lažja. Zdaj je bilo treba le še določiti natančne mere. Poleg tega je moral Andrej odpotovati še v Kranj, da bi se v tovarni gumijevih izdelkov dogovorili za izdelavo valja, ki ga ni bilo mogoče dobiti drugje.

Knjigovodstvo je tako prišlo zadnje na vrsto, zanj je imel čas samo še ponoči. Vendar ga je kmalu spravil na tekoče, pri čemer mu je prišel prav knjigovodski tečaj, ki ga je opravil še kot dijak.

To delo je bilo seveda različno od tistega, ki se mu je hotel nekoč posvetiti, toda vrag je vzel šalo — najbrž za zmeraj, si je mislil — in se vedno bolj življal vanj. Temu je pripomoglo tudi družabno življenje, ki se je v mlinu navadno zavilo ob večerih, ko se je zbrala vsa Vančeva družina, ki je od Andreja in Blaža zahtevala, da sta morala pripovedovati o svojih dogodivščinah po zaporih pa tudi o vsakdanji politiki. Zlasti Vanča je zanimalo, kako mislijo komunisti urediti življenje »po zmagi« (o kateri sploh ni bilo dvoma!), in to v vseh posameznostih, ki si jih je le mogel izmisliti. Bilo je zanimivo, kako sta se oba vedno sproti znašla in brez vsake zadrege razlagala državno in vsako drugo ureditev prihodnjega življenja in ga risala v najbolj bleščečih barvah. Vanč je sicer poskušal izbrskati kako praznino v njenem »novem raju«, a sta je znala takoj zapolniti in prepričati vse, da bo res tako in nič drugače in vse najboljše in vse pravično in pošteno in lepo in veselo — joj, ko bi se le brž uresničilo!

Včasih je pogovor zajadral tudi drugam, kjer je po navadi prevzela glavno besedo Danica, ki je takrat edina še našla toliko časa, da je lahko spremljala nekaj takega, kar se je dogajalo na področju kulture. To je še prav posebno zanimalo Andreja, ki je sam včasih napisal kako pesmico in jo ob priložnosti tudi prebral. Nazadnje so ponavadi še zapeli — lepo, tiho in ubrano, da je še same prevzelo. To so bili lepi, prelepi večeri. — Če ne bi bilo drugih skrbi!

Tkalnica, ki je bila zdaj docela vzpostavljena in so v njej noč in dan brneii stroji, je kar sama klicala ljudi k delu in določala ritem njihovega življenja. Politični položaj, ki se je iz dneva v dan bolj zaostroval, je dajal vedno novo snov sestankom in drugim pripravam za razne akcije. Andrej se je z veseljem vključil povsod, le vabilom, naj se spravi s komitejem, se ni vdal.

Splošna draginja ter naraščajoča brezposelnost sta netili stavke in javne demonstracije. Do ene takih je prišlo tudi v mestu. Ob tej priložnosti so se Andrej in tovariši iz tkalnice pridružili pohodu ter dobili krepke batine, s katerimi so sicer maloštevilni policaji skupaj z žandarji razganjali množico — v glavnem ženske. Andrej jih je pri tem dobil s pendrekom po glavi, da mu je zrasla debela buška, na katero je bil celo ponosen kot na znamenje pravega razrednega boja

V takem razpoloženju je tudi nekaj vodilnih socialdemokratov v mestu nekoliko popustilo komunistom. In tako se je našlo še eno delo za Andreja in Blaža, ki je bilo po svoje zanimivo.

Delavsko društvo Vzajemnost, ki je nasledilo prepovedano Svobodo, in priredilo v veliki mestni dvorani Miklavžev večer, ki je bil v Celju že tradicionalen. Andrej in Blaž naj bi dala prireditvi političen značaj. Nastopila naj bi prvi kot Miklavž, drugi pa kot parkelj.

To nalogo sta si oba zelo vzela k srcu in Andrej je poleg celotne inscenacije (pripeljal se je s tankom iz lepenke, ki ga je porival parkelj, češ da je »zmanjkalo bencina, kakor pač vsega v Jugoslaviji!«) pripravil govor, ki se je potem v dialogu s parkeljnom še stopnjeval, da so se ljudje, ki jih je bila polna dvorana, veselo krohotali, zraven pa se ozirali po navzočem policijskem uradniku, kdaj bo vse skupaj prekinil, Miklavža in parkeljna pa odpeljal v zapor. Pa se ni zgodilo nič takega. Agent je po končani prireditvi celo stopil k Andreju in mu kot Miklavžu čestital, češ »dobro ste povedali, vse je res!« O tej prireditvi je še dolgo govorilo vse mesto.

KAM GREVA, DOLINA

Tu sem se rodil, temu ne morem odpomoči. Nekdo pravi, da sem lahko ponosen, drugi, da to gnezdo ni vredno pljunka. Ne bom se opredeljeval, ker se ne morem, četudi bi hotel. Iz svetov potovanj in tipajočih pisateljskih izletov me vrača naravno okolje nekega doma in zorenja, manj ljudje, ki jim največkrat ni zaupati. In če bi že moral izbirati, ko lahko z dokajšnjo mero prepričanja rečem, da mi pomeni več ona stran plota, obzorje, ki ostaja za navadneže z zoženimi pogledi in interesi, polne ponižujočih strahcev in predsodkov skritih, v najboljšem primeru le popačena slika z barvnega televizorja ali brezpogojno pomankljiva eksotična reportaža (morda celo moja) v trivialnem časopisu; ne zaradi kakšnega samodokazovanja ali poze, marveč zato, ker sem — preprosto — za tiste in takšne širine ustvarjen. Do takšnega spoznanja sem se pri zrelih petindvajsetih letih menda že lahko dokopal!

Za resnega ustvarjalca je lokal-patriotska usmerjenost nedopustna: ne zaradi priznanja, ki bi si ga naj želel tudi izven domačijskih meja, marveč zaradi težnje k popolnosti in univerzalnosti, ki ju ne bo žel iz zrnja, vrženega v samozadovoljno okolje, ki je praviloma ali malomeščansko, kmetavzarsko, pokvarjeno intelektualistično, našopirjeno velikomestno, ali — še slabše — socialistično komunistično gnilo prazno, kar je v našem primeru pravilo s prekleto redkimi izjemami. In četudi hočem delovati tu in zdaj, se slej ali prej, posredno in neposredno, srečam s smešnimi in obenem tragičnimi idiotizmi, ki jim botrujejo največkrat nesposobna vodstva, lokalni povzpetniški politiki, od katerih nihče ne more imeti čiste vesti, kratkovidni gospodarstveniki in urbanisti, ki žrejo zemljo, nasploh ljudje, ki so po dušah in delovanju hlapci in ponižniki za svoje glave in usmrajene trebuhe. Ne morem povedati, kako se mi vse to gnusi in kako bom še tolkel po tistih, ki jih je že tako ali tako lažna in vse prej kot revolucionarna revolucija pustila v obrobju in ki so se kljub temu in zato zapisali ugodnostim časa, ki nudi največ prav klečeplazcem, lažnivcem, tatovom, kriminalcem, ponudam in vetrolovcem, in najmanj poštenim delavcem, ustvarjalcem, razumnikom, dobro mislečim naprednim močem. Kar iščimo se v teh pridevkih!

Kolikor sem kdaj že imel in še imam s tukajšnjim družbenim in kulturnim dogajanjem, imam po vsakem dejanju še bolj očitnega moralnega mačka, ker sem zamolčeval in povedal premalo, ker nisem poimenoval s pravimi besedami, ker nisem, ha, napravil škandala. Če izvzame zaplet glede poimenovanja Kulturnega doma v Zalcu, ob čemer jih je, upam, dobil pošteno po nosu vsaj kakšen krajevni mogočnik, se mi zdi vse drugo nepomembno. Kot tisto s predsta-



Mare Cestnik

vitvijo moje knjige, kjer smo vsi hlinili prijaznost in dobro voljo, ko je bilo jasno, da je večini njih še manj do mojega pisateljstva kot meni do njihovih nepomembnih drobnjakarskih usod. Vsi smo preveč preračunljivci in resnicoljubi povečini le v frazah — vzroki za to, da nam gre slabo, da živimo v tako zajebanih časih, družbi, političnih in gospodarskih kolapsih, da se nam zdi, kako bo šlo vse ali skoraj vse slejkoprej k vragu, je v nas samih, edinole v nas, ker smo omejeni in nepredvidljivi. A to so že splošne in ne le slovenske, savinjske človeške lastnosti — se mi vendar le še najbolje poznamo, kajne!?

Pred dobrim mesecem dni sem se vrnil iz Avstralije in s Tihomorskih otokov. Avstralijo dajem tu na stran —————> to je: semle! in grem brez šale naprej na Mikronezijska otočja, kjer sem upal najti še kaj drugega kot poneumljeni ameriško-evropski način. Bil sem vse prej kot razočaran, in zdaj podzavestno ter zavestno primerjam tisti svet, tisto okolje z našim, belčevskim, vsekakor tudi s slovenskim. Razlika je tako neverjetna, da še zmerom ne morem in verjetno nikoli ne bom mogel preboleti šoka, ki sem ga doživel po vrnitvi v »civilizirani« svet. Se mar mi imamo za civilizirane ljudi, to, kar počnemo, imenujemo napredek, to, kar živimo, človeka vredno življenje? Jaz ne mislim več tako, kolikor sem v prejšnjih časih že tako ali tako dvomil v priznane »dобрine«, in če kdo od vas misli, da živimo v socializmu, demokraciji, svobodi, kulturnem okolju, mu, idiotu, pljunem v oko. Naj dokažem: koliko smo družabna bitja — vi tičite vsak za svojim plotom ali se bratite ob steklenici, oni, Polinezijci, so trdna skupnost, vse delajo, rešujejo, delijo, praznujejo skupaj; kakšni smo z najšibkejšimi člani družbe — vi strpate otroke v vrtec, telesno in umsko prizadete v posebne zavode, ostarele v hiralnice, njim je skrbeti za takšne dolžnost in ne neprijetna obveza, da se ne čutijo izločene; na kaj prisegamo — vi na materialne ničevosti, položaj in standard, oni na poštenost,

ljubezen, človekoljubje, prijaznost, gostoljubje, usmiljenje, pogum in se v nasprotnih primerih imenujejo neljudje; kaj imamo v vsakdanu — vi pokvarjenost, alkoholizem, spolnost kot greh, onesnaženje, strese, neuravnovešenost, televizijo, vsemogoče udobje, oni mir, resnično brezskrbje, uravnovešenost, alkoholizem in samozaprte kot največji grešnosti, življenje z naravo, zdrav, pošten in nenavsezadnje veselja poln odnos do soljudi; kaj počnemo, na primer, z zasluženim (?) denarjem — vi si gradite zlate kletke in se tepete za lastne riti, oni ga razdelijo med tiste, ki so ga najbolj potrebni; in še o naših identitetah — vi ste Slovenci kot hlapci in poslušniki ali nestrpneži in narcisi, oni so enostavno ponosni na svoj rod, navade, način življenja, samostojni ne le na papirju, v dobrem smislu neprilagodljivi in prilagodljivi, so to, kar so, in ne nekaj, kar bi po modnih in političnih tokovih hoteli biti. Teh primerjav nisem nametal na papir zato, da bi se hvalil, ker sem pač bil tam, menda na otočju Kiribati celo kot prvi Slovenec; ne, povedati hočem, kako smo na svojem srednjeevropskem dvorišču omejeni in s svojo omejenostjo sprijaznjeni, kako prisegamo na dobrine, ki to s kakršnegakoli gledišča niso, kako smo okoreli in zaslepljeni in nerazgledani, predvsem pa nismo svobodni niti v duhovnem niti v politično-geografskem smislu in nam sploh ni mar, kaj bomo v prihodnosti, slabi breznarodnostni mehkužneži ali svobodni na zemlji, ki pripada le nam in o katere usodi bi morali odločati edinole mi. Vse te besede za to, da povem, kako ni tole savinjsko gnezdo nič boljše in kako ste kot provincialci še veliko bolj v mrtvem blatu neslavne zgodovine in stalno ponavljajočih se napak.

Seveda vam bo prišel na misel očitek, da ne govorim česa lepšega in pohvalnega, da samo kritiziram in pljuvam žolč, ki si ga niste zaslužili. Ne, pravim, prav zato, ker zavijamo svoje nemoči in nesposobnosti v krijoč papir samohvale in samozadostnosti, zato, ker je treba dati stvari ime in ne krinko, ker smo tako malenkostni in zaradi tega ne vidimo nevarnih usodnosti, ki se jim predajamo kar tako. Če je nek politik pokvarjenec in škropuloznež, mora dobiti ta opis in ne oris z nekimi administrativnimi frazami, če nam je skupina neodgovornih gospodarstvenikov (»gospodarstvenikov«) požrla milijarde, jih postavimo pred žid in jih zarubimo in ne opravičujemo s posegi višjih sil in kriznih razmer, če sedi na alfi in omegi kulture rokodelec, ga strpajmo v delavnico rošten znoj znojiti. In ne, zaboga, opravičevani in melanholične čustvenosti in bojazni pred režimskimi rokami pravice. Saj dokler boste po komandah obsodili in hvalili, prikimali in obračali hrbte, mi je za vas kaj malo mar in se ne čutim vašega, še manj kaj dolžnega.

Ker sem od tega vašega okolja preiel in prejel presneto malo, ker so me napravili človeka in moža ladje in morja, širine tujih dežel in ljudje, ki so se morali boriti in so se tudi borili. Ker mi je formalna osnovnošolska in srednješolska vzgoja lagala o zgodovini in današnji identiteti okolja in naroda, ki me je rodil in mi dal jezik. Ker me je to okolje vpeljalo v suženjski krošotok nekega praznega načina z laškimi pivom (ki ni samo po sebi nič krivo!), hmeljskimi sezonami, plavimi tovarniškimi pajaci ali z diplomom kot papirjem za dokazovanje, himno nespremenljivosti, namesto da bi še kdo drug kot kakšen uvideven mlad človek s podobno uporniško žilico, pomagal iskalcu po bližnjici pred potjo papirnatih in denarnih zaprek na pot, kjer lahko za družbo storimo največ in z največjim učinkom. Če mi je pomagala dišeča kobiljica hmelja, bezgov grm, lipa, še ne regulirana Bolska s tolmuni za kopanje, po svoje dom, še ne morem reči, da čutim hvaležnost in pretirano naklonjenost do savinjskega prebivalstva.

Toliko sem dober, da poslušam, in toliko pokvarjen, da mi ni mar, če lokalni rojaki poslušate mene in če vam tisto, kar ne preslišite, kaj pomeni. Kot pisatelj se ne mislim boriti za bralca tako, da bi se prilagajal in prizanašal in bi bili potem vsi srečni, ne, moj način je in bo v osti resnice do največje skrajne meje in za vsako ceno. Zato tudi ne bom rekel, da razen redkih izjem, ljudi, ki sem odkril v njih žlahtnosti in sposobnosti, spoštujem še koga, in najmanj bi lahko bili to občinski oblastniki, tako imenovani družbenopolitični delavci, tako imenovani funkcionarji, tako imenovani kulturniki — naj ostanejo v svojem: naj živi povprečje!

Tako vem, da bo vse manj vezi, ki bi me lahko pripenjale na to savinjsko okolje, postajam prestar za domotožje, za ceneno sentimentalnost, za govoričenja tjavendan, za površno gledanje. Mi je tudi prav malo mar za priznanja, pripenjajte si jih drugi, če vas je s tem kaj več, prav malo mar za prizanesljivost ali potrditev zgodovine — glavno zame je, da sem na čistem sam s seboj (ali da to vsaj hočem biti), in takšen sem lahko le takrat, če sem pošten, odkrit, če ustvarim kaj lepega ali če kaj lepega odkrijem.

Bodite ali ne bodite brez skrbi, jaz se bom boril!

Na Črnem vrhu, štirinajstega maja 1988

Ervin Fritz

O GRUNTIH V MARIJI REKI, RAZTRESENI
GORSKI VASI MED ŠEMPAVLOM
(SEDAJ PREBOLDOM) IN TRBOVLJAMI.
GOVORI AVTORJU BREZNIKARJEV TONA,
SPOŠTOVAN REŠKI KMET

*Tukaj, kjer pijeva,
še za en štefan lahko daš, če hočeš,
sem hodil kot paglavec v šolo.
Tukajle, mož, je bila naša šola.
Dokler je bilo še kaj gruntov in še kaj otrok,
smo držali učitelja.
Zdaj — kaj boš s šolo, ko ni več otrok,
pa smo v razred postavili šank.
Bo še kakih petnájst gruntov. Tóliko. Drugo je šlo.
Ti ne boš vedel, kak kmet je bil včasih Zavřl.
Pa Počiválnik.
Svojčas je imel Počiválnik tu v hribih pet jarmov volov.
Zvájgar na Zvájgi je bil nor na hosto,
zdaj mu iz krušne peči žene leska,
hosta mu je prišla na dom.
Gre pa vse hitro: streho podere sneg, jablane podivjajo,
brez gospodarjeve roke ne dajo sadu
in brez človeka — v Kladnikov graben poglej —
še studenec presahne.
Kladnik je malo od Pěskra naprej. No, tam ni nič več.
Laznik je bil zadnjih pet let sam pri hiši. Sam je umrl.
Pri Jeseniku — ni nič.
Podbregar pa Kóvče in Vřhar — nobenega več.
Pepel, Kralj in Jamšek in pod Jelénčarjevo pečino Jelénčar:
vse zapuščeno.
Pa kakšen macesen je vozil Jelénčar na žago.
Tudi pri Smrekarju se je zadržlo.
Pěčnika v Stiskah je stisnilo.
Veš menda, kje je goljavska Micka?
To je tam, kjer je goljavski Kóvče. Tam ni nobenega več.
In še naprej, notri za Mrzlo dolino, čisto pod Mrzlico,
tam je Šteflák — bil. Pa Igrišnik na Kalu,
temu so že tako Švabi požgali.
Pa tudi Pěvčkov ni več.
Na to stran: pri Fojtu, Grmadniku, Štoru,
je tudi vse prazno. Petnájst nas je še, če prešteješ.
Zdaj sicer rinejo z rinežem ceste v dolino,
šempavska gospoda se z luksiji vozi sem gor na lov,
tudi do mene lahko prideš z avtom, a kaj boš:
naš Toni je z mopedom lani . . . se je ubil.
Náni je doli, v Šempavlu, hodi v fabriko.
Ko škripneva s staro, bo hiša slepa tudi pri nas.*

ŽLAHTNI AMATERIZEM

LOJZE FRIC (17. 9. 1909—17. 3. 1977)

Po rodu je bil Zagorjan. V Savinjsko dolino je prišel leta 1934 in ostal zvest Preboldu vse do leta 1977, ko mu je življenjsko nit pretrgala zahrbtna bolezen.

Bil je šesti, najmlajši otrok v proletarski družini, ki si je služila kruh v zagorski glažuti. Njegovo otroštvo je bilo podobno tedanjim težkim časom: po končani osnovni šoli se je zaposlil pri delodajalcu svojih staršev. Morda pa je bil na boljšem od drugih: hotel je več, zato je tudi zapustil glažuto in se zaposlil na gradu Medije pri Izlakah. Delal je v pisarni. Za mladega Lojzeta je bil to novi svet, ko je lahko našel pot, ki ji je kasneje posvetil vse življenje: gledališču. Imel je več časa in vključil se je v delo dramske skupine v Zagorju kot igralec. Že kot pobič je rad deklamiral; njegov glas je bil nekaj posebnega, pripovedoval pa je tako lepo, da je človeku duša zapela. Odlikoval ga je tudi izredni čut za lepo govorjeno in pisano besedo.

Zagotovo pa je, da je leta 1934 v Prebold pripešačil. Nikogar ni poznal, pa tudi on je bil tujec. V tekstilni tovarni je delal najprej kot proizvodni delavec, kmalu pa so opazili njegove sposobnosti in izkušnje. Premeščen je bil na delovno mesto tovarniškega blagajnika. Istočasno je bil zadolžen tudi za nudenje prve pomoči, kajti v tovarni je bila poleg delovnih nesreč še vrsta vsakodnevnih težav zaradi pretežno ženskega kolektiva. Svojemu delovnemu mestu je ostal zvest vse do upokojitve.

Že kmalu po prihodu v Prebold je poiskal možnost vključitve v društvo Sokol, ki je dobilo vso materialno pomoč v tovarni. Močno mu je konkuriralo KD Orel in to je aktivnost zelo povečalo. Dejavnost pa je bila močna v vaških in drugih društvih — delavskem podpornem društvu, društvu kmečkih fantov in deklet in Vzajemnosti, ki je 27. novembra 1938 uprizorila pod režijskim vodstvom Ludvika Verka krstno izvedbo igre VELIKA PUNTARIJA, pisatelja in dramatika Bratka Krefta.

Lojze je zopet igral. V sebi pa je še vedno nosil željo za »več«. Pri Sokolu je režirala Mica Uranjek, energična ženska, ki ji je Lojze tudi kasneje vedno pripisoval kvalitetne režijske sposobnosti in »krivdo« za svoj kasnejši režijski staž.

Zadnja gledališka predstava pred drugo svetovno vojno je bila v Preboldu leta 1939, med okupacijo, ko je morala utihniti slovenska beseda, je delo gledaliških amaterjev zamrlo. Mnogi so odšli v partizane, mnogi so bili internirani,

ustreljeni, čas pa je zahteval tudi delo v odporu. Borba za obstoj Lojzetu ni bila neznana, vendar je zaradi slabega vida ostal doma. Ker pa je imel na delovnem mestu dostop do sanitetnega materiala, je z njim vsa štiri leta oskrboval partizane v savinjskih hribih. Kljub neštetim nevarnostim je tudi vso vojno skrbno prinašal delavske plače iz celjske banke. V njegovem kovčku pa se je kdaj našlo tudi kaj drugega, kar bi lahko bilo zanj in za njegovo družino usodno.

Vojna leta so minila; svoboda je leta 1945 zakorakala tudi med preboldske delavce. Kulturniške vrste so se strnile že istega leta v okviru SKUD Vera Šlander; po ustanovitvi DPD Svoboda v Trbovljah pa se je tudi preboldsko kulturno društvo preimenovalo v DPD Svobodo. Režiser je postal Lojze Fric. Prva njegova režija je bila: Iz kprvi rdeče. Predstava je bila 11. avgusta 1945. Ta dan lahko zaznamujemo kot začetek najuspešnejšega več kot tridesetletnega obdobja dela preboldske dramske sekcije, celotnega društva, pa tudi področja gledališke dejavnosti žalske občine. Res je bil ta čas dejavnosti naklonjen, vendar pa vsak čas zahteva tudi prave ljudi. Celo to obdobje pa ni bil Lojze Fric le pravi, ampak tudi edini režiser, sposoben letno zrežirati tudi 11 premier.

Poznala sem ga tudi osebno. Ko sem bila še otrok, sem od odraslih nešteto krat slišala njegovo ime. Videvala sem ga na cesti, ko je po končani službi odhajal iz tovarne, kjer sem pri vratarju vsak dan čakala svojega očeta. Kot človeka in osebnost pa sem ga začela spoznavati leta 1965, ko sem se vključila v dramsko skupino Svobode Prebold.

V sezoni 1965/66 se je menjala generacija igralcev. Okrog njega smo se zbrali mladi, svežih moči in bili smo prava družina, kar si je Lojze vedno želel. Živo se spominjam vaje, ko nas je obiskal predstavnik sosednjega kulturnega društva in prosil Lojzeta za pomoč in režijo v njihovi družini. V nas pa se je sprožilo egoistično ljubosumje in smo ga skoraj nagnali, češ da režiserja že ne bomo posojali! To ni bilo najlepše, a on je dobro razumel: skušali smo mu pokazati, da imamo radi njega in delo, ki nas je združevalo. Kljub vsemu je režiral skoraj v vseh krajih naše občine. Bil je od vseh, morda še najmanj svoj.

Mnogokrat sva obujala spomine na njegovo mladost in včasih sem radovedno vrtala v njegov intimnejši svet. Bil je poročen. Tudi njegova žena Malči je bila Zagorjanka in je prišla v Prebold za njim leta 1936, ko sta se poročila. Rodil se jim je sin Dušan, ki je prav tako ugleden krajan in odprtega srca, kot njegova pokojna starša. Ničkolikokrat je dejal: »Če bi ne imel takšne žene, kot je moja Malči, ne bi režiral!« Saj ne bi mogel! Ona je bila kot sila, ki ga je spodbujala in vodila, se z njim veselila, včasih trpela, pa bila zopet navdušena. Bila je velika igralka, ki ji je življenje zaprlo vrata, predno je mogla odmakniti zapah. Malči Fric je v Preboldu precej igrala in Lojze ji je med ženskim delom igralskega ansambla vedno pripisoval posebno mesto. Dajal nam jo je za zgled in govoril o dveh njenih nepozabnih kreacijah: mačehi v Sneguljčici in Barbari v Celjskih grofih. Ko se je zaradi družinskih obveznosti umaknila z odra, ni zahtevala nobene žrtve svojega moža. Ostala je njegova desna roka. On pa je to znal ceniti, jo globoko spoštoval in izkazoval izredno pozornost. Poleg razdajanja v društvu je Lojze uspel zgraditi topel dom v čudovitem okolju, kjer sta v velikem vrtu pela mir in sproščenost. Tu je najlaže ustvarjal. Podnevi in ponoči je pel pisalni stroj, saj je vse vloge (preko 200) prepisoval sam, jih popravljaj, črtal, dopisoval. Ob kavici in četrtinkah cigarete so se rojevale nove ideje, nove naloge in pričakovanja. Kolike od njih smo mu pomagali ustvarjati v bogato in široko paleto gledališke kreativnosti? Vsak po svojih močeh pač. A prid-



Lojze Fritz

nost, natančnost in neponovljiva vztrajnost so ga vodili tako pri postavljanju in načrtovanju scene, luči, kostumografije, maske... Vse to so danes vede, ki zahtevajo vsaka svojega strokovnjaka. Lojze pa niti na enem od teh področij ni bil slab. Vedno nas je učil: »Nikoli ne zaloputni vrat za tistim, ki sodelovanje odpove!« Ali: »Kadar igraš, si slab, na odru moraš živeti!« In veliko tega nas je naučil. Danes takšnih učiteljev ni več, pa tudi učenci so vse manj pripravljeni sodelovati v šoli, kjer je malo samoupravljanja. In prav zato je tudi malo ljudi, ki puste v svojem času tako močan pečat bodočim rodovom, še posebej v ljubiteljski kulturni dejavnosti, kjer se večina poti konča z opravičilom o važnejših obveznostih. Lojze opravičevanja ni poznal. Znal pa je biti vesel in strog — otožen pa le takrat, kadar je bil kdo pri delu neodgovoren.

Oktobra 1976, po zadnjem gostovanju s predstavo Odkritosrčna lažnivka, je bilo konec velikega obdobja neke male zgodovine. Lojze je zbolel in tudi volja, vztrajnost in ljubezen do življenja so se morale ukloniti usodi. Kot da je z njegovo smrtjo umrlo v Preboldu vse tisto, kar vodi ljudi v njihovem ustvarjanju, kajti ni ga človeka, ki bi Lojzetovo delo častno nadaljeval. Letos je minilo 11. leto po njegovi smrti. Doba kaljenja za tako bogato seme, kot ga je nosil v sebi in razdajal drugim Lojze Fric, pa bi morala biti veliko krajša.

Vse svoje delovanje je zapisoval in dokumentiral. Zbral je 9 velikih albumov slikovnega materiala s svojih predstav, statistično je zapisoval podatke o predstavah posameznih sezon, zbral je preko 500 gledaliških besedil in naslove del, ki so jih v Preboldu igrali od leta 1926 dalje.

Za svoje delo je prejel naslednja priznanja:

- 1950 priznanje in pohvala za požrtvovalno, vztrajno in uspešno delo na področju ljudskoprosvetne dejavnosti
- 1956 diplomu za plodno, napredno prosvetno dejavnost



Celjski grofje na preboldskem odru

1959 priznanje za uspešno kulturnoprosvetno delo

1958 priznanje za večletno neumorno in požrtvovalno delo na kulturnoprosvetnem področju

1968 priznanje za vsestransko požrtvovalno kulturnoprosvetno delo

Leta 1965 je dobil največje priznanje za uspehe na področju družbenega delovanja — nagrado občine Žalec, priznanje občinskega sveta ZKO in Savinovo priznanje.

Število režij v posameznih sezonah (od avgusta 1945 do oktobra 1977):

	celo- večerne	eno- dejanke	skupaj		celo- večerne	eno- dejanke	skupaj
1945/46	4	7	11	1961/62	1	1	2
1946/47	7	5	12	1962/63	1	1	2
1947/48	2	9	11	1963/64	2	3	5
1948/49	2	3	5	1964/65	ni bilo predstav		
1949/50	2	3	5	1965/66	2	1	3
1950/51	4	9	13	1966/67	1		1
1951/52	5	1	6	1967/68	1	1	2
1952/53	6	2	8	1968/69	4	2	6
1953/54	4	1	5	1969/70	3		3
1954/55	6	5	11	1970/71	1		1
1955/56	8	3	11	1971/72	1		1
1956/57	7	4	11	1972/73	4	2	6
1957/58	9	3	12	1973/74	4	1	5
1958/59	7	5	12	1974/75	5		5
1959/60	8	3	11	1975/76	4		4
1960/61	10	2	12	Skupaj:	125	77	202

Nekaj najpomembnejših režij:

Kralj na Betajnovi	1 ×	Deseti brat	2 ×
Skapinove zvižgače	1 ×	Celjski grofje	6 ×
Na Trški gori	2 ×	Dobri vojak Švejk	2 ×
Razvalina življenja	2 ×	Mladost pred sodiščem	2 ×
Vdova Rošlinka	1 ×	Velika puntarija	2 ×
Sneguljčica	1 ×	Domen	1 ×
Naša kri	1 ×	Via Mala	4 ×
Ko bi padli oživali	1 ×	Moloh	1 ×
Raztrganci	1 ×	Hmeljarski likof	1 ×
Županova Micka	1 ×	Kastelka — Gadje gnezdo	1 ×
Veriga, Plinska luč, Ugasle luči, Tolmun in kamen, Naj poje čuk, Ščuke pa ni, Odkritosrčna lažnivka			

Dr. Angelos Baš

BRASLOVČE SREDI 19. STOLETJA

Avstrijski nadvojvoda Janez (1782—1859) je na začetku 19. stoletja dvakrat skušal pripraviti delo, ki naj bi natančno popisalo Štajersko. Toda prvič se delo ni izvedlo, drugič pa je bila bera odgovorov na vprašalnico, ki jo je poslal vsem nabornim okrajem na Štajerskem, le borna. Pozneje se je omenjenega dela lotil Georg Göth (1803—1873), bližnji sodelavec nadvojvode Janeza. Göth je 1842 v isti namen kakor nadvojvoda Janez poslal vprašalnice štajerskim okrajnim gospodvom, davčnim občinam, gosposčinam in iménjem, župnijskim uradom in upravam rudnikov in fužin.¹

Tokrat je bila bera obilna. Zbrano gradivo vsega navedenega dela je po Göthovi smrti prišlo v Štajerski deželni arhiv v Gradcu, v katerem je dobilo ime Göthova serija. Tisti del gradiva, ki zadeva mariborsko in celjsko okrožje, se pravi Slovensko Štajersko, je 1980 pridobil v kserografiranih kopijah Inštitut za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. S tem je Inštitut za slovensko narodopisje pridobil neprecenljiv in zelo obsežen vir o življenju na vsem Slovenskem Štajerskem v 1. polovici 19. stoletja. Zbirka, ki ima tukaj ime Göthova topografija, čaka na znanstvene raziskave.

Pričujoče vrstice objavljajo njena poglobljena pričevanja o Braslovčah v Savinjski dolini² in sledijo spisu Luče sredi 19. stoletja, ki je prav tako nastal na podlagi gradiva imenovane zbirke.³ Od teh braslovških pričevanj so tri poučna za podobo o življenju v Braslovčah sredi 19. stoletja. To so prepis pisma, s katerim je cesar Ferdinand I. na Dunaju 1840 podelil trgu Braslovče pravico do 4 letnih in živinskih sejmov⁴, odgovori za župnijsko in cerkveno iménje v Braslovčah, 1844 jih je napisal župnik Jožef Batistič,⁵ in nepodpisani odgovori za davčno občino trga Braslovče, sestavljeni od 1842 naprej.⁶ — V naslednjem ob-

¹ N. Kuret, Slovensko narodopisno gradivo v zamejskih zbirkah, v: Slovenski etnograf XXX, Ljubljana 1977, str. 39, 42 d; isti, Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848 (= Gradivo za narodopisje Slovencev 3), Ljubljana 1985, str. 17.

² Inštitut za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU v Ljubljani, Göthova topografija, mapa 17, ovitek 1, 2, 3.

³ A. Baš, Luče sredi 19. stoletja, v: Savinjski zbornik V, Žalec 1983, str. 480 d.

⁴ Inštitut za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU v Ljubljani, Göthova topografija, mapa 17, ovitek 1.

⁵ Inštitut za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU v Ljubljani, Göthova topografija, mapa 17, ovitek 2.

⁶ Inštitut za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU v Ljubljani, Göthova topografija, mapa 17, ovitek 3.

javljamo najpomembnejšo vsebino teh treh pričevanj. Prevod je bolj ali manj svoboden.

V pismu, s katerim je cesar Ferdinand I. 1840 podelil trgu Braslovče pravico do A letnih in živinskih sejmov, so določeni tudi datumi teh sejmov. Prvi je bil v ponedeljek pred sv. Matijem (24. februarja), drugi v petek pred cvetno nedeljo, tretji v sredo pred vnebohodom, četrti v ponedeljek pred sv. Matejem (21. septembra).

Iz odgovorov za župnijsko in cerkveno iménje v Braslovčah 1844 povzema-mo tole. — Podložniki braslovškega župnijskega iménja so bili vsi v celjskem okrožju, in sicer v okrajih Žovnek, Novi kloster in Velenje. To župnijsko iménje je imelo 11 rustikalnih podložnikov, ki so plačevali prvotni dominikalni davek patronatskemu gospodstvu Gornji grad. Tlake ni bilo, spremenjena je bila v denarno dajatev. Braslovški dominij ni imel svojih nepremičnin, razen župnišča in gospodarskega poslopja, pač pa čez 14 oralov njiv, čez 9 oralov travnikov, čez oral sadovnjakov, nekaj manj kakor oral vrta, nekaj manj kakor 3 orale vinogradov in nekaj manj kakor 3 orale gozdov. Gospodarstvo je vodil nadarbenik; njive je obdeloval z navačnim ozimnim in jarim žitom. Za pridobitev potrebne-ga gnoja je bilo treba rediti konja, vola, 6 krav in 10 do 12 prašičev. Ozimno žito je po navadi bolj ali manj trpelo zavoljo mraza, ker tukajšnjih gramoznih tal ni bilo mogoče zadosti globoko orati. Če poleti ni bilo presuhega vremena, je jaro žito dajalo boljši pridelek. Vinogradi so dajali precej dobro namizno vi-no; poglobitna vrsta grozdja, imenovana lipovšna, ni bila občutljiva za vreme, zato je bilo to grozdje največkrat kar dobro. Ribolov v mlinščici, od izvira do izliva v Savinjo, je bil komaj vreden omembe, saj se ribe zavoljo pogostejših popravil tamkajšnjih mlinov niso mogle zarediti.

Cerkveno iménje v Braslovčah je od 7 rustikalnih podložnikov dobivalo prvotni dominikalni davek 7 goldinarjev in 27 in tri četrť krajcarjev, ki se je odvajal patronatskemu gospodstvu Gornji grad. To cerkveno iménje je imelo 7 rustikalnih podložnikov in 10 sogornikov. Tlaka je bila spremenjena v denar-no dajatev. In to cerkveno iménje ni bilo samostojno, temveč je bilo v katastru vpisano pod dominij gospodstva Gornji grad. Svoje podložnike in sogornike je dobilo od navedenega gospodstva z daritvijo. Temu gospodstvu je tudi oddajalo urbarialni davek.

Poglobitna spoznanja iz odgovorov za davčno občino trg Braslovče, napisanih od 1842 naprej,⁷ se glasijo. — Od Zgornjih Gorč sta pritekala potočka Lagvaj in Radigaj, ki sta se pri Braslovčah združila in tekla nato pod novim imenom Trebnik proti Spodnjim Gorčam.⁸ Čeprav so bili to le potočki, so, kadar so poplavljali, ogrožali nekatere njive in travnike; s pogostnim čiščenjem njihovih strug so se varovali zoper poplavljanje.

Okrajna cesta ni bila široka, pač pa je bila izvrstno prevozna. Tukaj ni bilo mostov.

Vsi gozdovi te davčne občine so pripadali podložnikom. Gozdovi niso imeli nobenega posebnega imena. Podložniki niso iz njih prodajali lesa; ta je zadoščal komaj za njihove potrebe.

⁷ Vsebino slednjih dveh pričevanj je delno objavil N. Kuret, Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848, str. 81 d.

⁸ Te navedbe so napačne: Radigaj izvira zahodno od Braslovč, Trebnik pa pod vzhodnim obrobjem Dobrovelj.

Za prebivalce trga Braslovče je bilo poljedelstvo edini pridobitni vir. Prodajali so kvečjemu nekatera živila in nekatere vrste žita. V tej davčni občini so pridelovali več žita, kakor so ga porabili. Presežek so prodajali deloma doma ali pa so ga vozili prodajat na Ljubno. Sena so prodajali le malo. Davčni občini ni bilo treba kupovati nikakršne hrane, temveč se je z njo oskrbovala sama.

Vsako sredo je bil v trgu Braslovče tedenski sejem. Na ta sejem so iz okoliških krajev prinašali vse vrste žita, mast, sir in druga živila kakor tudi konopljeno in laneno predivo, deteljno seme ipd.

Deloma ilovnata, deloma peščena zemlja je bila zelo plodna. Travnike je bilo lahko namakati, ker so tla po veliki večini ravna.

V tržni občini so bile velika in mali brizgalni, 3 požarne lestve, 10 veder, 9 škafov, 3 veliki požarni kavlji, svetilki in kramp. Pri tržaški zavarovalnici je bilo zavarovanih 32 hiš.

V braslovški župniji so najbolj oddaljeni otroci imeli uro hodá do cerkve. V Braslovčah je bila trivialna šola, ki je imela 2 razreda; obiskovalo jo je okoli 140 otrok; najbolj oddaljeni otroci so imeli uro hodá do šole.

V Braslovčah so bili 3 ranocelniki in babica. Ranocelniki so imeli, kakor je bilo splošno v navadi, vsak svojo lekarno; v okraju ni bilo opsebne lekarne. Pokopališče je bilo prostorsko in obdano z zidom.

100 LET PROSVETNEGA DRUŠTVA BRASLOVČE

»C. Kr. Okrajno glavarstvo Celje je naznanilo z dopisom z dne 4. 5. 1888. števil. 14719, da je ustanovitev društva dovoljena po odloku c. kr. namestništva v Gradcu z dne 22. 4. 1888 št. 7522.«

Tako je bilo rojeno Prosvetno — takrat Bralno društvo Braslovče. Ustanovni občni zbor je bil 13. maja 1888. V zapisniku tega občnega zbora piše: »Zavedni možje so se zbrali in dogovorili v sestavi društva. Društvo naj kinčata dve lepi cvetki: 1) katoliški in 2) narodni značaj. Ako bo društvo ohranjevalo ti dve cvetki in če bodo udje ostali stanovitni, se bode Bralno društvo razcvitalo in bo zbirališče in ognjišče dobrih in poštenih ljudi.«

Leta 1888 je štelo društvo 26 udov.

Iz knjige zapisnikov, ki je ohranjena, je razvidno, da je najprej delovala le knjižnica (knjižničar Matija Bošnjak). Odbor si je prizadeval za povečanje članstva in v letu 1889 jih je društvo imelo že 31. Naročili so razne časopise in v zapisniku je o tem pripomba: »Društvo je izpolnilo svojo prvo večjo nalogo.«

V letu 1889 je ustanovljen tudi pevski zbor in naslov društva je odslej Bralno in pevsko društvo Braslovče.

Društvo je med svojimi člani imelo tudi vrsto igralcev in začelo prirejati igre, ki so bile uprizorjene v Viteški dvorani na Legantu, poleti pa tudi na prostem. Pevci so imeli svoje vaje v cerkveni hiši, kjer je bila tudi knjižnica. Redno so sodelovali na vseh proslavah, posebno ob rojstnih dnevih in godovih takratne cesarske rodbine.

V letu 1899 so imeli že svoj koncert — verjetno v proslavo 10-letnice delovanja. Iz tega časa je ohranjena tudi slika — najstarejša, ki jo društvo sploh ima. Pevce je takrat vodil organist Vinko Rojnik.

V letu 1903 je društvo pristopilo k Slovenski krščansko socialistični zvezi v Ljubljani. Takrat je imelo že 71 članov.

Za knjižnico sta skrbela dva knjižničarja, ki sta za svoje delo dobila vsak po 2 kroni nagrade.

V letu 1907 so bile predstavljene prve skioptične slike. Predvajal jih je tajnik Ferme in so prikazovale njegovo potovanje po Švici in Franciji. To je bila prva taka prireditev v kraju.

V tem letu je društvo ustanovilo tudi že odseke, in sicer telovadni in izobraževalni odsek. Sprejet je tudi sklep, da se v prid večjega zanimanja za knjižnico v vsaki vasi določi zaupnik, ki naj skrbi za to, da vsi člani in tudi nečlani redno dobivajo knjige in časopise, še posebej pa mladina.

V letu 1910 je bil ustanovljen tudi tamburaški zbor in priredili so Socialni tečaj z mesečnimi predavanji.

Društvo je prejelo tudi predavanja o potrebi splošne izobrazbe članov, o škodljivosti nikotina na organizem in o govorništvu. Udeležencev je bilo vedno preko sto.

Ob 25-letnici društva je bila slovesna proslava, podelitev priznanj za slušnim članom in nastop pevcev.

Po izbruhu prve svetovne vojne je življenje v društvu zamrlo. Delo se je omejilo na vsakoletni občni zbor in na izposojanje knjig. V juniju 1918 je bila slovesna proslava na čast majske deklaracije, dalje uprizoritev več iger in organizirana razna predavanja. Dobiček od iger (521 kron) je šel za slovensko šolo v Mariboru, poleg tega pa so članice po vaseh za isti namen nabrale še 386,65 kron. V začetku avgusta je bila tudi proslava 30-letnice društva.

Knjižnica je med vojno zelo trpela. Natančnega zapisnika knjig ni bilo in mnogo zabavnih in poučnih knjig je izginilo. Rešil jo je Zdravko Príslan (Pongračev) iz Pariželj in je, predno je moral v vojsko, zbral in uredil knjige ter jih vpisal v poseben seznam. Za izposojevalce je izdelal posebne tabele. Mnogo bi bil še naredil za društvo, pa je padel tik pred premirjem, 30. oktobra 1918, na tirolskem bojišču.

Delovanje društva je po vojni potekalo po odsekih: deklíški in fantovski odsek ter gledališki in abstinenčni pododsek.

Gledališka dejavnost je bila nadvse živahna, saj so letno uprizorili tudi po štiri predstave. Čisti dobiček je šel v sklad za odkup stavbnega prostora za novi dom.

Ves čisti dobiček od prireditev v naslednjih letih so vlagali v sklad za novi dom. Ta je bil končno dograjen in odprt 18. 9. 1927. leta. Pri otvoritvi so bili navzoči tudi predstavnik Prosvetne zveze Maribor, predstavniki oblasti, izvajali so kulturni program: pevci, recitacije. Prva igra na novem odru je bila Finžgarjeva Razvalina življenja.

Z novim domom je postala dejavnost še bolj živahna. Ob 40-letnici društva, leta 1928, je bila odprta tudi razstava in uprizorjena igra Deseti brat. Nastopili so pevski zbori Št. Jurij ob Taboru, Prebold in Braslovče.

V letu 1933 je oblast prepovedala obstoj Prosvetnih društev in razpustila Prosvetno zvezo Maribor. Vrstile so se preiskave po domovih, zaplenitev imovine pa so preprečili tako, da jo je prevzelo župnišče Braslovče. Pevski zbor je še nastopal, vendar je moral dobiti dovoljenje za vsak nastop posebej. Zanimivo pa je, da je bila prav v tem času uprizorjena cela vrsta dramskih del.

V letu 1938 je bila slovesna proslava 50-letnice društva. Razvit je bil prapor (cena 5.501.- din), sledil je telovadni nastop, kjer je sodelovalo preko 1000 telovadcev, postavljeni so bili slavoloki in mlaji, na predvečer je bila po trgu baklada. Pri slovesnosti so bili navzoči najvišji predstavniki oblasti in preko 30.000 obiskovalcev.

Vse do druge svetovne vojne je društvo organiziralo tudi kuharske in šivalne tečaje z razstavami. Deloval je tudi tamburaški zbor mladih, ki pa je po nekaj letih prenehal, ker so mladi odhajali v šole izven kraja in v službe.

Med drugo svetovno vojno je dejavnost zamrla, ni pa umrla! Okupator je prepovedal slovensko besedo in slovenske knjige, toda našli so se pogumni člani, ki so knjige skrili do osvoboditve. Arhiv so okupatorji našli in ga požgali — rešena je bila le knjiga zapisnikov, ki jo društvo ima še danes in pa



Razvitje društvenega prapora ob praznovanju 100-letnice

spominska plošča z napisom, kdaj je bil dom postavljen. Na tej plošči so v žebelih gravirana imena vseh darovalcev za Dom.

Po osvoboditvi se je društvo spet začelo postavljati na noge. Predvsem je zaživela dramska sekcija — vodil jo je Karel Hajnšek, in pa pevski zbor, ki je bil sicer močno okrnjen in samostojnih koncertov še ni imel, nastopal pa je na vseh proslavah. Vodil ga je Karl Virant.

V letu 1959 je bil ustanovljen moški pevski zbor v novi sestavi, isto leto pa je Karl Virant ustanovil še harmonikarski zbor in mladinski pevski zbor — oba je tudi vodil. Žal sta zbora delovala le nekaj let, ker so pač mladi odhajali drugam.

V letu 1960 je moški pevski zbor nastopil tudi na skupščini društev Sloboda iz Celja.

Dejavnost društva je bila zelo bogata, saj je samo v enem letu — od 1. 9. 1961. do 31. 8. 1962. imelo skupno 44 prireditev, med njimi tudi mladinski pevski festival, na katerem je nastopilo okrog 600 mladih pevcev.

Društvo je v svojem delu neumorno. Starejši zapuščajo položaje, na njihova mesta stopajo mladi z enakim navdušenjem in z enako močno voljo, da društvo, ki je vzdržalo najhujša bremena, ne sme in ne more zamreti. Pevci so neutrudni — tudi če so imeli težave s pevovodji, niso prenehali z delom. Dramska sekcija si prizadeva po svojih močeh, da prireja celovečerne igre, sodeluje ob dnevu žena in ob kulturnih praznikih. Društvo resnično živi. Da

pa je rezultat še lepši, je pred točno 10. leti vzpostavilo prijateljske stike z zamejskimi Slovenci — našimi brati s Koroške, in sicer iz Šmihela pri Pliberku. Vsako leto se izmenjujejo srečanja — pri tem ogromno pomaga Zveza kulturnih organizacij iz Žalca. V letošnjem letu bo torej poleg proslave 100-letnice društva tudi proslava 10-letnice nepretrganih stikov s Smihelčani. Ponosni smo na to sodelovanje in naša srečanja niso le uradna; to so srečanja enako mislečih ljudi, ki ljubijo svoj jezik in svojo kulturo, ki se kljub težkemu položaju, v katerem delajo, ne boje povedati, da so Slovenci in da to tudi hočejo ostati. Zato iskreno želimo, da bi to sodelovanje trajalo tudi še naprej.

Ob koncu še to: težko je pisati kroniko društva, ki je začelo s svojim delom že v prejšnjem stoletju in sta v času njegovega obstoja divjali dve svetovni vojni. Še posebej, ker si je okupator v drugi svetovni vojni prizadeval, da bi uničil vse, kar je slovenskega. Posrečilo se mu je sicer uničiti nekaj knjig in arhiv, slovenske miselnosti pa ni mogel pokončati. Ukradel je prapor, ki je bil razvit ob 50-letnici, društvo bo letos razvilo novega. Kdo more kaj narodu, ki je prežet z ljubeznijo do svoje zemlje in do svojega materinega jezika! Braslovško Prosvetno društvo je to dokazalo — in tako bo ostalo tudi še vnaprej!

KAKO JE NASTAJAL DOM KULTURE V ŽALCU

Zapis o izgradnji kulturnega doma v Žalcu ne bi bil popoln, če se ob tem ne bi spomnili vsaj nekaterih dogodkov iz preteklosti, kajti zgodovina vendarle v določenem smislu ustvarja kulturo vsakega naroda.

Zgodovinar prof. Janko Orožen je že v svojem prispevku v Savinjskem zborniku II/1965 bogato opisal preteklost Savinjske doline od davnih do današnjih dni. Tako je današnji utrip življenja zagotovo odraz dogajanj, v katerih so naši predniki več ali manj aktivno delovali in soustvarjali usodo slovenskega naroda. Slovenski narod je eden manj številčnih narodov v SFRJ, kot tudi v Evropi, pa je zato toliko bolj trdoživ, narodnostno občutljiv in ponosen na svojo besedo in kulturo.

Od šestega stoletja naprej, ko so se slovanska plemena začela naseljevati na današnjem ozemlju, so večino časa preživela pod nadvlado drugih narodov z zahoda in severa. Največje asimilacijske pritiske pa so izvajali prav germanški narodi, vse do konca prve svetovne vojne.

Čeprav je bilo slovenstvo v Savinjski dolini prisotno že v prejšnjih stoletjih, kar pričajo številni dogodki, saj so leta 1580 luteranci prav v Žalcu ustanovili prvo slovensko šolo in je leta 1762 začela delovati novejša šola v slovenskem jeziku, se je vendarle narodna zavest prebudila šele v 19. stoletju, po marčni revoluciji leta 1848. V času narodnega prebujenja je bil barometer narodne zavesti prav društveno življenje, ki je bilo v teh predelih Slovenije še posebej izraženo prav v Žalcu. Posebna prelomnica v tem času so bili l. 1868 organizirani ljudski tabori, katerih idejni vodja je bil književnik Fran Levstik. Zelo pomemben po vsebini in programu je bil 6. septembra 2. slovenski tabor v Žalcu. Tega zborovanja se je udeležilo nad 15.000 ljudi iz širšega področja Slovenije, med njimi izredno veliko število uglednih slovenskih osebnosti.

Že naslednje leto je bila v Žalcu ustanovljena Narodna čitalnica, v kateri so poleg knjižničarstva in predavanj gojili še petje, družabnost in dramatiko. Deset let kasneje so se začela ustanavljati razna društva. Požarna bramba je bila ustanovljena leta 1881 in 1897 Zveza slovenskih požarnih bramb. Nastajala so glasbena društva, kot so Žavsko pevsko društvo Naprej — leta 1885. Edinost leta 1899, Tamburaški zbor leta 1895, Salonski orkester leta 1910, za gojitev dramatike pa Žavsko dramatično društvo. Leta 1903 je dobil Žalec svoj sokolski odsek, leta 1910 pa je bilo organizirano Sokolsko društvo.

Konec 1. svetovne vojne in ustanovitev stare Jugoslavije pomeni v narodnostnem pogledu glede na preteklo tisočletje velik preobrat, saj je prišel na-

rodnostni jezik v njej do polne veljave. Sicer pa nova državna tvorba v socialnem pogledu ne predstavlja bistvene spremembe, saj se je ohranil stari meščanski ustroj družbe, strankarskim razprtijam v njej pa po navadi niso bile mar splošne koristi ljudstva. Zato je tudi v času med obema vojnoma kultura ostala skupni imenovalac napredne miselnosti slovenskega naroda. Delavci so ustanavljali kulturna društva, kjer so se sestajali in vzgajali. Po letu 1932 se je začela uveljavljati tudi komunistična partija, ki je morala sicer svoje politično delo opravljati več ali manj ilegalno, naslanjala pa se je v veliki meri na delavsko-kulturne organizacije. Tako je dobivala postopna osvoboditev človeka vse večji in pravi pomen. Temu primeren je bil tudi odziv in udeležba v NOB, čemur so neme priče blizu 1000 borcev in aktivistov z območja občine, ki so žrtvovali svoja življenja za svobodo in boljše življenje.

Plačilo za narodno-zavestno delo, odrekovanja in žrtve naših delovnih ljudi, mater, očetov, dedov in pradedov je v bistvu svoboda, ki je šele v naši družbeni ureditvi, skupnosti bratskih in enakopravnih narodov, vgrajena kot ena temeljnih vrednot; tako je tudi Žalec — kot občina in kot kraj — našel svoje mesto in zabeležil razmeroma hiter gospodarski in družbeni razvoj, predvsem v sedemdesetih letih, ko se je povzpел z repa nerazvitih med poprečno razvite občine v SR Sloveniji.

V tem hitrem razvoju tudi kultura v okviru družbenih dejavnosti s svojo bogato tradicijo in pestrim številom dejavnosti in dejavnikov ni zaostajala. Za ponazoritev naj navedem samo nekaj podatkov: v osemdesetih letih je združevala ljubiteljska kultura preko 4000 aktivnih članov v 20 krajevnih in 21 šolskih kulturnih društvih s preko 160 sekcijami in v kulturnih skupinah pri ostalih organizacijah. Vse dejavnosti so se preko kulturnih društev povezovale v Zvezo kulturnih organizacij Žalec in te so bile:

1. Vokalna glasba:

- 26 odraslih pevskih zborov,
- 3 okteti,
- 18 pevskih zborov OŠ,
- 7500 članov, 30 koncertov in 200 nastopov letno

2. Instrumentalna glasba:

- 4 pihalni orkestri —
- 160 članov, 30 koncertov in 170 nastopov letno,
- 2 tamburaška orkestra —
- 80 članov, 4 koncerti in 30 nastopov letno,
- 9 domačih ansamblov

3. Dramska dejavnost:

- 16 dramskih in recitacijskih skupin —
- 200 članov, 10 premier, 33 gostovanj in 20 recitalov letno,
- 2 lutkovni skupini pri kulturnih društvih, ostale pa pri OŠ in VVZ

4. Plesna dejavnost:

- 8 folklornih skupin,
- 3 ritmične skupine

5. Likovna dejavnost:

26 likovnikov — amaterjev

6. Knjižnična dejavnost:

7 krajevnih knjižnic,

10 izposojališč,

(vse so neposredno vezane na Občinsko matično knjižnico v Žalcu)

V kulturno življenje občine se vključujejo tudi priznani umetniki iz občine in širšega kulturnega prostora. Vsako leto je organizirana vrsta občinskih revij in srečanj, ki prizadevanja za doseganje višje kvalitete in množičnosti dodatno spodbujajo. Prisotno je tudi sodelovanje z zamejskimi Slovenci iz Avstrije in Italije.

V povojni obnovi so tako za družbene kot tudi društvene dejavnosti veliko prispevale kmetijske zadruge z gradnjo združnih domov, v katerih so urejali tudi prostore zanje. Z uvedbo referendumskih programov je poleg komunalne infrastrukture, zdravstva, šolstva in telesne kulture ponovno dobila svoje mesto kultura. Postopoma so v vseh krajevnih skupnostih obnovili in dogradili prostore za kulturo in večnamensko dejavnost. Tako so vključili že v 3. referendumski program tudi kulturni dom v Žalcu.

Začetek priprav za izgradnjo kulturnega doma je bil res opredeljen z referendumskim programom, vendar pa je bila potreba že dalj časa prisotna. Po vseh KS so se prostorski problemi za društveno in kulturno dejavnost razreševali, za Žalec kot krajevno skupnost in občinsko sodišče pa se je rešitev šele začela pripravljati. Mnogo objektivnih in subjektivnih okoliščin je pogojevalo, da je bilo razmeroma veliko časa porabljenega za dokončno usklajevanje interesov, potreb in možnosti za zgraditev večnamenskega objekta. Med objektivnimi okoliščinami so bile med drugim prav gotovo policentrični razvoj gospodarstva in družbenih dejavnosti v občini, potrebe KS Žalec in posebej mesta Žalec kot občinskega središča.

Policentrični razvoj občine je zahteval delitev kulturnega dinarja na vse krajevne skupnosti. Potrebe KS Žalec so bile razmeroma velike, saj ni bilo razen stare kinodvorane v predvojnem sokolskem domu nobenega primerne prostora za dejavnost kulturnih društev. Poseben problem je predstavljal Žalec kot občinsko središče, saj ni bilo možno organizirati nobenih kvalitetnejših prireditev. Izmenjava kulturnih dobrin v slovenskem in širšem kulturnem prostoru ni bila več niti na ravni preteklih časov. Nadvse zaskrbljujoč pa je bil problem knjižničarstva v občini, ki je tako kot ostale kulturne dejavnosti poglavo svoje korenine že v času ljudskih taborov. Trenutno je občinska matična knjižnica gostovala v blokovnem stanovanju na površini 60 m², kjer seveda ni mogla opravljati niti osnovnega poslanstva razen izposojanja in zamenjave knjig s krajevnimi knjižnicami in izposojevališči. Rekli bi, da je postajala vse bolj skladišče knjig. Samo zaradi velike zavzetosti upravljalcev knjižnice se je le-ta obdržala, da je niso preselili v kako drugo občino. Z gotovostjo lahko trdim, da mlajši rodovi ne bi sprejeli nobenega opravičila, da smo po dvestoletni tradiciji sedaj v svobodni državi zapravili eno od pomembnih kulturnih institucij.

Lokacija za osrednji dom kulture, ki naj bi pokrival vse že prej našete potrebe, je bila opredeljena z načrtovanjem novega središča mesta. S tem je

bil razrešen eden temeljnih problemov, pot do začetka gradnje pa je bila še dolga in vijugava. Skupščina občinske kulturne skupnosti Žalec je 10. 2. 1977 z odločbo imenovala 14-članski odbor za izgradnjo kulturnega doma v Žalcu v naslednji sestavi:

predsednik: JOŽE JAN

člani: Vlado Gorišek, Jože Cerovšek, Janez Meglič, Zoran Razboršek, Lojze Rak, Ivan Centrih, Tone Hribar, Anica Lesjak, Eran Sadnik, Franc Breznikar, Milan Dolar, Edmund Božiček in Viktor Zatler.

Pred gradbenim odborom je bila izredno težka in odgovorna naloga, kajti takšni objekti zahtevajo običajno obsežne in dolgotrajne priprave. Te pa zahtevajo najprej uskladitev interesov in možnosti in na tej osnovi opredelitev programske zasnove. Vse to se mora opravljati javno in odprto do pripomb in kritike strokovne in ostale javnosti. Tako je odbor na 1. seji junija 1977 postavil naslednje ciljne naloge:

1. Posebna skupina si naj čimprej ogleda nekatere najnovejše in funkcionalne kulturne domove v SR Sloveniji.
2. Izdelati je potrebno dokončno programsko zasnovo, v kateri naj bi upoštevali naslednje prostore:

- večjo dvorano s 500 sedeži
- manjšo dvorano z 200 sedeži
- prostore za občinsko matično knjižnico
- klubske prostore (vadbene sobe, mladinske sobe itd.)
- poslovne prostore za Občinsko kulturno skupnost, Zvezo kulturnih organizacij in DPD Svobodo Žalec
- sanitarije, bife in ostalo.

3. Naročiti idejni projekt, ki naj bi bil izdelan do oktobra 1977
4. Opraviti široko javno razpravo o idejnem projektu
5. Glavni projekt izdelati do aprila 1978
6. Rešiti vprašanje financiranja izgradnje tudi s krediti
7. Z deli pričeti jeseni 1978 ob proslavljanju 110-letnice žalskega tabora
8. Iskati funkcionalne in najracionalnejše rešitve s prostori in pri sredstvih

Po ogledu nekaterih kulturnih domov v SR Sloveniji je bil za primerjavo izbran Kulturni dom Krško. Projektivni biro Region iz Brežic, ki je bil kasneje izbran kot najugodnejši ponudnik, je že oktobra 1977 poslal svojo ponudbo za izdelavo tehnične dokumentacije za kulturni dom v Žalcu. Pogodba za izdelavo tehnične dokumentacije je bila po sklepu OKS podpisana s PB Region-om v februarju 1978. Že v juniju istega leta je bila organizirana prva širša razprava o idejnem načrtu za izgradnjo kulturnega doma. Po prvi obravnavi je bila sprejeta osnovna opredelitev, da projekt ne sme presežati 3000 m² ob upoštevanju vseh prostorov iz programske zasnove. S tem pa razprava ni bila zaključena. Čas se je odmikal, referendumski program se je iztekal, gradnja sama pa se je dražila. Predvidena osnovna cena 30 milijonov din za izgradnjo kulturnega doma je postala nerealna. Sredstva iz 3. referenduma so se potrošila za druge programske naloge in podražitve. Med tem so se pričele aktivnosti za 4. referendumski program, v katerem naj bi bilo namenjeno za izgradnjo kulturnega doma v Žalcu 40 milijonov din, Kulturna skupnost Slovenije pa bi naj iz solidarnostnih sredstev prispevala 20 milijonov din.

V letu 1980 so se ponovno povečale aktivnosti za izgradnjo objekta. Vzporedno so tudi tekla prizadevanja za pridobitev in ureditev zemljišča na predvideni lokaciji. V oktobru 1980 je bil projekt že bolj opredeljen, saj so bile kompletne izmere zaokrožene na 2800 m² (od prvotnih 3300 m²). V teh izmerah so bili upoštevani vsi prostori iz programske zasnove in še za informacijski center (Savinjski občan, tiskarna in radio). Še vedno pa niso bile opravljene geološke raziskave zemljišča zaradi nosilnosti tal na predvideni lokaciji, znani pa so bili problemi s talnico. Projekt so izdelovali naprej, s tem da so bile še vedno dane možnosti za usklajevanje do izdelave arhitektonskega dela glavnega projekta. Kljub prizadevanjem so se vendarle roki odmikali, tako da glavni projekt tudi v letu 1981 ni bil gotov. S tem pa so interesi in možnosti prihajali vse bolj v razkorak. Kulturna skupnost Slovenije ni planirala 20 milijonov din v novem srednjeročnem obdobju, zato je bil s tem znatno okrnjen obseg investicijskih sredstev, na drugi strani pa so bile vse bolj prisotne zaostrene gospodarske razmere.

Zaradi kadrovskih sprememb v novem mandatnem obdobju 1982—1986 je skupščina OKS imenovala dopolnjen 17-članski odbor za izgradnjo kulturnega doma v Žalcu v naslednji sestavi:

predsednik: VILJEM PETEK

člani: Ervin Janežič, Ivan Centrih, Maks Gajšek, Radovan Gorišek, Alojz Hrušovar, Jože Jan (kasneje ga je zamenjal Peter Marinšek), Janez Kroflič, Franci Lenko, Anica Lesjak, Janez Meglič, Franc Radišek, Stane Rednak, Fani Robič, Eran Sadnik, Veno Satler in Anton Savorgnani.

Preden je dopolnjeni odbor pričel z aktivnostmi, je bilo nujno opraviti določeno preverjanje, saj je teklo že šesto leto, odkar je skupščina OKS poverila izgradnjo kulturnega doma v Žalcu odboru za izgradnjo.

Glede na zaostrovanje družbenoekonomskih razmer je bilo potrebno referendumsko opredelitev za izgradnjo kulturnega doma v Žalcu vendarle ponovno verificirati. Zato je bila podana informacija na skupščini OKS, skupščini občine in na vseh občinskih družbenopolitičnih organizacijah. Vsi ti organi so soglašali z nadaljevanjem referendumskega programa, s tem da se investicija izvede v okviru referendumskih sredstev in da se ne računa na dodatna sredstva gospodarstva. Tako je bila temeljna opredelitev, ki je bila odraz nastalih razmer, sprejeta. S tem pa se je samo po sebi zastavilo vprašanje usklajenosti interesov, ki so bili vgrajeni v programsko zasnovo projekta in objektivnimi možnostmi pokrivanja z razpoložljivimi investicijskimi sredstvi. Prva ocena na podlagi izračuna je pokazala, da s predvidenimi referendumskimi sredstvi ni mogoče pokriti investicije na podlagi projekta, ki je bil izdelan na programski zasnovi izpred šestih let. Zato je bilo nadaljnje projektiranje začasno ustavljeno. Da pa bi tradicionalni večstoletni slovenski kulturni dejavnosti v Žalcu vendarle dali svoje mesto in odpravili nemogoče pogoje za delovanje kulture, je bil organiziran razgovor s Projektivnim birojem REGION Brežice. Tema razgovora je bila soočanje z nastalo situacijo. Na tej osnovi je bilo dogovorjeno, da je nujno potrebno zmanjšati obseg koristnih površin in jih uskladiti z razpoložljivimi investicijskimi sredstvi. Takšna opredelitev je bila lahko izpolnjena samo s spremembo programske zasnove in sicer:

1. da bo kulturni dom imel samo eno večnamensko dvorano s cca 400 do 450 sedeži,

2. da se manjša dvorana črta,
3. da se črtajo prostori za informacijski center,
4. da se prostori za knjižnico gradijo v dveh etažah, od katerih bo spodnja urejena za predšolsko in šolsko mladino, gornja s čitalnico pa za ostale strukture,
5. projekt se pripravi tako, da je možna kdajkoli kasneje dograditev,
6. da bo celoten projekt vseboval najracionalnejše rešitve, ki pa ne smejo vplivati na zunanji videz,
7. da streha ne sme imeti nobenih ravnih površin.

Takšna rešitev investicije je v širših razpravah doživljala tudi kritiko, vendar je na koncu prevladal razum, da je med nič in predlagano alternativo vendarle sprejemljivo slednje.

Po razčiščenju glavnih dilem v začetku leta 1983 je odbor za izgradnjo kulturnega doma začel delati s polno paro. Postavljeni so bili novi roki, tako da se do konca leta opravijo vse aktivnosti in pridobi vsa dokumentacija, da bi v začetku leta 1984 lahko začeli z izgradnjo objekta. Za zgraditev je bil predviden rok enega leta. Da bi lahko delali dosledno, hitro in koordinirano je odbor ustanovil 10 skupin in sicer:

- za obveščanje javnosti o poteku izgradnje,
- za kontaktiranje s PB Region Brežice,
- za izdelavo investicijskega programa in prijavo investicije,
- za pridobitev zemljišča, vseh soglasij in lokacijske dokumentacije,
- za izdelavo projekta zunanje ureditve,
- za finančne zadeve,
- za investicijski nadzor (to nalogo je kasneje pogodbeno opravljal Zavod za načrtovanje Žalec),
- za pridobitev dovoljenja za pripravljalna dela,
- za opremo občinske matične knjižnice in
- za izvajanje aktivnosti v zvezi z izgradnjo KD v KS Žalec.

Nekatere od teh skupin so za strokovna opravila vključile v svoje delo še zunanje sodelavce. Skupine so v pravem pomenu besede delale zelo aktivno in vzporedno s projektiranjem objekta, ki je tudi potekalo skladno z dogovorom. Takoj na začetku aktivnosti odbora je bila sprejeta odločitev, da se vsa sredstva, ki se bodo mesečno zbirala iz referendumskega programa za izgradnjo kulturnega doma, sproti vlagajo v ustrezno banko po dogovorjeni obrestni meri, s čimer bi zaradi delovanja inflacije preprečili razvrednotenje denarnih sredstev.

Glede opredelitve, da bo v domu samo ena večnamenska dvorana, je bil organiziran razgovor s projektantom in strokovnimi delavci vseh zvrsti kulturnih dejavnosti. Na tem razgovoru je bilo kljub različnim potrebam in interesom doseženo soglasje o načrtovanju dvorane in odra s takšno ureditvijo, ki bo optimalno zadovoljevala potrebe vseh vrst prireditev, kar je nato projektant spretno v največji možni meri s projektom tudi uresničil.

Po pridobitvi projekta za izgradnjo KD Žalec je bil izdelan investicijski program, ki ga je verificirala pooblaščen služba Beogradske banke. Temeljne banke Ljubljana in na tej osnovi še pridobljeno soglasje za izgradnjo kulturnega doma v Žalcu s strani republiške komisije za oceno investicij v SR Sloveniji.

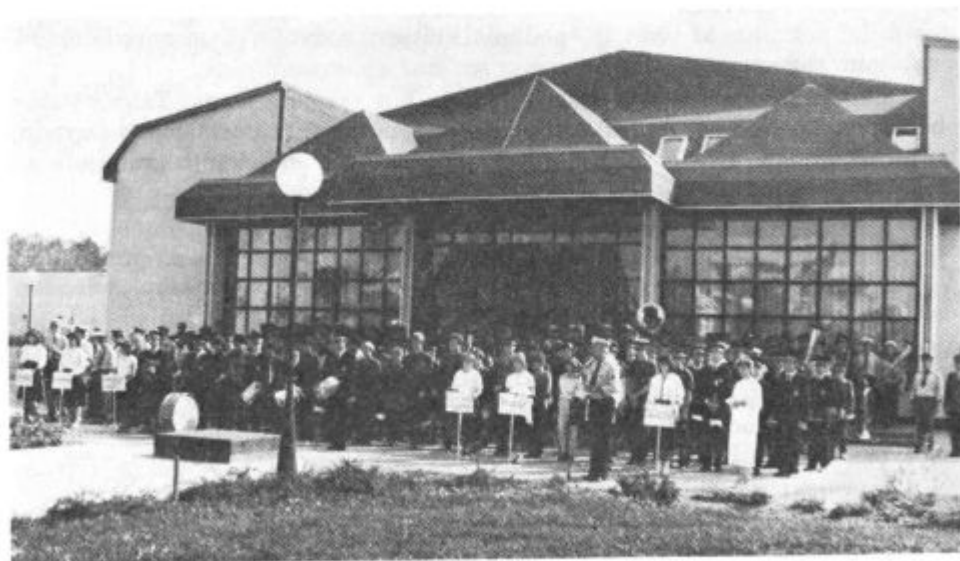
Ob izdelavi investicijskega programa je bila tudi izdelana ocena investicijskih sredstev, ki so že bila zbrana, in tistih, ki se bodo do konca leta 1984 (zaključen referendumski program) še zbrala. Ta ocena je pokazala, da je inve-

sticijski program s sredstvi referenduma, ki so se zaradi inflacije povečala, z obrestmi od vračanja in sredstvi DO Juteks (4.847.000 din na račun odkupa kino dvorane), v celoti pokrit. Pri tem je bila upoštevana samo nujna funkcionalna oprema doma.

Intenzivno delo odbora in predvsem posameznih skupin je prispevalo, da so bile vse aktivnosti dejansko izpeljane do konca leta, tako da je bilo izdano lokacijsko dovoljenje 14. februarja in gradbeno dovoljenje 8. maja 1984.

Med tem ko so skupine opravljale dela po zadolžitvah, je Zavod za načrtovanje Žalec že organiziral zbiranje ponudb za gradnjo kulturnega doma. Na razpis so poslali svoje ponudbe: GIP Ingrad Celje, GIP Gradis Celje, GIP Vegrad Titovo Velenje in SGP Kograd Dravograd. Za izgradnjo doma je bil izbran najugodnejši ponudnik GIP Ingrad Celje, ki je ponudil ceno za izvedbo 81.500.000 din. Po pridobitvi vse dokumentacije je bila sklenjena pogodba med investitorjem Občinska kulturna skupnost Žalec in izvajalcem GIP Ingrad Celje pod naslednjimi pogoji: OKS nakaže ob podpisu 100 % avans GIP Ingrad Celje, zato so cene za izvedbo del fiksne po predračunskih postavkah, obračun del pa se opravi po dejansko vgrajenih količinah. Za investitorja so bili takšni pogoji zelo pomembni, saj ni bilo na razpolago dodatnih investicijskih sredstev. Nadzorni organ pa je moral v okviru strokovnega nadzora posebej sproti spremljati vgrajevanje količin materialov, medtem ko investitor ni smel dovoljevati sprememb projekta med gradnjo, saj bi to nujno povečalo stroške gradnje. Strogo spoštovanje pogodbenih določil in spremljanje gradnje se je na zaključku obrestovalo v rezultatu, kajti podražitev ni bilo.

Gradnja kulturnega doma v Žalcu se je končno začela 23. maja 1984, zaključena pa je bila 10. septembra 1985 s tehničnim pregledom ustreznih inspekcijskih služb.



Nastop pihalnih orkestrrov celjske regije pred Kulturnim domom II. slovenskega tabora v Žalcu

Z začetkom gradnje pa vseh težav še ni bilo konec. Komaj smo zastavili temelje, so že začeli pihati neugodni vetrovi izven območja občine. Ti pa so razumljivo vplivali tako negativno, še bolj pa pozitivno na razpoloženje občanov. Zaradi vse večjega zaostrovanja družbenoekonomskih razmer, so bile na ravni republike sprejete usmeritve proti graditvi vseh negospodarskih objektov. Takšna linearna usmeritev je seveda zadevala tudi izgradnjo KD v Žalcu. Administrativni ukrepi pač na žalost nikoli ne izhajajo iz analize nekega konkretnega okolja, pač pa iz poprečja za poprečje, zato so v glavnem tudi gasilske narave in gasijo vsevprek, tudi tam, kjer ni ognja. Pojavljati so se začele ideje, da se pač referendumski dinar lahko vloži kamorkoli drugam, tudi izven občine, kar je v popolnem nasprotju s spoštovanjem referendumске odločitve, katero sprejme sleherni občan s svojim DA ali NE. Celotna polemika, tudi preko sredstev javnega obveščanja, je bila izražena v skupnem imenovalcu, da pač za graditev takšnih objektov ni primeren čas. Tu pa se je jasno postavljalo vprašanje: kdaj v preteklih stoletjih pa je bil primeren čas? Kdaj pa bo in kdaj naj bi bil ta primeren čas? Menim, da je že v uvodu podan odgovor na ta vprašanja. Čas nikoli ni bil primeren, še najmanj v materialnem pogledu. Primerni so samo trenutki odločitev, ki na izkušnjah iz preteklosti gradijo bodočnost. Če bi slovenski narod v vsej svoji zgodovini podrejanja samo čakal na primerne čase, verjetno danes v tem prostoru ne bi bilo več potrebno postavljati takšnih vprašanj, ker nas sploh ne bi bilo več. Tako pa je bila instinktivna in razumska zavest tista, ki je krepila trdoživost naših ljudi, ki so skozi kulturni razvoj ohranjali svoje običaje in ne nazadnje svojo besedo. Zgodovina nas uči, da je bil razvoj kulture vedno povezan z ustvarjalnostjo in tudi revolucionarnostjo nekega naroda. Nikoli se ni in nikdar se ne bo zgodilo, da bi se kak drug narod zavzemal za ohranjanje ali razvoj slovenske kulture. Za to smo odgovorni sami pred sabo in pred ljudmi, da se tudi danes in jutri še naprej borimo za enakopraven položaj med narodi sveta. Vsak delček, pa tudi kulturni dom v Žalcu, je tako sestavni del mozaika, ki tvori in spodbuja kulturni razvoj našega naroda skupaj s splošnim razvojem.

Dokončna odločitev je vendarle morala biti sprejeta doma. Tako so zbori občinske skupščine na junijski seji ponovno obravnavali informacijo o izgradnji kulturnega doma v Žalcu in izglasovali odločitev o nadaljevanju gradnje z naslednjim izidom:

- zbor krajevnih skupnosti — soglasno
- zbor združenega dela — soglasno in
- družbenopolitični zbor — 1 glas proti.

Na ta način so občani preko delegatov dokončno potrdili svoj referendumski DA.

Med tem pa se je dom dvigal iz tal. Med samo gradnjo je investitor pridobil še manjkajočo tehnično dokumentacijo, ki ni bila izdelana s strani Projektivnega biroja REGION Brežice in sicer:

- projekt za opremo knjižnice,
- projekt odrske opreme,
- projekt odrske razsvetljave,
- projekt ozvočenja in
- projekt kino kabine z ozvočenjem.

Med gradnjo je vseskozi potekala koordinacija med investitorjem, projektantom in nadzorno službo, kjer so se tudi kontinuirano razreševali različni problemi, ki pač spremljajo vsako graditev. Vsaka odločitev pri odpravljanju problemov je bila vedno soglasno in strokovno sprejeta. Gradbeni odbor v dopolnjeni sestavi je imel v času priprav in izvedbe projekta 11 sej, posvetovanj in razgovorov (brez delovnih sestajanj); po posameznih skupinah je bilo 15 razgovorov in posvetovanj, po strokovnih področjih je bilo 18 razgovorov z izvajalci teh ter ponudniki opreme in storitev pa 25. V času izvajanja del na objektu je bila 3—4-krat v mesecu opravljena koordinacija z nadzornim organom in po potrebi s projektantom. Projektant je sodeloval na vseh sejah gradbenega odbora in tudi pri posameznih posvetovanjih. V našete aktivnosti seveda niso vključeni vsi razgovori, ki so jih opravljali drugi udeleženci (člani gradbenega odbora, posameznih skupin in strokovni sodelavci).

Pri opremljanju doma so se posebej angažirali DPD Svoboda Žalec s kino-sekcijo in strokovna služba Občinske matične knjižnice Žalec. Pri zunanji ureditvi in čiščenju doma so s prostovoljnim delom še veliko prispevali krajani in šolska mladina.

Kulturni dom Žalec obsega neto zazidalne površine 1868 m² z naslednjimi prostori:

- veliko moderno oblikovano stopničasto in izjemno akustično dvorano s 416 sedeži,
- velik oder (s stolpom 13 m) s prostorom za pomično odrsko opremo in prostori s sanitarijami za nastopajoče,
- knjižnico v dveh etažah,
- klubske — društvene prostore,
- prostore za glasbeno vzgojo,
- poslovne prostore za Občinsko kulturno skupnost Žalec, Zvezo kulturnih organizacij Žalec in DPD Svoboda Žalec,
- kino kabino s potrebnimi pritiklinami,
- veliko avlo (namenjeno tudi za razstave) ter ob straneh garderobe in sanitarije,
- prostor za toplotno podpostajo,
- ostale funkcionalne pritikline.

Za graditev takšnega objekta so bila potrebna investicijska sredstva 103,740.000 din, od tega pretežno zbranih (98,393.000 din) v okviru referendumskega programa skupaj z obrestmi. Sicer pa je finančna konstrukcija virov in odhodkov takale:

VIRI:

— sredstva občinskega samoprivevka	98,393.000 din
— sredstva DO (Juteks) — namenska	4,847.000 din
— sredstva Kulturne skupnosti Slovenije — namenska	500.000 din
	<hr/>
	103,740.000 din

ODHODKI:

— gradbena dela — Ingrad	81,500.000 din
— elektroinstalacije kino kabine, Ingrad	348.999 din
— zemljišče	975.093 din

— prispevek za zaklonišče	292.435 din
— elektroprispevek	1.000.703 din
— nadzor	785.000 din
— oprema kulturnega doma	13.840.656 din
— ostalo	88.834 din
— tehnična dokumentacija	2.740.000 din
Skupaj:	101.571.720 din
— nakazilo upravljalcu DPD Svoboda za opremo	2.168.230 din
Skupaj porabljena sredstva:	103.740.000 din

K tem sredstvom pa so za nabavo opreme še dodatno prispevali:

— krajani	1.830.000 din
— samostojni obrtniki	1.467.000 din

Pri sami zunanji ureditvi pa je bila nedvomno izjemnega pomena tudi pomoč delovnih organizacij iz občine, nekaterih samostojnih obrtnikov, Zavoda za načrtovanje Žalec, ki je izdelal projekt, in sodelovanje z drugimi interesnimi skupnostmi.

Ker je bil ta zapis namenjen predvsem problemski osvetlitvi pridobivanja tako pomembnega objekta v krajevni skupnosti in občinskem središču — mesta Žalec, se opravičujem vsem, ki sebe ne bodo našli neposredno izpostavljeni. Kljub temu pa gre zahvala vsem, ki so dali svoj prispevek za zgraditev objekta. Ti pa so najprej občani s samoprispevkom, z dodatnimi prispevki pa še krajani, samostojni obrtniki in delovne organizacije. Zahvala gre vsem sodelavcem — strokovnjakom, glavnemu in ostalim projektantom kakor tudi vsem izvajalcem, ki so skupaj z nosilcem gradnje GIP Ingradom iz Celja ali samostojno uredili projektantske zamisli. Ne nazadnje pa gre posebna zahvala vsem tistim, ki so prevzeli zadolžitve in opravljali svoje naloge zavestno, korektno in brezplačno. Predvsem so to člani gradbenega odbora in vsi sodelavci, ki jih je gradbeni odbor vključil pri snovanju in graditvi osrednjega doma kulture v občini Žalec.

KNJIGA IŠČE BRALCA, BRALEC IŠČE KNJIGO

Nova, svetla matična knjižnica, v kateri so našle knjige zavetišče, bralci pa možnost, da jih izberejo, je bila odprta oktobra 1985. leta. Od junija do takrat je bila zaradi ureditve zaprta, saj je bilo potrebno obdelati in urediti za prosti pristop karseda veliko gradiva. Z oktobrom se je pričel tudi vpis bralcev, njihovo število se je v aprilu oz. do časa priprave tega sestavka povzpelo na 1387.

Zgovoren dokaz za to, kako željno so bralci pričakovali knjižnico in jo potrebovali, je ta, da je leta 1986 bilo v knjižnici 10.529 obiskov, oz., da si je 840 bralcev izposodilo 22.783 knjižnih enot, leta 1987 je bilo 10.870 obiskov oz. si je 1218 bralcev izposodilo 26.548 knjižnih enot.

Z naraščanjem števila bralcev se je spreminjala tudi njihova struktura, ob tem pa potreba po drugačni literaturi po strokovni in hitri informaciji. Skušamo ujeti korak s potrebami, zato nabavljamo tudi precej strokovne literature. Žal pa je ta zelo draga in je naša usmerjenost v nabavo tega knjižničnega gradiva padla v neugoden čas, ko so se začeli programi družbenih dejavnosti zaradi pomanjkanja denarja ožiti, izbirati. Vlaka, ki bi nas do leta 1990, ko bodo standardi odločali o tem, ali bomo obdržali matičnost, ki jo imamo sedaj pogojno, odpeljal na cilj, ne moremo več dohiteti v najbolj bistvenih elementih zagotavljanja minimalnih pogojev. Predvsem imam v mislih zahtevan letni prirast gradiva, število strokovnih delavcev — knjižničarjev in urejenost pomagal za iskanje knjižnega gradiva.

Casi so takšni, da bodo ljudje za svojo knjižno polico kupovali vse manj knjig. Prepričana pa sem, da bodo brali vse več. Knjiga v knjižnici je najcenejša kulturna dobrina in osveščeni bodo to izkoristili. Toda prav zato bi v knjižnici morali kupovati več gradiva, kupujemo ga pa, žal, vedno manj. Res je tudi, da knjige ne more nadomestiti noben drug medij, pa naj bo njegov vstop v naš vsakdanjik še tako agresiven in tehnološko zanimiv.

Zato bo potrebno v okviru pičlih sredstev, namenjenih za nabavo, pretehtati vsak nakup, da bi zadovoljili kar največ potreb naših bralcev.

Veliko več bomo morali narediti tudi zato, da bi osvetlili naše bodoče bralce in poskrbeli, da bo knjižnična mreža tako gosta, da bi knjigo tudi lokalno čimbolj približal ljudem. Žal to ni odvisno samo od nas. Vendar tudi na tem področju napredujemo, čeprav z majhnimi koraki. Trenutno deluje v naši knjižnični mreži 6 krajevnih knjižnic, in sicer v Grižah, Šempetru v Savinjski dolini, Braslovčah, Polzeli, Preboldu in na Vranskem; za te knjižnice obdelujemo in nabavljamo knjižnično gradivo, je pa v knjižnični mreži še strokovna

knjižnica v KIL Liboje, za katero ne nabavljamo gradiva, ampak ga le obdelujemo, v okviru te pa deluje izposojališče z leposlovjem, deluje pa tudi sedem drugih izposojališč po krajevnih skupnostih. Tu knjižničarke poleg lastnega knjižnega gradiva predvsem izposojajo gradivo občinske matične knjižnice, tako da imajo najbolj oddaljeni predeli naše občine možnost prebirati novitete. Kako neprecenljive vrednosti je pripravljenost teh knjižničark, ki širijo knjige med bralce in vzbujajo v njih bralne navade ter budijo v njih interes za knjige, s tem v zvezi pa tudi za drugo kulturo, se komajda zavedamo. Tovarišica Pavla Mlakar opravlja to kulturno poslanstvo več kot 40 let, Marija Gorškova več kot 20 let, tov. Amalija Javoršek iz krajevne knjižnice Sempeter bo drugo leto dopolnila 20 let, Julka Golob več kot 15 let. Gotovo jih je toliko let zadržala samo ljubezen do knjige in zvestoba bralcem. Njim gre zasluga, da sta v mnogih domovih v naši dolini knjiga in kruh enako cenjeni vrednoti. Še posebno pa smo veseli njihovih želja po posodobitvi, po strokovni urejenosti gradiva, njihovo živo zanimanje za novitete in delo v matični knjižnici.

In koliko gradiva imamo v naših knjižnicah? Če odštejemo šolske knjižnice in knjižnice v OZD, imamo v krajevnih in v matični knjižnici 37.276 knjižnih enot, od tega v matični 28.604 enote. Kar lepo število, lepo bogastvo, toda ko to primerjamo s sprejetimi minimalnimi standardi, je to le 1,65 knjige na prebivalca, morali pa bi imeti tri knjige na prebivalca.

Letni dotok knjig bi moral biti 200 knjig na 1000 prebivalcev, a ta standard zadošljujemo komaj 20-odstotno.

Kakšnih višjih odstotkov doseganja standardov si, žal, ne moremo obetati ne na področju nabave gradiva ne v povečanju kadrov, kar je prav tako pereč problem. S sodelovanjem z vsemi, ki razumejo poslanstvo knjižnice, pa bomo storili kar največ za njeno rast, seveda v okviru razpoložljivih sredstev.

V naslednjem obdobju nas zdaj, ko smo inventarizirali in v glavnem obdelali knjižnično gradivo, čaka izdelava pomagala za iskanje gradiva oz. katalogov.

Ker je kolektiv v poprečju mlad, je v njem veliko energije in zanosa. Maršikaj smo že opravili, da se ve, da obstajamo: dosegamo lepe uspehe z organizacijo literarnih večerov, s predstavitvijo in pogovori zanimivih ter uglednih



Pogovori z zanimivimi in uglednimi osebnostmi vedno privabijo veliko obiskovalcev

osebnosti. Ob tem pa nismo zanemarjali mladih bralcev, čeprav imajo ti v šolah veliko dobre knjižnične vzgoje, pa jim je vseeno v veselje poslušanje pravljič, dopolnjevanje knjižnične vzgoje in reševanje literarnih ugank.

Tudi v prihodnje mislimo nadaljevati in razvijati tovrstno dejavnost. To pričakujejo naši bralci in drugi zvesti obiskovalci naših prireditev. Ti nas namreč nenehno spodbujajo v naših prizadevanjih. Na dolgu imamo predstavitev še nekaterih zanimivih osebnosti, ki so se rodili v naši dolini. Morda je ravno dolg do teh ljudi bil prvo vodilo za organizacijo naših večerov in smo se sami komaj zavedli, da postajajo naši večeri stalna oblika.

Morda bo kdo rekel, da spet »fehtamo«, če povem, da pri organizaciji oz. materialni plati teh prireditev zopet računamo na organizacije združenega dela in družbenopolitične organizacije, saj od kulturne skupnosti na ta sredstva ne moremo računati za tovrstno dejavnost. Takih, ki v občini pridno in dobro delajo kulturniško tlako, je še veliko, denarja pa je vedno manj. In vendar nam dosedaj še nihče, ki smo ga prosili za pomoč ali pokroviteljstvo, ni odrekel sodelovanja. Ne le denarja, veliko bolj smo veseli te prijazne geste, ki nam daje slutiti, da priznavate naše delo, da ste knjižnico sprejeli za svojo.

10 LET SAVINJSKEGA OBČANA

Desetletnica ni kdovekaj spoštljiva obletnica. Ko pa se ozremo na preteklo desetletno obdobje, z gotovostjo lahko rečemo, da smo opravili pomembno družbeno poslanstvo. Šele ko prelistamo 120 številčk Savinjskega občana, lahko objektivneje ocenimo opravljeno informativno poslanstvo pa tudi gospodarski in družbeni razvoj, ki smo ga vsa ta leta spremljali in tudi zapisali. Marsikaj bi tonilo v pozabo, tako pa je v naših zapiskih ohranjeno in na voljo zgodovinsko pisju kot bogato gradivo.

Začetek izhajanja Savinjskega občana je tesno povezan z izročilom in obeleževanjem II. slovenskega tabora v Žalcu, kajti ob praznovanju 110-letnice je izšla prva številka. Čeprav je v prvi številki tedanji predsednik Občinske konference v imenu izdajatelja zapisal, da naj bi zaradi večje aktualnosti Savinjski občan čimprej začel izhajati štirinajstdnevno, se žal ta namera še do danes ni uresničila. Glavni vzrok je bil vseskozi pomanjkanje finančnih sredstev. Ta namera pa kljub temu ostaja v naših programih za naslednja leta. Čeprav izhajamo enkrat mesečno, se v uredništvu trudimo, da bi bil časopis tudi aktualen. Seveda tega ni mogoče vedno uresničevati, kajti nekateri dogodki so tako pomembni, da jih je treba zapisati, saj bi sicer z vidika informiranja, predvsem pa za kasnejšo zgodovino, pomenilo praznino, ki bi jo težko nadomestili. Rdeča nit pa nam je vseskozi življenje in delo delovnih ljudi in občanov. V reportažah smo tako odkrili marsikatero zanimivost, ki bi nam sicer ostala nepoznana. Posebno skrb smo namenjali razvoju gospodarstva in še zlasti kmetijstva. Precej pohval smo prejeli za rubriko NOB in Delavsko gibanje v Savinjski dolini. Največkrat nam je zmanjkalo prostora za vesti iz krajevnih skupnosti. Tudi športnih dogodkov je bilo vedno toliko, da smo jim namenjali celo stran. Prav toliko pa namenjamo tudi kulturi, ki je v občini zelo razvejana. Zelo brana je tudi miličnikova beležnica. Kadarkoli smo anketirali občane, smo za vsebinsko vedno dobivali pohvalne izjave. Čeprav smo bili tega seveda veseli, pa so nam kritične pripombe koristile, saj smo jih sprejemali dobronamerno. Še največ pripomb je bilo na reklamna sporočila, ki pa se jim nismo mogli izogniti zaradi občasnih finančnih težav. Izredno hitra rast stroškov tiska in papirja nas namreč že nekaj let pesti in obremenjuje. Kljub temu pa se nismo odločili za naročnino, saj bi naklado verjetno prepolovila. Ob ustanovitvi je namreč bil sprejet sklep, da Savinjskega občana prejemajo vsa gospodinjstva v občini brezplačno. Dobro vemo, da je v sedanjih težkih razmerah marsikje Savinjski občan edini časopis, ki ga občani dobivajo.

Savinjski občan je torej stopil v drugo desetletje in upamo, da bo dočakal še kakšno. Delavci v uredništvu, številni dopisniki in drugi sodelavci se bomo trudili, da bo časopis ostal zanimiv in dobrodošel tudi v bodoče.

Ervin Fritz

RAZISKOVANJE PODČLOVEKA

Potem zlezeš noter, v svojega podčloveka,
kot v kraško jamo, vse globlje, vse niže,
že te gluši ponikalnica, slepa reka:
prepade od znotraj dolbe, svojo strugo — človeka — liže,
hrumi skozi tesni
in, ko podira svetove, svetove gradi.
Tu spodaj so vzgibi,
tisti zadnji, brez duše in brez morale:
dihati, žvečiti, vtikati, uiti šibi,
greti se v soncu pohvale.
Tu se najbolj nore stvari godijo:
nore gobe poganjajo, zlo ure v kotanjah, nakaze cvetijo.
Se ti ni zadnjič sanjalo,
da materi med koleni ležiš
in zraven dojenčke golobčke za šalo
pod vodo tiščiš?
Ta spodnja drobilnica dobro melje.
Med snom in budnostjo se ti včasih zazdi,
da si brez jedra, same vehe kot zelje.
Kaj te sploh skupaj drži?
Tu si že tolikokrat grozovito umrl,
da veš, kako bo, ko te več ne bo,
ko bo zviti, spiralni galaktični črv
brez tebe zrl v svoje božje oko.
V najbolj notranjem krogu,
kjer je najgloblje dno,
pa je tisto najbolj srhljivo, najbolj sveto in noro:
vz gib, končati moro!
Razliti enookemu bógu
edino oko!
Napraviti kratek stik! Temo!
In ker ni težko napraviti kratkega stika,
te je groza. In te mika.

VAJA V PARKU

*Na sprehod grem vedno s svojo smrtjo pod rokó,
Vodim jo v park, da bi z njo vadil slovo.*

*Čeprav je težko jemati slovo od sonca in zvezd,
vadiiva tu na samem slovo brez scen in gest.*

*In ker ni šala, če ti pade zavesa čez svet,
vadiiva ta slovesni hip spet in spet.*

*A slabo se učim, nisem sproščen, teksta ne znam.
Najhuje je, ko začutim, da postajam sam.*

*In ko bi se moral s prezirom zazreti v prepad,
se mi zazdi, da sem za ta pogled še premlad.*

*Nisem pripravljen, da bi že nagnil zadnji bokal.
Moj odhod ni izdelan. Slabo bom igral.*

ODSOTNOST

*Prišel bo čas, ko boš ostal brez časa,
ko zadnji up sprevrže se v brezup,
ko svet, še včeraj tvoj, domač in ljub,
postane nepristopna zvezdna jasa:*

*na njem vse nedosežno, daljno, belo;
kar si doživel — daljen bel odsev;
kar mislil si, občutil in počel —
bel dim. In nič, kar bi te preživelo.*

*Prišel bo čas, ko se sesuje kres,
ko se ustavi veliko nihalo.
Ta svet, ki si mu bil za ogledalo,*

*v črepinjah bo odšel s teboj tja čez,
odsoten bo kot ti in nič več res
in vse bo nič in nič ne bo ostalo.*

NEKA MALA GOSPA

*Ne hodi več po svetu z lepimi nogami,
ker je nič več ne zdrami.
Ne boža najinih otrok s prijaznimi rokami,
ker v jami tam v Sempavlu gnije.
Nič več vsak dan se k meni ne privije,
ker v jami tem v Sempavlu gnije.
Iz jame tam v Sempavlu več ne sije.
Le v meni tu je, vsa iz poezije.*

MRTVAŠKO KÓLO

*Vzemite me v kolo, slehernika,
naj nas smrt, če že mora, vse skupaj slika.*

*Povédi kolo, kolovodja, vrh zgodovine!
Še malo, pa boš kup mrhovine.*

*O, kmet, bela nevesta te drži za vrat.
Kako dolgo boš še na svetu veseli svat?*

*O, učenjak, tvoja glava bo kmalu lobanja.
Te res tako mučijo zadnja vprašanja?*

*O, kurtizana, ne prepiraj se z bogom in s sabo.
Kot repatica vlečeš za sabo pozabo.*

*O, pesnik, ko boš mrtev, boš lep mlad mrič.
Tvoja smrt — padec iz nepomembnosti v nič.*

*O, tudi zate bo jama, hudi birič.
Kaj naj ti prej zgnije, nos ali tič?*

*Jaz pa bom, še ko bom mrtev bral svoje parte,
prosil smrt: Gospa, prosim, nikarte!*

*O, gospa smrt, ki vam ni nič živega tuje,
slehernik, ki ga ni več, po belem dnevu zdihuje.*

Aleksander Bassin

SLIKARSKE SKUŠNJE V NADALJEVANJU

(Ob slikah Rudija Španzla po letu 1983)

»Španzlov likovni svet, ki seveda ne sestoji iz same čiste likovnosti, ampak je v njem tudi sicer precej domislic, humorja in ugank, je kot celota presenetljivo samosvoj, brezkompromisen in pošten. Sredstva, ki jih uporablja, so preizkušena in hkrati zahtevna sredstva evropskega klasičnega slikarstva, dela, ki jih z njimi oblikuje, pa kljub temu presenetljivo odsevajo neponovljivi čas in kraj svojega nastanka, predvsem pa svojega popolnoma nezamenljivega ustvarjalca«.

Besede dr. Luca Menašaja, ki jih povzemam iz njegovega nagovora ob zadnji veliki Španzlovi samostojni razstavi v ljubljanski Mestni galeriji 1983, se pravi ob izidu monografije o njegovem delu, so prav gotovo izhodišče za ocenjevanje Španzlovega dela tudi v teh zadnjih petih letih, ko so nastala številna olja in skice zanje, ko so nastopila prva zrela leta našega (vsak hip) štiridesetletnika, ko je njegovo delo postalo zlasti odmevno onstran »starega« sveta — v Združenih državah Amerike. Vrsta zanimivih, res domiselnih tihožitij, študij ženskega akta v značilnih oniričnih, somnambulnih situacijah, ki si jih v predpostavljenem nadrealnem kontekstu zamišlja in dovoli lahko naš Španzel, dejansko priča o novem, sproščenem ustvarjalnem pristopu tega slikarja.

Ce smo že pred več kot desetimi leti ugotavljali, da gre v Španzlovem primeru za poseben odziv, ki je postavljen takorekoč izven časa, izven sicer tedaj sočasnega razvoja radikalne realistične (stilne) tendence, za odziv, ki izhaja iz posebnega načina, dojemanja in predstave likovne misli, za odziv, ki je vsekakor samosvoj od likovnega rojstva do trmastega vztrajanja v taki duhovni kontinuiteti, potem lahko danes znova ugotavljamo, da je bil ta odziv ploden in da je opravičil zastavljeni namen.

V tako opredeljenem, novejšem Španzlovem slikarstvu se zdi, da je minila tista svojevrstna ustvarjalna »nervoza«, ki se je odražala v napetem razmerju med umirjeno, lazurno predstavitveno strukturo in slikarjevim občutkom za izpeljavo duktusa, poteze, modernega »drippinga« v vsej njegovi čutni otipljivosti, v pravem senzualnem zanosu; v taki »nervozi« so bili zlasti porojeni ženski študijski akti, razpeti med čas današnjega trenutka in čutne virtuoznosti zahodnoevropskega slikarstva v tridesetih, štiridesetih letih. Vrsta Španzlovih tihožitij, pa tudi novejši ženski akti — obe »večni« temi v njegovem načinu izražanja — nosijo danes poudarek na realistični predstavitvi snovnosti izbranega objekta v seveda rahlo »privzdignjenem« nadrealnem likovnem sfumatu,



Rudi Španzel: »Trapez« - olje na platnu



Rudi Španzl

kar velja podobno, vendarle s poudarkom na trdnem konturnem obrisu za Španzlove figuralne kompozicije. Eden takih primerov je prav gotovo na tem mestu (reproducirani) Trapez. Vsebinsko bogato skonstruirana, hkrati pa likovno čista portretna kompozicija ima vse značilnosti slikarjevega nadrealističnega konteksta: realistični portret mladega dekleta, ki pa je odet v cirkuško, bogato draperijo »letalke« pod stropom (življenja) — desno perut ji je slikar celo naslikal — nad njo lebdi kot trapez francoska oblika kruha (popularna bagette), z leve strani prodirajo veje lovorja za zmagovalko v boju za prve življenjske (zlasti materialne) izkušnje, v katere vstopa z druge strani slike moška noga (stopalo). Dodatni, izraziti moški simbol — rekvizit, je pokončni lovski rog z odvitim ustnikom ob nežnem pendanu — rumenem cvetu pomladanske trobentice.

Se bo dekle torej povzpelo, uspešno opravilo prvi (življenjski) skok in vztrajalo v takem načinu boja za osnovno preživetje ali za kaj več? Rudi Španzl je zastavil vprašanje v lastnem metaforičnem smislu, ki ga je mogoče enostavno in prepričljivo razbrati; vprašanje, ne pa seveda odgovora, saj to ni slikarjeva naloga, ki se v našem primeru vedno in samo giblje na relaciji »umetnost zaradi odkritja resnice«.

Jože Jan

RUDI ŠPANZEL

Prvi koraki v življenje Rudija Španzla so se pričeli v rudarski Zabukovici. Ekonomske, socialne in ostale razmere v družini in v celotnem naselju, ki so bile v povojnih letih izredno težke ter marsikdaj tudi zaostrene, so gotovo zapustile izredno močne sledove v njegovem dojemanju in doživljanju povojnega obdobja. Zabukovica je kot žarišče delavskega gibanja odigrala še pred drugo svetovno vojno izredno pomembno vlogo v spodnji Savinjski dolini. V času pred vojno in med NOB je prišlo med delavstvom, ki je bilo v dobršni meri doseljeno, pa tudi mešano po narodnostni sestavi, ter domačim prebivalstvom v borbi za ekonomske, razredne in socialne pravice, do izredne medsebojne povezanosti in odvisnosti.



Vse te razmere, ki jih je doživljal Rudi v svoji rani mladosti in kasneje v Zabukovici ter skozi šolanje v Grižah, so gotovo izredno močno vplivale na oblikovanje njegove osebnosti, na njegov odnos do okolja in do razmer v celotni naši družbi. Španzel je otrok delavske, rudarske družine in je kot tak spoznal težko in garaško življenje rudarjev, vse tegobe pa tudi lepe strani tega

življenja. Ta življenjska spoznanja in njegove sposobnosti ter želje po znanju so mu omogočile zelo hitro dojetanje in spoznavanje družbenega dogajanja.

Že v mladostnih letih se pri Španzlu kaže samorastniški in izvorni talent pri likovnem ustvarjanju z veliko notranjo umetniško silo. To se izraža tudi v njegovih najzgodnejših delih. Njegov umetniški in izpovedni duh pa se je s študijem na šoli za oblikovanje in na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani ter v kasnejših letih ustvarjanja razvil v veliko notranjo umetniško silo in zagon. Izpovedna moč, ki veje iz njegovih del, odraža bogato duhovno in umetniško obzorje, ter ga gotovo uvršča med najvidnejše in najobetavnejše slovenske slikarje.

Ponosni smo, da je Rudi Španzel naš rojak, da izhaja iz naše Savinjske doline. Že doslej so številna njegova dela prisotna v Grižah, Žalcu in drugod po naši dolini. Iz marsikaterega olja in grafike je vidna njegova navezanost na Zabukovico, s prepletanjem hmeljarstva pa tudi na Savinjsko dolino. Prepričani smo, da bo Rudi ustvaril v naslednjih letih še številna dela, da bo še bolj razvil svojo umetniško moč in da bo vedno močneje predstavljal enega od stebrov sodobne likovne umetnosti na Slovenskem.

Marlen Premšak

IZ TAKE SMO SNOVI KOT SANJE . . .

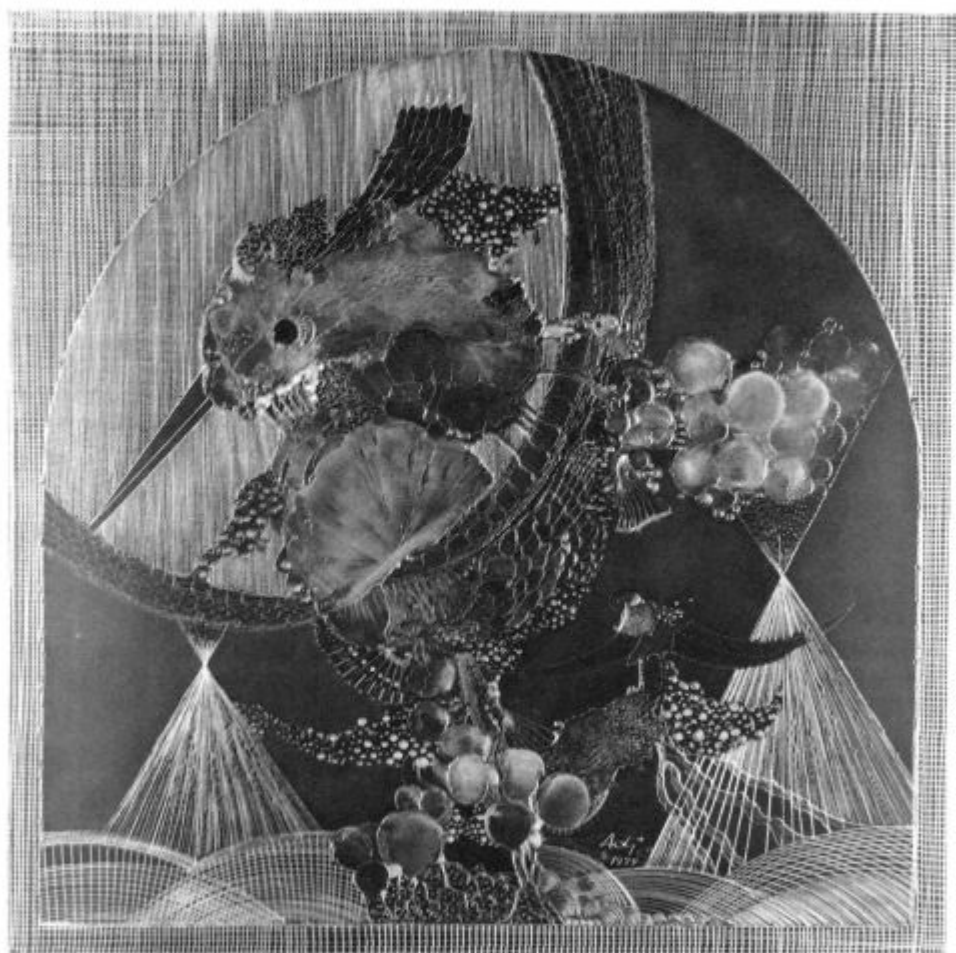
V bogati kulturni in deloma tudi likovni tradiciji Spodnje Savinjske doline si je z dolgoletnim likovnim ustvarjanjem, nenehnim izpopolnjevanjem in razvojem, obvladovanjem izbranega medija pridobil vidno mesto slikar, risar, samouk Adi Arzenšek, samosvoj ustvarjalec, ki je, izhajajoč iz korenin svoje dežele, izoblikoval bogato arabsko, splet simbolov, pomenov in pričakovanj v sorazmerno majhnih formatih v svojskem likovnem izrazu, v izbranih gravurah na bleščeči zlati ali srebrni podlagi.

Adi Arzenšek se je rodil pred petinpetdesetimi leti v družini osnovnošolskega učitelja v Ajdovcu pri Novem mestu. Družina se je preselila na Štajersko, kjer je med drugo svetovno vojno hodil v osnovno šolo v Blagovni pri Celju, po končani vojni je končal gimnazijo in doštudiral strojništvo na Tehniški srednji šoli v Ljubljani. Zaposlil se je kot tehniški konstruktor in je nazadnje delal v celjski delovni organizaciji Aero.

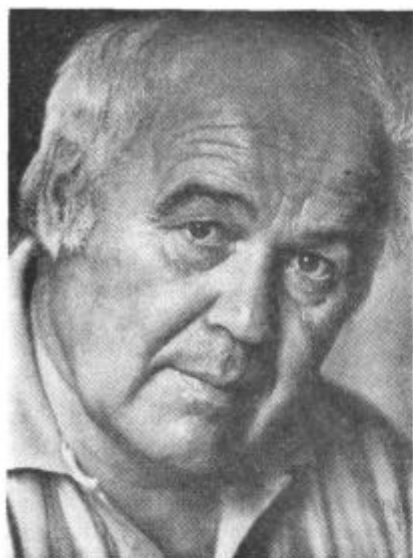
Sredi šestdesetih let ga je od tehnike vse bolj vleklo v umetnost. Mikali so ga likovni izrazi, oblikovanje, ilustriranje, risarstvo in slikarstvo. Prvo samostojno razstavo je pripravil leta 1966 v Titovem Velenju, prvo tujo tri leta kasneje v galeriji Burkartshov v kraju Neukirch — Egnach v Švici, v tem letu pa je napravil tudi prvih enajst izvirnih grafičnih izdelkov za knjigo Erwina Jaeckla Znamenje usode v oraklu. Leta 1973 je sklenil prekiniti delovno razmerje in je postal samostojni likovni umetnik. Odločitev je kronal z veliko razstavo v palači Lichtenstein v Feldkirchu in eno njegovih del so vključili v umetniško mestno zbirko, na natečaju pa je dobil naročilo za izdelavo tabernaklja v novi gorski cerkvi v Dornbirnu — Kehleggu. Izpopolnjeval se je na številnih študijskih potovanjih, doma, v Savinjski dolini pa iz svojega okolja, doma in domačijskosti črpa najbolj žive, najbolj neposredne ustvarjalne pobude, ki zrelemu umetniku kozmičnih obzorij dajejo vedno nov, vselej pomlajen ustvarjalni zagon.

Najprej je bila črta, risba, bi lahko rekli za Adijev razvojni likovni lok. Risba, ki je napolnila prazen prostor in se s svojimi linijami, smermi in oblostmi razmahnila v njem, izoblikovala fantastične prizore in prikazni, utemeljene tudi v traumah sodobnega človeka, razpetega med tradicijo in bojaznijo pred jutrišnjim dnem.

Adi se ozira daleč nazaj, v odmaknjeni, s svojsko simboliko nabiti sred srednjeveških iluminiranih rokopisov, po katerih straši čuda bajeslovnih živali in sanjskih prikazni, ikonografija upanja in propada, opozoril in zmage dobrega nad zlim. Ozira se k ikonskim zakonitostim srednjeveške umetnosti; a četudi



Adi Arzenšek: Rajska ptica



Adi Arzenšek

so izhodišča tam, se njegov motivni svet razrašča, širi, polni, ob mitskih prizorih plahutajo prestrašene ptice, v viharjih vrtinči ladje, ob svetnike z zlatimi avreolami postavlja podobe cvetočih alegorij, z zelenim zlatom prepletana polja domače doline. Tke pajčevino sanj iz preteklosti v sedanjost, skrivnostno mrežo, zapolnjeno s tisoči drobnih asociacij, ki se dvigajo iz temine in vanjo izginjajo, ki zažarijo in ugasnejo, da bi vnovič prihitele na površje, v celoviti metafori ali posamičnostih, umirjenc ali preganjane od neznanih strahov, štrleče kvišku ali omiljene z blago krivuljo nebesnega svoda. V občutljivem prepletu klasilnih, klesilnih, dekorativnih in risarskokolorističnih poudarkov živijo Arzenškove podobe, ne grafike, ne risbe, ne slike, plošče v veliki tradiciji rokodelskih mojstrov, kovinske plošče, folije, v katere praska svoje natančne poteze.

Ure in ure, dneve in dneve. Enako natančno, enako koncentrirano, vztrajno in z veliko večščino. In ponuja vse bolj in bolj zapletene sestave, kompozicije s simbolno — znakovno vrednostjo barvnih dodatkov, v katerih površine in plani zaživijo z vrisanimi, vpraskanimi potezami v osvobojenem ritmu osnove, potez, barve in svetlobne igre.

Igro vodi v navidez popolni improvizaciji, ne uporablja podlog in predlog, a vendarle dosledno oblikuje majhne celote, vselej enkratne in vsakič drugačne. Prepušča se glasbi, ki ga osvobaja, z njo se, kot pravi eden njegovih kritikov Hans Neuborg, na malodane magičen način osvobaja snovnih zakonov.

Adijeva likovna pot teče mirno, uravnovešeno, v zadnjih letih se je hkrati zrel in na višku ustvarjalnih moči docela sprostil in razpel kreativne potenciale. Ostaja zvest samemu sebi, svojemu izvirno oblikovanemu likovnemu besednjaku, obogateni ikonografski zakladnici in odprt za impulze, ki v njegov intimni svet udarjajo od zunaj, da jih vzame in pregnete po svoji meri. Kot pravi kritik Aleksander Bassin, »dela, ki že leta nastajajo v neusahljivem toku in z enako vsebinsko napetostjo, imajo pečat enkratnosti, kajti — prvič — Adi je svoj umetniški pristop izdelal sam in razvil, in — drugič — Adi je bržčas edini ustvarjalec svoje vrste na svetu.«

Drago Kumer

MATI, PO OČETA POJDEM

Bliski parajo nebo in grom stresa oblake. Dež lije kot iz škafa, burja pljuska množico debelih kapelj v šipe, v pešce na cesti. Včasih se blisk požene na zemljo, strela prepara drevo na ravnini.

Po cesti hiti četrtošolček, Gašparunov Lojzek izpod Strme planine. Daleč je njegov dom, dobro uro hoda. Odrasli in otroci so se poskrili v hiše, pri oknih stoje in gledajo razbesnelo nevihto, Lojzek pa hiti naprej proti domu.

Skozi temen gozd ga vodi pot. Pod drevo ne sme, tako ga učijo doma in v šoli. Neštetokrat je že prehodil to pot, vendar se mu zdi danes najdaljša. Kar naprej in naprej, ga podžiga misel; noge se spotikajo ob korenine.

Do kože je premočen. Vodni curki se zlivajo za srajco, dom pa je še vedno tako daleč. Hiti, vzpenja se, utrujenosti pa ne čuti nobene.

Na pragu ga čaka mati. Zaskrbljena gleda v nebo in premočenega sina potisne v hišo.

— Zakaj nisi vedril? Še prehladil se boš! mu govori, ko mu prinese suho obleko in mu ponuja skodelico toplega mleka.

Preobleče se, popije mleko in stopi v kuhinjo, na hišnem pragu obstane in vpraša.

— Mama, kje pa je oče?

— V dolino je šel, saj veš, zaradi oči . . .

— Brez dežnika, brez dežnega plašča? se vznemiri sin.

— Ko pa je prej sonce tako lepo sijalo, modruje mati, obraz je zaskrbljen, saj je očetov vid močno okrnjen.

Sin gleda mater, mati mu vrača pogled. Oba mislita na očeta. Zdaj je nekje v dolini in se v dežju vrača domov; nevihta pa noče in noče pojenjati.

Lojzek steče v hlev in poklada živini, nanosi vode in drv v kuhinjo. Nemiren je. Vsak čas bo noč, oče pa tako slabo vidi.

— Mama, očetu grem naproti!

— V tem neurju?

— Kaj pa, če bo deževalo vso noč? Očeta moram spraviti domov!

Na materin obraz se prikrađe smehlaj, roka poišče skuštrano glavo in jo privije na prsi.

— Lojzek, če te ni strah, pa pojdi!

Vzame dežni plašč, dežnik, žepno svetilko in se požene v dolino. Mati stoji na pragu in gleda za sinom.

— Tak korenjak! reče, se ob močnem blisku prekriža in zavzdihne.

— Da bi le toče ne bilo. Hmelj bi zmlatila, stolkla žito, sadje, ki letos tako lepo kaže. Ah, kmet je res uboga para, reče potihoma in gre po opravkih.

V gozdu je prava noč, trda tema, da bi jo lahko z nožem rezal. Ploha sicer pojenjuje, bliski pa še naprej parajo nebo in grom še vedno doni v oblakih.

Ubogí oče! Med vojno je bil kurir. Ni še imel šestnajst let, ko je postal partizan. Pred njim se je raztreščila mina in drobci so mu ranili oči. Vsako leto mora po trikrat k zdravniku specialistu, ki pravi, da se bo očetu vid še poslabšal. Čez dan ni tako hudo. Ko pa se stori noč, ne more nikamor z dvorišča.

Kako hitro je Lojzek pretekel pot v dolino. Drobne oči se upirajo v temo. V hišah se prižigajo luči, nekje daleč pobliskujejo žarometi hitrih avtomobilov. In še vedno ni nikogar, ki bi mu prihajal nasproti.

Kaj pa tista senca, ki se je prikazala izza ovinka?

Pomika se levo in desno, tiplje v temo in se počasi poganja naprej.

— Hahoj, hahooj! krikne Lojzek in za hip obstane.

Tudi senca pri ovinku postoji. Kak čas je vse tiho, potem se v temo zareže hreščeč glas.

— Hoj, hahooj!

— Oče!

— Lojzek!

Za trenutek postojita, oddahneta si. Oče ogrne plašč in odpre dežnik. Potem treplja sina po rami in sprašuje: Kaj, danes nisi bil v šoli?

Sin odgovarja: Seveda sem bil in zdaj sem spet v dolini!

— Stopiva, da mame ne bo strah!

Držita se za roke in hitita v breg. Sprejme ju gozd, na videz teman in grozeč, znotraj blag in mehak. Ko se bližata čistini, ko iz daljave mežika luč, obstaneta in Lojzek vpraša očeta.

— Te je bilo kdaj strah, ko si bil kurir?

Oče se zasmije in reče.

— Seveda me je bilo. Gozda ne, strah me je bilo čistine. In na čistini sem jo tudi skupil. Veš, kaj mi je rekel zdravnik?

— Kaj?

— Da bo pri tem ostalo, da ne bom popolnoma slep. Na preglede pa moram redno hoditi.

Lojze bi najraje zavriskal.

Dež je ponehal, tudi bliskovi in grmenja ni več. Na nebu se prižigajo zvezde in mesec plava v nočno tišino. Najbrž bo jutri lep dan, lep sončen dan za kmečko družino pod Strmo planino.

PROBLEMATIKA ONESNAŽEVANJA IN VARSTVA OKOLJA V OBČINI ŽALEC

Dosedanji družbeni razvoj je poglobil nesorazmerja med naravo in družbo. Najbolj vidne in občutne posledice so onesnaževanje okolja. Spoznanje, da se približujemo mejam zmogljivosti naravnih virov in kritični onesnaženosti okolja, mora postati osnova za razmišljanja dolgoročne ter srednjeročne razvojne perspektive v žalski občini.

V tem prispevku želimo predstaviti dosedanje ugotovitve in problematiko na področju onesnaževanja zraka, vode, problematiko odpadkov, varstvo pred hrupom ter opozoriti na posledice prekomerne obremenitve okolja.

Prispevek je del obsežnejše študije oz. programa aktivnosti s področja izboljševanja in varstva okolja v občini Zalec, ki je bil pripravljen na podlagi doslej ugotovljenega stanja in potrebnosti odkrivanja še nepoznanega. Z meritvami, analizami, študijami bomo morali pridobiti podatke in šele tako bomo prišli do učinkovitih ukrepov za varstvo okolja. Program ukrepov je določil izvršni svet občine. Občane želimo le seznaniti z nekaterimi podatki in ugotovitvami in tako prispevati k dvigu ekološke zavesti.

1. ZRAK

1.1. Onesnaženost zraka (emisije) v občini Zalec

Izhajajoč iz rezultatov do sedaj opravljenih meritev lahko o kakovosti zraka v žalski občini navedemo naslednje ugotovitve:

— glede na onesnaženost zraka z žveplovim dioksidom in dimom se je Zalec vrsto let uvrščal med 10 najbolj onesnaženih krajev v Sloveniji,

— v zadnji kurilni sezoni 1986/1987 je bil s poprečno koncentracijo 0,11 mg SO₂/m³ uvrščen na 15. mesto, glede na koncentracijo dima 0,04 mg/m³ pa na 14. mesto,

— podrobnejši vpogled v rezultate meritev onesnaženosti zraka s SO₂ in dimom v merilnem obdobju september 1984 — junij 1985 uvrščamo območje Žalca v močno onesnaženo območje, prav tako tudi območje Prebolda (kjer so se koncentracije SO₂ v zadnji kurilni sezoni 1986/1987 še poslabšale — poprečne emisijske koncentracije SO₂ 0,11 mg/m³, C 95 = 0,31 mg SO₂/m³, v kurilni sezoni je bilo 9 dni z višjo poprečno dnevno koncentracijo kot 0,30 mg SO₂/m³), območje Polzele pa v malo do srednje onesnaženo območje.

1.2. Onesnaževanje zraka (emisije) škodljivih snovi v ozračju v žalski občini

Iz katastra onesnaževalcev zraka za leto 1984 ter iz vprašalnika o virih onesnaževanja zraka v občini Žalec navajamo naslednje ugotovitve:

— po podatkih katastra virov onesnaženja zraka v občini Žalec so za leto 1985 ocenjene emisije, ki izhajajo iz porabe fosilnih goriv, kot jih navajamo v tabeli (v tonah na leto)

vir	SO ₂	CO	CH	prah	NO _x
industrija	470,1	22,6	9,7	68,6	102,1
terciarna dejavnost	78,5	57,6	13,0	13,8	11,3
drobna kurišča	1523,0	1800,4	400,1	401,4	61,5
Skupaj iz porabe fosilnih goriv	2076,0	1880,0	423,0	483,0	175,0

Iz porabe fosilnih goriv izhaja letno v občini Žalec v zrak okrog 2076 t SO₂, 1880 t ogljikovega oksida, 423 t ogljikovodikov, 484 t prahu in 175 t dušikovih oksidov. Največji delež izhaja iz drobnih kurišč in sicer kar 3/4. Med delovnimi organizacijami so razmeroma močni lokalni viri onesnaževanja v Preboldu in Sempetru, kjer delovne organizacije za pridobivanje tehnološke pare uporabljajo srednje kurilno olje, ki ima 2—3 % gorljivega žvepla. V februarju 1989 bo predvidoma kotlarna Aera prešla na kurjenje s plinom, tako da se bodo emisije SO₂ zmanjšale. V terciarni dejavnosti je najmočnejši vir onesnaževanja premogovna kotlovnica v Žalcu z emisijo ca. 40 ton SO₂ letno.

— poleg emisij iz fosilnih goriv obstajajo v žalski občini tudi emisije škodljivih snovi iz tehnoloških procesov. Žal je podatkov o tem sorazmerno malo in sicer:

- Keramična industrija Liboje (KIL) emisije škodljivih snovi v ozračje izhajajo iz tehnoloških procesov žganja keramičnih izdelkov in grafitnih loncev. Letna emisija ogljikovega dioksida (CO₂) je 2270 t in je konstantna; glede na tehnološki postopek izhajajo iz proizvodnje tudi fluoridi. Njihovo količino je potrebno preveriti z meritvami emisij (da problem fluoridov v KIL je, pričajo tudi podatki, navedeni v republiški oceni onesnaženosti okolja — vir Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora),

- Aero Sempeter — iz tehnoloških procesov izhajajo v ozračje po čiščenju dimnih plinov v čistilnih napravah (rekuperaciji I. in II.) naslednje količine škodljivih snovi:

— bencin — poprečno 9 kg/h, maksimalno po 12 kg/h

— toluen — poprečno 3 kg/h, maksimalno 4 kg/h

Učinek čiščenja je 97 % pri bencinu in 95 % pri toluenu. Glede na to, da je nevarnost uhajanja tudi drugih škodljivih snovi kot so poleg bencina in tolnena še etanol, aceton (butilacetat, propanol, propileter) — le-te lahko izhajajo v ozračje brez delovanja čistilne naprave, je potrebno izvesti meritve tehnoloških emisij v okolje, da se preveri učinek delovanja čistilnih naprav,

- Juteks Žalec — pri proizvodnji toplih podov izhajajo v ozračje hlapljive komponente mehčal (dioktilftalati — težka olja), ki imajo neprijeten vonj, ob večjih koncentracijah pa so dušljivi. Do leta 1976 so izhajali v ozračje vsi plini iz tehnologije toplih podov. Nameščeni elektrostatični filtri so pline oči-

stili 40—50-odstotno ob rednem delovanju in vzdrževanju (večkrat jih je poškodoval požar). Sredi leta 1987 so kot plod lastnega znanja namestili novo čistilno napravo za dimne pline iz obrata proizvodnje toplega poda. Čistilna naprava deluje na principu filtriranja in zmanjševanja hitrosti plinov. Čistilna naprava je začela obratovati na glavni liniji novembra 1987, pomožno linijo proizvodnje toplega poda pa so priključili mesec kasneje. V čistilni napravi užete hlapljive komponente mehčal se kot sekundarne surovine vračajo v proizvodnjo. Učinek čiščenja je 95 %, o čemer pričajo tudi meritve emisij škodljivih v ozračje, ki jih je izvedel IVD Maribor.

- Ferralit Žalec v vprašalniku ni navedel niti enega podatka o onesnaževanju zraka, čeprav livarna s svojo dejavnostjo povzroča med drugim tudi prekomerno onesnaževanje zraka. Za preprečitev onesnaževanja zraka je sicer postavljenih 6 komadov vodnih filtrov (s skupno kapaciteto 88.000 m³/h). Vendar učinek čiščenja dimnih plinov ni razviden. To bi morale potrditi meritve emisij škodljivih snovi v ozračje, ki izhajajo iz livarne,

- tovarna nogavic Polzela navaja, da so bile meritve emisij škodljivih snovi v ozračje sicer opravljene (iz tehnologije — sežiganje odpadkov), ni pa še rezultatov,

- tudi Garant v vprašalniku navaja, da opravlja naloge v zvezi z ugotavljanjem in strokovnim nadzorom emisij iz virov onesnaževanja zraka Zavod SRS za zdravstveno varstvo, vendar konkretnih rezultatov meritev ni. Glede na to, da ima Garant lakirnico, je potrebna kontrola emisij iz lakirnice in sušilnice ter izpuha odesovalnega kanala od tiskarskih strojev.

Iz doslej znanih podatkov in ugotovitev o onesnaženosti zraka v žalski občini, ocenjenih emisijah škodljivih snovi ter naravnih zakonitostih v Savinjski dolini (pojav temperaturne inverzije ter megle v hladni polovici leta, ko se onesnažen zrak kopiči pri prizemnih plasteh; pogosti severozahodni in jugozahodni vetrovi, ki tud na območje občine Žalec prinašajo onesnažen zrak iz visokih dimnikov velikih termoenergetskih objektov) moramo zaključiti, da predstavljajo naravne zakonitosti bistveni omejitveni faktor za vse dejavnosti v prostoru, ki povzročajo onesnaženost zraka.

Na vseh merilnih mestih, kjer so se meritve onesnaženosti zraka izvajale (Žalec, Prebold in Polzela), je zrak najbolj onesnažen v zimskih mesecih. V kurilni sezoni je onesnaženost ozračja z SO₂ in dimom zanemarljiva. Razpolagamo tudi s podatkom o stopnji kislosti tekočega deja padavin (pH), ki je bil merjen v obdobju avgust—oktober 1987 v Preboldu. V Preboldu je bila izmerjena vrednost Ph pod 5, kar v določeni meri kaže na daljinski transport.

Do neke mere je obdelana problematika onesnaževanja in onesnaženosti zraka z SO₂ in dimom, zelo malo pa poznamo probleme onesnaževanja z drugimi škodljivimi snovmi kot so: fluoridi v Libojah, ogljikovodiki (organske spojine) — Aero, hlapljive komponente mehčal — Juteks (čistilna naprava deluje), emisije iz Ferralitove livarne, dušikovi oksidi, svinec in ogljikovodiki ob glavnih prometnicah.

1.3. Emisije iz drobnih kurišč

Pričakujemo, da se bodo emisije zaradi kurjenja premoga v individualnih kuriščih (le-ta po podatkih katastra virov onesnaženosti zraka predstavlja ca. 75 % vseh emisij SO₂ v občini) zaradi kurjenja premoga z visoko vsebnostjo žvepla (velenjski in trboveljski premog) povečale. V energetski bilanci za leto

1988 je kot ukrep za zmanjšanje onesnaženosti ozračja predvideno, da bodo manjkajoče količine premoga zlasti za »ostale potrebe« (t. j. široko potrošnjo) nabavljene iz drugih republik oz. iz uvoza z nizko vsebnostjo žvepla in pepela in distribuirane na območja, ki so ekološko najbolj obremenjena. Tudi za žalsko občino bi kazalo, da poskuša pridobiti takšne vrste premoga.

Največja neznanka pri načrtovanju ukrepov za zmanjševanje onesnaževanja iz drobnih kurišč in manjših kotlovnice je pomanjkanje podatkov, ki so potrebni za smotrno zmanjševanje emisij in sicer:

- struktura goriv (premogov)
- stanje ogrevalnih naprav
- stanje naprav za odvajanje dimnih plinov

Za omejevanje in zmanjševanje emisij drobnih kurišč in manjših kotlovnice bo potrebno izvesti:

1. ukrep: sprememba strukture goriv (premogov) v korist premogov z nižjo vsebnostjo žvepla

2. ukrep: (aktivni ukrep): varčevanje s toplotno energijo

— v vseh ogrevalnih prostorih namestiti termostatske ventile — učinek = 10—14 % prihranka energije

— pri vseh centralno ogrevanih objektih elektronska regulacija temperature v prostoru z mešalno regulacijo — 28—35 % prihranka energije

3. ukrep: akcija pravilnega kurjenja: priprava brošure za pravilno kurjenje v drobnih kuriščih — učinek se bi pokazal v zmanjševanju rabe energije (goriva), večjem efektu ogrevanja ter manjše onesnaževanje zraka. (V akcijo bi naj bila vključena dimnikarska služba, izdelovalci kurilnih in dimnih naprav)

4. V okviru prioritete naloge na področju ekologije v Sloveniji je sanacija največjih virov onesnaževanja zraka — termoenergetskih objektov. Učinki čiščenja dimnih plinov iz termoelektrarn bodo segali tudi na območje občine Zalec.

Ker se območje Žalca in Prebolda uvrščata v III. območje onesnaženosti zraka, je po zakonodaji potrebno izdelati sanacijski program za varstvo zraka. Nakazane potrebne aktivnosti za pridobivanje dodatnih osnovnih podatkov o emisijah in imisijah bodo predstavljale osnovo za izdelavo sanacijskega programa.

Na osnovi le-tega bodo možne konkretne zadolžitve, da se zmanjša prekomerno onesnaževanje zraka v občini.

2. POVRŠINSKE VODE

Na osnovi značilnih parametrov razvrščamo površinske vode v 4 kakovostne razrede. Pri tem se

— v I. kakovostni razred uvrščajo vode, ki so tako čiste, da se lahko uporabljajo za pitje;

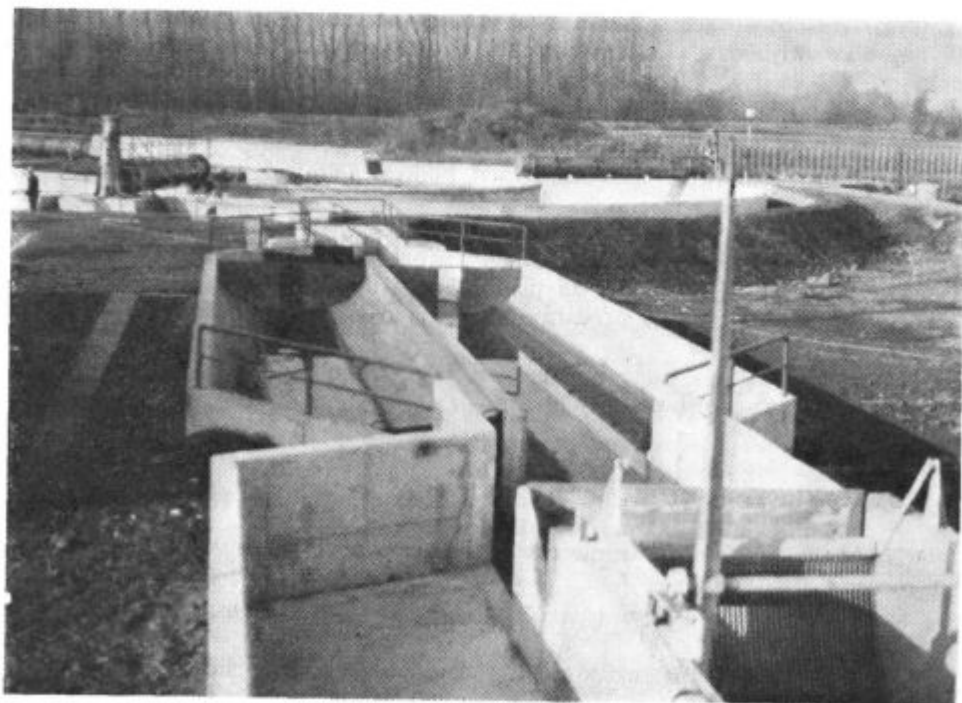
— v II. kakovostni razred se uvrščajo vode, ki so primerne za kopanje, šport in rekreacijo na vodi. Z določeno obdelavo so te vode primerne tudi kot pitne vode;

— v III. kakovostni razred so uvrščene vode, ki so primerne samo za namakanje, ribogojstvo in kot tehnološke vode v industriji (toda ne v prehrabni industriji);

— v IV. kakovostni razred se uvrščajo vode, ki so kritično, prekomerno onesnažene in so izven vseh norm.

Na območju žalske občine je kakovostno stanje površinskih voda naslednje:

- Bolska od Prebolda dalje v II.—III. razredu kakovosti
 - Merinščica III.—IV. razred
 - Žovneško jezero — na vrhu II. razred, 3—4 m globoko III. kakovostni razred
 - Trnavca — iztok iz jezera v III. kakovostnem razredu
 - Trebnik — za Braslovcami v III. kakovostnem razredu
- Libojska Bistrica: za KIL (delno prečiščene odplake) IV. razred
- Podvinsko — žalski kanal: II. kakovostni razred
- Lava: za dotokom odpadnih vod Zalca v IV. kakovostni razred, do izliva v III. kakovostni razred
- Ložnica: II. kakovostni razred
- Pirešica: II. kakovostni razred — (vpliv kamnoloma Velika Pirešica, farma Zalog)
- Savinja: po dotoku Pake v II. razredu, glede na vsebnost amoniaka in nitrita v III. kakovostnem razredu



Čistilna naprava v Kasazah

Žalska občina ima strokovno izdelan in deloma izgrajen sistem čiščenja komunalno (organsko) onesnaženih voda s čistilno napravo v Kasazah. Izgrajen je del kolektorskega sistema, ki vodi organsko obremenjene odplake iz Žalca in mlekarne v Arji vasi.

V prvi fazi je čistilna naprava v Kasazah zgrajena za 30.000 E in obratuje poskusno (do aprila 1988). V čistilno napravo so speljane odplake organskega izvora iz primarnih kolektorjev iz Žalca ter mlekarne v Arji vasi. Čistilna naprava ne obratuje s polno zmogljivostjo, ker je v zaostajanju za plani izgradnja primarne kanalske hrbtenice iz Žalca do Šempetra in Polzele in ker se zelo počasi po naseljih izgrajuje sekundarno kanalsko omrežje.

3. OSKRBA S PITNO VODO

Preskrba s pitno vodo v žalski občini je problematična iz več vidikov — tako iz deleža oskrbovanosti prebivalstva z zadostnimi količinami pitne vode in kvalitetno pitno vodo, kot iz vidika zaščite virov pitne vode in iz vidika vzdrževanja vodovodnega omrežja v občini.

Oskrba s pitno vodo v občini je sledeča:

— s pitno vodo iz javnega vodovoda, ki je v upravljanju DO Komunala Žalec, se oskrbuje 78 % prebivalstva občine;

— vodo iz lokalnih vodovodov, ki so v upravljanju posameznih krajevnih skupnosti (40 lokalnih vodovodov je v občini), se oskrbuje 8—10 % prebivalcev;

— ostalo prebivalstvo v občini predvsem v hribovitih predelih občine se s pitno vodo oskrbuje iz ostalih virov (vodnjaki, lastni manjši vodovodi, izviri) in so v sušnih obdobjih večkrat vezani na dovoz pitne vode.

Kvaliteta pitne vode:

— v javnih vodovodih kontrolira Zavod za socialno medicino in higieno Celje, kvaliteta je predvsem v omrežju, ki dobiva vodo iz podtalnice, večkrat sporna (glej priloga: Obseg in rezultati preiskav kvalitete pitne vode v žalski občini),

— pri lokalnih vodovodih nadzor nad kvaliteto vode organizirajo krajevne skupnosti, vendar ne dosledno.

Omrežje javnega vodovoda sestavlja 7 vodovodov, ki kot vir pitne vode koristijo izvorno vodo in podtalnico. Kvaliteta podtalnice se predvsem zaradi intenzivnega kmetijstva in intenzivne zaščite kmetijskih zemljišč slabša predvsem zaradi dejstva, ker je krovna plast nad podtalnico ponekod sorazmerno tanka (1—2 m). Vodovodi, ki kot vir pitne vode uporabljajo podtalnico so:

— vodovod Žalec — črpališče podtalnice Vrbje — Roje

— vodovod Tabor, Poizela — črpališče podtalnice Breg pri Polzele in črpališče Podvin

— vodovod Letuš — črpališče podtalnice pri Letušu.

V smislu kvalitete pitne vode so problematični izviri pitne vode na hribovitih območjih v severnem delu žalske občine tako po količini kakor tudi po onesnaženju.

V žalski občini je zgrajena 350 km primarnega in sekundarnega omrežja. Najstarejši je vodovod na Vranskem, ki je bil zgrajen leta 1933, vsi ostali vo-



V krajevni skupnosti Žalec so precej sredstev namenili iz samoprispevka za izgradnjo kanalizacije

dovodi pa so bili zgrajeni po vojni. Glede na starost vodovodnega omrežja in nestrokovne izvedbe doprinašajo svoje k slabšanju kvalitete pitne vode, kakor tudi k večjim izgubam vode v vodovodnem omrežju. Izgube pitne vode v omrežju so ocenjene na 5–25 % (odvisno od posameznih vodovodov).

4. ODPADKI

Ustrezno ravnanje z odpadki preprečuje trajne ali enkratne negativne vplive na okolje. Obsega preventivo, ki vključuje prizadevanja za zmanjšanje nastalih količin odpadkov ter neposredno ali posredno vračanje odpadkov v proizvodnjo, kakor tudi skrb za ustrezno zbiranje, obdelavo in odlaganje komunalnih in industrijskih odpadkov. Nevarne snovi so ob neprimernem ravnanju pri proizvodnji in transportu poseben izvor nastajanja nevarnih odpadkov, ki prav zaradi teže posledic zahtevajo še posebej skrben nadzor in izvajanje.

Urejenost ravnanja s komunalnimi odpadki v občini Žalec je še vedno na sorazmerno nizki ravni. Delež prebivalstva, zajetega v urejen odvoz komunalnih odpadkov, se je sicer povečal in znaša v občini Žalec 67 % (v Sloveniji okrog 70 %, v sosednji celjski občini pa kar 90 %). Največji odstotek vključenosti je v krajevni skupnosti Žalec 79 %, sledijo pa krajevne skupnosti Polzela 78 %, Sešče 75 %, Prebold 74 %, Gotovlje 72 %, Petrovče 71 %, Vrbje 71 %, Liboje 65 %, Braslovče 58 %, Šempeter 56 %, Gomilsko 54 %, Vransko 54 % in najmanjša krajevna skupnost Trnava 37 %. V organiziran odvoz niso vključena

naselja Kapla, Spodje Roje, Grajska vas, Mala Pirešica, Velika Pirešica, Ojstriška vas, Pernovo, Podgora pri Letušu, Pondor, Tabor, Vinska gora in Zgornja Črnova ter hriboviti predeli občine.

Komunalni odpadki in industrijski odpadki primerni za odlaganje na komunalni deponiji se odlagajo na skupnem občinskem odlagališču komunalnih odpadkov na Ložnici. Kljub temu pa problem odlaganja odpadkov v občini v celoti ni rešen, na kar kaže tudi podatek 300 divjih odlagališč v žalski občini. Naslednji zaskrbljujoč in neurejen je problem posebnih odpadkov, ki se kopičijo na tovarniških dvoriščih in kot taki predstavljajo veliko potencialno nevarnost (za podtalnico, požare in podobno).

4.1. Komunalni odpadki

Letno se na skupno občinsko odlagališče odpadkov na Ložnici odlaga 55.000 m³ odpadkov (podatki Komunale Celje). Pooblastilo za odvoz odpadkov iz gospodinjstev in organizacij združenega ter drugih organizacij posebnega družbenega pomena v žalski občini opravlja Komunala Celje — TOZD Javne naprave od leta 1978 dalje.

V sprejetih planskih dokumentih občine je za komunalno deponijo opredeljeno območje severno od naselja Ložnica (za kar je bilo izdano tudi lokacijsko in gradbeno dovoljenje in uporabno dovoljenje). Dejavnost oz. uporaba odlagališča v pretežni meri poteka v skladu s projektom in pogoji upravnih dovoljenj. Ker pa je v neposredni bližini deponije stanovanjsko naselje, negativni vplivi deponije (kot so smrad, dim) zaradi premajhnega odmika oz. varstvenega pasu deponije od naselja, vplivajo v ekološkem smislu na slabšanje bivalnih razmer na Ložnici.



Deponija na Ložnici

Na odlagališču, lociranem v opuščnem glinokopu, je problem meteorne vode rešen z zasutjem jam (v višini 3—6 m) ter z izgradnjo kanalizacije, usedalnika za izcedne vode in lovilca maščob ter navezava preko kanala za čistilno napravo Kasaze.

Za izboljševanje razmer na odlagališču so bili izvedeni še naslednji ukrepi:

- saniran in ozelenjen je del odlagališča ob objektih Minerve;
- izvedeni dodatni izkopi in nasipavanje prekrivnega materiala na delu odlagališča, ki je bližje naselju in kjer se zaključuje z deponiranjem odpadkov;
- upravljalec deponije je bil opozorjen, da mora svojo dejavnost na odlagališču izvajati v skladu s projekti in sanitarnimi pogoji in zahtevami;
- deponiranje na odlagališču na Ložnici prehaja v zaključno fazo, odlaganje odpadkov pa se izvaja na delu odlagališča, ki je najbolj oddaljeno od naselja Ložnica.

Na odlagališču Ložnica je izhajajoč iz navedenih ugotovitev mogoče odlaganje odpadkov do leta 1990, ko bi se naj deponija tudi dokončno sanirala.

Kako po letu 1990?

Dolgoročni družbeni plan občine Žalec dopušča možnost širitve centralne deponije komunalnih odpadkov na Ložnici proti zahodu v zgornji glinokop. Zaradi cele vrste ekoloških in drugih problemov je predlagana širitev deponije sporna in sicer:

- stalno prisoten problem meteorne vode (v globini ca. 2—5 metrov)
- neposredna bližina stanovanjskih območij in skozi to premajhen odmik odlagališča od naselja. V republiških planskih dokumentih je dogovorjen prehod iz občinskih na sistem regionalnih odlagališč odpadkov z zaledjem nad 50.000 prebivalcev. Žalsko odlagališče pokriva s svojo dejavnostjo 25.000 prebivalcev in je tudi skozi vidik smotrnosti realno razmišljati o drugačni, medobčinski varianti tretiranja komunalnih odpadkov.

Izdelana študija o alternativnih lokacijah odlagališč na območju občine Žalec (iz leta 1977) je predlagala kot najprimernejšo deponijo na Ložnici kot osrednjo deponijo za komunalne odpadke. V študiji je navedenih tudi nekaj alternativnih lokacij kot na primer vzhodno od kasaškega mostu na levem bregu Savinje, v opuščnih gramoznicah ob Savinji, na območju severno od sedanje deponije, ki pa sedaj v času poudarjene skrbi za okolje niso primerne.

Vsa navedena dejstva kažejo na to, da bo v prihodnje problem odlaganja odpadkov potrebno rešiti. Alternativni sta verjetno le dve:

- prva — odvažanje komunalnih odpadkov iz žalske občine na komunalno deponijo v Bukovžlak, na kateri upravljalec Komunala Celje TOZD Javne naprave odlaga komunalne odpadke iz celjske in šentjurske občine. V primeru odločitve za takšno reševanje komunalnih odpadkov bo potrebno v občini urediti zbirališče odpadkov, od koder bi se odpadki dnevno vozili na centralno odlagališče Bukovžlak v celjski občini;
- druga — v žalski občini poiskati možno lokacijo za komunalno deponijo.

4.2. Posebni odpadki

Najbolj pereč je problem ravnanja s posebnimi odpadki, ki vsebujejo nevarne snovi. Ravnanje s posebnimi odpadki v občini Žalec ni ustrezno urejeno, saj ni v občini niti ustrezne deponije niti organiziranega odvoza teh odpadkov

na deponije izven občine. Organizacije združenega dela, ki imajo posebne odpadke, jih deponirajo po lastni iznajdljivosti in možnostih. Največkrat pa kopičenje posebnih odpadkov na tovarniških dvoriščih ali kako drugače pomenijo konkretno nevarnost za večje ali manjše onesnaženje okolja. Po podatkih katastra odpadkov, ki zahtevajo posebno ravnanje na območju celjske in savinjsko-šaleške medobčinske gospodarske zbornice so bile na območju občine Zalec ugotovljene naslednje količine posebnih odpadkov:

- 80 t odpadkov za odlaganje na deponiji posebnih odpadkov
- 220 t odpadkov primernih za sežig

V odsotnosti pravih in celovitih rešitev ter še vedno prevladujoče nizke zavesti odgovornih v delovnih organizacijah, kjer nastajajo velike količine nevarnih odpadkov, prevladujejo najenostavnejše in podjetniško najcenejše oblike odstranjevanja odpadkov.

Podrobnejši vpogled v količine posebnih odpadkov odpira naslednje probleme:

- način sežiganja odpadkov, s čimer v največ primerih problem onesnaženosti okolja iz področja odpadkov prenesemo na onesnaževanje zraka ali vode (npr.: sežiganje mešanice nehlozeniziranih topil v Aeru Šempeter, sežiganje odpadnih olj po delovnih organizacijah ipd.),
- problem izpiranja odpadnega peska na dvorišču Ferralitove livarne v podtalje,
- zbiranje nevarnih odpadkov na tovarniških dvoriščih predstavlja potencialno nevarnost za ogrožanje podtalnice, požarno nevarnost itd.,
- v ekološkem smislu predstavljajo nevarnost tudi galvane pri zasebnih obrtnikih, o čemer bi kazalo voditi posebno evidenco, itd.

Ustrezno ravnanje s posebnimi odpadki zahteva posebne organizacijske rešitve. Teža problema samega narekuje ob odsotnosti celovitih rešitev v slovenskem prostoru regionalen pristop k razreševanju problematike posebnih odpadkov.

Tako se pripravlja podpis samoupravnega sporazuma za odlaganje dela posebnih odpadkov, ki se jih lahko s primernim načinom skladiščenja (v sodih) odlaga na delu komunalnega odlagališča, ki je za tak način odlaganja posebno urejeno na celjski komunalni deponiji v Bukovžlaku. Na ta način bi bilo odlaganje dela posebnih odpadkov (strokovno mnenje o načinu dolaganja poda za to usposobljena strokovna institucija) rešeno — vsaj začasno, dokler se v slovenskem prostoru ne najdejo bolj strokovne rešitve. V vsakem primeru pa so za reševanje tega problema zadolžene delovne organizacije, kjer ti odpadki nastajajo. Z reciklažo, kjer je to mogoče in s spreminjanjem tehnoloških procesov na način, da se količine posebnih odpadkov zmanjšajo na tehnološki minimum, pa je razvojno gledano ta problem treba tudi obravnavati.

5. VARSTVO PRED HRUPOM

Hrup je med najbolj akutnimi problemi našega okolja, saj se njegovo učinkovanje lahko konča z resnimi psihičnimi in fizičnimi motnjami.

V bivalnem in naravnem okolju je hrup tudi pri nas zelo problematičen, obremenitve prebivalstva s prekomernim hrupom pa so predvsem v naseljih

s tranzitnim prometom kritične. Glavni viri hrupa v bivalnem in naravnem okolju so predvsem cestni promet, proizvodne in druge dejavnosti (kamnolomi, sezonska dela v kmetijstvu — kmetijska mehanizacija), nekoliko manj železniški in letalski promet ter stanovanjske in gospodinjske naprave. K večjemu hrupu v naslednjih pomembno prispevajo slaba protihrupna zaščita vozil, slabo stanje cestišč, slaba protihrupna zaščita ob glavnih prometnicah in velik tranzitni promet skozi žalsko občino. Žal sistematičnih podatkov o prometno-motornem hrupu iz prometa — zlasti tranzitnega — ni.

Obremenitev prebivalstva je kritična tudi s hrupom v delovnem okolju. Po raziskavah iz leta 1981 je v Sloveniji 31 % delovnih mest v neposredni proizvodnji, ki presegajo raven 80 dB/A in 12 %, ki presegajo raven 90 dB/A. Obremenjenost je največja pri delovnih mestih v lesno-predelovalni industriji, gradbeništvu, tekstilni in konfekcijski ter kovinarski industriji, ki so vse zastopane tudi v žalski občini.

delovna organizacija	jakost hrupa v dB/A znotraj objekta	zunaj objekta	POTREBNI UKREPI
Aero Šempeter	90—95	ni podatka	zaščita pri strojih
Ferralit Zalec	ni podatka		protihrupna zaščita pri livarni
Garant Polzela	hrup presega dovoljeni nivo	ni podatka	
Juteks Zalec	50—90	30—45	omejiti konice (92 dB)
KIL Liboje	88	56,6	omejitev hrupa ponoči
KIV Vransko	50—90	30—60	omejitev hrupa
Mlekarna A. vas	ni podatka		potrebni ukrepi
TN Polzela	80		omejiti hrup
TT Prebold	90—100		
SIP Šempeter	80	40	

Zgornja tabela kaže zgovorno sliko, in potrjuje dejstvo, da vprašanje obremenitve prebivalstva s hrupom v žalski občini ni boljše kot v Sloveniji, po vsej verjetnosti še slabše.

Vse zgoraj navedeno kaže na to, da sistematičnega spremljanja ogroženosti s hrupom v žalski občini ni. O hrupu v bivalnem in naravnem okolju obstajajo le delne in občasne meritve v zvezi s pripravo prostorskih izvedbenih aktov.

Kriteriji varstva pred hrupom so vključeni v glavnem v planiranje in izvajanje novih investicij in posegov v prostor. Protihrupna zaščita bi morala postati sestavni del vseh cestnih objektov (in projektov), a je žal v praksi redko dosledno izpeljana. Tako obstajajo v strokovnem, predvsem pa v izvedbenem smislu na področju varstva pred hrupom kot pereče še nadalje odprte naslednje naloge:

1. Rešitev cestnega ozkega grla v smeri vzhod — zahod skozi Savinjsko dolino, oziroma drugače povedano, izgradnja avtoceste od Arje vasi do Trojan. Ekološke obremenitve iz tranzitnega prometa, ki poteka po cesti Arja vas—

Trojane so velike, čeprav izmerjenih podatkov o tem ni. Pripraviti bi bilo potrebno ekološko oceno vplivov cestnega prometa na tej prometnici predvsem za segmente: hrupa, onesnaževanja zraka ter drugih ekoloških vplivov.

2. Na osnovi predpisov o varstvu pred hrupom zavarovati območja naravnega in bivalnega okolja.

3. Saniranje virov prekomernega hrupa:

- v kamnolomih Liboje, Vel. Pirešica, Mala Pirešica (bentonit),
- v kmetijstvu — kmetijska mehanizacija,
- v delovnih organizacijah — sanacija virov prekomernega hrupa v delovnih prostorih, kakor tudi v neposredni bližini drugih virov hrupa v industriji.

6. POSLEDICE PREKOMERNEGA ONESNAŽEVANJA OKOLJA

Nesorazmerja med onesnaževanjem in onesnaženostjo okolja v občini Žalec so najbolj očitna pri onesnaženosti zraka in vode, problematiki odpadkov in hrupa, v zadnjem času pa tudi pri velikem obsegu in hitrosti širjenja propadanja gozdov.

Vegetacija je dober pokazatelj negativnih vplivov onesnaženosti okolja. Obseg, stopnja in vrsta poškodovanosti rastlinstva ni odvisna le od obsega emisij škodljivih snovi v okolje ali časovne razporeditve visokih imisijskih koncentracij, ampak tudi od ekoloških pogojev. Rastlinstvo je na večino misij bolj občutljivo kot človek in nam je poškodovanost vegetacije svarilo za nevarnosti, ki zaradi onesnaženosti okolja pretijo človeku. Ugotovljeno je, da se posledice onesnaževanja okolja odražajo ne le na poškodbah in odmiranju faune in flore, degradaciji tal, pač pa tudi na obolenosti ogroženih kategorij prebivalstva, družbenoekonomskih posledicah (škodah) ter posledicah, ki nam danes še niso poznane.

6.1. Poškodovanost gozdov v občini Žalec kot posledica prekomernega onesnaževanja okolja

V žalski občini pokrivajo gozdovi 48 % celotne površine. Naravno vegetacijo v nižini predstavljajo gozdovi hrasta in belega gabra (4 %), bukovi gozdovi (predalpski in gorski) ca. 85 %, bukve in jelke 1 %, paraklimatske združbe bukve in termofilni bukov gozd. Borovih rastišč je 5 %, jelov-smrekovih 4 % in ostalih listavcev 1 %.

Način gospodarjenja z gozdovi je zastarno gospodarjenje na 60 % površine, skupinsko postopno pa na 40 %.

Konfliktne situacije pri gospodarjenju z gozdovi so zlasti naslednje: urbanizem, krčitve (daljnovodi, ceste, plinovod), ujme, emisije škodljivih snovi v ozračju. Tako je bilo v obdobju 1980—1985 posekanih najmanj 15.000 m³ lesa zaradi snežnih ujm in vetrolomov.

Propadanje gozdov je posledica stihijskega razvoja v povojnem obdobju, prekomernih emisij škodljivih snovi v okolje in preveč umazane in zastarele tehnologije bodisi na območju občine ali na sosednjih območjih, ki je tako velika, da lahko v kratkem obdobju, če ne bodo sanirani največji viri emisij, pomeni katastrofalno uničenje gozdov.

Iz razpoložljivih podatkov so znane količine emisij žveplovega dioksida glavnih emitentov, pa o ostalih škodljivih snoveh kot so fluor, aromatski ogljikovodiki, oksidi cinka in svinca ter drugih ne vemo veliko. Ugotavljamo, da so pomanjkljivo raziskane in ugotovljene vrste škodljivih snovi, količine in časovna prisotnost le-teh. Delovanje teh snovi se škodljivo odraža na gozdnih združbah; prvobitne združbe kažejo namreč negativni razvojni trend v regresiji ali pa celo izginjajo.

Podatki iz literature dokazujejo, da je glede na vsebnost SO₂ v m³ zraka gospodarjenje z gozdom onemogočeno pri določeni poprečni letni koncentraciji SO₂ (x) v zraku:

x od 0,02 mg SO ₂ /m ³	polno uspevanje vrst
od 0,05 mg SO ₂ /m ³	iglavci še uspevajo
od 0,08 mg SO ₂ /m ³	nastopajo že težke poškodbe
od 0,12 mg SO ₂ /m ³	gospodarski gozd je izključen

Glede na to, da se izmerjene letne poprečne koncentracije SO₂ v Žalcu gibljejo med 0,03 do 0,11 mg SO₂/m³, na Polzeli 0,09 mg in Preboldu 0,11 mg SO₂/m³ je jasno, od kod tako velike razsežnosti pri poškodovanosti gozdov na območju občine. In če pri tem še upoštevamo vplive emisij škodljivih snovi iz visokih dimnikov, ki obroblija žalsko občino (TE Šoštanj, TE Trbovlje, Cinkarna Celje) so razsežnosti vplivov onesnaževanje še toliko večje.

V občini Žalec je bil izveden popis gozdov glede na stanje propadanja leta 1985 in 1987. Tu navajamo podatke iz leta 1985, ki pa se bistveno ne razlikujejo od podatkov iz leta 1987.

Struktura poškodovanih gozdov v občini Žalec po popisu leta 1985 v %

drevesna vrsta	neogroženi gozd	malo ogroženi	ogroženi	zelo ogroženi	v propadanju
obolelost — skupaj	55	20,4	9,3	8,1	7,2
smreka	14,4	23,9	25,9	23,6	12,2
jelka	—	7,1	10	22,9	60
rdeči bor	25,5	27,7	31,9	2,1	12,8
bukev	91,2	0,9	0,6	0,4	
plemeniti listavci	72,1	27,9			
ostali listavci	88,7	11,3			

Na podlagi popisa in simptomatskih opažanj so ugotovitve o propadanju gozdov v občini Žalec naslednje:

— jelka kot drevesna vrsta propada že od leta 1961. Delež jelke je padel od 13 % na 4 %. Prizadeti predeli so: Liboje, Gozdnik, Mrzlica, Velika Planina, Dobrovlje — praktično povsod, kjer je bila jelka prisotna;

— smreka je predvsem prizadeta v predclu Gozdnika, Mrzlice, Gore Oljke in severnega dela Dobrovelj. Ogroženost smreke se zaznava šele od leta 1985 dalje;

— bor je ogrožen na 50 % svojih rastišč, v propadanju je 12,2 % bora v žalski občini;

— bukev je najbolj ogrožena v območju Mrzlice, brest propada na celotni površini, kakor tudi kostanj.

Izhajajoč iz navedenih dejstev propadanja gozdov v občini je mogoče ugotoviti naslednje:

- dolgoročno zastavljen cilj gozdarstva — načrtno gospodarjenje z gozdom je resno ogrožen,
- splošno koristne funkcije gozdov se zmanjšujejo,
- naravna obnova gozdov je onemogočena, proizvodna sposobnost se manjša, prirastek pada,
- stroški izkoriščanja, varstva in gojenja rastejo.

Propadanje (umiranje) gozdov zahteva nujna dodatna vlaganja ne le v lesno-pridelovalno funkcijo gozda, temveč v očuvanje zelenila in s tem splošno koristnih funkcij gozda.

6.2. Genetska obremenitev materiala v občini Žalec

Zaradi delovanja genotoksičnih agensov (škodljivih snovi v ozračju — SO_2 , dim, dušikovi oksidi, itd.) nastajajo pri rastlinah poškodbe dedne snovi, kar se vrednoti s citogenetsko analizo. V letu 1987 je bila prvo leto opravljena citogenetska raziskava na treh mestih v občini Žalec. Namen raziskane genetske obremenitve (ta pa mora potekati vsaj dve leti) je v naslednjem:

— na osnovi frekvence poškodb genetskega materiala ugotoviti, ali so na izbranih lokacijah prisotni genotoksični agensi.

— če so, iz frekvence posameznih tipov poškodb sklepati na jakost in način delovanja genotoksičnih onesnaževalcev,

— na osnovi medsebojne primerjave rezultatov dobljenih na različnih lokacijah, določiti stopnjo ekološke obremenjenosti posamezne lokacije.

Tako so bile na dve lokaciji v Žalcu (v stanovanjsko naselje v neposredni bližini Ferralita ter v stari del Žalca — severno za Juteksom in na Marijo Reko — greben Mrzlice) odnešene testne rastline, ki so bile $3 \times$ vzorčene. Prvo leto raziskave je zaključeno.

Rezultati so naslednji:

— genotoksični polutantanti so prisotni na vseh testirnih lokalitetah,

— na obeh lokacijah v Žalcu gre za kronično prisotnost genotoksičnih polutantov, pri čemer pa je do določene mere še mogoča reparacija poškodovanega materiala in s tem omogočena — vendar verjetno časovno omejena — možnost adaptacije osebkov (rastlin). Če obe točki med seboj primerjamo, je mogoče na osnovi tipa in frekvence poškodb genetskega materiala ugotoviti:

- da so na točki v stanovanjskem naselju pri Ferralitu kljub nastopu reparativnih procesov (proces adaptacije — prilagajanja, obnove rastlinskega organizma) prisotne tolikšne količine genotoksičnih onesnaževalcev, da so izpostavljene rastline podvržene sicer počasnemu, vendar gotovemu propadanju,

- na opazovani točki na vrtu za tovarno Juteks v starem delu Žalca kaže na zelo počasno, vendar možno adaptacijo izpostavljenih organizmov na delovanju prisotnih genotoksičnih polutantov. To jim omogoča nadaljnje življenje, ob tem pa ostaja veliko vprašanje njihove sposobnosti samostojne reprodukcije (normalne reprodukcije semena oz. potomcev),

— na lokaciji Marija Reka gre za zelo močno in često tudi akutno obremenjeno mesto, pri čemer pa gre po verjetnosti za transport polucije iz Zasavja.

Stopnja poškodovanosti je tako visoka, da se posledice morajo pokazati (in se tudi že kažejo) ne samo v obliki vizualnih poškodb vegetacije, temveč tudi v močno zmanjšani ali povsem onemogočeni naravni reprodukciji, s čimer je obstoj občutljivih vrst organizmov močno ogrožen.

Na osnovi dobljenih rezultatov poškodb dedne snovi na treh mestih v žalski občini je mogoče sklepati, da je mesto Žalec za več kot 1,5-krat bolj obremenjeno z genotoksičnimi polutanti, ki povzročajo do določene mere reparabilne poškodbe genetskega materiala in bi se zato z očiščenjem virov onesnaženja stanje moglo precej izboljšati. Na vrhnjih delih grebena Mrzlice pa je po našem mnenju bitka v veliki meri že izgubljena.

Poudariti pa velja, da so to prvi rezultati in da je potrebno za dokončno mnenje testiranje obremenitev vsaj še enkrat ponoviti (običajno tovrstna testiranja trajajo vsaj 3 leta).

6.3. Posledica onesnaževanja okolja v kmetijstvu

Posledice onesnaženosti okolja se kažejo tudi v kmetijstvu in sicer v:

- zmanjšanju kvalitete in tudi količine pridelkov,
- širjenju acidofilnih rastlin,
- povečevanju vlaganj v sanacijo zemljišč,
- povečanih stroškov za zdravljenje živali.

Ekološke posledice kmetijske dejavnosti se kažejo tudi:

- zaradi intenzivne kmetijske proizvodnje — uporaba velikih količin umetnih gnojil in zaščitnih sredstev (pesticidov),
- zaradi vpliva agrotehničnih ukrepov na ekološke razmere v kmetijstvu (odvodnjavanje — namakanje),
- nedosledna oz. zmanjšana uporaba kolobarja zaradi monokulture (hmelja) v Savinjski dolini,
- vpliv monokulture hmelja na kakovost okolja (uporaba zaščitnih sredstev, problematika odlaganja oz. ponovne uporabe hmeljevine — prav problem hmeljevine zaradi smradu pri nestrokovnem odlaganju je za žalsko občino specifičen).

Čeprav je kmetijstvo v žalski občini tako gospodarsko kot predvsem prostorsko gledano zelo pomembna dejavnost, še do sedaj za občino ni bila razen pedološke karte (pedosekvence) in kategorizacije kmetijskih zemljišč izdelana ocena (študija), v kateri bi bili vrednoteni ekološki učinki kmetijske proizvodnje na območju občine.

Odperta vprašanja, na katera bi bilo potrebno dobiti odgovore, so med drugim predvsem:

- posledice intenziviranja kmetijstva na okolje,
- vpliv talnih tipov na kmetijsko proizvodnjo v Sp. Savinjski dolini ter bilanca rastlinskih hranil,
- vpliv agrotehničnih ukrepov na ekološke razmere,
- vpliv intenzivne rastlinske in živalske proizvodnje v žalski občini na kakovost hrane in vode.

V dolgoročnem načrtovanju kmetijstva in prostorskega razvoja v občini je iz ekoloških aspektov potrebno zasledovati naslednje usmeritve:

— racionalna raba kmetijskih zemljišč in zaščita najkvalitetnejših kmetijskih zemljišč; ob tem kaže še posebej izpostaviti problem zanemarjenih mej, bregov vodotokov, mejnih območij z drugimi ekosistemi, zaraščenih pasov ob cestah, ki so leglo plevela in različnih škodljivcev in ne sodijo v koncept aktivnega varovanja in izkoriščanja kmetijskih zemljišč,

— pridobivanje kvalitetnejših ali pa novih kmetijskih zemljišč s hidro in agrooperacijami — predvsem tu kaže izpostaviti vidik kompleksnega pristopa — ne zgolj po vodarski in kmetijski plati, pač pa tudi iz vidikov širšega prostorskega razvoja in varstva okolja (varovanje značilnih biotopov oz. ekosistemov),

— v razvojne načrte kmetijstva vgrajevati elemente alternativnega kmetijstva prilagojenega našim tipičnim razmeram (upoštevati načelo integralnega varstva rastlin) s poudarkom na večji kakovosti kmetijskih pridelkov (rastlinska in živalska proizvodnja).

6.4. Zdravstvene posledice onesnaženosti okolja

Da onesnaženost zraka in vode ter splošna onesnaženost okolja vpliva na degradacijo gozdov in genetsko poškodovanost rastlinstva, je navedeno v prejšnjih poglavjih. Po širših znanjih in izkušnjah pa onesnaženost vpliva tudi na zdravstveno stanje prebivalstva. Ali so in kakšne so zdravstvene posledice prekomerno onesnaženega zraka v žalski občini? Žal, kolikor je znano, na to vprašanje še ni strokovnega odgovora.

V sosednji celjski občini, kjer je nivo onesnaženosti zraka večji kot v Žalcu, nekaj raziskav na to temo obstaja (predvsem gre za ugotavljanje večje obolevnosti ogroženih skupin prebivalstva — to so pljučni in srčni bolniki, starostniki, otroci). V Celju je pri Zdravstvenem domu v izdelavi 3-letna raziskava Vpliv onesnaženosti zraka na zdravstveno stanje določenih kategorij prebivalstva, kjer se primerja obolevnost določenih skupin zaradi prekomerne onesnaženosti zraka prebivalstva primerjalno za Celje in Sl. Konjice.

Če pogledamo priporočilo WHO (Mednarodne zdravstvene organizacije), vrednosti poprečne koncentracije (x) $0,06 \text{ mg SO}_2/\text{m}^3$ in 95 percentilena do $0,15 \text{ mg SO}_2/\text{m}^3$ zdravju še niso škodljive. Ker pa so bile izmerjene vrednosti onesnaženosti zraka z SO_2 in dimom večje od dovoljenih standardov, so po vsej verjetnosti tudi v žalski občini vplivi na zdravstveno stanje prebivalcev zaradi onesnaženega zraka. Še premalo so poznani škodljivi učinki najpogostejših onesnaženj na specifično obolevnost in smrtnost ljudi. Izstopajo predvsem boleznih dihal, narašča število kroničnih pljučnih obolenj, še zlasti alergičnih in obstruktivnih, pa tudi rakastih in drugih obolenj, ki so predvsem posledica sicer premalo razjasnjene delovanja ekoloških dejavnikov, zlasti onesnaženosti ozračja v delovnem in bivalnem okolju. Zaradi tega bi kazalo pripraviti raziskavo, ki bi ugotavljala vpliv onesnaženosti okolja na zdravstveno stanje ljudi v žalski občini (tipična oz. specifična obolevnost, ki jo je mogoče pripisati onesnaženosti okolja). Konkretizirane predloge za eventualne raziskave iz tega silno občutljivega področja bi morali definirati in tudi predlagati zdravstveni delavci.

FRIPIS:

Sestavljeno po gradivih za problemsko konferenco OK SZDL Žalec o varstvu okolja in pripravo planskih dokumentov.

Valerija Pukl

KOLIKO SMO BILI USTVARJALNI IN USPEŠNI NA OSNOVNIH ŠOLAH V OBČINI ŽALEC

V nekaj letih, ki nas ločijo od izida zadnjega Savinjskega zbornika, se je tudi na vzgojnoizobraževalnem področju marsikaj spremenilo. Leta 1983 je začel namreč veljati nov PROGRAM ŽIVLJENJA IN DELA OSNOVNE ŠOLE, ki je prinesel precej novosti.

Po novem uresničuje osnovna šola svojo vzgojno funkcijo tako, da sistematično uveljavlja in povezuje vsa vzgojna področja. Posebej načrtno razvija pri učencih DELOVNO, POLITEHNIČNO, PROMETNO, ZDRAVSTVENO, POKLICNO in KULTURNO VZGOJO ter SAMOUPRAVLJANJE. V skladu z zmožnostmi, s predmetnikom in učnim načrtom ter v povezavi z družbenim okoljem načrtuje in izvaja osnovna šola kulturne, naravoslovne in obrambne dneve ter dneve za delovne akcije, proizvodno in drugo družbeno potrebno delo učencev. Vsebine se med seboj povezujejo in združujejo. Pri pripravi in izvajanju sodelujejo vsi učitelji in drugi delavci šole.

INTERESNE DEJAVNOSTI razvija šola sama in v sodelovanju z drugimi dejavniki v različnih oblikah v okviru pionirske in mladinske organizacije kontinuirano skozi vse šolsko leto, in to v krajših časovnih obdobjih ali v obliki tečajev. Pri tem skrbi, da so enakovredno zastopane: proizvodno-tehnična, raziskovalna, kulturno-umetniška, telesnokulturna, obrambno-varstvena in družbeno-humanitarna interesna dejavnost.

V Programu življenja in dela osnovne šole je posebej poudarjeno tudi samostojno delo učencev, ki je eno temeljnih nalog šole. Izvaja se pri pouku ter drugih dejavnostih, pri domačem delu ter učenju v podaljšanem bivanju v celodnevni šoli.

Usposabljanju učencev za samostojno učenje in samoizobraževanje je še posebno namenjena ŠOLSKA KNJIŽNICA. Le-ta skrbi še za povečanje strokovnosti in kvalitete dela, zlasti za razširjanje in poglobljanje znanja učencev, knjižne in knjižnične vzgoje, za izvajanje interesnih ter drugih dejavnosti, pouka fakultativnih predmetov ter za izvajanje dodatnega pouka.

Pomembna dejavnost šolske knjižnice je sodelovanje pri načrtovanju in izvajanju dejavnosti učencev v zvezi z branjem knjig.

Ena najbolj množičnih aktivnosti je BRALNA ZNAČKA, ki prav v naši občini dobiva iz leta v leto ne le več tekmovalcev, ampak tudi povsem nove razsežnosti, ki se odražajo v bolj svobodni izbiri knjig za branje in vključevanje poljudno-znanstvene literature v program, v bolj ustvarjalnem preverjanju prebranih

knjig (skupinski razgovori okrogle mize, kritične ocene knjig, ustvarjalno preoblikovanje, oz. nadaljevanje vsebine, dopisovanje z založbo, ilustratorjem in še posebej s književnikom, ki se udeleži sklepne prireditve ob podelitvi bralnih značk in podobno).

Priprave na srečanje s književnikom postajajo vse bolj kvalitetne, poglobljene in vključujejo prav vse tekmovalce, bodisi v obliki likovnega, literarnega ali odrskega izražanja. Na tak ali drugačen način tekmovalci izražajo o literarnem delu svoja mnenja, doživetja, ocene, kritiko in drugo. Takšno soočenje z literarnim delom pa je odlična osnova za raznovrstno ustvarjalno izražanje tekmovalcev.

S tem krajšim uvodnikom sem želela nakazati le nekatere bistvene spremembe, ki jih uvaja program življenja in dela OŠ v svojih smernicah. Na šolah naše občine prav tako že nekaj let izvajajo uspešno proizvodno in družbeno potrebno delo, gospodinske dneve in seveda kulturne ter naravoslovne dneve. Po izkušnjah sodeč pomenijo oboji velik napredek v spoznavanju in doživljanju vseh področij naravoslovja in kulture. Tudi na filmskem področju dosegajo naše šole v zadnjem času kvalitetni premiki. Tako se šole preko vseh teh dejavnosti najuspešneje vraščajo v širše okolje.

Prispevki o nekaterih vidnejših dosežkih iz posameznih šol:

OSNOVNA ŠOLA PETER ŠPRAJC-JUR ŽALEC

Uspehi mladih pevcev in športnikov

V obdobju zadnjih petih let sta najuspešnejši dejavnosti na OŠ v Žalcu MLADINSKI PEVSKI ZBOR in ŠOLSKO ŠPORTNO DRUŠTVO.

Pri mladinskem pevskem zboru, ki deluje vrsto let, so se menjali razni zborovodje. Glavni poudarek je bila množičnost in priprava programa za razne prireditve. S prihodom zborovodkinje Zdenke Markovič, leta 1977, je postal glavni cilj rast kvalitete. To zboru uspe pod skrbnim vodstvom prizadevne glasbenice.

Tako se je zbor leta 1984 prvič udeležil republiške revije v Zagorju in se uvrstil na zvezno tekmovanje, ki je bilo naslednje leto v Celju. Tam je bil uvrščen med šest najboljših mladinskih zborov Jugoslavije in prejel bronasto plaketo. Leta 1987 je zbor to plaketo ponovno osvojil.

Poleg teh uspehov moramo omeniti še številne nastope pevskega zbora na šolskih, krajevnih, občinskih pa tudi republiških prireditvah. V okviru zbora deluje tudi vokalni sestav desetih pevk in pevca, ki je hkrati tudi kitarist spremljevalec. Naštudirani imajo izbran program narodnih, borbenih pa tudi novejših pesmi in so zelo iskana skupina na številnih nastopih.

Glavni dosežki Šolskega športnega društva so:

— za najbolje organizirano ŠSD redno prejemajo v republiškem merilu zlato plaketo

— v občinskem merilu vsako leto zmagajo v skupnem seštevku tekmovanj tistega šolskega leta (jesenski kros, košarka, odbojka, smučanje, streljanje z zračno puško, nogomet, atletika)

— redno se udeležujejo atletskega šolskega pokala za mlajše in starejše pionirje, kjer so v letu 1986/87 bili prvi v Sloveniji



Mladinski pevski zbor Osnovne šole Peter Šprajc-Jur pod vodstvom Zdenke Markovič že nekaj let uspešno nastopa tudi na republiških revijah

— vsako leto se udeležijo prireditev v okviru Pohoda ob žici okupirane Ljubljane. V letih 1987 in 1988 so osvojili tretje mesto v Štafeti zmage za osnovne šole.

OSNOVNA ŠOLA LJUBA MIKUŠ ŽALEC

Kadar z otroških obrazov razberemo zadovoljstvo in srečo, je naš trud nagrajen!

Tako izjavlja ravnateljica šole Martina Bevc, ko govori o pedagoškem delu.

Osnovna šola Ljuba Mikuš v Žalcu usposablja otroke in mladostnike motene v telesnem in duševnem razvoju. Deluje kot TOZD v sestavu Vzgojnoizobraževalne organizacije Žalec, katere dejavnost je posebnega družbenega pomena.

Celoten proces izobraževanja in usposabljanja je usmerjen k usposobitvi učenca za življenje in delo. V skladu s svojimi sposobnostmi si učenci pridobijo osnovno vzgojo in izobrazbo, si izoblikujejo pozitiven odnos do dela kot vira vseh vrednot in se usposobijo, da so lahko ekonomsko samostojni ter se lahko vključijo v življenje. Zato pri vseh vzgojnoizobraževalnih predmetih, v interesnih dejavnostih in drugih aktivnostih v okviru celodnevne šole razvijamo praktične sposobnosti učencev. Postopno in sistematično jih vključujemo v razne oblike dela ter jim tako nudimo osnove tehnične izobrazbe, privzgapamo socialistični odnos do dela, materialnih dobrin, razvijamo gospodarnost in ustrezne delovne navade. Tu sta na prvem mestu delovna in politehnična vzgoja. Učence sedmega in osmega razreda vključujemo v delovno prakso v organizacije združenega dela občine Žalec in Mozirje za učence, ki so vključeni v našo šolo (od 5. razreda dalje tudi s področja občine Mozirje).

Posebne oblike sodelovanja razvijamo z delovnim organizacijama SIP Sempeter in Ferralit Žalec, izvajamo pa jih po posebnih programih, ki vključujejo mentorje teh organizacij v šoli, oz. učni delavnici v SIP Sempeter.

Z zadovoljstvom ugotavljamo, da organizacije združenega dela v občini Žalec in Mozirje kažejo veliko razumevanje za učence naše šole, za kar smo jim iskreno hvaležni tako učenci, učitelji, kot tudi starši.

S šolskim letom 1987/88 smo postopno pričeli z uresničevanjem Programa življenja in dela organizacije za usposabljanje lažje duševno prizadetih otrok in mladostnikov. Obvezni predmetnik in učni načrti se že izvajajo v prvih treh razredih, dejavnosti po novem programu pa od prvega do osmega razreda. Humanost neke družbe se odraža v skrbi za svoje prizadete člane, kajti prizadeti potrebujejo veliko več, da bi bili lahko enaki.

V šolskem letu 1985/86 smo po sklepu odbora za razvojne, splošne in druge naloge pri Občinski izobraževalni skupnosti Žalec pričeli z usposabljanjem zmerno prizadetih otrok in mladostnikov v oddelku delovnega usposabljanja. To šolanje, oz. delovno usposabljanje traja osem do deset let. V tem času si otroci pridobijo osnovne socialne in delovne navade, ki jim omogočajo vsaj delno vključitev v običajno okolje.

Sistem vzgoje in izobraževanja v delovnem usposabljanju je načrtovan in prilagojen sposobnostim te populacije otrok. Samo usposabljanje pa je dolgotrajen proces, ki zahteva specifičen, individualen pristop s specialnopedagoškega, sociološkega in mentalnohigienskega vidika. Potrebno je nenehno utrjevanje in urjenje doseženih aktivnosti, da jih lahko obdržijo na določeni ravni. Vse to terja izrazito multidisciplinaren sklop dejavnosti in povsem individualiziran pristop.

Področje delovnega usposabljanja obsega naslednje:

- skrb za samega sebe
- razvijanje čutil in splošna poučenost
- telesna in gibalno ritmična vzgoja
- delovna vzgoja
- sodelovanje z družinami otrok
- sodelovanje z drugimi organizacijami s ciljem, da bi čimveč otrok vključili v okolje.

Vsa dela, ki jih opravlja specialni pedagog v oddelku, zahtevajo široko strokovno znanje in pozitivne osebne lastnosti. Delo je naporno in odgovorno. Kar veliko časa preteče, da so vidni sledovi vloženega truda, vendar nas vseskozi spremlja misel, da je vsak, še tako neznanen, napredek za našega otroka spodbuden in pomemben.

Kadar se po letih srečujemo in se že odrasli vračajo k nam ter nam pripovedujejo, kako živijo in delajo, vemo, da svoje poslanstvo uspešno opravljamo.

OSNOVNA ŠOLA MIROSLAV ŠIRCA PETROVČE

Mladi računalničarji — pravi strokovnjaki

V šolskem letu 1984/85 je na osnovni šoli v Petrovčah vzklikla nova dejavnost: RAČUNALNIŠTVO.

O tem pripoveduje mentorica Marija Sirk:

Zanimanje učencev za to novost je bilo tolikšno, da smo morale številne zavrniti, mnogi pa so z računalnikom postali pravi prijatelji. Iz tega prijatelj-

stva so se z vztrajnim delom rodili prav lepi uspehi. Že v prvem letu smo se uvrstili na republiško tekmovanje, v okviru tekmovanja Mladih tehnikov pa smo postali regijski prvaki.

Največji uspeh smo dosegli v šolskem letu 1985/86, ko smo s programom Pravokotna projekcija dosegli republiško prvenstvo, na zveznem tekmovanju v Makedoniji pa sta Matej Marinkovič in Leon Mlakar prejela srebrni priznanji.

V tem času so se začela tudi posebna tekmovanja mladih računalničarjev. Kot stalni udeleženci smo bili vedno uspešni. V mlajši skupini je bil Robi Gril najboljši za območje vzhodne Slovenije, v starejši skupini pa Leon Mlakar v šolskem letu 1986/87 za območje celjske regije.

Največji uspeh pa smo dosegli letos, saj je postal Robi Gril v starejši skupini regijski prvak, naši trije četrtošolci pa so zasedli prva tri mesta. Tudi na republiškem tekmovanju so se najmlajši dobro odrezali, saj je bil Aleksander Hribovšek sedmi.

Se pomembneje kot ti uspehi pa je, da smo v tako kratkem času približali računalnik stotini mladih Petrovčanov. Prav zaradi tega Vak Petrovče, kot naš krožek imenujemo, uživa vso podporo na šoli, v kraju in občini. Z razumevanjem in podporo širše družbe se bogati tudi oprema naše računalniške učilnice. Hvaležni smo vsem, ki so nas materialno podprli, in sicer: Občinska izobraževalna skupnost Žalec, Zarja Petrovče, Juteks Žalec, obrtnik Blaj, predvsem pa kolektiv in vodstvo domače šole, ki naše prošnje še nikoli ni zavrnilo, če je le bila uresničljiva.

OSNOVNA ŠOLA NADE CILENŠEK GRIZE

Uspehi mladih planincev

Začetki dela planinske skupine na šoli segajo v leto 1969. Že naslednje leto so prvič svečano sprejeli v planinsko društvo 41 pionirjev. Tako obliko sprejema so ohranili do danes, zadnja leta pa povabijo na svečanost tudi starše. Mladinski vodnik in mentorica seznanita pionirje in njihove starše z delom Planinskega društva Zabukovica in planinske sekcije na šoli.

V letu 1971 so se pionirji planinci udeležili prvega pohoda na Igriše, v jeseni istega leta pa tudi pohoda po poteh I. štajerskega bataljona in tako vključili v svoj program poznavanje vrednot NOB. Od leta 1977 so v planinsko društvo vključeni vsi učenci na šoli. Pionirji planinci se redno udeležujejo pohodov: na Porezen, po poteh Pohorskega bataljona na Osankarici, pohoda k partizanski bolnišnici Celje na Travniku pod Komnom. Na pohodih v domači okolici Grize in Liboje obiščejo spominska obeležja NOB. Pri svojem delu se tesno povezujejo s člani Zveze borcev. Vsaki dve leti obiščejo tudi kraj, kjer je bila ustreljena domačinka Ivanka Uranjek, katere ime nosi pionirski odred na šoli.

Posebno uspešni so mladi planinci na orientacijskih tekmovanjih, saj so že vrsto let v republiškem in zveznem vrhu.

V akciji pionir — planinec so pionirji množično sodelovali. Uspeh: 12 zlatih znakov, srebrne in bronaste pa bi težko prešteli.



Udeleženci planinskega tabora na Gozdniku

Planinski tabori so med griškimi planinci že tradicionalni. Značilno zanje je, da se udeleženci taborov jeseni ponovno zberejo na skupnem planinskem izletu. Nanj povabijo tudi starše in jim pokažejo, kaj so se naučili v taboru. Posameznih taborov se udeležuje 20 do 40 pionirjev. Delo pionirske skupine na šoli je tesno povezano z mladinskim odsekom PD Zabukovica. Do izraza pride delo zunanjih sodelavcev, zato je delo enotno in priznanja so skupna.

Nekaj priznanj, ki jih je pionirska skupina prejela v zadnjih letih:

- 1977 — plaketo republiškega sekretariata za narodno obrambo na področju SLO
- 1980 — priznanje OK ZSMS za delo v interesnih dejavnostih
- 1988 — priznanje PZS za delo z mladino / Planine in gore
- 1988 — zvezno priznanje ZSMJ.

OSNOVNA ŠOLA BRATOV JUHART ŠEMPETER

Mladinci so aktivni

OO ZSMS na šoli je že nekaj let zelo aktivna in uspešna. Na začetku šolskega leta izdelajo plan dela, tako da zajamejo vse aktivnosti.

Delo poteka na več področjih hkrati, najuspešnejši so na kulturnem in športnem področju ter pri družbeno potrebnem delu. Organizirajo zbiralne akcije papirja, starega železa, divjega kostanja, steklenic, opravljajo delo v proizvodnji, prodajajo časopise, revije in značke, udeležujejo se delovnih akcij, urejajo okolje idr.

Na kulturnem področju sodelujejo pri večini proslav na šoli in v kraju. Uspešno se povezujejo z mladinci na OŠ Peter Šprajc-Jur v Žalcu, s katerimi

se redno srečujejo na kulturnih prireditvah in plesih. Vsa leta uspešno deluje šolski radio Motnje. Od prvih poskusov, po katerih je radio dobil ime, so prišli do zanimivih oddaj, ki jim vsi radi prisluhnejo. Nekajkrat so se uspešno predstavili na Naši besedi in se že dvakrat uvrstili na regijsko prireditev.

Uspešno so sodelovali tudi na kvizih: Tito — revolucija — mir, saj so bili v zmagovalni občinski ekipi vedno tudi predstavniki mladincev iz Šempetra. Leta 1987 so mladinke zmagale na občinskem kvizu o MDA.

Že tri leta zapored sodelujejo člani mladinske organizacije pri zgodovinskih raziskovalnih nalogah za nalogo Razvoj ljudske oblasti so si na republiškem srečanju pionirjev zgodovinarjev prislužili zlato plaketo.

OO ZSMS na OŠ Šempeter je leta 1987 dobilo občinsko priznanje, prav tako mentorica Marjeta Mikola v letu 1984, naslednje leto pa republiški znak za mentorje.

Vsi ti uspehi in priznanja so pomembna spodbuda za bodoče generacije mladincev, za nadaljnje plodno in uspešno delo.

OSNOVNA ŠOLA SLAVKO ŠLANDER PREBOLD

Kulturni in naravoslovni dnevi na šoli

O novih uspešnih oblikah dela na šoli govori mentorica za kulturno dejavnost Ida Završnik:

Novosti so se na naši šoli začele in močnejše izstopile z uveljavljanjem naravoslovnih in kulturnih dni, ki brez dvoma pomenijo napredek v pridobivanju znanj in izkušenj iz vseh področij naravoslovja in kulture. Naši učenci so se že prej seznanjali z najrazličnejšimi vejami in načini kulturnega ustvarjanja, vendar je aktivno delala le določena skupina učencev. Zato smo se odločili, da bomo kulturne dneve oblikovali tako, da se bo vloga spremenila: učenci naj bi postali tudi sami ustvarjalci.

Enega od celodnevni kulturnih dnevo smo izbrali za dan šole in se nanj posebno skrbno pripravili. Lani smo ga oblikovali na temo Naša krajevna skupnost, letos pa smo ga poimenovali: Ljudsko izročilo Prebolde in okolice, povezano z obletnico rojstva Vuka Karadžića. Učenci so ustvarjali v 50 različnih skupinah v šoli in na terenu, vodili pa so jih tovariši učitelji in številni zunanji sodelavci: aktivni delavci iz OZD, upokojeanci, zasebni obrtniki, svojo pomoč pa so ponudile tudi OZD iz Prebolde: tekstilna tovarna, MIK, Blagovnica in Krajevna skupnost.

Po dogovarjanju z organizacijami in posamezniki smo dali nekaj dni pred izvedbo kulturnega dne učencem seznam dejavnosti, v katere se lahko vključijo po svojih željah in sposobnostih. Hkrati so zvedeli za ime mentorja, kje bodo opravljali delo in kaj si morajo za to oskrbeti.

Sam kulturni dan je potekal takole: Učenci so se ob določeni uri zbrali v določeni učilnici, poslušali skupna navodila za začetek, zvedeli za morebitne natančnejše napotke, nato pa so se skupaj s svojimi mentorji lotili dela v šoli ali na terenu. Aktivno ustvarjalno delo je trajalo približno dve uri, nakar so se vse skupine vrnile v šolo in oddale izdelke. Tudi skupine, ki so ustvarjale v šoli, so svojo osnovno nalogo že opravile in tako je v telovadnici nastajala razstava, ki so si jo v plenarnem delu ogledali vsi učenci. Otvoritev razstave so obogatili s kulturnim programom, ki so ga skupine naštudirale v času, kolikor

so ga imele na razpolago. Istočasno je nastajala tudi posebna številka šol. glasila, prav na koncu pa je sledil razgovor o izvedbi celotnega dne. Okrogle mize so se udeležili vsi mentorji, gostje, predstavniki šolske skupnosti, vodili pa so pogovor člani šolskega kulturnega društva.

Vse delo je bilo javno. Kdor je hotel, si je lahko ogledal potek dela, zaželen pa je bil tudi obisk kulturnega programa.

Zaključna ocena obeh kulturnih dnevorov je bila: vsi, učenci in mentorji, si takih dni še želijo, čeprav je treba vložiti vanje ogromno truda, iznajdljivosti, dobre volje pa še čas te preganja.

Naši učenci so skupaj s svojimi mentorji zbrali ogromno gradiva, ki nam lahko služi kot dragocen učni pripomoček; izdelke so učenci lahko odnesli domov, nekaj pa jih je ostalo v šoli kot dokaz, kaj vse zmorejo drobne otroške roke.

OSNOVNA ŠOLA IVAN FARČNIK-BUČ VRANSKO

Turistični krožek in mladi zadrudniki z roko v roki

Vransko ni samo avtobusna postaja, ampak lep turistični kraj. Zato imajo učenci na osnovni šoli tudi turistični krožek. O svojem delu pripovedujejo takole:

Sledili smo geslu: SLOVENIJA — MOJA DEŽELA! Turistični krožek naj spodbuja učence in krajanke k večji skrbi za lepo in čisto okolje. Odločili smo se, da bomo delovnim organizacijam in posameznikom podeljevali vrtnico ali kaktus za urejeno, oziroma neurejeno okolje. Podeljene vrtnice so naletele na dober sprejem. Želijo si še več sodelovanja s turističnim društvom v kraju, da bi Vransko postalo turistično še bolj privlačno in zanimivo.



Mladi zadrudniki osnovne šole Ivan Farčnik-Buč Vransko si ogledujejo sadovnjak

Turistični krožek na šoli deluje kot ena od sekcij pionirske zadruga. Delo krožka se prepleta z delom mladih združnikov. V turističnem krožku so združene mlade gospodinje, izdelovalci spominkov, Zelene straže, folklorna skupina in mlade cvetličarke ter vrtnarke.

Zelene straže se zavzemajo za čisto in urejeno okolje naše šole in kraja. Za leto 1987 je prejela vrtnico delovna organizacija KIV, kaktus pa ni bil podeljen.

Za okolico šole je vsak teden zadolžena druga oddelčna skupnost. Konec tedna komisija Zelenih straž ocenjuje čistočo okolja. Ravna se po straneh neba. Za vsako stran šole deset točk, to je skupaj štirideset točk. Za manj kot 20 točk si prislužijo kaktus, nad 20 točk pa jim prinaša vrtnico. Doslej je bilo doseženih največ 38 točk. Na koncu leta bo najbolj prizadevni oddelčni skupnosti podeljena vrtnica in najmanj prizadevni kaktus.

A tudi na drugih področjih nismo zaspani. Za novo leto smo izdelovali voščilnice, za osmi marec pa voščilnice in metuljčke, drobna pristrčna darilca za mamice.

Turistični krožek organizira tudi kviz: ALI POZNAŠ SLOVENSKE TURISTIČNE KRAJE. Naši vrtnarji in cvetličarji pridno gojijo cvetlične sadike. Vsak teden naredijo tudi ikebano za zbornico. Ob sodelovanju cvetličarke jim gre delo dobro od rok. Mlade gospodinje pa sodelujejo z gostiščem Slovan, ki organizira tečaj o gostinskih poklicih in se uri v kuharskih veščinah.

Izdelovalci spominkov vse leto pridno izdelujejo spominke, prodajajo pa jih na vsakoletnih prireditvah, ki so postale tradicionalne: kmečke igre, kmečka tombola in na prireditvi Večno lepe melodije.

Člani turističnega društva nameravamo izdati turistično brošuro o našem kraju.

OSNOVNA ŠOLA VERE ŠLANDER POLZELA

Mladi novinarji, turistična dejavnost, angleški kulturni dan

Novinarsko-literarni krožek pod mentorstvom Valerije Pukl deluje na šoli že osem let, šolsko glasilo pa je lani slavilo 10-letnico izhajanja. Krožek je leta 1987 izdal jubilejni zbornik, ki je predstavil najuspešnejše žanre iz vsebinske zasnove preteklih let. Sicer pa je novinarsko-literarni krožek s svojo široko razvejano dejavnostjo dosegel prav v zadnjih nekaj letih vidne rezultate, tako na republiški kot zvezni ravni.

Od 1982. leta dalje je šolsko glasilo Glas mladih vsako leto prejelo zvezno nagrado. Časopis Politika za decu v Beogradu mu je podelila naslednje nagrade in priznanja: diplome, denarne nagrade, dve srebrni plaketi, leta 1986 je GLAS MLADIH prejel zlato plaketo, ustvarjalci pa so se udeležili sedemdnevnega nagradnega izleta v Grčijo.

Republiške nagrade so bile naslednje: 1982. leta druga nagrada za glasilo v celoti, enaka nagrada je sledila leta 1985, pisalni stroj, knjige, leta 1986 pa tretja republiška nagrada za stalno kvaliteto glasila v celoti. Sledile so še republiške nagrade za posamezne tematske številke, in sicer: prvo mesto za glasilo LJUDSKI GODCI leta 1986, zlato priznanje mladih zgodovinarjev za glasilo: OSEBNOSTI 20. stoletja V NAŠEM OKOLJU. S turistično tematsko šte-



Novinarski krožek na osnovni šoli Vera Šlander je za svoje glasilo Glas mladih dobil veliko priznanj

vilko in njeno prilogo VODNIK PO POLZELI, ki je prinašal vsebino okrogle mize o turistični dejavnosti v kraju, so mladi novinarji prispevali levji delež k podelitvi TURISTIČNEGA NAGELJNA podmladku šole. Leta 1987 so se povezali še z drugimi krožki na šoli in organizirali I. TURISTIČNI FESTIVAL na Polzeli. S projektom, katerega nosilec je bil prav novinarsko-literarni krožek, so se mladi uvrstili na prvo mesto.

Posebno ponosni pa so člani novinarskega krožka, da je nekatere njihove prispevke dr. Manca Košir uvrstila v svojo knjigo za mlade novinarje. Ideji za mir so posvetili celotno številko, kajti zavedali so se, da kot mladi in morda bodoči novinarji lahko marsikaj doprinesejo k izboljšanju sedanjega stanja. Soglašajo z mislijo Mareka Lenardiča: »Ljubezen je osnova tiste znanosti, ki bo zemljo razvila do popolnosti, sovraštvo pa osnova tiste znanosti, ki bo zemljo uničila.

Skrivnost ustvarjalnega zanosa mladih je bila zagotovo v ljubezni do vseh vrst pisanja, želja po novem, drugačnem, zanimivem, še posebej po otroško pristnem izražanju. Prizadevali so si izpeti čimveč melodij, ki jih nosijo v sebi, kot pravi Andrej Grabar: »Življenje tvoje, melodija tiha vate ujeta, a ti v njej še pesem neizpeta.«

KNJIŽNICARSKI KROŽEK je sicer začel delovati na šoli šele leta 1987/88, vendar je ustvarjalni del članov tega krožka izdelal v tem šolskem letu raziskovalno nalogo o *Jožetu Plečniku v našem okolju*, ki je poleg teksta, likovne opreme in fotokopij originalnih Plečnikovih načrtov zajemala še 45-minutno video kaseto.

Na občinski prireditvi mladih raziskovalcev so nalogo ocenili kot izvrstno, ki v vseh pogledih presega osnovnošolske okvire. V republiškem merilu je bila naloga nagrajena z ekskurzijo po Plečnikovi Ljubljani. Ocena pa se glasi: Mentorica naloge, Valerija Pukl, je po mnenju recenzentke KARMEN GORIŠEK navdihnila izvajalcem te raziskave poleg osnov raziskovalnega dela in poznavanja arhitekture, predvsem ljubezen, spoštovanje in občudovanje vsega lepega, tako zgradb, predmetov kot idej in smisla življenja. Raziskava je tako kvalitetna, da bi svoje mesto lahko našla v kakšni ugledni strokovni knjižnici.

Ostale dejavnosti na šoli nam predstavlja ravnateljica Marinka Marovt:

Šola Polzela je za večletno skrb, ki jo posveča urejenosti okolja, prejela že več priznanj, leta 1986 pa tudi prehodni pokal celjske turistične zveze. Po uspehu na prvem turističnem festivalu in prejemu turističnega nageljna so mladi Polzelani tudi na drugem turističnem festivalu v Kamniku za svoje raziskovalno delo dosegli drugo mesto v Sloveniji. Tudi sicer je inovativna dejavnost v ospredju. Učenci vsako leto izdelajo 5 do 6 raziskovalnih nalog z različnih področij. Pri tem se uspešno povezujejo z občinsko raziskovalno skupnostjo. Neprecenljivo je sodelovanje z delovnimi organizacijami, ki dajejo na razpolago mentorje pa tudi finančno pomoč.

MLADINSKI PEVSKI ZBOR se je pod vodstvom Stanka Podbregarja leta 1984 udeležil pevske revije v Zagorju. Naslednje leto je bil med šestimi najboljšimi na zveznem tekmovanju v Celju, kjer je za kvaliteto prejel srebrno plaketo. Leta 1986 je zbor prevzela Romana Novak, ki uspešno nadaljuje začeto delo.

Večjo odmevnost je pokazal tudi ANGLEŠKI KULTURNI DAN v novembru 1987, ki so ga organizirali skupaj z DPD Svoboda Polzela in Zavodom za šolstvo. Združen je bil z aktivom učiteljev angleškega jezika, kot gost pa je sodeloval Anglež Martin Doolan. Smoter tega dne je bila uporaba tujega jezika, ustna in pisna kombinacija. Dan so razdelili na tri dele:

V PRVEM DELU so preizkusili sodobne metode poučevanja angleškega jezika. Mr. Doolan je učence osmih razredov naučil tudi dva škotska narodna plesa. Med drugim so pripravili tudi razstavo. Gradivo zanjo so zbirali več mesecev. Novinarji so izvedli tudi intervju z gospodom Doolanom.

V DRUGEM DELU so se vsi skupaj zbrali v domu Svobode, kjer so učenci v angleškem jeziku poročali o delu, novinarji šole so opisali svoje vtise in skupaj zapeli angleško pesem, ki so se je naučili ta dan. Nato so še gledali angleško igro *The Empty Safe*, ki so jo predstavili učenci osmih razredov. Po predstavi so vsi odšli v šolsko avlo na ogled razstave.

V TRETJEM DELU so v šolski jedilnici delo ovrednotili. Ocena je bila vsekakor pozitivna. Učencem je bilo ustvarjalno delo všeč.

Neprecenljiva pa je vzgojna vrednost takega skupnega dela in medsebojne pomoči. Nihče ni glavni, pa vendarle je vsak potreben za uspeh. Pri rednem pouku take povezanosti ni mogoče doseči, zato je tudi s tega vidika dan zares uspel.

Kulturni dan je bil hkrati priložnost, da pokažemo svoje delo širši družbeni skupnosti.

OSNOVNA ŠOLA VLADO BAGAT BRASLOVČE

Delo prometnega krožka; zelo uspešno!

Prometni krožek deluje na šoli že 17 let, in sicer pod vodstvom mentorice ELE MAROVT. O svojem delu pripovedujejo:

Mladi prometniki so sicer aktivni skozi vse leto, vendar najbolj ob pričetku šolskega leta in v pomladanskem času, ko se pripravljajo na tekmovanja in opravljajo kolesarske izpite. Zmagovalci razrednih in šolskih tekmovanj se pomerijo na občinskem tekmovanju pod naslovom Kaj veš o prometu. Naši učenci dosegajo na teh tekmovanjih zelo dobre rezultate, 12 pa se jih je uvrstilo že na republiška tekmovanja, kjer so dosegli drugo in sedmo mesto. V tem šolskem letu imamo celo republiškega prvaka, in sicer je to VLADO BOŽIČ, ki se bo udeležil tudi zveznega tekmovanja v Bečeju.

V prometnem krožku sodelujejo učenci, ki kažejo za to zanimanje in imajo dober učni uspeh. Vadijo na domačem poligonu, ki je ob šoli, večkrat pa tudi na poligonu v Šempetru.

Na vprašanje, zakaj učenci radi sodelujejo v prometnem krožku, so povedali:

Bojan Cukjati, 6. razred: »Všeč mi je, da lahko vadim na poligonu, vzpodbujajo pa me tudi lepe nagrade, ki jih prejemo na tekmovanjih. Pridobljeno znanje nam bo koristilo, ko bomo opravljali izpit za avto.«

Janez Strnad, 7. razred: »Na tekmovanjih prometnikov lahko opravi izpit za kolo z motorjem. Mentorica rada dela z nami in nas vzpodbuja, zato se tudi jaz rad udeležujem v krožku.«

TURISTIČNI NAGELJ za uspešno delo

Leta 1977 je bila s sredstvi samoprispevka zgrajena nova šolska zgradba v Braslovčah. Naslednje leto smo začeli urejevati okolico šole. Pet let vztrajnega dela je učencem in kolektivu prineslo prvo priznanje. Leta 1983 je bila naša šola prvič izbrana za najlepše urejeno šolo v celjski regiji. Takšno oceno so ji dajali tudi vsa nadaljnja leta. Leta 1985 pa je za večletne uspehe prejela Turistični nagelj. To priznanje, ki nam ga je podelila RTV Ljubljana, je bilo za nas zelo dragoceno, saj smo bili prva šola v Sloveniji, ki si je lahko pripela turistični nagelj.

SOLSKA ZADRUGA

Zaradi velikega števila tehničnih in proizvodnih krožkov smo ustanovili šolsko zadrugo. Delo v zadrugi delimo na:

- kmetijske krožke
- šolsko knjigarno
- pionirsko hranilnico
- izdelavo drobnih predmetov
- turistični krožek



Osnovna šola Vlado Bagat Braslovče že nekaj let osvaja najvišje priznanje za najlepše urejeno šolsko okolje v celjski regiji

Za uspehe na področju vseh teh dejavnosti je šola prejela veliko priznanj in nagrad. Največje priznanje je bilo šoli dano z organizacijo 4. srečanja pionirjev zadružnikov Slovenije 4. in 5. junija 1987 v Braslovčah. Peter Winkler, direktor Zavoda SRS za šolstvo, nam je v knjigo pomembnih dogodkov med drugim zapisal:

Vesel bi bil, če bi imel vsak slovenski otrok možnost, da bi obiskoval vašo šolo, ki mu poleg rednega šolskega dela nudi še toliko drugih možnosti in prijetnega počutja.

Zbrala in uredila Valerija Pukl

10 LET VZGOJNOIZOBRAŽEVALNE ORGANIZACIJE ŽALEC

Že leta 1977 je bila izražena pobuda in želja po novi organiziranosti vzgojnoizobraževalnih organizacij v občini Žalec. V pristojnem upravnem organu skupščine občine — oddelku za splošne zadeve in družbene službe in strokovni službi izvršnega sveta je bil skupno z vodstvi šol in vrtca izdelan elaborat o družbenoekonomski upravičenosti združitve takratnih zavodov s področja vzgoje in izobraževanja v Vzgojnoizobraževalno organizacijo Žalec. Elaborat je vseboval utemeljitve nove organiziranosti iz organizacijsko samoupravnih, pedagoških, finančno-materialnih in drugih družbenih vidikov. Predvidena delovna organizacija naj bo po določbah nove Ustave in Zakona o združenem delu sestavljena iz 11 TOZD in delovne skupnosti skupnih služb. Za delovno organizacijo in tudi za skupne službe se je kasneje uveljavila kratica VIO, v nekaterih občinah pa VIZ. Ker so bile napovedi in pričakovanja v elaboratu v vseh kolektivih šol in vrtca ter v raznih organih občine ugodno sprejeta, je izvršni svet skupščine občine imenoval iniciativni odbor pod vodstvom Zorana Kovača, ra vnatelja glasbene šole Žalec.

Iniciativni odbor je dal kolektivom šolstva in otroškega varstva v občini v javno razpravo osnutke osnovnih samoupravnih aktov za združitve v delovno organizacijo, to je samoupravni sporazum o združenju v delovno organizacijo ravnatelja glasbene šole Žalec.

Oba dokumenta je pripravil Slavko Galof, analitik za samoupravne akte skupščine občine Žalec, ob sodelovanju Mojce Nahtigal iz Ob SS Žalec. Dokumenta sta bila deležna resne in podrobne obravnave, saj so bili kolektivi življenjsko ogreti za poenotenje organizacijskih, kadrovskih, pedagoških in finančnih zadev. V interesu vseh je bil tudi še enotnejši in učinkovitejši nastop predstavnikov teh dejavnosti pred družbenopolitično skupnostjo in zlasti samoupravnimi interesnimi skupnostmi. Podanih je bilo nekaj pripomb in dopolnitev.

Samoupravni sporazum o združevanju v delovno organizacijo VIO Žalec so kolektivi na referendumih sprejeli že v decembru 1977, kar je bila osnova nadaljnji aktivnosti in priprave za ustanovitev delovne organizacije. Po obširnih razpravah in usklajevanju določil statuta VIO je bil le-ta na referendumu 20. 6. 1978 enotno sprejet. V 3. členu statuta je zapisano:

V VIO Žalec je združenih 11 naslednjih temeljnih organizacij:

- TOZD Osnovna šola Vera Šlander Polzela
- TOZD Osnovna šola Slavko Šlander Prebold
- TOZD Osnovna šola Peter Šprajc-Jur Žalec

- TOZD Osnovna šola Ivan Farčnik-Buč Vransko
- TOZD Osnovna šola Vlado Bagat Braslovče
- TOZD Osnovna šola Miroslav Širca Petrovče
- TOZD Osnovna šola Nada Cilenšek Griže
- TOZD Osnovna šola Bratov Juhart Sempeter
- TOZD Osnovna šola Ljuba Mikuš Žalec
- TOZD Glasbena šola Risto Savin Žalec
- TOZD Vzgojno varstveni zavod Janko Herman Žalec

V 5. in 6. členu so zapisana določila o ustanovitvi in delovanju delovne skupnosti skupnih služb.

Namen in cilji združitve so strnjeni v 4. členu statuta in jih kot značilne v zapisu povzemamo:

- izboljšanje kvalitete vzgojno-izobraževalnega procesa
- skupnega razvoja dejavnosti in poslovanja temeljnih organizacij
- usklajenega uvajanja sodobnih metod v vzgojno-izobraževalno delo
- združevanje sredstev za modernizacijo vzgoje in izobraževanja
- usklajenega planiranja razvoja temeljnih organizacij in VIO
- zagotavljanja materialne in socialne varnosti delavcev v TOZD
- enotnega oblikovanja načel za vodenje kadrovske in stanovanjske politike
- oblikovanja skupnih osnov in meril o razporejanju dohodka, čistega dohodka ter sredstev za osebne dohodke in skupno porabo
- oblikovanje enotne politike za uvajanje inovacij
- oblikovanje enotne politike za usposabljanje pripravnikov
- samoupravnega združevanja sredstev amortizacije, sredstev rezervnega sklada in sredstev za stanovanjsko izgradnjo
- opravljanja zadev, ki so za TOZD skupnega pomena.

Postopno so bili v letu 1979 in kasneje sprejeti vsi drugi potrebni samoupravni splošni akti, potrebni za enotno delo.

Delovna organizacija VIO Žalec je ob ustanovitvi skupno z vsemi TOZD in DSSS štela 520 zaposlenih. Z novimi oddelki, uvajanjem COŠ in drugimi potrebami je število delavcev stalno rastlo.

V letu 1988 združuje delo v celotni delovni organizaciji že 726 delavcev, od tega v VVZ 286, v OŠ 409, v glasbeni šoli 16 in v DSSS 15 delavcev. Izobrazbena struktura se stalno viša, saj poleg štipendiranja več delavcev študira ob delu.

Ob ustanovitvi DO v letu 1978 je bilo v 8 osnovnih šolah s podružnicami v 170 oddelkih 4140 učencev, osnovno šolo s prilagojenim programom pa je v 12 oddelkih obiskovalo 170 učencev. Glasbeno šolo je obiskovalo 200 učencev. Otroško varstvo pa je bilo organizirano v 12 enotah s 40 oddelki in vključitvijo 780 otrok.

Z izgradnjo in obnovo šolskih zgradb in vrtcev ter s spremembo v mreži šol in šolskih okolišev se je stanje v 10 letih precej spremenilo.

Danes, v začetku šol. leta 1988/89, je stanje precej spremenjeno. Na 8 centralnih osnovnih šolah in 10 podružničnih šolah deluje 191 oddelkov, v njih pa je skupno 4527 učencev. V 27 oddelkih na razredni stopnji je še organizirana celodnevna osnovna šola — COŠ. Vendar bo po predvidevanjih do konca šolskega leta 1988/89 COŠ v celoti ukinjena. To bo, žal, velika družbena škoda, saj

se je COŠ uveljavila kot koristna in uspešna oblika dela v osnovni šoli. Varčevalni in stabilizacijski ukrepi naše družbe so na področje vzgoje in izobraževanja posegli zelo kruto. Zato bo po pričakovanih dogovorjene oblike dela potrebno še krčiti — upajmo do razumnih meja. Vztrajamo pa, da bodo ti ukrepi le začasni.

V šolskem letu 1988/89 smo uvedli le 16 oddelkov podaljšanega bivanja, starši pa morajo ponovno prispevati svoj delež k stroškom. Tudi ti oddelki so se pokazali kot koristni za varnost in delovno zaposlitev učencev.

Osnovna šola Ljuba Mikuš (s prilagojenim programom) danes vključuje le 98 učencev v 10 oddelkih in 1 oddelku za delovno usposabljanje. Število je občutno padlo; nekaj učencev prihaja iz mozirske občine.

Interes otrok in staršev za glasbeno izobraževanje je v stalnem porastu. Tako se sedaj v 24 oddelkih v Žalcu, Preboldu, Polzeli in na Vranskem šola že 422 učencev. Zaradi razpoložljivih prostorov, kadra in sredstev so bile že potrebne omejitve pri vpisu v glasbeno šolo. Učenci plačujejo šolnino.

Za predšolsko vzgojo so potrebe iz leta v leto večje. Otroško varstvo je organizirano danes v 18 enotah s 70 oddelki in 1432 vključenimi otroki. Vsi otroci v občini so deležni celoletne priprave na vstop v šolo, nekateri le v skrajšanem programu. Ker so potrebe za varstvo še precejšnje, je v Žalcu v izgradnji nov vrtec s 6 igralnicami, nova enota z 1 igralnico bo pridobljena tudi v Letušu, prihodnje leto pa morebiti na Gomilskem ali tudi v Gotovljah. Tako bi bil predvideni program zaključen. Kjer še ni vrtcev, delujejo oddelki s skrajšanim programom.

V letih 1968 do 1984 smo v 4 referendumskih programih iz občinskih in krajevnih samoprispevkov zgradili in obnovili veliko prostorov za vzgojo in izobraževanje, igrišč, športnih objektov idr. Poleg teh sredstev smo še združevali prispevke delovnih organizacij, samoupravnih interesnih skupnosti, sredstva in prostovoljno delo občanov, pomoč krajevnih skupnosti in razne druge usluge. Danes program izvajamo mnogo težje, saj so na razpolago le krajevni samoprispevki, manjše možnosti delovnih organizacij in obrtnikov, prostovoljno delo v redkih izjemah in amortizacija premičnin in nepremičnin, katero solidarno združujemo.

Samoupravne pravice in odnose uveljavljajo delavci v svetih TOZD, delovnih skupnostih in svetu VIO. Svet VIO in sveti TOZD obsegajo poleg izvoljenih delavcev tudi predstavnike družbene skupnosti in DPO. Svet VIO ima 21 članov. Obravnava in sprejema vsa pomembna vprašanja na ravni delovne organizacije, od planskih dokumentov do samoupravnih aktov, raznih ukrepov za zagotavljanje delovnih pogojev, obravnava poročila o učnovzgojnih rezultatih, razpisuje volitve itd.

Prva predsednica sveta VIO je bila Julka Kučer. Sledile so ji Milka Lasnik, Tanja Cehner in Mira Les. Sedaj vodi svet VIO Anica Kralj, namestnica pa je Nevenka Pader. Nekaj let je deloval še izvršni odbor sveta.

Za izvajanje določenih nalog in področij dela so ustanovljeni odbori in komisije: odbor za stanovanjska vprašanja, komisija za kadrovske zadeve in štipendiranje, komisija za finančno materialna vprašanja, komite za SLO in DS. Poleg teh organov redno deluje tudi odbor samoupravne delavske kontrole. Občasno so bila ustanovljena delovna telesa za razreševanje posamičnih vprašanj, zlasti za sestavo samoupravnih aktov ali priprav drugih gradiv.

Aktiv ravnateljev deluje kot strokovni kolegij in ima včasih tudi značaj poslovnega odbora. Sestaja se tedensko ali 14-dnevno. Obravnava vsa vprašanja s pedagoškega, finančnega, kadrovskega in drugih področij. Oblikuje predloge in stališča za obravnavo v samoupravnih organih na ravni delovne organizacije in TOZD. Po potrebi sodelujejo pomočniki, strokovni sodelavci VIO, predstavniki Zavoda za šolstvo, SO in SIS. Aktiv vodi direktor VIO. Doslej sta to dolžnost opravljala Breda Verstovšek in Janez Meglič.

Aktiv ravnateljev tvorijo: Emil Ribič, Franci Žagar, Jože Krulec, Marinka Marovt, Milan Jezernik, Ivica Čretnik, Branko Djordjevič, Breda Verstovšek, Martina Bevc, Tanja Cehner in Mara Mohorko.

Strokovni pedagoški aktivni veliko prispevajo k stalnemu in organiziranemu usposabljanju ter tako kvalitetnejšemu delovanju v učnovzgojnem procesu, pri uvajanju prenove na razrednih in predmetnih področjih, sprejemanja novih učnih oblik in metod itd. Skupno imamo oblikovanih 25 aktivov in vsi delujejo. Vodijo jih poštvovalni vodje iz vrst izkušenih pedagoških delavcev, pomagajo pa mentorji in pedagoški svetovalci Zavoda za šolstvo. Deluje tudi aktiv svetovalnih delavcev, ki ga trenutno sestavljajo 1 pedagog, 3 psihologinje in 5 socialnih delavk. Poleg občinskih aktivov na ravni VIO in regijskih aktivov delujejo določeni aktivni tudi po šolah in v vrtcu.

Druženopolitične organizacije na ravni VIO delujejo enotno in usklajeno. Osnovne organizacije sindikata so povezane v konferenci osnovnih organizacij sindikata delavcev v vzgoji in izobraževanju. Osnovne organizacije ZKS veže akcijska konferenca, katero vodi predsedstvo te konference. Člani ZSMS iz vrst mladih zaposlenih tvorijo osnovno organizacijo ZSMS iz vseh aktivov po TOZD. Delovanje druženopolitičnih organizacij na ravni VIO in v TOZD niha, odvisno od časa in aktualne problematike.

Prevladujejo vprašanja materialnega položaja delavcev. Vključujejo se v delo samoupravnih organov in izvajanje delegatskega sistema.

Od drugega leta obstoja podeljuje svet VIO na vsakoletnih srečanjih delavcev v vzgoji in izobraževanju »priznanja VIO« kot izraz zahvale in priznanja za uspešno in poštvovalno delovanje v učnovzgojnem procesu ali na drugih področjih delovanja. Več let že čakamo, da bi ustrezna priznanja uvedle samoupravne interesne skupnosti.

Poleg rednih in vzgojnih oblik dela so zlasti v šolah razvite številne svobodne dejavnosti v krožkih, društvih in organizacijah, razredna in šolska samouprava učencev, zadružništvo in hranilništvo, proizvodno delo in poklicno usposabljanje.

Velikega pomena za enotno in racionalno poslovanje DO in TOZD je strokovno izvajanje računovodskih nalog, pravnih zadev in gradbeno-vzdrževalnih del na objektih. Vse te naloge so zaupane delovni skupnosti skupnih služb. Mehanografska obdelava je le pri evidenci osnovnih sredstev in obračunu osebnih dohodkov. Sicer bo potrebno poslovanje še posodabljati. To velja tudi za učnovzgojni proces, saj je občutno pomanjkanje novejših učil in drugih pripomočkov. Odnosi in obveznosti med TOZD in DSSS se urejajo na načelih svobodne menjave dela po samoupravnem sporazumu. Računovodske posle je vodila računovodkinja Metka Veis, za njo pa Andreja Pantelič.

S poštvovalnim in kolektivnim delom vseh zaposlenih kljub številnim težavam, katere smo skozi zapis nekoliko prikazali, dosegamo vzpodbudne delovne rezultate, učni uspeh pa je vsako leto okrog 99 %.

Tanja Cehner

*In ko mi zvezd bo odgovarjal ples
in name bo sijala luna,
naj tiho počí moja zadnja struna.*

18. novembra 1986, dan po njegovem rojstnem dnevu, je umrl naš kolega, prijatelj in dolgoletni ravnatelj glasbene šole Risto Savin Zalec

ZORAN KOVAČ



Tovariš Zoran Kovač se je rodil 17. 11. 1932 v Celju. Na naši šoli se je zaposlil 1. 9. 1962 kot učitelj klarineta, 1. 11. 1962 pa je bil imenovan za ravnatelja in to odgovorno delo opravljal do svoje smrti.

Z osebnim trudom in izredno tovariškim odnosom do kolegov je Zoranu uspelo ustvariti homogen kolektiv, ki je pod njegovim vodstvom razvil glasbeno dejavnost v žalski občini od skromnih začetkov v letu 1962 na zavidljivo raven, tako po obsegu kot kvaliteti. Njegova je zasluga, da imamo danes lastne prostore, njegova je zasluga, da imamo oddelke na Polzeli, Vranskem in v Preboldu, pod njegovim vodstvom si je šola pridobila renome tako v kraju, občini in izven nje. Zadnjih 6 let se je poleg rednega dela z vso požrtvo-

valnostjo posvetil mladinskemu pihalnemu orkestru, ki ga je ustanovil 1980. leta in z njim dosegel zelo lepe uspehe, o čemer pričajo dobljena priznanja. S tem je zelo učinkovito vplival na izvenšolsko kulturno dejavnost in na povezovanje naše šole z javnostjo.

Poleg navedenega si je našel še čas za aktivno delo na družbenopolitičnem področju.

Za svoj izredno širok delokrog in nesebično delo je prejel številna priznanja kot so:

Red dela s srebrnim vencem, Priznanje Vzgojnoizobraževalne organizacije Žalec, Savinovo priznanje, srebrni znak OF in druga, ki pa seveda ne morejo odtehtati njegovega vloženega truda.

Preostane nam le, da smo mu globoko hvaležni za vse, kar je storil za nas in naš kraj.

Spomin nanj bo naša svetinja,
njegovo delo bo naš vzor!

Neža Maurer

MOJA ŠOLA

Tako pravimo ljudje v kasnejših letih tisti zgradbi, v katero so nas некоč pripeljali starši v želji, da nam duša zraste in razpre krila.

Prvi dnevi:

Učitelj 1. razreda, gospod Polanec, je iz barvastega papirja izrezljal zvezdice, detelje, žoge in trikotnike. S pritiskači jih je pritrdil na klopi. Vsakemu prvošolcu je pokazal njegov znak in rekel: »Tu je tvoj prostor.« Pred menoj je žarel belocvet z rumenim očesom. Videla sem, kako gleda za menoj po razredu in me pokliče v klop, ko zazvoni.

Pot v šolo:

Čudno, a res — od doma do šole je bilo mnogo bliže kot nazaj. Vedno smo hodili v skupini, klicali in čakali smo drug drugega. Iz Kopanka nas je bilo največ osem. Spotoma so dotekali novi šolarji kot potočki v strugo.

Po mene je prihajal Franci. Čez domači prag sem odhajala, ko je zvonilo sedem in v vseh letih sem le enkrat zamudila pouk (začenjal se je ob osmih). Bila je zima. Otroci smo hodili po skorji zmrzlega snega in zgodilo se je, da je neka torba zdrsela po gladki površini z vrha Sevškovega hriba v Slatine. Ne vem več čigava. Vem samo to, da smo se vsi veselo oddričali za njo. Tako lepo nas je neslo po blesteči, zmrzli belini!

Prvi in drugi razred sta imela pouk do pol enajstih in ob toplih dneh smo najmanjši dobro uro čakali tretji in četrti razred pod veliko tepko na Sevcu. Skupaj smo šli do Mačevih smrek in se tam na klancu igrali še kakšno uro, da sta nas dohitela peti in šesti razred. Zdaj šele so se začele prave igre! Domov smo se vračali vsi lepo skupaj, kot se spodobi.

Okupacija:

Prve dneve v nemški šoli nismo razumeli niti besede. Mlada učiteljica v »dindrlnu« in z vencem kit okrog glave nas je vodila okrog kot sveti Frančišek živali. Kazala je s prstom: kamen, hišo, plot, jablano, mačko — in počasi izgovarjala tuje besede. Blejali smo za njo kot čreda ovac. Bilo je malce ponižujoče in smešno.

Húdo je prišlo kasneje. Naročili so nam, naj prinesemo v šolo slovenske knjige, šolske in tudi druge. Verjeli smo, da se bomo tako laže sporazumevali. Naša vera je bila prazna. Ves dopoldan je nadučitelj drugo za drugo metal slo-

venske knjige na ogenj v veliko, zeleno peč v takratnem petem razredu, kamor so nas nagnetli. Zrak je postajal vse bolj vroč in zadušen. Odprli smo okna. Zunanaj so se preletale ptice. Nas so zamejila vrata, stene in strah. Tisto dopoldne se je zadušila in zgorela moja otroška zaupljivost. Najbrž se je ostalim učencem godilo podobno.

Osvoboditev:

Maja 1945 sem spet šla v šolo na Polzelo, čeprav sem prej že leto dni bila prosta pouka: poleti sem hodila z mamo na dnino, pozimi pletla in kvačkala.

»Boš večno hodila v osnovno šolo?« me je vprašal učitelj — zdi se mi, da se je vrnil isti, kot me je učil v prvem razredu.

»Kaj pa naj? Ne znam niti slovenske slovnice.«

»Pojdi v Žalec, naredi tečajje čez gimnazijo. Že tako si dosti zamudila.«

Oblilo me je vroče in zagledala sem pred seboj pot, kot bi mi jo bil pokazal s prstom. Istočasno sem se začela tresti od strahu... Samo ta šola je moja. Kot dom je. V Žalcu ali Celju ali še dlje — nikjer več ne bom doma.

Vrnitev:

Po nekaj manj kot štiridesetih letih sem se vrnila. Za sabo sem imela leta šolanja in službe in nad 400 literarnih nastopov po šolah, kulturnih domovih, na prireditvah. Pa sem se bala, kot bi se pripravljala na prvo javno srečanje. Saj je bilo prvo... z mojo šolo. Pamet je vedela, da so zdaj otroci drugi, da ni več nobenega nekdanjih učiteljev; morda me bo slučajno prepoznal kakšen sošolec. Toda — to je še vedno moja šola. Učenka s torbo na rami sem stopala skozi ta vrata in na kamnitih stopnicah sem si do kosti prebila prstanec na desnici: zašel je med steklenico in kamen. Kako naj otrok nastopa pred otroki?

Bratranec me je spremil. Učitelji in učenci sedanje polzelske šole so ob srečanju pripravili eno najlepših prireditev, ki je prepričala otroka v meni, da se ni treba bati: naj kar pove, kar čuti in zna. Spremenila sem se v besede. Stekle so žuboreče in lahko kot Savinja.

Polzelska šola je danes dozidana, spremenjena, pred njo ni več topolov. A to je vseeno. Spet prihajam vanjo kot domov, spet sem njena učenka, ki sedanjim učencem pripoveduje pesmi in zgodbe.

Črno na belem:

Lani me je v Celju na osnovno šolo »I. celjske čete« prišla poslušat sivolasa, drobna žena. Njene ljubeče, izkušene oči so preletele zbrane otroke in se ustavile na meni. Podala mi je valjast zavitek:

»Lej, tole sem rešila takrat, ko so nas podjarmili Nemci. Shrani ti.« Bila je razrednica IV. razreda osnovne šole Poizela, šolsko leto 1940/41. V tretjem in četrtem razredu nas je učila Vida Jagodič. Imela nas je rada in je naredila vse, da bi se čim več naučili. Posebej sem si zapomnila, da nas je peljala celo gledat tiskarno v Celje. Zdaj mi je podarila črno na belem spomin na mojo šolo, sošolke in sošolce. Pod zaporedno številko 15 sem zapisana: učenka Neža Maurer.

Dragi bralci!

Včasih je tisto, kar človek napiše, tako daleč od njegovega vsakdanjega življenja, da morda ne najdete zveze. A saj je ni treba iskati. Vzemite, kar je najbližje vašemu življenju, željam, hotenjem: Zapolnite vsakdanjo praznino s strastjo v mojih verzih, izpojte svojo ljubezen z mojo pesmijo, izjokajte svoje razočaranje ali ponižanje z mojimi besedami.

In še bo ostalo vedrih kitic, hudomušnih knjižic za vesele ure manjših in odraslih otrok.

Naj naštejem, kaj je ta leta od prejšnjega SAVINJSKEGA ZBORNKA izšlo novega pod mojim imenom; najprej za odrasle bralce.

1983 je v srbohrvaščini (prevod Valerije Skrinjar-Tvrz) izšel izbor iz mojih dotedanjih pesniških zbirk. Naslov knjige U SLUŽBI ŽIVOTA.

1984 je izšla nova zbirka TEJ POTI SE REČE ŽELJA: pesmi v njej vsaka po svoje izpovedujejo, da je želja, hrepenenje najmočnejša vzpodbuda v življenju.

1987 je izšlo DREVO SPOZNANJA; raslo je počasi, kot pač rastejo drevesa. Iz osebnega življenja in osebnih izkušenj se je razraslo v medčloveške odnose, zajelo bivanje in boj za premoč na zemeljski obli in v veselju. Natančneje: pesmi so nastale kot vzporednice grafikam Vojka Svetine, ki s pretanjenimi črtami, razumsko ostro upodablja ista usodna vprašanja človeškega sožitja in obstoja.

Naštela bom še zbirke za otroke, kolikor jih ni bilo v SAVINJSKEM ZBORNIKU V.

1980 — KOSTANJEV ŠKRATEK, hudomušna miniaturka z bogatimi ilustracijami (Ančka Gošnik-Godec).

1981 — BELI MUC — knjiga je deloma izbor dotedanjih najboljših otroških pesmi, deloma so dodane nove (ilustracije Kostja Gatnik).

1985 — KADAR VANČI RIŠE — nove pesmi, deloma celo nov način podajanja: verzi tokrat rišejo vsakdanja dogajanja iz otroškega sveta (ilustracije Ančka Gošnik-Godec).

1986 — TELEVIZIJSKI OTROCI — zbirčica izrazito kratkih, nagajivih pesmic (ilustracije Milan Bizovičar).

1987 — UH, KAKŠNE LAŽI — pesmi o eksotičnih živalih skozi oči in izkušnje današnjih otrok, ki so prepričani, da je že ves svet ukročen (ilustracije Ančka Gošnik-Godec).

K tej béri dodajam še dve knjigi in eno knjižico prevodov iz srbohrvaščine: 1981 NAROBÉ PRAVLJICE Zorana Popovića; 1982 KAM POTUJE CESTA Valerije Skrinjar-Tvrz; 1986 KANARČEK V KLOBUKU Dragiše Penjina.

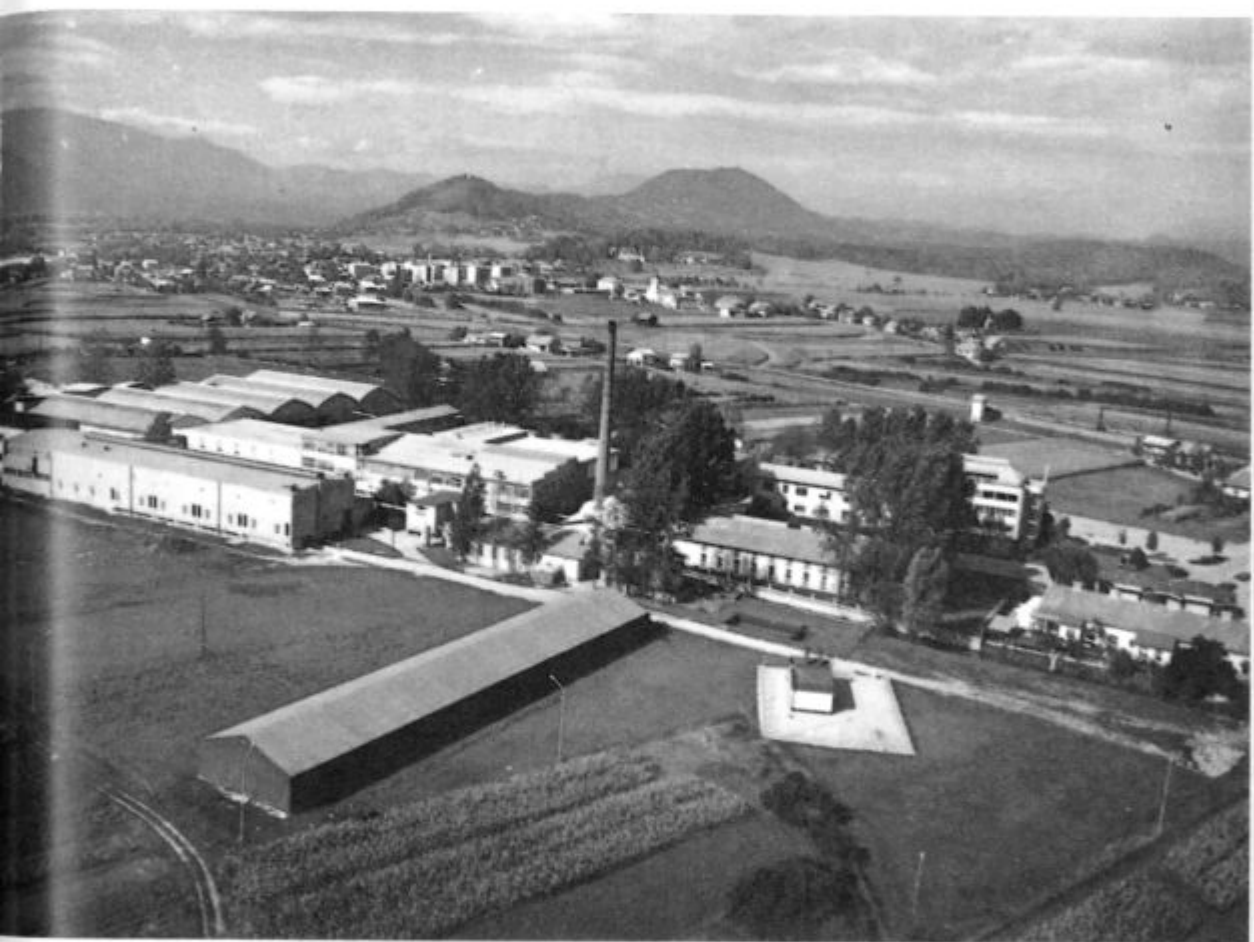
In kaj nastaja? V tisk sem oddal zbirko pesmi o čustvenih odnosih staršev in otrok — predvsem matere in otrok — pod naslovom OD MENE K TEBI. Pripravljeno imam zbirko protivojnih pesmi SMRT NAPRODAJ. Pred izidom pa je dvojezična zbirka otroških pesmi (slovenščina — srbohrvaščina) TRAZIM, TRAZIM KUKAVICU.

Želela sem naštetu tudi pripravljeno in sprejeto za izdajo, kajti v sedanjem kriznem času je izid knjige že nekaj podobnega kot nagrada.

O PISANJU IN KNJIŽEVNIKIH

Književniki smo veliki individualisti, vsak po svoje delamo, po svoje mislimo. Vsi pa pošteno mislimo za našo družbo, za našo skupnost in, če hočete, za naše bratstvo. Ker pa smo književniki individualisti, je pravzaprav z nami zelo težko manipulirati, težko nas je prevzgajati, ne da se nas vpreči. Kadar pa gre naši skupnosti težko, smo ji pravzaprav opora. Kajti tisti, ki sam trdno stoji, se ga tudi ne da podreti.

(Z Gorenjskega srečanja pisateljev in pesnikov; obj. v Gorenjskem glaslu, 5. februarja 1988.)



Pogled na Polzele - tovarno nogavic, v ozadju panorama Polzele

60 LET TOVARNE NOGAVIC POLZELA

Le najstarejši krajan Polzele in okolice še tu in tam uporabljajo imeni zgornja in spodnja tovarna, pri čemer mislijo na tovarno pohišstva GARANT kot zgornjo in tovarno nogavic POLZELA kot spodnjo tovarno.

V preteklosti sta bili to sestriški tovarni, saj sta imeli isti proizvodni program in istega lastnika — od tod ločevanje, potrebno tudi v vsakodnevnih zasebnih pogovorih o lokacijah njiv, travnikov, bivališč, dogodkov ali mesta zaposlitve.

Gradnja spodnje tovarne se je pričela leta 1903, leta 1906 so pognali vodno turbino, leta 1909 pa so poglobili in deloma izravnali Strugo.

V obratu so v glavnem obdelovali les v ploščice, merila pa so izdelovali v zgornji tovarni in v podobni tovarni pri Dunajskem Novem mestu.

Ni povsem jasno, kako je podjetje prešlo v last delničarjev našega porekla, le 30. 11. 1926 je zabeležena uradna sprememba dejavnosti z nazivom POLZELA tovarna navadnih in tkanih pletenin, d. z. o. z. na Polzeli.

Po mnogih transakcijah delničarjev, predvsem lesnih trgovcev, sta 1. 7. 1927 postala izključna lastnika spodnje tovarne tujca Albert in Teodor Reiser. Teodor Reiser je bil tudi lastnik tovarne nogavic v Klokočovu na Moravskem — sedaj ČSSR. Šele ta moža sta natanko vedela, kaj hočeta, kajti po razsulu Avstro-Ogrske je v novi državi nastalo pomanjkanje vseh vrst potrošnega blaga, med drugim tudi nogavic. Torej nogavice!

Prve delavce so sprejeli jeseni leta 1926. Ker še stroji niso prispeli, so moške uporabili za adaptacijska dela, ženske pa so se priučevale reparaturi (repariranju — popravljanju manjših napak) nogavic, ki so jih dostavljali iz matične tovarne iz Klokočova, od koder so bile tudi instruktorice. Prvi stroji so prispeli spomladi 1927. Bili so rabljeni stopalni stroji Standard, Ideal in robkovni stroji. Verižkali so na ploskih strojih na nožni pogon. Za barvanje so uporabljali lesene kadi, za oblikovanje pa primitivne celice, podobne omaram za delovne obleke. Kotlarno so adaptirali v letih 1928/29, v istem času so zgradili tudi 47 m visok dimnik.

Januarja 1934 so prispeli prvi cotton stroji za pletenje ženskih nogavic iz umetne svile, kar je znatno povečalo in dopolnilo proizvodni program.

V letih od 1927—1934 so bile izvedene vse potrebne adaptacije zgradb, rešeni energetski viri, zgrajene čistilne naprave za tehnološko vodo in odplake. Prehod iz lesne stroke v tekstilno je bil končan.

V samem začetku je bilo zaposlenih približno 60 delavcev, ki so proizvedli 500 parov nogavic dnevno, kaj kmalu pa 130—250 delavcev s proizvodnjo 4000—6000 parov dnevno. Firma je pod zaščitnim znakom A.R.K. (Albert Reiser Klokočov) kmalu dobila zaslužen ugled.

Kljub splošnim neugodnim gospodarskim razmeram po letu 1930 je podjetje očitno poslovalo uspešno.

Do leta 1934 se je, kot že rečeno, opremljalo z izrabljenimi in zastarelimi stroji iz matične tovarne v Klokočovu. Temu obdobju bi lahko rekli čas tipanja za vlagatelje kapitala. Da pa je podjetje očitno stalo na trdnih nogah, priča nabava novih najmodernejših, a zelo dragih strojev v letih 1939 in 1940.

Po podatkih je leta 1938 bilo zaposlenih 49 moških in 274 žensk ter 32 mladostnikov. Med zaposlenimi je bilo 5 uradnikov.

Doba okupacije ni prinesla podjetju bistvenih sprememb. Tovarna je delala naprej, tudi za vojaštvo, vendar s precej manj ljudmi. Nekateri so bili odpeljani v taborišča, drugi prisilno mobilizirani, mnogi pa so pozneje odšli v partizane.

Po osvoboditvi je vlada LRS dne 7. julija 1945 proglasila tovarno kot državno podjetje ter ga 22. 8. 1947 registrirala in sklep objavila v Uradnem listu LRS. Tovarna je zaposlovala 350 delavcev, ki so proizvedli 1.862.000 parov nogavic letno, pretežno le moške pa tudi ženske nogavice iz bombaža.

Sicer pa so bila prva povojna leta zelo težka. Pomanjkanje strokovnjakov, posebno pa še pomanjkanje surovin je povzročilo, da v tovarni ni bilo dela. Zato so morale delavke večkrat oditi na razna pomožna dela — odstranjevanje ruševin, dela na obnovi cest in podobno.

Državni administrativni organi, ki so upravljali podjetje, so si prizadevali, da bi razširili proizvodnjo. Sklep takratnega ministrstva je bil, da se vsa proizvodnja standard nogavic tako so takrat imenovali bombažne in volnene nogavice skoncentrira na Polzeli. Stroji za ženske fine nogavice, takratni koton stroji, pa naj bi se prestavili v tovarno nogavic Savlje pri Ljubljani. Zato so v letu 1949 prispeli najrazličnejši rabljeni stroji. Barthonia, Invincible, Groser, Komet knitter. Od kotonskih strojev pa so samo en stroj razmontirali, a ga potem niso znali več sestaviti in kotonski stroji so ostali na Polzeli. Leta 1950 je bil izvoljen prvi delavski svet. S tem se je začela pot samoupravljanja, kar je bilo sicer revolucionarno dejanje, vendar praktično zelo skromen odmik od prejšnjega stanja. V začetku petdesetih let so pričeli s prvimi preizkusi s sintetičnimi materiali tudi v nogavičarstvu. Sledilo je vse večje povpraševanje po ženskih finih sintetičnih nogavicah brez črte.

Zato je tudi proizvodnja iz leta v leto naraščala in dosegla leta 1957 z 479 zaposlenimi 3.100.500 parov nogavic. To pa je tudi vse močnejše pogojevalo zamenjavo zastarelih strojev z novimi, sodobnimi pletilnimi stroji. To leto so sprejeli prvo perspektivno odločitev za rekonstrukcijo tovarne. Zgrajeni so bili prostori za previjalnico in modernizirana standard pletilnica. Ta letnica pomeni tudi prvo, čeprav še neznatno poseganje na mednarodni trg z zamenjavo izrabljenega strojnega parka. Leta 1958 so uvozili iz Italije prve, takrat najmodernejše stroje za pletenje moških in ženskih nogavic — Tricolor in Santoni, dve leti kasneje pa še pletilne stroje znamke Kovo iz Češkoslovaške za pletenje moških vzorčastih nogavic. Naslednja faza rekonstrukcije je sledila leta 1960 in 1961. V tem času je bila tovarna eno samo gradbišče. Stare objekte je bilo potrebno porušiti in na njihovem mestu zgraditi nove, svetle in prostorne hale.

Ponekod je bilo možno preseliti stroje drugam, spet drugje pa se je proizvodnja odvijala med zidarskimi podporniki, tako rekoč pod milim nebom. Nabavljeni so bili novi pletilni stroji: Univerzal, Super, Imperial Liba in dodelavni šivalni stroji. S takšno strojno opremo se je bistveno skrajšal postopek izdelave moških in ženskih nogavic, izboljšala kvaliteta in povečala proizvodnja. Tako so v letu 1961 proizvedli 3,529.390 parov nogavic, zaposlenih pa je bilo 519 delavcev.

Posebej pomembno je leto 1962, kajti v tem letu je POLZELA podpisala petletno pogodbo z inozemskim partnerjem, kanadsko firmo POLEX AG. S to pogodbo se je POLZELA prvič resno vključila v mednarodno menjavo. V okviru jugoslovanske proizvodnje nogavic je bil to prvi pogodbeni odnos z vlaganjem tujega kapitala v obliki opreme, repromateriala in moderne tehnologije v skupni vrednosti 1,873.580 USA dolarjev. Od tega je bila vrednost strojne opreme 737.350 dolarjev, ki pa je bila v celoti odplačana z izvozom nogavic. POLZELA je na podlagi te pogodbe podvojila strojno opremo in s pomočjo inozemskega partnerja uvedla v proizvodnjo najnovejšo tehnologijo izdelave nogavic.

S tem se je število zaposlenih že leta 1963 povečalo na 820 delavcev, proizvodnja pa se je podvojila na 7,400.000 parov nogavic. Da pa izpolnjevanje pogodbenih obveznosti ni bilo tako enostavno, nam pove dejstvo, da so v tem času uvedli štiriizmensko delo. To je bila zelo težka naloga za zaposlene žene in matere. Delati vse sobote in nedelje, podnevi in ponoči, samo da bo dobava nogavic v dogovorjenih rokih izvršena, je predstavljalo veliko obveznost kolektiva.



Pletilnica ženskih nogavic

V letu 1965 je 855 zaposlenih izdelalo že 12,883.750 parov nogavic. Do konca pogodbenega posla leta 1968 se je s sprotnim dopolnjevanjem strojne opreme iz Italije — pletilni stroji OMC — in ZR Nemčije — dodelavni stroji za barvanje in oblikovanje nogavic Colorplast — ter s povečanjem števila zaposlenih na 900 delavcev — povečala količinska proizvodnja na 15,000.000 parov nogavic.

Prenehanje pogodbene obveznosti do firme POLEX pa ni pomenilo za POLZELO tudi prenehanje in zaključek aktivnega delovanja na domačem in tujem tržišču. Še naprej je prevladovala potreba v napredovanju tehnologije in s tem tudi stalno spremljanje dogajanj v razvitih deželah.

Izkušnje iz preteklih let in poznavanje oziroma stalna prisotnost v zvezi z novostmi na zunanjem tržišču so POLZELI omogočili, da je leta 1969 prva v Jugoslaviji izdelala lastni izdelek — žensko fino hlačno nogavico. Ta novost je ponovno terjala preusmeritev proizvodnje, ki je bila začrtana s srednjeročnim proizvodnim programom za obdobje 1971—1975. Ponovno so se pojavile potrebe po dodatnem investiranju, saj je bilo potrebno proizvodnjo dopoljevati z najnovejšo zahodno tehnologijo in opremo, ki je POLZELO postavila po kvaliteti in fizični produktivnosti na nivo najboljših evropskih proizvajalcev. Prav v tem obdobju je bilo zamenjane več kot polovica strojne opreme. Nabavljeni so bili pletilni stroji Merz, šivalni stroji, aparati za barvanje in oblikovanje nogavic in avtomati za pakiranje nogavic. Vse to je bilo kupljeno v ZR Nemčiji.

Poleg velike usmerjenosti v uvoz opreme, ki na domačem trgu ni bila dosegljiva, je bilo potrebno uvažati tudi kvalitetnejše preje, da bi lahko dosegali kvaliteto izdelkov za izvoz in domači trg. Zato ni naključje, da je POLZELA 1972. leta sklenila večletno pogodbo za dobavo fine preje, imenovane cantrece, in elastomernih niti — lycra s firmo DU PONT s sedežem v Švici.

V tem času se je število zaposlenih povečalo na 987 delavcev, ki so proizvedli 17,872.000 parov nogavic letno. Prostorska stiska v proizvodnih prostorih je narekovala izgradnjo hale — dva loka v površini 2000 m², kamor so prestavili vse pletilne stroje za ženske fine nogavice in hlačne nogavice. Tako je bila veriga tehnološkega postopka izdelave ženskih hlačnih nogavic zaokrožena in notranji transport je bil s tem zmanjšan za več kot 50 %. V letu 1975 pa je bilo že 1200 zaposlenih delavcev, ki so proizvedli 26,000.000 parov — komadov nogavic in hlačnih nogavic. V tem času je prišlo do preoblikovanja samoupravne organiziranosti. Z referendumom so se izrekli za TOZD ženske nogavice, TOZD moške nogavice, TOZD pomožne dejavnosti in delovno skupnost skupnih služb. Vključevanje v izvozne posle je pomenilo za delovno organizacijo novo kvaliteto dela, obenem pa tudi dragocen vir informacij o stopnji tehnološkega razvoja nogavičarske industrije na zapadu, kakor tudi novi modni trendi v svetu.

Tako sta bili v letu 1976 zgrajeni nova upravna zgradba in trgovina JELKA ter nabavljen računalnik SPERRY UNIVAC 90/30, v letu 1978 pa je bila zgrajena nova moderna barvarna in oblikovalnica. S tem so bili izpolnjeni osnovni pogoji za zahtevnejše tehnološke postopke dodelave in obdelave nogavic.

Nadaljnja začrtana pot je bila predvsem v pospeševanju izvoza, najsi bo to klasičnega izvoza ali dodelavnega, tako imenovanega lohn posla. Tako je v letu 1983 bilo zaposlenih še vedno 1200 delavcev, ki pa so proizvedli 38,200.000 parov — komadov izdelkov. POLZELA se je ves čas vključevala v najrazličnejših oblikah v mednarodno menjavo, zavedajoč se pri tem, da je mogoče zadovoljiti tržišče le s kvalitetnimi izdelki, iskanim asortimanom in sprejemljivimi cenami. Večanje izvoza je omogočilo tudi širjenje proizvodnega asortimana. To

je narekovalo v letih 1984 in 1985 nabavo novih 147 pletilnih strojev deloma že z elektronskim krmilnim sistemom. S tem pa je bila dana možnost izdelave bombažnega športnega programa in pa specializiranega programa otroških nogavic, ob dejstvu, da je najmočnejši program POLZELE izdelava ženskih nogavic in hlačnih nogavic, ki obsega kar 80 % celotne proizvodnje.

Vse težji ekonomski pogoji gospodarjenja so narekovali, da je bila v letu 1986 zopet izvršena samoupravna reorganizacija in sicer v enovito delovno organizacijo.

Jubilejno leto 1987 pa pomeni tudi nekakšno prelomnico v proizvodnji nogavic. V tem letu se je pričela proizvodnja — konfekcija hlačnih nogavic na tako imenovani CONNECTION liniji.

Ta način konfekcije — izdelave pomeni nekakšno malo revolucijo v zgodovini nogavičarske proizvodnje. V to linijo sta namreč vključena dva robota. Ta dva robota, oziroma kompletna linija, pomenita povečano produktivnost v razmerju 1 : 4.

Vsa povojna leta so v tovarni skrbeli tudi za družbeni standard. Sistematično namenjajo skrb zdravstvenemu varstvu delavcev, prevozom na delo, reševanju stanovanjskega vprašanja in varstva otrok.

Kar 280 družin živi v stanovanjih, ki so last POLZELE, 500 članom kolektiva pa je bilo dodeljeno posojilo za gradnjo ali adaptacijo stanovanjskih hiš v zasebni lasti. Organiziran avtobusni prevoz koristi 600 delavcev iz bližnjih naselij. Delavci Polzele razpolagajo s 118 ležišči v počitniških domovih in prikolica. Pred leti je POLZELA prispevala 70 % sredstev za obnovo kulturnega doma, pa tudi sicer prispeva za kulturno dejavnost v tovarni in kraju. Športniki tekmujejo v občinskih sindikalnih igrah.

Samoupravni organi pa vselej tudi s širokim razumevanjem gmotno podpirajo težnje krajevnih skupnosti, iz katerih prihajajo na delo njihovi zaposleni.

Marinka Ribič

V KOLESJU ČASA

*Neslišno vrte se časovna kolesa,
nam kronike pišejo, kakšen je čas,
čuda prihajajo izpod peresa,
dela in trudi se vsak izmed nas.*

*Se polnijo časnikov dolge kolone,
vse se napiše do zadnje strani,
kako tam na vzhodu polnijo kanone,
kako po vsem svetu po nafti smrdi.*

*Kje pada standard, kako mi živimo,
in kje so potresi, poplave, vojské,
kako naše cene vse kvišku drviyo,
kdaj bomo rekli: »Tako več ne gre!«*

*Na dnevnem programu so zdaj sporazumi,
razgovori, zmenki podolgem, počez,
sedanjega časa sijajni izumi,
saj kar ni verjetno, da vse to je res.*

*Vesolje prostrano človeštvo osvaja,
tekmuje z raketami vzhod in zahod,
upanja malo zemljanom ostaja,
pa bodi tovariš ali gospod.*

*Razvija brezglavo se industrija,
da zemlji že daje svoj strašni pečat,
v zrak, reke in morja gre vsa svinjarija,
bo treba res druge planete iskat?*

*Stavke pri nas in drugod se vrstijo,
delavci hočejo boljše živeti,
eni se kar na napakah učijo;
čudno ustvarjen ta naš je planet!*

*So v Beogradu našem pred kratkim se zbrali,
zunanji ministri balkanskih dežel,
da skupne probleme bi reševali;
morda bo novi nam veter zavel?!*

*A vse dogodke so zatemnili
uspehi skakalcev. Matjaž Debelak —
ko prsi so bron in srebro okrasili —
postal je največji savinjski junak.*

*Tudi Mateja, naš »Darling« stoletja,
olimpijsko je dobila srebro,
bilo je radosti, plesa in petja,
takega slavja zares še ni b'lo.*

*Sportniki naši so res zablesteli,
vsi smo ponosni na njihov uspeh.
Da še v gospodarstvu bi take imeli !!!
Ušli bi tej krizi na hitrih smučeh.*

Drago Košmrlj

MLADINSKO KMEČKO GIBANJE V SAVINJSKI DOLINI IN NA ŠIRŠEM CELJSKEM OBMOČJU

Sredi dvajsetih let, torej kmalu po prvi svetovni vojni, se je po slovenskih vaseh — pretežno po vsem ozemlju takratne Slovenije — ki je bila v okviru Jugoslavije, pojavilo posebne vrste mladinsko kmečko gibanje pod imenom Društvo kmetških fantov in deklet.

Prav za leta po prvi svetovni vojni je bil — podobno kot za mnoge druge dežele: Poljsko, Češkoslovaško, Bolgarijo, in druge — tudi za Jugoslavijo in hkrati za Slovenijo, značilen pojav takoimenovanega agrarnega gibanja. Tega so posebljale dokaj močne kmetške stranke, ki so skušale uresničiti težnje kmečkega ljudstva, da dobi več besede pri vodenju državnih zadev v prid kmečkemu človeku. V Jugoslaviji je bila najmočnejša politična sila te vrste Hrvaška kmečka stranka, ki jo je vodil Stjepan Radić. Bila je nekaj let poglavitna opozicijska sila v državi vse do vstopa Stjepana Radića v vlado, leta 1925. Vendar je bila Radićevega politika še naprej trn v peti velesrbski monarhistični vladavini, kar je pripeljalo do znanih dogodkov, strelov v beograjski skupščini leta 1928, ki so po eni strani prinesli smrt voditelju hrvaških kmetov, po drugi strani pa so pomenili uvod v šestojanuarsko diktaturo leta 1929.

V Sloveniji se je kmalu po prvi svetovni vojni tudi pojavila posebna kmetška stranka, Samostojna kmetška stranka pod vodstvom Ivana Puclja. Vendar je pojav te stranke pomenil zgolj načrtno nasprotno utež liberalne stranke proti prevladujoči Slovenski ljudski stranki.

V zgodovini slovenskega kmečkega gibanja pomeni važno prelomnico leto 1924. Tedaj se je na političnem in kulturnem prizorišču slovenske vasi pojavila nova organizacija, ki je imela za cilj zajeti v svoje vrste vso kmečko mladino. Četudi ne gre zanikati, da je ta organizacija kmečke mladine bila zlasti spočetka dokaj močno naslonjena na Pucljevo kmetško stranko, pa bi bilo napačno trditi, da je bila neposredna podružnica oziroma dejanski podmladek te stranke. Resnica je, da je nova organizacija kmečke mladine, ki si je nadela ime Društvo kmetških fantov in deklet, zrastle in vstopila v življenje slovenske vasi kot samoniklo in za tiste čase povsem novo gibanje. Pobudniki ustanovitve kmečkega mladinskega gibanja so bili nekateri študentje, ki so izšli iz takrat delujočega akademskega društva Njiva. Njihov cilj je bil spodbuditi kmečko mladino po vaseh, da si postavi lastno organizacijo, ki jo bo sama vodila in upravljala in ji sama določala vsebino ter cilje delovanja.

Seme je padlo na plodna tla; po prvem društvu v Brezovici pri Ljubljani se je že 1924. leta pojavilo po Sloveniji kar 13 podobnih društev. Njihovi izvoljeni predstavniki so na ustanovnem občnem zboru leta 1924 ustanovili svojo krovno organizacijo Zvezo društev kmetских fantov in deklet, s sedežem v Ljubljani. Zdaj so društva kmečke mladine že začela delovati kot organizirano gibanje, ki je od vsega začetka kazalo težnjo postati vseslovenska organizacija kmečke mladine. Ena bistvenih novosti Zveze kmetских fantov in deklet je bila v tem, da je šlo za prvo kmečko mladinsko organizacijo, ki je bila in tudi hotela ostati samostojna in neodvisna, ne pa prirepek te ali one politične stranke ter igrača v političnih špekulacijah posameznih strank.

Zakaj je novo mladinsko kmečko gibanje tako hitro pognalo trdne korenine med slovenskim kmečkim prebivalstvom? Odgovor je bil očiten iz same gospodarske, družbene in politične pa tudi kulturne stvarnosti, ki je v vsem medvojnem obdobju dajala pečat življenju na vasi. Med kmečkimi množicami je dozorevalo spoznanje, da nobena meščanska stranka, naj se kaže v kakršnikoli preobleki ali s katerimikoli političnimi programi, ni sposobna zastopati in braniti dejanskih interesov kmečkega človeka. Državna oblast je svojo politiko gradila na izkoriščanju kmečkega ljudstva in zvrčala na njegova ramena vse večja bremena. Slovenska vas je bila spričo tega obsojena na vse hujše razslojevanje, ko se je množilo število zlasti mladih ljudi brez zaslužka in brez pogojev za gnotni in kulturni razvoj. Nezadovoljstvo kmečkih ljudi je takoj po prvi vojni zlasti spodbujalo razočaranje ob pričakovanjih objubljenе agrarne reforme, ki naj bi dala revnim kmetom in tistim brez zemlje odvzeto posest veleposestnikov. Agrarna reforma je bila polovična in je še naprej ščitila veliko po-



Tekma koscev in grabljic v Sv. Juriju (Taboru) leta 1932

sest. Namesto v kmetove je prišlo dokaj zemlje v roke raznih družb in državnih ustanov. Reforma se ni dotaknila enega največjih bogastev — gozdov, ki so ostali še naprej v rokah starih lastnikov ali pa prešli v državno last.

Da bo mera polna, je proti koncu dvajsetih let kruto posegla v življenje kmeta težka gospodarska kriza, katere vidna posledica je bil občuten padec cen kmetijskih pridelkov in je zato boben kaj pogosto pel po slovenskih vaseh.

Podoba stanja v predvojni Jugoslaviji bo celovita, če omenimo še narodnostno zatiranje slovenskega človeka s strani velesrbske buržoazije, kar je spravljal slovenskega kmeta v še bolj podrejen položaj in v še večje izkoriščanje.

Iz takih razmer se je torej porodila misel o ustanovitvi nove, samosvoje organizacije kmečke mladine, ker je le mladina sposobna oprijeti se vsega, kar je novo, napredno in borbena. In taka naj bi bila organizacija kmečke mladine. Njeni ustanovitelji so izhajali iz povsem drugačnih stališč, kot je bila dotedaj praksa političnih strank med kmečkim ljudstvom. Geslo je bilo: Nosilec gibanja kmečke mladine sta kmečki fant in dekle sama. Mladina po vaseh naj se osvobodi vsakega tutorstva, sama naj si gradi organizacijo po svoji meri in svojih hotenjih. Sama naj si določa programe dela in izbira voditelje. »Stali smo na stališču«, je zapisal eden izmed ustanoviteljev društev kmetijskih fantov in deklet Stane Tomšič, »da mora biti v naši organizaciji nosilec vsega življenja kmetijska mladina sama. Tudi v tem naj se bistveno razlikuje od ostalih organizacij, v katerih je naš kmetijski človek vedno več ali manj le predmet društvenega udejstvovanja. Takoj v začetku smo poudarili načelo, da morata biti kmetijski fant in dekle samostojna delavca-stvaritelja, saj je samo tako mogoče ustvariti nov rod, kakršnega potrebuje naša vas za svoj prerod.«*

Četudi so bile razmere po različnih delih Slovenije različne, je vsekakor kmečka mladina povsod enako čutila težo neenakopravnosti, zapostavljanja, potiskanja na rob družbenega in političnega dogajanja, in je zato povsod gojila enake želje po izobrazbi, po samostojnem urejanju svojega življenja, po boju za lepše, naprednejše in kulturnejše življenje.

Za delovanje društev kmetijskih fantov in deklet je bilo prav zato že od njihovega nastanka značilno, da je v njihovi organizaciji obstajala demokratičnost, da društva niso zapirala vrat nikomur, ne glede na njegovo svetovno-nazorsko prepričanje. Tudi pripadnikom nekmetskih poklicev, raznim obrtniškim sinovom in izobražencem, je bilo omogočeno članstvo v društvih. Njihovo delovanje je preveval duh tovarištva, vzajemnosti, in enakopravnosti vseh članov ne glede na spol. Povezovala jih je skupna kmečka zavest o samostojnosti in prizadevanju za dvig njihove izobrazbe, za razvoj prosvetnega in kulturnega dela na vasi. Vidno vlogo je pri tem njihovem delu opravilo glasilo Gruda, ki je začela izhajati že leta 1924. Mesečnik je postal tako najbolj dragoceno zrcalo, ki je odsevalo hotenja, napore, boje in ustvarjalne sile mladega kmečkega rodu.

Številčna rast društev kmetijskih fantov in deklet pozna dve obdobji. V prvi od leta 1924, ko je nastalo prvo društvo, pa vse tja do leta 1932 ugotavljamo razmeroma počasno rast društev. Značilno pa je, da je prav v tej dobi seme novega mladinskega gibanja padlo prav na vse dele Slovenije. Bilo je to obdobje organizacijskega utrjevanja in še posebej idejnega oblikovanja organizacije

* Stanko Tomšič: Iz spominov na naš začetek, Gruda 1934, str. 125

kmečke mladine, ki je prav v tem času doseglo svojo dokončno podobo. Veliko delo pri idejnem in organizacijskem oblikovanju Zveze kmetijskih fantov in deklet je opravil Janže Novak, eden najvidnejših idejnih voditeljev Zveze.

Sedemnajstletna doba, kolikor je trajalo delovanje društev kmetijskih fantov in deklet, ni tolikšno, da bi lahko rekli, da je organizacija dosegla vrhunec svoje rasti, pa vendar je to obdobje izpričalo, kako bogato, vsakovrstno, zagnano, predano in koristno je bilo delovanje Zveze kmetijskih fantov in deklet in v njej včlanjenih društev.

Kulturnoprosvetno delo je obsegalo med drugim; prirejanje članskih in javnih sestankov, predavanj in zborovanj, kjer so prišla na vrsto vsakovrstna vprašanja s področja gospodarstva, prosvete in kulture; prirejanje tečajev, iger, razstav, izletov in podobno; zlasti je bilo pomembno prirejanje vsakoletnih tekem koscev, žanjic, predic, tesačev, oračev, kolesarskih in konjskih dirk, smučarskih tekem, plavalnih tekem itd.; prirejanje tekem v kmetijski proizvodnji; ustanavljanje knjižnic, čitalnic, gledaliških odrov ipd.

Važno delo društev kot tudi Zveze je bilo prirejanje vsakoletnih tečajev, enodnevnih, tri ali večdnevni. Ti tečaji so obsegali celotno področje tako kmečkega dela (živinoreja, travništvo, sadjereja) kot delo mladinske organizacije (prirejanje igralskih, šminkarskih, govorniških in drugih tečajev). Zlasti so bili pomembni tečaji za dekleta: gospodinjski, pri krojevalni, kuharski, o negi otroka, šivanju itn. Ti tečaji so bili važni zato, ker so društva z njimi pritegnila k delu tudi žensko mladino, hkrati pa so mladi s tem dokazovali kmečkemu gospodarstvu koristnost in potrebnost takih društev, pa so ti zato ne le puščali sinove in hčere v društva, pač pa so jih tudi podpirali pri njihovi dejavnosti.

Tak obseg in vsebina dela društev kmetijskih fantov in deklet se je organizacijsko utrdil v prvem obdobju delovanja organizacije od 1924 do 1932. Iz jasnih organizacijskih in idejnih izhodišč je gibanje potem lahko krenilo v dosti hitrejši razmah, ko so društva pokrila takorekoč celotno območje slovenskega ozemlja od Notranjske do Prekmurja in od Gorenjske do Bele krajine.

Od leta 1926 dalje so se začela pojavljati in posegati v družbeno življenje vasi tudi društva v Savinjski dolini. Prvo društvo so ustanovili v Orli vasi že leta 1926. Čez dve leti — 1928. leta — so dobili novo društvo v Dramljah. Naslednje leto — 1929 — se je pojavilo Društvo kmetijskih fantov in deklet tudi v Sv. Juriju ob Taboru (današnji Tabor). Prav ta tri društva, orlovaško, drameljsko in taborsko, so bila ves čas med najbolj dejavnimi in so pomenila nekakšno osrednje žarišče kmečkega mladinskega gibanja v Savinjski dolini oziroma na celjskem področju. Leta 1932 sta se tem trem pridružili še dve društvi Sv. Lovrenc v Savinjski dolini (Gornja vas) in Št. Pavel pri Preboldu (danes Prebold).

Se v nečem se kaže pomembnost kmečkega mladinskega gibanja v Savinjski dolini. Prav Savinjska dolina, natančneje povedano — Orla vas, je dala dolgoletnega predsednika Zveze kmetijskih fantov in deklet, Ivana Kronovška. Njegovi izjemni organizacijski sposobnosti, neutrudnosti in požrtvovalnosti gre pripisati, da so Društva kmetijskih fantov in deklet po letu 1932, ko je prišel v Ljubljano na vodstvo Zveze, dosegla tako širok razmah. Ivan Kronovšek se je odlikoval po tem, da je bil izredno tesno povezan s terenom, z društvi, nenehno je hodil na tekme koscev, na zborovanja, tečaje, sestanke in vztrajno spodbujal

mladino k delu. Ni se izogibal tudi osebnih stikov in zvez s člani, znal je svetovati, spodbujati, ali, če je bilo treba miriti in razsojati pri nesporazumih. Zato je imel tudi ves čas trdno zaslombo pri večini članstva. Cenili so ga tudi tisti, ki se niso vedno skladali z njegovimi mnenji in ukrepi. Bil pa je v času predsednikovanja v Zvezi kmetijskih fantov in deklet tarča raznih kritik in celo poskusov, da bi mu odvzeli predsedniško funkcijo. Šlo je za sektaška stališča nekaterih članov partije, ki jim je bil Kronovšek v napotje pri »radikalizaciji« gibanja. Po drugi strani pa je bil Kronovšek kot predsednik takorekoč edine resnično uspešne in samostojne mladinske organizacije kaj pogosto pod hudimi pritiski buržoaznih strank in njihovih voditeljev, ki so skušali Zvezo izkoristiti za svoje politične cilje. Pogosto so izkoriščali težaven finančni položaj Zveze. Ivanu Kronovšku je kljub temu uspelo v celotnem obdobju držati organizacijo čim dalj od strank in je zato na mnogih občnih zborih poudarjal nepolitični značaj Zveze kmetijskih fantov in deklet. To je tudi omogočilo, da se je Zveza izognila nevarnosti, da bi jo oblast JRZ, v kateri so bili tudi slovenski klerikalci, razpustila. V tistem času so bila tudi društva po vaseh nemalokrat izpostavljena pritiskom s strani nekaterih duhovnikov, ki so tekme koscev razglašali za smrtni greh in podobno.

Kako uspešno so posamezna društva v Savinjski dolini začela obdobje svojega delovanja, priča dejstvo, da je na primer društvo v Orli vasi že na tretjem občnem zboru leta 1929 lahko poročalo, da ima knjižnico in čitalnico ter tamburaški zbor. Postavili so na noge že lastni oder in ustanovili dramsko skupino. Uprizorili so tudi igro Vdova Rošinka, imeli dve predavanji, en izlet ipd. Društvo je v tretjem letu delovanja vodil odbor, ki so ga sestavljali: Ivan Kronovšek kot predsednik, Anton Štubelj podpredsednik, odborniki pa so bili: Anton Kajtner, Ivan Cizej, Franc Kronovšek, Amalija Plaskan, Amalija Kronovšek, Rozi Rajter in Angela Žagar.

Tudi društvo v Dramljah, ki si je nadelo ime Detelja, je istega leta že priredilo prvo igro in imelo 3. marca občni zbor. Postavili so si obsežne naloge: dobiti lastne prostore, postaviti nov oder in izdelati kulise. Spodbudo so jim dajali uspehi v prejšnjem letu. Odbor, ki so ga izvolili, pa so sestavljali: Franc Mastnak, predsednik, Stane Jakopin podpredsednik, Andrej Jesenek tajnik in blagajnik, odborniki: Jože Jesenek, Jože Jager, Valentin Vengust, J. Zabukovšek, Ignac Kozar, Franc Lavbič, Franca Jakopin, Milka Mastnak, Liza Jesenek, Alojzija Zabukovšek, Mici Grabler, Jože Stojan in Jurij Zidanšek.

Tretje društvo na celjskem področju se je pojavilo v Sv. Juriju ob Taboru (Tabor) na občnem zboru 17. marca 1929. Vodstvo, ki so ga izvolili, so sestavljali: Ivan Ocvirk predsednik, Jože Habjan podpredsednik, Ivan Natek, tajnik, Franc Blatnik blagajnik, odborniki: Francka Kos, Franc Blatnik, Slavka Kobale, Franc Kos, Ivan Kumer, nadzornika sta bila Karol Žnidar in Franc Natek. Tudi šentjursko društvo je namenilo dramskemu delovanju vidno prednost. Že 26. maja je dramski odsek priredil igro Prisega opolnoči. Obiskalo jo je kar 250 ljudi.

Dr. Igor Rosina, ki je bil eden izmed vidnejših aktivistov kmečkega mladinskega gibanja, je v nekem svojem poročilu o potovanju po Savinjski dolini oziroma celjski okolici, v enem samem dnevu obiskal vsa tri društva, v Orli vasi, v Dramljah in v Taboru. V Orli vasi in Dramljah je imel predavanje. Ko so v Orli vasi tamkajšnji tamburaši po predavanju končali svoj program, so se

člani obeh društev in tamburaši na vozech in kolesih odpeljali v Tabor na igro tamkajšnjega društva. »Igra je bila zaigrana zelo dobro,« je zapisal Igor Rosina, »posamezni igralci, zlasti nekatere izmed deklet, so pokazale celo izredne igralške talente.«

Že leta 1929, torej v petem letu delovanja mladinske organizacije, se je pokazalo, da bosta Zveza in njen glavni odbor — spričo rastočega števila društev, še bolj pa spričo potreb po njihovem hitrejšem ustanavljanju — težko obvladovala vse delo iz Ljubljane. Zato je padla zamisel, ustanoviti kot posredni organ med Zvezo in društvi pododbore društev kmečkih fantov in deklet. Najprej so tak pododbor ustanovili v Celju 21. julija 1930. Pozneje so bili pododbori še v Ljubljani, Novem mestu in drugod. Ustanovnega sestanka celjskega pododboru so se udeležili delegati iz Dramelj in Orle vasi ter predstavniki društva, ki so ga ustanavljali v Frankolovem. Iz Tabora delegati niso prišli. Izvolili so začasni odbor z namenom, da ga pozneje dopolnijo. Predsednik pododboru je postal Ivan Kronovšek. Pododbori so opravili pomembno vlogo, postali so žarišče mladinskega delovanja na posameznih območjih, hkrati pa pobudniki ustanavljanja novih društev po vaseh, kjer teh še ni bilo. Ta organizacija je ostala v bistvu nespremenjena vse do konca, le da so pododbore pozneje preimenovali v okrožne odbore, ko se je pokazala potreba po večjem številu takih vmesnih teles med Zvezo in društvi.

Razvejano prosvetno in kulturno delovanje naraščajočega števila društev in pa velika želja mladih fantov in deklet po vsake vrste znanju, strokovnem, političnem, prosvetnem in kulturnem, je narekovalo ustanovitev posebne organizacije, ki bi ustrezala prav takim potrebam po izobraževanju kmečke mladine. Na pobudo Janžeta Novaka so leta 1931 ustanovili Kmetsko prosveto, organizacijo, ki naj bi v svojih vrstah združevala predvsem izobražence, v prvi vrsti tiste, ki so izšli s kmetov in ki jim je pri srcu delo za napredek in pravice kmečkega človeka.

Kmetska prosveta se je prvič predstavila na velikem zborovanju v Žalcu meseca marca 1931. Zborovanja se je udeležilo več kot 300 ljudi. Janže Novak je obširno tolmačil naloge in cilje Kmetske prosvete. O političnih razmerah v državi pa je govoril bivši minister Ivan Pucelj. Udeležence je posebej zanimala vsebina predavanja inženirja Terana, ki je govoril o vprašanju hmeljarstva v sklopu pekočih gospodarskih problemov Savinjske doline.

V tistem času, konec dvajsetih in v začetku tridesetih let, je postala Jugoslavija in z njo Slovenija plen ene najhujših gospodarskih kriz, ki je zadela ves kapitalistični svet, in je iz Amerike prodrla tudi v Evropo. Posledice krize tudi Savinjske doline niso obšle, četudi sodi med rodovitnejše dele Slovenije in čeprav so bila kmečka gospodarstva — vsaj kar zadeva spodnji del Savinjske doline — na dokaj visoki stopnji razvitosti in napredka. V tem delu Štajerske so obstajali tudi dokaj pomembni otoki z industrijsko proizvodnjo (Celje, Štore, Prebold, Liboje, Velenje idr.), vendar je kriza prinesla stagnacijo proizvodnje in industrija ni mogla zaposliti odvečne delovne sile s kmetov. Kriza pa je s trdo roko udarila po kmečkih gospodarjih, s tem da je močno okrnila trg s kmečkimi pridelki in sklatila cene celo pod višino stroškov. Izredno so bili pri tem prizadeti savinjski hmeljarji, ki svojega pridelka kakšno leto niso mogli niti vnovčiti, če pa so ga, so ga morali dati globoko pod dejansko ceno. Med vaškim prebivalstvom brez zemlje je vladala huda brezposelnost, saj so mnoga podjetja, zlasti pa trboveljski revirji, množično odpuščali delavce

ali pa jim omogočali delo samo nekaj dni tedensko. Gospodarsko šibkejše kmetije so postajale plen rubežev in prisilne prodaje.

Tudi v tistih težkih letih delovanje društev ni zamrlo, četudi so se morala otepati z mnogimi težavami, predvsem s pomanjkanjem finančnih sredstev. Dotedanjim društvom so se po letu 1929 pridružila po Savinjski dolini še druga kot na primer v Braslovčah, Preboldu, Rečici ob Savinji. Vsa ta društva so skupaj z drugimi, ki so nastala v bližnji in daljni okolici Celja (Stranice, Zgoranja Hudinja, Celje okolica, Ljubečna, Olimje, Trnovlje, Šentjur, Teharje, Slivnica pri Celju, Vojnik, Frankolovo idr.) predstavljala v osrčju Štajerske močno armado potomcev Matije Gubca in njegovih puntarjev.

Da so ta društva kljub težavam vztrajno delovala, gre zasluga pododboru Zveze, ki je imel sedež v Celju. 19. marca 1931 je imel pododbor svoj drugi občni zbor, na katerem so bila zastopana društva iz Dramelj, Orle vasi, Tabora, Frankolovega in Stranic. Na zboru so kritizirali Zvezo, da jim nudi premalo pomoči in se zavzeli za finančno osamosvojitvev pododbora. Načrtovali so tudi ustanovitev lastne zadruga. V novem odboru so bili: Ivan Kronovšek predsednik, S. Gomišček namestnik, Mastnak tajnik, Andrej Jesenek namestnik, odborniki pa Ivan Ocvirk, F. Zdolšek, A. Planinc, I. Marinček in Franc Kronovšek.

V tem času so v Orli vasi priredili 10-dnevni prikrojevalni tečaj, v Dramljah pa so imeli kar trimesečni gospodinjski tečaj, ki so ga sklenili z deklamacijami in pevsкими točkami.

Društvo v Taboru pa se je lotilo velike prireditve tekme koscev konec avgusta 1931. Malo pred tem so imeli tekmo koscev v Beričevem pri Ljubljani ob udeležbi članov društev od vsepovsod. Na tej tekmi je v čistoti košnje dobil prvo nagrado predsednik društva v Taboru, Ivan Ocvirk, drugo pa Ludvik Mastnak iz Dramelj. Tekma koscev v Taboru je bila dotedaj najbolj mogočen praznik kmečke mladine. Udeležilo se je kar nad tisoč ljudi, največ iz vranskega kota. Pomerilo se je 20 koscev in grabljic. Prvo nagrado si je prikosil Franc Podbregar, drugo pa sta si razdelila Ludvik Žilnik in Leopold Kos. Vredno je omeniti, da se je tekme udeležil tudi 76-letni kmet Jurij Pirnat in dosegel četrto mesto.

Sezono prireditvev tekem koscev je sklenil celjski pododbor Zveze z veliko tekmo koscev z vsega območja pododbora 8. septembra 1931. Tekma je bila na travniku na Spodnji Hudinji. Tudi te tekme se je udeležila izjemno velika množica ljudi, od vseh strani so se stekale množice peš, na kolesih in vozovih na Spodnjo Hudinjo, je zapisala Gruda. Ni manjkalo ne narodnih noš, ne konjenikov in ne godbe na pihala. Tekma je minila v vsesplošno zadovoljstvo številnega občinstva, ki so ga ocenili na kakšnih 6000 ljudi. Po tekmi je bila še kolesarska dirka, na kateri je zmagal Ludvik Žilnik iz Tabora.

Leta 1932 je šentjursko društvo priredilo zelo uspelo igro Dekle z rožmarinom. Uspeh jih je tolikanj navdušil, da so sklenili pripraviti še dve igri.

V Dramljah pa so vaščani in tudi mladinsko društvo celili rane, ki jim jih je leto poprej — 1931 — prizadela huda ujma: toča in neurje sta uničila pretežno večino kmetijskih pridelkov, kar je pomenilo za vse prebivalce hud udarec. Vendar niti ljudje sami niti člani društva niso obupali ob nesreči, še bolj so se zagrizli v delo. Društvo je leta 1932 priredilo med drugim dve igri, izlet, veselico in konec leta še silvestrovanje.

Leto 1932 je prineslo novo društvo, ki se je začelo snovati v Sv. Lovrencu (Gornja vas). Takoj so ustanovili pevski zbor in ko se je prijavilo 25 članov, so 19. marca sklicali ustanovni občni zbor, ki se ga je udeležil tudi predsednik celjskega pododbora Ivan Kronovšek. Prvi odbor novega društva pa je bil sestavljen takole: Jože Žgank predsednik, Vinko Kupec podpredsednik, Aleksander Turnšek tajnik, odborniki pa: Filip Pinter, Ivan Grenko, Pavla Žgank, Ana Golič, Ivan Marko, Ivan Igrišnik. Delegata za zvezni zbor sta bila Aleksander Turnšek in Franci Hribar.

Društvo v Taboru se je sešlo na letni občni zbor 17. aprila 1932. Kar 40 članov in članic je že štelо društvo. Na občnem zboru sta v imenu Zveze govorila Ivan Kronovšek in Vlado Kreft iz Vidma ob Ščavnici, kjer je delovalo eno izmed najbolj agilnih društev v tistem delu Slovenije. Predsedniško mesto je spet prevzel Ivan Ocvirk, podpredsednica je bila Francka Kos, tajnica Rozi Ocvirk, blagajnik France Kos, knjižničar Vlado Kneisel, odborniki pa: Alojz Kos, Ivan Terglav, Valentin Eberlinc, Milka Žilnik, Zlatka Kobale in Zofka Rojnik.

Člani najmlajšega društva Sv. Lovrenc (Gornja vas) so že 19. junija priredili svojo prvo tekmo koscev ob zelo veliki udeležbi gledalcev.

Mladinci iz Orle vasi tega leta niso bili preveč zadovoljni z doseženimi uspehi. Na občnem zboru so priznali, da je delo zaradi prezaposlenosti članov društva (pevski zbor, Sokol) popustilo, ni bilo ne izleta ne nobene igre. Novi odbor pod vodstvom Franca Kronovška je sklenil vnovič oživiti delo društva.

Nasprotno so bili Drameljčani kar zadovoljni s svojim delom v teku leta. Priredili so igro Revček Andrejček in zelo uspelo tekmo žanjic. Udeležili so se skupnega izleta na Mrzlico, kjer se je zbralo nad 200 udeležencev iz raznih društev.

Člani društva Orla vas so z namenom razširiti idejo mladinskega kmečkega gibanja v vse dele Savinjske doline — prenesli svojo tekmo koscev in zborovanje v Letušu. Na prireditve je prišlo okrog 2 tisoč gledalcev, ki so z zanimanjem in navdušenjem spremljali potek prireditve. Na njej je nastopilo tudi več govornikov iz glavnega odbora Zveze. Prvo nagrado je dosegel Anton Grabner, drugo Franc Mogel, tretji pa je bil Ludvik Stepišnik.

Da je ideja kmečkega mladinskega gibanja prodrla celo do celjskih mestnih vrat, priča podatek, da je bilo leta 1932 ustanovljeno društvo pod imenom Celje okolica, ki je združilo kmečko mladino iz neposredne okolice mesta. Predsednik novega društva je postal Ivan Klanjšek.

10-letnica Zveze

Leto 1934 je pomenilo za mladinsko kmečko gibanje — ne glede na to, kdaj so se posamezna društva pojavljala k življenju — jubilejno leto. Zveza kmetskih fantov in deklet je namreč slavila 10 let svojega obstoja in delovanja. Podobno obletnico je proslavilo tudi prvo ustanovljeno društvo v Brezovici pri Ljubljani. Prav ta dogodek je bil priložnost za obračun in pregled prehojene poti, hkrati pa spodbuda za še bolj zavzeto delo vseh društev v prihodnje.

V Dramljah so tega leta pripravili že šesti letni občni zbor. Ta zbor je pokazal veliko vnemo in delavnost vseh članov in članic. Napravili so si in postavili sodoben oder in zanj žrtvovali ne le dosti sredstev pač pa tudi osebnega truda slehernega člana in članice. V društveni knjižnici se je do tega leta nabralo že 407 knjig, kar je za takratne razmere bilo lepo število. Društvo je

opravilo na občnem zboru tudi bilanco svojega petletnega dela: priredili so nad 40 iger, 20 družabnih večerov, gospodinjskih in prikrojevalnih tečajev, dve mladinski zborovanji, večje število tekem koscev in grabljic. Društvo je v vseh teh letih vodil Andrej Jesenek.

Društvo v Braslovčah se je tega leta prvič predstavilo javnosti z igro Prigega o polnoči.

Na ustanovnem občnem zboru 8. aprila 1934 so izvolili za predsednika Frana Rojnika, za podpredsednico Zofi Korošec, za tajnika Viktorja Orehovca, za blagajnika Jožeta Cizeja. V odboru so bili še Franc Korošec, Ivan Fonda, Viktor Bošnjak, Marica Rojnik, Marica Guna, Marica Juhart, Ida Turk in Drago Hribernik.

Društvo v Taboru je ostalo zvesto svoji tradiciji: med letom so priredili kar dve igri: Lepa Vida in Za staro pravdo. Angelca Ocvirk je ustanovila dekliški krožek, ki je imel za cilj vzgajati mlada dekleta v duhu mladinskega gibanja. Na občnem zboru so obnovili stari odbor pod vodstvom Ivana Ocvirka.

Delo začeto ali načrtovano v jubilejnem letu 1934 se je nadaljevalo tudi v naslednjem letu. Društva so se zlasti osredotočila na izobraževalno delo, na prirejanje tečajev, prav tako so zagnano uresničevali razne pobude za manifestativno dokazovanje množičnosti mladinske organizacije s pripravami kmečkih praznikov, tekem in drugih prireditvev.

V celotnem delovanju društev je postajalo vse bolj zaznavno prehajanje najbolj osveženih sil v gibanju na napredne postojanke in na akcije, ki so izražale porajajoče se težnje po enotnosti vsega delovnega ljudstva, ki ga je začela izpovedovati Ljudska fronta kot skupnost vseh demokratičnih sil. Prvi zunanji izraz take enotnosti med delovnimi ljudmi je bil znani izlet delavskih društev Svobod v Celju 7. julija 1935. Tega zleta so se v velikem številu udeležili tudi člani Društev kmetskih fantov in deklet iz vse celjske okolice. Bil je to viden dokaz začetka združevanja kmečke in delavske mladine in skupnega boja za pravice delovnega ljudstva.

K takim procesom zbiranja vseh demokratičnih sil, ki so zajeli tudi kmečko mladino iz društev kmetskih fantov in deklet, je pospešil preobrat, ki ga je v vrstah slovenskih komunistov začela znana goričanska pokrajinska konferenca KPJ. Na tej konferenci je Edvard Kardelj poudaril odločilen pomen kmečkega in nacionalnega vprašanja in dosegel, da se je partija odtlej začela usmerjati h kmečkim množicam, da so komunisti prisluhnili težnjam, problemom in hotenjem kmečkih ljudi in se začeli bojevati za pravice kmečkega človeka. Od tistega časa so tudi v posameznih društvih kmetskih fantov in deklet, tako na terenu kot v glavnem odboru Zveze, začeli člani partije aktivno delovati. Četudi Zveza kmetskih fantov in deklet vse do vojne ni formalno postala sestavni člen Ljudske fronte oziroma kasnejše Zveze delovnega ljudstva, pa je dejansko s svojo usmeritvijo in delovanjem pomenila enega pomembnih stebrov ljudsko-frontnega gibanja na vasi.

Poglavitna označba delovanja društev kmetskih fantov in deklet po Sloveniji, s tem pa tudi na območju celjskega pododborja, je bila učinkovitejša vloga deklet v delovanju društev. Že leta 1934 je Zveza izdelala načrt o ustanavljanju in delovanju ženskih odsekov, ki so se začeli ustanavljati tako v Zvezi kot v pododborih in društvih po vaseh. Načrt je vseboval nalogo, da vsak odsek priredi letno vsaj en ali dva tečaja z različno vsebino, hkrati pa naj se odseki bolj dejavno vključijo v celotno, zlasti pa v prosvetno-kulturno delo-

vanje društev. O vseh teh vprašanjih so razpravljale delegatke ženskih odsekov z območja celjskega pododbora na sestanku 26. septembra 1936. V tej zvezi je glasilo Gruda ugotovilo, kako »sila časa in razmer pritegne in prisili tudi dekleta, da si sama iščejo sredstva in pota za delo, si sama dvigajo svojo izobrazbo in dopolnjujejo vzgojo ter tako popolnoma pripravljene stojijo tudi one na braniku za pravice kmeškega človeka«.*

Da je mladinsko kmečko gibanje z območja Celja in okolice, torej tudi Savinjske doline pomenilo pomembno žarišče celotnega delovanja Zveze kmet-skih fantov in deklet, priča že samo dejstvo, da je Zveza prav na sestankih ali zborih v Celju sprejemala nekatere svoje pomembne odločitve. Ena takih odlo-či-tev, ki je označevala viden premik Zveze k enotnosti vseh ljudskih sil v Sloveniji in k pripravam za obrambo narodne neodvisnosti pred fašistično ne-varnostjo, je bil sprejem resolucije glavnega odbora Zveze, ki poudarja pomen združitve »vseh narodnih sil in organizacij, z namenom prikazati enotnost narodne volje povsod in v vseh vprašanjih, ki se tičejo narodne in državne eksis-tence in svobode«. Resolucija izraža duha Ljudske fronte, ki je okrepila svoje delovanje prav leta 1938 po znanem »anšlusu«, ki je povzročil, da je fašizem prodril do meja Slovenije in Jugoslavije. Odslej se je celotno delovanje tudi kmečko mladinskega gibanja še posebej na Štajerskem vidno usmerilo k narod-noobrambnim akcijam.

O spremenjeni vsebini delovanja društev, ki naj bi ustrezala obstoječim spremenjenim razmeram, priča tudi dejstvo, da so društva zapovrstjo opuščala



Izlet na Mrzlico Zveze kmečkih fantov in deklet

* Gruda 1936, str. 173

* Nujnost narodna sloga, Gruda 1938, str. 136

prirejanja raznih lahkih komedij, ki so služile bolj zabavi in se lotevala prikazovanja resnejših del. Zlasti pogosto so začela društva postavljati na oder dramsko delo Bratka Krefta Velika puntarija, ki prikazuje kmečke upore. Tako je društvo v Preboldu v dneh 26. in 27. novembra 1938 priredilo Kreftovo delo in s tem hkrati proslavilo 90-letnico odprave tlake leta 1848. Gruda je v poročilu o predstavi zapisala, da so bili gledalci globoko pretreseni nad krvavim početjem pokvarjene gospode tistih časov.

Znanilke novega, borbenege, revolucionarnega duha, ki je prevzemal velik del kmečke mladine, so bile tudi pogoste prireditve skrbno pripravljenih proslav kmečkih uporov in spomina Matije Gubca. Gruda je v posebnem navodilu orisala razloge za take prireditve:

»Zakaj prireja organizirana kmetska mladina te proslave:

1. Predvsem zato, da sama in tudi vsi kmetski ljudje po vaseh spoznajo življenje in trpljenje kmetškega ljudstva v preteklosti in zvejo, kako so se naši predniki borili, da bi si izboljšali svoj položaj;

2. da znamo primerjati takratne čase s sedanjimi razmerami in se učimo od njih pri našem delu za izboljšanje, ki ima v glavnem iste zahteve, čeprav jih moramo doseči na drugačen način;

3. da nas naši predniki poučujejo, da bo delovni človek dosegel boljše pogoje za svoje življenje le z lastnimi močmi, zato pa morajo biti vsi kmetski ljudje med seboj složni in edini;

4. da je edino kmet rešil svojo slovensko narodnost, ko se je boril proti nemškemu graščakom in da pomeni tudi danes boj za narodno svobodo obenem boj za gospodarsko in splošno izboljšanje življenja slovenske vasi;

5. da s tem dokažemo svojo pripadnost idejam in načelom, ki so vodile puntarje v borbo: *Na svoji zemlji hočemo biti sami svoji gospodarji.****

Gubčeve proslave, ki so štele za osrednjo kulturno prireditev leta, so pripravili v Orli vasi, Dramljah in tudi v drugih društvenih kmetskih fantov in deklet. Povsod so bile take prireditve zelo dobro obiskane. Niso pa seveda društva zanemarila tudi drugih oblik dela. Tako je na primer celjski pododbor priredil februarja 1938 prosvetno organizacijski tečaj za fante. Na tečaju so razpravljali o gospodarskih, socialnih in organizacijskih vprašanjih, ki zadevajo delovanje društev, govorili so tudi o vzgoji in izobraževanju ter o zgodovini slovenskega kmečkega gibanja.

Kako je potekal kmetski mladinski praznik, ki ga je v Trnavi priredilo društvo iz Orle vasi 11. septembra 1938 je razvidno iz dopisa v Grudi, kjer pravi med drugim: »Nepozabni vtis napravijo mladi kosci in grabljice. Človeka obide posebna toplota, ko zasliši iz mladih grl: Živela vojska Matije Gubca!, Vse za pravico vasi!, Danes duševno tlačanstvo in nikdar več!«

Ali pa dopis iz Grude julija meseca 1938: »Lepa Savinjska dolina že nekaj let prednjači med mladimi kmečko-mladinskimi pokretaši in se z vso odločnostjo bori za pravice kmetškega ljudstva.« Te besede so bile namenjene veliki prireditvi tekmi koscev v Preboldu.

Jeseni leta 1939 je bilo Celje vnovič prizorišče pomembnega dogodka v razvoju gibanja kmečke mladine. S svojim 14. občnim zborom je Zveza proslavila 10-letnico obstoja in delovanja celjskega pododbora. Hkrati je občni zbor

** Gruda 1938, str. 120

potekel v znamenju spomina na 90-letnico odprave tlačanstva. Na tiste čase so spominjale le še razvaline starega gradu nad Celjem. Na občnem zboru je bilo navzočih 147 delegatov, ki so zastopali 112 društev. Iz poročil odbornikov je bilo razvidno, da so v teku leta društva priredila 11 večjih prosvetnih, organizacijskih in gospodarskih tečajev, 34 enodnevnih tečajev, 54 tekem koscev in žanjic, 62 mladinskih zborovanj, 58 poučnih izletov, 61 prosvetnih in zabavnih večerov, 26 akademij in 728 raznih predavanj. Prireditelj vseh društev se je med letom udeležilo kakšnih 80 tisoč ljudi.

Tudi Društvo kmetских fantov in deklet v Taboru je 7. maja 1939 proslavilo 10. obletnico svojega delovanja. Predsednik društva Ivan Ocvirk je v uvodnem govoru poudaril, da so uspehi društva vidni vsepovsod in da je med mladino zavel nov duh kmetškega ponosa in zavesti. Govor je končal s prepričanjem, da bodo člani v slogi in delu šli po začrtani poti v drugo desetletje delovanja svojega društva. Med sklepi je bil tudi ta, da bodo člani obiskali slovenske kraje in ljudi onkraj meje v Italiji. Društvo je ob svoji desetletnici izvolilo takle odbor: predsednik je ostal še naprej Ivan Ocvirk, podpredsednica je postala Francka Kos, tajnica Terezija Rojnik, blagajnik Tonče Apat, načelnica ženskega odseka Ančka Kršen, knjižničarka Mira Kobale, odborniki pa so bili: Franc Natek, Franc Kos, Ivan Kos, Jakob Rojnik in Polonca Kos.

V spoznanju, da je moč govornje besede večja kot pisane ali tiskane, se je vodstvo Zveze kmetских fantov in deklet odločilo prirediti govorniški tečaj, na katerem naj bi najbolj sposobni člani dobili osnove za svoje nastopanje na raznih občnih zborih in zborovanjih društev. Spet je bilo Celje tisto, kjer je potekal prvi tečaj govorništva, ki pa je bil spričo bližajoče se vojne nevarnosti tudi edini. Tečaj so pripravili konec decembra 1938. Predavatelji so v sedmih predavanjih obdelali teorijo govorništva, zgodovinski razvoj te dejavnosti, govorili so o zgradbi govora, o nastopu, o taktiki in metodiki itd. Predavanja so bila združena s praktičnimi vajami, ko so tečajniki sami nastopali pred občinstvom. Udeležencev tečaja je bilo 16, med njimi kar 5 tovarišic.

V zadnjem letu miru — 1940 — se je predvojno ozračje že poznalo na delovanju mnogih društev, ki so bila — zaradi pogostih vpoklicev na orožne vaje — prisiljena skrajšati svoje programe dela. Tako ugotovitev je bilo slišati na občnem zboru društva v Orli vasi 14. novembra 1940, prav tako na občnem zboru celjskega okrožja, kot se je leta 1938 preimenoval dotedanji pododbor. Ivan Kronovšek, ki je na občnem zboru zastopal Zvezo, je v govoru opozoril na čas, ki prihaja in na katerega morajo biti vsi člani pripravljene.

Izvolili so nov odbor okrožja, v katerem so bili: predsednik Ludvik Mastnak, I. podpredsednik Franc Kronovšek, II. podpredsednik Jurij Turnšek, tajnik Jože Kač, blagajnik Martin Dobrotinšek, odborniki pa: Ivan Ocvirk, Pavla Potočnik, Amalija Kronovšek in Drejče Jesenek. Glavni odbor okrožja so sestavljali tudi vsi predsedniki pripadajočih Društev kmetских fantov in deklet. To je bil zadnji zbor celjskega okrožja in zadnji izvoljeni odbor.

Zveza kmetских fantov in deklet je imela v Celju prav tako svoj zadnji letni občni zbor. Sklicali so ga 17. novembra 1940. Celotno delo zbora je potekalo v znamenju razmer, ki so že označevale stanje pred viharjem druge svetovne vojne. Mnogo delegatov ni moglo priti, ker so bili pod orožjem. Predsednik Ivan Kronovšek je v govoru orisal vse težave in krize, ki so spremljale rast in razvoj organizacije kmečke mladine. Težave zadnjega leta pa so bile po njegovih be-

sedah najhujše v vseh 16 letih. Zveza je zašla v težke finančne stiske, nanjo so izvajali pritisk mnogi nekdanji vsiljeni »varuhi« kmečke mladine. Oblasti so v posameznih območjih Slovenije skušale z vsemi sredstvi škodovati organizaciji in preprečiti njeno uspešno delo. Zlasti v Prekmurju so okrajni načelniki zapovrstjo odklanjali dovoljenja za ustanavljanje novih društev.

Na občnem zboru se je pokazala tudi nakana zamenjati večletnega predsednika Kronovška z novo osebo, ki bi bila bolj radikalna in brezkompromisna. Vendar je bilo soglasje za Kronovška tako očitno, da do pobude za njegovo zamenjavo sploh ni prišlo. Nedvomno je, da bi vsiljena zamenjava predsednika prinesla razkol v Zvezo, kar bi imelo — prav na pragu odločilnih dogodkov, ko je šlo za čimvečjo enotnost vsega delovnega ljudstva — izredno negativne posledice.

Novi odbor, s katerim je Zveza kmetских fantov in deklet že po nekaj mesecih dočakala fašistično okupacijo, je bil sestavljen takole: Ivan Kronovšek predsednik, Tine Janhar I. podpredsednik, Jožko Tomažič II. podpredsednik, Ivan Nemeč I. tajnik, Franc Hočevar II. tajnik, Jože Danev blagajnik, odborniki: Vlado Kreft, Jože Blaž, Mira Tomšič, Vinko Kristan, Tine Dobrotinšek, Franc Brulc, Jakob Šilc, Rezika Hrovatič, Pavla Potočnik, Ferdo Godina in Franc Šebjanič, Glavni odbor Zveze pa so sestavljali: Ivan Kronovšek, Ivan Nemeč, Tine Janhar, Jožko Tomažič, Dolfe Schauer, Stanko Tomšič, Lojze Avsec, Ivan Dovč, Jože Debevec, Ivan Novačan, Ivan Ocvirk, Ludvik Mastnak, Stanko Iljaž, Stanko Koblar in Rudi Titan.

Kot je razvidno iz imen obeh teles Zveze, je bilo v vodstvu vsaj šest članov ali simpatizerjev KPS oziroma SKOJ, vsekakor pa je bila pretežna večina članov obeh odborov napredno usmerjena.

Zgodovina je zadnjemu odboru Zveze kmetских fantov in deklet naložila odgovorno nalogo, da se odloči, kam naj popelje organizacijo — ali v vrste borcev za svobodo in proti fašizmu, se pravi v vrste Osvobodilne fronte, ali pa se odreče te poti. Zgodovinska dejstva potrjujejo, da je velika večina članstva in vodstva društev kmetских fantov in deklet častno opravila svojo domovinsko dolžnost: šli so med borce za svobodo. O tem so skoraj vsi odbori, do katerih so mogli priti predstavniki zveznega odbora, odločali tako, da so se izrekli za vstop v OF. Zvezo je popeljal v OF Ivan Nemeč spričo oklevanja predsednika Ivana Kronovška. Toda tudi Kronovšek je leta 1943, podobno kot večina drugih članov, vstopil v partizane.

Društva v Savinjski dolini so se v veliki večini odločila za Osvobodilno fronto in za oborožen boj proti okupatorju. Prav iz vrst društev so padle tudi prve žrtve okupatorjevega terorja. Jasno razmejitev: ali za boj za neodvisnost, ali za narodno izdajstvo, so v društvih opravili že v predvojnih letih odločno v korist prve izbire.

To potrjuje poleg mnogih drugih tudi primer članov okrožnega odbora za celjsko območje, ki je bil izvoljen novembra 1940. Ludvik Mastnak, predsednik okrožnega odbora, je bil med funkcionarji društev kmetских fantov in deklet prvi, ki je že 27. decembra 1941 padel pod streljo okupatorja. Podpredsednika okrožja Franca Kronovška so ustrelili 27. aprila 1942 v Mariboru. Večkratnega tajnika okrožnega odbora Aleksandra Turnška je zadela okupatorska krogla 19. avgusta 1942 v Celju. Malo pozneje, 2. oktobra so Nemci ustrelili tajnika okrožnega odbora Jožeta Kača. Že prej, julija meseca, so gesta-

povci ustrelili blagajnika okrožnega odbora Martina Dobrotinška skupaj z njegovima bratoma. Mnoge zavedne Slovence, med njimi so bili tudi člani društev kmetских fantov in deklet in njihove družine, so Nemci poslali v koncentracijska taborišča. Med predstavniki društev kmetских fantov in deklet, ki jih je doletela ta usoda, naj omenimo Pavlo Potočnik in Amalijo Kronovšek, ki so ju leta 1942 odgnali v taborišče. Enaka usoda je doletela tudi predsednika društva v Orli vasi Jožeta Povšeta in podpredsednika Bogomira Štormana. Od devetih članov odbora sta samo dva odklonila sodelovanje v OF.

Vsi odborniki in večina članov Društva kmetских fantov in deklet v Taboru so sodelovali v OF. Predsednik Ivan Ocvirk je pred Nemci zbežal v Ljubljano, odkoder je odšel v partizane. Sestro Angelo so Nemci izgnali na Hrvaško. Ko se je od tam pretokla v Ljubljano, so jo Italijani zaradi sodelovanja v OF odpeljali v internacijo, odkoder je po razpadu Italije odšla v partizane. Z območja Tabora je odšlo več članov v partizane, med njimi tudi odbornik Franc Natek, medtem ko je odbornik Ivan Kos preminil v taborišču v Nemčiji.

Tudi Dramlje so dale veliko število žrtev v času narodnoosvobodilnega boja. Ustreljenih je bilo 8 talcev. V koncentracijskih taboriščih je umrlo 17 vaščanov iz Dramelj. Skupno so Dramlje dale 32 žrtev v teku osvobodilnega boja.

Podobno usodo so doživljali prebivalci drugih vasi Savinjske doline, tako kot vse Štajerske in celotne Slovenije. Številne žrtve so priča, kako so društva kmetских fantov in deklet postale poleg drugih organizacij pomembna zarišča odpora proti okupatorju in domačim izdajalcem. S tem so opravila svojo zgodovinsko nalogo naslednikov Gubčevih puntarjev.

KMEČKI UPORI V SAVINJSKI DOLINI

Preteklo je 140 let, ko je bil uradno zrušen fevdalizem, zato je prav, da vsaj bežno osvetlimo borbo slovenskega in s tem savinjskega kmeta za njegove pravice, za staro pravdo. To še tem bolj, ker je bil savinjski kmet na čelu II. slovenskega upora, leta 1635.

Kmečka vprašanja so se leta 1848 reševala v dunajskem parlamentu. Burne razprave so se pričele 26. julija 1848 in glavno vprašanje je bilo, kolikšno odškodnino naj plača kmet ob ukinitvi različnih obveznosti, med njimi tudi tlake. Tako je slovenski poslanec Černe poudaril v eni izmed razprav, da je potrebno predvsem zaceliti rane, iz katerih je dosedaj tekla podložniška kri, ne pa, da bi kmetom nalagali še novi davek.

7. septembra 1848 je bil sprejet cesarski patent — zakon — o zemljiški odvezi. V patentu je bilo poudarjeno, da preneha zveza med gruntnimi gospodskami in podložniškimi kmeti. Prenehale so vse obveznosti iz podložništva. Npr.: odpravljeni so prepisni stroški ob prenosu posestva, bodisi med živimi bodisi kot dediščina po smrti itd. Določeno je bilo, da mora za dosedanja dela in davke v blagu in denarju podložnik plačati odškodnino. Ukinitev rabote je za slovenskega kmeta pomenilo skupaj 1,250.000 dni pri osebni tlaki in 800.000 dni pri tlaki z živino, če bi delal samo z eno vprežno živino. Kljub ogromnim dajatvam, ki jih je predstavljala odškodnina, se je kmetu uresničil cilj, ki ga je že poprej skušal izbojevati v različnih kmečkih uporih.

Slovenski kmet je stoletja krvavel. Prizadejali so ga turški vpadi, ki so se začeli leta 1403, potem 1411, 1425, med 1469 in 1483 ter po letu 1491. Tako so Turki leta 1471 opustošili Zalec, ponovno leta 1492 požgali Zalec, leta 1492 napadli Šempeter itd.

Slovenski narod je bil jez, ki je zaustavil pritisk Turkov proti Evropi, slovenski tlačan je po taborih branil svoje življenje in evropsko kulturo.

Vladar in plemstvo nista bila sposobna napraviti reda niti v državi niti organizirati učinkovite obrambe proti Turkom. Podložniki so se morali boriti sami. Rastla je kmečka zavest, fevdalni red je lezel v krizo.

Dve stoletji in pol trajajočo borbo slovenskega kmečkega ljudstva je Kardelj v delu Razvoj slovenskega narodnega vprašanja označil kot težnjo podjarmljenega ljudstva, ki se je budilo in formiralo kot samobiten narod, da se osvobodi tuje nadvlade. Med drugim je zapisal: »Brez pretiravanja tedaj lahko trdimo, da sta reformacija in kmečkoplebejska revolucija (tako označuje punte) položila temelj slovenskemu narodu. V teh bojih so bile spočete prve iskre zavesti

slovenske skupnosti, ki je potem v 18. in 19. stoletju z nezadržno silo prodrla na površje. Revolucionarna akcija, tudi če se konča s porazom, je vselej dokaz žive sile naroda. Narod, ki molče trpi zatiranje, je obsojen na pogin. Reformacija in kmečki pusti so dokazali, da živa sila slovenskega ljudstva ni bila strta, in prihod v zgodovino je najavil slovenski narod z veličastno revolucionarno akcijo, ki je nista mogla ubiti v glavah in srcih slovenskega ljudstva ne zatiranje ne čas...« (Edvard Kardelj, Izbrano delo, Mladinska knjiga, 1973).

Leta 1635 se je začel v Savinjski dolini II. vseslovenski kmečki upor. Prvi je bil leta 1515. To je bilo največje kmečko gibanje na Slovenskem. Razširjen je bil skoraj po vsej slovenski zemlji. Upor leta 1515 je zajel tudi naše kraje. Zadnje dni maja 1515 je bil velik shod pri Slovenskih Konjicah. Tu so zastopniki iz skoraj vseh slovenskih pokrajin razpravljali o vprašanjih, ki so zadevala slovensko ljudstvo. 31. maja so poslanci deželnega glavarja sprejeli zahteve in pritožbe kmetov in obljubili, da se bodo te reševale. Kmetje so obljubili, da bodo mirovali.

Niso mirovali plemiči in upor se je razbesnel. Med 5. in 10. julijem so kmetje pri Celju izzvali bitko, ki se je zanje katastrofalno končala. Nekatera poročila govore o 2000 padlih kmetih. Tu pri Celju je slovenski kmečki upor doživel odločilen vojaški poraz. Ohranjena je nemška pesem, v obliki tiskanega letaka. Kot refren se v pesmi ponavlja geslo upornikov: »Le vkup, le vkup, le vkup, le vkup uboga gmajna« in »stara pravda«. Ta pripev je ali odlomek iz neohranjene slovenske pesmi, ki so jo peli uporni kmetje ali bojni klic upornih kmetov. To so prve slovenske tiskane besede.

Po bitki pri Celju je bil upor v štirinajstih dneh z veliko okrutnostjo zatrt.

Fridrih Engels je v delu Nemška kmečka vojna zapisal:

»Kmečka vstaja v Slovenski marki, to se pravi na Koroškem, Kranjskem in Štajerskem... se je opirala na zaroto... ki je v tej deželi, ki jo je izmzgavalo plemstvo in cesarski uradniki, ki so jo pustošili turški napadi in ki jo je mučila lakota, nastala že leta 1503 in izzvala vstajo. Slovenski, pa tudi nemški kmetje tega področja so 1513. leta ponovno dvignili bojno zastavo za staro pravdo in če so se v tem letu dali še enkrat potolažiti in če je tudi leta 1514, ko so se zbrali že v večji množici, uspelo cesarju Maksimilijanu z izrecno obljubo, da bo vzpostavil stare pravice, zopet pregovoriti kmete, da so se razšli, je spomladi 1515. leta toliko silneje izbruhnila maščevalna vojna stalno ogoljufanega ljudstva... Kmečki uporniki so povsod uničevali gradove in samostane ter obglavljali ujete plemenitaše...«

Leta 1573 je vzplamtel slovensko-hrvaški kmečki upor, ki ga je vodil Matija Gubec. Po uporu je 2. februarja 1573 začel Gregorič, eden izmed vodij upora, svoj pohod v slovenske dežele. Cilj pohoda je bilo tudi Vransko.

Tu je bilo zelo nemirno. Na Vranskem je bila mitnica od leta 1492 do 1778. Leta 1561 so bili okoličani Vranskega oproščeni mitnine za sol in laška vina. Leta 1569 je lastnik mitnice preklical olajšave za vranske okoličane iz leta 1561. Še več; višji mitničar Blaž Čadinger je celo predlagal, naj bi vsi kmetje na kranjsko-štajerski meji plačevali posebno dajatev od kmečke trgovine, ker je obstajal sum, da tihotapijo. Pri tej mitnici so pobirali tudi posebni davek za kranjsko deželo.

Pohod Gregoriča ni uspel in na tem področju ni prišlo do upora. Poraz in prestano nasilje po Gubčevem in drugih uporih, nista zlomila upornosti slovenskega kmeta.

Kmečki upor leta 1635

Ta kmečki upor je bil zadnji upor stare vrste, kar pomeni, da so kmetje nastopali proti svojim zemljiškim gospodom v prvi vrsti zaradi pretiranih bremen, ki so jim jih nalagali. Predvsem je tu povečanje tlake in pretirane dajatve ob prevzemu kmetije.

Pretirane dajatve so se posebno čutile med tlačani Ojstrice. Schrattenbachi, lastniki Ojstrice, so gradili nov grad in bremena gradnje so valili na tlačane. Grad Ojstrica je prišel v last družine Schrattenbach leta 1566, skupaj z deželnim sodiščem, ribolovnimi pravicami in mitnico na Vranskem.

Leta 1608 je bil ojstriški zemljiški gospod Janez Sigmund Schrattenbach, ki se je prepiral s podložniki zaradi lovnih zadev in se je z njimi pobotal 12. decembra 1608.

Leta 1610 je bil lastnik Ojstrice in Hackenberga (Stopnik pri Vranskem) Feliks Schrattenbach, ki je zapustil polkovniško službo v Slavonski vojni krajini. V svoji gosposčini je začel uvajati vojaški teror. Od tlačanov je zahteval vsakodnevno tlako, tudi ob nedeljah. Vranski vikar Martin Pilpach ga je tožil pri oblasteh, vendar je oblast odločila v korist fevdalca.

Leta 1611 so se oblastem pritožili žovneški tlačani. To je bilo v obdobju, ko je žovneška posest večkrat menjala svojega lastnika. Tako je posest kupil Adam Schrott kot svobodno posest. Ta se je pri tem tako zadolžil, da je leta 1605 prodal posest Hansu Žigi Wagenburškemu. Leta 1629 je posest v lasti Jurija Krištofa Urschenpekha, ki jo čez štiri leta skupaj s trgov Mozirje in Braslovče zopet proda Juriju Sigfredu Wechslerju. Razumljivo je, da je vsak fevdalec skušal pri tem iztisniti čimveč iz posesti, marsikdo je moral poplačati dolg, ki je nastal ob nakupu, in pri tem je pritiskal s povečanimi dajatvami na tlačane.

Žovneški tlačani so se leta 1611 pritožili proti povečani usmrščini, primščini in povečani desetini.

V bližini Založ je deloval dominikanski samostan Novi Klošter. Pozidal ga je pokneženi grof Celjski Friderik II. in ga 17. januarja 1453 dal dominikanskemu redu. Leta 1479 so samostan napadli in zavzeli Turki. Leta 1492 je samostan zopet polno zaživel. Ob koncu 16. stoletja je zašel v precejšnje materialne težave. Zaradi tega je leta 1589 zastavil obsežno posest s podložniki vred deželnemu fiziku dr. Jakobu Straussu. Leta 1598 prevzame vso posest s klosterskimi podložniki vred Andrej Tavčer. Leta 1624 se je samostan spet toliko opomogel, da je dobil zastavljene podložnike nazaj. Tlačani, ki so bili zastavljeni, so obdržali stare obveznosti, tlačanom, ki so ostali v okviru samostana, pa so med tem časom občutno povečali obveznosti, kar se je še posebno videlo v uvedbi vsakodnevne tlake in večjega mernika. Zato so bili tlačani, ki so bili vrnjeni samostanu, naenkrat zelo prizadeti. Prišlo je do nezadovoljstva, samostan se je pritožil pri vladi, da zaradi upornosti tlačanov ne zmore obdelati svojih polj in vinogradov. 8. decembra 1626 je bilo odločeno, da so vsi samostanski podložniki dolžni opravljati tlako, kadarkoli je potrebno.

Od leta 1624 se je nenehno slabšal kmečki položaj, podložniki so se vse bolj upirali. Komisije, ki naj bi razsojale v sporih med gosposko in kmeti, so bile pristranske in neuspešne. Podložniki so skrivoma že zborovali.

Slabšal se je splošni gospodarski položaj.

Oživel je strah pred čarovništvom, sumljive ženske so morale na grmado. Feliks Schrattenbach, ki je bil v tem času lastnik Gradišča, Heckenberga (Stopnika), Lemberga (pri Dobrni), Ojstrice, Podgrada (pri Vranskem) in Prebolda, je dal 19. julija 1628 odrezati uho Simonu Prosnikarju zaradi čarovništva in hujskanju k napadu na grad. Kopičile so se pritožbe proti Feliksu Schrattenbachu. Februarja 1631 je prišlo do razprave v Gradcu. 5. aprila 1631 je bil sklenjen sporazum, ki je obsegal 17 točk, toliko je bilo kmečkih pritožb. S sporazumom je bilo določeno:

- da morajo podložniki opravljati le tolikšno tlako, ki je v navadi v deželi,
- da imajo pravico do lova na lisice in zajce brez višje odškodnine, kot je vrednost enega koštruna ali enega goldinarja letno,
- pri oddajanju žitaric veljajo mere, predpisane v urbarju leta 1585,
- podložnikom grajski gospod ne sme jemati konj za svoje koristi itd.

Proti sporazumu se je pritožil Feliks Schrattenbach (sporazum je v njegovem imenu podpisal sin Janez Friderik, ki je bil gospodar Prebolda), pa tudi podložniki niso bili zadovoljni. Na čelu kmečkih nezadovoljnežev so bili: kovač iz Ločice Gregor Skorja s sinom kovačem Jurijem in delegacija, ki je bila v Gradcu (Jurij Šorn, kovač iz Grajske vasi kot vodja ter člani Matija Skorja, Filip Sinko, Andrej Melihar in Jakob Kotnik iz Ločice).

Dogodki so se naglo vrstili, napetost je naraščala. Ojstriški podložniki so se znova pritožili 10. marca 1632, izsiljeni sporazum so zavrnil in prenehali izpolnjevati podložniške obveznosti.

17. junija 1633 je sledil ponovni poziv k spoštovanju sporazuma, ki je bil prebran po cerkvah (med drugim v Št. Pavlu — Prebold in v Grajski vasi). Fevdalci so poskušali poloviti puntarske kolovodje. 15. julija 1633 so se v Grajski vasi, ki je nekako v sredini med Ojstrico in Preboldom, zbrali podložniki. Zborovanje je vodil Gregor Skorja, v govoru je odklonil tlako, večjo od osmih dni. Ognjevitvo ga je podprl Jakob Kotnik iz Ločice. Kot vodja sta nastopila tudi Jurij Šorn in Miha Ocvirk, oba iz Grajske vasi. Sklenili so poslati Gregorja Skorjo v Gradec. V pričakovanju napada so se v Grajski vasi kmetje utrdili in založili z orožjem.

Okoli Jakobovega (25. julija) so bila ponovno zborovanja v cerkvi v Grajski vasi, pri Miklavžu nad Taborom in v Mariji Reki. Sledile so grožnje. Gregor Skorja in sin Jurij sta bila zaprta v Gradcu. Vladna komisija je hotela pomiriti sprte strani, vabila je kmete v Celje, kmetje so zahtevali, da pride komisija v Grajsko vas. Medsebojna natezanja so trajala vse do 14. decembra 1633, ko je Jurij Šorn pred gradom Ojstrica izročil spomenico, v kateri kmetje poudarjajo, da ne priznavajo sporazuma iz leta 1631. 24. januarja se zopet zbere množica pred gradom in zahteva, da Gregorja in Jurija Skorjo izpustijo. 30. januarja 1634 se je to tudi zgodilo.

Med žovneškimi podložniki je snoval punt Štefan Rak, tlačani Novega Kloštra so še vedno zahtevali pravice, ki so jih imeli, predno jih je ponovno prevzel samostan.

18. februarja je Janez Friderik Schrattenbach zaprl Jurija Šorna, ki že nekaj let ni plačeval davka. V Grajski vasi so zvonovi pozivali na punt. 40 obo-roženih puntarjev je napadlo Prebold. Od tu so jih pregnali in dva puntarja ujeli. Vendar jih skupaj z Jurijem Šornom hitro izpuste. Med 16. in 21. februarjem je bilo veliko zborovanje ojstriških podložnikov v Grajski vasi, pridružilo se jim

je 400 podložnikov iz okolice Trbovelj. 125 puntarjev je šlo v Ločico po oba Skorja, množici sta morala izročiti celjske pismene, vdanostne izjave fevdalcem, nakar so odšli na Vransko. Uporniki iz Grajske vasi so grozili, da bodo napadli Ojstrico.

Tako so podložniške puntarije že v letu 1634 preraščale v prvine pravega kmečkega upora. Prirejali so zborovanja, kot podložniki pa niso izpolnjevali svojih obveznosti.

Leta 1635 so se kmetje vedno pogosteje zbirali v županovi hiši v Grajski vasi. Ferdinand II. je dovolil Feliksu Schrattenbachu, da lahko pokliče profosa in njegovo vojsko iz Gradca v pomoč.

Nadaljnji dogodki so se naglo vrstili.

Plemiška vojska se je zbirala v Celju. Podložniki so to zvedeli in so na različne strani poslali svoje glasnike. Tako je na Kranjsko odšel Jakob Skorja, sin Gregorja Skorje. Okoli 200 puntarjev se je utrdilo v Grajski vasi, kjer so cerkveni zvonovi bili plat zvona in pozivali na punt.

Do prvega spopada je prišlo pri Grajski vasi; sprva so bili plemiški vojaki odbiti, kasneje so začeli zmagovati in kmetje so se zatekli v cerkev. Napadalcu so prekršili starodavno pravico, po kateri se preganjani lahko zatečejo v cerkev. Plemiški vojaki so vdrli v cerkev. Prvi poraz ni pomiril puntarjev, vstaja se je širila. Začeli so padati gradovi, gosposka je množično bežala v utrjene postojanke. 23. aprila so puntarji zavzeli Heckenberg in Prebold, napadli so mitničarjevo hišo na Vranskem ter zavzeli Ojstrico, Podgrad in šentpavelsko župnišče.

Pri ojstriškem gradu je bilo množično zborovanje, na katerem je govoril stari Skorja. Na zboru so sestavili poziv na splošni upor. Punt se je širil proti Gornjemu Gradu, Laškemu, Šaleški dolini, današnjemu Kozjanskemu, proti Framu in na Kranjsko, kjer je domačine vodil Gregorjev sin Jakob Skorja.

Vladar je rotil puntarje, naj odnehajo. Pisal jim je pisma, in to celo v slovenščini, kar pomeni, da je priznaval slovensko nacionalno pripadnost puntarjev.

Dogodki, ki so leta 1635 vznemirili samostan v Novem Kloštru, so bili najprej zapisani v neki računski knjigi, pozneje pa je bilo besedilo vključeno v samostansko kroniko. Iz besedila razberemo, da so kmetje obiskali samostan 4. maja in izjavili, da bodo ostali samostanu pokorni le pod pogojem, da jim bodo zagotovljene olajšave pri davku, tlaki in lovu, ter da bodo ob dnevih tlake spet dobivali toplo hrano in vino za priboljšek. 6. maja je prišlo v samostan 200 kmetov, ki sta jih vodila Anton Repič in Štefan Dvornik. 8. maja je prišlo pred samostan zopet 150 kmetov in ko so dobili pisno zagotovilo, da samostan pristaja na zahtevane olajšave, so samostan zapustili. Vodila sta jih Matija Matevžič in Štefan Pirnat. 14. maja je pripeljal v samostan uporne kmete Andrej Pirnat. Tokrat so zahtevali znižanje dajatev v preji ter tlake na tri dni v letu. Ko jim je samostan ustregel, so odšli.

7. maja 1635 so zavzeli puntarji iz Grušovelj pri Sempetru pod vodstvom Tomaža Repuša-Bolfenka gradič v Lazah, jugovzhodno od Velenja. Istega dne so naskočili Žovnek in zavzeli Braslovče. Vodil jih je Štefan Rak, med napadalcu sta bila tudi 90-letni Tomaž Destenko in Miha Natek, ki je zaigral vlogo odsotnega zemljiškega gospoda.

Vrhunec so doživele uporniške akcije v tritedenskem razponu med 21. aprilom in 14. majem. Fevdalci so se zbirali, na pomoč pa so poklicali tudi krajišnike in uskoke, ki so bili 19. maja že pri Celju.

Istega dne se je v Braslovčah predala močnejša puntarska skupina. V Grušovljah pa je divjal Matija Qualando, trgovec in gospodar Brunovega gradu (tu je sedaj Novo Celje).

Da bi prestrašili kmete, so fevdalci priredili 22. maja v Žalcu parado. Kmečka vojska je hitro razpadla. Krajišniki so ostali v dolini do sredine junija. Po dolini so plenili, pustošili in naropano blago pošiljali v slavonsko krajino, od koder so prišli. Kronist Novega Kloštra je tedaj zapisal, da so prišli krajišniki v samostan 18. maja. Nastanili so se okrog samostana in zahtevali hrano zase in za konje. Do 15. junija jih je hodilo v samostan večerjat šest, preko 40 vojakov pa se je v samostanu hranilo zjutraj in zvečer. Njihov poveljnik je bival na Grmovju. Kronist poudarja, da je samostan utrpel veliko škodo. Ječe so bile polne upornih puntarjev. Samo v celjski ječi jih je bilo do 24. junija zaprtih 124.

V avgustu so v Celju zbrali 111 puntarjev in jih zaslišali. Med njimi so bili Tomaž Destenko (gospostvo Žovnek), Gašper Gorogranc (Žovnek), Andrej Jernejc, Jernej Nevernik (Schrattenbachovo), Miha Natek (Žovnek), Miha Ocvirk iz Grajske vasi (Schrattenbachovo), Štefan Rak (Žovnek), Gregor Skorja iz Ločice (Schrattenbachovo), Pankrac Šibila (Schrattenbachovo), Adam Vilan (Žovnek), Andrej Žunko, mlinar pri Ojstrici (Schrattenbachovo).

Puntarje so mučili. Štefan Rak je priznal svojo vodilno vlogo in odgovornost. Bil je obsojen na smrt. Krvnik ga je obglavil, razčetrveril in obesil njegove dele na štirih krajih. Gregor Skorja je po treh mučenjih priznal svojo vlogo pri puntu. Bil je obsojen na dosmrtno ječo. Miha Natek je priznal, da je pomagal voditi napad na Žovnek. Vendar napetost ni popustila. Ojstriški podložniki niso hoteli spoštovati vsiljene pomiritve. Stari Skorja je iz grajske ječe pozival, naj puntarji vztrajajo v uporu. Jurij Schrattenbach je še kar naprej ropal in pretepal.

7. aprila 1636 so se sestali župani vasi z vladno komisijo na Ojstrici. Kmete so zastopali župani: Andrej Župančič iz Čepelj, Adam Mahor z Gomilskega, Luka iz Grajske vasi, Blaž Kočen iz Ločice, Matija iz Lok in Andrej Završnik iz Marije Reke. V imenu vseh je govoril Andrej Župančič. V Gradcu sta bila v imenu podložnikov Martin Ocepek in Matija Savol iz Čepelj. Tri dni po vrnitvi je Savol na marčnem prošenju pri Marijini cerkvi na Čreti podložnikom odsvetoval, da bi se odzvali povabilu komisarjev.

Kardelj je o tem uporu zapisal v delu Razvoj slovenskega narodnega vprašanja: »... Spomladi leta 1635 pa je vzplamtel nov upor z izredno močjo in širino, tako da se da primerjati z upori 1515 in 1573. Zajel je najprej Sp. Štajersko, potem pa se je naglo razširil tudi skoraj po vsej Kranjski. Kmečka vojska je zopet osvajala in uničevala gradove, dvorce in samostane. Samostanski kronist govori, da so v tem letu uporniški kmetje požgali in uničili 67 gradov in dvorcev. Razen utrjenih mest in nekaj gradov je bila vsa pokrajina na Štajerskem v rokah uporniških kmetov. Sredi leta so upor v glavnem zadušile čete deželnih stanov, a zlasti uskoki. Ponovno je zavladal nad slovenskim kmečkim ljudstvom val plemenitaškega terorja in uničevanja, toda njegove revolucionarne energije kljub temu še niso bile uničene...«

Revolucionarni duh prav tako ni zamrl pri podložnikih Novega Kloštra. Prvič je do odkritega spora prišlo, ko so se podložniki pritožili, da samostan ponovno zahteva dnevno tlako. To je bilo v nasprotju s pogodbo iz leta 1635.

Začuda se je vlada postavila na stran podložnikov in od samostana zahtevala, da mora pogodbo spoštovati. Do razprave o upravičenosti pogodbe je ponovno prišlo leta 1657. Samostan je zahteval, naj zapro dva voditelja kmetov in sicer Martina Pirnata in Martina Novaka. Novaku je uspelo pobegniti in so ga aretirali šele naslednje leto. Kmetje so terjali, naj uporne kmete izpustijo. Prišlo je do sodne razprave, na kateri je bil Pirnat obsojen na robijo in to na špansko ali beneško galejo. Verjetno so se kmetje na sodbo pritožili in uspeli, kajti Pirnata najdemo med voditelji novoklosterskih podložnikov tudi leta 1659. Tega leta je prišlo do obravnave na gradu Ojstrica. Tedaj se je Martin Novak pritožil proti samostanu zaradi »neusmiljenega in turškega pretepanja«, ko so ga zaprli. Hčer so težko ranili, mater pa je samostanski oskrbnik potolkel na tla, ko sta ga skušali rešiti. Marko Rak se je pritožil, da je bil zaradi tlake že večkrat vkovan itd. Na tej obravnavi so branili pridobitve iz leta 1635 in znano je, da do dnevne tlake nikoli več ni prišlo. Kmetje so enotno branili svoje pravice in uspeli.

Med vodilnimi uporniki, ki so leta 1635 vodili napad na Žovnek je bil tudi Miha Natek. Sodeloval je tudi njegov brat Boštjan Natek, vendar ga sodišče ni prehudo kaznovalo, mogoče tudi zaradi tega, ker je bil njegov brat obsojen na galejo. Preiskovalni zapor mu je štel kot kazen in ga po ostrem ukoru odpustilo. Bratova stroga obsodba pa ni vplivala na Boštjana, ki je bil med glavnimi kmečkimi voditelji Savinjske doline ter je imel širok in močan vpliv.

Iz poročil žovneškega plemiča je razbrati, da Natek ni hotel plačevati dajatev, ki jih je dolgoval svojemu fevdalnemu gospodu in deželi. »Tudi je na svoja stara leta postal še podpihovalec drugih podložnikov k upor«, ugotavlja žovenski oskrbnik v svojem poročilu. Zaradi vsega tega so ga 3. februarja 1650 zaprli, a so ga že po nekaj dneh izpustili. Takoj se je pritožil, da so ga ob aretaciji izropali. Med kmeti je vedno bolj vrelo. Deželna oblast se je zbala novega upora in je v celjsko okrožje poslala dve komisiji, ki naj kmetom zagotovita vso zakonito pravičnost. Ti ukrepi so očitno vsaj začasno preprečili izbruh nove vstaje v Savinjski dolini. Leta 1674 je prišla v vasi žovneškega gospodstva posebna komisija. Naletela je na takšno razpoloženje med kmeti, da je bil po njenem mnenju potreben takojšen prihod vojaštva v celjsko okrožje. Vojaki naj bi se nastanili v trgih Braslovče in Mozirje ter po vaseh Prekopa, Trnava, Sentrupert, Zakel, Gomilsko, Glinje, Latkova vas in Poljče. Dvorni svetnik je vojaško intervencijo odobril.

Kljub različnim komisijam je leta 1675 prišlo do vstaje žovneških podložnikov. Vojaki so v noči med 15. in 16. februarjem polovili del kmečkih vodij in jih prepeljali v Celje. Ta nastop vojske je ustavil nadaljnji razvoj kmečkega upora.

Tedaj so bili prijeti sledeči puntarski vodje:

Prekopa: Pankrac Vernar, Urban Kresnik, Martin Štoftar, Matija Bezovnik, Gregor Štifter in Valtenin Pranič;

Trnava: Urban Drča, Luka Trap, Andrej Drča, Jurij Rupnik in njegov sin Matija;

Sentrupert: Boštjan Primec in bratje Župerl;

Kaplja vas: Simon Fajdiga in Pavel Leber;

Arja vas: Gregor Leber, Marija in Gregor Zajec, Jurij Penec;
Sp. Gorče: Andrej Horvat;
Poljče: Simon Rak in njegov sin Jurij, Matija in Miklavž Juhart;
Brod pri Groblji: Kolenc;
Groblja: Trapečar.

Ta bežni pregled kmečkih puntov v Savinjski dolini potrjuje, da je tod živel klen narod, ki se ni dal nikoli podjarmiti.

VIRI:

Jože Korošec: MI SMO TU, Obzorja, 1985
Edvard Kardelj: IZBRANO DELO I, Mladinska knjiga, 1973
Rajko Vrečar: SAVINJSKA DOLINA, samozaložba, 1938
Janko Orožen: ZGODOVINA CELJA Z OKOLICO, I. del, CZC, 1971, različni časopisni članki

Drago Kumer

ROGATA PREŠUŠTNICA

Razvadir sem to mojo Punco. Ljubezen do nje, njene podolgovate glavice, gostih in močnih obrvi, do njenega ravno prav rejenega životka, zaradi dobre hrane lepo zaobljene ritke z repkom, pa z ravno pravšnje zravnanimi nogami — je že prava bolezen.

Ko zjutraj zgodaj vstanem, ko doli nad Celjem mežika jutranji soj vzhaja-jočega sonca, ko mi pod nos zakikirika živo pisan petelin Štajerec, hitim v ta moj nadvse priljubljeni prostor, prijeten dah plane vame, ki ga mnogi tako neizmerno sovražijo.

— Dobro jutro gospodje, gospodiči, gospe, gospodične, fantiči in dekličiči! Ste dobro spali, ste z desno nogo vstali? Če ste, potem bo danes v tem svetlem in modernem prostoru prijetno in veselo.

Hitro postrežem z zajtrkom, ki sem ga že včeraj pozno popoldne pripravil. Slišati je rožljanje železnih rožnih vencev, veselo mrmranje in žvekanje. Tudi v meni prekipeva tiha radost, saj so nas sinoči na sestanku kooperantov fojtrali z zvezno konferenco ZK Jugoslavije, kjer bo govora tudi o naši tako imenovani kmečki zvezi in se je mnogi tastari in nepremestljivi taki ali drugačni politični »nezmotljivi« funkcionarji bojijo, da ne bi prerasla v stranko. To so tisti, ki hodijo na konference in kongrese sedet in dremat in roke vzdigovat. Je pa vsa ta stvar tudi utrudljiva. Saj je teh konferenc in kongresov vsako leto najmanj toliko, kolikor je kroglic na rožnem vencu. Zdaj, ko je nam, vernikom, za božič, najvišji predstavnik SZDL Slovenije čestital, je tako vseeno, kaj zapojem.

— Čaščena si Marija, je angelski glas ...

Ali pa:

— Naprej zastave Slave, na boj junaška kri ...

In še:

— Na juriš, na juriš, krik borcev vihra skozi hoste ...

Pa tudi tisto našo:

— Le vkup, le vkup uboga gmajna, heja, hejooo ...

— Hmm, hmmm, hmmm, se sliši tam iz kota, jaz pa zakrilim s temi krempači, z žulji posejanimi.

— Seveda, Punca, ti me kličeš! in planem k nji kot kakšen norec, kmetavzar; no, to zadnje tudi sem, toda kmalu nič več pod zastavo, na kateri je sto-

letja, trenutno še danes, pisalo: Hlapec Jernej in njegova pravica. Na zvezni konferenci so bojda potrdili, da so kmečko pravico vsejali, zdaj hitro klije, zrasla bo kot dozorela zlato rumena pšenica. In bomo želi in želi in nič več peli: Kosec koso brusi, kmet pravico terja ali je ne najde...

— Hmmm, hmmm, hmmm, zagode moja prijateljica Punca, obrne podolgovato, nekako štirikotno glavo in me umije z dolgim hrapavim jezikom.

— Prismoda, to naj bi bil poljubček? jo primem za moker gobček, nato počasi z roko vse do vrh čela, jo primem za dva trda izrastka, ji pogledam s košatimi trepalnicami obrobljene oči in jo pohvalim.

— Punca, trša sta kot pri najstnici mesnati dojki!

— Hmmm, hmmm, hmmm, zamrmra v zahvalo, se kot prava gospodična prestopi in nadaljuje z zajtrkom.

Moje žuljeve roke pa ji ne dajo in ne dajo mira. Gladim jo po skoraj umetniško upognjenem hrbtu, pa vzdolž ravno prav rejenega života, o kakšnem vampu ni moč govoriti in lepo zaokroženi ritki, na katerega je pripeta čudovita metlica in me kdaj pa kdaj z njo tudi ošvrka.

— Veš, moja nadvse ljuba Punca, ko smo bili mladi, smo pogosto čenčali: Ko sem bila majhna, sem imela majhno, ko sem bila srednja, sem imela srednjo in zdaj sem velika in imam veliko, veliko... No, ne misli na kaj pregrešnega, čeprav imajo spolno vzgojo tako rekoč že v vrtcu... Mislil sem reči: veliko, veliko ljubezen do Boga. In veš, na kaj smo mislili, ko smo rekli besedo — Bog?

— Hmmm, hmmm, hmmm, me je znova ljubeznivo pogledala in jaz sem ji brž postregel z dodatkom, zagrizla se je vanj, vmes pa me je oprhala z metlico.

— Polonca, tistihdob je bil naš bog gospod Dinar! Zlati časi, ti pravim, zlati časi. V dobrem letu niso cene niti za milimeter poskočile. Kaj me tako nezaupno gledaš? Resnico govorim! Veš, ljuba moja Punca, danes ne verujem ne v Boga in tudi nekdanji gospod Dinar je postal čisto navaden pastirček, čeprav je tudi pastirček pravzaprav — Človek. Nasuješ jih v koš, kakor jaz zate, za tvoje sestre, brate, tete in strice za zajtrk, južino in večerjo, greš v štacuno in prineseš domov pol cekra. Ja, tako je pač...

— Kikeriki, kikeriki, kikerikiii! se oglasi z dvorišča.

— Hvav, hvav, hvav! zalaja volčjak Sultan.

— Mjav, mijav, mijav, se prismo tuha muca Pika.

— Hmmm, hmmm, hmmm, se moja Punca znova prestopi, se privije k meni tako tesno, da bi me skoraj vznak vrglo, če se ne bi krepko oprijel šopa lepo negovane dlake.

— Dobro, dobro, Polonca. Krepko in gosto dlako imaš. Tudi jaz je tu tam malo imam, žena se s to rečjo zares lahko pohvali. No, pustiva to. Tole ti povem, Polonca, zate, za vse tvoje sorodnike, pa zaradi njiv in travnikov z ljubeznijo, s srcem ob štirih zjutraj vstajam in ob desetih zvečer spet ležem. Vesel sem, ko se tako lepo razvijaš. Zdaj še sicer nimaš prave cene, no, pa saj te ne bom tako hitro prodal. Ko ti dodobra zrastejo dudeki, tisto vime, ti preskrbim krepkega Šveda ali vročekrvnega Švicarja. To bo lušno! Veš, tudi mi imamo radi švedske krone, švicarske franke. No pa še dolarje, šilinge, marke, šterlinge. Dobila boš sinka, mogoče hčer, ki bo lepotička kot si ti. Pssst! Mogoče bo takrat tudi naša kmečka zveza na trdih in stabilnih nogah. In bomo zares od srca zapeli: Kmetič veselo na svetu živi...

No, zadeva je na dlani. Kmet pač nima časa za sestanke, konference, kongrese, saj naš šiht traja šestnajst in več ur. In ker je bodočnost (Bo?) na mladih, se tudi jaz ukvarjam in ukvarjam v sodobno urejenem hlevu z najmlajšo in zares lepo raščeno teličko, čistokrvno simentalko, ki jo kličem Punca ali pa —
ROGATA PREŠUŠTNICA.

Drago Kumer

ROGATEC V GOSPODARJEVEM JEČMENU

Rogatec je gora na severni strani Gornjega grada, vrh je žagasto skalnat, kot da je z rogovi posejan. Globoko pod vrhom je velika kmetija. Ne vem, če je res, da je nekdanji gospodar veliko ječmena sejal, spomnim pa se pravljice, ki sem jo gornjegrajskim šolarjem pripovedoval na zaključnem izletu na najvišjem vrhu mogočne Menine planine, ki pa se razprostira na južni strani romantičnega Gornjega grada. Vsebina ljudske pripovedke je približno takale:

Bila sta babica in dedek. Babica je imela kokoš, dedek pa petelina. Babici je nesla kokoš jajca in je vedno imela denar. Dedek pa je bil vedno suh, brez dinarja v žepu.

— Hm, ti ničvredni petelin, se načemeri dedek. Jaz ti že pokažem!

Pa vzame šibo in dobro našeška petelina. Petelin zbeži, dedek pa s šibo za njim in ga tepe, dokler ga more doseči.

— Kikeriki! Jaz pa grem v Gornji grad! zapoje petelin in zleti preko plota. Pa gre petelin naprej in sreča osir razdraženih os.

— Kam pa, kam, petelin, ga vprašajo ose.

— V Gornji grad, se možato odreže petelin. Sedite mi na rep, če vas je volja, pa gremo skupaj.

Petelin z osami na repu potuje dalje in sreča lisjaka.

— Kam pa, kam, petelin? ga ogovori lisjak.

— V Gornji grad. Primi se mi za rep, če te je volja, gospod lisjak, pa gremo skupaj.

Tako potuje petelin z osami in lisjakom ter sreča močnega volčjaka. Tudi volčjak se pridruži in se prime petelinovega repa. Ko pridejo do potoka Dreta, se del tega spremeni v led in dobi noge; tudi njega vzamejo s seboj.

Tako potuje petelin z osami, lisjakom, psom volčjakom in delom zamrznjenega potoka naprej proti Gornjem gradu. Pa pride med potjo do velike in lepe njive, na kateri je ravnokar zorel ječmen.

— No, tu se pa najem, ker sem že zelo lačen, si misli petelin in začne kar s kljunom mlatiti ječmen.

Tista njiva je bila last mogočnega kmeta.

— Pojdi in našeni petelina z njive! naroči gospodar hlapcu.

Hlapec gre, meče kamenje v petelina in ga naganja iz ječmena. Petelin pa ne gre iz ječmena, ampak ga pridno kljuje in zoblje dalje.

— Ne morem ga pregnati, pravi hlapec gospodarju.

— Če mu sam nisi kos, potem pa to ni navaden petelin, ampak sam rogatec.

Idi po ljudi v trg in jim povej, da je rogateg v mojem ječmenu. Naj pridejo in me rešijo preklicanega rogatca.

Hlapec res odhiti in pokliče ljudi, naj pridejo in rešijo gospodarja tega na moč nespodobnega rogatca.

Ljudje res pridrve: nekateri z biči, drugi s cepmi, tretji s kôli in hajdi vsi nad rogatca petelina. Ko so ga že skoro dobili, zakliče petelin osam: Ose, pomagajte mi!

Komaj petelin to izreče, že se usujejo ose ljudem na nos, da so jim komaj ušli.

— Rogateg je močan, pravi preplašeni gospodar in namigne hlapcu: Poidi, sinko, po celi fari in ljudem povej, kako je. Naj pridejo in rešijo našo faro rogatca.

Prihitela je cela fara: moški, ženske in tudi otroci. Vse je šlo nad rogatca v ječmen.

Tolikim ljudem petelin seveda ni mogel viti. Zgrabili so ga in zaprli v hlev k svinjam. Tržani so se posvetovali, kaj naj napravijo z njim.

— Lisjak, jaz sem te vzel na pot. Pomagaj mi! je zaprosil petelin v svinjaku.

Lisjak ni prav nič premišljal, ampak se je zagnal med svinje in jih grizel, da je bilo joj.

Svinjsko cviljenje prikliče ljudi. Odpro vrata in vidijo, kaj se godi. Zato zgrabijo petelina in ga vržejo v konjski hlev. Sami pa nadaljujejo posvetovanje.

Volčjak skoči na konje, jih grize, zasaja ostre zobe, da konji bijejo in rezgečejo.

Ropot privabi ljudi. Odpro vrata in vidijo, kaj je. Vsi prestrašeni odskočijo.

— Zgrabite to pošast in jo vrzite v razbeljeno peč! se oglasi prestrašeni gospodar.

Najpogumnejši se po obotavljanju le ojunačijo, primejo petelina, tega rogatca, in ga vržejo v peč.

— Košček Drete, potoček, prijateljček, samo ti mi moreš pomagati! je milo prosil petelin v peči.

Led se je spremenil v vodo in takoj pogasil ogenj.

— To pa ni navaden rogateg, ampak najhujši! so se v strahu pogovarjali ljudje in jo popihali domov.

— Kaj pa zdaj? si misli gospodar. Torej, sila tu ne pomaga. Kaj pa, če bi pomagala pamet in zvijača.

Zato stopi pred peč in pravi: Gospod petelin: Torbo srebrnega, pristnega avstrijskega, ti dam, pa pojdi drugam po svetu sreče iskat.

— Avstrijci imajo zlatnike! Dve torbi zlatih, pa grem, se odreže petelin.

— Eno torbo zlatnikov dobiš, več ne morem.

No in pri tem je ostalo. Petelin je dobil torbo zlatnikov in se takoj napolil domov.

— Kikeriki! Dedek, prišel sem iz Gornjega grada: je zakričal z domačega plota.

— Kaj pa si prinesel? se je razveselil dedek, ko je videl polno torbo na hrbtu petelina.

— Denar, zlatnike sem ti prinesel, da me ne boš več pretepal.

Od tistega časa je imel petelin pri hiši pod vrhom Rogatca večjo veljavo kakor kokoš. Ima jo še sedaj, če ga ni babica že spekla.

VOLITVE OBČINSKEGA ZASTOPSTVA V OBČINI ST. PETER V OBDOBJU 1850—1918

Leta 1849 so bile uvedene upravne (politične) občine kot najnižje enote samouprave (avtonomije) in obenem državne uprave. Občine so bile podrejene okrajnim glavarstvom kot najnižjim enotam čiste državne uprave. Okrajna glavarstva pa so bila podrejena deželni vladi.

Samoupravna dejavnost občine je obsegala upravljanje občinskega premoženja, skrb za varnost osebe in lastnine, skrb za občinske ceste in pota, zdravstveno policijo in še vrsto drugih drobnih zadev.¹

Občina St. Peter je bila upravno podrejena okrajnemu glavarstvu Celje. Leta 1850 je obsegala dve katastrski občini in to St. Peter in Zalog. Ozemlje katastrske občine St. Peter je obsegalo naslednje vasi: St. Peter, Zgornje Roje, Spodnje Roje, Dobrteša vas. Ozemlje katastrske občine Zalog pa je obsegalo: Zalog, Zgornje Grušovlje, Spodnje Grušovlje in Podlog.

Leta 1850 je občina St. Peter štela 1086 prebivalcev, leta 1918 se je število dvignilo na 1378 prebivalcev, leta 1939 pa že na 1441 prebivalcev.²

Načelna določila za ureditev občin so se začrtala v dveh zakonih. Prvi je bil sprejet marca 1849, drugi pa marca 1862. Na podlagi zakona iz leta 1862 so v naslednjih letih izhajali občinski redi in občinski volilni redi. Po tej zakonodaji so bili organi občinske uprave naslednji:

Občinsko vodstvo tvori občinsko zastopstvo, sestavljeno iz občinskega odbora in občinskega predstojništva.

Občinski odbor je sklepajoči organ in nadzoruje delo predstojništva.

Občinsko predstojništvo postavlja občinski odbor iz svoje sredine in ga sestavljajo: župan in manjše število svetnikov (najmanj dveh). Predstojništvo je upravljajoči in izvršujoči organ občine.

Člane občinskega odbora so volili na volitvah, ki so bile neposredne, ne pa tudi splošne. Ženske niso imele volilne pravice, starostna meja pa je bila zelo visoka. Za aktivno volilno pravico 24 let, za pasivno pa 30 let. V avstrijskem volilnem sistemu je bil močno ukoreninjen tudi davčni cenzus. Neobdavčene ali zelo nizko obdavčene osebe praviloma niso imele volilne pravice. Volilce so razdelili v volilne razrede, glede na višino plačanih davkov. V I. volilni razred so dodelili tiste, ki so plačali prvo tretjino seštevka vseh davkov, v II. volilni razred tiste, ki so plačali drugo tretjino, v III. volilni razred pa so prišli manjši davkoplačevalci, ki so plačevali preostalo tretjino davka. Ne glede na plačevanje davkov pa so bili volilci duhovniki, državni ali deželni uradniki, oficirji, vojaški uslužbenci, doktorji, predstojniki šol.

Na ta način je bil I. volilni razred najmanjši, II. številnejši, III. pa najštevilnejši.³

V občini St. Peter je bilo v I. volilnem razredu 21 volilnih upravičencev, v II. volilnem razredu 43 volilnih upravičencev, v III. volilnem razredu pa 115 volilnih upravičencev.⁴

Prve volitve občinskih zastopov so potekale že leta 1850. Prav tako kot v ostalih občinah, so izvedli volitve tudi v občini St. Peter. Za župana je bil izvoljen Alojz Lenko, posestnik iz III. volilnega razreda; za svetnika pa sta bila izvoljena Jožef Wolf, posestnik iz III. volilnega razreda in Fidelis Perne, župnik iz I. volilnega razreda.

Za člane občinskega odbora so bili izvoljeni: Ivan Sedminek in Ivan Ušen, posestnika iz III. volilnega razreda; Lovrenc Vučer, Anton Kolšek, Jakob Čede, Anton Rogl, posestniki iz II. volilnega razreda; ter Klement Legat, Jurij Ušen, posestnika in Lukas Sevšek, kaplan iz I. volilnega razreda.

Za namestnike pa so bili izvoljeni: Peter Hropot in Martin Divjak, posestnika iz III. volilnega razreda; Blaž Sedminek in Andrej Divjak, posestnika iz II. volilnega razreda; ter Martin Kot in Ivan Hrovat, posestnika iz I. volilnega razreda.⁵

Naslednje volitve bi morale biti 1853, toda Bachov absolutizem je postopoma omejeval avtonomne pravice občine. Občinska zastopstva so se do ustavne dobe le potrjevala (do 1862. leta).⁶

Gradivo, ki bi nam govorilo o volitvah občinskega zastopstva v občini St. Peter od leta 1862 do leta 1875, ni ohranjeno. Na podlagi dokumentov lahko razberemo samo, da je funkcijo župana že od leta 1872 opravljal Janez Ušen.

Volitev občinskega odbora 1875

Že 1. decembra 1874 je županstvo izdalo razglas, da so novi imeniki volilnih upravičencev v pisarni županstva. Vsak občan jih je lahko pregledal ter dal morebiten ugovor zoper pravilnost sestave le-teh. Javni vpogled je bil osem dni po objavi razglasa.

Ker pravilnosti imenikov ni nihče oporekal, so volitve razpisali za 4. januar 1875 v pisarni tamkajšnjega županstva. Županstvo je določilo vrstni red volitev. Ob 9. uri volijo volilni upravičenci III. volilnega razreda, ob 10. uri volilni upravičenci II. volilnega razreda in ob 11. uri volilni upravičenci I. volilnega razreda.

Volilna komisija je bila sestavljena iz predsednika (prvosednika) in članov. Predsednik volilne komisije je volilnim upravičencem razložil potek volitev. Opozoril jih je na člene občinskega reda (9—11), ki so določali, kako je potrebno glasovati, kako morajo šteti glasove itd.

Potem so pričeli z volitvami. Najprej je volil III. volilni razred, nakar so glasove prešteli in razglasili izid. Kandidati, ki jih je izvolil III. volilni razred, so v nadaljnjem postopku izpadli. Nato je na enak način volil II. in na koncu še I. volilni razred.

Iz III. volilnega razreda se je volitev udeležilo 21 volilnih upravičencev, iz II. volilnega razreda 18 volilnih upravičencev in iz I. volilnega razreda 13 volilnih upravičencev.

V vsakem volilnem razredu so izvolili 4 občinske odbornike in 2 namestnika.

Iz III. volilnega razreda so bili izvoljeni:

a) za odbornike	b) za namestnike
Janez Ušen	Martin Randel
Matevž Roter	Janez Gerlih
Janez Miheljak	
Franc Sedminek	

Iz II. volilnega razreda so bili izvoljeni:

a) za odbornike	b) za namestnike
Blaž Hrovat	Andrej Divjak
Janez Knez	Mihael Slimšek
Franc Koželj	
Gašper Potočnik	

Iz I. volilnega razreda so bili izvoljeni:

Martin Divjak	Lovrenc Škorjanc
Martin Žgank	Franc Marovt
Matevž Ušen	
Anton Pikel	

Volitev občinskega predstojništva 1875

Po izvolitvi novega občinskega odbora, je županstvo moralo izvesti še volitev novega občinskega predstojništva. Župan Janez Ušen je 13. januarja 1875 pozval vse člane novoizvoljenega občinskega odbora na volitve. Predsedništvo je prevzel najstarejši član občinskega odbora Janez Ušen.

Po tem so pričeli z volitvijo župana. Volitev je potekala z glasovnicami. Glasovnice je prvosednik glasno prebral. Z absolutno večino glasov je bil za župana ponovno izvoljen Janez Ušen.

Takoj zatem so pričeli z volitvami dveh svetnikov. Pri tem glasovanju je bil z absolutno večino glasov izvoljen Alojz Hrovat. Zato so morali glasovanje ponoviti. Tokrat je dobil večino glasov tudi Matevž Roter.

Tako je bilo občinsko predstojništvo sestavljeno:

župan: Janez Ušen
svetnika: Alojz Hrovat in Matevž Roter.

Volitev občinskega odbora 1878

Po treh letih je poteklo delovanje dotedanjega občinskega zastopništva. V ta namen je občinsko predstojništvo sestavilo potrebne imenike volilcev po določbah občinskega volilnega reda. Volilni imeniki so bili dani v javni vpogled od 10. decembra do 18. decembra 1877.

Na pravilnost sestave ni bilo pripomb, zato je županstvo razpisalo volitve občinskega odbora za četrtek, 10. januarja 1878, v hiši dotedanjega župana Janeza Ušena v Spodnjih Grušovljah.

Ob 8. uri je volil III. volilni razred, ob 10. uri II. volilni razred in ob 2. uri popoldan I. volilni razred.

Na volitve je prišlo iz III. volilnega razreda 54 volilnih upravičencev, iz II. volilnega razreda 24 volilnih upravičencev in iz I. volilnega razreda 16 volilnih upravičencev.

Predsedništvo v volilni komisiji je prevzel Janez Ušen.

Iz III. volilnega razreda so bili izvoljeni:

a) za odbornike

Jakob Vodlak
Štefan Mastnak
Janez Dornik
Štefan Ribič

b) za namestnike

Gašper Košak
Peter Jelen

Iz II. volilnega razreda so bili izvoljeni:

Matevž Roter
Peter Četina
Martin Sedmínek
Matevž Škorjanc

Franc Pogačér
Anton Četina

Iz I. volilnega razreda so bili izvoljeni:

Janez Ušen
Matevž Vašl
Gašper Potočnik
Blaž Hrovat

Jakob Zajc
Anton Tavčér

Občinsko predstojništvo je bilo leta 1878 sestavljeno:

župan: Matevž Roter

svetovalca: Matevž Škorjanc in Štefan Mastnak

Volitev občinskega odbora 1881

V razglasu županstva je bilo objavljeno, da bodo volitve v četrtek, 23. junija 1881, v hiši dotedanjega župana Matevža Roterja.

Že 1. maja 1881 je bilo po občinskem slugi Simonu Ajdiču razglašeno ter po nabitku na občinsko tablo oznanjeno, da so volilni imeniki osem dni v občinski pisarni. Zoper pravilnost imenikov volilcev ni nihče oporekal, tako da so bili pravnomočni.

Predsednik volilne komisije je bil dotedanji župan Matevž Roter, člani pa Matevž Škorjanc, Štefan Mastnak, Jožef Gerlih in Jožef Udrih. Volitve so se pričele ob 8. uri zjutraj.

Najprej so volili člani volilne komisije, ki so imeli v tistih volilnih razredih volilno pravico. Zatem je pričel z volitvami III. volilni razred, nato II. volilni razred in na koncu še I. volilni razred. Iz III. volilnega razreda je na volitve prišlo 9 volilnih upravičencev, iz II. volilnega razreda 4 volilni upravičenci in iz I. volilnega razreda tudi samo 4 volilni upravičenci.

Iz III. volilnega razreda so bili izvoljeni:

a) za odbornike

Stefan Golčer
Matevž Roter
Janez Dornik
Stefan Mastnak

b) za namestnike

Anton Dornik
Franc Mastnak

Iz II. volilnega razreda so bili izvoljeni:

Jožef Lenko
Janez Miheljak
Janez Ušen
Franc Pogačer

Vincenc Kolenc
Matevž Blaznik

Iz I. volilnega razreda so bili izvoljeni:

Jožef Gerlih
Peter Četina
Stefan Ribič
Matevž Škorjanc

Peter Jelen
Peter Škraber

Volitev občinskega predstojništva 1881

Dotedanji župan Matevž Roter je nato 14. julija 1881 sklical vse novoizvoljene odbornike na volitve novega občinskega predstojništva. Z volitvami so pričeli ob 3. uri popoldan v hiši Matevža Roterja. Volitev se je udeležilo 11 odbornikov, predsedništvo pa je prevzel najstarejši odbornik Janez Miheljak.

Za župana je bil ponovno izvoljen Matevž Roter.

To leto so morali namesto dveh izvoliti tri občinske svetnike. Pri prvem glasovanju sta večino glasov dobila le dva, in to Štefan Mastnak ter Matevž Škorjanc, pri ponovnem glasovanju pa še Franc Pogačer.

Leta 1881 so tako občinsko predstojništvo sestavljali:

župan: Matevž Roter

svetniki: Štefan Mastnak, Matevž Škorjanc in Franc Pogačer.

V zapisniku so župan in svetniki podali naslednjo izjavo: »Obljubimo, da bomo zvesti in pokorni njegovemu veličanstvu našemu cesarju Francu Jožefu I., da bomo svoje dolžnosti vestno splovali.«

Kako je bil sestavljen občinski zastop do leta 1921. ne moremo ugotoviti, ker viri niso ohranjeni. Iz virov lahko razberemo samo, da so občinsko predstojništvo leta 1902 sestavljali:

župan: Štefan Mastnak

svetniki: Vinko Ušen, Jožef Wolf, Matevž Škorjanc in Martin Ramovšek.

PREGLED OBČINSKIH ODBORNIKOV IN ŽUPANOV V OBČINI ST. PETER V LETIH 1921—1940

V letih 1920—1922 je bil pri občinskih volitvah dotedanji sistem davčnega cenzusa z volilnimi razredi spremenjen in ukinjen z več zaporednimi akti (naredba deželne vlade 15. maja 1920, novelirana 12. februarja 1921) in dokončno odpravljen z zakonom 18. februarja 1922.

Občine so prišle pod nadzor oblasti. L. 1929 je s šestojanuarsko diktaturo bil občinski odbor razrešen in je župana občine imenoval veliki župan oblasti, kateri je bila občina podrejena.

Po zakonu o občinah od 14. marca 1933 naj bi bili občinski odbori zopet voljeni, nadzor nad občinami pa so neposredno izvajali sreski načelniki.

Občinski odborniki v letih 1921—1940

Odborniki so se v teh letih dokaj pogosto izmenjavali. V zapisnikih občinskih sej se omenjajo naslednji:

Leopold Cokan; Štefan Cvenk; Gašper Čede; Andrej Četina; Jožef Četina; Andrej Čremožnik; Franc Čremožnik; Jakob Hrapot; Avgust Hrovat; Matija Jelen; Vinko Jug; Gregor Košak; Martin Kot; Jožef Koželj; Vinko Kunst; Josip Lenko; Martin Ločičnik; Franc Mastnak; Božo Mohorčič; Jernej Novak; Franc Ocvirk; Franc Ožir; Franc Parfant; Alojz Peternel; Peter Povše; Ivan Rojnik; Štefan Sedminek; Blaž Serdoner; Ivan Srebotnjak; Mihael Sredenšek; Franc Škorjanc; Ivan Škorjanc; Mihael Škraber; Alojz Šribar; Franc Štefančič; Jakob Tavčar; Mihael Udrih; Ivan Uratnik; Vinko Uratnik; Franc Ušen; Ivan Ušen; Valentin Ušen; Anton Verdev; Mihael Voh; Franc Vrečar; Franc Zagoričnik; Andrej Žgank; Franc Wolf.

Vsi odborniki so morali dati naslednjo zaprisego:

»Jaz, prisotni in podpisani, prisegam na troedinega Boga, da bom kralju Petru II. in domovini zvest, da se bom pri poslovanju držal ustave in državnih zakonov, da bom čuval državno in narodno edinost, da bom dolžnost svojega znanja točno upravljal in vestno zastopal in branil državne in narodne koristi.«

Župani v letih 1921—1940

Do leta 1930 je funkcijo župana opravljal Jernej Novak. Ker je tega leta umrl, je funkcijo do 1931 prevzel Franc Parfant, nato Andrej Četina in od 1937 dalje Štefan Sedminek.

Na seji občinskega odbora 19. decembra 1940 je župan Štefan Sedminek poročal, da se je njegovo bolezensko stanje nog zaradi prehlada toliko poslabšalo, da ne more več voditi občino. Glede na težak položaj je predlagal, naj se mu dovoli vsaj 3-mesečni dopust preko zimskih mesecev. Ta čas pa ga naj nadomešča I. ali III. član uprave. Prisotni I. član uprave Peter Povše sporoči, da tudi njemu zaradi bolehnosti ni mogoče nadomeščati župana, zato naj to funkcijo prevzame II. član uprave Jožef Četina.

Ker sta se oba člana uprave nadomeščanja branila, so pooblastili odbor- nika Franca Čremožnika, da se zglesi pri sreskem načelniku v Celju z nalogo, da določi županovega namestnika.⁹

V času okupacije je bil za župana v Sempetru postavljen bivši avstro-ogrski stotnik Kossaer.¹⁰

Na podlagi odredbe šefa civilne uprave za Spodnjo Štajersko je bila ob- čina St. Peter avgusta 1941 priključena k občini Žalec (Sachsenfeld).¹¹

VIRI IN LITERATURA

¹ S. Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, str. 488

² Deželni zakonik in vladni list štajerske banovine XXI/1850

³ S. Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, str. 452, 454, 455

⁴ Fond »Občina St. Peter 1853—1941«, ZAC

⁵ Verzeichniss der in den neu constituirten Ortsgemeinden der. k. k. Bezirks- hauptmannschaft Cilli 1850

⁶ Istotam kot 3

⁷ Fond »Občina St. Peter 1853—1941«, ZAC

⁸ S. Vilfan: Pravna zgodovina Slovencev, str. 473

⁹ Fond »Občina St. Peter 1853—1941«, ZAC

¹⁰ J. Vurcer: Vstaja v Spodnji Savinjski dolini 1941; Savinjski zbornik 1983, str. 103

¹¹ Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Unter- steiermark, Nr. 38/1941

OBČINSKI PRAZNIKI V LETIH 1983—1988

Proslavljanje občinskega praznika je postala v žalski občini vsakoletna osrednja družbenopolitična in kulturna manifestacija. Za dan občinskega praznika je bil določen 7. julij, v spomin na prvo veliko in pogumno propagandno akcijo v noči od 6. na 7. julij 1941, ko so zavedni aktivisti širom po Savinjski dolini izpeljali trosilno akcijo z različnimi protifašističnimi gesli in pozivi na odpor proti okupatorju. Tako je to obujanje spomina na veliko dejanje v času NOV, hkrati pa je močna vzpodbuda in priložnost za vrsto dejavnikov v občini in posameznih krajevnih skupnostih za pomembne pridobitve, za aktiviranje družbenopolitičnih in drugih sil, pa tudi za solidarnostno združevanje sredstev v občini. Po 27 letih praznovanj občinskega praznika lahko ugotovimo, da je to pravi izziv predvsem krajanom in vsem dejavnikom v krajevnih skupnostih.

Že v letu 1961 ob prvem proslavljanju občinskega praznika v KS Griže je prišlo do pobude, da bo praznovanje vsako leto v drugi krajevni skupnosti. Do leta 1982 so se tako zvrstile vse krajevne skupnosti, saj je bilo leta 1978 praznovanje na sedežu občine v Žalcu, in to zaradi združevanja sredstev za naslednje leto. V letu 1982 pa je bila kot zadnja na vrsti najmlajša krajevna skupnost Vrbje. Tako smo lahko pričeli v letu 1983 z novim razporedom KS. Pričeli smo ponovno z Grižami, čeprav je obveljal predlog, da ni več pomemben prejšnji vrstni red. Predsedstvo Občinske konference SZDL, ki zbira pobude in oblikovane predloge podaja skupščini občine, je namreč sprejelo nekaj kriterijev za lažjo in pravičnejšo odločitev, oziroma določitev predloga kraja praznovanja občinskega praznika, zlasti v primeru več interesentov. Pomemben je predvsem program na podlagi upravičenih potreb, možnosti izvedbe tega programa in pri tem lastni delež iz krajevnega samoprispevka, od OZD in drugi viri. Važne so pomembnejše obletnice iz zgodovine KS, zlasti iz NOV ali prireditve širšega značaja, razvitost dejavnosti DPO in društev itd.

Načelo solidarnosti v občini Žalec je veljalo pri izvajanju programov občinskih samoprispevkov v letu 1968/84, pri izgradnji cest do višinskih domačij in velja tudi za občinski praznik.

Proslavljanje občinskega praznika je močno povezano z gospodarskim razvojem, z vlaganji v infrastrukturo, z razvojem družbenih dejavnosti in zlasti z družbenopolitično dejavnostjo v KS, kjer se praznovanje pripravlja in izvaja. Ob teh priložnostih je bilo že več primerov bodisi polaganja temeljnega kamna ali odprtja objektov, in upajmo, da bo tako še v prihodnje. V letu 1983 smo sprejeli nekaj sprememb in dopolnitev samoupravnega sporazuma o financiranju

in izvedbi občinskega praznika za obdobje 1982/86. V letu 1987 pa je bil sprejet novi samoupravni sporazum za obdobje 1987/91. Delovne organizacije združujejo 0,1 % od družbenega proizvoda po ZR za prejšnje leto, del sredstev pa prispevajo za izvedbo programov tudi samoupravne interesne skupnosti.

Leta 1983 smo slavili v KS Griže

Skupščina občine Žalec je imenovala leto poprej 25-članski pripravljalni odbor, katerega je uspešno vodil Ivan Goričan, predsednik krajevne konference SZDL Griže. Na prvi seji so bili imenovani pododbori za pomembnejša področja priprav. Te so trajale dobro leto dni in so bile izjemno obsežne in kvalitetne. Program raznih del se je v začetku zdel nekaterim preobsežen, vendar je bil kasneje v glavnem uresničen. Program kulturnih prireditev pa je bil do takrat sploh najbogatejši, saj je DPD Svoboda Griže pripravila obsežen program poletnih kulturnih prireditev vključno z malim pevskim taborom. Pojo naj ljudje, gostovanjem Mariborske opere z opero Ero z onega sveta in Slovenskim oktetom, uprizoritvijo Vaške komedije in Mišmaša, koncerta ansambla Lačni Franc idr. V Žalcu je bila že druga uspešna zabavno turistična prireditev Žalska noč.

Pomembnejše pridobitve v letu 1983 so bile: modernizacija nekaj cestnih odsekov v Pongracu in Zabukovici in ureditev avtobusnih postaj, širjenje telefonske mreže v Pongracu, obnova doma Svobode in letnega gledališča Limberk, obnova igrišč in nekaterih prostorov v šoli idr. Priprave in pričetek izgradnje mrliške vežice je bilo povezano z nepričakovanimi težavami, zato se je izgradnja zakasnila in podražila. V KS Ponikva — v Studencih je bilo ob občinskem prazniku odprtje mreže vodovodov in postavitve posebnega spominskega obeležja v spomin na Tomšičevo brigado, ki se je zadrževala v teh krajih. Pobudnik akcije je bil Jože Šalej.

Monografija pod uredništvom Viliija Vybihala in predsedništvom Jožeta Jana je izšla že leta 1981, ob proslavljanju 40-letnice vstaje, kar je bilo tudi v Grižah.

Slavnostna seja zborov skupščine občine Žalec in vodstev družbenopolitičnih organizacij občine in kraja je bila 10. julija v Domu DPD Svobode Griže. Slavnostni govornik je bil Ervin Janežič, predsednik izvršnega sveta SO Žalec.

Občinska priznanja so v tem letu prejeli:

— zlati grb občine: Društvo upokojencev Griže, Vlado Plaskan in Franc Potočnik;

— srebrni grb občine: Hmezad — DO Minerva Zabukovica, Hmezad — DO Strojna Žalec in Drago Antloga;

— bronasti grb občine: Obrtno združenje Žalec, Dom upokojencev Polzela in Jožica Pinter;

— plakete občine: Gasilsko društvo Matke, DO Komunala Žalec, Ivan Božnik, Mija Fon, Anton Jureš, Drago Kumer, Jože Goltnik, Konrad Pevec, Jože Šalej in Cveto Uduč.



S srečanjem kurirjev in razvitjem prapora so borci počastili dan borca in občinski praznik. Prapor je razvil prvoborec Ivo Zupanc.

Občinska raziskovalna skupnost Žalec je zaslužnim raziskovalcem in inovatorjem razdelila zaslužene nagrade in priznanja.

Izvršni svet je podelil nekaj značk občine.

V podrobnem prikazu je predstavil KS Griže in izrazil zahvalo za razumevanje ob združevanju sredstev Franc Ježovnik, predsednik skupščine KS.

KS Polzela je bila kraj praznovanja v letu 1984

Pripravljalni odbor je vodil Dani Pfeifer, predsednik krajevne konference SZDL. Vrsto pododborov, ki so bili zadolženi za pripravo in izvedbo raznih del, akcij in prireditev, pa so vodili še drugi ugledni in delovni krajanji. Tudi Polzelani so si zadali obsežen program naložb in prireditev. Po dobrih enoletnih pripravah in uspešni izvedbi programov so bili vsi zadovoljni. Pozabljena so bila nekatera nesoglasja, ki so sicer reden spremljevalec ob pripravah in izvajanju programov.

Med največjimi pridobitvami je bila obnova doma krajanov v stari šolski zgradbi. Poleg sedeža KS danes tukaj domujejo družbenopolitične organizacije, možnost sestajanja pa imajo tudi nekatera društva in organizacije, če nimajo drugega prostora. Nadaljevali so z napeljavo vodovodnega in telefonskega omrežja.



Razstavo cvetja, gob in lovskih trofej so pripravili Hortikulturno društvo Polzela in Hortikulturna zveza Slovenije

Sredstva SIS so bila uporabljena pri obnovi doma Svobode, doma Partizana, doma društva upokojencev in Komende. Mrliško vežico so pričeli graditi s sredstvi samoprispevka. S sredstvi SPIZ in skupnosti socialnega skrbstva in dela občinskega samoprispevka se je nadaljevalo z obnovo graščine Šenek za potrebe Doma upokojencev Polzela. Pričeli so tudi z izgradnjo dolgo pričakovane novega gasilskega doma na Polzeli.

Urejeni so bili nekateri cestni odseki. Hortikulturno društvo je lično uredilo center Polzele, ob parku na Šeneku pa zasadilo 88 dreves za Titov spominski park.

Tudi na Polzeli so se v času praznovanja zvrstila mnoga kulturna, športna in gasilska tekmovanja. Vrhunec prireditev je bila republiška cvetlična razstava pod naslovom Hortikultura 84, resnično nekaj edinstvenega in veličastnega, na kar so lahko Polzelani, zlasti Polzelanke še danes ponosni. Polzela pa je dobila tudi doslej najlepšo in najbogatejšo monografijo kraja.

Svečana seja skupščine občine in vodstev družbenopolitičnih organizacij občine in KS je bila v domu Svobode Polzela. Slavnostni govor je imel predsednik občinske skupščine Viljem Petek.

Na seji so bila podeljena občinska priznanja in priznanja občinske raziskovalne skupnosti.

Občinska priznanja so prejeli:

— naziv častnega občana: Tone Bole-Anton, Anton Kotnik-Robida in Albin Vipotnik-Strgar;

— zlati grb občine: Tekstilna tovarna Prebold, Kristijan Bobovnik-Mišo, Jože Jeram in Stane Rednak;

— srebrni grb občine: DPD Svoboda Polzela, Meta Rainer in Hranilno-kreditna služba kmetijstva in gozdarstva Žalec;

— bronasti grb občine: Industrijsko gasilsko društvo TT Prebold, Krajevna konferenca SZDL Polzela in Slovensko kulturno športno društvo Oton Župančič iz Salzburga;

— plaketo občine: Anton Brinar, Dani Brišnik, Stanko Dolar, Franc Jelen, Tone Privošnik, Stanko Skok, Niko dr. Tratnik, Ivan Uranjek, Rudi Divjak in Slavko Šorli.

Podeljene so bile nagrade inovatorjem in značke občine. KS Polzela je predstavil in se zahvalil Ivan Poteko, predsednik skupščine.

KS Liboje — proslavljanje v letu 1985

Tudi tukaj je prevzel vodstvo pripravljalnega odbora predsednik krajevne konference SZDL Feliks Srebot, pododbore pa so vodili prizadevni družbeni delavci tega rudarsko-delavskega območja. Vseh priprav so se lotili pravočasno in skrbno. Ob proslavljanju praznika občine Žalec je bilo to leto v Libojah več pomembnih obletnic, med njimi 170-letnica Keramične industrije Liboje in 50-letnica godbe na pihala rudarjev in keramikov Liboje. V času praznovanja in že pred njim so se zvrstila številna tekmovanja in prireditve v Libojah in drugih krajih občine. Do Liboj je segla celo zvezna štafeta mladosti. Godbe na pihala so izvedle uspelo revijo. Dramska skupina je v režiji priznanega režiserja Darka Šulerja uprizorila Raztrgance. Izredno je uspel dan gasilcev. V šoli je bilo na ogled več razstav, tudi prikaz osvobodilnega gibanja v Savinjski dolini. Zvrstila so se tudi tradicionalna srečanja: borec in rudarjev ter savinjskih čebelarjev na Brnici. Pred KIL je bil odkrit spomenik. Med športnimi prireditvami naj omenimo uspelo mednarodno konjeniško prireditev v Gotovljah.

Liboje z okolico so z lastnimi prizadevanji in znano solidarnostjo vseh delovnih ljudi v občini pridobile več km novoasfaltiranih cest in prostora pred šolo, dozidan in obnovljen dom Svobode. Nekaj del je bilo opravljenih na vodotokih in vodovodnem omrežju. Novi vrtec je bil odprt in je pričel z delom v letu 1986.

Svečana seja skupščine občine in KS Liboje ter vodstev družbenopolitičnih organizacij občine in kraja je bila v domu Svobode na sam dan praznika 7. julija. Govoril je Ervin Janežič, predsednik IS. Izjemen vtis je na vse udeležence napravil bogat kulturni program, kar je za Liboje že tradicija.

Občinska priznanja so prejeli:

— zlati grb občine: Keramična industrija Liboje, Franjo Tilinger;

— srebrni grb občine: Ivan Pečnik, Občinska gasilska zveza Žalec, Stanko Pistotnik;



Svečane seje zborov občinske skupščine sta se udeležila tudi častna občana Tone Bole in Albin Vipotnik

— bronasti grb občine: Vinko Jug, Krajevna konferenca SZDL Liboje, Osnovna organizacija sindikata TT Prebold;

— plakete občine: Blaž Arlič, Vid Korber, Anica Urbšek, Ivan Strožer, Marija Cehner, Ernest Ramšak, Stane Lavrinc, Milka Lasnik, Darko Šuler, Jože Štefančič in Miran Trpin.

Izvršni svet je podelil zaslužnim občanom značke občine, občinska raziskovalna skupnost pa priznanja in nagrade za inovacije in izboljšave pri proizvodnem procesu v OZD. V imenu krajanov je spregovoril in se zahvalil za solidarnost Jernej Koštomaj, predsednik skupščine KS.

Za leto 1985 so bile značilne tudi svečanosti ob 40-letnici osvoboditve. Osrednja prireditev je bila 12. maja v Andražu, za kar je dal pobudo pododbor Tomšičeve brigade pod vodstvom Jožeta Šaleja. Odbor je vodil Rado Cilenšek, predsednik Občinskega odbora ZZB NOV. Prisotnim je spregovoril tovariš Tone Bole, častni občan in član predsedstva Republiške konference SZDL Slovenije. Domačini-gostitelji so se izredno potrudili, niso pa bili zadovoljni s finančno pomočjo občine, ki naj bi jim omogočila prizidek in obnovo združnega doma.

KS Prebold — kraj proslavljanja v letu 1986

Za to leto je kandidiralo več KS, zato je bila odločitev predsedstva OK SZDL Žalec toliko težja. KS Prebold je bila že nekajkrat predlagana za kraj praznovanja in je imela prednost. Pripravljalni odbor je prevzel Avgust Dobrina, predsednik KK SZDL. V začetku, jeseni 1985, je bilo delo dobro zastavljeno, kasneje — na pomlad, pa je zastalo. Določen vpliv je imel tudi neuspeh referendum za krajevni samoprispevek, pojavila pa so se tudi nesoglasja. Tako je moral prevzeti vodstvo pripravljalnega odbora predsednik

skupščine občine, najprej Vilijem Petek, nato Ludvik Semprimožnik. Posebna značilnost tega leta je bila med drugim 50-letnica velike tekstilne stavke, ki je leta 1936 zajela tudi preboldske tekstilce, in 60-letnica godbe na pihala.

Osrednji odbor in pododbori so si zastavili obsežen program. Obnoviti je bilo potrebno dom Svobode, združni dom, bazen z drugimi športnimi objekti, prostor za KS in nekatere stanovanjske zgradbe. Predvidena je bila tudi rekonstrukcija mrliške veže, obnova in širitev vodovodnega in telefonskega omrežja. Med raznimi komunalnimi deli je bila predvidena tudi obnova nekaterih cest, obnova nasadov in prometnih znakov ter kanalizacije. Večino predvidenega je s prizadevnim delom krajevnih funkcionarjev in občinsko solidarnostjo uspelo. Uspelo pa bi še več, če bi bila enotnost in tudi pomoč združenega dela v kraju večja. Odmaknili sta se dve pomembni akciji — ureditev nove pošte v prostorih ukinjene trgovine in izgradnja razširjenega cestišča Groblja—Prebold. Presenetili so lovci z obnovljeno kočjo na Golavi in gasilci z obnovljenim domom v Latkovi vasi—Groblja.

Poleg že navedenih pridobitev pa je KS Prebold obogatela to leto še z izgradnjo nove predilnice in obnovo drugih obratov v TT Prebold, z dograditvijo nove proizvodne hale v IGM Gradnja v Latkovi vasi. Krajevne monografije jim žal ni uspelo izdati. Podobno kot drugje pa je bilo tudi v Preboldu več kulturnih in športnih prireditev. Priscačno je bilo literarno srečanje z domačinom Ervinom Fritzem, nadvse bogata in raznolika pa razstava hortikulture, domačih jedi in obrti, šolskih izdelkov idr. Številna športna tekmovanja in srečanja so bila speljana pod strokovnim vodstvom izkušenega Adija Vidmajerja.

Občinska priznanja so bila podeljena takole:

- za častnega občana je bil imenovan Peter Sprajc-Slave;
- zlati grb občine so prejeli Ernest Ermenc, Alojz Hrušovar, VIO TOZD VVZ Janko Herman, Zalec in SOZD Hmezad Zalec;



Praznovanje 40-letnice Lovske družine Prebold so ob praznovanju občinskega praznika počastili z odprtjem obnovljene in dograjene lovske kočje na Golavi

— srebrni grb občine: Fanika Raček, Osnovna organizacija ZSMS Andraž in Lovska družina Prebold;

— bronasti grb občine: Ivan Brišnik, NAMA TOZD Veleblagovnica Žalec in Šolsko kulturno društvo COS Slavko Šlander Prebold;

— dobitniki plakete občine pa so bili: Ivan Banko, Lojzka Brvar, Jože Cotič, Dora Eberlinc, Ervin Janežič, Peter Kranjc, Norbert Natek, Viljem Petek, Stane Rudolf in Anton Vočko.

Občinska raziskovalna skupnost Žalec je razveselila številne raziskovalce in inovatorje z nagradami z leto 1986. izvršni svet pa z značkami občine. Pozdravno in zahvalno besedo KS Prebold je imel Tone Ajdič, predsednik skupščine KS.

V letu 1987 je Prebold končno dobil nove poštno prostore, uredili pa so tudi del ceste Latkova vas—Prebold. V maju 1988 so na ponovljenem referendumu izglasovali krajevni samoprispevek.

KS Vinska gora — gostiteljica praznika v letu 1987

Določene priprave na praznovanje so se pričele že pred dokončno odločitvijo predsedstva OK SZDL in skupščine občine, saj so pričeli z izgradnjo prizidka k šoli, uspešno pa so speljali referendum za uvedbo krajevnega samoprispevka. Odločitev je bila toliko lažja, kajti potrebna je bila pomoč širše družbenopolitične skupnosti. Vse čestitke skupini mladih zagnanih, pogumnih in požrtvovalnih aktivistov na čelu s predsednikom sveta KS Francijem Špeglom, ki je prevzel vodstvo pripravljalnega odbora. Vestne priprave na praznik so celo nekoliko utišale sicer redke nasprotnike napredka v krajevni skupnosti. Z enotnejšo podporo in večjim prizadevanjem vseh občinskih dejavnikov bi lahko bili uspehi še večji. Prav to leto je namreč prvič doslej izpadel večji del sredstev iz gospodarstva po omenjenem samoupravnem sporazumu.

Kljub številnim težavam je uspelo dograditi večnamenski prizidek k šoli, izostala je le ureditev ogrevanja. Odprtje objekta je bilo ob proslavljanju stoletnice osnovne šole. V objekt je bilo vloženo večji del združenih sredstev OZD in SIS, krajevni samoprispevek pa v celoti, sedaj služi še za vračanje posojil. Domačini so na to pridobitev zelo ponosni. Gasilci so obnovili svoj dom. Urejenih je bilo več cestnih odsekov. Spomenik NOV je bil prestavljen, pred novim gasilskim domom in združnim domom pa so lepo uredili okolico.

V času praznovanja je bila v Kasazah prevzeta nova čistilna naprava, ki je že nekaj časa poskusno obratovala. Kmalu po praznovanju pa je Savinjski magazin v Žalcu odprl novo blagovnico Savinjko.

V Vinski gori in drugih krajih se je zvrstilo ogromno kulturnih, športnih in drugih prireditev in srečanj. Mladi so bili deležni veselega tobogana. Uspela so vsa tradicionalna srečanja — rudarjev, borcev, čebelarjev in starejših občanov. Gasilsko slavje bo ostalo mnogim v trajnem spominu; ta dan je bilo tudi podpisano pobratenje med občinskima gasilskima zvezama Križevci in Žalec. Vsi šolski prostori so bili urejeni v lične razstave starin, ročnih del in jedi idr. Izdali so lično monografijo kraja.

Ob turistični prireditvi Žalska noč je bil že znan kolesarski kriterij mesta Žalec. Na Vranskem so ponovno priredili večer večno lepih melodij.

Slavnostna seja skupščine občine in KS ter vodstev družbenopolitičnih organizacij občine in kraja je bila v novi dvorani. Slavnostni govornik je bil Ludvik Semprimožnik, ki je nato podelil občinska priznanja za leto 1987:

— naziv častnega občana so prejeli: Julka Cilenšek-Betka, Ivan Mogue-Marko, Vili Reberšak-Rado, Rado Zakonjšek-Cankar in Ludvik Zupanc-Ivo;

— zlati grb občine: Tovarna nogavic Polzela, Rado Cilenšek in Ivan Košan;

— srebrni grb občine: Lovska družina Gozdnik Griže, Gasilsko društvo Ložnica in Ivan Toplak;

— bronasti grb občine: TVD Partizan Šempeter, Petar Grujič in Rudi Herman;

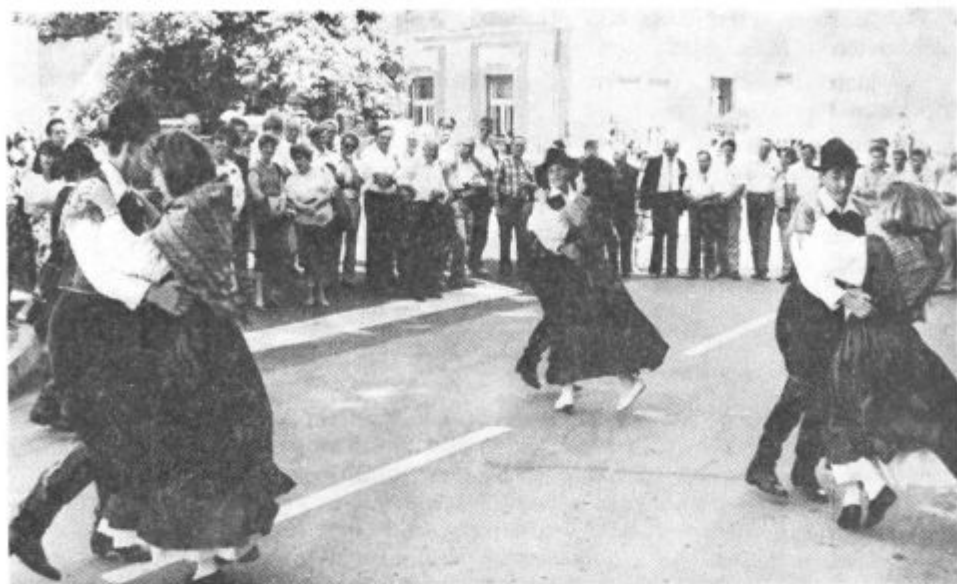
— plaketo občine: Amatersko gledališče Vrba iz Vrbja, Anton Mešič, Vera Orešnik-Juhart, Andrej Šepec in Franc Špegel.

Izvršni svet je podelil zlate, srebrne in bronaste značke občine, raziskovalna skupnost pa nagrade raziskovalcem in inovatorjem iz OZD. Svet za SLO in DS je podelil znak občine zaslužnim s tega področja.

Z izbranimi besedami je v imenu KS Vinska gora spregovorila Anica Drev, predsednica KK SZDL, ki se je zahvalila za zaupanje in vsestransko pomoč družbenopolitične skupnosti.



Najpomembnejša pridobitev za krajanje Vinske gore je bil večnamenski dom, ki so ga zgradili s sredstvi samoprispevka, prispevki samoupravnih interesnih skupnosti in združenega dela žalske in velenjske občine. Tako so dobili osnovne pogoje za sicer razvejano kulturno umetniško dejavnost.



Obnovljena cesta skozi trg največja pridobitev ob občinskem prazniku na Vranskem

KS Vransko je prevzela praznovanje v letu 1988. Pripravljalni odbor vodi Vojko Kropivšek, predsednik skupščine krajevne skupnosti, ki je hkrati sekretar občinskega komiteja ZKS. Intenzivne priprave so stekle že v letu 1987, saj so bila lani že izvršena večja komunalna dela z obnovo ceste, vodovoda in kanalizacije skozi trg. Urediti je bilo potrebno še pločnike in nekatera pročelja zgradb. Izvršena so še druga komunalna dela in obnova različnih objektov.

Šolska kuhinja je dograjena in obnovljena za potrebe šole in vrta. Savinjski magazin bi naj pričel z izgradnjo blagovnice, ki je za Vransko zelo potrebna, vendar je še vse v pripravi. KIV Vransko je prijetno presenetil z novo lepo urejeno proizvodno halo.

Praznovanje na Vranskem je potekalo ob razgibanem športnem programu. Ta je bil bogatejši od kulturnega, ki je bil od dosedanjih najskromnejši, pač pa so si gostje lahko ogledali lepo urejene razstave. Slavnostni govornik na svečani seji skupščine občine Žalec in KS Vransko ter vodstev družbenopolitičnih organizacij je bil Anton Bratuša, predsednik izvršnega sveta skupščine občine. Zaključno besedo v imenu KS Vransko je povzel Vojko Kropivšek.

Po protokolu so bila tudi tokrat podeljena občinska priznanja iz pristojnosti skupščine občine, izvršnega sveta, sveta za SLO in DS ter občinske raziskovalne skupnosti Žalec:

— zlati grb občine so prejeli: IGM Gradnja Žalec — Latkova vas, Franc Dolinšek in Janez Meglič;

— srebrni grb občine: DO Zarja Petrovče, Rezka Praprotnik in Breda Verstovšek;

— bronasti grb občine: KIV Vransko, Osnovna organizacija ZSMS Minerva Zabukovica in Milko Medvešek;

— plaketo občine: Adi Arzenšek, Franc Brišnik, Matjaž Debelak, Marija Goršek in Pavla Mlakar.

Razvoj, uspehe in probleme KS Vransko je ob krajšem kulturnem programu na prostem prikazal Franc Dolinšek, predsednik sveta KS. Skupina mladih pa je simbolično odprla obnovljeno središče Vranskega.

Skupščina občine je imenovala pripravljalni odbor za pripravo občinskega praznovanja v letu 1989, ki bo v krajevni skupnosti Galicija.

TELESNOKULTURNA DEJAVNOST V OBČINI

Sedanje gospodarske razmere, stanje družbeno-ekonomskih odnosov v naši družbi, razvoj in razmere v družbenih dejavnostih nas prav silijo, da tudi za področje telesne kulture ocenimo razmere in ugotovimo uspehe. Ko smo leta 1986 sprejemali srednjeročne planske dokumente, smo v novo srednjeročno obdobje vstopali z visokimi cilji, tako na področju tekmovalnih dejavnosti kot pri množičnosti, na področju pridobivanja strokovnih telesnokulturnih kadrov in pridobivanju ter vzdrževanju športnih objektov. Že v prvem letu novega srednjeročnega obdobja smo naleteli na ovire, ki so jih prinesle spremembe na področju zagotavljanja dohodka OZD. Še večjo negotovost pa je povzročila sprememba zakona o ugotavljanju dohodka in prihodka OZD in predvideno zagotavljanje sredstev za telesno kulturo iz dohodka OZD od 1. 1. 1988 dalje. Grozila je nevarnost, da bo financiranje telesne kulture negotovo, kar bi imelo takojšnje in tudi dolgoročne negativne posledice. V veliko zadovoljstvo vseh telesnokulturnih delavcev se zagotavljanje sredstev ni spremenilo, in je še vedno iz BOD zaposlenih.

Finančna sredstva za telesno kulturo se zbirajo pri telesnokulturni skupnosti občine Žalec. Delegati OZD in krajevnih skupnosti v zboru uporabnikov skupščine TKS sprejemajo finančni načrt, v katerem so prikazani prihodki in viri prihodkov ter odhodki po posameznih dejavnostih. O koriščenju sredstev vzdrževanja telesnokulturnih objektov, najemnin telovadnic, izobraževanja kadrov in še o nekaterih drugih stvareh odloča na svojih sejah odbor za svobodno menjavo dela, razvojne naloge, objekte, opremo in investicije pri telesnokulturni skupnosti občine Žalec. O sredstvih za izpolnjevanje družbenega dogovora o sofinanciranju RTC Golte odloča skupščina sama, enako tudi o sredstvih za občinski praznik, ki jih prejme tista krajevna skupnost, v kateri le-ta je. Amortizacijo nepremičnin telesnokulturnih organizacij zagotavljamo na osnovi plana skupnosti in veljavnih amortizacijskih stopenj.

Sredstva, ki so namenjena za osnovno dejavnost telesnokulturnih organizacij in zvez, prejme na osnovi finančnega načrta Zveza telesnokulturnih organizacij občine Žalec. Delno jih koristi Zveza telesnokulturnih organizacij za izvajanje svojega programa, ostala sredstva pa prejmejo telesnokulturne organizacije in zveze. Sofinanciranje dejavnosti šolskih športnih društev je urejeno s posebnim sporazumom, sklenjenim med telesnokulturno skupnostjo in šolami.

Kljub temu da telesni kulturi stalno primanjkuje finančnih sredstev, so bili doseženi solidni rezultati v tekmovalnem športu. Množičnost je enaka kot

prejšnja leta, pridobljenih je bilo večje število športnih objektov, nekateri pa so bili obnovljeni. Največja pridobitev je izgradnja večnamenskega doma v Vinski gori leta 1987. Kraj je s tem dobil nujno potreben telesnokulturni objekt za potrebe šolske telesne vzgoje in za rekreacijo občanov. Tega leta sta bili zgrajeni tudi asfaltni rokometni igrišči v Levcu in Prekopi. Objekta sta nujno potrebna za mladino obeh krajev, saj doslej ni imela primerne prostora za športno udejstvovanje, igrišča v Petrovčah oziroma na Vranskem pa so preveč oddaljena. V letu 1987 so začeli graditi 115-metrsko smučarsko skakalnico na Dobrovljah, kjer pa gre samo za minimalna sredstva telesnokulturne skupnosti, saj je financer izgradnje Smučarska zveza Slovenije.

Na področju vzdrževanja športnih objektov so se v letu 1988 nadaljevala vzdrževalna dela pri domovih TVD Partizan Braslovče, Polzela in Tabor. V vseh treh primerih gre za etapno delo, saj so dela opravljali že v minulih, bodo pa se nadaljevala še v naslednjih letih. Pred začetkom dopustov in počitnic sta bila obnovljena in pripravljena za uporabo oba bazena, ki sta v občini Žalec, in sicer na Vranskem in v Preboldu. V oba objekta so bila vložena znatna sredstva, ki so omogočila, da bosta vsaj nekaj let primerna za uporabo. V letu 1988 so člani strelske družine Šempeter začeli graditi strelišče za streljanje z malokalibrsko puško in ga že usposobili za tekmovanja.

Objekt še ni v celoti gotov, vendar omogoča izvedbo vseh občinskih in nekaterih republiških tekmovanj. Do približno enake faze je urejeno vojaško



Dobitnik srebrne in bronaste medalje na zimskih olimpijskih igrah v Calgariju Matjaž Debelak, ki je športno kariero pričel na skakalnicah v Braslovčah

strelišče v Braslovčah, vendar s šestimi strelskimi mesti ne zadošča za organizacijo večjih tekmovanj.

Od planinskih domov bi morali omeniti nadaljevanje izgradnje novega doma na Bukovici in obnovitvena dela na planinski koči na Šentjungerti. Poleg teh pa so redna vzdrževalna dela tudi pri večjem številu drugih športnih objektov.

Dejstvo je, da so kadri poleg objektov osnova za izvajanje telesnokulturnih dejavnosti. Žal je ravno na tem področju v zadnjih letih kriza. Vse manj občanov se prijavlja za razne oblike izobraževanja. Do neke mere to ne velja za planinstvo, kjer je vpeljeno redno pridobivanje kadrov, zlasti planinskih vodnikov. Tudi v smučanju število vaditeljev, ozdrževalcev smučišč in strojnikov trenutno zadostuje, prav tako v strelstvu, kjer je kadrov v večini strelskih družin dovolj. Bo pa ravno za to področje treba pridobiti trenerje, da bodo uspehi še večji. Za športno rekreacijo kadrov z ustrezno strokovno izobrazbo nimamo, na področju tekmovalnega športa pa jih redno izobražujemo, kar je obvezno zaradi pridobivanja LICENC. S tem pridobivamo dovoljenje za vodenje ekip v tekmovanjih. Neustrezno nagrajevanje je vzrok, da ti kadri po letu ali dveh prenehajo z delom. Kljub temu da gre za amaterske delavce, je vzrok za velik osip verjetno v slabem nagrajevanju. Poleg tega so tečaji in seminarji za pridobivanje strokovne izobrazbe pogosto v času dopustov, in tako so tečajniki primorani žrtvovati svoj prosti čas. Ker je udeležba na izobraževanju vezana še na dodatne stroške, je razumljivo, da je kandidatov malo ali pa jih včasih sploh ni.

Telesnokulturno dejavnost razporejamo v tri osnovna področja: šolski šport, športno rekreacijo in tekmovalni šport.

Šolski šport je pretežno vezan na dejavnost šolskih športnih društev, katerih aktivnosti so usmerjene v množičnost telesnokulturnih dejavnosti na posameznih šolah in nekaterih telesnokulturnih organizacij. Šolska športna društva organizirajo v okviru svojih šol tekmovanja, ki zagotavljajo množičnost in istočasno selekcioniranje. Na nivoju občine so občinska prvenstva ŠSD, ki zmagovalcem omogočajo nastop na območnih tekmovanjih občin Celje, Laško in Zalec. Ta sistem vključuje tekmovanja v rokometu, košarki, odbojki nogometu in atletiki, tekmovanja v krosu, streljanju, alpskem smučanju in namiznem tenisu pa učencem naših šol ponujajo veliko izbiri in možnosti preizkušanja lastnih sposobnosti. Pri vseh teh aktivnostih so polno anagažirani učitelji telesne vzgoje posameznih šol, poleg njih pa so v dejavnost vključeni tudi nekateri izvenšolski sodelavci. Prav pri teh gre, žal, za premalo sistematično vključevanje, saj v večini primerov to organizirajo društva, ki delujejo v kraju, v nekaterih pa je to na pobudo občanov samih. Slaba povezanost med ŠSD in društvi v šolskem okolišu je ovira, da bi dosegali večje uspehe na področju šolskega športa.

Največjo izbiro imajo občani na področju rekreacijskega športa, saj imamo v občini 17 društev TVD Partizan, ki so v vseh krajevnih skupnostih, razen v Letušu, Trnavi in na Ponikvi, osem planinskih društev, štiri smučarska društva, devet strelskih družin, tri šahovske klube in še vrsto drugih društev, ki imajo v svojih programih športno rekreacijo. Vsi ti nudijo s svojimi programi občanom dovolj izbire med različnimi rekreativnimi programi. Planinska društva s svojimi pohodi in izleti aktivirajo vsako leto nekaj tisoč občanov in s tem predstavljajo največjo rekreativno dejavnost v občini. Planin-



Med najuspešnejšimi športniki so strelci žalske družine, ki so v letu 1988 osvojili naslov republiškega prvaka v streljanju z vojaško puško

ski domovi, s katerimi društva razpolagajo, so eden od virov pridobivanja dohodka in s tem sofinanciranja njihove osnovne dejavnosti.

Po množičnosti so sindikalne športne igre druga najobsežnejša aktivnost s področja rekreacije. V igrah nastopa v štirinajstih tekmovalnih panogah vsako leto okoli 3000 delavcev iz večine OZD naše občine. Program iger je prilagojen potrebam in željam delavcev, zato je tudi udeležba temu primerna.

V društvih Partizan so najbolj priljubljene igre z žogo, predvsem mali nogomet, saj so organizirane v štirih krajevnih skupnostih lige malega nogometa, pa tudi odbojka, košarka in roket. Vedno več je želja po rekreativnih dejavnostih za starejše ženske, vendar primankuje primernih strokovnih kadrov za vodenje teh aktivnosti. Poleg vseh že omenjenih nosilcev rekreativnih akcij so pomembna za to področje tudi društva upokoencev, društvo invalidov, taborniški odredi.

Da bi se množičnost povečala, se je v letu 1987 začela v Sloveniji enotna akcija pod geslom »Razgibajmo življenje«, katere nosilca sta Telesnokulturna skupnost Slovenije in Zveza telesnokulturnih organizacij Slovenije. Do začetka septembra 1988 je bila opravljena vrsta propagandnih aktivnosti, formalno pa se je akcija začela 10. septembra 1988. Aktivnosti na tem področju so bile in še bodo opravljene tudi v naši občini, in to s ciljem izvabiti vse starostne kategorije prebivalstva iz zaprtih prostorov v naravo v smislu gesla: Vabijo vas sonce, voda, zrak, svoboda.

Zelo pestro je tudi področje tekmovalnega športa, saj nastopa v rangju republiških tekmovalnj kar 23 članskih in skoraj enako število mladinskih ekip.

V najvišji ligi nastopajo člani odbojbarske ekipe iz Šempetra, nogometaši Žalca, kegljači Kegljaškega kluba Žalec, strelci Strelske družine Žalec, šahisti Šahovskega kluba Žalec in karateisti Žalca. Poleg teh nastopajo na republiških in zveznih tekmovanjih posamezniki iz strelskih družin Braslovče, Liboje in Šempeter, člani Konjeniškega kluba Gotovlje, smučarji skakalci iz Andraža in Braslovč, posamezniki iz kegljaških klubov, tekmovalci v planinski orientaciji. Vsi ti posamezniki in ekipe so v zadnjem obdobju dosegali solidne uspehe, v nekaterih primerih so bili njihovi rezultati odlični. Tako so postali strelci iz Žalca republiški prvaki v streljanju z vojaško puško za leto 1988 in so na državnem prvenstvu zasedli četrto mesto. Ista ekipa je na republiškem prvenstvu v streljanju z malokalibrsko puško zasedla tretje, medtem ko je med posamezniki član Strelske družine Šempeter zasedel drugo mesto. Na področju strelstva so bili v zadnjih dveh letih od vseh športnih panog doseženi največji uspehi, kljub temu da so pogoji za delo težki. Niso še urejena strelišča, oprema je v glavnem stara, municija pa draga. Glede na to, da je v strelstvu zagotovljena ob kвалiteti tudi množičnost in da se stanje objektov izboljšuje, lahko v naslednjih letih pričakujemo še boljše tekmovalne rezultate.

Pri individualnih športnih panogah izstopa konjeniški šport, kjer imamo edinega kategoriziranega športnika v občini Žalec in edinega državnega prvaka v občini, Aleša Pevca. Glede na to, da vadi v težkih razmerah, ker nimamo kvalitetnega terena za treninge, so uspehi mladega športnika toliko bolj odmevni. Pri ocenjevanju športnih dosežkov ne smemo mimo smučarja skakalca Matjaža Debelaka, ki resda ni član skakalnega kluba iz naše občine, vendar je tu začel svojo športno pot in tudi že tu postal član mladinske državne reprezentance. Matjaž Debelak je sedaj zaposlen v naši občini in ima tu tudi stalno bivališče. Z dvema osvojenima medaljama na zadnjih zimskih olimpijskih igrah je postal najuspešnejši športnik iz naše občine v zadnjih letih, istočasno pa najuspešnejši jugoslovanski športnik zadnje zimske olimpijade.

Ker so gospodarske razmere vedno slabše, se to odraža tudi pri dejavnosti športnih organizacij, predvsem tistih, ki imajo v svojih programih tekmovalni šport. Stroški za priprave in tekmovanja presegajo rast prihodkov, ki jih zagotavlja ZTKO Žalec za sofinanciranje dejavnosti, zato športne ekipe delujejo v vedno slabših materialnih razmerah. To sicer trenutno še ne vpliva na dosežene rezultate, lahko pa kaj takega pričakujemo. Sponzorstva, ki bi zagotovila reden in dodatni vir prihodkov tekmovalnega športa, so redka in so bolj izjema kot pravilo. Prav tu pa so še rezerve, ki bi omogočale pridobivanje dodatnih sredstev in s tem zagotavljanje boljših materialnih možnosti za doseganje največjih tekmovalnih dosežkov.

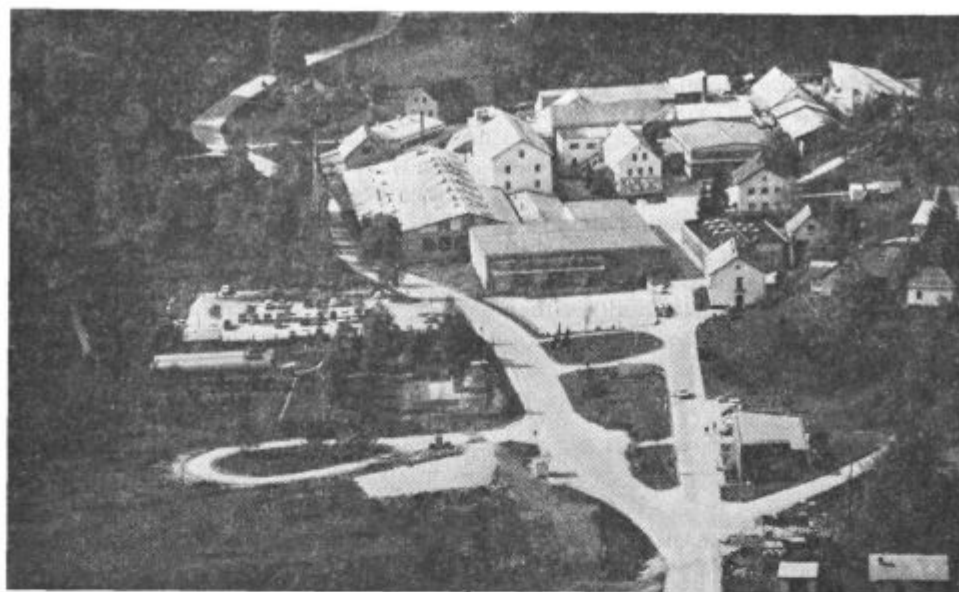
KERAMIČNA INDUSTRIJA LIBOJE

Ob pobudi, da napišem za Savinjski zbornik prispevek Keramične industrije Liboje, sem bila v dilemi, kaj napisati. Bila sem prepričana, da je o Keramični industriji Liboje kot zametku industrijske proizvodnje v občini in širše že veliko napisanega in da bom v tem prispevku podala le najnovejše informacije. Pa žal temu ni tako. Razen kratkega prispevka tovarišice Milene Moškon in slike dveh starinskih izdelkov ni bilo o tej tovarni v Savinjskem zborniku doslej še nič napisanega, zato sem se odločila, da predstavim Keramično od njenih zgodovinskih začetkov.

Keramični izdelek je izdelek iz gline, ki se žge na višjih temperaturah in pri tem dobi trdnost, odpornost, nepropustnost in ga lahko uporabljamo za zelo različne namene. Prve izdelke iz gline zasledimo že v pradavnini. Že Babilonci in Asirci so izdelovali keramične posode in plošče, na katere so pisali. V srednjem veku se je keramika razvijala enakomerno po Evropi, v Aziji pa so se ločeno od Evrope razvijali izdelki iz porcelana na Japonskem in Kitajskem.

Začetki organizirane industrijske proizvodnje v Libojah segajo v leto 1794, ko je tu delovala tovarna galuna, ki je leta 1807 prešla v proizvodnjo stekla, belega in barvastega, ter nehala delati 1870. leta. Prve jamske mere za premogovnik zasledimo v Libojah že po letu 1799. Ker je bilo poleg delovne sile in premoga v tej kotlini tudi dovolj vode, lesa, gline in kremenčevega peska, so bili podani osnovni pogoji za nastanek proizvodnje keramike. Prvo tovarno v Libojah je ustanovil Ignac Schmidl in družabniki leta 1815. Ignac Schmidl je bil strokovnjak za keramiko, medtem ko so bili družabniki le financerji podjetja. Prvotna tovarna je stala na vzpetini ob potoku Bistrica v nekdanjem Nemškem dolu. Za pogon strojev je tovarna uporabljala vodno silo potoka. Osnovni kader nove tovarne so bili lončarji, saj je v tistih časih bilo lončarstvo na Slovenskem močno razvito.

Po Schmidlovi smrti je tovarna prešla v last Terezije in Ignaca Hefferle. Ta dva sta tovarno razširila, vendar verjetno preko svojih finančnih zmogljivosti. Zato sta jo leta 1853 prodala Thomasu Grilcu in Ignacu Tapeinerju. Leto kasneje je Tapeiner svojo polovico prodal Grilcu, tako da je ta postal edini lastnik tovarne. Grilc je obdržal tovarno v svoji lasti le deset let in jo leta 1863 prodal Justini Ritter. Komaj osem let kasneje je bila zopet prodana oziroma jo je prevzelo Nemško tovarniško in rudarsko društvo, ki so ga vodili Johan in Moritz Sonnenberg, lastnika tovarne keramike v Krapini, ter Lavoslav Pultzer in Samuel Moses iz Zagreba. Leta 1896 jo je prevzelo podjetje M. in



Keramična industrija Liboje, panorama

J. Sonnenberg, tovarna kamenine, rudnik premoga in apnenca. Lastnik je bil Filip Sonnenberg.

Prva svetovna vojna je obseg proizvodnje v Nemškem dolu znatno zmanjšala. Leta 1920 je tovarno prevzela firma Zagorka d. d. in dve leti kasneje Keramična industrija d. d. v Zagrebu ter jo združila s tovarno v Kasazah.

Dokaj uspešen razvoj prvotne tovarne keramike, ki je še danes med ljudmi poznana kot Sonnenbergova tovarna v Nemškem dolu, je verjetno spodbudil brata Schutz iz Olomouca na Moravskem, da sta leta 1870 na lokaciji, kjer stoji današnja Keramična industrija Liboje, ustanovila novo tovarno. Ludvik Schutz, ki je vodil tovarno, je bil velik strokovnjak v keramiki in kemiji. Izdelki iz te tovarne so dobili v svetu velik sloves. Po njegovi smrti (od leta 1890 do 1907 je bil edini lastnik), je tovarno prevzela Marija Lobe-Schutz, in nadaljevala s poslovanjem.

Prva svetovna vojna je proizvodnjo tudi v tej tovarni omejila in preusmerila v izdelke, ki so še bili tržno zanimivi. Leta 1922 je tudi to tovarno prevzela družba Keramična industrija d. d. Zagreb. Proizvodnja keramike v obeh libojških tovarnah je tekla do leta 1928. Tega leta je bila proizvodnja v prvotni tovarni (Nemški dol) ukinjena. Tovarna v Kasazah je bila v naslednjih letih rekonstruirana. Zgrajeni sta bili dve predorni peči za kontinuiran pogon, rekonstruirane okrogle peči in povečani nekateri drugi proizvodni oddelki.

Tovarna se je z asortimanom svojih izdelkov prilagajala takratnim možnostim plasmana na tržišču. Iz obdobja med prvo in drug svetovno vojno je iz Liboj znana t. i. štajerska kmečka keramika. To so predmeti za vsakdanjo rabo, bogato okrašeni z ročnim načinom slikanja. Leta 1934 je tovarna pričela s proizvodnjo sanitarne keramike. Ta proizvodnja je bila po drugi svetovni vojni, ko so bile zgrajene nove tovarne sanitarne keramike, ukinjena. Po podatkih, ki

smo jih zasledili v starih zapisih, je znašala proizvodnja zadnje leto pred vojno nekaj manj kot 700 ton. Iz obdobja med obema vojnama se je v času svetovne krize proizvodnja zmanjšala na polovico. Velik del delavcev je bil prisiljen iskati kruh drugod. Vojno razdejanje je tovarni prizaneslo, a je bila kljub temu v nezavidljivem položaju: dotrajana oprema, neurejena infrastruktura, izredno težki delovni pogoji, neurejene klimatske razmere. Takšno stanje je vladalo v tovarni, ko je postala splošno ljudsko premoženje. Za ilustracijo: vse surovine, vključno s premogom, so prekladali z lopato.

Bobne za mletje surovin so polnili tako, da so v bunkerju surovin napolnili leseni sod s surovino in jo na ramenih prenesli do odprtine. Na lošču v loščilnici se je v hudih zimah ponoči naredil led, katerega so morale loščilke zjutraj odtajati s kropom.

Posebni problem so takoj po vojni predstavljale surovine. Pred vojno in med njo je velik del surovin prihajal iz Avstrije in Češke. Po vojni uvoz le-teh ni bil več mogoč. Nujna je bila preorientacija na domače surovine. Tovarna je sama kopala, vrtala in preizkušala surovine, ki pa so dajale izdelke slabše kvalitete, čemur so sledili tudi nizki zaslužki. Težki pogoji dela in slabe plače so marsikoga napotili, da je odšel delat drugam.

Kljub težavam in nerazumevanju širše družbe za slovenske nekovine in s tem tudi do naše delovne organizacije je proizvodnja keramike iz leta v leto naraščala. Nekaj podatkov o izdelanih količinah keramike v posameznih obdobjih:

proizvodnja keramike za gospodinjstvo/v tonah:

l. 1945: 750 t, l. 1950: 1096 t, l. 1955: 1307 t, l. 1960: 1683 t, l. 1965: 2080 t, l. 1970: 1901 t, l. 1975: 2112 t, l. 1980: 2459 t, l. 1985: 3100 t, l. 1988: 3100 t (plan).

Rast proizvodnje so omogočile postopne rekonstrukcije in razširitev tovarne. Večji del investicij je bil financiran iz lastnih sredstev. Danes nima tovarna praktično nobenih dolgov.

Tovarna se je z asortimantom svoje proizvodnje stalno prilagajala situaciji na tržišču. Osnovni program pa je bil ves čas proizvodnja gospodinske in dekorativne keramike. Poleg osnovnega je razvijala še nekatere dodatne programe. Proizvodnja sanitarne keramike je bila v prvih povojnih letih glede na tržne razmere zelo pomembna. Drugi podobni programi so bili proizvodnja untenziliz, bergman pip, rašing obročkov, raznih posod za keramično industrijo in laboratorije, proizvodnja ploščic, proizvodnja nizko ognjestalnih šamotnih izdelkov in proizvodnja grafitnih livarskih loncev s priborom.

Z izgradnjo novih keramičnih tovarn v Jugoslaviji (preko 30) je bila nujna prerazporeditev asortimana proizvodnje, kajti nesmotrno je bilo, da vsaka tovarna proizvaja vse. Večino prej naštetih dodatnih programov so prevzele nove tovarne. V Libojah je ostala proizvodnja gospodinske in dekorativne keramike ter proizvodnja grafitnih loncev. Prva proizvodnja grafitnih livarskih loncev je iz leta 1958.

Razvoj te proizvodnje po posameznih obdobjih je bil naslednji:

l. 1965: 153 t, l. 1970: 324 t, l. 1975: 205 t, l. 1980: 335 t, l. 1985: 520 t, l. 1988: 420 t (plan).

Ta kratek prikaz razvoja libojske keramike bi bil pomanjkljiv, če ne bi povedali, da se je delavsko samoupravljanje uveljavilo v KIL dne 12. septem-



Unikat - keramične industrije Liboje

bra 1950 s simbolično predajo ključev tovarne s strani predstavnika glavne direkcije kemične industrije LRS prvim predstavnikom organov samoupravljanja, to je predsedniku delavskega sveta Rihardu Vidmajerju in predsedniku upravnega odbora Ivanu Jakobu. Delavsko samoupravljanje je v preteklih 38 letih prešlo v naši delovni organizaciji več različnih faz razvoja: delovne enote, obračunske enote, ekonomske enote in TOZD.

Danes je delovna organizacija Keramična industrija Liboje enovita delovna organizacija, v kateri združuje delo ca. 570 delavcev. Dejavnost je proizvodnja porcelana in keramike za gospodinjstvo, umetniške in okrasne keramike, zidnih, podnih in fasadnih keramičnih ploščic ter vseh vrst grafitnih izdelkov.

Razvoj delovne organizacije je potekal postopno v glavnem z akumulacijo, ki smo jo sami ustvarili. V zadnjih letih smo zgradili nove skladišče končnih izdelkov, strugarno II, obnovili in dogradili oddelek gmote, uredili skladišče surovin in tehničnega materiala, preuredili proizvodnjo grafitnih izdelkov, opremili nabavno-prodajne prostore, zgradili industrijsko prodajalno, obrat družbene prehrane, obnovili skladišče embalaže, modernizirali notranji transport, preuredili kotlarno in ogrevanje, zgradili novo peč za žganje surovih izdelkov, skladišče biskvitnih izdelkov, primarni vod zemeljskega plina ter sušilnico grafitnih briketov. V teku so naslednje investicije: priključek in notranji razvod zemeljskega plina in dobava dveh linij za proizvodnjo skodelic in lončkov. Ob vlaganjih v nove proizvodne kapacitete in obnavljanjih obstoječih smo si prizadevali izboljšati delovne pogoje in varovanje okolja. Del ostanka dohodka smo namenili tudi družbenemu standardu zaposlenih, saj smo od leta 1952, ko je bilo le 20 stanovanj, do danes uspeli zgraditi oziroma kupiti 94 stanovanjskih enot. Tudi varstvu otrok naših delavk smo namenili precejšen del sredstev, saj smo bili med prvimi, ki so zgradili objekt in ga predali v upravljanje vzgojni organizaciji. Kasneje je bil z združenimi sredstvi v novem stanovanjskem bloku zgrajen še otroški vrtec. Keramična tovarna je botrovala v finančnem smislu tudi pri izgradnji šole, zdravstvene postaje, vodovoda in še marsičem. Mirno lahko trdimo, da sta kraj Liboje in Keramična industrija eno.

Da je temu res tako, dokazuje število zaposlenih krajanov prav v tem kolektivu; od skupnega števila je kar 330 domačinov.

Ker od leta 1960—1980 v Sloveniji ni bilo ustreznega izobraževalnega programa za poklic keramika, je nujno padala kvalifikacijska struktura zaposlenih, zato smo morali precejšnje napore in sredstva usmerjati v priučevanje oziroma prekvalifikacijo delavcev. Že nekaj let nazaj namenjamo nadpovprečni del dohodka za izobraževanje, kar se nam že vrača v obliki znanja in v dobrih poslovnih rezultatih, saj dosegamo svetovni nivo kvalitete in oblike. Poleg aktivnega stipendijskega planiranja namenjamo velik del sredstev za izobraževanje ob delu. Vsakemu zaposlenemu, ki se želi izobraževati, to tudi omogočimo. Tudi izobraževanju iz dela posvečamo posebno skrb, saj vsi poslovodni delavci obvezno obiskujejo izobraževanje na Brdu pri Kranju, za delovodski kader pa vsaka štiri leta organiziramo ustrezen dopolnilni program izobraževanja s preverjanjem znanja. Način proizvodnje keramike je zelo zahteven, v Jugoslaviji pa ni ustrezne vzporedne proizvodnje sodobne opreme in naprav. Naši strokovni delavci so zato nemalokrat pred zahtevnimi nalogami. V majhnih in številnih (skoraj nikoli prijavljenih) izboljšav, ki jih narekuje delo, se pogosto pokaže iznajdljivost naših inovatorjev. Zadnje čase se je ta inovativna želja

okrepila in temu so nujno sledili rezultati. Prav delavec iz Keramične industrije Liboje je bil že dvakrat proglašen za občinskega inovatorja leta. Keramični izdelek iz naše tovarne je tudi sedaj svetovno znan, saj že kar pet let ustvarjamo od 35—55 % celotnega prihodka s prodajo na tuja tržišča. Vzporedno z rastjo izvoza pa je že vrsto let naša stalna naloga zmanjšati odvisnost od uvoza in iskati ustrezne surovine, materiale in rezervne dele v Jugoslaviji. To nam je delno tudi uspelo, saj smo uspešno rešili to odvisnost na področju silicijevega karbida, delno šamotnih plošč in nekaterih rezervnih delov. Delež uvoženih surovin in materialov v skupni porabi je od 15—25 %.

Da bi potekala oskrba z nekaterimi osnovnimi surovinami čimbolj tekoče, združujemo sredstva za proizvodnjo mavca z Radiko Debar in proizvodnjo gline z Rudarjem Topusko.

Za naslednje leto imamo v načrtu predvsem obnovo in zamenjavo obstoječih naprav ter dvig kvalitete in dizajna naših izdelkov. Z boljšo organizacijo dela bomo poskušali odpravljati ozka grla v proizvodnji ter dali več poudarka znanju in racionalno zaposlovali delovno silo. Ob koncu tega desetletja in v začetku prihodnjega bomo pripravili vse potrebno za izgradnjo novega obrata za proizvodnjo livne keramike ter posodobili in razširili proizvodnjo grafitnih izdelkov.

Številne ekonomske, komercialne in finančne spremembe, ki jih prinaša današnji krizni čas, obvladujemo z vztrajnostjo in kljub vsem oviram ohranjamo stabilno rast produktivnosti, dohodka na zaposlenega, osebnih dohodkov, investiranje brez pretiranega zadolževanja.

Prepričani smo, da bomo s takim delom tudi vnaprej uspešen kolektiv.

ZGODOVINA DELAVSKEGA GIBANJA V SPODNJI SAVINJSKI DOLINI

UVOD

Z ustanavljanjem in razvojem industrije na Slovenskem se enako kot v drugih deželah tudi pri nas poraja nov socialni razred — proletariat. V naši ožji domovini, takrat še v okviru Avstrije in pozneje Avstro-ogrske, beležimo večje število delavcev že v 18. in v začetku 19. stoletja, in sicer v fužinah (železarnah), rudnikih (npr. Idrija, Mežica) in steklarnah (glažutah). Le-teh je bilo na tedanjem Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem največ glede na nekatere kraje v Evropi in sedanjem jugoslovanskem prostoru.

V 19. stoletju se je število prebivalcev pomnožilo v povprečju za 100 %, v nekaterih krajih pa tudi več. Ker pa pri nas doma ni bilo dela in kruha, so se za delo sposobni možje množično izseljevali v čezmorske države, Slovenci pa tudi v razvite dežele zahodne Evrope. Za možmi so šle tudi njihove družine. Najbolj množično so se izseljevali prav Slovenci, saj je znano, da je število izseljencev z družinami vred naraslo kar na tretjino vsega slovenskega prebivalstva.

KRATEK ORIS NASTANKA RUDARSTVA IN INDUSTRIJE V SPODNJI SAVINJSKI DOLINI

Na osnovi dosegljive dokumentacije sodijo med najstarejše gospodarske dejavnosti, za katerih razvoj so bile dane naravne danosti (premog — energije), izkušnje (bivši lončarji postanejo keramiki):

INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA V LIBOJSKI KOTLINI

Leta 1794 je v Libojah delovala tovarna galuna, ki je bila l. 1807 preosnovana v steklarno. To pomeni, da je v Libojah nastala prva industrijska proizvodnja, ki ni usahnila do današnjih dni. K temu je veliko pripomogla domača surovina, vodna sila in rjavi premog. Prve jamske mere zasledimo leta 1799 in prvi izkopani premog je služil predvsem v steklarstvu, kasneje pa v keramič-

ni industriji. Premogovništvo in steklarstvo ter proizvodnja keramike je bila vseskozi tesno povezana. Eden izmed dokazov za to trditev je premogovnik v Nemškem dolu, ki je bil od leta 1874 last družbe tovarne kamenin v Nemškem dolu.

V knjigi Začetki industrializacije na Slovenskem avtorja Jožeta Šmona preberemo, da je steklarna nehala delati nekako leta 1890 in da je imela 2 peči in 6 loncev. V istem viru preberemo, da so 1850. leta delali v tovarni: 2 uradnika, 38 moških in 16 otrok in da je bila letna proizvodnja 175 ton stekla.

Steklarna in rudniška posest je menjala več lastnikov, dokler ni družina Friedrich l. 1837 kupila steklarne in l. 1841 še rudnik. Zanimiv je oris iz leta 1847: V Libojah sta taka zanimivost steklarna in rudnik gospoda Janeza Friedricha. Tu vidimo ducat hiš, med katerimi se posebno odlikujejo: tovarniško poslopje, gosposka hiša, drobilnica in delavnica, skladišče za steklo itd. Steklarna ima zemljiško posest 65 oralov in 85 sežnjev, med njimi 38 oralov gozda in na njej je zaposlenih 40 ljudi. Tovarna izdelava na leto 4392 centov (starih, 1 stari cent 56 kg) čistega stekla, in sicer 1/2 belega, krednega in 3/4 barvastega, stekleničnega z okrog 450.000 steklenicami. Premog, les, neizgorljivo glino, kremenjak, vsega tega imajo dovolj v bližini... (objavljeno v spisu o Rimskih toplicah in njeni okolici izpod peresa mariborskega profesorja dr. Rudolfa Gustava Puffa.)

Steklarni se je l. 1815 pridružila prva tovarna keramike v Libojah, ki je prvotno stala v Nemškem dolu, za pogon strojev pa je uporabljala vodno silo potoka. Osnovni kader nove tovarne so bili lončarji, saj je bilo lončarstvo tedaj močno razvito. Tudi ta tovarna je menjala več lastnikov.

Leta 1870 sta brata Schutz postavila na lokaciji, kjer še danes stoji tovarna, v Kasazah, novo tovarno, ki je bila zelo uspešna. Njeni izdelki so bili znani daleč po Evropi, kajti Schutzji so imeli na Dunaju svoj oblikovalni center, ki je bil povezan s šolo za umetno obrt. Manjši oblikovalski center je deloval tudi v Kasazah. Proizvodnja keramike je v obeh tovarnah tekla do leta 1928, lastnica obeh tovarn pa je bila družba Keramična industrija dd v Zagrebu. Po l. 1928 je bila tovarna v Nemškem dolu ukinjena, ostala je samo tovarna v Kasazah, ki deluje še danes. Kolektiv keramične industrije Liboje še danes dostojno nadaljuje tradicijo proizvodnje keramike.

PREMOGOVNIŠTVO

Začetki rudarskega dela na premogovniku v Libojah segajo v leto 1799. ko sta Franc Rath, zakupnik gospostva v Laškem, in lastnik tovarne galuna v Britnem selu Daniel Dereani 10. avgusta prejela 2 fevdni pismi, s katerima je bilo vsakemu dodeljeno po devet jamskih mer.

Nemogoče je naštetati vse lastnike in širjenje pridobivanja premoga. Omenimo, da je že Marija Terezija zahtevala, da se v steklarstvu prične uporabljati premog in da je bila ravno steklarna v Libojah med tistimi, ki je prva uporabila premog. Premog se je uporabljal v keramični industriji, pomemben kupec je bila Tekstilna tovarna v Preboldu, ki ga je uporabljala za parni stroj. Rudnik je deloval do l. 1972.

Drugo področje rudarjenja je bila Zabukovica. Tudi tu so začeli l. 1799 izkopavati premog, kolikor je bil dosegljiv z vodoravnimi rovi. Odkopavanje globlje ležečih premogovnih slojev se je pričelo v letu 1843, ko je bil zgrajen

Karolina jašek. Tudi tu je nemogoče naštetih vse lastnike in večkratno širjenje rudnika. Omenimo, da je bila ena izmed lastnic jamskih mer tekstilna tovarna Prebold, tedaj Predilnica Prebold. V tem rudniku je bila tudi prva znana jamska nesreča: 1. 8. 1879 je eksplozija plina zahtevala tri žrtve. Rudnik je deloval do 1. 8. 1966.

TEKSTILNA TOVARNA PREBOLD

Leta 1839 je trgovec Gustav Adolf Uhlich začel graditi tekstilno tovarno v St. Pavlu pri Preboldu in pet let pozneje, leta 1842 je začela z delom kot druga tekstilna tovarna na Slovenskem. (Prva je Tekstilna Ajdovščina.)

Njen naslov: Pooblaščen mehanična predilnica in tkalnica.

To prvo in vse 19. stoletje edino večje bombažno podjetje na Slovenskem Štajerskem je 1844. leta prevzela družba 23 tržaških podjetnikov. Tega leta se je vodnemu kolesu ob lesenem jezcu pridružil parni stroj s 36 KM. Po dosedanjih ugotovitvah je bil to prvi parni stroj na Spodnjem Štajerskem. Kurila je tudi domač premog iz Zabukovice.

V razvoju je tovarna menjala več lastnikov, nekaj časa ni obratovala. Leta 1866 je pogorela: v požaru so umrli štirje delavci. Doživljala je vzpone in padce, danes je sodoben tehnični obrat.

FERRALIT ŽALEC

Sedanji Ferralit ima svoje korenine v prejšnjem stoletju. Segajo v l. 1879, ko je prišel v Zalec Jožef Lorber in še isto leto začel delati v znani obrtni delavnici Nikolaja Kočevarja; prevzel je kovaški del obrti. Že naslednje leto se je osamosvojil in po nakupu bivše usnjarne je v njej kmalu razvil moderno ključavničarsko obrt. Vajen industrijske proizvodnje je pričel s proizvodnjo okovja, ki je bilo vsaj kolikor toliko tipizirano.

Znal je prilagoditi svoje delo razvijajočemu se hmeljarstvu in pričel je s proizvodnjo hmeljskih sušilnic. Leta 1888 je imel zaposlenih že 18 delavcev. Tovarna je bila znana po uvajanju raznih tehničnih novosti. Kupil je staro lokomotivo, ki jo je preuredil za pogon obdelovalnih strojev preko transmisije in začel s proizvodnjo električne energije.

Razvil je tudi livarstvo. Proizvodnja je cvetela in pred prvo svetovno vojno je bilo zaposlenih že okrog 100 delavcev, ki so sodelovali v delavskem gibanju. V letnem poročilu časopisa NAPREJ, št. 214 in 230, zasledimo njihove zahteve po 8-urnem delavniku.

ZGORNJA IN SPODNJA TOVARNA NA POLZELI

Klice današnje industrije na Polzeli zasledimo že leta 1848, ko se na levem bregu Struge omenja domačija z žago. Sama posest je menjala lastnike. Februarja 1897 je lastnik te posesti dokupil posest na breški gmajni, na današnjem prostoru tovarne nogavic. Posest je kupil od Franca in Antonije Košec, ki sta imela tam žago in stope za čreslo.

Tako razširjena tovarna je dobila neuradno dve imeni in sicer spodnja tovarna, današnja tovarna nogavic in zgornja tovarna, današnji Garant. L. 1896 je celotno posest kupil Pryum. Spodnja tovarna meril je zaživel v polnem razmahu. V spodnji tovarni je tekla groba predelava, v zgornji pa finejša obdelava lesa in izgotavljanje polizdelkov spodnje tovarne. Leta 1911 je spodnja tovarna delno pogorela.

Tako kot v drugih industrijskih obratih je tudi tu proizvodnja med I. svetovno vojno zastala. Lastnik Pryum leta 1916 proda zgornjo tovarno Siegfridu Wildiju in Karlu Kurki. Izdelujejo tanin, od tod ime Strojilna tovarna, ki kasneje propade. Po II. svetovni vojni je v teh prostorih pričelo delati Mizarstvo Polzela in danes je tu moderna tovarna pohištva Garant.

Spodnja tovarna je l. 1919 prišla pod nadzor nove države SHS. Životarila je z žaganjem lesa za privatnike in se 4. 1. 1924 preimenovala v Tovarno lesnih izdelkov. Ni povsem jasno, kako je podjetje prešlo v last delničarjev našega porekla, le 30. 11. 1926 se je izvršila uradna sprememba dejavnosti z nazivom Polzela, tovarna navadnih in tkanih pletenin, d. z. o. z. na Polzeli. Menjala je lastnike, se razvijala in danes je tu moderna tovarna POLZELA, tovarna nogavic.

DELAJSKO GIBANJE V SPODNJI SAVINJSKI DOLINI

Delavsko gibanje v Spodnji Savinjski dolini bi mogli razdeliti v tri med seboj povezana obdobja.

PRVO OBDOBJE

označuje nastanek delavstva, ki je povezano z razvojem moderne industrije, ki sega v drugo polovico 19. stoletja, po otvoritvi južne železnice ter drugih tehničnih pridobitev liberalnega kapitalizma.

Najprej začnejo kopati premog v Libojah in Zabukovici, leta 1842 nastane tekstilna tovarna v Preboldu.

Prvi delavci so se rekrutirali iz malih bajtarjev, hlapcev, propadlih obrtnikov; po zemljiški odvezi (1848) pa jih je med delavci vedno več iz vrst malih kmetov in sploh iz kmečkega stanu. Tako se že zgodaj pojavi socialni sloj polproletarca, ki je ob delu v tovarni vezan na svojo kmetijo. Zato tu tedaj ni tako ostrih razrednih spopadov kot npr. v revirjih, železarnah in med železničarji. Delovni pogoji so bili zelo težki; delovni dan sprva sploh ni bil omejen, čeprav je Ferdinand I. izdal 1. maja 1853 rudarski red, ki je veljal za Koroško, Štajersko, Goriško in Kranjsko. Leta 1854 se pojavi že splošni rudarski zakon, ki določa, da morajo obvezno ustanovljati socialne ustanove, bratovske skladnice in sicer pri metalurških in rudarskih obratih. Tem je bila poverjeno pokojninsko in bolniško zavarovanje.

Za prvo obdobje še ne moremo govoriti o organiziranem delavskem gibanju, pač pa o posameznih akcijah delavcev in skupin delavcev zaradi izboljšanja lastnih gmotnih razmer.

Vendar se je zaradi pritiska delavcev in pehanju lastnikov za večjim dobičkom izboljševala tudi delavska zakonodaja. Leta 1867 je bil sprejet zakon o društvih, ki je omogočal ustanavljanje delavskih izobraževalnih društev brez kakršnihkoli političnih primesi. Prav tako izobraževalno društvo so na Slovenskem ustanovili 8. II. 1868 tiskarski delavci v Ljubljani. Ta datum štejemo za začetek organiziranega delavskega gibanja na Slovenskem. 7. IV. 1870 je bilo razveljavljeno določilo kazenskega zakonika o prepovedi ustanavljanja strokovnih organizacij. Splošni rudarski zakon iz l. 1854 je določal, da morajo biti ustanovljene bratovske skladnice. Obrtni red iz l. 1859 je predvidel podjetniške in zadružne blagajne in društveni zakon iz l. 1867 je uvedel prostovoljne podporne blagajne. Iz poročila graške trgovske in obrtne zbornice zvemo, da je imela poleg drugih lastnikov premogovnikov v Zabukovici pri Grižah tudi delniška družba preboldske predilnice in tkalnice bratovsko skladnico, katere premoženje je 1860 znašalo 1378, leta 1861 1460 in leta 1862 1300 goldinarjev.

V preboldski tekstilni tovarni se že l. 1860 omenja bolniška blagajna, ki je nudila bolnim delavcem zdravniško pomoč in resnično potrebnim podporo. Tega leta je bilo zaposleno v tovarni 71 otrok.

Naj omenimo še naloge Bratovske skladnice. Te so bile: medsebojna pomoč v bolezni, pomoč ostarelim in onemoglim; pomoč družini umrlega in drugo. Naloge so se širile glede na gmotne razmere skladnice. Pravila so tudi določala, da je odpuščen rudar izgubil vse pravice do pomoči iz bratovske skladnice. Tako so kapitalisti tudi izvajali pritisk na zaposlene, da ni prišlo do stavkovnega gibanja. Druga prepreka stavkovnemu gibanju je bila rudarjevo stanovanje. Če se je upiral, je zgubil pravico do stanovanja; moral ga je takoj zapustiti. To pa je bilo najhuje, saj ni imel kam z družino, pa tudi drugje je delo težje dobil, če ni imel stanovanja. Omenimo še tako imenovana delavska, barakarska naselja. Ta naselja so bila sprva komunikacijsko zelo težko dostopna, težnja, da bi se prebivalci naselij ne povezovali.

Vendar moramo pripomniti, da so rudarji oziroma pripadniki rudarskega stanu imeli glede poklica in dela posebne socialne pravice in položaj; bili so deležni nekaterih pravic in svoboščin, ki jih skrajja še fevdalni podložniški stan ni imel. Tako so imeli že zgodaj svoje sodstvo, voljene sodnike, matične knjige, skromno socialno skrbstvo in drugo.

Omenimo še, da je bila v tekstilni tovarni Prebold ustanovljena tovarniška šola, ki je obstajala od 1846 do 1863.

V Libojah zasledimo prvo šolo l. 1885; delovala je v stavbi, ki je bila last steklarne. Učila sta dva od države nastavljena učitelja.

DRUGO OBDOBJE

Za drugo obdobje, torej za začetek organiziranega delavskega gibanja na Slovenskem, štejemo 18. februar 1868, dan ustanovitve prvega izobraževalnega društva tiskarjev v Ljubljani. Avgusta istega leta je bilo v Mariboru ustanovljeno delavsko izobraževalno društvo. Franc Rozman v delu Socialistično delavsko gibanje na Slovenskem Štajerskem (Borec 1979) piše, da je bilo v 80 letih prejšnjega stoletja ustanovljeno Splošno delavsko izobraževalno, pravovarstveno in podporno društvo za Štajersko, ki je imelo sedež v Gradcu, podružnice pa med drugim tudi v Zabukovici in Libojah. Tako so delavci v drugi polovici

19. stoletja ustanavljali delavska izobraževalna društva, ki so poleg izobraževalnega in kulturnega poslanstva opravljala tudi nujno potrebne razne socialne gospodarske naloge. Kmalu pa so številna društva delovala tudi na političnem področju.

O delavski zakonodaji:

Leta 1883 so bili z zakonom uvedeni obrtni inšpektorati.

Leta 1885 je z novelacijo obrtnega reda uveden 11-urni delovni čas za tovarniške delavce, prepovedano izplačevanje mezd v posebnih konzumnih znamkah in določeno gotovinsko izplačevanje mezd, prepovedano zaposlovanje otrok in omejeno zaposlovanje mladoletnih delavcev ter žensk pri zdravju škodljivem in nočnem delu. Ponovimo, da je bilo v tekstilni tovarni Prebold l. 1860 zaposleno 71 otrok, delovni čas je trajal 12 ur, drugje tudi po 13 ur.

Zapišimo, da je mariborski škof Anton Martin Slomšek l. 1846 obiskal tekstilno tovarno v Preboldu in v Drobotnicah zapisal:

Jaz prevbogo revno srotle
sem v dvanajstim leti že,
pa sem slabo in revečno,
bledo moje lice je.

Osem let še nisem melo,
dali so me stariši,
da vreteno tu obračam,
ino predem cele dni.

In zadnja kitica:
Koliko revnih, zapušeni
je po faberkah otrok!
Kjer ni vere, ni ljubezni,
tam je samo dnar njih Bog.

Leta 1895 zakon uvede 24-urni počitek ob nedeljah in praznikih,

leta 1896 je začel veljati zakon o rudarskih zadrugah, ki so bile prisilne organizacije vseh rudarskih delodajalcev in delavcev. Med drugim je bila naloga zadruge: vzgajati složnost in stanovsko čast, preprečevati in mirno urejati spore, ki so nastali med delodajalci in rudarji glede zaslužka in delovnih pogojev, skrbeti za vzgojo in zdravstveno vzgojo rudarskega naraščaja, snovati splošno koristne zavode (otroške vrtce, konzume), posredovati delo itd. Zaupniki, izvoljeni v enem rudniku, so se morali združevati v krajevni delavski odbor in zastopati koristi vsega delavstva ne glede na politično in narodno pripadnost. Zaupnikov zaradi delovanja delodajalcev niso smeli preganjati.

Leta 1887 se v avstrijski polovici habsburške monarhije uvede nezgodno zavarovanje delavstva,

leta 1888 izide zakon o bolniškem zavarovanju delavstva.

Ta zakonodaja je služila za izdajo nekakšnega zakona z naslovom: Delavski red za predilnico drevesne volne v Preboldu, ki je bil sprejet l. 1895.

V času med 30. 12. 1888 in 1. januarjem je bil v Hainfeldu v Spodnji Avstriji ustanovni kongres Avstrijske socialdemokratske stranke.

V tem času so množično nastajala razna delavska društva, izhajali so delavski časopisi (l. 1882 v Ljubljani Ljubljanski glas, 1885 Arbeit v Mariboru, l. 1890 prva številka Delavskega lista, l. 1893 v Ljubljani socialistični štirinajst-dnevnik Delavec itd.). Delavska izobraževalna društva so opravljala pomembno delo pri socialističnem osvveščanju delavstva. Bila so pobudnik za ustanavljanje strokovnih sindikalnih društev in so organizirala delavstvo za boj proti izkoriščanju. Ti boji so se pogosto končali s stavko kot najmočnejšim delavskim orožjem. Z ustanovitvijo Avstrijske socialdemokratske stranke se politično organizirajo delavci rudnikov in tekstilnih tovarn. Po kongresu l. 1893 je dunajska strokovna komisija posvečala tudi večjo pozornost razvoju strokovnih organizacij v slovenskih pokrajinah.

Kronološki pregled razvoja strokovne in politične organizacije delavstva:

1890: kongres avstrijskih rudarjev — na njem je sodelovalo pet zastopnikov slovenskih rudarjev.

1891: v decembru deželna konferenca rudarjev v Gradcu.

1894: druga konferenca rudarjev alpskih dežel; med drugim je na njej podano poročilo, da se je PRVI MAJ praznoval tudi v Zabukovici.

1893: prvi kongres avstrijskih strokovnih organizacij.

1896: 15. in 16. avgusta je bila v Ljubljani ustanovljena Jugoslovanska socialnodemokratska stranka (JSDS). Avstrijska socialno demokratska stranka se je reorganizirala po narodnostnem principu. Pojavilo se je vprašanje: Kam je pristojno celjsko okrožje, v graško deželno organizacijo (nemško socialnodemokratsko) ali v Jugoslovansko socialnodemokratsko stranko?

1896: 20. 9. je bila v Celju prva okrajna konferenca socialne demokracije. Na konferenci so bili zastopniki desetih krajev, med njimi Griže (Dalež), Zalec (Vuikl), Zabukovica (Kajtna). Na konferenci je Drogenik poročal o razvoju organizacije, ki je bila v Celju osnovana 1894. leta. Govoril je tudi Kajtna, ki je poročal, da je v Zabukovici od 500 zaposlenih v rudniku 80 organiziranih.

1896: sledi še ena akcija na strokovnem nivoju, in sicer prva konferenca rudarjev avstrijskih alpskih dežel, 27., 28. in 29. junija 1896 v Leobnu. Udeležil se je tudi delegat iz Zabukovice.

1897: 1. decembra je v Celju začel izhajati socialnodemokratski list Svobodni glasovi. Urejal ga je Drogenik in je izhajal do 1. marca 1899.

1898: 20. XI. okrožna konferenca socialdemokratov v Celju. Prisostvujejo tudi delegati iz Savinjske doline. Podano je poročilo, da sta bila leta 1898 v Grižah dva shoda. Zastopniki s Polzele, Griž in Zabukovice so izrazili željo, da bi bila pri njih zborovanja.

1897: drugega zбора JSDS so se udeležili tudi delegati iz Zabukovice in Zalca.

1899: 16. VI. je na okrožni konferenci v Celju sodeloval delegat iz Zalca, ni pa bilo delegatov iz Griž in Polzele.

1899: 26. 3. je v Grižah, v obeh jezikih, govoril znani socialdemokrat, Etbin Kristan.

1900: 18. 3. je bil prvi zbor v Libojah, ki je bil dobro obiskan.

V zadnjem desetletju prejšnjega stoletja je bilo zelo razgibano društveno življenje. Delovale so tri organizacije, trije tabori:

— socialdemokratska, ki je organizirala svoje strokovne organizacije, strokovne komisije;

— klerikalna — krščanskosocialna strokovna organizacija Jugoslovanske strokovne zveze — JSZ;

— liberalci — narodno delavske organizacije — NDO.

27. 1. 1895 je bilo ustanovljeno Krščansko socialno društvo v Žalcu. Da bi si pridobilo članstvo, je prirejalo po raznih krajih svoje shode. Na belo nedeljo 1895 je to društvo priredilo shod v Grižah, ki se ga je udeležilo okoli 300 ljudi. Predsednik društva, Jernej Meh, je najprej dal besedo kaplanu Ulčniku, ki je govoril o namenu krščansko socialnega društva. Kaplan je govoril, da je društvo slovensko in bo zato skrbelo za delavce, ter končno, da je katoliško in bo branilo svojo sveto katoliško vero. Delavskemu voditelju, Ludviku Zarniku, ki je dejal, da je delavcem kaj drugega bolj potrebno kot vera, so vzeli besedo.

3. maja 1895 so krščanski socialisti razbili shod socialne demokracije v Grižah.

9. junija 1895 je bil shod krščanskih socialcev v Žalcu. Leta 1895 je organiziralo štajersko društvo rudarjev shod v Grižah, na katerem je bilo tudi precej krščanskih socialcev pod vodstvom »kutarjev«, kot je zapisal tedanji delavski časopis.

TRETJE OBDOBJE

Za tretje obdobje lahko štejemo čas po I. svetovni vojni.

Komunistična stranka Slovenije v Savinjski dolini

(Za čas pred II. svetovno vojno govorimo o komunistični stranki Slovenije in ne o komunistični partiji.)

Ni podatkov o tem, da bi že po letu 1920 delovale v Spodnji Savinjski dolini organizirane celice Komunistične stranke Slovenije (KSS, ustanovljena aprila 1920). Je pa bilo v času legalnega delovanja komunistične stranke večje število simpatizerjev, tako med delavci kakor tudi med obrtniki delavci, mladino in revnimi kmeti. Prav gotovo je v tistih viharjih časih tudi delavstvo Savinjske doline prevzel duh oktobrske revolucije, ki so ga prinašali bivši vojni ujetniki in tudi sopotniki — očitvidci oktobrske revolucije.

Kaj se je dogajalo v Spodnji Savinjski dolini v letih 1918, 1919:

V drugi polovici leta 1918 se je pričelo močno socialno gibanje zaradi počasnega reševanja najbolj akutnih zahtev ob hudi lakoti in izčrpanosti.

1919: rudarji v državnem rudniku Zabukovica (bivši Lappov rudnik) izbojujejo enkratne nabavne prispevke.

1919: 28. II. sprejet sklep, da se dovoli svobodna trgovina z življenjskimi potrebščinami na vsem ozemlju kraljevine SHS. Nastane preplah, ker se je delavstvo dobro zavedlo, da se bodo cene dvignile. Za svoj enodnevni zaslužek si je delavec lahko pred vojno kupil 8 do 10 kg bele moke, marca 1919 pa le še 4 do 5 kg in to na živilske nakaznice, v prosti prodaji pa le 1,5 kg.

1919: sredi marca je delavstvo v Libojah izvedlo uspešno mezдно gibanje. V tovarni porcelana je doseglo 30 % zvišanje mezd in uveljavitev 8-urnega delavnika. (14. I. 1919 je pokrajinska vlada potrdila veljavnost osemurnega delavnika, vendar so si delavci morali to zakonsko pravico še izbojevati.)

1919: junija so uspešno sklenili mezdna gibanja delavci v tovarni keramičnih izdelkov v Libojah ter v tovarni za umetna strojila na Polzeli. (V Libojah sta delovali dve keramični tovarni: Schutzova in Sonnenbergova — iz literature ni razvidno, za katero tovarno gre pri posameznem stavkovnem gibanju.)

1919: 20. in 21. julija so organizirali splošne stavke kot mednarodni delavski protest proti kontrarevolucionarnemu posredovanju zoper Sovjetsko Rusijo in sovjetsko Madžarsko. Temu mednarodnemu protestu se je pridružil tudi jugoslovanski proletariat.

O stavkah so poročali delavski časopisi. Med drugim so ugotovili, da sta uspeli stavki na Polzeli in v Zabukovici.

1919: 1. septembra se je začela stavka v strojni tovarni in livarni Lorber, stavkalo je 25 delavcev. Za 10- do 11-urno delo so bili plačani le po 15 kron. Stavka se je končala šele 13. oktobra z delnim zvišanjem plač in uvedbo osemurnega delovnika.

1919: od 17. do 21. avgusta so zopet stavkali keramiki v Libojah. Dosegli so zvišanje mezd.

Pri ilegalni organizaciji KSS sta bili ustanovljeni v Pesjem pri Velenju (ustanovil Prežihov Voranc) in v Celju (ustanovil Franc Klopčič). Leta 1929 je bila odkrita celica v Celju in l. 1930 v Pesjem, člani so bili obsojeni na dolgotrajne kazni.

Že spomladi l. 1932 je Slavko Šlander v gozdiču med Kapljo vasjo in Grajsko vasjo sklical tajni sestanek članov in simpatizerjev KSS. Zbralo se je nad 30 udeležencev. Uvodni referat je imel Slavko Šlander. Novembra 1932 so bile v Preboldu ustanovljene prve partijske celice. Komunisti so aktivno nastopali v političnih akcijah, na shodih, trosili letake, izobešali rdeče zastave, pisali parole, organizirali prvomajske proslave.

Veliko idejno, organizacijsko pa tudi kadrovsko pomoč so nudili nekateri vodilni komunisti iz Revirjev: Lojze Hohkraut, Tončka Čeč, France Klopčič in drugi.

Tovariš Anton Kotnik, že takrat in vse do danes ugleden, vpliven, skromen in pokončen komunist, navaja naslednji sestav organizacije v Preboldu in Gotovljah pri Zalcu:

Organizacija se je razdelila na tri celice, katerih sekretarji so tvorili krajevni komite KSS (pripomba Z. T.). Sekretar krajevnega komiteja je bil Franc Hribar.

Člani prve celice so bili: Rudi Hribar kot sekretar, Franc Hribar, Filip Jurhar in Jože Turk iz Grajske vasi.

V drugi celici so delovali: Vili Šlander kot sekretar, člana Anton Čobal in Viktor Lenko.

Tretjo celico so tvorili: Anton Kotnik kot sekretar (avtor citiranega prispevka), člani Andrej Stergar, Stanko Završnik in Jože Turk iz Kaplje vasi. Ustanovni sestanek krajevnega komiteja je bil pri Hribarjevih v Gornji vasi.

Nadaljnji sestanki celic so bili po domovih članov ali pa v poletnih večerih v naravi...

V Gotovljah je bil sekretar celice Fric Malgaj, člana pa Franc Sušinski in Peter Malgaj.

Tako so po letu 1932 delovale na tem območju Savinjske doline 4 partijske celice s 14 člani KPS in zagotovo še s številnimi simpatizerji in pristaši, zlasti med mladino.

Partijske vrste so se širile z novimi člani in kandidati za člane KSS — Tovariš Anton Kotnik navaja uspehe članov KP in pravi:

«. . . V tkalnici preboldske tekstilne tovarne je naša organizacija kljub nasprotovanju, grožnjam in pritiskom osnovala pripravljalni odbor Splošne delavske strokovne zveze, a je oblast to zavrnila. Obenem pa smo za volitve odposlanca v Delavsko zbornico prvič v tej tovarni postavili rdečo listo. Naša lista je dobila 154, modra (JNS) 98, bela (SLS) pa 24 glasov. Tako je bil izvoljen naš Franc Hribar« (član KP — T. Z.).

Zanimivo je poročilo žandarmerije, poslano iz Prebolda v Ljubljano, ki pravi:

«Nadalje sporočamo, da so vsi delavci in delavke v Tekstilni tovarni Sveti Pavel pri Preboldu organizirani v treh organizacijah. Ob volitvah v Delavsko zbornico, dne 21. in 22. oktobra 1933, je dobila večino glasov Strokovna komisija. Predsednik in glavni agitator za strokovno komisijo je bil Franc Hribar, sedaj v zaporu. Ta je bil aretiran zaradi komunistične propagande. To stranko so vodili komunisti in komunistično usmerjeni socialisti. Takrat so bili v Preboldu razširjeni letaki, ki so pozivali komuniste, naj volijo Strokovno komisijo.»

Franc Hribar je poleg političnega dela od ustanovitve leta 1933 vodil še delavski pevski zbor, bil član glasbene sekcije, sodeloval v orkestru zabukovške Vzajemnosti, bil med ustanovitelji Društva kmečkih fantov in deklet itd. To društvo je bilo na iniciativo KSS ustanovljeno leta 1933 predvsem z namenom, da poveže delavsko in kmečko mladino in omogoči legalno delovanje komunistov; v Vzajemnosti niso mogli delovati, ker je oblast ni dovolila.

Žandarji so si na vse načine prizadevali, da odkrijejo komunistično organizacijo v Preboldu in okolici. To jim je uspelo preko kurirja Mrnarja iz Ljubljane, ki je izdal tajno kurirsko zvezo Ljubljane s Celjem.

Tako so žandarji iz Prebolda, Vranskega, Braslovč in Zalca, dne 29. novembra 1933 navsezgodaj z nasajenimi bajoneti vdrli v domove komunistov in aretirali naslednje komuniste: Jožeta Turka iz Kaplje vasi, Vilija Slandra iz Prebolda, Franca in Rudija Hribarja, Antona Kotnika, Filipa Jurharja, Franca Pikla, Aleksandra Turnška, Stanka Završnika, Andreja Stergarja, Toneta Čobala, Viktorja Lenka in Feliksa Ocvirka. Aretirali so torej jedro KSS. Vse so odgnali v celjske zapore in razen treh mladoletnikov so bili vsi obsojeni na različne zaporne kazni. Večina jih je bilo zaprtih v Sremski Mitrovici.

OBNOVA KSS OD POMLADI LETA 1935 IN DELOVANJE DO LETA 1938

Nastanek KSS v Libojah in Zabukovici

je vezan na dva novodošla prekaljena proletarca — delavca:

Jurij Debeljak se je vrnil iz Nizozemske kot komunist in izkušen borec za delavske pravice. Hkrati pa je že poznal sodobno zahodnoevropsko delavsko gibanje.

Lovro Pačnik je bil na partijskem tečaju v ZSSR.

Odlučno sta se borila zoper izdajalsko in oportunistično vlogo SDS in njihovih voditeljev v sindikatu rudarjev Jugoslavije. Uspešno sta ustvarjala politično razlikovanje med rudarji. Marca 1934 sta s sodrug, med katerimi je izstopal Rudi Čilenšek, organizirala gladovno stavko z zahtevo, da lastnik rudnika izboljša skrajno nemogoče delovne razmere, da se povečajo mezde, kar so imeli

rudarji sicer formalno zajamčeno s kolektivno pogodbo. Rudarjem so delno ustregli, zato so prekinili stavko.

Julija 1934 so organizirali prvo celico KSS; sekretar je postal Jurij Debeljak, člani pa Ivanka in Lovro Pačnik, Avgust Fišer in Rudi Cilenšek. Kmalu se je formirala še ena celica s tremi člani in štirimi kandidati. Ker so bili domala vsi komunisti v tem delu aretirani, se je KSS povezala s komitejem KSS v Trbovljah; tako jih je pogosto obiskoval kasnejši narodni heroj Lojze Hockraut.

Leta 1936 je nastala organizacija KSS v rudniku Zabukovica, vanjo so bili sprejeti tisti, ki so imeli za sabo enoletni partijski staž. Kmalu je bil organiziran krajevni komite KSS, ki je bil do vrnitve Slavka Slanderja z robije povezan s partijskim komitejem v Trbovljah.

Slavko Slander je obnovil okrožni komite KSS Celje, ki je vključeval partijske organizacije v Preboldu, Sentrupertu, Zabukovici in Libojah.

Obnova KSS v Preboldu

Takoj po prihodu prvih komunistov z robije so začeli partijsko organizacijo v Preboldu obnavljati. Tov. Kotnik se spominja, da je takoj navezal stike s simpatizerji in kandidati za člane partije. To organizacijo so tvorili: Anton Kotnik, Ivan Ahac, Robi Slander, Marjan Rot, Ivan Mrak in Jože Turk. Tudi ti komunisti so bili najprej povezani s partijskim komitejem Trbovlje. Spominja se sestanka na Mrzlici, aprila 1935, na katerem so bili Lojze Hockraut iz Trbovelj, dva predstavnika novoustanovljene partijske organizacije Liboj (Rudi Cilenšek in Jože Sevcnikar) ter Jože Turk in Anton Kotnik iz Prebolda.

S takšnimi partijskimi organizacijami, in za tiste čase tudi prekaljenimi člani, so se zelo povečali polet, borbenost in uspehi komunistov v teh krajih. Zato ni naključje, da je bila prva konferenca KSS po kongresu KSS na Čebinah, aprila 1937, prav v Šmiglovi zidnici nad Grajsko vasjo in da so bili prekaljeni preboldski komunisti organizatorji in varuhi konference.

STAVKE, MEZDNA GIBANJA IN PRAZNOVANJE PRVEGA MAJA

Cepprav je že iz dosedanjega teksta razvidno gibanje proletariata Spodnje Savinjske doline za boljši kos kruha, je prav, da omenimo še nekatere dogodke: Začetki stavkovnega gibanja segajo v leto 1889. 21. julija 1889 je izbruhnila splošna stavka v Zagorju, naslednjega dne pa še v Trbovljah in Hrastniku. Rudarji so bili v stiku z delavskim pravovarstvenim društvom v Gradcu. Svoje sindikalne organizacije pa še niso imeli. Tej stavki so se pridružili tudi rudarji Lappovega rudnika v Zabukovici. Zaradi izgredov je bilo zaprtih sedem delavcev. Stavka se je po treh dneh končala, ker se je Lapp pobotal, Zabukovico pa sta zasedli dve kompaniji vojaštva.

Kot že rečeno, je kongres rudarjev Avstrije zahteval minimalno mezdo, povišanje plač in skrajšanje delavnika. Vse to so v noči od 1. na 2. januar 1892 v revirjih in Zabukovici zahtevali tudi rudarji. Štrajk je trajal do 20. januarja. Revščina in pomanjkanje, predvsem pa nasilje in teror, so tako pomagali zlomiti prve stavke v zasavskih rudnikih in v Zabukovici. To je bil prvi

veliki boj slovenskih rudarjev, v katerem so sodelovali tudi zabukovski delavci. L. 1904 je bil ustanovljen enotni sindikat rudarskih delavcev za vso Slovenijo. V to organizacijo so se vključili tudi zabukovski rudarji.

21. 3. 1903 je izbruhnil štrajk v tovarni porcelana v Gotovljah pri družbi Wessely. Ta tovarna je delovala od l. 1866 do l. 1926, nakar so v njenih prostorih izdelovali likalnice. Tu je lastnica tovarne Wesselyjeva odpustila 9. marca enajst delavcev zgolj zato, ker so bili strokovno organizirani. Sploh je bil v tej tovarni kršen zakon o delovnem času, saj so mnogokrat delali ob nedeljah, ne da bi jim obračunali nadure. Včasih so morali delati po 17 ur na dan, mezde so bile mizerne, najbolje plačani so dobili 60 do 70 kron, najslabši pa celo samo 20 do 40 kron mesečno. Strokovni tajnik za Štajersko Vincenc Muchitsch je takoj po odpustitvi 11 delavcev osebno interveniral, vendar so ga odpravili z besedami: »Delamo tisto, kar hočemo.« Po 14-dnevnem odpovednem roku je bilo 11 delavcev kljub vsem intervencijam odpuščenih in tako so delavci začeli stavkati. Stavka ni uspela, organizatorji stavke Jakob Gordek, Franc Jordan in Andrej Vipotnik so bili izgnani v Wilhelmsburg pri Dunaju.

11. marca 1912 je bila stavka v Lorberjevi tovarni poljedelskega orodja. Delavci so zahtevali višje mezde. Že naslednjega dne, 12. marca, so se delavci vrnili na delo, da bi tako omogočili mirno poravnavo spora. V soboto, 17. marca so potekali razgovori z lastnikom tovarne, ki je odklonil delavske zahteve, vodjo delegacije Škrabeta pa je naslednji dan odpustil. Štrajk so obnovili, vendar ni podatkov, kako se je končal. V uredništvu glasila Ferralit danes, izdajajo ga v tovarni, ki je naslednica Lorberjeve tovarne, so pobrskali po matični knjigi in odkrili verjetne posledice stavke — odpuste. V glasilu so oktobra 1983 zapisali:

«. . . Že od prve stavke 11. marca so bili odpuščeni štirje delavci, verjetno zaradi močnega gibanja pred samo stavko. 14. marca sta bila odpuščena dva delavca (Alojz Marracutti in Franc Zupan), 16. marca Franc Vaš, 18. marca dan po razgovoru z lastnikom tovarne, pa še Franc Skrabe, ključavničar. Po vsej verjetnosti gre za isto osebo, kot jo navaja F. Rozman (Franc Rozman Socialistično delavsko gibanje na Slovenskem Štajerskem — Borec 1979). Manjše razlika je pri zapisanem imenu: Skrabe/Škrabe. Tega dne so bili odpuščeni še štirje kovači in ključavničarji (Anton Fajdiga, Mihael Brdnik, Alojz Ivačič in Emanuel Miškovsky). Iz matične knjige je razbrati, da je do konca aprila sledilo še enajst odpustov. Že 21. marca so začeli v tovarni sprejemati nove delavce, do konca aprila so jih sprejeli 13. Te spremembe so verjetno pripomogle, da se je lastnik znebil razredno zavednih delavcev. . . .«

V letih pred prvo svetovno vojno je bilo delavsko gibanje šibko in je celo upadalo. Stavkovno gibanje je stagniralo, delavci niso imeli več zaupanja v socialdemokratske voditelje. Ta vodstva so bila brez pobud, izogibala so se akcij delavskega razreda in postajala čedalje bolj osamljena. Postajala so zagovornik podjetniškega interesa.

Najhujši pritisk avstro-ogrskega vojnega absolutizma je trajal nekako do leta 1916. Delavce so preganjali za vsako malenkost, jih zapirali in mučili na vse načine. Draginja je naraščala, beda delavcev je bila z vsakim dnem večja. Takšne razmere so porajale spontano revolucionarno razpoloženje, odpor proti obstoječim razmeram se je krepil. Že v letu 1917 so se začele krepiti delavske organizacije, tako številčno, kot tudi akcijsko. Dosegli so nekaj uspehov pri zvišanju zaslužkov, pri vojaških in draginjskih dokladah. To nam tudi potrjuje

podatek, da so imele delavske organizacije na področju Slovenije v prvih letih vojne le 400, a spomladi l. 1918 že 3000 članov.

Razredno stavkovno gibanje se je kljub pomirjevalnim prizadevanjem vodstva slovenske socialne demokracije in nevarnostim vojaških represalij krepilo tudi v letu 1918 in z vso močjo izbruhnilo na dan leta 1919.

31. VII. 1920 je začelo stavkati delavstvo v premogovniku ter v keramični industriji Sonnenberg v Libojah. Istočasno so začeli z mezdnim gibanjem tudi v drugi keramični tovarni v Libojah, v podjetju Schütz — Pavlin. Ti so 18. avgusta dosegli 50% povišanje plač in četrletne nabavne prispevke po 200 K. Iz solidarnosti so nadaljevali s stavko. 23. avgusta 1920 tudi delavci tvrčke Sonnenberg zmagajo in stavki se končata. Zapisnik o poravnavi sta za delavce podpisala Alojz Leskošek in zaupnik Anton Bezovšek.

Sredi oktobra 1920 doživijo hud udarec rudarji v Zabukovici; zaradi enotedenske stavke jih je bilo več odpuščenih.

4. XI. 1920 je začelo stavkati delavstvo v podjetju Pryum na Polzeli. 22. XI. so dosegli 30 do 50% povišanje mezd, četrletni nabavni prispevek po 250 K in odškodnino za izgubljeni zaslužek v času stavke.

Sredi marca 1921 so zahtevali povišanje mezd delavci v podjetju Kurk Wildi na Polzeli. Podjetje je na zahtevo delavstva odgovorilo z izprtjem; delavci so vztrajali pet dni in se 16. III. 1920, ne da bi karkoli dosegli, vrnili na delo. (izprtje — kolektivni odpust delavcev).

V letu 1921 so se cene ustalile, kar je nekoliko izboljšalo položaj delavcev. V noči od 29. na 30. december je bila sprejeta OBZNANA, s katero so prepovedali komunistično delovanje ter Centralni delavski sindikalni svet Jugoslavije. Zapirali so sindikalne domove. 23. V. 1921 je oblast dovolila delovanje Centralnega delavskega sindikalnega sveta Jugoslavije, a ga z zakonom o Zaščiti države (2. 8. 1921) zopet prepovedala. Delavstvo je zahtevalo svoje strokovne organizacije.

Stavkovno zatišje je bilo samo navidezno. Leta 1934 izbruhne gladovna stavka v Libojah in leta 1936 se preboldski tekstilci pridružijo vseslovenski tekstilni stavki.

Revolucionarno zavest savinjskega proletariata potrjujejo tudi **praznovanja prvega maja**. II. internacionala je na svojem kongresu julija 1889 sklenila, da se vsako leto praznuje **1. maj** kot praznik dela, solidarnosti in borbenosti proletariata vsega sveta. Na našem področju zasledimo, da so delavci v Celju že leta 1890 ob 1. maju organizirali miren izlet v Teharje.

Od leta 1895 je državno namestništvo v Gradcu vodilo posebno anketo o praznovanju prvega maja. Iz te ankete razberemo:

1895: 117 rudarjev v Zabukovici od 125 zaposlenih in en rudar Sonnenbergove družbe od 72 zaposlenih praznuje. Samovoljno pa ni prišlo na delo 8 rudarjev v Janeshevem rudniku v Zabukovici, ki je zaposloval 68 delavcev.

1896 je praznovalo 123 rudarjev v Zabukovici.

1897. leta je bilo v Celju zborovanje; organizirali so sprevod po ulicah, nosili transparente z zahtevo po 8-urnem delovniku (Geslo 1. maja: 8 ur dela, 8 ur kulture in zabave in 8 ur počitka — sklep kongresa II. internacionala). Zvečer je bil pri Skalni kleti ples s kakimi 300 udeleženci. Med navzočimi so tudi rudarji iz Zabukovice in nekaj kmetov iz Savinjske doline.

1898: shod v Celju, sprevod po Celju, zabava v Teharjah.

1899: delavstvo v Celju in okolici je zelo praznično praznovalo 1. maj. V Zabukovici je imelo prosto vseh 91 rudarjev Kolaričevega rudnika.

1900: praznuje 160 rudarjev od 170 zaposlenih v Lappovem rudniku v Zabukovici, večina rudarjev v Maškovem rudniku in vseh 140 zaposlenih v tovarni keramične posode v Kasazah.

1901: praznuje 152 rudarjev od 158 zaposlenih v Lappovem rudniku ter 79 delavcev Schutzove tovarne keramike.

1902: praznovali so rudarji Pečovnika, delali pa so v tovarni keramike v Libojah in v Gotovljah. Na veličastnem shodu v Celju, 4. maja, so se zbrali tudi delavci iz Žalca in Liboj.

V Lappovem rudniku v Zabukovici je za 1. maj bilo prisotnih 122 rudarjev od 128 zaposlenih.

1903: prosto v rudniku pri Sveti Neži — Liboje.

1906: v Lappovem rudniku ima prosto vseh 134 rudarjev ter vseh 53 rudarjev v Wolfovem premogovniku — Zabukovica.

1907: v Lorberjevi tovarni kmetijskih strojev je prostih vseh 42 delavcev, v Lappovem premogovniku 125 rudarjev od 235, v Huskatovem rudniku v Zabukovici pa vseh 32 rudarjev.

1908: niso dovolili prostega dne le v tovarni meril na Polzeli s 300 zaposlenimi.

1909: praznuje vseh 38 delavcev Lorberjeve tovarne v Žalcu, 131 rudarjev v Lappovem premogovniku, vseh 24 rudarjev v Huskatovem premogovniku. Prosto niso imeli delavci v Tovarni meril na Polzeli (230 zaposlenih) ter preboldski tekstilci (186 zaposlenih).

1912: prosto ima 10 delavcev od 65 zaposlenih v tovarni lončenih izdelkov v Kasazah ter 136 od 155 rudarjev v Lappovem rudniku.

1914: praznovalo je 220 od 300 zaposlenih rudarjev v Zabukovici.

Prepričani smo lahko, da v tem kratkem prikazu ni zajeta vsa veličastna borba delavskega razreda v naši dolini. Skušali smo le opozoriti na posamezne dogodke, ki že sami po sebi kažejo, da so savinjski rudar, savinjski tkalec, savinjski delavec vedno stali v prvih vrstah borbe za delavske pravice.

VIRI:

- dr. Franc Rozman Začetki delavskega gibanja na Slovenskem
dr. Franc Rozman Socialistično delavsko gibanje na Slovenskem Štajerskem
dr. Miroslav Stiplovšek: Razmah strokovnega sindikalnega gibanja na Slovenskem 1980—1922
dr. Franc Rozman, dr. Miroslav Stiplovšek: Prve rudarske stavke na Slovenskem (1883—1923)
Kronologija naprednega delavskega gibanja na Slovenskem
Krajevni leksikon Slovenije III.
Liboje ob obletnici Svobode
Milan Apih: Joštov mlin
Anton Kotnik: KP v revolucionarnem delavskem gibanju Savinjske doline
Mira Ramšak, Bojana Baloh: Razvoj rudarstva v Libojah in Zabukovici
Arhiv, predvsem različni prispevki v Savinjskem občanu in tovarniških glasilih, Zveze sindikatov Slovenije, Obč. svet Žalec.



PETER ŠPRAJC-SLAVC

1924—1986

Peter Sprajc med govorom na Mrzlici

Peter Sprajc — mlajši je bil rojen 1. 2. 1924 v Migojnicah pri Grižah. V rudarski družini in sredi naprednega delavskega in kmečkoga okolja je bil deležen napredne vzgoje. Mlad se je vključil v delovanje delavsko prosvetnih društev Svoboda in Vzajemnost. Postal je član SKOJ-a in se že leta 1939 udeležil konference na Gori Oljki. Kot dijak celjske gimnazije in aktiven skojevec je spoznal težko življenje delavca in kmeta, zaostrene politične razmere takratnega časa in grozečo nevarnost fašizma. Mladi so se samostojno ali skupno s starejšimi udeleženci delavskega gibanja sestajali na Mrzlici, Bukovici, Šprajčevem hribu nad njihovo domačijo in še na nekaterih točkah. Peter, Ludvik, Albin, Rudi, Vili, Silva, Matija in številni drugi so se teh zborov vedno radi in s ponosom spominjali. To so bile prave šole življenja, preizkušenj za kasnejšo borbo in aktivizem.

Z očetom Petrom sta odšla v partizane že julija 1941 in sodelovala pri ustanovitvi Savinjske čete, ki je bila prva borbena enota na našem območju. Peter je nato sodeloval v raznih borbenih akcijah v partizanskih enotah. Že v avgustu 1941 je bil pri napadu na rudnik Zabukovica, v oktobru se je boril pri Čreti na Dobrovljah v prvi frontalni bitki I. štajerskega bataljona. Sodeloval je v Kozjanskem in Kalniškem odredu, v brigadi Brače Radič in v bataljonu Matije Gubca. Kot komisar in kot oficir je v enotah opravljal pomembne politične in borbene dolžnosti. Med soborci je bil priznan in spoštovan, saj ga je odlikovala borbenost, hrabrost, pravičnost, tovarištvo, humanost. Prejel je več odlikovanj, dvakrat je bil ranjen. Starše je med vojno izgubil. Mati je umrla v taborišču Auschwitz, oče pa je padel na brežiškem pohodu Savinjskega bataljona. Po njem se danes imenuje osnovna šola Peter Sprajc-Jur v Zalcu.

Po osvoboditvi je Peter opravljal vrsto odgovornih družbenih dolžnosti v bančništvu in ljudski oblasti. Končal je študij ekonomije in je kot gospodarstvenik ogromno prispeval za gospodarski razvoj Celja in širšega celjskega območja, saj je bil uspešen tudi kot predsednik okraja in ljudski poslanec. Redno se je udeleževal v družbenopolitičnih organizacijah, zlasti v ZKS in ZZB NOV. Znan je bil po izostrenem kritičnem odnosu do napak in nepravilnosti v družbi in pri posameznikih. Boril se je za poštenost in pravičnost na vseh področjih. Znal je prisluhniti težavam in potrebam ljudi iz vseh okolij. Povsod je bil cenjen in spoštovan, zato so ga tudi izvolili na odgovorne dolžnosti. Cenili smo ga tudi po njegovi pravični strogosti in doslednosti. Peter je bil velik in plemenit človek, sicer po rasti skromnejši, velik pa po dejanjih in vrlinah.

Po upokojitvi se je neumorno udeleževal v družbenopolitičnem življenju, v delegatskem skupščinskem sistemu in zlasti pri ohranjanju tradicij NOV. Nekatero dolžnosti je opravljal tudi v republiških in zveznih organih. Kljub rednemu bivanju v Celju se je vedno udeleževal manifestacij, srečanj in razgovorov z učenci v žalski občini, še posebno pa v krajevni skupnosti Griže. Vse pogosteje sta se z ženo Stano zadrževala v idilično urejeni domačiji pod obronki Bukovice v Migojnicah.

Peter je prejel številna visoka družbena priznanja in odlikovanja. Kot prvoborec NOV in vsestransko zaslužnemu rojaku mu je Skupščina občine Žalec v letu 1977 podelila zlato plaketo, v letu 1986 pa ga je proglasila za častnega občana občine, kar je najvišje možno priznanje.

Zahrbtna in kruta bolezen nam ga je, žal, prezgodaj iztrgala — že v jeseni 1986, čez krajši čas pa tudi ženo Stano. Oba sta pokopana na griškem pokopališču. Spomin in ponos na zglednega in zaslužnega rojaka ne bo nikoli zbledel.

Janez Meglič



IGM Gradnja Žalec

IGM GRADNJA IN NJENIH 35 LET

Vsak današnji in prihodnji razvoj ima svoje izhodišče v preteklosti in bolj ko poznamo pota preteklega obdobja ter napore generacij, ki so ustvarjale temelje naše delovne organizacije, bolj bomo znali ne le ceniti to kar imamo, ampak tudi pravilno usmerjati smeri razvoja v naslednjem obdobju. Letošnja obletnica se je že močno prevesila v četrto desetletje, odkar je nastalo podjetje in težko bi rekli, katera od faz njenega razvoja je pomembnejša. Ali njen nastanek ali prehod od gradbene operative v industrijo gradbenega materiala ali današnja etapa, ko gospodarimo v težjih in zaostrenih pogojih. Gotovo je prelomno in odločilno obdobje ravno začetek proizvodnje po licenci Schiedel pred 15. leti, ko je organizacija prešla na kvalitetno proizvodnjo dimnikov in določenih drugih proizvodov. Na osnovi tako zasnovanega proizvodnega programa, ki se je z leti dopolnjeval z ostalimi proizvodi, predvsem z rezultati lastnega znanja, se je razvila Gradnja do današnje stopnje, ki ji zagotavlja solidne in realne možnosti nadaljnega razvoja.

Celoten razvoj skozi obdobje 35 let je tesno povezan z našim gospodarskim in družbenim razvojem. To je obdobje naporov in prizadevanj delavcev, ki so vsa pretekla leta združevali delo v naši delovni organizaciji, saj se je le-ta pričela razvijati iz skromnih, pretežno sposojenih osnovnih in obratnih sredstev, in dosegla današnjo stopnjo razvoja kvalitetnega proizvajalca določenih gradbenih materialov. Iz nemogočih osnov na začetku se je razvila v industrijsko podjetje.

Gradbeno podjetje Žalec je bilo ustanovljeno 1. januarja 1954, nastalo pa je iz bivšega podjetja brez osnovnih in obratnih sredstev. Od ustanovitelja — Občinskega ljudskega odbora Žalec — je brezplačno prejelo le staro opuščeno hladilnico v Žalcu, ki jo je preuredilo včasne upravne in skladiščne prostore. Denarna in druga sredstva si je sposojalo pri banki in pri drugih delovnih organizacijah. V prvih letih je podjetje z okrog tridesetimi delavci izvajalo predvsem manjša adaptacijska in vzdrževalna dela na stavbah splošnega ljudskega premoženja. Med večja prevzeta dela spada regulacija Ložnice, ki jo je podjetje izvajalo za Hmeljarski odbor v Žalcu. Vsi izkopi za novo korito Ložnice na odseku Levec—Arja vas so bili opravljeni ročno brez vsake mehanizacije. Po ustanovitvi vodne skupnosti je dela na regulaciji nadaljevala ta organizacija, naše podjetje pa se je usmerilo v visoke gradnje.

Značilnost začetnega obdobja delovanja gradbenega podjetja je izredno primitivna gradnja brez mehanizacije, z nizkimi osebnimi dohodki, kar je po-

vzročalo tudi precejšnjo fluktuacijo delovne sile. Zato so bila vsa prizadevanja na začetku razvoja usmerjena v nabavo tehnične opreme, ki je pogojevala kvaliteten in hitrejši razvoj v nadaljnjih letih. Število delovne sile se je glede na zmanjšanje obsega del v letu 1955 znižalo od 175 na 80 zaposlenih.

Hitrejši razvoj podjetja z oblikovanjem posameznih pomožnih obratov se je pričel leta 1957. Na to so vplivale predvsem večje investicije na področju kmetijstva, zlasti v zvezi z izgradnjo hmeljarskih sušilnic v Savinjski dolini in večja stanovanjska izgradnja, ki je bila planirana v petletnem planu takratnega obdobja. Z večjim obsegom gradbenih in obrtniških del je podjetje povečalo svoje kapacitete in se razvilo v srednjo razvito organizacijo, ki je bila sposobna izvajati izgradnjo tehnično zahtevnejših industrijskih objektov. V tem obdobju se je Gradbeno podjetje preimenovalo v gradbeno podjetje Gradnja Žalec, pozneje pa se je priključilo še obrtno podjetje Remont Prebold.

Gradbeno podjetje Gradnja je do leta 1960 in v naslednjih letih reševalo pereč problem zagotavljanja ustreznih osnovnih in obratnih sredstev, vzporedno s tem pa se je postopoma izboljševala struktura strokovnih kadrov. Le z večjimi vlaganji v tehnologijo je bilo v teh letih mogoče postopoma zmanjševati ročno delo in zagotavljati večjo kvaliteto. S tem se je zmanjšala tudi fluktuacija delovne sile, povečala strokovnost ter organizacija dela. Za ta leta je značilno, da je Gradnja opravljala predvsem dela v zvezi s stanovanjsko izgradnjo, da se je povečal obseg poslovanja, kar je zagotavljalo tudi krepitev materialne osnove poslovanja. Gibanje osebnih dohodkov zaposlenih v tem obdobju kaže zaostajanje za osebnimi dohodki delavcev v drugih sorodnih organizacijah, kar pomeni pripravljenost kolektiva, da s svojim delom in tudi na račun manjših osebnih dohodkov doseže hitrejši razvoj delovne organizacije. Gradnja je po letu 1965 dosegla zavidljive uspehe pri izgradnji posameznih industrijskih objektov kakor tudi objektov s področja družbenega standarda, okrog leta 1970 predvsem z izgradnjo šolskih stavb ne le v občini, ampak tudi na širšem območju.

Do leta 1973 je Gradnja poslovala kot gradbeno podjetje manjšega obsega s proizvodnjo težkih betonov na posebni, v ta namen predvideni lokaciji ob Savinji v Latkovi vasi. Proizvodnja je bila bolj ali manj obrtnega značaja s približno 300 zaposlenimi delavci. Po tem letu so težave na tržišču in slabosti v poslovanju podjetja narekovale uvedbo sanacijskega postopka. Na osnovi ocen je bil v sodelovanju z Zavodom za produktivnost iz Ljubljane sprejet predlog o sanaciji s preusmeritvijo v proizvodnjo gradbenih materialov. Gre za proizvodnjo takšnih materialov, ki so pomembni z vidika varstva okolja in varčevanja z energetskimi viri. Z ugotovitvijo, da je izredno perspektivna proizvodnja novih sodobnih montažnih dimnikov, zračnikov in podobnih proizvodov, je podjetje navezalo sodelovanje z nemško firmo Schiedel, sklenilo z njo pogodbo o odkupu licence ter pričelo v letu 1973 poskusno proizvodnjo. Na tako odločitev je vplivalo predvsem dejstvo, da so to naj sodobnejši dimniki, da se lahko proizvajajo iz domačih surovin, delno celo iz odpadkov, in da so bile v našem gradbeništvu velike potrebe, ki so narekovale tovrstno proizvodnjo. Ta je v naslednjih letih vplivala tudi na ukinitvev jugoslovanskega uvoza.

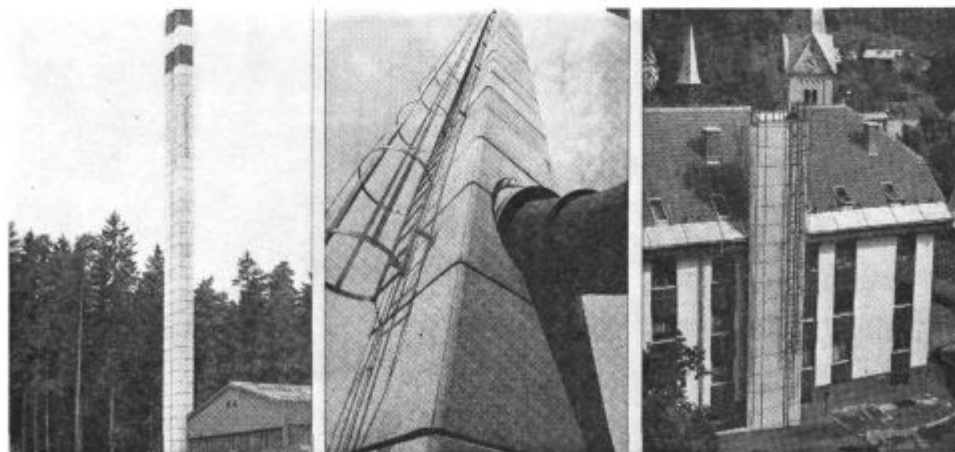
Mnogo naporov je bilo potrebnih v nadaljnjih letih, da se je spremenila miselnost in kultura gradnje. Namesto klasičnih in nekvalitetnih dimnikov smo pričeli graditi v stanovanjskih hišah, stolpičih in pri industrijskih objektih sodobne troslojne montažne, etažne in industrijske dimnike. Danes se v Slove-

niji skoraj v celoti vgrajujejo le dimniki Schiedel, na območju Hrvatske, Bosne in Hercegovine v pretežni meri, v ostalih delih Jugoslavije pa smo še več ali manj na začetku. Tako v Gradnji že od samega začetka razvijamo široko sodelovanje s posameznimi projektantskimi in trgovskimi organizacijami ter organizacijami s področja gradbene operative. Zavedamo se, da je potrebno pričeti pri projektiranju in potem slediti realizaciji teh projektov preko gradbene operative in drugih institucij. Posebnega pomena je sodelovanje z inštituti ter drugimi znanstveno raziskovalnimi ustanovami v posameznih republikah in pokrajinah Jugoslavije, zlasti v zvezi z navori glede zaščite okolja in smotrnim koriščenjem energije.

Po letu 1973 se je na osnovi določenih samoupravnih sporazumov in dogovorov razvijalo poslovno tehnično sodelovanje s posameznimi organizacijami na širšem področju Jugoslavije. S Cinkarno Celje in Šamotom iz Arandjelovca so sklenili dogovore o kooperaciji na področju proizvodnje šamotnih cevi. Z Golubovačkimi rudniki iz Golubovca (leta 1975) in Ingrapom iz Čuprije (leta 1974), je bilo sklenjeno poslovno tehnično sodelovanje o delitvi dela na osnovi podlicenčnih odnosov. Ustrezne samoupravne povezave so bile izvedene tudi z drugimi organizacijami, posebno glede nabave in prodaje materiala, izvrševanja določenih uslug ter storitev. Leta 1976 se je razvilo sodelovanje z Gradjevinarjem iz Bačke Palanke.

Takšna orientacija v širši jugoslovanski prostor je sicer bila pravilna glede proizvodnje šamotnih cevi v sodelovanju s Šamotom iz Arandjelovca, izredno velika in nepopravljiva napaka pa je bila, da se je na nekatere druge organizacije preneslo del proizvodnega programa montažnih dimnikov in sicer od fi 13,5 do fi 30. Golubovački rudnici iz Golubovca, Ingrap iz Čuprije ter Gradjevinar iz Bačke Palanke so se iz prvotnih kooperantov razvili v konkurenčne organizacije, ki se več ne ozirajo na pisno sklenjene dogovore o obsegu, kakovosti proizvodnje in pokrivanju tržišč. Danes ima Gradnja ravno z njimi največ težav, zato je tudi nadaljnje sodelovanje skoraj v celoti prekinjeno.

Poleg proizvodnje Schiedel dimnikov smo v zadnjih letih razvili tudi armirano-betonski prostostoječi dimnik, ki ga imenujemo TMPD in je rezultat last-



Dimniki IGM Gradnja Žalec

nega znanja. Tega proizvajamo od fi 40 do fi 100 in se je izredno hitro uveljavil na domačem tržišču.

Poleg dimnikov se je v Gradnji razvila tudi serijska proizvodnja ventilacij, montažnih greznic, notranjih in vrtnih kaminov ter zidakov, kot so potresnik, stibo ter določeni drugi proizvodi s področja komunalnega opremljanja. Izrednega pomena je, da smo v naši organizaciji razvili izredno široko sodelovanje s posameznimi znanstveno raziskovalnimi institucijami, da smo oblikovali lasten razvojni sektor in da dajemo vedno večji poudarek inovativni dejavnosti v delovni organizaciji, kar že daje precejšnje rezultate. Okrepilo se je samoupravljanje in delovanje družbenopolitičnih organizacij. V tem dvestopetdesetčlanskem kolektivu je vsak peti delavec iz drugih republik, pa kljub temu ni nobenih nacionalnih nasprotij. Letos bomo ustvarili preko 15 milijard celotnega prihodka, čeravno gospodarimo v težjih pogojih, ki se v gradbeništvu in s tem predvsem v industriji gradbenega materiala vedno slabšajo.

Optimizma pa delavcem Gradnje vseeno ne manjka. Prepričani smo, da bomo tudi v prihodnje uspešni in da bomo s svojim delom ter znanjem dosegli nadaljnje delovne uspehe. V naslednjih letih moramo še bolj povečati učinkovitost našega gospodarjenja. Skrb za kvaliteto je naloga, ki ji moramo posvetiti še posebno pozornost, zlasti glede na zaostrene razmere na tržišču. Program moramo še dopolnjevati z novimi proizvodi ter izboljšati organizacijo dela in realizirati večji obseg prodaje na domačem ter na tujih tržiščih. Tej prioritetni nalogi je potrebno v celoti podrediti ukrepe in naloge v proizvodnji. Še bolj se moramo nasloniti na domače znanje in čim več proizvajati sami. Investicije in investicijsko vzdrževanje so naša prvenstvena naloga, prav tako pa moramo izboljšati tudi kvaliteto in obseg proizvodnje. Povečati je potrebno intenzivnost zaposlovanja in uvajati stimulatивnejše oblike nagrajevanja.

Najvišje priznanje občine ZLATI GRB, ki ga je delovna organizacija prejela ob praznovanju občinskega praznika na Vranskem, je gotovo močna spodbuda prizadevanjem vseh zaposlenih za kvaliteten in uspešen razvoj v naslednjih letih.

RAZVOJNA POT ZARJE PETROVČE

Delovni kolektivi obrtno-gospodarskih organizacij so dne 11. in 16. januarja 1962 sklenili, da se spojijo v novo obrtno podjetje Obrtni center Zarja Žalec. To je potrdil tudi Ob LO Žalec, ki z odločbo 313-1/62-3/3 z dne 21. januarja 1962 potrdil ustanovitev novega podjetja z veljavnostjo 1. 1. 1962. Pri gospodarskem sodišču v Celju je bilo registrirano podjetje z registrsko številko VI 111/7 15. februarja 1962. Takoj na začetku so bili v Obrtni center Žalec včlanjeni sledeči delovni kolektivi:

Elektroinstalaterstvo Žalec
Ključavničarstvo in kleparstvo Žalec
Pleskarstvo Žalec
Mizarstvo Žalec
Pečarstvo Gotovlje
Dimnikarstvo Žalec
Kolarstvo Petrovče
Čevljarstvo Petrovče

Ti so pokrivali vse dejavnosti, ki so izhajale iz njihovega naslova, poleg tega pa še vodovodno instalaterstvo, popravilo tehtnic, splošno elektromehaniko in elektromehaniko dvigal, izdelavo keramičnih izdelkov, kovaštvo in podkovstvo.



Montažne garaže Zarje Petrovče — TOZD Ključavničarstvo

Že v istem letu je DS podjetja ustanovil (dne 20. 2. 1962) Krojaštvo Arja vas, kar je potrdil tudi Ob LO Žalec z odločbo št. 023-4/63-3/3.

Da bi vse potekalo, kot je treba, so izvolili organe delavskega samoupravljanja in sicer:

- centralni delavski svet — 19 članov, 28. 4. 1962,
- obratni delavski svet — 15 članov (v kolarstvu), 28. 4. 1962,
- ter upravni odbor — 5 članov, 8. 6. 1962.

Za predsednika centralnega DS je bil izvoljen Jože Antloga, za predsednika upravnega odbora pa Janez Vipotnik.

V OBC Zarja Žalec je v tem letu združevalo delo 122 delavcev in sicer:

	moški	ženske
Čevljarstvo Petrovče	6	—
Dimnikarstvo Žalec	6	—
Elektroinstalaterstvo Žalec	9	—
Ključavničarstvo Žalec	9	—
Kolarstvo Petrovče	43	—
Mizarstvo Žalec	11	—
Pečarstvo Gotovlje	7	—
Pleskarstvo Žalec	19	—
Krojaštvo Arja vas	5	—
Uprava	1	6

Kadrovsko-izobrazbena struktura je bila naslednja:

NK delavcev	13
PK delavcev	20
KV delavcev	60
VK delavcev	21
nižja šolska izobrazba	8
SKUPAJ DELAVCEV	122

V letu 1963 se je obrtnemu centru pridružilo še Steklarstvo Žalec — 27. 4. 63 ter Reklamservis — fotoatelje Žalec — 2. 9. 63. Na osnovi tega in drugih vplivov se je razvila dejavnost podjetja še za steklarstvo, tapetništvo, frizerstvo, avto- in radiomehanike, reklamservis, fotoatelje in avtoprevoznništvo.

Tega leta se je oblikovala delovna enota Avtoprevoznništvo. Na področju samoupravljanja je DS imenoval naslednje stalne inčasne komisije:

- a) stalne
- disciplinska komisija
 - komisija za delovna razmerja
 - komisija za nakup osnovnih sredstev
 - komisija za prošnje in pritožbe
 - komisija za požarno varnost in HTV
 - komisija za ugotavljanje škode

- komisija za osebne dohodke
- komisija za priznanje kvalifikacije priučenih delavcev;

b) začasne

- komisija za sestavo statuta podjetja
- komisija za sestavo volilnega imenika
- komisija za izbiro kandidatov za nov UO
- komisija za sestavo letnega in perspektivnega plana
- komisija za izvedbo 7-urnega delavnika.

Tudi število zaposlenih se je dvignilo na 168.

V letu 1964 ni bilo bistvenih sprememb v poslovanju, vendar se že opaža prodor zasebne obrti, hkrati pa razvoj malega gospodarstva. Število zaposlenih se poveča na 184.

V letu 1965 so prenehale delovati delovne enote Čevljarstvo, Dimnikarstvo, Pečarstvo in Avtoprevoznništvo kot samostojne enote. Posledica tega je tudi zmanjšanje števila zaposlenih, ki jih je bilo koncem leta 170.

V tem letu smo obnovili prostore Ključavničarstva in delno tudi prostore v ostalih enotah.

V letu 1966 so delovale le še delovne enote: Elektroinstalaterstvo, Ključavničarstvo, Kolarstvo, Mizarstvo, Steklarstvo, Pleskarstvo, Krojaštvo, Reklamservis, Fotoateljé in uprava.

Zaposlenih je bilo 168 delavcev.

V letu 1967 je ponovno zaživela enota Avtoprevoz.

Število zaposlenih je padlo na 165.

V letu 1968 je prišlo do oživitve dela na vseh področjih, kar je povzročilo intenzivnejše zaposlovanje. Na kraju leta je bilo zaposlenih 220 delavcev. S svojim delovanjem je prenehala enota Reklamservisa.

V letu 1969 je prenehal delovati Fotoateljé. Ustanovili pa so lastno prodajalno v Žalcu, ki je pričela z delom v letu 1970. Število zaposlenih se je dvignilo na 222.

V letu 1970 sta prenehali delovati enoti Elektroinstalaterstvo in Steklarstvo. Zaposlenih pa je bilo na kraju leta 221.

V letu 1971 je prišlo do spremembe imena podjetja. 15. 12. 1971 se je Obrtni center Zarja Žalec preimenoval v Zarja — Obrtno podjetje Žalec. Iz predmeta poslovanja so bile v tem letu izbrisane naslednje dejavnosti: elektroinstalaterstvo, montaža ter popravilo tehtnic, dimnikarstvo, elektromehanika in elektromehanika za dvigala, izdelovanje in popravilo čevljev, kovaštvo in podkovstvo, steklarstvo, tapetništvo, frizerstvo, avto in radio-mehanika, pralnica — pranje perila, krpalnica in krpanje perila, zbiranje oblek za čiščenje, oblaganje podov s plastičnimi masami in linolejem, žganje apna, radiotelevizijski servis in servis za popravilo gospodinjskih aparatov. Število zaposlenih je 199.

Leto 1972 pomeni prelomnico razvojne poti Zarje. V tem letu je bil pripravljen razvojni in prostorski plan, ki je predvideval združitev vseh enot na enotnem prostoru v Petrovčah. Pripravljen je bil investicijski plan in zastavljen razvoj do danes. Vsi plani so bili potrjeni tudi s strani SO Žalec in v naslednjih letih tudi realizirani. Število zaposlenih je bilo 198.

V letu 1973 (8. 12. 1973) je prišlo do ponovne spremembe naziva podjetja, ki se od takrat dalje imenuje Proizvodno podjetje Zarja. Vključevalo je:

EZD Konfekcija
EZD Lesna dejavnost
EZD Pleskarstvo
EZD Ključavničarstvo in
Skupne strokovne službe.

Število zaposlenih se je v tem letu ponovno povečalo in sicer na 212. V tem letu se je pričela gradnja proizvodne hale za lesno industrijo.

V letu 1974 je sledila velika delovna zmag. Dokončana je bila proizvodna hala za lesno industrijo, ki je dala dokončne možnosti združitve Mizarstva Žalec in Kolarstva Petrovče na novi lokaciji. Ustvarjene so bile velike možnosti za novo proizvodnjo in nove zaposlitve. V tem letu je število zaposlenih narastlo na 230. To leto pa je prenehala delovati prodajalna v Žalcu.

V letu 1975 so se pričele priprave za obnovo starih prostorov lesne dejavnosti za potrebe konfekcije. Število zaposlenih je nekoliko padlo in sicer na 226. V letu 1976 je bila končana obnova konfekcije, končan aneks s sanitarijami pri proizvodni hali lesne in zabeležen pričetek del nadomestnih prostorov skladišča lesne industrije. Število zaposlenih je bilo 222.

V letu 1977 je bila opravljena prestavitev in obnova sušilnice, pričeli so z obnovo jedilnice ter ureditvijo skladišča in jedilnice v Ključavničarstvu Žalec. Zaposlenih je bilo 220. Prišlo je tudi do velikih organizacijskih sprememb. Ustanovljeni so bili TOZD in spremenjeno ime podjetja: Proizvodno podjetje ZARJA Žalec, n. sol. o., Petrovče. Konstituirano je bilo 10. 3. 1978 in je združevalo:

TOZD Lesna industrija
TOZD Modna konfekcija
TOZD Ključavničarstvo Žalec
TOZD Pleskarstvo Žalec in
Delovna skupnost strokovnih služb Zarja Petrovče.

TOZD so opravljali sledeče glavne dejavnosti:

- proizvodnjo končnih lesnih izdelkov,
- proizvodnjo tekstilne konfekcije — proizvodnja oblačil,
- kovinsko predelovalno dejavnost — proizvodnja kovinskih stavbnih in drugih konstrukcij,
- instalacijska in zaključna dela v gradbeništvu.

Temeljne organizacije so imele še stranske dejavnosti, kot so: proizvodnja žaganega lesa v TOZD Lesna industrija, končna instalacijska dela v TOZD Ključavničarstvo, prodaja lastnih izdelkov v TOZD Modna konfekcija. V tem letu je bila zaključena adaptacija obrata družbene prehrane. Pričeli so graditi poslovno stavbo za potrebe delavcev DSSS. Hkrati je poslovne prostore razširilo Ključavničarstvo Žalec. Število zaposlenih je naraslo v tem letu na 262.

V letu 1979 je bila gradnja poslovne stavbe zaključena, začeli pa so z delom za gradnjo proizvodne hale TOZD Ključavničarstvo Žalec v Petrovčah. Novi prostori in nova osnovna sredstva so dajala možnosti za intenzivnejše zaposlovanje, saj je bilo v tem letu doseženo rekordno število 287 delavcev.

V letu 1980 je bil zaključen prvi krog investicij z dokončanjem proizvodne hale za TOZD Ključavničarstvo Žalec, ki se je prestavilo v Petrovče in se pre-

imenovalo v TOZD Kovinooprema Petrovče. Hkrati so pričeli z gradnjo zaklonišča.

V vseh letih so posamezne TOZD dobro gospodarile, le v TOZD Lesna industrija je prihajalo do motenj zaradi spremembe proizvodnega programa. Stanje zaposlenih je bilo v tem letu 283.

V letu 1981 je bil v pripravi nov zazidalni načrt, saj je bil obstoječi po novem zakonu zelo okrnjen. Poslovanje v TOZD LI se je zmanjšalo, zmanjšalo pa se je tudi število zaposlenih na 267.

V letu 1982 je bilo čutiti vse večje potrebe po dodatnih infrastrukturnih objektih na lokaciji v Petrovčah. V tem letu je bil zgrajen parkirni prostor in priključena kanalizacija na kolektor, ki poteka od Mlekarne v Arji vasi do Savinje. Tudi za izgradnjo kolektorja in obnovo ceste je morala Zarja vložiti dosti sredstev. V tem letu so se proizvodni programi stabilizirali. V TOZD LI so prešli na izdelavo trgovske, gostinske, hotelske in poslovne opreme, v TOZD Modna konfekcija so začeli izdelovati modne hlače za ženske, moške in otroke, v TOZD Kovinooprema pa so se vse bolj nagibali k proizvodnji raznih strojev in naprav v sodelovanju s svojimi kupci. V TOZD Pleskarstvo so začeli uporabljati novosti pri zaščiti lesa, kamna, fasad, sten in kovinskih predmetov ter izdelkov. Stanje zaposlenih je bilo konec leta 267.

V letu 1983, 1984 in 1985 smo se v DO Zarja predvsem ukvarjali s proizvodnimi programi ter skušali vsak dinar oplemeniti. Število zaposlenih je bilo v vseh letih 272.

V letu 1985 se je DO ponovno preimenovala in se odslej imenuje Zarja — industrija lesnih, kovinskih in konfekcijskih proizvodov ter storitvene dejavnosti v gradbeništvu.

Že v letu 1985, še posebno pa v letu 1986, so se pokazale potrebe po novih investicijah za potrebe TOZD Modna konfekcija in TOZD Kovinooprema. Obe TOZD sta želeli postaviti nove proizvodne prostore, potrebno pa je bilo spremeniti tudi vhod v poslovne prostore, ki vključuje vratarnico in trgovino lastnih izdelkov. V letu 1986 smo pridobili gradbeno dokumentacijo, uredili spremembo zazidalnega načrta, ki pa je bila dokončna šele v letu 1987. Število zaposlenih je naraslo na 284 in je po TOZD naslednje:

TOZD Lesna industrija	66 delavcev
TOZD Modna konfekcija	98 delavcev
TOZD Kovinooprema	47 delavcev
TOZD Pleskarstvo	29 delavcev
DSSS	44 delavcev

Kar je bilo do tega trenutka ustvarjeno, je plod solidarnosti delavcev, ki so si s svojim delom ustvarili boljše pogoje za delo, ne samo z izgradnjo novih prostorov, ampak tudi z novimi stroji, novo tehnologijo in zavestjo, da delajo zase in za svoje naslednike.

SIP V NAŠI DOLINI

Znano je, da je industrijska tradicija Savinjske doline v tekstilni panogi. TT Prebold, TN Polzela, leta 1961 ukinjena TT Šempeter (sedaj Aero), Juteks Zalec so, razen KIL Liboje, bili že stoletje in več edini nosilci razvojne industrijske dejavnosti. Ob tej industriji sta zaposlovala zlasti moško delovno silo še pred desetletji rudnika rjavega premoga Zabukovica in Liboje, ki pa sta bila v kriznih energetskega časih okoli leta 1970 oba opuščena zaradi nerentabilnih eksploatacijskih pogojev.

Kovinska industrija ali celo strojogradnja se v naši savinjski industrijski preteklosti ni pojavljala. Edini zametek iz predvojnih časov je bila Lorberjeva livarna v Žalcu, iz katere se je po osvoboditvi postopoma razvil sedanji Ferralit Zalec. Takšen razvoj oziroma sestav industrije v preteklosti, zlasti daljni, seveda ni bil slučajen. To je bil odraz številnih ekonomsko-tehničnih okoliščin. Predvsem je industrijsko razvitejši svet (npr. Češka in Nemčija) v težnji po zviševanju profitne stopnje iskal ugodnejše ekonomske pogoje v pogledu delovne sile, ki je bila pri nas poceni in tudi dovolj je je bilo. Tekstilna industrijska proizvodnja pa tudi ni terjala posebnega znanja in spretnosti, kar je še tembolj pogojevalo njeno že kar davno proizvodno ekspanzijo tudi v območju Savinjske doline.

Precej drugače pa je bilo nekoč, kot je tudi še danes, s kovinsko predelovalno industrijo, še posebej strojogradnjo. Ta je spričo svojega tehničnega in tehnološko zahtevnega znanja bila možna le v industrijsko najbolj razvitem okolju. Ta pojav je nekdanj bil izrazit, toda tudi v današnjih časih je še dovolj očit. Dejavnost strojogradnje terja namreč ogromno znanja, od razvojno-tehničnega, tehnološko-organizacijskega do komercialno-ekonomskega in seveda predvsem kadrovskega obvladovanja. Zato je razumljivo, da v razmeroma zgodaj industrializirani Savinjski dolini dokaj pozno zasledimo nastanek in razvoj strojogradnje. Tega je le dve desetletji in ga lahko istovetimo z nastankom Sipa kot strojnoindustrijskega podjetja.

Ni naključje, da je SIP prastel v središču te doline. Njegov predhodnik je bila že leta 1954 zgrajena agroservisna delavnica. Šempeter je bil za lokacijo Agroservisna izbran prav zaradi središčne lege kmetijsko razvite doline. Zasluge za to pa ima gotovo tudi tedanji predsednik okraja Celje-okolica, Miran Cvenk. Kakorkoli že, lokacija je bila očitno posrečeno izbrana. Stališče številnih cestnih povezav cele doline je pogojevala dostopnost iz celotnega, kmetijsko bogatega savinjskega okolja. Neposrednost železniške postaje in glavne ceste Maribor—



Slpove samonakladalne prikolice

Ljubljana sta dopuščali povezavo s širšim gospodarskim prostorom, kar se je še zlasti v poznejšem razvoju bogato obrestovalo. Poznejši čas pa je primerčnost lokacije potrdil tudi v mikro pogledu. Zemljišče, na katerem so bili zgrajeni prvi objekti Agroservis, je bilo namreč dovolj obsežno za nadaljnji, danes 50 tisoč kvadratnih metrov obsegajoči industrijski gradbeni kompleks Sipa.

Kot serviser kmetijske mehanizacije se Agroservis ni obnesel, kajti v tistih časih kmetje še traktorjev niso imeli, kaj šele kakšne priključne stroje. Njegova izgradnja je kljub temu zelo pomembna. Bil je zametek strojogradnje, in to kmetijske mehanizacije v Savinjski dolini. Prav spričo pomanjkanja povpraševanja po servisnih storitvah kmetijske mehanizacije se je bil Agroservis primoran širše tržno razgledovati. Najbolj pri roki je seveda bilo servisiranje cestnih, še posebej osebnih avtomobilov, katerih porast je sovpadal v petdeseta in šestdeseta leta. Toda to ni bilo glavno. Ko je leta 1958 postal direktor Agroservis Albin Rehar, ki je iz Ferralita, kjer je pred tem služboval, prinesel marsikatero neuresničene ideje, se je Agroservis pričel razvijati tudi v proizvodni smeri.

Prodali so bencinsko črpalko, ki je bila pred tem v sestavi Agroservis, ter zgradili poleg servisne tudi prvo proizvodno halo. To se je zgodilo leta 1961, ki velja za začetek resne strojogradnje v tej naši dolini. Zato se je Agroservis kmalu nato tudi preimenoval v SIP — Strojno industrijsko podjetje. Prvi pomembnejši izdelek so bili obiralni stroji za hmelj, imenovani Jugo-Braff. Delali so jih v kooperaciji z zapadnonemško firmo Scheibenbogen, vendar po angleški licenci Braff. To so bile razmeroma velike strojne naprave, kakršne so bile primerne za družbeni sektor. Ta proizvodnja je terjala tudi ogromno terenskega montažnega in obratovalno zagonskega dela. Vzporedno se je oblikovala tudi kvalifikacijska struktura kolektiva, ki se je v tem času povečal v 60 delavcev, pretežno mehanikov, na 190, predvsem ključavničarjev, strojnikov in drugih delavcev kovinske stroke.

To je bil očitno tudi prvi kadrovski dosežek, na katerem je temeljil poznejši razcvet Sipa v pomembno strojogradniško delovno organizacijo z desetimi inženirjev in stotinami strojogradniško usposobljenih kadrov. Žal se je trženje z obiralnimi stroji kmalu izteklo. Vsega je trajalo pet let. Toda tudi to je bilo dovolj, da je SIP preko te proizvodne sodelave s strojniško razvito Zapadno Nemčijo pomembno zakoračil v strojogradnjo. Nenadna zasičenost s temi strojnimi napravami (vsaj družbenega sektorja, o privatnih nakupih pa se tedaj nikomur še ni niti sanjalo) je leta 1968 pahnila SIP v velike težave. Takorekoč čez noč ni bilo kaj delati. V tej krizni situaciji je po upokojitvi prejšnjega prevzel vodstvo novi direktor Leopold Rajh. SIP se je na pobudo Milovana Zidarja, direktorja žalskega kmetijskega kombinata, pričel proizvodno povezovati z avstrijskim proizvajalcem kmetijske mehanizacije Pöttingerjem. Ta kooperacija je pomenila dokončni prehod Sipa v strojogradništvo. V tem času so namreč opustili tudi avtoservisno dejavnost. Proizvodni program strojev za spravilo krme, ki si ga je v kooperaciji s Pöttingerjem pridobil SIP, se je namreč kmalu izkazal za tržno zelo uspešnega. SIP se je z njim v nekaj letih dvignil v sam evropski vrh proizvajalcev kmetijskih strojev. Seveda je bilo vloženo ogromno naporov, saj so morali proizvodnjo vzpostaviti docela nanovo. Pri tem je imel SIP tudi nekaj kadrovske sreče, ko se je ob novem direktorju zbrala sposobna inženirska ekipa na čelu s tehničnim direktorjem Ivanom Diacijem.

Le-ta je bila kos razvojnotehnološkemu uvajanju obsežnega novega strojniškega programa ter velike in stalno ponavljajoče se investicijske izgradnje.

Na ta način je SIP rasel iz leta v leto. Širil je svoj program proizvodnje kmetijskih strojev in se obenem tudi sam razvijal. Tako je skozi desetletje iz nekdanje inozemske kooperacije, v kateri je predvsem koristil tuje znanje, pre-rastel v izrazito inovativno podjetje, ki sedaj proizvaja že nad 40 različnih izvedb kmetijskih strojev. Vsi ti izdelki so usvojeni ali vsaj novelirani v lastnem razvoju z znanjem domačih kadrov. Ta Sipov proizvodni program na lokaciji Šempetra je naslednji:

Skupine izdelkov	Letna proizvodnja	
	Količina	Vrednost (v mio din — cene september 1988)
— kosilnice	1.950	8.366
— obračalniki in zgrabljalniki	2.400	10.053
— samonakladalne prikolice	2.505	22.304
— drugi stroji za krmo	30	898
— silažni kombajni	510	4.180
— koruzni kombajni	1.745	32.632
— razni kmetijski strojni in rezervni deli	660	6.733
Skupaj:	9.800	85.166

V Šempetru sedaj letno proizvedemo 9800 kmetijskih strojev v vrednosti 85.166 mio din po cenah september 1988, četrtno tega proizvedejo v Sipovi tovarni v Sežani.

Med Sipovimi proizvodi so nekateri izdelavno izjemno zahtevni, za njihovo sestavo je namreč treba proizvesti stotine in stotine, skupaj blizu dvajset tisoč različnih elementov. Med njimi so nekateri tudi zelo komplicirani. Poskrbeti je tudi treba, da so ti elementi ob točno določenem času, na točno določenem mestu, se pravi dnevno na montažni liniji. To je mogoče doseči le s tehnološko visoko razvito strojniško opremo, natančno načrtovano tehnologijo in urejeno pripravo dela. Pri tem igra ključno vlogo uporaba priznanih industrijskih organizacijskih sistemov, kot so Work Factor in Weigang. Seveda pa brez računalniške podpore tako zahtevnih proizvodnih procesov ne bi zmogli. V Sipu zato že nekaj let — smo pa pri tem redka izjema — uvajamo računalniško vodenje proizvodnje.

Lahko bi torej dejali, da je s Sipovo uveljavitvijo tudi v našo dolino prodrla strojogradnja, ki je ena najzahtevnejših proizvodnih panog. Ta prodor prav gotovo zagotavlja nadaljnji industrijski oziroma gospodarski razvoj. V tem času se namreč v Sipu intenzivno posvečamo nadaljnjemu razvoju, ki bo prej ali slej spodbudil novo ekspanzijo v tej naši dolini in še kje.

Seveda Sipovega razvoja ni pripisovati zgolj tehnično-tehnološkemu napredku. Izhodiščnega pomena je bil namreč vendarle trg. Čeprav so izdelke ustvarjali predvsem za potrebe domačega kmetijstva, so se vedno trudili, da bi ti izdelki bili kakovostno in funkcionalno na svetovni ravni. Zato smo se razmero-

ma lahko vključevali v mednarodno delitev dela, oziroma bili konkurenčno sposobni vzporedno z drugimi proizvajalci. SIP zato že desetletje izvažata velik del svoje proizvodnje. Izvoz se letno giblje med 15 in 25 odstotki. Kupci Sipovih kmetijskih strojev so skoraj v vseh zapadnoevropskih deželah. Na Vzhodu sta najpomembnejši Poljska in Češkoslovaška. V mednarodni delitvi dela SIP že tradicionalno proizvodno-kooperacijsko sodeluje. Sedaj ima take odnose z italijansko firmo BCS, koncernom Agrozet iz Brna, še vedno pa tudi z avstrijsko firmo Pöttinger. Je pa v tem pogledu prišlo do velikega napredka. Ino-proizvodne kooperacije nam namreč ni več potrebno koristiti za pridobivanje znanja, temveč za dejansko delitev dela, s ciljem racionalizacije proizvodnje, izboljšanja oskrbe ter popestitve tržne ponudbe. Sipovo ime in s tem ime te doline, se tako že desetletje širi po Evropi, zadnje čase pa tudi preko Atlantika — v Kanado, ZDA in se bo še kam.

Tolikšen tržni in proizvodni napredek Sipa ni nastal sam po sebi, temveč je posledica požrtvovalnega dela občanov te doline. Ne le delavci, tudi okoliški kmetje so k temu prispevali svoje. Bili so prvi kupci in šele od njih je šel dober glas po deželi. Levji delež pa je vendarle slonel na kolektivu, ki se je od leta 1954 nenehno večal in štetje danes 1300 delavcev, od tega v Šempetru 1036. Od skupaj zaposlenih jih je z visoko in višjo šolo 89, s srednjo šolo in VK 229, kvalificiranih in priučenih 491 in 227 ostalih.

V SIP prihajajo na delo delavci iz vseh krajevnih skupnosti Savinjske doline. Prevladuje seveda Šempeter, od koder so 303, prednjači pa tudi Polzela s 160 zaposlenimi in Prebold s 101 zaposlenim v Sipu. Iz ostalih krajevnih skupnosti pa je v Sipu Šempeter naslednje število delavcev: Žalec — 75, Tabor — 68, Braslovče — 66, Gomilsko — 33, Petrovče — 33, Vransko — 30, Šešče — 27, Griže — 25, Gotovlje — 24, Andraž — 21, Vrbje — 8, Mozirje — 5, Galicija — 5, Liboje — 3, Ponikva — 3, Letuš — 2, 44 pa jih prihaja od drugod.

Za delovni kolektiv SIP-a je še posebej značilno tudi, da je vzporedno z razvojem gradil objekte družbenega standarda. Z izgradnjo številnih stanovanj za delavce in obsežnim kreditiranjem individualne stanovanjske izgradnje svojim delavcem je uspel odpraviti vse stanovanjske probleme. Na Cresu je zraslo lepo počitniško naselje bungalovov, zmogljivosti 150 ležišč ter na planinskih smučarskih lokacijah (Kope, Kanin) 31 ležišč. Večina delavcev si tako lahko privoščiti sorazmerno poceni počitnice, poleti ali pozimi. Tudi v tovarni so zgradili restavracijo z lastno kuhinjo, v kateri dobijo delavci med delom solidne tople malice.

V Savinjski dolini je torej v nekaj pičlih desetletjih zrasla sodobna tovarna, ena redkih, če ne edina, ki je zgrajena resnično na novo. Na novo ne le kot objekt oziroma lokacija, temveč na novo predvsem kot dejavnost — strojogradnja. Nad tisoč Savinjčanov in še več tisoč svojcev ima tu svoj kruh, vsi skupaj pa tovarno, katere pomen, bodisi tehnični, bodisi ekonomski, zdaleč presega ta čas, se pravi pogojuje bodočnost te doline. Ekonomsko-finančne težave, ki ta čas pestijo SIP, nikakor ne morejo motiti tega optimizma, saj so odraz težkih družbenoekonomskih razmer, v katerih tako zahtevna proizvodnja, kot je strojogradnja, še toliko težje uspeva.

40 LET KMETIJSKE ZADRUGE SAVINJSKA DOLINA

Korenine današnje Kmetijske zadruge Savinjska dolina segajo v čas povojnih »naproz« oziroma nabavno-prodajnih zadrug. Te zadruge so takrat prevzele naloge bivših trgovcev, iz njih pa so se razvijale kmetijske zadruge in kmetijske delovne zadruge. Iz slednjih so se porajali nekateri sedanji družbeni obrati lastne proizvodnje. V kmetijskih zadrugah pa se je zlasti po letu 1950 začela razvijati pospeševalna služba, ki je s člani pospeševalnih odborov razvijala kmetijsko združno proizvodnjo. Kmetijske zadruge so doživljale različne organizacijske oblike: od združene kmetijske zadruge Savinjska dolina do temeljne organizacije kooperacije Kmetijskega kombinata.

Današnja delovno organizacijo Kmetijska zadruga Savinjska dolina sestavlja devet temeljnih združnih organizacij, ki sodelujejo z 2094 združenimi kmeti. V kmetijski zadrugi pa je zaposlenih 150 delavcev.

Dejavnost zadruge je usmerjena v hmeljarstvo, živinorejo, proizvodnjo mleka in mesa, vzrejo brojlerjev, konzumnih jajc, vzrejo nesnic; v poljedelski proizvodnji pa v pospeševanje proizvodnje krme za živino, proizvodnje pšenice za trg in domačo oskrbo, v pospeševanje proizvodnje nekaterih drugih kultur. V okviru zadruge je organizirana tudi trgovina na drobno, odkup kmetijskih pridelkov, živine in gozdnih sadežev ter hranilno-kreditno poslovanje.

Proizvodnja v zadrugi pa je takšna: letos so pridelali oziroma bodo do konca leta 1263 ton hmelja. Leta 1990 bi ga radi imeli 1500 ton. Mleka naj bi letos bilo 9.170.000 litrov, čez tri leta planirajo 10 milijonov litrov. Goveda bo 1735 ton, plan leta '90 je 1984 ton. Prašičev letos načrtujejo 235,9 ton, to količino bi radi povečali na 300 ton do leta '90. Rahlo povečanje proizvodnje načrtujejo še pri pujskih za pitanje (zdaj 34,4 ton, plan do '90 je 40 ton), nadalje pri piščancih (od 3718 ton na 4500 ton), pri nesnicah od 2000 na 3000, število jajc pa naj bi iz dobrih pet milijonov povečali na 7 milijonov. Nikakršnega povečanja ne načrtujejo pri proizvodnji pšenice (800 ton), medtem ko bi koruze radi nekaj več — 210 ton namesto sedanjih 195 ton. Proizvodnja zelja naj bi bila nekoliko manjša — 1400 ton namesto sedanjih 1460 ton, rahlo povečanje proizvodnje pa načrtujejo pri kumarah in bučah.

Največje indekse rasti proizvodnje v kmetijski zadrugi do leta '90 načrtujejo pri proizvodnji krompirja (od 165 ton na 450 ton), fižola (od 13 ton na 50 ton), rdeče pese (od 20 ton na 50 ton). Veliko več kot v tem trenutku si želijo obrati namiznih jabolk — namesto sedanjih 85 ton kar 646 ton, potem pobrati 35 ton gob, ki jih bodo letos pridelali le dve toni, kar desetkratno po-



Namakalni sistemi so nepogrešljivi v hmeljarstvu

večanje proizvodnje pa nameravajo doseči pri zdravilnih zeliščih. Teh naj bi čez tri leta imeli 20 ton, danes jih pridelajo le 1,9 ton.

Vsi ti podatki kažejo, da savinjski kmet ni le hmeljar, temveč je proizvodnja zelo raznolika. Vse to pa zahteva več znanja, več opreme, v tem trenutku in v teh za kmetijstvo neugodnih časih pa tudi veliko vztrajnosti in predvsem dobre volje.

V svojih planskih dokumentih pa zadruga ocenjuje, da je za njen nadaljnji razvoj najbolje povečevati proizvodnjo hrane tako v ravnini kot tudi v hribovskih predelih, izboljševati kakovost hrane, povečevati proizvodnjo za izvoz ter izboljševati življenjske pogoje združenih kmetov in svojih delavcev.

Kljub nemogočim razmeram načrtujejo v teh treh letih določena vlaganja pri združenih kmetih, in sicer v višini 1,425.713.000 din.

Ena glavnih skrbi pa naj bo namenjena socialni varnosti združenega kmeta. Z novo pokojninsko in invalidsko zakonodajo je bil tu storjen sicer korak naprej, toda zakon še nikomur ne zagotavlja socialne varnosti, če ni tudi ustreznih proizvodnih rezultatov. Predvsem pa, pravijo v kmetijski zadrugi, naj kmet končno dobi tisto veljavo in spoštovanje, ki ga s svojim delom in znanjem resnično zasluži.

MINERVA IN NJEN RAZVOJ

Delovna organizacija Minerva je bila ustanovljena leta 1967 na prostoru bivšega rudnika rjavega premoga v Zabukovici, ki je bil zaradi takratne krize rudarstva in tudi zapostavljanja te dejavnosti v naši družbi likvidiran v letu 1966. V prvih letih delovanja nove delovne organizacije so si največ prizadevali poiskati proizvodne programe, ki so bili z registracijo dejavnosti okvirno določeni: predelava plastičnih mas in kovin. V letu 1968 je stekla proizvodnja polietilenskih cevi.

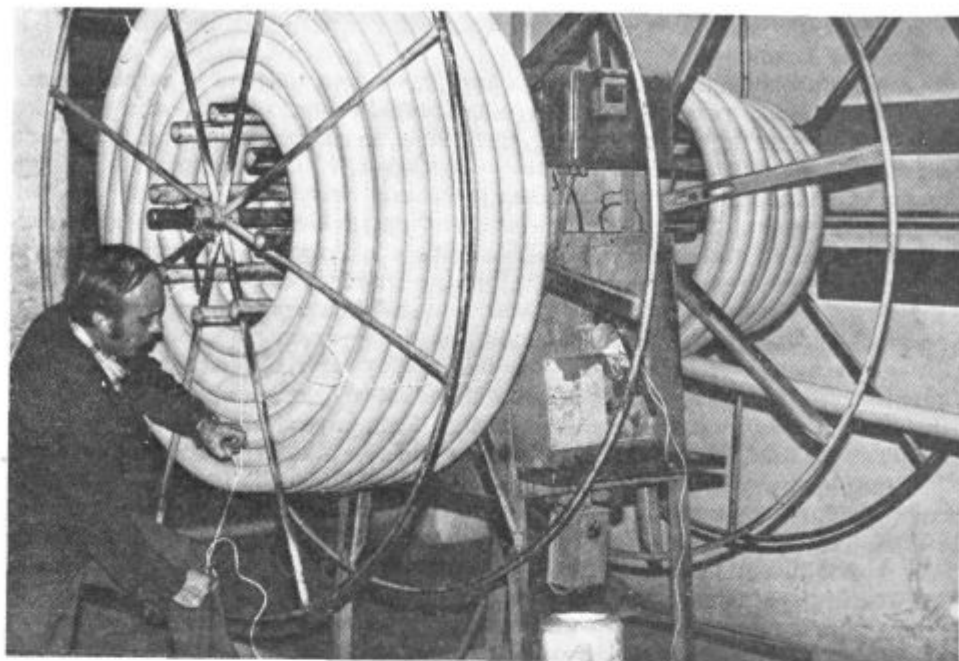
Osem zaposlenih je to leto proizvedlo 89 ton polietilenskih cevi. Proizvodnja je nato hitro naraščala in v letu 1972 je 59 delavcev proizvedlo že 1356 ton cevi.

V drugem obdobju, to je od leta 1973—1975, je delovna organizacija doživljala hitro preobrazbo. Že ob koncu prvega obdobja se je pokazalo, da je potrebno za nadaljnje večanje obsega proizvodnje in poslovanja zagotoviti večje proizvodne in skladiščne zmogljivosti. Sprejet je bil zelo zahteven investicijski program Minerva 73, po katerem so mnogo sredstev vlagali v nove proizvodne linije in odprte skladiščne površine.

Izvedli smo tudi večje spremembe na področju organiziranosti posameznih poslovnih funkcij. Zaposlilo se je precej novih delavcev, predvsem za opravljanje strokovnih nalog v tehnični, komercialni in razvojni službi. Močno se je razširila dejavnost vzdrževalnih delavnic, v katerih so izdelovali tudi orodja za nove dimenzije cevi, ki so se uvajale v proizvodnjo. Zaradi intenzivnega zaposlovanja na bolj strokovnih delih in zaradi zmanjšanega povpraševanja po polietilenskih ceveh je ob koncu tega obdobja, oz. v letu 1976, nastopila kriza, katere posledica so bili tudi izredno slabi finančni rezultati poslovanja. Začetek tretjega obdobja v razvoju delovne organizacije, ki se pokriva s srednjeročnim obdobjem 1976—1980, je bil torej v finančnem pogledu zelo neugoden.

Je pa bilo to leto izredno pomembno tudi zato, ker je v starih prostorih Opekarne Loznica, ki so bili za silo obnovljeni, stekla predelava polivinilklorida oz. izdelava drenažnih cevi za izvajanje melioracij v kmetijstvu. Proizvodnja drenažnih cevi, ki se je začela 8. 12. 1976, se je v naslednjih letih hitro večala. V letu 1977 so tako izdelali 600 ton drenažnih cevi dimenzije \varnothing 50 mm. Zaradi vse večjega povpraševanja po drugih dimenzijah cevi, so se v letu 1978 odločili za nove investicije v opremo. Tega leta so začeli izdelovati tudi dimenziji \varnothing 80 mm in \varnothing 125 mm ter kompletni asortiment spojnih elementov.

V letu 1979 so z vlaganji v novo linijo in orodja bistveno povečali zmogljivosti in z osvojitvijo dimenzij \varnothing 65 mm in \varnothing 100 mm kompletirali program drenažnih cevi do \varnothing 125 mm in program spojnih elementov.



Drenažne cevi Minerve

Tretje obdobje je bilo tako povsem v znamenju razvijanja in osvajanja programa drenaže. Vlaganja v opremo so bila izredno visoka, del opreme pa je bil tudi uvožen.

Četrto obdobje se v razvoju delovne organizacije enači s srednjeročnim obdobjem 1981—1985. V tem obdobju so bili posebej pomembni naslednji dosežki:

- nadaljnje povečanje zmogljivosti za predelavo polivinilklorida;
- osvojitve tehnologije oplasčevanja drenažnih cevi s polipropilenskim filtrom;
- rekonstrukcija opreme za predelavo polietilena in postavitve nove linije za proizvodnjo največjih dimenzij (od \varnothing 250 do \varnothing 630 mm);
- tehnološke izboljšave v proizvodnji polietilenskih fittingov in razširitev uporabnosti polietilenskih izdelkov na nova področja uporabe (bazenska tehnika, priprava tehnološke vode, kislinska kanalizacija itd.).

Brez dvoma pa je bila za nadaljnji razvoj delovne organizacije izredno pomembna tudi odločitev o vključitvi v SOZD HMEZAD, za katero se je kolektiv odločil v letu 1981.

Cilji povezovanja, ki so bili zapisani v samoupravni sporazum o združitvi, so se zaradi velikih težav v kmetijstvu počasi uresničevali.

Kljub vsem težavam, ki so spremljale vse kmetijske SOZD-e, pa so prednosti, ki jih lahko delovna organizacija, povezana v sistemu SOZD-a Hmezad uresničuje na raznih področjih, velike, in so se pokazale tudi pri pripravi in

izvedbi investicijske naložbe v nove proizvodne prostore za predelavo polivinilklorida v Ložnici.

Z novo proizvodno halo, ki je bila zgrajena v letu 1987, se je začela uresničevati prva etapa prostorskega razvoja, opredeljenega z zazidalnim načrtom gospodarske cone Minerva Ložnica, sprejetega na skupščini občine Zalec leta 1985. Zazidalni načrt zajema površine v izmeri 5,68 ha in zagotavlja delovni organizaciji v naslednjih letih nemoten prostorski razvoj.

Iz tega, skoraj telegrafskega zapisa razvoja delovne organizacije, je razvidno, da smo se v glavnem razvijali skladno z realnimi možnostmi in da smo predvsem vlagali v strojno opremo in obratna sredstva.

Takšna politika je v minulih letih omogočala normalno reprodukcijo in brez večjih težav zagotavljala likvidnost; na drugi strani pa je ob visoki inflaciji — predvsem v zadnjih letih — sledilo veliko razvrednotenje lastnih virov. Omenimo še nemogoče stanje proizvodnih prostorov, ki so bili na obeh lokacijah kupljeni od prejšnjih lastnikov (rudnik Zabukovica, Keramična industrija Liboje) in zasilno obnovljeni za potrebe predelave plastičnih mas.

Zato je razumljivo, da so morali, kljub temu da družba ne podpira in odobrava vlaganj v zgradbe, začeti izgradnjo novih proizvodnih prostorov. Poleg že obstoječe proizvodnje drenažnih cevi bomo v njih razvili tudi nove proizvode po novih tehnologijah predelave plastičnih mas.

V srednjeročnem planu za obdobje 1986—1990 smo med temeljnimi nalogami izpostavili predvsem izgradnjo novih proizvodnih prostorov, hitrejše spreminjanje proizvodnje in uvajanje novih proizvodov višje stopnje obdelave ter novih tehnologij, povečanje izvoza in krepitev materialne osnove ter socialne varnosti zaposlenih.

Janez Meglič

SOCIALISTIČNA ZVEZA DELOVNEGA LJUDSTVA — NAŠA FRONTNA ORGANIZACIJA

Predstavili bomo nekaj ocen in ugotovitev iz delovanja SZDL v žalski občini v času od 1983 do 1987, torej v zadnji mandatni dobi. SZDL je najštevilnejša družbenopolitična organizacija v naši družbi, je frontna organizacija, ki združuje in povezuje vse druge družbenopolitične organizacije in napredne družbene sile. SZDL nadaljuje slavne tradicije OF — osvobodilne fronte, ki je bila ustanovljena 27. aprila 1941. Ta dan praznujemo kot slovenski državni praznik, kot dan OF. Na slavnostih ob tem prazniku podeljujemo bronasta, srebrna in zlata priznanja OF najzaslužnejšim občanom v krajevnih skupnostih, občinah in v republiki. OF je bila ustanovljena na pobudo KPS in je povezala vse napredne stranke in zavedne skupine v borbo proti okupatorju, za narodno in socialno osvoboditev. Vse obdobje NOV je imela osvobodilna fronta vključno s komunistično partijo najodgovornejše naloge pri organiziranju odpora, pri razvoju ljudske oblasti na osvobojenih ozemljih itd. Velike so bile zasluge OF tudi pri povojni obnovi domovine, odkravljanju posledic vojne, pri gospodarskem in družbenem razvoju.

S prevzemom svetlih tradicij OF si je zadala SZDL pomembno in odgovorno poslanstvo. V temeljnih načelih SZDL je v statutu in pravilih zajeta ustavna vloga organizacije, frontnost delovanja in možno bogastvo oblik, vsebine in metod delovanja. Pri tem gre za uresničevanje pravic in dolžnosti ter razvijanje samoupravnih odnosov. Gre za izvajanje svobodnega in ustvarjalnega dela. Gre pa tudi za uresničevanje različnih in številnih interesov ter pripravljenosti delovnih ljudi in občanov pri urejanju raznih družbenih zadev, pri sodelovanju v gospodarskem, političnem in družbenem življenju idr.

Statut RK SZDL Slovenije in pravila naše občinske in krajevnih konferenc SZDL nam tako omogočajo široko razvejano dejavnost. V zadnjih letih je bilo sprejetih tudi nekaj republiških in zveznih dokumentov o vsebini, oblikah in metodah dela, o ustavni vlogi SZDL, »SZDL danes« in podobno. Poskrbljeno je za stalno usposabljanje aktivistov SZDL na vseh ravneh, zlasti za nosilce dolžnosti v krajevnih konferencah SZDL, v delegatskem sistemu, za delovanje v organizacijah in društvih. Velika škoda je, da številni funkcionarji ne dojemajo ali nočejo razumeti ustavne vloge SZDL, njenega bistva in moči. Z večjim spoštovanjem te frontne organizacije in doslednejšim spoštovanjem stališč in priporočil bi zadovoljiveje rešili marsikatero gospodarsko in družbeno vprašanje. To je značilno tudi za naše občinske in nekatere krajevne razmere. Na pro-

gramsko volilnih sejah vsaki dve leti in programskih sejah vsako leto občinska in krajevne konference SZDL ocenjujejo opravljeno delovanje, sprejmejo pa usmeritve in akcijske programe za naslednje obdobje. Tako se delovanje sproti preverja in ocenjuje. Kongresov v SZDL ni.

Po pravilih OK SZDL Žalec je sestavljala občinsko konferenco do novembra 1987 skupno 61 delegatov, z novim sklepom pa šteje sedaj le 50 delegatov. Vsaka KK SZDL izvoli po enega delegata, torej 20 delegatov, občinske družbenopolitične delegacije delegirajo skupno 16 delegatov, 14 delegatov pa izvolijo občinske družbene organizacije in društva. Konferenca je najvišji organ frontne organizacije; izvoli 21-člansko predsedstvo kot svoj politično-izvršilni organ, predsedstvo pa iz svojega sestava še 7-članski izvršilni odbor. Konferenca izvoli tudi nadzorni odbor in predsednike svetov, koordinacijskih odborov in komisij. Vseh teh organov je sedaj 25. Predsedstvo in izvršilni odbor med mandatno dobo imenujeta še vrsto drugih teles, kot so izdajateljski svet in uredniški odbor Savinjskega občana, razne pripravljalne odbore, štabe in koordinacijske odbore, zlasti za nekatere prireditve in srečanja.

Naj takoj omenimo, da organizacije SZDL v občini in krajevnih skupnostih organizirajo vrsto manifestacij in prireditev, kot so praznovanje 27. aprila — dneva OF in 1. maja — praznika dela, občinskega in krajevnih praznikov, 29. novembra — dneva republike in drugih praznikov. V spomin na predvojna tradicionalna srečanja skupno z Revirji in sosednjimi občinskimi konferencami organiziramo vsako leto na Mrzlici »tabor ljudske fronte« — tretjo nedeljo v septembru. Skupno z ZZB NOV priredimo vsako leto na Čreti na partizanskih Dobrovljah proslavo v spomin na prvo frontalno bitko Štajerskega bataljona, ki je bila v zgodnji zimi oktobra 1941. SZDL pa kot frontna organizacija sodeluje pri mnogih drugih prireditvah in akcijah, običajno v povezavi z vsemi družbenopolitičnimi organizacijami, samoupravnimi organi v krajevnih skupnostih in v delovnih organizacijah. Vsako drugo leto organizira sprejem ali odhod vlaka bratstva in enotnosti, ki popelje nekdanje izgnance s svojci in druge udeležence iz Slovenije v Južno Srbijo k nekdanjim gostiteljem in nepozabnim dobrotnikom, in obratno, srbske prijatelje k nam — s ciljem ohraniti spomin na velike in težke dni v času NOV in razvijanje bratstva in enotnosti. SZDL je sodelovala pri pobratenjih z občinami Kruševac, Bačka Palanka in Biograd n/m ter našimi in njihovimi KS. Vedno vzpodbuja razne oblike povezave in sodelovanja. In tako so se stkale mnoge trajne vezi tudi med občani, vedno bolj pa se krepijo gospodarski in kulturni stiki, izmenjava gostovanj, povezave med šolami idr.

Na programsko-volilni seji občinske konference SZDL, 24. 11. 1987, smo podrobneje predstavili delovanje v zadnjem letu, pregledno pa celotno mandatno obdobje 1983—1987. Splošna ocena delovanja je bila ugodna, saj so bile usmeritve v glavnem dosežene, tudi akcijski programi za vsako leto so bili izvršeni. Z zadovoljstvom smo ugotovili, da je SZDL kot frontna organizacija ponovno pridobila na ugledu in pomenu. Delovna telesa OK SZDL so obravnavala vsa vprašanja, ki so bila pomembna tako v gospodarskem kot v družbenopolitičnem pogledu. Sprejeta stališča, priporočila, predloge in zahteve smo sproti posredovali vseh pristojnim dejavnikom.

Redno smo obravnavali skupščinska gradiva za skupščino občine in skupščine SIS ter ocenjevali glasilo Delegat, ki je delegatom dokajšnja pomoč pri delu. Sodelovali smo z izvršnim svetom skupščine občine in drugimi izvršilnimi

in upravnimi organi. Zaradi nedoslednosti in neupoštevanja nekaterih naših stališč je prihajalo tudi do kritičnih ocen dela teh organov in posameznikov. Nadzorne funkcije SZDL še nismo uspeli v dovoljni meri uveljaviti. Toliko bolj je zato obveljala koordinacijska vloga SZDL za večino družbenih področij. Imeli smo primere in stanja, ko bi morali uporabiti možnost odpoklica, vendar ni bilo dovolj enotnosti in doslednosti. Zaradi tega so danes določene posledice še hujše. Niso bili redki tudi primeri užaljenosti in maščevanja. Vendar je SZDL morala in še mora biti kritična do negativnih pojavov v družbi, do nedovoljene ali slabe dejavnosti posameznikov in skupin, do neodgovornega ponašanja posameznikov in do podobnih pojavov, ki jemljejo ugled posamezni organizaciji ali celo družbi kot celoti.

Na sejah konference, predsedstva in njenih organov, še zlasti v politični koordinaciji občine, je bilo izrečenih več opozoril, priporočil in kritičnih ocen zaradi vse slabšega razvoja v gospodarstvu in šibkih usmeritvah, težjega položaja v družbenih dejavnostih in težavah pri delu SIS, do primerov nediscipline pri poravnavi družbenih obveznosti v okviru samoupravnih sporazumov do SIS in KS, do združevanja sredstev za občinske praznike, za celjsko bolnico, za ceste do višinskih domačij in drugo.

Prizadevali smo si, da bi bilo delovanje SZDL čimbolj neposredno in frontno, da bi ne delovali le forumsko. Zato smo skrbeli za stalne delovne dogovore, za posvete s predsedniki in sekretarji KK SZDL — teh je bilo v minulem mandatnem obdobju 22 — in še dva posebna seminarja. Vsi predsedniki so bili vabljeni tudi na seje konferenc. V mandatnem obdobju 1983 do 1987 se je konferenca sestala 19-krat, vsako leto smo opravili tudi programske seje. Predsedstvo je zasedalo 52-krat, torej približno enkrat mesečno. Izvršilni odbor predsedstva je imel 46 sej, vmes pa še ožje posvete. Politična koordinacija je delovala redno tedensko ali izjemoma še dodatno. Organi predsedstva — sveti, koordinacijski odbori in komisije so se sestajali različno, glede na problematiko na posameznih področjih. Tako je na primer koordinacijski odbor za kadrovska vprašanja imel celo 57 sej, ker je bilo potrebno obravnavati kadrovske predloge sprti. Med aktivnejše je spadal tudi koordinacijski odbor za LO in DS, ki se je sestel 19-krat. Delovni so bili vsi sveti pri predsedstvu OK SZDL, med najboljša pa smo uvrstili svete za zdravstvo in socialno politiko, za družbenoekonomske odnose, za kmetijstvo in gozdarstvo, za družbenopolitični sistem, za ohranjanje in razvijanje tradicij NOV, za vzgojo in izobraževanje, za kulturo, za telesno kulturo, za drobno gospodarstvo, za družbene organizacije in društva ter za informiranje. Predsedniki in večina članov teh organov so bili izredno prizadevni, nekaj pa smo jih žal morali zamenjati zaradi neaktivnosti, še predno jim je potekel mandat.

V vodstvu občinske organizacije SZDL v letih 1983—1987 so opravljali dolžnosti predsednika Janez Meglič, dolžnosti sekretarja Pavlina Glušič dve leti in Kristijan Markovič dve leti, za podpredsednike pa so bili izvoljeni: Anton Bratuša, katerega je nato zamenjal Edi Omladič (ki je bil določeno obdobje tudi član predsedstva RK SZDL Slovenije) — za področje gospodarstva, Štefka Popit je 3 leta in Anka Krčmar eno leto opravljala funkcijo podpredsednice, zadolžena za družbene dejavnosti, Milan Zupanc pa kot podpredsednik za krajevne skupnosti.

V sestavu predsedstva so bili vsa štiri leta: Rado Cilenšek, Ludvik Semprimožnik, Ivan Hostič, Milena Jerman, Milko Medvešek, Jože Jerman, Rudi

Zupanc, Drago Cehner, Jože Čehovin in Franc Potočnik; v drugi polovici mandadne dobe pa so prišli v predsedstvo po zadolžitvah ali delovnih dolžnostih še: Branko Povše in Ivan Vodlan, Bojan Pevec in Sonja Kupec, Irena Terglav in Janko Kos, Vojko Kropivšek, Vili Petek, Ervin Janežič in Anton Bratuša, Vika Čulk in Dani Pfeifer. Vsi člani predsedstva so imeli različne neposredne zadolžitve, tudi za delovanje KK SZDL, poleg navedenih pa še nekateri predsedniki organov predsedstva in sodelavci: Ivan Robič, Breda Verstovšek, Vlado Plaskan, Janez Kroflič, Marija Freitag in Ivan Uranjek.

Predsednik nadzornega odbora je bil Vlado Plaskan, izvršni odbor pa sta vodila: dve leti Pavlina Glušič in dve leti Kristijan Markovič.

Na programsko volilni seji OK SZDL Žalec 24. 11. 1987 je bilo izvoljeno naslednje vodstvo: predsednik Milan Zupanc, podpredsedniki: Edi Omladič, Anka Krčmar in Dani Pfeifer, sekretar Kristijan Markovič ter člani predsedstva: Vojko Kropivšek, Ivan Vodlan, Janko Kos, Rado Cilensek, Sonja Kupec, Ludvik Semprimožnik, Anton Bratuša, Fani Robič, Pavlina Glušič, Tamara Strahovnik, Martin Časl, Lojze Kampuš, Julijana Puncer, Jože Oblak, Jože Jančič in Niko Rak.

Nadzorni odbor: Vlado Plaskan kot predsednik, člana Breda Verstovšek in Jernej Koštomaj. Izvršni odbor imenovan iz sestave predsedstva: Kristijan Markovič, Anka Krčmar, Janko Kos, Dani Pfeifer, Jože Jančič, Niko Rak in Martin Časl. Sekretarka svetov in kordinacijskih odborov Lidija Cokan.

To vodstvo bo podalo oceno enoletnega delovanja in sprejelo akcijski program za prihodnje leto na programski seji OK SZDL Žalec ob koncu leta 1988.

POMEMBNE OBLETNICE GASILSTVA V ŽALCU

Pred nedavnim smo v gasilskih arhivih odkrili drobno knjižico s slovenskimi povelji, pisano v lepi slovenski besedi. Drobni črni zvezek obsega navodila in povelja za delo z vozno brizgalno (ročno), snemalno brizgalno (ročno) in za delo s postavljanjem in snemanjem tridelne gasilske lestve.

Že po prvih primerjavah smo ugotovili, da je to rokopis znanega žalskega rodoljuba in načelnika takratne POŽARNE BRAMBE v Žalcu, pisca prvega slovenskega vežbovnika ZVEZE POŽARNIH BRAMB na Sp. Štajerskem, Josipa Širca.

Pri primerjavi rokopisa in pregledu listin smo ugotovili, da je Josip Širca, ki je bil tudi celih 22 let župan trga Žalec (1849—1916), sestavil ta rokopis in ga uporabljal pri slovenskem poveljevanju v požarni brambi, in sicer 18. junija 1888, ko je pričel svoje gasilsko moštvo vaditi v slovenskem jeziku.

Viri pripovedujejo, da je zadel na silen odpor. Kajti v tistih časih je bil vojaški »habt acht« edino priznано povelje, vse drugo je bilo odsluženim vojakom požarnim brambovcem ničevno, prava španska vas, ki je niso hoteli poznati. Citat iz zapisnika: »Četa je zmajevala z glavami in nejevoljno zrla na načelnika, zaslišavši prvo povelje POZOR. Pa to ga ni uplašilo. Z odločnim glasom je poudarjal, da se bo poveljevalo odslej v slovenskem materinem jeziku, a kdor noče se temu ukloniti, naj raje izstopi.« Res je bilo izstopov, društvo je doživelo veliko krizo, vendar je pri slovenskem poveljevanju ostalo.

Josip Širca je kasneje pristopil k organizaciji Slovenske gasilske zveze, katere obrisi so postali jasni šele leta 1897. Dne 30. oktobra 1898 je bil v Žalcu ustanovni občni zbor te zveze, ki se je imenovala Zveza slovenskih požarnih bramb za Sp. Štajersko. Josip Širca je postal njen prvi načelnik in je ostal načelnik do leta 1911, ko ga je zamenjal dr. Rihard Bergman, znani žalski zdravnik. Ta je zvezo vodil vse do združitve v Jugoslovansko gasilsko zvezo v Ljubljani, 1. junija 1919. leta, in postal njen prvi podstarosta.

Na ustanovnem zboru zveze so sprejeli tudi sklep, da se izda slovenski vežbovnik za gasilce. Nalogo je prevzel Josip Širca in v sodelovanju s svojim bratom Friderikom, znanim slovenskim skladateljem Ristom Savinom, tajnikom zveze Ivanom Kačem, savinjskim piscem (1842—1904) sestavil VEŽBENIK ZVEZE SLOVENSКИH POŽARNIH BRAMB na Sp. Štajerskem, izšel meseca julija 1899, ponatis v letu 1908.

Risto Savin, sicer aktivni vojaški častnik, je svojemu bratu veliko pripomogel pri korekciji in prevajanju slovenskih povelj, saj je bil strokovnjak. Zato

je tudi kvaliteta in jezik tega slovenskega vežbenika na res visokem nivoju tako glede povelj kot tudi strokovnosti. Predvsem bi radi opozorili, da so bili že sicer poskusi slovenskih povelj v naši domovini, vendar tako rekoč domača povelja, ki so si jih posamezniki izmišljali. Zelo pogosto se omenja (po ustnih izročilih) povelje npr.: »SUKATI SUK'« oz. celo »SUKATI SUK'SUK'« ali pa celo povelje: »RIT'K'PLOT'OBRNIT« (plankam). Zato je nedvomno visoka strokovnost, ki veje iz vseh Šircevih povelj še danes osnova slovenskemu poveljevanju (v razmerah osnovnih povelj).

Primerjava uporabljenih slovenskih povelj

Slovenska povelja in razlaga v Šircevem Vežbovniku, tako v rokopisu kot v tiskanem vežbovniku, so tipično izrazi, ki jih zelo pogosto naletimo v pogovornem jeziku, kljub temu da se še danes uporablja zelo veliko popačenk iz nemščine. Vendar uporabljajo v svojih razlagah in predavanjih naši podčastniki ali častniki popolnoma enak, lahko bi rekli narečni jezik in pa kopico izrazov, ki jih poznamo v Žalcu in okolici še danes. Zato recimo domačin, ki bere Šircev Vežbenik z lahkoto razume vsaj 90 % izrazov, ki se še danes uporabljajo pri nas. Je sicer nekaj razlike, saj je takrat bil največji napredek tehnike v prevoznih ali snemalnih brizgalnih, danes pa imamo popolnoma drugačno tehniko. Prav tako je slovenski jezik doživel velik razvoj v zadnjih 100 letih, česar tudi ne smemo zanemariti.

Vendar pa so nekateri izrazi kot:

- vzglavnik, izraz za blazino na postelji, pogosto uporabljen še danes,
- šarnir, sicer popačenka, vendar uporabljen v splošnem pogovornem jeziku,
- neseta, izraz, pogosto uporabljen,
- lestvica, pomanjšanje od izraza lestev,
- podpiralni drog, zelo pogosto uporabljen pri razlagah o delu z lestvijo itd.,
- usedejo se,
- potem tiščita proti brenti,
- pritrđi jermen za ročne cevi,
- zagrabi zadnji držaj,
- obesi vage, vrine in pritrđi oje,
- zapehne (zapehnilo mu je zaradi preobilo jedi . . .),
- prepogneta, porineta, tipični izrazi za naše področje,
- pripravljen za črepati (pumpati), še sedaj običajen izraz »pripravljen za pumpati« . . . ničkolikokrat v uporabi.

Z nekaj besedami lahko potrdimo, da je tipičen jezik in izrazi, ki so tako pogosti, da boljše jasnosti besed iz našega področja ni mogoče doseči.

So pa razlike in sicer:

- | | |
|---------------------|----------------------------|
| — lestvo doli | sedaj: lestev dol — spusti |
| — pojedjen stopaj | po eden stopaj |
| — poteza polu desno | povleci pol v desno |
| — razkopčati | razkopčaj, razklopi |

Navedeni izrazi so bili včasih v uporabi, danes manj.

Toda ni bil samo Širca, ki je pričel poveljevati v slovenskem jeziku. Tudi takratni žalski župan Janes Hausenbichler, ki je bil ustanovitelj požarne brambe v Žalcu (1880) je takoj, ko je prevzel župansko mesto v Žalcu (1888—1894), dne 28. februarja 1888, na prvi seji občinskega sveta predlagal, svet pa je sprejel sklep, da se prične na občini uradovati v slovenskem jeziku.

Janez Hausenbichler je bil načelnik POŽARNE BRAMBE v Žalcu 1880 do 1888, vse do prevzema županskih dolžnosti. Bil je ustanovitelj mnogih društev in je znan kot oče savinjskega hmeljarstva. Pomen vseh navedenih ukrepov je povezati še posebej s taborskim gibanjem na Slovenskem, saj je znano, da je bil I. slovenski tabor v Ljutomeru, mesec kasneje, tj. 6. septembra 1868, pa je bil II. slovenski tabor v Žalcu in sicer onstran železniške proge, na področju današnje Ceste na Lavo. Med organizatorji tega tabora je bil tudi Janez Hausenbichler, Josip Širca pa je bil takrat osnovnošolec, star 14 let.

Zveza slovenskih požarnih bramb za Sp. Štajersko je združevala kar 63 slovenskih gasilskih društev. Zaradi velikega gospodarskega in političnega vpliva Nemcev v mestih, kot so bila Celje, Ptuj, Maribor itd., je imela zveza svoja slovenska društva pred vrati teh mest. Tako je morda zanimivo, da je bilo gasilsko društvo Gaberje član te zveze, celjsko mestno društvo pa je imelo nemška povelja še dolgo po prvi svetovni vojni.

Slovensko poveljevanje v gasilstvu je naletelo na širok odmev. Najbolj glasni nasprotniki so bili predstavniki nemškega gasilskega GAUVERBAND (zveze), ki so nasprotovali in spodkopavali ugled slovenski gasilski zvezi. Toda slovensko poveljevanje in prebujajoča se narodna zavest Slovencev se je krečila in delovala celo med prvo svetovno vojno, čeprav v zmanjšanem obsegu.



Na posnetku ženska desetina

Slovenski gasilci sklicujemo letos XI. kongres v Celju, v dneh 17. do 19. junija, kar je natančno 100 let od pričetka uradnega poveljevanja Josipa Širca v slovenskem jeziku. To bo vsekakor priznanje zavednim narodnim možem, ki so pričeli prebujati slovensko narodno zavest, da je kasneje privedla slovenski narod v Jugoslavijo. Njihovo delo je izredno pomembno ne samo v organiziranju na Slovenskem, ampak tudi v narodnostnem smislu, zato se moramo spomniti zaslužnih mož slovenskega gasilstva.

JANEZ HAUSENBICHLER (1838—1896)

Ljudsko šolo je obiskoval v Žalcu in okrožno srednjo šolo v Celju. Prvotno je bil medičar, kasneje pa se je povsem posvetil hmeljarstvu. Bil je prvi, ki je v Žalcu uredil hmeljski nasad in leta 1831 izdal strokovno knjižico *Navod o hmeljariji*; zato mu gre po pravici naslov: oče savinjskega hmeljarstva. Udeležstvoval se je tudi na kulturnem, društvenem in drugih področjih. Ustanovil je prvo slovensko čitalnico, pospeševal konjerejo ter ustanovil savinjsko posojilnico. Preko 30 let je deloval v občinskem odboru in bil od leta 1888 do 1894 tudi žalski župan. 28. februarja 1888 je uvedel na občini uradni slovenski jezik. Zato je bil v mnogih savinjskih občinah imenovan za častnega občana. Bil je tudi ustanovitelj požarne brambe v Žalcu, z dne 5. junija 1880. Ker pa je napisal vlogo in pravila društva v slovenskem jeziku, je bila požarna bramba ustanovljena šele 13. februarja 1881, on pa njen načelnik od 1880—1888. Umrli je 11. aprila 1896. K zadnjemu počitku ga je spremila ogromna množica, ki je tako izkazala zadnjo čast svojemu spoštovanemu narodnjaku in gospodarskemu svetovalcu. Na njegovi rojstni hiši je vzidana spominska plošča, odkrita leta 1938, ob 100-letnici njegovega rojstva.

JOSIP ŠIRCA (1854—1933)

Rodil se je 8. aprila 1854 očetu Ernestu, trgovcu in posestniku v Žalcu. Osnovno šolo je obiskoval v Žalcu, nato pa realko v Celju in se nato posvetil trgovskemu poklicu. Služboval je po raznih trgovinah in tudi v Gradcu. Po očetovi smrti je prevzel trgovino in posestvo v Žalcu.

Bil je podnačelnik požarne brambe v Žalcu od 1881—1888. Po prevzemu županstva po J. Hausenbichlerju, je postal gasilski načelnik in je takoj uvedel slovensko poveljevanje. Vsekakor sta z J. Hausenbichlerjem dobro sodelovala, saj sta skoro istočasno bila uvedena slovenski uradni jezik na občini in slovensko poveljevanje v gasilski organizaciji. Bil je član občinskega odbora, ko je prišlo do navedenega sklepa.

Žalski župan je bil od 1894—1916, torej polnih 22 let. Njegova je zasluga, da so ustanovili meščansko šolo v Žalcu ter imenovali J. Hausenbichlerja za častnega občana. Uredil je kanalizacijo in tlakovanje žalskih ulic, vodil gradnjo župnijske cerkve, nove osnovne šole, hmeljarne (pogorela 1960), elektrarne. Bil je tudi ravnatelj savinjske posojilnice, ustanovitelj zadruga Hmeljarna, vsa leta pa je bil načelnik požarne brambe in Zveze slovenskih požarnih bramb za Sp. Štajersko ter sestavljalec Vežbenika zveze slovenskih požarnih bramb za

Sp. Štajersko. Na občinski seji, 28. decembra 1913, je postal častni občan občine trga Žalec.

Umrli je 31. julija 1933, na poslednji poti pa ga je spremljala ogromna množica ljudi.

IVAN KAČ (1853—1904)

Rojen je bil leta 1853. Najprej je bil oskrbnik posestva v Zalogu. Izgubil je česno roko, zato je postal občinski tajnik in sodelavec J. Širce pri organiziranju Zveze slovenskih požarnih bramb. Kot slovenski pisatelj je znan pod imenom Savinjski in je pisal v razne gospodarske liste itd. Bil je velik rodoljub in je dosledno uradoval slovensko. Umrli je 12. decembra 1904 in je pokopan v Žalcu.

FRIDERIK ŠIRCA (1859—1948)

Rojen je bil 11. julija 1854 v Žalcu in je bil mlajši brat Josipa Širce. Bil je nadarjen za glasbo, vendar si je izbral vojaški poklic. Služboval je v dunajskem Novem mestu (vojaška akademija), kjer je poučeval, v Pragi, na Dunaju, v Varaždinu, Beli cerkvi in v Budimpešti.

Upokojen je bil kot general in je živel od leta 1918 do 1948 v Žalcu. Znan je kot skladatelj pod imenom Risto Savin. Leta 1905 je skomponiral dramatično sceno Poslednja straža (na besedilo Antona Aškerca), ki je bila leta 1906 uprizorjena v opernem gledališču v Zagrebu. Leta 1909 je skomponiral Lepo Vido.

Svojemu bratu Josipu je korigiral slovenska povelja v gasilstvu, kar je nedvomno strokovno in dovršeno delo, ki ima še danes osnovo v slovenskem poveljevanju. Umrli je 15. decembra 1948 in je pokopan v Žalcu.

Dr. RIHARD BERGMAN (1881—1926)

Bil je sin Mihaela Bergmana in je študiral v Gradcu in Ljubljani. Po končanih študijah, po smrti svojega očeta, je pričel z zdravniško prakso v Žalcu. Leta 1911 je prevzel za Josipom Širco načelnništvo v Zvezi slovenskih požarnih bramb za Sp. Štajersko in jo uspešno vodil do združitve v Jugoslovansko gasilsko zvezo 1. junija 1919 v Ljubljani, kjer je postal njen prvi podstarosta.

Bil je odličen organizator in dostojen naslednik J. Širce.

Umrli je leta 1926 in je pokopan v Žalcu.

Leta 1927 je bil v njegov spomin vzdan doprsni relief na občinski hiši v Žalcu, ki ga je odkril F. Barle, takratni predsednik jugoslovanske gasilske zveze v Ljubljani. Relief so leta 1941 žalski patrioti sneli in ga skrili. Po vojni je bil na bivšem gasilskem domu v Žalcu, leta 1980 pa je ob zgraditvi sedanjega Doma gasilcev našel mesto v muzejski zbirki tega doma.

DR. ANTON SCHWAB

V mesecu juniju je poteklo petdeset let, odkar je umrl v Ljubljani dr. Anton Schwab. Ob Benjaminu, Gustavu, Josipu Ipavcu in Frideriku Širci — Ristu Savinu je bil dr. Anton Schwab med glasbeniki, ki so pripomogli, da je Celju in okolici pripadlo pomembno mesto v razvoju slovenske kulture.

Rodil se je 7. januarja 1868 v Šentpavlu, današnjem Preboldu. Izhaja iz stare družine, ki se omenja v šentpavelski krstni knjigi že okoli leta 1660, pod imenom Suab. Enega izmed prednikov zasledimo v teharskem urbarju iz leta 1717 kot posestnika v Sv. Lovrencu, danes Gornji vasi. Kasneje se je družina preselila v Šentpavel, kjer je bil oče mesar, usnjar, gostilničar in kmet.

V Šentpavlu je obiskoval domačo ljudsko šolo, gimnazijo v Celju, medicino je študiral na graški univerzi, kjer je bil leta 1894 promoviran za doktorja vsega zdravilstva. V sedmem razredu gimnazije si je prislužil šest ur karcerja (zapor), ker je pel državno himno v slovenskem jeziku.

Zaradi narodnega prepričanja ni dobil službe v rodnem kraju, zato je odšel na Vransko in leta 1900 v Celje kot splošni zdravnik. Poleg tega je bil še okrajni zdravnik pri okrajnem glavarstvu in dosegel končno stopnjo višjega zdravstvenega svetnika. Zavzemal se je za reveže, predaval proti alkoholu, zdravil dijake brezplačno itd. Omenimo še, da je leta 1913 zatrl epidemijo tifusa v Gamberju pri Celju in epidemijo črnih koz leta 1921 in 1922 v Celju in okolici.

Leta 1919 je ustanovil šahovski klub v Celju, njegova zasluga je, da je bila leta 1921 ustanovljena Šahovska zveza Jugoslavije v Celju. Bil je med tistimi, ki so leta 1936 povabili svetovnega prvaka Aljehina v Celje. Velemojster Milan Vidmar je leta 1929 pohvalil njegove šahovske probleme v Jutru.

Kot glasbenik je bil Schwab v pravem pomenu besede samouk. Sam se je naučil igrati na tamburico in pozneje še na citre. Zgodaj je začel komponirati. V gimnazijskem zaporu je uglasbil svoj prvi zbor Pri pastirskem ognju. Kmalu je nadaljeval z drobnimi skladbami za tamburice in citre, zbral ob poletnih počitnicah doma nekaj zbor za gosli, citre in kitaro ter pisal zanj note. Predvsem pa je komponiral vokalno glasbo. Vse njegove melodije izvirajo iz ljudstva, polovica je izvirnih, polovica pa prirejenih ljudskih pesmi. Pesmi so globoko občutene. Kar je napisal dr. Schwab, so pevci radi peli, njegove pesmi so bile slovenskemu pevcu pisane na dušo in srce. Najljubši pesnik mu je bil Oton Župančič; uglasbil je 14 njegovih pesmi, med drugim: Še ena, Večer na morju, Dobro jutro in Zlata kanglica. Zadnji dve sta bili napisani za mešani zbor in orkester. Marsikatera njegova pesem je ponarodela, tako Zlata kanglica, Je pa davi slanca pala.



Dr. Anton Schwab

Posebej moramo omeniti Ksaverja Meška Zdravo Marijo, s katero je zaslovel ne samo doma, ampak tudi v tujini. Različni zbori so jo neštetokrat izvajali. Ljubljanska in mariborska Glasbena matica sta jo izvajali na koncertnih turnejah po Češki, Poljski, Franciji in Švici. Leta 1928 jo je pelo beograjsko pevsko društvo Obilič na turneji po Poljski. Francozi so jo posneli za govoreči film in jo predvajali po Franciji in inozemstvu. Institut pariške univerze za fonetiko jo je posnel na gramofonsko ploščo in jo hrani v arhivu pesmi različnih narodov.

Dr. Schwab je skomponiral 124 skladb, med njimi so bili zbori, 5 samospelov s spremljavo citer, dva tamburaška zbora itd.

Zelo opazno je njegovo delo kot pevovodje. Med drugim je dirigiral celjskemu pevskemu zboru, ki je deloval v okviru Celjskega pevskega društva. Društvo je že pred I. svetovno vojno organiziralo dva Schwabova večera, kjer so predvajali izključno njegove skladbe. Z zborom je dvakrat, leta 1905 in 1906, gostoval v Zagrebu. Na čelu zbora je bil tudi v burnem letu 1908. 19. septembra 1908 je v Ptujju zborovala Ciril-Methodova družba; nemška poulična drhal je napadla slovenske goste in slovenske domove v Ptujju. 20. i. m. je prišlo do napada na Narodni dom Celje. V dvorani je bil koncert v prid Ciril-Methodove družbe. Med izvajanjem so napadli nemškutarji narodni dom in kamenje je deževalo skozi okno. Vendar pevcev to ni motilo, koncert so izvedli do kraja. Vojska je morala zastražiti objekt.

Istega dne je nemška soldateska v Ljubljani ubila 14-letnega Ivana Adamiča in 21-letnega Rudolfa Lundra.

14. aprila 1914 je bila 500-letnica ustoličenja zadnjega koroškega vojvode. V spomin na dogodek so Celjani v Mariboru uprizorili Schwabovo spevoigro Knez Valjhun.

Leta 1900 je ustanovil in vodil zbor Delavskega podpornega društva. Zbor je kmalu nastopal na delavskih prireditvah. Da bi utrdil v pevcih stanovsko in narodno zavest, je uglasbil leta 1901 Delavsko budnico.

Cvetko Golar je zapisal (dr. Schwab pa uglasbil):

Glasno zaori pesem, na glas,
delavci, kvišku, tu naš je čas!

. . .

Žulji na rokah naša so čast,
pesem slovenska naša je slast.

Ob 60-letnici so bili širom po Sloveniji koncerti v njegovo čast, Celjsko pevsko društvo in Ljubljanski zvon sta ga imenovala za častnega člana.

VIRI:

Konrad Fink, »Dr. Anton Schwab«, Celjski zbornik, 1951.

Gustav Grobelnik, »Pripis h kroniki C?erljskega pevskega društva«, CZB, 1986.

Rajko Vrečer, »Savinjska dolina«, samozaložba, 1930.

Neža Maurer

HISTERIJA

*V onemoglem besu
lasam ponoreli svet.
Ta kriči:
»Kaj me stresaš?
Ubijaš nedolžne ljudi!«*

*Kdo je nedolžen —
vsi ali nihče?
Ne ločujem več.*

*V onemogli žalosti
božam ponoreli svet.*

PREPOLNA STRUGA

*V nabreklih holmcih
se pomika težka, rjava voda.*

*Od bleščečih deževnih kapelj
je odvisno,
ali se bo razlila, nas pomorila —
ali pa bo napeto nakupčkana
kot kupole podzemskih orožarn
odnesla smrt drugim.*

ZAPIRAM SRCE

*Zaprem oči —
svet se pogrezne v temo.
Zapiram srce —
življenje se preveša v smrt.*

*Ne upam pomisliti,
da ne bi bilo
trave,
marjetic,
pomladi.
Zaradi pohlepa,
zaradi oblasti.*

*Zaprem oči.
Zapiram srce.*

MOLČITE!

*Zivimo v svoji državi.
Skrivamo se za hrbte graničarjev.
Naša — domovina je edina,
ki jo ljubimo in psujemo —
bo že poskrbela za nas!
Mi lahko mislimo na svoje mestece,
svojo vas, svoj kraj,
na pustovanje,
na gasilsko veselico.*

*Zapiramo se za plotove svojih vrtov,
gojimo vrtnice, krmimo ptice . . .
Zaklepamo se v hiše.
Zvečer obrnemo še ključ v spalničnih vratih,
zagrneto okna, prižgemo luči
in se gremo svoje majhno, sladko življenje.*

*Če se na svetu kaj strašnega zgodi,
se zavlečemo kot miši
v najskritejšo luknjo podzavesti.
Svet naj nori, naj se pobija,
naj se boji —
kaj nam mar!
Mi smo doma. Na toplem. Zaviti v kokon
svojih najbližjih ljubezni.*

Kaj kričite in očitata?

*Nočemo slišati, nočemo vedeti,
da se smrt na zadnji ples ravna,
da ne prizna meja,
da podira ograje in hiše,
topi ključavnice,
ustavi srce . . .*

Molčite!

POGOVOR Z DAVNIMI ZAPISKI

Bilo je v zlati jeseni leta 1928. Bilo mi je 17 let. Obiskoval sem šolo, mario-borsko učiteljsišče. Oče, ki je bil učitelj, je menil, da je to najlepši poklic. Mislim, da je imel prav, kar se poklica tiče, saj je lepo le učiti, ne pa biti učenec, če je učitelj ali profesor le mehaničen izpolnjevalec svojih službenih dolžnosti in nič več.

Težko sem bral šolske knjige, tem rajši pa knjige po lastnem izboru v študijski knjižnici. Literaturo, pisateljstvo, bolj prozo kakor pesmi. Dostojevskega, Tolstoja, Cankarja in vse, kar je bilo več kakor samo pripoved o nekem dogodku, torej le literarna slika. V neki reviji sem našel stavek J. J. Rousseauja, v katerem pravi, da je vsa kultura njegovega časa malo vredna, ker ni kultura srca. Ko sem to prebral nekega večera, vso noč skorajda nisem mogel zaspati. Nekaj se je odprlo, neka zavesa, da sem videl v nov, dotlej nepoznan svet misli in spoznanj, ki jih ne bi mogel z ničimer opisati, ne naslikati.

Prebral sem Homerjevo Iliado. Poboji in ropanja kot junaštva so strašne zmote in taka je tudi umetnost, ki se izraža v mojstrskih oblikah. Vojna je upravičena le, če je obramba proti napadalcu. Prav tako je s posameznim človekom. Ne napadaj nikogar, toda braniti se moraš, sicer boš izgubil življenje.

Profesor risanja mi je danes očital, da sem širokovesten človek. Zdi se mi, kakor da bi prav od mene pričakoval nekaj posebnega. Toda kaj? Profesor Prijatelj, naš razrednik, pa je zamahnil z roko v nemar proti meni in dejal, da se hočem »umetniško obnašati«. Čemu? Menda zaradi kuštravih las, ker nimam denarja za frizerja? Še nekaj sošolcev je, ki so kuštravi, pa jim nič ne reče. Hudo je, če te profesorji, policaji, fajmoštri in druge sorte skretničarji imajo za umetnika. Taki ljudje ne vedo za preprosto človečnost, v katero spada tudi dar za tisto, čemur pravimo umetnost.

Osebna svoboda je težka stvar. Najtežje je odgovarjati samemu sebi, ker sebi nasilja ne moreš očitati, kakor to rad storiš drugim, kajti najtežje je tvoje hotenje.

A vendar sem dejal domačim, da se na učiteljsišče ne bom več vrnil, Oče, ki je bil prej precej prizadet, ker sem zanemarjal študij, mi sedaj ni dejal drugega kot to, da se bom pač moral česa izučiti. Predlagal je vse, razen akademije. Medtem sem se že pozanimal, kako je pri nas z umetniškimi šolami. Zvedel sem, da je akademija v Zagrebu, v Beogradu pa le umetniška šola. Zase sem že sklenil, kam grem, zato sem pisal v Zagreb po informacije. Jeseni bo sprejemni

izpit. Slikarstvo je glavni predmet, posebej pa je oddelek za učitelje risanja na srednjih šolah. Učitelj ne bom, zato velja zame čisto slikarstvo. Risal sem, še več pa pisal in bral knjige.

Na podstrešju je bil velik zabo, tako velik, da sem razen mnogih knjig še sam zlezal vanj. Ljubljanski Zvon, Dom in svet, Slovan, Mohorjeve knjige, razne povesti, pedagoške knjige, Učiteljski tovariš, mnogo nemških knjig in ena ruska. Na dnu sem našel še nekaj ruskih knjig, srbskih in hrvaških. Slovenski fantje v Bosni in Hercegovini, Gospodin Franjo. Oče je bil odločen liberalec, v stalnem, tihem in glasnem sporu z župniki in kaplani. V našem stanovanju so visele velike slike v zlatih okvirih. Velika slika sicer kronanje Maksimilijana, toda oče je dejal, da jo je naslikal češki slikar Brožik, zato naj bo na steni. Črnogorski guslar — dobra slika. Ta mi je bila vedno najbolj všeč. Kronanje kralja Zvonimira, nad posteljama Mati božja, a v dnevni sobi Anton Martin Slomšek. Toda v velikem čebelnjaku je visela slika Prešerna. Čebelnjak je bila samo očetova hišica. Sem in tja je poleti tudi spal v njem. Dejal je, da najlepše spi, če posluša rahel šum čebel. Mnogo je bral, predvsem seveda časopise. Dvoje knjižnih polic v petih nadstropjih je bilo polno knjig. Najlepše zame je bilo deset debelih, v usnje in platno vezanih knjig Brehmove Zoologije, bogato slik vseh živali sveta. Velik Kocenov atlas, kakršnega današnje knjigarne ne premorejo, debela zdravniška knjiga, ki je bila mamina in Osbornova zgodovina likovne umetnosti. Moj dnevnik, te knjige in pa gozdovi na vse strani gališkega hribočka so bile moj svet. Tam bi moral ostati, pisati in slikati, sanjati o vsem svetu in daleč v zvezde, toda . . .

Z očetom sva odšla v Zagreb, kjer sem bil prvič v življenju. Zame veliko mesto, ki se mi je zdelo zanimivo, toda samo to. Za sto takih mest ne bi zamenjal galiških hribov. Direktor Umetniške akademije Branko Šenoa naju je zelo ljubeznivo sprejel. S seboj sem nesel nekaj risb in dve oljni sliki. Očitno je bil zadovoljen. Dejal je, naj pridem čez teden dni, to je 7. oktobra na izpit, ki bi trajal do 12. oktobra.

Z očetom sva hodila po Zagrebu in iskala stanovanje s hrano. Naslovi so bili po stenah in hišnih vratih — toda neznansko drago. Vse od 800 din navzgor, oče pa ima le 2000 din plače, študirata pa še mlajša sestra in brat. Ustavila sva se v Nikoličevi ulici pri židovski rodbini Weis, kjer je stalo stanovanje s hrano 50 dinarjev dnevno. »Kar tu boš za nekaj časa,« je dejal oče in odšla sva domov.

Doma me je čakala deveta številka Ljubljanskega Zvoda. Michelangelovi soneti. Mar je Michelangelo tudi pesnik? Na dušek sem vse prebral. Po večkrat. Česar ne moreš naslikati, napišeš.

Michelangelovi soneti so me vsega prevzeli, bolj kot njegovi kipi in slike. Vidim, da je moral napisati tisto, česar ni mogel izklesati v kamnu, saj so bila večina le naročila, torej po tujih željah in zahtevah. Sonete pa je pisal zase, morda le pri leščerbi.

Odšel sem iz sobe, ko je bilo sonce že nizko nad hribi. Tam pod bregom, kjer je rasla jablana ramburjev, sem se zazrl v globoko Tonačevo dolino. Zlato sonce, jesensko drevje z vijoličastimi sencami, pod mano breg kakor slap do smaragdnega potoka v dolini.

»Ne pozabi tega videnja in misli, ki jih nobena beseda, nobena barva, nobena pesem ne more prikazati. Ne pozabi tega trenutka narave, te podobe, ki jo gledam in druge podobe, ki je v meni in ki je še tako lepa narava nima.



Dore Klemenčič-Maj; Krajina

ko te narava nosi v svojih dlaneh. Tu bi ostal do sive starosti in smrti. Ne pozabi tega trenutka, ko boš tam v Zagrebu, ki ga že vnaprej nič ne maraš,« sem zapisal v dnevnik.

Izposodil sem si knjigo o Meštroviciu, jo pregledal in bral tekst. Spet me je nekaj vrglo v zanos, taki ljudje so že nekaj odkrili — toda ne dovolim, da bi drugi odkrili, kar sem odkril samo jaz. Danes mislim, da je vsak človek v mladosti prvi na svetu in celo edini. Morda mora biti tako, če se hočeš uvrstiti med ljudi po enakovrednosti po svojih letih.

Risanje mi ne povzroča nobenih težav. To znam, ker rišem takorekoč že od rojstva. Risati znaš, tudi če se ne učiš, toda pisati se moraš naučiti. Zakaj pa pri vsem tem obstojajo šole za risanje, za pisateljstvo pa ne? Če bi taka šola bila, bi se pač vpisal vanjo, risal bi pa tako sam zase kakor doslej.

Akademijo sem končal sredi marca 1934 z odličnimi ocenami iz vseh predmetov. Profesor Babič mi je prisrčno stisnil roko v slovo z besedo: Na svidenje. Ta beseda se je kmalu uresničila. Še tisto leto sem razstavljal z njim v Zagrebu; to je bilo moje prvo razstavljanje. Krizman mi je dejal: »Vrnite se čimprej! Nadaljevala bova grafiko v mojem ateljeju v vseh tehnikah.« A žal, nisem se vrnil. Oče je dejal, da so vsi njegovi prihranki izčrpani. Ostal sem v bujni pomladi, kakršna je samo v Galiciji, med valovi pomladanskega cvetja, toda čudovitih sanj, kakršne so bile pred odhodom v Zagreb, pod ramburjevim drevesom, ni bilo več.

Slikal sem takorekoč brez oddiha, pri tem pa zapisoval razmišljanja o umetnosti. Z vsako sliko sem bil nezadovoljen. Venomer sem se bojeval proti vsakršnim vplivom šole ali kolegov. Brez popolne samostojnosti ne moreš ničesar naslikati. A ne samo to. Bojeval sem se proti vsakršnemu nasilju, najsi bo sodstvo, vojaštvo ali religija, čeprav sem vedel, da človeštvo brez tega še dolgo ne bo shajalo.

Jeseni 1935 sem odšel k vojakom v Bilečo. V šolo rezervnih pešadijskih oficirjev, ki se je končala v juniju naslednjega leta. Poleti 1937 pa so bile še dvomesečne orožne vaje, po katerih sem dobil čin podporočnika. Komandant travniškega bataljona je bil Slovenec, major Potočnik. Ko je zvedel, da sem slikar, me je poklical v štab bataljona z naročilom dveh pokrajin okolice Travnika. V vojaški mizarnici so naredili stojalo, risalno desko, naročili so večji format papirja, akvarele in tuše. Ker mora biti taka risba čimbolj preprosto čitljiva, sem risal v tušu z redis peresom, česar doslej nisem nikoli. Major me je pustil v miru, ne da bi me karkoli vpraševal. Risanje sem zavlačeval s tem, ko sem z istim peresom risal zase zanimive travniške motive.

Po prihodu iz Travnika sem intenzivno slikal z mislijo na lastno pregledno razstavo, ki bi jo v prvih mesecih leta 1938 priredil v Celju. Toda akterji celjskega kulturnega tedna so mi razstavo onemogočili, zato sem sklenil, da jo prenesem v Maribor v dvorano v Kazini. Določil sem dan otvoritve: 27. 3. 1938.

Moja prva samostojna razstava v Mariboru je imela velik moralen uspeh. Gmotno pa je bila polomija. Kljub eni prodani sliki in nekaj perorisb sem si moral sposoditi denar, da sem lahko poravnal stroške.

Takrat ko sem pripravljal svojo razstavo v Mariboru, sem se večkrat srečal s Slavkom Šlandrom, Brankom Diehlom in drugimi somišljeniki celjskih komunistov. Neznani mlad človek svetlih las mi je prinašal na dom majhen, na cigaretnem papirju tiskan časopis Delo. Prinašalec me je samo vprašal, če se imenujem »malar«. Izročil mi je časopis in pripomnil, naj ga potem, ko ga preberem, dam zanesljivemu človeku, sicer pa ga naj uničim.

13. 8. 1938 sem prebral v časopisu, da sem nameščen na realni gimnaziji v Banjaluki in ko sem s te gimnazije dobil še uraden dopis direktorja, se je v Celju, tam na Lavi, nekaj zaključilo in me vrglo iz tira. Veliki načrti za sliko poletja, jeseni in zime so bili prekinjeni, samo zaradi tega piškavega denarja moram v službo. Oče, star upokojen učitelj, pa se je razveselil kakor nikoli poprej. Podaril mi je zlato uro, rekoč: »To uro sem kupil prav takrat, ko si se rodil, in zdaj, ko si se osamosvojil in rešil vseh težav, jo imej ti.« Zadnji dan v avgustu sem odpotoval v Banjaluko.

Vojna je divjala z vedno večjo silo. Države so padale in tudi Jugoslavija. Vendar sem v treh letih službovanja naslikal 200 slik. Kljub vojni so bila to tri

zlata leta, ko smo prav zaradi vojnega požara sanjali o naši zmagi in svobodi bolj kakor kdaj poprej.

Mladostne sanje in prividi sedemnajstletnika so se dotlej spremenili v realnost, kakršno je prineslo življenje med študijem na akademiji, službovanje v Banjaluki, a prav posebej še vojna kot taka.

Čas bojev od bosanske Kozare do naše Primorske se je jeseni 1944 že očitno spreminjal v čas načrtovanja za veliko obdobje svobode, ko bomo zmagali, ko se bo pač vse naše življenje v osnovi povsem spremenilo, ko bomo ustvarili življenje, kakršnega doslej še ni bilo na svetu. V Srednji vasi pod Rogom, v Bazi 80, kakor smo se imenovali partizani, ki smo se tu naselili, sem 31. 10. 1944 pričel zapisovati zelo »načrtovalna« razmišljanja o umetnosti, h katerim sem napisal na zgornji rob prvega lista z rdečim tušem: UMETNOST JE ŽIVLJENJE — ŽIVLJENJE JE UMETNOST.

Pravica in dolžnost slovenskega umetnika. —

Slovenski umetnik mora s svojo umetnostjo dobiti oblast na umetniškem področju v kulturi slovenskega naroda. Umetnik mora postati voditelj umetniškega življenja v svoji domovini. Umetniški talent se izraža v tem, da zna ločiti dobro od slabega predvsem v svojem delu, a tudi tisto, kar je nesprijemljivo, kičasto v preteklosti. Umetnik je odgovoren za duhovno, čustveno življenje svojega naroda. Umetnik ne sme biti več narodu sramežljivi privešek, temveč duhovna hrbtnica, najvišji izraz narodovega duha.

Narod je soustvarjalec umetnosti, naj se posamezniki sami preizkušajo v umetnosti ali ne. Ko sem bil prejšnje leto v brigadi, sem mnogo mislil na talente med ljudstvom, ki jim je treba dati možnost za lastno umetniško udeleževanje. O tem sem govoril s tovarišem Kardeljem spomladi 1943, ko sem pripešal s Kozare.

Izvršni odbor Osvobodilne fronte je izdal odlok o ustanovitvi umetniške akademije v Ljubljani. Jakac, ki je odlok prejel, je sklical načrtovano sejo v svoji leseni bajtici. Jakac, Pirnat, Mihelič in jaz smo zasedali nekaj dni in načrtovali, očitno zadovoljni z vsem, kar smo si zamislili. Pri Jakcu smo se večkrat zbrali ob večerih. Prišel je tudi Josip Vidmar. Očitno so ga umetniki vseh vrst bolj zanimali kakor politiki.

Jakac mi je dal cinkovo ploščo, prevlečeno s tankim slojem asfalta. Vanjo sem po risbi vpraskal portret komandanta Novljana po risbi devetega korpusa. Zdaj poskušam radiranko vpraskano v linolej. V tehničnih delavnicah so mi naredili odlične lesorezne nože iz jeklenih delov padlega letala. Na Brezju je mnogo od požarov ožganih in osušenih hrušk. Odličen lesorezni material. Po vojni bom prišel ponje. V hruškov les bom izrezal vse zamisli, ki so sedaj le v skicah. Mapo »Brigada« in »Übermensch« in še kaj novega. Ko bo svoboda, bomo narisali, naslikali še vse kaj drugega, kot zmoremo sedaj. Od velikih upov in načrtov sem ves bolan, ker jih ne morem takoj uresničiti.

Sredi aprila je bil sklican plenumski partijski sestanek, kot priprava za prihod v Ljubljano. Vodila ga je Lidija Šentjurs. Slo je za disciplino članov partije, kajti ostanki bele garde ne bodo mirovali.

Toda partijski sestanki so bili zame dolgočasni. Kakor nekoč šola. Venomer sem mislil svoje, kar se tako ni oddaljevalo od našega boja, saj sem si velike spremembe vsega življenja želel že davno. Na poseben način utrujen sem odhajal v svojo sobico, kjer so po stenah visele moje slike in risbe. Sam si dajem ogromne naloge, da jim noben poseben dodatek ni potreben.

Prišlo je povelje za premik iz Črnomlja. V dolgi koloni smo krenili prek Kolpe na Ravno goro, kjer smo pričakali 1. maj. Tam proti jugu so Delnice, kjer se je zame pričela vojna. Zdaj sem bil dodeljen prvi odpravi v Ajdovščino, kjer se bo formirala naša vlada.

Celodnevna vožnja na majavem kamionu me je utrudila. Mrtev mir končane vojne, ko skoraj ne morem verjeti, da je res mir. Boji s svojo posebno zapeljivostjo, ki je povzročala strah za življenje, so kakor je videti, končani. Boji, ki se ne dajo naslikati.

Konec je partizanstva, vtisi bledijo, novo življenje nastaja, življenje v miru, ki ga skoraj nismo več vajeni.

(Odlomki iz avtorjevega prispevka v literarni reviji OBRAZI št. 1-2, Celje 1979)

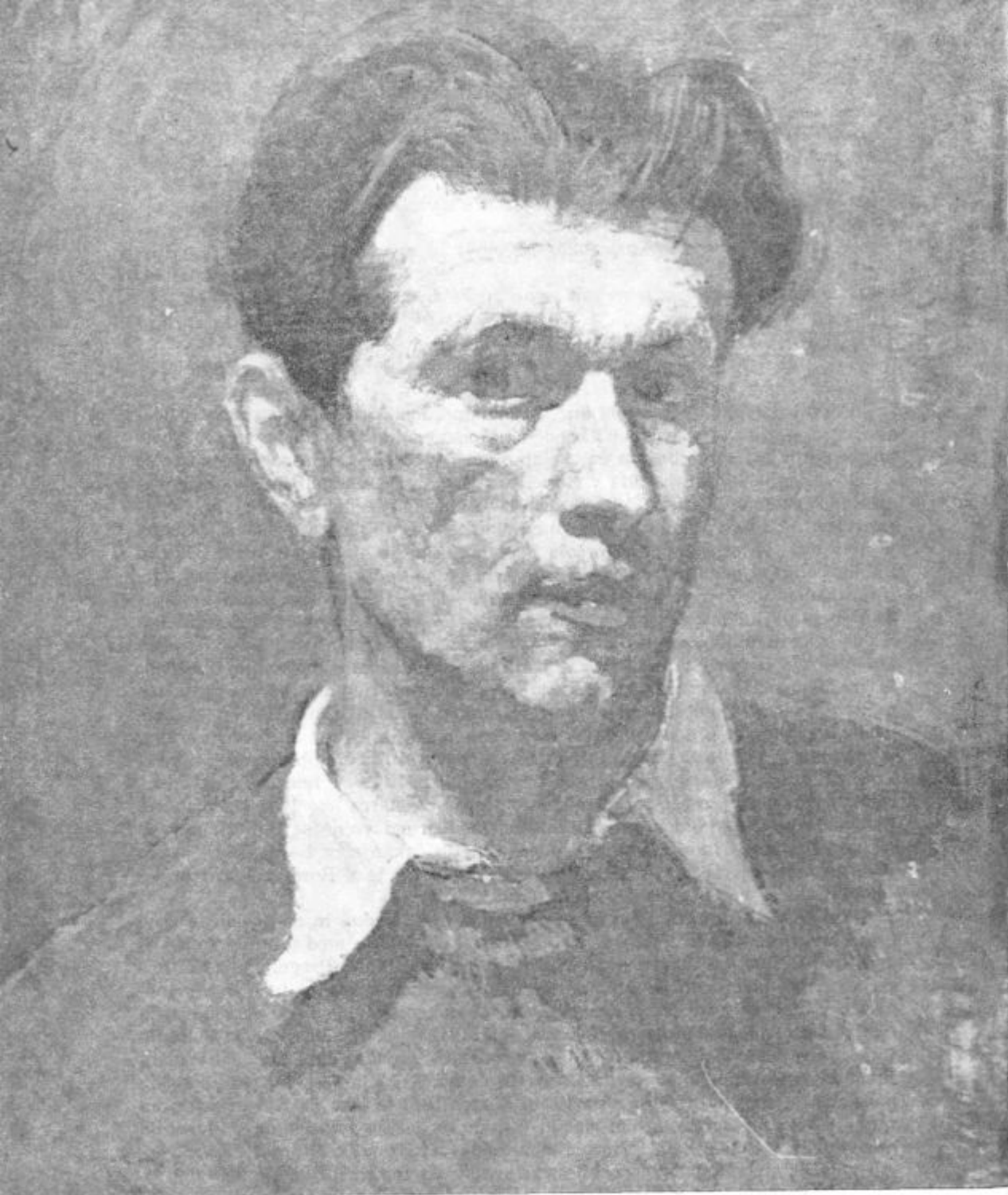
Izbrala in pripravila Rozika Kobale

DORE KLEMENČIČ-MAJ (1911—1988)

Februarja letos je v Ljubljani v sedeminsedemdesetem letu starosti umrl slovenski slikar Dore Klemenčič, eden najpomembnejših akterjev naše umetnosti vojnih let. Svojo bogato ustvarjalno pot je začel že pred drugo vojno.

Rodil se je 15. junija 1911 v Galiciji pri Žalcu. Po osnovni šoli je obiskoval meščansko šolo v bližnjem Celju. Leta 1927 se je zaposlil kot vajenec v grafično-risarskem oddelku nekdanje Delniške tiskarne v Ljubljani, v prostem času pa je obiskoval večerno umetniško šolo Probuda, kjer je bil njegov učitelj Mirko Šubic. Želja po nadaljnji slikarski izobrazbi ga je vodila v Zagreb na tamkajšnja akademijo, kjer je študiral v letih 1929—1934. Po uspešno končanem študiju se je vključil v slovensko likovno življenje druge polovice tridesetih let. Klemenčičeva umetnost je del tistega likovnega dogajanja, ki ga označujemo kot obdobje barvnega realizma. V svojih zgodnjih slikah, portretih, tihožitjih in krajinah pretanjene koloristične kulture, za katero je značilna umirjena tonaliteta, marsikaj dolguje svojemu zagrebškemu učitelju Ljubu Babiću. V mladem slikarju pa se prebujata tudi izvrsten risar in grafik. Ob umetnikovem prvem javnem nastopu leta 1935 v Ljubljani je kritik Karel Dobida ob njegovi »Zimski krajini« zapisal, »da je njen tvorec pravzaprav grafik.« V tem času je veliko razstavljal na skupinskih razstavah, samostojno pa marca leta 1938 v Mariboru. Podobno kot mnogi slovenski izobraženci med drugo vojno se tudi Klemenčič ni mogel zaposliti doma, ampak po nekaj letih čakanja, v Banja Luki jeseni 1938 kot profesor risanja na gimnaziji. V treh letih je v Bosni ustvaril preko 200 slik, pa še več perorisb in akvarelov.

Aprila 1941 so ga kot rezervnega oficirja ujeli Nemci in ga poslali v ujetniško taborišče na Westfalskem. V taborišču, kjer je bilo med ujetniki še nekaj drugih slikarjev, od Slovencev še Slavko Pengov in Marij Pregelj, je začel nastajati Klemenčičev vojni opus: portreti in taboriščni prizori v tušu in s svinčnikom v njegovem značilnem razgibanem risarskem rokopisu. Po posredovanju banjaluških kolegov so ga proti koncu leta 1941 izpustili. Vrnil se je v Banja Luko in se povezal s partizani. Ko so ga odkrili, je nekaj časa preživel v ustaškem zaporu, kasneje pa so ga zaprli še četniki. Od tam se mu je posrečilo pobegniti in spet najti zvezo s partizani. Marca 1943 je tako na Kozari, kjer mu zaupajo delo pri partizanskem glasilu. Kmalu na lastno željo odide v Slovenijo in se aprila v Beli Krajini pridruži slovenskim partizanom. Najprej dela v raznih vojaških tehnikah, kjer so bile njegove strokovne kvalifikacije zelo dobrodošle. Po kapitulaciji Italije so ga poklicali v Agitprop Izvršnega odbora OF v Podhosto, kjer so bili že Franc Mihelčič, Nikolaj Pirnat in Drago Vidmar.



Dore Klemenčič-Maj: Autoportret

Po nemški jesenski ofenzivi, ki jo je preživel v operativnih enotah Cankarjeve brigade, se je udeležil kongresa partizanskih kulturnih delavcev in na bazi 100 v Dobindolu pri Uršnih Selih pripravil svojo partizansko razstavo. Že januarja 1944 je odšel na Primorsko v propagandni odsek IX. korpusa. Okrog sebe je zbiral mlade nadarjene likovnike in jim pomagal s strokovnimi nasveti; ilustriral in opremil je partizanska glasila, izdeloval plakate, opremil prostore za partizanske prireditve in fotografiral po terenu. Seveda je tudi risal, največ portrete. Med primorskimi partizani je Dore Klemenčič ustvaril tudi svojo znamenito zbirko linorezov V imenu Kristusovih ran, s katero je v veherentni grafični govorici, ki je blizu karikaturi, ostro obsodil izdajalsko in zločinsko početje belogardistov. Aprila 1944 je v osvobojenem Čepovanu priredil svojo drugo partizansko razstavo. Avgusta istega leta je spet odšel v Belo Krajino in postal član Oddelka za umetnost in ljudsko prosveto pri Predsedstvu SNOS. Tudi tu je bil vsestransko aktiven. Med drugim je začel pripravljati svoj drugi grafični cikel Übermensch. V začetku leta 1945 se je udeležil razstave partizanskih umetnikov v Črnomlju. V osvobojeno Ljubljano se je vrnil z bogatim opusom preko 500 del, predvsem risb in grafik s preprčiljivo sporočilno silo.

Za Doreta Klemenčiča je bilo samoumevno, da mora pomembno narodno-osvobodilno dejanje najti svoje pravo mesto v povojnem likovnem ustvarjanju. Zgled je dal tudi sam, predvsem z deli, v katerih si prizadeva vizualizirati elan partizanskega boja (Žena s puško, 1947). V povojnem času je bil izvrsten dokumentarist. V svojih delih, predvsem grafikah in risbah, je ohranjal podobe partizanskih bolnišnic, tiskarn, označeval pa je tudi kraje pomembnih predvojnih revolucionarnih dogodkov.

Tudi sicer je bil slikar, ki je opravljal svoboden umetniški poklic, izjemno aktiven v slovenskem likovnem življenju, angažiral se je s polemično javno besedo ali s prispevki o pretekli partizanski umetniški skušnji. Ukvarjal se je tudi s fotografijo in posnel celo nekaj kratkometražnih filmov. Leta 1955 je v pogovoru za Ljudsko pravico še enkrat ponovil svoj umetniški kredo: »Moj cilj ni bil in ni umetnost sama na sebi, umetnost mi je le sredstvo za izpovedovanje človekovih vrednot, za spoznavanje vseh zapletenih globin človeškega sveta nasploh.« Tega leta je ustvaril pretresljivo sliko Konec vojne, ki v duhu humanistične tradicije evropskega slikarstva ponovno opozarja na preteklo in svari pred prihodnjo vojno kataklizmo.

Počasi pa se je začel zapirati med stene svojega ateljeja, umikal se je tudi v svoj umetniški svet, ki se je zdel oddaljen od aktualnega likovnega dogajanja. Veliko je pisal, znova so se rojevali »Izgubljeni zapiski«. V njegovih slikah je občasno še zaživela pretekla vojna skušnja, pa vendar ne več v svoji zunanji navzočnosti, ampak bolj kot privid, ki ga zaslutimo v barvah. Dosti bolj kot vse drugo ga je spet pritegnila narava in če ni bil v ateljeju, je bil na prostem, s čopičem, peresom ali fotoaparatom v rokah. Njegova pastozna slikarska poteza je sledila barvnemu razkošju rož in razcvetelih dreves. Vračal se je k mladostnim iskanjem, k predvojni koloristični skušnji, a jo, živahnega duha potenciral v pravih kolorističnih izbruhih.

V ateljeju je bil vedno pripravljen na prijateljski pogovor ali na živahen komentar o likovnih aktualnostih. Tega odslej dokončno in neizprosno ne bo več.

MLADI LITERATI

Ivan Dobnik-Navy

DELIVA SI ZVEZEK, NEZNANKA!

(Deklici, ki sem jo ljubil nemara
preveč in jo imam rad še danes: Navy)

Deliva si zvezek, Neznanka!

brez pesmi živeti ne morem!

*Čas mi je dušo razrezal s potoki krvi,
svobodo prinesel in večnost podaril.*

V upanju, ko vidim le temo,

noč se pretaka s slastjo,

neznatno v globinah napevov.

Neznanka, deliva si ga!

Ne poznam te,

in tvoje delo na mojih preprogah

je tuje;

kakor zgrešen let nelasnega žarka.

O, čudovito je tvoje ime, Neznanka,

ki se z lahkotnostjo poigravaš v večeru

in jutru,

pred odhodom vseh bratov in sestra

z mojih poljan, v pomladi, poletju in jeseni,

vedno znova z nasmehom preplavljena.

Oj, deliva si ga! Nepopisanega pred nama,

neizčrpnega, v čakanju resnice. Dolga je pot do

enakosti s samim seboj, a Neznanka, do tebe neskončna.

Dosegel te bo glas melodije in tožbe.

bolečega krika prelet z vonjem požara ob mraku,

dah strune,

in v prevesu se bova zgrešila.

Prah prej in potem, Neznanka:

ko zate pojem — ostala bo vsaj poezija.

UGANKA

Godrnjanje brez večera

v preobleki jutra:

kdo skriva svoj obraz za tem?

Šumenje listja, zven gozdov,

vršenje pesmi čez polja:

kdo za vsem tem prestavlja

nežne prste čez klavir?

(September).

/pesem ni občutje, temveč spoznanje — Rilke/

DROBCENA ODA NA TVOJ PRIHOD

nekega dne se vrne jutro in je hladno
z vseh vej šklepečejo ptice vate
ki čakaš toplega daha, nestrpno greš
nenehno: kako skrivnostno v tihoti!
sama v mrežah jeseni modrikaš nebo ustne
da vlažno zahaja, ko mah ljubi drevje
če te ne bi bilo pravi čas, še bi čakal
tvoje stopinje lahkotne čez cesto
in nemo razpravljal: kje si ostala bi vprašal
in nad lokom kopren so krilile vrane
neurejene znanilke hladne bližine
potem moji čevlji naokrog so šli te iskat
do visokih trav in hribčka steptanih kit
že med plavanjem vetra je zrak vzkipeł
da obstanem in se vrne mu vzdih
a že v dalji si bila in jaz sem čakal
le tvoj prihod nerazrešen
prišla si plaha z drznim srcem
ko ravno sem se skrıl v opazovanje
prišla si kakor v maju golobica na vrt
prišla si sama in oči pozabila zapreti

PRIŠLO JE — PRESLO JE

Prišlo je, prešlo je — deževje.
Megle valovite med vejevjem
so besnele
in s šibovja
so padali slapovi krikov.
Poševni, ravni, gladki,
otožno koprneči.
Nekaj ljudi je zamižalo,
oglušelo jih je nekaj,
in kriki so zamrli pred njimi.
Mimo je — prešlo je.
Narahljale so se trave
in deževje
potem je odšlo.

/ljubezen je močna kakor smrt/

v plodna hmeljišča
so zaorali
toda misel prihaja izpod snega
topla
gole veje starega drevesa
zbita tla
in lani posejana polja
bodo vzcvetala
polno življenja vsenaokrog
od danes do večnosti
ostaja
kot drobci v vetru
nežen glas
tam je začetek
in tam konec sklenjenega kroga
neuničljiv

ne morem skriti obraza
pred zarezami časa
ne more ubežati krik
odmevu
čez visoke skale
izmaličite obraz
polomite roki
zavežite oči
nogi
nič se ne spremeni
le tišina načenja
razjedo noči

ostrina vetra
reže igro življenja
stari mlin
je znova pognala narasla voda
umrl je starec
in odlomila se je veja
drevesu
popolni mir in megla
sta zapolnila vsako kotanjo
gmajne
toda
kot drobtinica majhen
je prihajal z vetrom
glas
komaj rojenega otroka

Irena Završnik

SPOZNANJE

Videla sem, da visoka šolska vrata še vedno dostojanstveno stojijo na svojih tečajih. Togo in strumno so stala na vrhu stopnic. Zarjavelo kljuko so ponujala v popolnem prepričanju neosvojljive trdnjave. Šola je stala kot ostarela dama z globoko zarisanimi potezami in vzvišeno držo. Vsiljevala se je galerija starinsko uokvirjenih oken, ki so želela vzbujati umetniško promenadne občutke na ulici.

Stopala sem po visoki avli. Otroci so brenčali. Mladost jim je uhajala iz vseh por. Dekleta so igrala gumitvist s krili visoko nad kolena, da se ne bi dotaknile elastike. Lica so cvetela. Slutila sem, kako fantje skrivaj pobirajo med z njihovih cvetov. Ob stenah so ležale torbe. Pozabljene. Kaj bi! Bo že.

Dosegla sem konec avle. Veliko rdeče jabolko in fant z lačnimi usti sta slonela pri vходу na hodnik z učilnicami. Tedaj je v zraku zaropotal šolski zvonec. S predirljivim kričanjem je stresal za ušesa, ki so morala slišati, da se začinja nova ura. V bučnem toku besed in smeha so odplavali v učilnice. Spomnila sem se svojih ur. Otroci so že po razredih. Šumijo in šelestijo v pritaženem klepetu tik pred zdajci. Zvonec se bo še enkrat oglasil. Studenec razigranosti bo potuhnjeno drsel naprej. Ko bo vesel vzvaloval, ne bo rekel ššš kot vsi studenci, ampak bo neslišno po prstih stekel naprej, da ne bi razjezil tovarišice.

Tovarišice so prihajale v razrede toge in obvladane. Tu in tam jim počí kakšen izdelan šiv poklicne strogosti na obrazu in prikazala se je trzajoča kretinja zadržane sproščenosti.

Še vedno naprej po hodniku. Na koncu je bilo veliko okno, ki je prinašalo kos svetlega dne v stari hodnik. Naj potrkam ali vstopim. Potrkam. Vrata so nosila ponošeno ploščico. Tudi ime je zvenelo ponošeno: ravnatelj. Nanj je padel edini sončni žarek, ki se je zlomil na okenski polici.

Prelagal je neke papirje. Bil je videti zbečan. Najbrž je iskal besedo, s katero bi se odklenil. Odprla sem se pred NJIM. Vse vem, vsega se zavedam, razreda, otrok, svojega joka, sanjskih idej, občutljivosti, vse to vem, tako ne gre naprej, moram drugam, VEM, bom že kako, drugje.

Odkušljal se je. Končno je le pustil papirje. Streljal je z ravnateljsko pokroviteljskimi besedami, a je nosil slutnjo poezije v očeh. Privoščil mi je malo smeha. Nisem našla svojega. Navidezna ravnodušnost ga je razjezila. Postal je oblačen in temen, kot bi nosil nevihto. Z rokami je spotoma pobiral besede, po zraku, ki jih je z velikim občutkom za poudarek vračal veter. Res se je

spremenil v nevihto, Ploha besed me je že močila v obraz. Morala bi odpreti dežnik. Seveda vam zaupam. Takoj jutri se oglasim pri njih. Hvala za priporočilo. Da verjamem, da me bodo sprejeli. Hvala, se bom že navadila brez otrok.

Umiril se je, razjasnil, po nevihti se je obetal svež glas. Ujela sem njegov izvidniški pogled, s katerim me je prekinil, predno je nadaljeval. Strah me je bilo nove nevihte, a njegov obraz je ostal veder. Jasno bo.

Hodnik je bil prazen. Kos belega dne je še vedno gledal skozi okno. Začenjam znova.

Savina Vybihal

kaj je ona

*ona sama
ko ne stopiš pred oči
preiskujoče zreš vase
z drobnogledom
ki je predroban svetu
ko te misli prebadajo
skozi daljavo
vem
da si le zase*

*

*trgala se bo
se otepala misli
ki nikakor nočejo stran
ljudi je lahko nagnala*

*

naj mi rečejo karkoli

*kako se jama koplje
je videla
takšne so grobarjeve oči
kot vsake
kot tvoje
moje*

naj mi rečejo karkoli

MLADI MORAMO VEDETI, KDO SMO IN KAJ HOČEMO

Napredne ideje mladih imajo vedno večjo podporo demokratičnih sil v Jugoslaviji. Vprašanja in zahteve, ki jih mladi postavljamo, sprožajo dileme in nasprotja, vse to pa pomaga razčiščevati in bistrirati posamezna odprta vprašanja. To prav gotovo velja tudi za Občinsko konferenco ZSMS Žalec, ki je najvišji organ Zveze socialistične mladine Slovenije v naši občini. V Občinski konferenci ZSMS se izražajo, soočajo in uveljavljajo različne potrebe in interesi delavske, kmečke, študentske, srednješolske, osnovnošolske in nezaposlene mladine. V vodstvu mladih naše občine si vedno po najboljših močeh prizadevamo zastopati interese vseh mladih, kar pa je izredno težko. Mnogi še vedno ne morejo razumeti, da dejavnost mladine ni vezana samo na mladinsko prostovoljno delo, pohode, štafeto in dan mladosti. Dejavnost se mora prilagajati željam, zahtevam in potrebam sedanjega časa, v osnovni organizaciji ZSMS pa mora biti od in za vsakega nekaj. Zaradi tega Občinska konferenca mora spremljati in obravnavati tudi aktualne družbenopolitične in ekonomske probleme in vprašanja razvoja, na podlagi tega oblikovati stališča in sklepe ter sprejeti delovne programe. Naša naloga je tudi, da opozarjamo na nepravilnosti pri delu vseh strokovnih, izvršilnih in političnih organov.

Lahko trdimo, da smo mladi v zadnjem obdobju, predvsem pa po kongresu v Krškem, dosegli pomembne uspehe v smislu prispevka k oblikovanju podobe socializma, ki še vedno ni po meri večine ljudi. Naša prizadevanja izhajajo iz dejstva, da smo se rodili v težkih časih z negotovo prihodnostjo. Po prvih korakih, prvem berilu in partizanskih zgodbah so bile naše prve družbene izkušnje podedovani dolgovi, neenotnost, nezaposlenost. Smo generacija, ki ne zaupa lastni in družbeni prihodnosti. Zaradi tega moramo v bodoče več pozornosti posvetiti kadrovske politiki. Vodilna mesta morajo postopoma prevzeti mlajši ljudje, ki imajo znanje in voljo do dela.

Mladi so v NOB dobili svojo priložnost, se izkazali in si pridobili zaupanje. Tudi sedaj mladi čakajo na svojo priložnost, da bi lahko dokazali svoje znanje in sposobnosti. Želimo si, da brez orožja.

Velik poudarek smo mladi naše občine v zadnjem času dali ekologiji, delovanju mladih v društvih in družbenih organizacijah, aktivnostim na področju kulture, športa in rekreacije ter raznim oblikam izobraževanja in usposabljanja, ki smo jih zaključevali z družabnimi srečanji. Tudi prizadevanja za volilno demokracijo, razprave o spremembi ustave in ZZD niso šla mimo nas. Imeli smo precej pripomb na volitve, kar velja za našo občino in širše, saj

nismo izvolili ljudi, ki jih je podpirala večina, glede ustavnih amandmajev pa zahtevamo referendum. Veliko ogorčenja, dvomov in negotovosti med mlade naše občine je prinesla aretacija Janeza Janše, kandidata za predsednika slovenske mladine. Zahtevamo korekten postopek in pravico do obrambe s svobode za Janeza Janšo, čim prej pa je potrebno oceniti kazenskopravno zakonodajo in okrepiti varstvo človekovih pravic.

Velik odmev v javnosti je imela tudi Problemska konferenca o kmetijstvu, ki je bila organizirana v Žalcu. Le-ta je odločilno vplivala na ustanovitev Kmečke zveze in Zveze kmečke mladine Slovenije. Kakšna bo njuna usoda, bo pokazala prihodnost.

Občinska konferenca ZSMS Žalec zelo dobro sodeluje z Občinsko matično knjižnico. Skupno smo v prostorih Občinske matične knjižnice pripravili pogovor z Jožetom Smoletom, dr. Vekoslavom Grmičem in še več prijetnih večerov z zanimivimi gosti.

Četudi besede mladih naše občine zvenijo kritično, niso zlonamerne. Predvsem pa se trudimo najprej pomesti pred svojim pragom. Sodelovanje z drugimi družbenopolitičnimi organizacijami in organi družbenopolitične skupnosti je v celoti gledano dobro. Problemi nastopijo takrat, ko mladi vprašamo, zakaj je Občinski komite ZK potrošil znatno preveč sredstev za proslavo, zakaj je Občinska konferenca SZDL predlagala poimenovanje Kulturnega doma po sicer znanem politiku, podala predlog za imenovanje sveta občine ipd.

Prepričani smo, da nam prihodnost naših vprašanj ne bo zamerila.



Seja predsedstva OK ZSMS Žalec

Ivan Jurhar

PLANINSKI JUBILEJI NA NAŠEM PODROČJU

Planinska organizacija Slovenije slavi letos svojo petindevetdesetletnico obstoja in delovanja. Tudi v Savinjski dolini je ta jubilej pomemben, saj je istočasno pričela delovati prva podružnica na tem področju. To so dejansko začetki delovanja planinstva v naši občini. Planinstvo je postalo zbirališče narodno zavednih Slovencev na našem področju. V izredno zavednem Žalcu je pod vodstvom tedanjega župana in trškega veljaka Janeza Hausenbichlerja nastajala sekcija planincev, ki se je odločila zgraditi planinsko postojanko na Mrzlici (1119 m). Že leta 1896 je stekla akcija. Organizirali so tombolo in čisti dobiček je bil namenjen postavitvi planinske koče. Velik delež je prispevala tudi Savinjska posojilnica s sedežem v Žalcu. Ne smemo zanemariti lastnega prispevka žalskih in savinjskih planincev, ki jih je vneto vzpodbujal tedanji



Otvoritev Hausenbichlerjeve koče na Mrzlici, 28. septembra 1899

učitelj Fran Kocbek. Ta je v Žalec prišel iz Gornjega grada, kjer je ustanovil Savinjsko podružnico SPD. Tedanje žalske planince pa je vodil poslanec v dunajskem parlamentu, Franjo Roblek, posestnik iz Žalca.

Otvoritev prve planinske postojanke, 28. septembra 1899, na našem področju je bila nadvse svečana. Žal temu dogodku ni prisostvoval pobornik in duhovni vodja Janez Hausenbichler, ki je med časom izgradnje umrl. V spomin nanj so ta dom poimenovali Hausenbichlerjeva planinska koča. Vsako leto na binkoštni ponedeljek so Žalčani organizirano odhajali na Mrzlico vse do začetka druge svetovne vojne. Koča je sicer kmalu bila predana v upravljanje trboveljski oziroma zasavski podružnici, ki je pozneje zgradila novo kočo na sedanji lokaciji, stara Hausenbichlerjeva pa je bila zbirališče Žalčanov. Med drugo svetovno vojno je bila požgana skupaj z lovsko kočo na Gozdniku in drugimi postojankami na tem področju in pozneje ni bila več obnovljena. Danes je na tem mestu vsakoletni tabor ljudske fronte. Po prvi svetovni vojni se je tradicija planinstva v Žalcu nadaljevala. Leta 1919 je bila uradno ustanovljena samostojna sekcija SPD, tako da Planinsko društvo Žalec, ki je pravni naslednik, slavi v letu 1989 sedemdesetletnico delovanja in devetdesetletnico otvoritve prve planinske postojanke na področju Spodnje Savinjske doline. Po osvoboditvi so nastala planinska društva v Zabukovici, na Vranskem, Polzeli, v Žalcu, Preboldu, Taboru, Sempetru in v Braslovčah. Savinjski planinci nadaljujejo dolgoletno tradicijo plodnega delovanja planinstva v naši občini.

MOŽ Z AKTOVKO

Natančnemu človeku se vedno zgodi, da pozabi kaj važnega. Kako tudi ne — polno glavo ima vseh mogočih skrbi in dolžnosti, posebno še, kadar gre na pot ali celo v hribe. Treba je vzeti s seboj pelerino za dež, pa obvezo, če se napravi žulj, prašek proti glavobolu, slabosti, malce soli za k čebuli, limono za najhujšo žejo, pa seveda črna očala, če bo žgalo sonce, in rokavice, če bo pritisnil mraz. Ako ima tak natančen — da ne rečemo tečen — človek s seboj še otroka, potem se skrbi podeseterijo. Podeseteri se tudi teža nahrbtnika in najbolj preprosta pot v hribe — recimo čez Okrešelj na Kamniško sedlo — postane pravcata ekspedicija.

Sedela sva s fantičem ob bistrem studencu pod Okrešljem. Tam je nekaj sence: odpočila se bova in pomalicala. Fant si — seveda po vseh pravilih, ki sem mu jih naštel — zmoči najprej desnico s hladno vodo, nato levico, brez potrebe doda še noge in začne piti, naravnost lokati ta tekoči, bleščeči užitek. Pripravljam malico: prtiček, kruh, nožič, čebulo, sol in mesna konzerva. To bo dalo moč. Toda kje je odpiral za konzervo? Brskam po tem žepu, brskam po drugem, prevrnem prvo vrečko, drugo — in tako je vsa vsebina težkega nahrbtnika ležala na kamenju. Odpiral nikjer. Tedaj zagledam kraj svoje robe lepe, zloščene čevlje. V njih so bile seveda noge, oblečene v zlikane hlače. In potem se pred mojimi začudenimi očmi pojavi roka in v njej odpiral za konzerve: »Najbrž bi radi odprli konzervo. Jaz imam pripravo vedno kar v žepu.«

Seveda sem se vljudno zahvalil — že zaradi otroka kraj mene — a bil sem zelo jezen. Takle človek v zlikanih hlačah in z aktovko se vtika v moje zadeve! Kam bo le prišel reva! Misli, da gre na sprehod? Planine so planine. Seveda sem konzervo vseeno odprl. »Kar obdržite odpiral, imam še enega,« je rekel potem oni v zlikanih hlačah.

Ta mož z aktovko — in celo črn klobuk je imel na glavi — je bil odslej ves čas za nama ali pred nama. Počasi in lahkotno je stopal, kot bi bil na sprehodu. Jaz pa tako otovorjen!

No, pod skalami ga je pa le stisnilo. »Kaj, tule gor da bi rinil? Ali ni malce tvegano?«

»Saj so klini pa »zajle«. Samo roke bi moral imeti proste,« sem ga tolažil in istočasno užival, da je njegovega lahkotnega, nedeljskega sprehoda konec. Kaj se pa spravlja v hribe z aktovko! Pa sem poskušal biti dober: »Aktovko bi

si privezal čez rame, pa bi morda šlo.« (Če ti klobuka ne odnese veter — sem si mislil.)

»Kaj pa če se mi zvrtil in padem?«

»Se vam rado zvrtil?«

»Ne rado. A človeku se zgodi.«

Bes v meni je naraščal: aha, zdaj bi se pa rad ves kar ga je, z aktovko in klobukom vred, prevalil na mojo odgovornost. Ne bo! »Veste kaj — prav lep sprehod ste imeli, a najbolje bo, da greste nazaj na Okrešelj.«

»A mislite? Škoda je pa le. Sem rekel — pojdem malo pogledat planine, ko toliko govorijo o njih. Na, pa na prvi poti težave.«

S fantinom sva se prepotena zagnala v skale, mož pa je obsedel pod njimi zlikan in poravnan, kot da bo sam sebe zložil v aktovko. Ko sva midva — planinca — bila že precej visoko in malce na razglednem, se ozrem: Glej ga — moža z aktovko! Lagodno ti stopa za nama, kot bi šel po stopnicah. Z eno roko se oprijema jeklenice, v drugi pa drži aktovko. Nak, kaj takega! Kar sedel sem od presenečenja, da ne rečem česa gršega. Tako naju je kmalu dohitel.

»Sem gledal za vama in si rekel: če tale fantin zmore — kaj le jaz ne bi! Vsak dan dirjam po temnih pa strmih rovih v rudniku; kadar razstreljujemo, je treba dobro teči. Pa bi se tegale ustrašil? No, tako sem šel in vidim, da res ni nič hudega. Prav vesel sem, da sem vaju srečal. Če bi ne videl fantina, kako ti speši v skale, bi me najbrž stisnilo pod njimi.«

Potem je nenadoma on zakoračil naprej — hodil je brez muke, kot da je na sprehodu. In na vrhu je fantina gostil z vsemi sokovi, potem pa rekel: »A ne bi mi šli skupaj čez Planjavo pa na Veliko planino?« Fantin je bil navdušen, jaz pa sem našel vse mogoče izgovore. Kljub popolni opremi sem se poti ustrašil. Drugo jutro moža z aktovko že navsezgodaj ni bilo več — menda je res odšel čez Planjavo.

Drago Kumer

MOJA MIKI

Poznate mojo Miki? Menim, da je najlepša zapeljivka, kar sem jih kdaj srečal v življenju. Tri leta sva najboljša prijatelja in jaz se je še nisem nagledal. Vsakič, ko se moje oči prilepijo na njen tako ljubek životek, mi je pri srcu toplo; hitro se sklonim, z rokami ji dvignem glavico, drobne, zelene oči me vsega osvojijo.

— Ti moja Miki! vzdrtim in jo poljubim na smrček, da se potem še dolgo obližuje z mehkim jezičkom, drobne nožice vabljivo vzdrtijo, dokler ne rečem:

— Miki, pojdiva na sprehod!

In vedno hitiva tja h gozdu, tja, kjer vlada neskončna tišina, le ptiček, preljubi siniček, čeblja gori na veji in gleda najino početje. Moja Miki me zvabi tja za grmiček, kraj nje se moram zložiti na zemljo, moja ljubica se v radosti vsa razpotegne, igrivo sijo njene zelene oči, jaz pa ji s prstom zavrtam v trebušček in diham:

— Moja Miki!

Dolgo čepiva za grmom, se predajava lepotam narave. Ves čas gladim z roko njen ljubek životek, tu in tam malce pretrdo ovijem skodrano dlačico na mehkem trebuščku, moja Miki pa s smrčkom vrta v moj podbradek, dokler mi ne namigne.

— Ljubček, pojdiva!

Zelo se ujemava s to mojo Miki in jaz sem nanjo sila ponosen. Zdi se mi, da je najlepša na svetu, da je njen stasiti životek naravnost očarljiv.

Nekega dne jo ugleda, pred izložbo. Stala je, drhtela v svojem ponosu in gledala vsebino izložbe. Trgovina je imela eno samo izložbeno okno, zato je izkoristila še tako nepomemben prostorček. Z vrha so visele najlepše kombineže in modrci čudovitih barv. V kotu je stalo mlado dekle, umetno seveda, na sebi pa je imela eno samo tenko oblačilo: oranžne spomladansko zapeljive hlačice. Spodaj so ležali mesni izdelki: najiminitnejša šunka in veličastne gavrilovičeve salame, pa mogočna in dišeča gnjat, tam zadaj je čepel s čokolado oblit prašiček. Ne vem, zakaj se je temu smejala, zakaj je tolikokrat tlesnila z jezikom. Poklical sem jo, stopil k nji, jo narahlo brenknil po nosku in ji rekel:

— Miki, kaj ti je tako všeč?

Ne vem več, v kaj je prilepila smaragdne oči, na čokoladnega prašička ali pa so obvisela gori na oranžni kombineži, z biseri in zvezdami posuti.

Spomnim se, da je nisem mogel odlepiti od okna, pa sem se sklonil in ji šepnil v mehke uhelj.

— Ljuba Miki, danes je spet kopanje na vrsti!

O, kako je poskočila! Tesno k meni se je zvila, ljubko se mi je smehljala, kot prava obljubljeni nevesta, da sem padel v omamo, sklonil glavo in jo na ves glas poljubil.

— Zapeljivka moja! . . .

Saj vem, ljudje, ki so gledali to početje, so se smejali, zbadali, češ to pač ni za cesto, za med ljudi. A jaz sem svojo Miki vzel v naročje in ji brž pripravil najboljšo kopel.

Kadar stopiva v kopalnico, tja h kadi, je nemirna vse dotlej, dokler ne pozaklenem prav vseh vrat, zavese spustim na vsa okna; hoče, da sva sama in da naju nihče ne moti.

Potem sama zleze v kad, čofota z nožicami, mlaska z jezikom, zviija levo in desno, razkrepa nožice, da je kot en sam milni mehurček. Jaz ji s prsti umijem uhlje, razčesavam dlako na trebuščku, prenapetem v sreči. Včasih se zgodi, da jo za kako dlako malo preveč pocukam, takrat se skoraj razjezi.

O, ti falotek! me ošteje.

Potem ko ji životek zdrgnem še s frotirko, položim na mehke divan, zelene oči še bolj gorijo. Moram se skloniti k njej in s prstom zavrtati v mehke kodre pod trebuščkom.

— Ti moja ljuba Miki!

Da, med psički je moja Miki zares prava lepota.

IZ POBRATENE OBČINE KRUŠEVAC

Zoran Mih. KRAPČEVIĆ se je rodil leta 1942 v Kruševcu, kjer tudi danes živi in dela.

Doslej je objavil pesniški zbirki Zapis zaborava (1980) in Poreklo samoće (1984). Je član književnega kluba Bagdala.

Zoran Mih. Krapčević

TAJNA MRTVIH

*prekrštenih ruku
svemiru suprotstavljeni
kako oni leže močni
samo još planine su
i mora
i vreme
bdiju nad tajnom
ne kazujući je
niti skrivajući
kao što mudracima priliči
da iza kraja
put u svemir počinje*

ODGOVOR GLAVE (SRCU)

*idem ulicom
gazim svoje korake
oni me ponovo prestižu*

*vreme me
u stopu prati*

*hteo bih nazad
(šapuće srce)
ko jednom krene
(uzvrća glava)*

*nikada više
ne može da se vrati*

Miomir T. PANIN je pričujoč v knjižnih krogih, med ljubitelji umetniške besede v Kruševcu v zadnjem desetletju.

V petih objavljenih knjigah lirike nam približa svet in izkušnjo, ki jo skuša razlagati, da z njo pomiri, da ozdravi, zavedajoč se, da je ljubezen eno od najbolj blagodejnih zdravil. Toda senca smrti, ki ga spremlja, mu ne dovoljuje, da se osvobodi obupa.

V več dokončanih, a neobjavljenih zbirkah pesmi prevladuje liriska senzibilnost v sonetni obliki (nekoliko pozabljeni), ki se ji približujemo in ji moramo verjeti.

Panin je član književnega kluba Bagdala.

Živi in dela v Kruševcu.

Miomir T. Panin

IZ NEOBJAVLJENE KNIGE I PESAMA VEGA

ZOV

*Požaran u biću snom bi da se rodim,
s portreta pesnika oči mrtve sjaje:
ja ne mogu više tu da se dogodim —
iza vatre šumske ni dim ne ostaje!?*

*Vid mi oslepeše, — nakot neka zverna:
i noć bi i dan bi tajnom da izgubim —
ljubav blagodarna plavet joj nemerna:
u smrti dvostrukoj još bi da je ljubim!*

*S kraja putovanja oboje smo znali
u zanosu tame poraz sav se krije:
smišljajući večnost kob smo prepoznali —
Privid osta strašni u mori što bdije!!*

*Blizu već smo cilju u ćutanju drugom,
prostore pod čelom lice blagosilja:
opet ti se vraćam u počinku dugom
plamen je još samo san zaspala bilja!!*

*Posle dana bliskog pesma bi da sniva,
zastore zemljane s tela što ne skinu:
što mi srce tamom van tebe počiva
tražeć zalud vrata, zvuk i violinu?!*

MILENTIJE DJORDJEVIĆ se je rodil leta 1950. Diplomiral je na filološki fakulteti v Beogradu, kjer je opravil tudi postdiplomski študij jugoslovanske in svetovne književnosti. Je prozaist, literarni kritik in esejist ter prevajalec iz španščine. Živi in dela v Kruševcu. Objavlja v raznih časopisih in revijah. Izdal je knjigo proze OTROV KOSTRETNE URME.

Milentije Djordjević

PROSTOR ZA NAŠO STVAR

Sedeli so si nasproti v pričakovanju.

Bili so gladko obriti. Lasje so se jim svetili od lasnega olja. Natikali in snemali so očala, pregledovali papirje z mnogimi podpisi, pečati in številkami različnih delovodnikov. Menjali so sponke, pregibali listine, podčrtavali vrstice s svojimi parker ali paper mate USA svinčniki. (Škoda, da kdo med njimi ni kadil pipe. To bi vneslo v njihovo srečanje nekakšno poetično resnobo.) L. je imel moder sako iz listra in zlato iglo na kravati. M. in N. sta svojo uradniško debelost skrivala v smokingu in črnih lakastih čevljih.

Čutiti je bilo zatohel vonj papirja, plesnivih in zaprašnih fasciklov, vonj črnila, morda tudi vonj sveže pražene kave, cigaret, ki niso podobne dišeči havanki niti trpkim camel cigaretam. Čakali so svojega Godota, Gogoja ali kogarkoli, Morda Boboa ali Baoboa. Zakaj pa ne? Vsako čakanje ima svoj čar. Prišel bo Bobo, Gogo ali Baobabo. Vseeno kdo! Prišel bo, so mislili. Rekel je. Zapisal si je z debelimi črkami v svoj blesteč senatorski rokovnik in dvakrat podčrtal. (To, da je Bobo nepismen, ni pomembno.) To bi moralo pomeniti, da ima to srečanje prednost. To je manira izkušenih lobijev. Njihova stvar ali naša, zakaj pa ne? Takoimenovana njihova stvar je tudi naša stvar, cosa nostra. Nič to ne more biti. To ima svojo težo, to ni res nullius. Ne, ne! To je pres res iudicata. To ljudstvo že loči svečo od roga.

Pričakovali so Boboa, kar pomeni, da bodo končno le prišli do svojega prostora, do delčka prostora, pet ali deset kvadratov. To je človekova prvobitna želja po toplini prostora, ograjena s štirimi ali morda šestimi stranicami. V njem bi namestili svoje fascikle, črnilnike, škatlice, predale in predalčke, blagajne, namizne svetilke, težke steklene pepelnike, lističe s pozabljenimi datumi, fotografije, osebne in tiste dokumentarne, ki so imele na hrbtni strani označbo ciceraze, spisi s korekturami prestrogih korektorjev, prehodne zastavice, pohvale, listine, digitalne in kvarcne ure, telefonske imenike, rodovnike, model atomskih jeder, konstrukcije laserjev, kemijske formule raznih TNT in DNK.

Tako, pričakovali so svojega Boboa. Pravim, ime ni pomembno. Ti imajo vse več ali manj podobna imena. Poznali so njegov način: vstopil bo, se oprostil zaradi nepomembnih deset minut zamude, nakar bo v zatohlem zraku zazvenel njegov govor z dolgim uvodom po retoriki Herodota ali psevd-Kalilstena.

In prišel je. Še vedno so bili zaposleni s svojimi papirji. Zgodilo se je, kakor so predvidevali. Neverjetna kurtoazna ljubeznivost, stisk roke, pijača za vse, poceni šarm, rutina. Šele na koncu ta njihov PROSTOR. Hm, prostor. Pro-stor! Prostor! Ta je tu za nami . . .

Za nami? Začudili so se črni brki, okrogli naočniki in dobro privezane kravate?

Aha, prostor je tu za nami. (In za nas!)

Aha, ahaa, vsi so doumeli. No, prostor je tukaj. Aha!

Za črno omaro, od črne omare levo, od črne omare desno, od tal do stropa.

Pooopnoma dovolj.

Dobro je tako! Dobro je ta-ko! To je prostor. To je prosto-r.

Tako, tu boste! Tu boste!

Kako pa se bomo vsi tukaj namestili?

Ha, čisto preprosto. Takole tukaj. Lahkooo!! Kako da ne, ha!

Bobo se je prismojeno smejal. Ha je prerasel v hahaha.

Zakaj ne, tu bomo vsi. Prostor je privid. Mi vsi smo del privida. Na mizi so dogorevale tri cigarete. Iztekkel se je čas... Pijača je kukaala iz kozarcev. Vonjave so se mešale...

Stali so si nasproti. Bili so gladko obriti. Lasje so se jim svetili od lasnega olja. Natikali in snemali so očala.

Bobo se je krohotal.

Prooostoor... je, prostooor...

(prevedla Vlasta Bernik)

SLOBODAN SIMONOVIC se je rodil leta 1942. Študij književnosti je končal v Novem Sadu, postdiplomski študij v Beogradu.

Dela s področja literarne kritike in estetike objavlja v Beogradu, Sarajevu in Nišu.

Zivi in dela v Kruševcu.

Slobodan Simonović

PREMIŠLJEVANJE

Kako rešiti človeka v teh burnih časih? Ali potreba po umetnosti, lepoti pojenja v trenutkih resničnosti, ko se prehitava, kar je ustvarjeno s človeško roko? Ali se v strahu in iz strahu rojevata sreča in življenje, takrat ko se pekienske sile vrinejo v vročo kri?

Odgovore na ta vprašanja lahko najdemo, na primer, v Belem klatežu — Resničnost in sanje o belem geniju (Bijeli lutalac — Java i san o bijelom geniju) pesniški stvaritvi Avgusta Cesarca v Kruševcu pred sedemdesetimi leti.

Zaposlen z mislimi o »septembrskem soncu z Mirjano« med dolgimi sprehodi po zelenjem pokritim Bagdalskem vencu, se začneja naš pesnik potapljati v svojo kri, v samouničujočo igro, da bi se povzpел čim više, na grad v oblakih, da bi ogenj, ki se je v njem vžgal, prenesel v Zapis bagdalski. Med viharnim plesom bo našega belega klateža obiskal njegov »rdeči nagon«. Tako se bosta znašla drug nasproti drugemu rdeči nagon in beli klatež, lovec polnočnih tatvin, raziskovalec ognjemetnih stihij človekove duše.

Boj s svojim jazom bo umetnik poskusil rešiti v večnem dialogu z vesoljem. Čas za veliki izhod bo pesnik poiskal tudi v zelenih meglah, ljubezni, srečanjih z ljudmi in neljudmi, v preplašeni masi človeškega mesa.

Iz prečutih noči in težkih sanj najpogosteje izvira upanje, da ga bo pesnik poskusil, kakor kakšno zlato nit izvleči iz napol pismenega kmeta in polproletarca. Toda poti rešitve ni moč vedno najti niti v teh resničnostih. Zaradi tega se beli klatež lahko prikloni mladosti tistih, ki prihajajo. Z njimi mora poiskati pot rešitve, zaradi njih.

Na poti iskanja naš beli klatež daje sebe med mlinska kamna, zavedajoč se, da mora sam najti pot rešitve. Tako postaja ustvarjalec še enkrat soudeleženec v splošnem boju. Njegovo orožje so besede. Z njihovo pomočjo postaja najsvobodnejši duh pod nebesno modrino. Tu je svoboden med svojimi, odtod gre lahko v akcijo, v novo stvarnost, h kateri stremi človeški duh.

V vseobči kataklizmi postaja osamljen tudi umetnik, prepuščen svojim sanjam. Nošen z zamegljenim nočnim vetrom bo našel izhod ali postal lastna žrtev, igral bo vlogo starodavne Šeherezade in zanosne Aske, umetnic narave, ki v lepoti plesa in besede vidita odrešitev.

Tudi v totalni temi ni prostora za sanjača, meglo je treba obvladati s človeškim razumom. Donkihotovski ovire mora obiti z umetniškimi pomagali, ki jih mora posikati v realnosti.

Tako naš beli klatež ni klatež, ampak nemirni in vztrajni človeški duh, naš junak, naša zavest, ki nenehno stremi naprej in pušča za sabo novo stvarnost.

(prevedla Vlasta Bernik)

RADOMIR BATURAN se je rodil leta 1948 v Črni gori. Filozofsko fakulteto je končal v Sarajevu, postdiplomski študij književnosti pa v Beogradu. Živi v Kruševcu, kjer dela kot profesor književnosti na tamkajšnji gimnaziji.

Njegovo književno delo obsega poezijo, prozo in literarno kritiko. Objavljal je v: **PUTEVI** — Banja Luka, **MOSTOVI** — Plevlja, **SINTEZA** — Kruševac, **GRADINA** — Niš, **IZRAZ** — Sarajevo, **KNJIŽEVNOST** — Beograd, **ODJEK** — Sarajevo.

Priredil je knjigo proze in poezije Mladji pisca bratskih gradova, knjigo proze Pitomuša in zbirko pesmi Niti nade. Je član redakcije revije Bagdala.

Radomir Baturan

VRNITEV

Že dva dni obiskujemo zgodovinske spomenike po Novi Banovini. Odkar sem zapustil Novobanski, je minilo devetnajst let. Prvo leto po odhodu sem hodil tod. Iskal sem Boška. Ni ga bilo doma.

Boško je človek časti. Skupaj sva študirala. On izredno, že nekoliko starejši, jaz redno, še golobrad. Na predavanjih sem delal zapiske za oba. Skupaj sva se učila. Včasih pri njem doma, včasih pri meni v samski sobi. Še vedno mi draži nosnice slasten vonj Vidinega podvarka. Pri njem, kot se za dobro gospodinjjo spodobi: rakijica, kosilo, kavica... Pri meni siromaško, samo rakija. Toda učenje nama je šlo bolj od rok pri meni. Nihče naju ni motil. Boško mi je prinašal premog iz Kuriva. Zapreva se v sobo, zakurim kraljico peči pa izpit za izpitom...

Boško me je zaposlil pri sebi v šoli. Ostalo mu je nekaj nadur. Da preživim...

Prvi človek, kateremu sem se oglasil iz Stare Banovine, je Boško. Pošiljal sem mu tudi glasbeno revijo, v katero sem pisal. Ni mi odgovoril...

Kaj pa je to s Stoletom? Tudi njega nekaj muči. Zagledal se je skozi okno in nenehno trza s širokimi rameni. Zanj je kampanjola, ne pa turistični avtobus. Komaj sem ga nagovoril, da se v teh prazničnih dneh odpraviva na pot, sedaj pa je umolknil in se zgrbil... Stole je Boškov prijatelj iz otroštva. Pripovedoval mi je, kako so se v Vrakah igrali boj s Turki in kako ju je pregnal Zoogu... Bila sta skupaj v partizanih. Po osvoboditvi je odšel Boško med učitelje v Novo Banovino, Stole pa med oficirje iz kraja v kraj... Avtobus se ustavi pred spominskim pokopališčem na Brdu.

»Stole, dajva, poiščiva danes Boška!«

»Hm? Boška, praviš? Pa ga poiščiva!«

V Novobanski se vračamo peš. Gremo mimo šole, v kateri sem učil z Boškom. Mesec maj. Vzradostil me je cvetoč sadovnjak, zgodnja zelenjava v vrtovih in belina hiš med cvetjem.

Stole zna z ljudmi. Zgovorna duša.

»Gospodar, lep vrt imate! Kaj pri vas najbolj uspeva?«

»Dragi moj, vse, tukaj raste, kar hočeš. Vse. Od koder koli presadiš, tukaj se vse prime. Lepo, lijepo in lipo, bratec Mhm...« vzdihne možak nekam modro in nadaljuje z delom na vrtu.

Že smo pred velikim vhodom v šolo. Svetli terasasti paviljoni ob straneh. Spredej prostrana zelenica. Mimo nas hiti čokat, plešast človek. Za njim v korak suh, črnolasi, z veliko bradavico na sredi čela.

»Boško! Počakaj, no, kam se ti tako mudi?« zakliče za njim Stole.

»Kaj, to naj bi bil moj Boško? Debel, plešast, ves zardel od vročine, osoren, nekam nepristopen? Znal se je smejati za naju oba. Ne. To ni moj Čale... Dekleta z akademije so mu dala ta nadimek.« Pristopi k polkovniku Stojanoviču. Rokujeta se. Zardelemu se mudi. Pomočnik čaka nanj. Vse zanj beleži. Morda čaka šanso, pa, bogami, tudi »ključ«...

V telegrafskem stilu beležijo možgani informacije sedanosti, »ključ« pa mi je odškrnil pogled v preteklost. Poprečja ocen nihče ne gleda. Iz neke gimnazije me je izrinila Tičurina, ki sem jo dohitel in pustil v drugem letniku, iz radia Blečak, ki je vsak izpit delal dvakrat...

»Ključ«, bratec, »ključ« ter zaupljivo zmigovanje z rameni..

Boško je že pri vratih. Pravi, naj vstopiva.

Mene niti ne pozdravi.

Bradavica se sprehaja po čelu suhega. Preiskuje, kaj je narobe. Pogovarja se s polkovnikom. Tudi on me niti ne opazi. Sem veliko mlajši, mar ne? Boško mi niti roke ne poda. Hiti? Bradavica je njegov brat Zarija...

»Zare, kaj me ne poznaš,« se mi iztrga.

Zarija se ne spominja, a pristopi. Podaja roko. Vidi užaljenega človeka. Obrne se tudi Boško.

Polkovnik: »To je Iguman. Profesor Igumanović!«

Boško se obrne k meni.

Pričakujem objem.

Boško: »Oprostite, kolega. Izmeno bom odpeljal v šolo, potem skočimo na nekaj močnega. Zarije, prosim, prevzemi goste. Naroči tu čez cesto pri Bratih...«

»Ne, za mene ne!« sem se odrekel.

Obračam glavo.

Bežim z Brda.

Padem v praprot. Jokam...

Stećak: »Spočij dušo, človek, brat, na marmorju mojem.«

(prevedla Vlasta Bernik)

Radomir Baturan

PRIGNJEČEN

*Bolani Dojčin uz Solunska vrata,
labinski rudar u labinskoj buni
prignječen.*

*Učitelj na saborištu
međ' inovercima
i gubavcima,
Hristos u Jerusalimu,
Kirilo u Rimu
prignječen.*

*Junaci u priči,
pisci u knjizi,
ini u žizni
prignječen
Čovjek,
juče i danas,
prignječen.*

IVU ROBIČU V SPOMIN
1922—1987



Ob proslavljanju občinskega praznika naše občine v prvih dneh julija 1987 smo se poslovili od Iva Robiča, zaslužnega in uglednega družbenopolitičnega delavca. Njemu v trajen spomin in zahvalo namenjamo ta kratek zapis o njegovem bogatem življenju in delu.

Rodil se je 26. maja 1922 v Loki pri Žusmu v kmečki družini. Po končani osnovni šoli se je izučil za ključavničarja. V začetku okupacije so ga Nemci odvedli na prisilno delo v Avstrijo. Nekaj časa je vzdržal v taborišču Strnišče pri Ptujju na prisilnem delu za tovarno aluminija. Od tam je pobegnil in se po že predhodnem političnem delovanju 3. avgusta 1944 vključil v NOV. Bil je borec Kozjanskega odreda, v štabu IV. operativne cone in relejni liniji od IV. operativne cone do IX. korpusa. Takoj po osvoboditvi je do novembra 1946 opravljal razne dolžnosti na Vojnem okrožju Celje, nato pa na OLO Šmarje, kjer je bil leta 1947 sprejet v KPS.

V občini Žalec se je zaposlil 1. februarja 1952 kot tajnik takratne občine. Kasneje je prevzel dolžnost načelnika oddelka za splošne zadeve in družbene službe na občini, v zvezi sindikatov je odgovarjal za področje družbenih dejavnosti. Odgovorne dolžnosti je opravljal v Zdravstvenem domu Žalec in Zavodu za socialno zavarovanje v Celju. Od leta 1969 do začetka 1982 je delal na Občinski konferenci SZDL, najprej kot sekretar, nato kot predsednik. Od marca 1982 je bil upokojen, vendar je obdržal vrsto dolžnosti v društvih in organizacijah, v družbenopolitičnih organizacijah, zlasti v SZDL in v pokojninsko-invalidskem zavarovanju, kjer je kot predsednik zbora delegatov sodeloval v organih SPIZ Slovenije.

Tovariš Ivo Robič je bil primer neumornega delavca, priljubljene vsestranskega aktivista, bil je pravi ljudski tribun. Polnih

35 let je bil udeležen pri razvoju in napredku naše občine, sodeloval je pri mnogih pomembnih odločitvah in bistveno prispeval k hitremu gospodarskemu in družbenemu razvoju občine kot celote in posameznih krajev. Vodil je različne gradbene odbore za izgradnjo stadiona, nekaterih cest in vodovodov, planinske postojanke na Bukovici itd. Požrtovalno se je udeleževal udarniških akcij v KS, pri gradnji športnih in kulturnih objektov, cest in vodovodov. Bil je vzor tovariške medsebojne pomoči in solidarnosti. Prav ta čut do sočloveka se je močno odražal v družbenopolitičnem delu — v SZDL, sindikatih in zvezi borcev, v raznih humanitarnih organizacijah in društvih — RK, društvu invalidov, društvu upokojencev, v svetu za zdravstvo in socialno politiko pri predsedstvu OK SZDL, katerega je vodil do svoje prezgodnje smrti.

Bil je izjemen poznavalec razmer in ljudi po vsej občini. Požrtovalno se je udeleževal številnih manifestacij in prireditev, občinskih in krajevnih praznikov — tudi po upokojitvi. Dal je pobude za pobratenje in sodeloval pri pobratanju naše občine z občinama Bačka Palanka in Kruševac in pri pobratanju med posameznimi krajevnimi skupnostmi. Organiziral je odhode in sprejeme vlaka bratstva in enotnosti. V občini Kruševac in še posebno v KS Bela voda je imel veliko prijateljev. Zanj ni bilo ovire ali pomislekov, ko je šlo za reševanje vprašanj družbe ali posameznikov.

Pri mnogih zadevah je opravil pionirsko delo. Sodeloval je pri ustanovitvi glasil Savinjski občan in Delegat. Vodil je izdajateljski svet Savinjskega občana, sodeloval pa z uredništvu podobnih glasil. Njegove pobude so bile uresničene ob uvajanju in izvajanju programov samopriskupkov, pri praznovanju občinskega in krajevnih praznikov itd. Njegova skrb za urejeno in čisto okolje se je odražala pri delovanju v hortikulturnem in turističnem društvu. Posebno skrb je gojil do varnosti prometa. Več let je uspešno deloval v ZŠAM Žalec, kjer je postal častni član.

Ker je vedno sodeloval z mladimi, se je tudi stalno počutil mladostnega. Nikoli ni potarnal. Njegova vedrina in optimizem in tudi šegavost je vedno bodrilno vplivala na razpoloženje v družbi in doma ob svojih najbližjih. Znane so številne anekdote o njem in njegovem delu, zlasti o njegovi strogosti in doslednosti. Osebnostno skromen, vendar velik borec za pravičnost in za pravo socialistično družbo, za poštene samoupravne odnose, tak je bil Ivo Robič.

Za njegov prispevek k razvoju in napredku se mu je družba oddolžila s številnimi priznanji in odlikovanji, kot so zlati grb in zlate značke občine, srebrni in zlati znak OF. Prejel je številna državna odlikovanja: red za hrabrost, red dela s srebrnim vencem, red republike z bronastim vencem in red bratstva in enotnosti s srebrnim vencem. S številnimi drugimi priznanji so ga obdarile OZD, SIS in KS v občini.

Ostal nam bo vzor delavnega in poštenega človeka ter dobrega prijatelja in sodelavca.

Janez Meglič

DOBITNIKI SAVINOVIH ODLIČIJ ZA LETA 1983, 1984, 1985, 1986, 1987

Občinska kulturna skupnost Žalec je na osnovi veljavnega pravilnika tudi v letih 1983—1987 podelila najzaslužnejšim sodelavcem na kulturnem področju Savinova odličja: Savinove nagrade, Savinove plakete in Savinova priznanja.

Odbor, ki ga je imenovala skupščina kulturne skupnosti, je vsako leto v mesecu septembru objavil v časopisu pogoje, ki jih morajo izpolnjevati pisni predlogi za posamezne dobitnike. Izmed prispelih je odbor izbral najzaslužnejše, predloge dobitnikov pa so potrdili tudi delegati na sejah skupščine Občinske kulturne skupnosti Žalec.

DOBITNIKI SAVINOVIH ODLIČIJ ZA LETO 1983

Savinove nagrade

1. MARIJA GORŠEK iz Griž za dolgoletno in vsestransko delo na kulturnem področju
2. FRANC TRATAR iz Griž za dolgoletno in uspešno vodenje Godbe na pihala Zabukovica
3. KULTURNO DRUŠTVO BRASLOVČE ob 95-letnici delovanja društva

Savinove plakete

1. ANICA BRIŠNIK iz Braslovč
2. TILČKA FERLEŽ iz Žalca
3. JURIJ GORSEK iz Gotovelj
4. JOŽE JANČIČ iz Griž
5. AMALIJA JAVORSEK iz Šempetra
6. MILAN LESJAK iz Žalca
7. IVAN MIKEK iz Vrbja
8. STANKO SATLER s Polzele
9. ALBIN ŠTORMAN iz Žalca

Savinova priznanja

1. ZDENKA DOŠLER iz Šempetra
2. STANKO EMERŠIČ s Polzele
3. JULIJANA GOLOB z Vranskega
4. FERDO HROVAT s Polzele
5. MILICA HROVATIČ iz Galicije
6. ŠTEFAN KOLAR iz Celja
7. DARINKA KRULEC iz Galicije

8. ALOJZ PUNTAR iz Gotovelj
9. DRAGO VASLE iz Gotovelj
10. IVAN ZAGODE iz Žalca
11. TINKA ZUPANC iz Griž

Odličja je podelil predsednik skupščine OKS Žalec Franci Lenko na občinski proslavi slovenskega kulturnega praznika v Gotovljah, 4. februarja 1984.

DOBITNIKI SAVINOVIH ODLIČIJ ZA LETO 1984

Savinove nagrade

1. ANICA LESJAK iz Žalca za dolgoletno delo na kulturnem področju, predvsem pa za prispevek na področju knjižničarstva
2. FLORJAN LESJAK iz Žalca za dolgoletno delo na instrumentalnoglasbenem področju
3. GODBA RUDARJEV-KERAMIKOV SVOBODE LIBOJE iz Liboj ob 50-letnici obstoja godbe

Savinove plakete

1. EDMUND BOŽIČEK iz Žalca
2. JAKA JERŠIČ s Polzele
3. MARGIT JUTERŠEK iz Gotovelj
4. FRANJO TILINGER iz Celja
5. ANTON UPLAZNIK iz Kasaz
6. FRANCI URATNIK s Polzele
7. HERBERT KUZMA iz Griž
8. SLAVA ŠALAMON iz Griž
9. RUDI ŠPANZEL iz Ljubljane

Savinova priznanja

1. DANIJEL BRIŠNIK z Gomilskega
2. DRAGO CEHNER iz Žalca
3. DANICA REHAR-HUDINA iz Kasaz
4. FANI ROBIČ iz Žalca
5. FRANC ROVŠNIK iz Braslovč
6. BREDA ŠIP iz Žalca

Odličja je podelil predsednik skupščine OKS Žalec Franci Lenko na občinski proslavi slovenskega kulturnega praznika v Libojah, 9. februarja 1985.

DOBITNIKI SAVINOVIH ODLIČIJ ZA LETO 1985

Savinove nagrade

1. IVAN GOSTEČNIK iz Petrovč za dolgoletno delo na vokalnoglasbenem področju
2. IVAN MAROVT iz Letuša za dolgoletno delo na vokalnoglasbenem področju
3. DPD SVOBODA GRIŽE ob 65-letnici obstoja društva

Savinove plakete

1. KRAJEVNA KNJIŽNICA iz Prebolda
2. KULTURNO DRUŠTVO VINSKA GORA
3. FRANC GLAVAC iz Andraža
4. FRANC KUMER, st. iz Braslovč
5. SILVESTER MEHTIG iz Petrovč
6. FRANC TKAVC s Ponikve
7. IDA ZAVRŠNIK iz Prebolda

Savinova priznanja

1. SOLSKO KULTURNO DRUŠTVO OSNOVNE ŠOLE
VERA ŠLANDER POLZELA
2. ŠTEFKA AUDIČ iz Žalca
3. DORA EBERLINC iz Prebolda
4. MAJA GABERŠEK iz Šempetra
5. LUDVIK KOS iz Žalca
6. FRANCI KUMER, ml. iz Braslovč
7. FRANC STAKNE iz Braslovč
8. IDA VIDALI iz Šempetra

Odličja je podelil predsednik skupščine OKS Žalec Franci Lenko na občinski proslavi slovenskega kulturnega praznika v Žalcu, 8. februarja 1986.

DOBITNIKI SAVINOVIH ODLIČIJ ZA LETO 1986

Savinove nagrade

1. IVAN MIKEK iz Vrbja za dolgoletno in uspešno delo na gledališkem področju
2. MIRKO PODGORŠEK iz Prebolda za dolgoletno delo na gledališkem in glasbenem področju
3. ERAN SADNIK iz Žalca za dolgoletno delo na gledališkem področju in vsestransko organizacijsko delo

4. KULTURNO DRUŠTVO ANDRAŽ ob 80-letnici obstoja društva in organiziranje prireditve Družina poje

Savinove plakete

1. ZORAN KOVAČ iz Celja (posmrtno)
2. STANKO GERM iz Griž
3. JOŽE JAN iz Griž
4. FRANC JEŽOVNIK iz Griž
5. HILDA PFEIFER s Polzele
6. KONRAD PODBREGAR iz Petrovč
7. TINKA ZUPANC iz Griž
8. AMATERSKO GLEDALIŠČE VRBA iz Vrbja

Savinova priznanja

1. ANICA AŠKERC iz Petrovč
2. JOŽI GABRŠEK iz Griž
3. DANICA GRABNER iz Griž
4. PETER KOS s Ponikve
5. DRAGO KUMER, ml. iz Prebolda
6. LEA LAH s Ponikve
7. CITA POSPEH iz Griž
8. HILDA PREMIK iz Griž

Odličja je podelila predsednica skupščine OKS Žalec Valerija Verdnik na občinski proslavi slovenskega kulturnega praznika v Žalcu, 6. februarja 1987.

DOBITNIKI SAVINOVIH ODLIČIJ ZA LETO 1987

Savinove nagrade

1. ANICA BRISNIK iz Braslovč za dolgoletno delo na gledališkem področju in vsestransko organizacijsko delo
2. KONRAD BRUNŠEK iz Andraža za vsestransko delo na ljubiteljskem kulturnem področju
3. FOLKLORNA SKUPINA KUD SVOBODE ŠEMPE-TER ob 30-letnici delovanja

Savinove plakete

1. JULKA KUČER iz Žalca
2. ANKA KRČMAR iz Žalca
3. VALERIJA PUKL s Polzele

4. BRUNO GOROPEVŠEK iz Prebolda (posmrtno)
5. FRANC VIPOTNIK iz Griž
6. GLASBENA ŠOLA RISTO SAVIN ŽALEC
7. DRAMSKA SKUPINA (starejša) DPD SVOBODE GRIZE

Savinova priznanja

1. ZVONE BABIČ iz Šešč
2. MIRA CESTNIK iz Matk
3. JANEZ KOZMELJ z Vranskega
4. TONE KOZMELJ iz Kaple
5. JOŽE MEH iz Vrbja
6. JOŽE SLEMENŠEK iz Matk
7. MARJAN ZAGORIČNIK iz Šempetra

Odličja je podelila predsednica skupščine OKS Žalec Valerija Verdnik na občinski proslavi slovenskega kulturnega praznika v Žalcu, 15. februarja 1988.

Jožica Ocvirk

VRANSKO — OB 120-LETNICI PROGLASITVE ZA TRG

Nada Jelovšek

VRANSKO — NEKOČ ...

*Pred sto in sto leti
je človek »vandral«
iz kraja v kraj.
Kjer noč ga je našla,
se noga je ustavila.*

*Naš prednik zašel je v dolino Bolske,
prijazen svet sprejel ga je v naročje,
tako ob rimski cesti Petovia—Emona
naselbina je nastala,
po pticah vranah poimenovana.*

*V knjigi zgodovine piše: burna doživetja —
tega tisočletja — od rimskih časov,
turških vpadov, do kmečkih uporov, 16. stoletja.
Najhujša bila je zadnja borba
slovenskega naroda za obstoj.*

... IN DANES

*Vransko še stoji — obletnico slavi.
Spomini davnih dni so oživelj,
iz roda v rod Slovenec je trpel,
zgaranih rok po svetu zaslovel
in dočakal današnji dan.*

*Lepo je tu, nagelj, rožmarin dehti,
gozdovi, travniki in njive,
vse se z nami veseli.
Vabimo vas, pridite —
vsem dobrodošlico želimo!*

ZEMLJIŠKO-POSESTNA, SOCIALNA IN ZGRADBENA PODOBA VRANSKEGA V 19. STOLETJU

Uvod

V zemljepisni legi in položaju Vranskega moramo iskati vse tiste najpomembnejše pokrajinske dejavnike, ki so neposredno vplivali in usmerjali njegov razvoj v posameznih obdobjih ter opredeljevali njegovo vsakokratno funkcijo v pokrajini. Pri redkokaterem naselju je bilo — resda v miniaturnem obsegu — hkrati združenih v celoto tolikšno število raznovrstnih pokrajnotvornih činiteljev, kot jih najdemo in ugotavljamo na ožjem območju Vranskega in njegovega neposrednega zaledja.

Vransko stoji ob pomembni in že prastari obalpski poti, ki je povezovala ljudstva Podonavja s severnim jadranskim predelom in katerih gospodarstvo ni bilo samo na različnih stopnjah razvitosti, temveč se je razlikovalo tudi po svoji proizvodni raznoterosti in usmerjenosti. Zato so najrazličnejši prometni in trgovski tokovi z vsemi svojimi posebnostmi in privlačnostmi neposredno učinkovali na vsakdanji utrip življenja v krajih, ki so bili neposredno ob velikih in pomembnih daljnovodnih prometnicah.

Poleg navedenega je potrebno pri Vranskem ovrednotiti še njegovo lego v ožjem pokrajinskem in krajevnem okviru. Naselje stoji nad sotočjem hudourniških potokov (kraške Podgrajščice in Merinščice ter Bolske), na meji med nekdanjim poplavnim in (deloma) zamočvirjenim svetom, kjer dolina Bolske prehaja v zahodni podaljšek tektonsko zasnovane Celjske kotline. Na območju Vranskega je (bilo) pomembno stičišče in križišče poti, ki vodijo preko Trojan (609 m) ali Kozjaka¹ (658 m) v Ljubljansko kotlino, preko Lipe (721 m) v Zadrebko in dalje v Gornjo Savinjsko dolino in preko Presedelj (740 m) in čez Vrhe (Sv. Lenart, 885 m) v predele Črnega revirja ter dalje v dolino Save. Potemtakem se je naselje Vransko razvijalo pod pomembnimi prevali, ki so zahtevali

¹ Starejša tovarna pot ni premagovala strmin kozjaškega klanca, temveč je bila naslonjena na prisojne obronke Menine. Od Špitaliča proti zahodu je peljala namreč skozi zaselek Kozji Hrbet (danes Spodnji Okrog, ki sodi k naselju Okrog pri Motniku). Pot skozi Kozji Hrbet (705 m) je bila približno za 50 m višja kot je današnja cesta čez Kozjak. (Prim.: Krajevni leksikon Slovenije. II. knjiga — Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del. Ljubljana 1971; gl. str. 191; M. Šuštar, O petju, godeh in plesu pod Menino planino. — Traditiones, 4 (1975), Ljubljana 1977, str. 212 do 229; gl. strani 212—213 in 218.)

pomoč v času tovarništva in prevoznitstva. Obnova in posodobitev dunajske ali komercialne ceste je sicer pospešila prevoznitstvo na večje daljave, hkrati pa je terjalo dodatne priprave za prevoz tovorov čez vse daljše in strmejše klance (prim. Melik, 1957, str. 481—482). In v to dejavnost, ki je pomagala premagovati prenekatera vsakdanja eksistenčna vprašanja najrazličnejših ljudi, so bili neposredno vključeni tudi mnogi Vranšani.

O nekdanji vlogi in pomenu Vranskega dovolj zgovorno pričajo mitnica, pošta in carinarnica, ki je zaživela v času Napoleonovih Ilirskih provinc. Tedaj je postalo Vransko pravo obmejno naselje z vsemi funkcijami, ki pripadajo takim krajem (C u r k, 1962, str. 251—252; 1979, str. 250—251).

Vse to so le nekateri drobci (predvsem iz preteklosti), ki nam pomagajo osvetliti funkcijo in pokrajinsko vlogo Vranskega v posameznih obdobjih. Ob tem ne smemo prezreti dejstva, da je bilo po številu prebivalstva še leta 1869 Vransko eno izmed največjih naselij ob »veliki beli cesti« med Celjem in Ljubljano oziroma Kamnikom. Tedanje naselje Vransko, ki je bilo leto poprej povzdignjeno v trg (1868), je imelo 586 prebivalcev, Žalec 553 in Šempeter 275 ljudi. Na poti proti Ljubljani sta bila večja samo Domžale (1061 prebivalcev) in Trzin (643 prebivalcev). Skratka, z vso gotovostjo smemo trditi, da je bil razvoj Vranskega vse do konca 19. stoletja tesno in neposredno povezan z utripom življenja na veliki in pomembni obalpski cesti.

Spremembe zemljiških kategorij v obdobju 1826—1896

Naravne posebnosti in gospodarski razvoj neposredno vplivajo na spremembo zemljiških kategorij ali kultur. V pretres in obravnavo smo zajeli k. o. Vransko, in skušali bomo zarisati glavne spremembe, ki so nastale na področju zemljiških kategorij v teku 19. stoletja. Pri tem spoznamo, da pri namembnosti kmeijskih zemljišč ni bilo večjih sprememb od začetka pa do konca preteklega stoletja. To pa lahko pomen, da v minulem stoletju še ni prišlo do bistvenih in korenitih sprememb na področju kmetijske proizvodnje. To je med drugim najbrž preprečeval ne samo počasnejši tehnološki razvoj kmetijskih obdelovalnih pripomočkov, zlasti pa močna človekova odvisnost in navezanost na zemljo in plodove njene rodovitnosti. Življenje in domala ves napredek Vranšanov sta bila sicer močno odvisna od prometa na »veliki beli cesti«, pa vendarle so jim tudi zemlja in nekatere obrti odmerjali osnovno velikost vsakdanjega kosa kruha.

V začetku 19. stoletja sta bili dve petini vranskega območja namenjeni gozdovom, tri desetine površin pa njivam in ena petina travnikom. Pašniki so zavzemali 6,1 %, na selišča — stavbna zemljišča je odpadlo 1,2 %, na poti, kolo-voze in ceste 1,9 % ter 1,7 % na struge vseh treh potokov (Bolska, Merinščica in Podgrajščica). Med drugim je značilno, da je bilo na območju k. o. Vransko 9 parcel z vinogradi, ki so merili skupaj 1,0736 ha, razdeljeni pa so bili med pet posestnikov. Ob tem še lahko zapišemo, da so imeli leta 1826 nekateri Vranšani vinograde še v sosednjih predelih, in sicer v k. o. Črni Vrh (1 posestnik v izmeri 0,8883 ha) in v k. o. Prekopa (4 posestniki v skupni izmeri 0,9586 ha, in sicer v šestih parcelah).

Tabela 1. Zemljiške kategorije v k. o. Vransko leta 1826, 1842 in 1896 (v ha)

Zemljiška kategorija	1826	1842	1896
Njive	94,8934	96,3132	94
Vrtovi	0,5108	0,1928	?
Vinogradi	1,0736	1,0736	4,51
Sadovnjaki	—	—	5,63
Travniki	55,5769	51,9270	62
Pašniki	18,8459	17,3369	13
Gozdovi	120,9257	121,6054	111
Stavbišča	3,6685	5,1691	
Nerodovitno	10,9841	13,2483	16
S k u p a j	306,4789	306,8663	306,14

Podrobnejša razčlenitev stanja zemljiških kategorij v letu 1826 je pokazala še naslednje značilnosti. Tedaj na Vranskem (in v številnih drugih predelih) še ni bilo sadovnjakov kot samostojne zemljiške kategorije, pač pa najdemo sadna drevesa v okviru drugih zemljiških kultur. Sadna drevesa so bila v večjih ali manjših skupinah zasajena na 13,6 ha travnikov in celo na njivah (0,25 ha). Tudi podatek iz leta 1842 kaže, da je sadno drevje raslo še na travnikih (11,1456 ha), medtem ko ga na njivah ni bilo več.

Primerjava stanja zemljiških kategorij med letoma 1826 in 1842 je pokazala na nekatere spremembe, ki so bile zarisane v takratni pokrajinski fiziognomiji ter v njenem gospodarstvu. Samo pri njivah, vinogradih in gozdovih ni bilo večjih sprememb, medtem ko so vse druge zemljiške kategorije doživele večje ali manjše površinske spremembe. V navedenem času so se najbolj zmanjšale površine vrtov (—62 %) in travnikov s sadnim drevjem (—18 %), za eno osmino pa tudi površine travnikov in pašnikov, povečala pa so se zazidalna (za 45 %) in neproduktivna zemljišča (za 20 %).

Koncem 19. stoletja je prišlo zaradi najrazličnejših gospodarskih in socialnih sprememb, ki so se pokazale ali v krčenju ali v širjenju posameznih zemljiških kultur, do premikov njihove zastopanosti v okviru celotnega vranskega zemljišča. Od leta 1826 do 1896 so se procentualno najbolj povečale površine vinogradov, in sicer za 320 %. Okrog leta 1880 je imelo 16 Vranšanov vinograde, in sicer v 27 parcelah, ki so skupaj merile 5,7187 ha. Na območju k. o. Vransko je imelo 13 tržanov 4,8936 ha nasadov z vinsko trto, preostale štiri vinograde pa so trije Vranšani imeli še v k. o. Prekopa (v skupni izmeri 0,8251 ha).

Vranski gostilničarji, ki so imeli močno gospodarsko osnovo in spodbudo pri oskrbovanju številnih prevoznikov po »veliki beli cesti«, so si vedno prizadevali, da bi povečali svoje vinograde ali pa dokupili nove. To potrjujejo tudi naslednji podatki: v obdobju 1825/26—1880 so se vinogradi na celotnem območju Spodnje Savinjske doline povečali za 14,7 %, število vinogradnikov pa je poraslo v povprečju za 11,4 %. Najizrazitejše tovrstne spremembe so bile na območju Vranskega: površine vinogradov v k. o. Vransko so se povečale za 367 %, v k. o. Tešova za 370 % in v k. o. Jeronim za 449 %, Nikjer drugje na območju

Savinjske doline nismo ugotovili tako močnih sprememb na področju vinogradništva kot na vranskem območju.²

Tudi med letoma 1826 in 1896, to je v sedemdesetletnem obdobju, je prišlo do nekaterih sprememb na področju posameznih zemljiških kategorij. Njive v tem času niso doživele nobenih bistvenih površinskih sprememb. Vinogradi so se povečali za več kot štirikrat. Koncem prejšnjega stoletja so se pojavili sadovnjaki kot samostojna zemljiška kategorija in so zavzemali že več kmetijske zemlje kot vinogradi. Za dobro desetino so se povečali travniki, in sicer predvsem na račun zmanjšanja pašnikov, ki so izgubili — v primerjavi z letom 1826 — blizu 6 ha, to je okrog 31 % nekdanjih površin. V tem času so se povečale tudi nerodovitne površine, in sicer za 10 %.

Nakazane spremembe so neposredno vplivale na to, da so se menjali deleži posameznih zemljiških kategorij v okviru k. o. Vransko. Koncem 19. stoletja je odstotek njivskih površin ostal na nivoju iz leta 1826, in je znašal 31 %. V okviru celotnega vranskega zemljišča se je delež vinogradov povečal od nekdanjih 0,35 na 1,47 %, travnikov od 18,1 na 20,3 % in nerodovitnih površin od 4,8 na 5,2 %, zmanjšala pa se je udeležba pašnikov, in sicer od 6,15 na 4,2 % in gozdov od 39,5 na 36,3 %.

Vse te spremembe, ki so podrobneje nakazane v tabeli 1, so zunanji odsev gospodarskega in socialnega razvoja Vranskega in njegovega neposrednega zaledja. Kolikor bolj je bilo Vransko odvisno od prometa in drugih neagrarnih uslužnostnih dejavnosti, ki jih je opravljalo za svoje širše zaledno (predvsem hribovsko) območje, tem manjši je bil neposreden pomen kmetijstva pri preživljanju njegovega prebivalstva. In prav v tem razmerju med neagrarnimi in agrarnimi dejavnostmi moramo iskati vzročne vezi in dejavnike, ki so neposredno vplivali tudi na spremembe v namembnosti kmetijskih in drugih zemljišč.

Zemljiško-posestna sestava

Še v celotnem 19. stoletju (kakor tudi kasneje) je imelo kmetijstvo pomembno vlogo pri gospodarski in socialni sestavi vranskega prebivalstva. Kolikor kmetijsko gospodarstvo ni neposredno posejevalo socialne in fiziognomske podobe naselja, pa je s svojim proizvodno-pridelovalnim utripom odmerjalo prenekatero obliko in vsebino vsakdanjemu življenju.

Zemljiško-posestno sestavo Vranskega sem skušal izluščiti in sestaviti na osnovi franciscejskega katastrskega gradiva, ki je shranjeno v Arhivu Slovenije. Pregled tega gradiva, in sicer za katastrske občine Vransko, Jeronim, Ločica pri Vranskem, Prekopa in Tešova, je omogočil rekonstruirati zemljiško-posestno sestavo Vranskega, kakršna je bila v začetku in koncem 19. stoletja (prim. tudi Ribnikar, 1982, str. 329—331; Natek, 1979, str. 101—102).

² Tudi na tem območju je trina uš, ki je začela ogrožati vinsko trto proti koncu 19. stoletja, prinesla pravo katastrofo v vinogradništvo. Večina vinogradov je propadla v Spodnji Savinjski dolini v začetku 20. stoletja. (Gl. tudi: B. Belec, Vinogradništvo kot dejavniak prostorske preobrazbe v Sloveniji. — Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta 9 (XLIV.), letnik 1973, prvi zvezek, str. 138—198, Maribor 1973; prim. str. 144 in 189.)

Tabela 2. Zemljiško-posestna sestava k. o. Vransko leta 1826 in 1880

Velikostna skupina	1826		1880	
	Število posestnikov	Površina posesti (v ha)	Število posestnikov	Površina posesti (v ha)
Do 1 ha	35	11,6446	43	14,2402
1—3 ha	6	11,7865	12	19,4096
3—5 ha	3	13,9189	4	13,0565
5—10 ha	3	66,3628	10	84,2352
10—20 ha	12	152,5048	10	125,8011
20 ha in več	2	76,9031	3	98,6727
S k u p a j	66	333,1259	82	355,4149

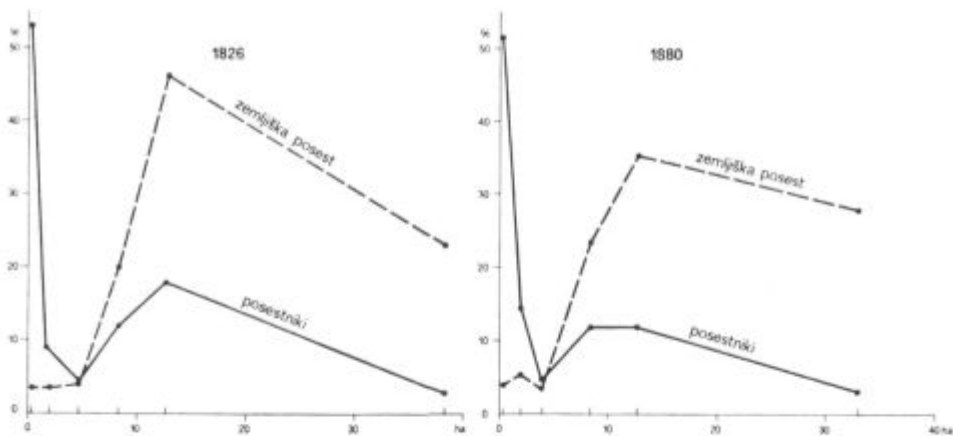
Leta 1826 je bilo na Vranskem 66 zemljiških posestnikov, ki so posedovali 333,1259 ha zemlje.³ V glavnem je prevladovala drobna zemljiška posest: 62 % posestnikov je imelo do 3 ha zemlje, tri desetine gospodarstev pa od 5 do 20 ha zemljiških posestnikov, to je skoraj za četrtno več kot v letu 1826. Dve tretjini prečna velikost zemljiške posesti na Vranskem je merila 5,0474 ha.

Dobrih petdeset let kasneje, okrog leta 1880, je bilo na Vranskem že 82 zemljiških posestnikov, to je skoraj za četrtno več kot v letu 1826. Dve tretjini posestnikov sta imeli manj kot 3 ha zemlje, četrtnina gospodarjev pa med 5 in 20 ha. Sorazmerno močno povečanje zemljiških posestnikov in precej manjši prirastek njihove zemljiške posesti sta vplivala, da se je povprečna velikost zemljiške posesti zmanjšala za 14 % in je merila 4,3343 ha.

Podrobnejša členitev zemljiško-posestne strukture Vranskega v letu 1826 in 1880 je pokazala, da se »agrarne škarje«, ki prikazujejo razmerje med deležem zemljiških posestnikov in deležem njim pripadajočega zemljišča, čedalje bolj odpirajo (prim. sliko 1). Vzroke za to najdemo v čedalje večji razdrobljenosti zemljiške posesti. Toda temeljne razloge za čedalje manjšo zemljiško posest na Vranskem moramo iskati predvsem v neagrarnih dejavnostih, ki so se porajale in razvijale vzporedno z utripom in pomenom cestnega prometa.

Z južno železnico, ki so jo sredi 19. stoletja zgradili od Celja do Ljubljane, in sicer po dolini spodnje Savinje in Save, je pričel polagoma usihati cestni tovorni promet, zlasti še na velike daljave. S tem se je zmanjšala gospodarska osnova, ki je podpirala vsestranski razvoj Vranskega. Naselje, ki je komaj došlo trške pravice, je ohranilo svojo krajevno središčno vlogo. Gostilne, trgovine in druge dejavnosti, ki so bile neposredno povezane tudi z daljnovodnim prometnim utripom, so pričele izgubljati svojo prejšnjo veljavo in gospodarsko osnovo. Zato bi bilo izredno zanimivo preučiti gospodarske in druge funkcije Vranskega, zlasti še v drugi polovici 19. stoletja. Dotlej je namreč trg uspeval

³ V to število ni zajeta zemljiška posest vranske cerkve oziroma župnije in župnika, ki sta posedovala 17,9085 ha zemlje in c. k. mitnice oziroma carinarnice (0,1601 ha) kakor tudi ne površine vaških poti, kolovozov in deželnih cest ter potokov. Te površine so zajemale skupaj 11,6405 ha, od tega je odpadlo na potoke 5,2673 ha (struga Bolske je zavzemala 3,2730 ha, Meriščice 1,2120 in Podgrajšnice 0,7823 ha).



Agrarne škarje k. o. Vransko za leto 1826 in 1880

zaradi najraznovrstnejših dejavnosti, ki so podpirale promet in služile njegovemu razmahu, z železnico pa se je vloga Vranskega zreducirala predvsem na krajevno središče. Ohranil je sicer svojo krajevno središčno vlogo, ki je bila namenjena predvsem zadovoljevanju osnovnih potreb kmečkega prebivalstva. Odtlej dalje pa vse do druge svetovne vojne se je Vransko razvijalo mnogo počasneje kot pa v obdobju furmanstva. Zdi se, da sta bila za počasnejši napredek Vranskega v zadnjih sto letih odločilnega pomena njegova preslabotna gospodarska in socialna struktura, ki je slonela predvsem na kmetijstvu in na nekaterih uslužnostnih (obrtnih) dejavnostih.

Socialna podoba naselja

Franciscejski kataster nam je omogočil tudi vpogled v socialno poreklo oziroma sestavo zemljiških posestnikov. Prepričan sem, da je socialna in poklicna usmerjenost vranskih zemljiških posestnikov izredno dragocena, saj nam odstira vpogled v prepletanje in dopolnjevanje kmetijstva z nekaterimi drugimi nekmetijskimi dejavnostmi.

Podrobnejšo socialno-posestno strukturo Vranskega sem sestavil na osnovi treh seznamov, ki so sestavni del franciscejskega katastrskega operata. Za to sem uporabil: Zapisnik (protokol) stavbnih parcel, Abesedni seznam zemljiških posestnikov z domačimi — hišnimi imeni ter Abecedni seznam posestnikov s pripadajočimi parcelami (prim. tudi Ribnikar, 1982, str. 329—330; Natek, 1979, str. 101).⁴ Na tej osnovi je bilo mogoče sestaviti vsaj okvirno in pregledno socialno-posestno sestavo Vranskega, kakršna je bila v letu 1826.

Leta 1826 je bilo na Vranskem 66 zemljiških posestnikov, od katerih je bilo 43 kmetov in kočarjve (bajtarjev).⁵ Preostalih 23 zemljiških posestnikov pa je

⁴ Pri transkripciji in prevodu ter določitvi poklicev zemljiških posestnikov v k. o. Vransko mi je pomagal dr. Božo Otorpec, znanstveni svetnik SAZU. Za vso ljubezno pomoč se mu tudi na tem mestu iskreno zahvaljujem.

⁵ Samo pri enem zemljiškem posestniku (vulgo Keršnar, h. št. 64 s parcelno številko stavbišča 21, na kateri je stala lesena hiša) je bilo zapisano »kajžar«, vsi drugi pa so bili »kmetje« ali obrtniki.

imelo oziroma je opravljalo najraznovrstnejše obrtne dejavnosti. Med njimi so bili najštevilnejši trgovci — kramarji, gostilničarji in usnjarji, dva sta bila kovača, preostalih 12 pa je pripadalo različnim drugim obrtnim dejavnostim. Potemtakem je imelo Vransko v prvi četrtini preteklega stoletja 16 različnih obrtnih in uslužnostnih dejavnosti, ki so bile namenjene tako domačemu prebivalstvu kakor tudi številnim prevoznikom in drugim popotnikom. Ob tem moram omeniti, da sem v ta sklop nekmetijskih dejavnosti uvrstil tudi mlin, ki je bil že vrisan v katastrski mapi, medtem ko je socialni stan njegovega lastnika (Simon Lakner, vulgo Mlinar) še vedno označen z besedo »kmet«.

Tabela 3. Socialna in posestna sestava k. o. Vransko v letu 1826

Stan	Število	Površina posesti skupaj (v ha)	Povprečno na 1 lastnika (v ha)
Kmet	43	211,1832	4,9112
Gostilničar	3	27,8347	9,2782
Trgovec — kramar	3	7,6313	2,5438
Usnjar	3	7,2041	2,4014
Kovač	2	0,3075	0,1537
Barvar	1	0,1619	0,1619
Čevljar	1	0,1511	0,1511
Ključavničar	1	0,0557	0,0557
Krojač	1	0,3363	0,3363
Krznar	1	0,3284	0,3284
Mesar	1	12,0667	12,0667
Mlinar	1	0,8938	0,8938
Padar	1	8,6499	8,6499
Poštar	1	56,1466	56,1466
Prenočišča	1	0,0417	0,0417
Sedlar	1	0,0719	0,0719
Tkalec	1	0,0611	0,0611

Podrobnejša zemljiško-posestna in socialno-poklicna sestava Vranskega nam je pokazala, da je večina obrtnikov imela le manjši košček svoje zemlje, na katerem je stala hiša z ustrezno delavnico oziroma gospodarskim poslopljem. Iz te splošne in temeljne ugotovitve izstopajo naslednji poklici: c. k. poštar Jože Omerza je bil tudi največji zemljiški posestnik na Vranskem (56,1466 ha), pa gostilničar Gašper Plešnik (20,7616 ha), mesar Franc Svetel (12,0667 ha), padar Franc Cencen (8,6499 ha) itd. Vse to so le prve in fragmentarne navedbe, ki nas zavezujejo, da bo potrebno tudi na tem področju sistematično ter z razvojnega vidika osvetliti zemljiško-posestno in socialno-poklicno sestavo Vranskega in njegovega zaledja. Vendar so nas že ti-le prvi in začasni podatki prepričali, da je v začetku 19. stoletja precejšen del Vranšanov (in morda tudi okoličanov) živel od nekmetijskih dejavnosti, kar se je navsezadnje tudi zrcalilo v takratni podobi naselja.

Posamezne obrtne zvrsti, ki so služile Vranšanom in okoličanom ter prevoznikom in popotnikom, so prikazane v tabeli 3. Te nas opozarjajo na pomembne dejavnosti, ki so jih opravljali Vranšani ali za domače prebivalstvo ali pa za potrebe prevoznništva. Obenem so ti podatki dragoceni tudi zato, ker nas nehotе opozarjajo na izredno močno koncentracijo nekmetijskih opravil. Leta 1826 je imelo Vransko 108 hišnih številk, in najmanj v četrtini od njih so opravljali različna obrtna dela. (C. Schmutz navaja, da je bilo na Vranskem okrog leta 1820 107 hiš in 571 prebivalcev.) Prav tako ne smemo prezreti spoznanja, da so si mnogi Vranšani tudi s pripragami služili vsakdanji kruh. Nemara je tudi o tem najbolj prepričljiv podatek, ki ga navaja Schmutz v svoji knjigi iz leta 1822, da so imeli namreč na Vranskem 65 konjev, kar je bilo tedaj največje število na današnjem območju žalske občine.

Skratka, skicirana socialno-posesna sestava Vranskega nedvoumno kaže, da moramo vzroke za njeno pestro sestavo iskati predvsem v geografskem položaju in legi naselja. Podoba je, da je bila lega Vranskega ob veliki prometni poti med najbolj odločilnimi dejavniki in je neposredno vplivala na njegovo socialno in gospodarsko podobo in njun razvoj. S koncentracijo nekaterih neagrarnih gospodarskih in upravnih funkcij (npr. mitnica v letih 1492—1778, poštna postaja od 1573, v letih 1809—1813 obmejno naselje s carinarnico, od leta 1853 sedež okrajnega sodišča z davkarijo itd.; prim. C u r k, 1962, str. 252) je Vransko kmalu preraslo svoje nekdanje krajevne okvire in razmere. Njegova gospodarska moč in veljava sta se krepili predvsem zaradi prevoznništva, ki ga je poganjala in usmerjala trgovina na velike razdalje, in sicer med pokrajinami z različnimi proizvodnimi usmeritvami.

Zgradbena sestava naselja

Gospodarski in socialni ustroj sta neposredno učinkovala na zgradbeno sestavo in podobo Vranskega. Na podlagi grafičnega dela franciscejskega katastra in zapisnika stavbnih parcel je bilo mogoče rekonstruirati zgradbeno zasnovo oziroma sestavo naselja (prim. B a š, 1952, str. 76—77; 1957, str. 62—63; R i b - n i k a r, 1982, str. 331—332; N a t e k, 1979, str. 101—102).

Leta 1826 je bilo v k. o. Vransko 190 zazidalnih parcel, ki so obsegale 3,6685 ha in so bile razdeljene na 66 zemljiških posestnikov. Poleg tega so bila vranska selišča še v posesti župnije oziroma cerkve (11,11 arov) in c. k. mitnice (8,63 arov).

Na omenjenih 190 seliščih so bile postavljene 203 zgradbe, med katerimi je bilo 146 ali 72 % lesenih ter 57 ali 28 % zidanih.

Med stanovanjskimi stavbami — hišami smo našli 90 zgradb in tudi med njimi so prevladovalе lesene hiše in nanje je odpadlo 57,8 %, na zidane hiše pa 42,2 %. Gospodarskih poslopij, med katerimi so bili tudi kozolci, je bilo 83 % lesenih in 17 % zidanih.

Zanimal nas je vpliv socialne sestave zemljiških posestnikov na zgradbeno sestavo Vranskega. Iz te primerjave smo izvzeli poslopja in stavbe cerkve in mitnice. V posesti c. k. mitnice sta bili dve stanovanjski stavbi, od katerih je bila ena lesena in druga zidana. Cerkvi, župnišču oziroma župniku je pripadalo 15 stavb, od tega so bile samo 4 zidane. Med stavbami vranske župnije je bilo 8 hiš, od teh so bile samo tri zidane. Gospodarska poslopja, ko jih je bilo šest, so bila še vsa lesena.

Tabela 4. Število in zgradbena sestava stavb glede na socialno-posestno poreklo njihovih lastnikov v k. o. Vransko 1826. leta

Stan	Lesene stavbe			Zidane zgradbe			Vse stavbe skupaj		
	Stan.	Gospod.	Škup.	Stan.	Gospod.	Škup.	Stan.	Gospod.	Škup.
Cerkev	5	6	11	3	1 ^x	4	8	7	15
Mitnica	1	—	1	1	—	1	2	—	2
Kmetje	31	51	82	16	9	25	47	60	107
Gostilničar	—	4	4	4	4	8	4	8	12
Trgovec-									
kramar	2	3	5	2	2	4	4	5	9
Usnjar	2	3	5	1	1	2	3	4	7
Kovač	1	3	4	1	—	1	2	3	5
Barvar	1	—	1	—	—	—	1	—	1
Cevljar	—	1	1	1	—	1	1	1	2
Ključavničar	1	1	2	—	—	—	1	1	2
Krojač	—	—	—	1	—	1	1	—	1
Krznar	1	2	3	—	—	—	1	2	3
Mesar	1	8	9	2	—	2	3	8	11
Mlinar	—	2	2	1	—	1	1	2	3
Padar	—	1	1	1	1	2	1	2	3
Poštar	4	9	13	3	1	4	7	10	17
Prenočišča	—	—	—	1	—	1	1	—	1
Sedlar	1	—	1	—	—	—	1	—	1
Tkalec	1	—	1	—	—	—	1	—	1
Skupaj:	52	94	146	33	19	57	90	113	203

Opomba: Stan. = stanovanjsko poslopje, Gospod. = gospodarska poslopja, Z ^x je označena zidana stavba cerkve na Vranskem.

Leta 1826 so imeli kmetje v k. o. Vransko 107 stavb, od katerih je bilo 77 % lesenih. Pripadalo jim je 47 stanovanjskih hiš, a med njimi so prevladovale lesene stanovanjske stavbe (66 %). Tudi pri kmečkih gospodarskih poslopih, ki smo jih našli 60, so prevladovale lesene stavbe in nanje je odpadlo kar 85 % zgradb.

Precej drugačna je bila stavbna sestava nekmečkih domov na Vranskem. Vranski obrtniki in drugi nekmečki zemljiški posestniki so imeli 79 stavb, med katerimi sta bili skoraj dve tretjini leseni. Med hišami so prevladovale zidane (54,5 %), pri gospodarskih poslopih pa lesene stavbe (80 %). (Prim. sliko 2!)

Podrobnejša zgradbena in stavbna sestava domov vranskih posestnikov je prikazana v tabeli 4. Tudi na tem področju izstopajo mesar, poštar pa gostilničarji, trgovci — kramarji, usnjarji idr. Če posebej osvetlimo pravkar zapisane obrtnike oziroma poklice, spoznamo njihovo pomembno gospodarsko veljavo, ki je dajala svojstven pečat znatnemu delu vranskega naselja. Kajti tamkajšnji gostilničarji in trgovci pa usnjarji, poštar in mesar so imeli v okviru svojih domov kar 56 stavb, kar pomeni blizu 71 % zgradb, ki so pripadale nekmečkim stanovom v naselju. Med njihovimi stavbami je bilo 64 % lesenih, med stanovanjskimi poslopi pa celo 57 % zidanih.



Vransko leta 1826. Stavbni značaj naselja.

Doslej še nimamo zbranega gradiva, ki bi nam omogočilo primerjavo zgradbene in stavbne sestave Vranskega z drugimi večjimi naselji v Celjski kotlini. Le na tej osnovi bi mogli spoznati, koliko je stavbna zasnova Vranskega usklajena s širšim pokrajinskim območjem, oziroma v čem se razlikuje od drugih — sorodnih ali podobnih naselij.

Zgradbeno sestavo Vranskega iz začetka 19. stoletja moremo primerjati z nekaterimi kranjskimi trgi. Dr. A. B a š je namreč ugotovil, da je bilo razmerje med lesenimi in zidanimi stavbami v Moravčah 64 : 36 %, Mengšu 73 : 27 %, Domžalah 77 : 23 %. Tozadevno razmerje za Vransko pa je znašalo 72 : 28 %. Razmerje med zidanimi in lesenimi hišami oziroma stanovanjskimi stavbami je bilo v Moravčah 51 : 49 %, Mengšu 44 : 56 %, Domžalah 35 : 65 % in na Vranskem 42 : 58 %. Zanimivo je tudi razmerje med zidanimi in lesenimi gospodarskimi stavbami: v Moravčah je znašalo 11 : 89 %, Mengšu in Domžalah 9 : 91 % in na Vranskem 17 : 83 %. Različen pa je bil tudi delež med stanovanjskimi in drugimi — gospodarskimi poslopji. Hiše so zavzemale med vsemi stavbami v Moravčah 60 %, v Mengšu 50 %, Domžalah 48 % in na Vranskem le 44 %. (Podatki oziroma navedbe za Moravče, Mengeš in Domžale so iz študije: A. B a š, 1957, str. 65—66).

Tudi te najpreprostejše primerjave z nekaterimi drugimi trškimi naselji nas opozarjajo, da je bil razvoj Vranskega na področju zgradbene oziroma stavbne sestave zelo specifičen in najbrž v precejšnji meri odvisen od prometnega vrveža na »veliki beli cesti«. Zato so v njegovi naselbinski podobi vidno zarisane gospodarske in socialne spremembe ter razvojne težnje, ki jih je človek usmerjal in udejanjal na različnih področjih svojega dela in življenja. Povsem svojstven izraz je našel promet v zunanji podobi naselja: v njej se v strnjeni obliki kažejo tudi prenekateri krajevne in širše pokrajinske značilnosti geografskega okolja.

Sklep

V osnovnih obrisih sem skušal orisati nekatere naselbinske sestavine Vranskega v 19. stoletju, ki nam pomagajo razumeti njegovo funkcijo v pokrajini. Nedvomno je lega ob daljnovodni prometnici in na začetku dolgih klancev pod Trojanami in Kozjakom bistveno pripomogla, da se je naselje razvijalo pod močnimi vplivi prometa. Ta je nemalo prispeval k spreminjanju socialne podobe Vranskega ter njegove gospodarske in zgradbene osnove. Nemara smemo celo trditi, da so vsa pomembnejša kolebanja na področju gospodarskega sodelovanja med različno usmerjenimi pokrajinami in katere so povezovali živahni ali skromnejši prometni tokovi, neposredno učinkovala na razvoj celotnega vranskega naselja. Za razliko od drugih krajev, ki so rastle in se razvijali predvsem na temelju lastnih ali vsaj ožjih in krajevno omenjenih materialnih možnosti in virov, pa je bil precejšen del vranskega razvoja neposredno odvisen od presežne vrednosti, ki so jo ustvarjali promet in njemu podrejene uslužnostne dejavnosti.

Skicirana podoba Vranskega v 19. stoletju nam ponuja nekatere osnovne in prevladujoče poteze, ki so bile s svojo pojavnostjo korenito zasidrane v fiziognomski, socialni in gospodarski strukturi naselja. V njih iščemo in odkrivamo vse najpomembnejše vzvode napredka, ki je preoblikoval gospodarsko in

prebivalstveno ter naselbinsko podobo kraja. Čim močnejše so bile gospodarske spodbude, ki so jih prinašali in usmerjali najrazličnejši prometni tokovi, tem bolj korenite in globoke socialne in fiziognomske spremembe je bilo čutiti v naselju in na območju njegovega sveta.

Današnja podoba Vranskega je odsev preteklih kakor tudi vseh novejših gospodarskih, družbenih in socialnih prilik in pogojev, ki so nenehno spreminjali obstoječa temeljna razmerja med posameznimi sestavinami naselja. Podrobnejša členitev zgradbenih prvin in sestavin naselja bi nam mogla odkriti njihovo poreklo in namembnost v (pol)preteklosti, kakor tudi njihovo bolj ali manj funkcionalno vraščenost in vključenost v današnji naselbinski organizem. Skratka, v slehernem naselju se prepletata njegova preteklost in današnjost. Od jakosti in trajanja najraznovrstnejših vplivov in činiteljev pa je odvisna podoba naselja. In za osrečnji del Vranskega smemo trditi, da je njegova podoba še vedno odsev preteklosti, ko so se družno prepletali in spajali učinki prometa, kmetijstva in upravnih služb. Vse te dejavnosti so namreč ustvarile in zapustile svoje močne sledove tudi v današnji podobi naselja.

Literatura in viri

Baš, A., 1952, K stavbnemu in zemljiškemu značaju Ljubljane v franciscejskem katastru. — Slovenski etnograf, V., str. 76—100, Ljubljana.

Baš, A., 1957, Stavbni značaj Kamnika v franciscejskem katastru. — Kamniški zbornik, III., str. 62—68, Kamnik.

Curk, J., 1962, O urbanistično-gradbenih zasnovah trgov in mest v Posavinju, Obsotelju in Posavju. — Celjski zbornik 1962, str. 225—254, Celje.

Curk, J., 1979, Slovenještajerski trgi in mesta v 19. stoletju. — Časopis za zgodovino in narodopisje, 50, nova vrsta 15, str. 208—263, Maribor.

Melik, A., 1957, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana.

Natek, M., 1979, Pomen franciscejskega katastra za agrarno — geografska proučevanja. — Geografski vestnik, LI., str. 97—107, Ljubljana.

Ribnikar, P., 1982, Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. — Zgodovinski časopis, 36, str. 321—337, Ljubljana.

Schmutz, C., 1822, Historisch-Topographisches Lexikon von Steyermark. — I.—IV., Graz.

Krajevni leksikon Slovenije. III. knjiga, Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo. Ljubljana 1976.

Leksikon občin na Štajerskem. Izdelan po rezultatih popisa ljudstva dne 31. grudna 1900. Dunaj 1904.

Franciscejski kataster. Protokoli in katastrska mapa za k. o. Vransko, Jeronim, Ločica pri Vranskem, Prekop in Tešova. — Arhiv SR Slovenije, Ljubljana.

V PRENOVLJENI ŠOLI

Prvega šolskega dne, jeseni 1974, se učenci z Vranskega in okolice niso kot ponavadi napotili v staro poslopje nekdanje gimnazije. Tega dne so se jim namreč na široko odprla vrata nove šole. Pravzaprav je bil na novo zgrajen prizidek, stari del pa temeljito obnovljen.

Svetle, prostorne učilnice z novo opremo, sodobna učila, velika telovadnica, jedilnica, knjižnica, kuhinja, garderobe in vse, kar še spada v novo šolo... Šola se je spremenila, to je bilo očitno. Samo slutili so, da bo morda zunanja obnova prinesla tudi spremembo v načinu dela.

Danes vemo, da je bilo eno povezano z drugim in po stari poti ni bilo mogoče. Pogoji za delo so se občutno izboljšali, zato so vsi, ki so si bili prizadevali za izgradnjo nove šole, upravičeno pričakovali njeno uspešno delo. Pomlajeni kolektiv je to sprejel kot izziv in zavzeto začel delati, da bi izpolnil velika pričakovanja skupnosti, ki nas tudi še danes obvezujejo v enaki meri kot tedaj. Hkrati pa nas spodbujajo v trenutkih, ko nam ni najlaže. In kakšne rezultate lahko pokažemo v tem štirinajstletnem obdobju? Težko jih je izmeriti, saj je vzgoja in izobraževanje specifično delo, ki se ne zaključi v enem šolskem letu, pač pa se nadgrajuje, dopolnjuje, traja... Je proces dajanja in jemanja vseh tistih vrednot in sestavin, ki jim z eno besedo lahko rečemo življenje. Odvija se vsako šolsko uro, vsak dan, vsako leto... drugo za drugim. Težko potegnemo črto pod naših štirinajst let, mnogo laže pa predstavimo utrip življenja, naša prizadevanja in poti, ki jih ubiramo v šoli z željo, da bi Janezek danes spoznal čimveč tistega, kar bo Janez lahko s pridom uporabil jutri na prehodu v enaindvajseto stoletje.

POGOJI DELA

Osnovna šola Vransko je centralna šola, ki na zunaj prav nič ne kaže, da bi bila kaj drugačna od drugih šol v žalski občini. Poseben pečat ji dajejo vozači, saj jih je na šoli skoraj 80%. Ti se vozijo v šolo z rednimi in pogodbenimi avtobusi ter šolskim kombijem. Tudi v zadnjem desetletju se število vozačev ni prav nič zmanjšalo.

Nekateri učenci so zelo oddaljeni in morajo velik del poti prehoditi že do postaje, od koder se potem odpeljejo v šolo. Ko v dolini še ta ali oni šolar trdno spi pod toplo odejo, se za prenekaterega našega učenca dan že zdavnaj pričinja. Uro in pol poti vsak dan navzdol, pa spet nazaj v strmi breg! Pa ti učenci nikoli ne tarnajo, da je njihova pot dolga in naporna! Še posebej težko je zanje pozimi, ko večkrat zapade kar precej snega.

Vsi ti učenci imajo zelo malo prostega časa, saj prihajajo domov pozno, potem pa jih čakajo naloge. Še posebej težko jih čakajo njihovi starši, saj ne zmorejo vsega dela na kmetiji in so otroci pogosto edina delovna sila.

Življenje in delo na naši šoli prilagajamo vsakokratnim razmeram, najbolj pa vozačem. Kljub temu se nekateri le ne morejo udeležiti vseh oblik pouka, zato moramo izkoristiti vsak prosti čas med poukom za medsebojno pomoč in razvijanje učenčevega aktivnega odnosa do učenja in dela.

Prav zaradi vozačev ne moremo po 13. uri organizirati nobenih dejavnosti, tudi kulturnih in naravoslovnih ne. Vse se odvija samo v dopoldanskem času in tudi sodelovanje s starši je zaradi tega otežkočeno. Naši starši bi marsikdaj sami radi spremljali delo svojih otrok, večkrat pa bi tudi učenci svoje delo radi predstavili kar sami ali pa uresničili nekatere naloge iz programa življenja in dela šole ob neposredni pomoči staršev, a to ni mogoče.

ŠTEVILO UČENCEV STALNO PADA

Po drugi strani pa spada Vransko med tiste krajevne skupnosti v naši občini, kjer nam število učencev na šoli od leta 1974 vztrajno pada. Vzrok je v glavnem v tem, ker se mladi ljudje zaposlujejo v delovnih organizacijah izven krajevne skupnosti, zapuščajo svoje rodne kmetije in se naselijo v kraju, kjer dobijo zaposlitev. Delovne organizacije jim tudi priskrbijo stanovanja in tako se za stalno odselijo. Če se bo odseljevanje nadaljevalo, bo padlo tudi število oddelkov na centralni šoli, na podružnični šoli Tabor pa je bilo že nekaj let nazaj v oddelku mejno število učencev, od leta 1987 imamo zaradi tega v 1. in 2. razredu kombiniran pouk. Želeli bi, da bi mladi ljudje z Vranskega in okoliških hribov ne odhajali drugam, temveč si pridobivali znanje na svoji šoli, ki



V letošnjem letu so na Vranskem posodobili in povečali šolsko kuhinjo

je ravno tako lepa, topla in prijazna, predvsem pa dovolj prostorna. Otroci bi v svojem okolju ravno tako postali resni, pošteni in z znanjem oboroženi občani naše družbe. Vzgojitelji jim pač želimo vedno le najboljše!

PESTER IZBOR INTERESNIH DEJAVNOSTI

Učenci lahko izbirajo med naslednjimi interesnimi področji:

jezikovno-umetniško, ki ga povezuje šolsko kulturno društvo. V tem sklopu delujejo naslednji krožki: literarno-novinarski, likovni, ritmični, recitatorski, otroški in mladinski pevski zbor ter šolski radio;

telesno-kulturno v okviru šolskega športnega društva: košarka, roket, nogomet, taborniki in šahovski krožek;

pionirska zadruga: vrtnarstvo, turizem, kuharski krožek, ročna dela, papirnica in pionirska hranilnica;

politehnično-naravoslovno: računalniški, elektronika, biološki, prometni, modelarski in obrambni krožek;

druge dejavnosti: podmladek RK, krožek OZN, tekmovanje za Kajuhovo bralno značko, gledališki abonma.

Najdlje delujejo krožki iz jezikovno-umetniškega področja, saj so učenci-recitatorji glavni izvajalci krajevnih in šolskih proslav. Tudi literarno-novinarski krožek je »star«, vendar so svoje delo aktualizirali, povezujejo se s krajevno skupnostjo in DO v kraju, s svojimi spisi, reportažami in anketami so pripomogli šoli iz anonimnosti, saj so njihovi prispevki pogosto objavljeni v dnevnem časopisju. Izdajajo glasilo VRANE, ki je letos dobilo novo zunanjo podobo, pa tudi vsebina je aktualnejša. Likovniki jim pri tem uspešno pomagajo. Poleg tega pošiljajo likovna dela na razpise in natečaje. Oba krožka sta glavna izvajalca nalog Jugoslovanskih pionirskih iger pod geslom MI MLADI. Njihove majhne raziskovalne naloge so bile vedno dobro ocenjene.

Za pevski zbor več let nismo imeli zborovodje. V zadnjih treh letih pa smo le uspeli in letos sta prvič po daljši prekinitvi sodelovala oba zbora na občinski reviji pevskih zborov. Bila sta pohvaljena. Plesna dejavnost se je zelo razmahnila, v svoje vrste so pritegnili veliko število ljubiteljev modernega plesa. Nekoliko smo zanemarili folkloro, ki je bila pred leti med najaktivnejšimi v občini, zato bomo morali tej zvrsti posvetiti več pozornosti.

Nova telovadnica je omogočila vsestranski razvoj telesne kulture. Naši učenci se še posebej izkazujejo v kolektivnih športih: košarki, nogometu, močno ekipo smo imeli v ženskem roketu. Na občinskih prvenstvih posegajo po najvišjih mestih, uvrstili so se tudi že na regijsko tekmovanje.

Naša krajevna skupnost je kmetijsko usmerjena, zato ni naključje, da smo bili med prvimi šolami v Sloveniji, ki so ustanovile pionirsko zadrugo. Čeprav se večkrat pojavljajo težave, kako obdelati kmetijsko površino (50 arov), nam s pomočjo strokovnjakov iz Kmetijskega kombinata Vransko in drugimi zunanjimi sodelavci tudi ta dejavnost uspeva. Za uspešno delo je naša pionirska zadruga dobila bronasto plaketo Boris Kidrič, ki jo podeljuje Konferenca narodne tehnike v Beogradu. Dvakrat smo sodelovali na republiški razstavi pionirskih zadrug v Ljubljani, udeležujemo se Srečanja PZ Slovenije in tekmujemo na kvizu Mladi in kmetijstvo.

Pod okrilje PZ spadata še mala prodajalna šolskih potrebščin in pionirska hranilnica. Učencem in njihovim starešem prihrani marsikak korak in seveda denar, ker učenci lahko kupijo vse šolske potrebščine v šoli.

Sledili smo geslu Slovenija, moja dežela, ki ga uresničuje turistični krožek. Spodbujajo učence in krajane k večji skrbi za lepo in čisto okolje. Odločili so se, da bodo delovnim organizacijam in posameznikom podeljevali vrtnico ali kaktus za urejeno oz. neurejeno okolje. Podeljene vrtnice so naletele na dober sprejem. Želijo si še več sodelovanja s turističnim društvom v kraju, da bi Vransko postalo še zanimivejši turistični kraj za mimohiteče turiste.

Pred dobrimi tremi leti smo tudi na naši šoli začeli z načrtnim delom na področju politehnike in naravoslovja. Učenci so se z veseljem vključili v računalniški, biološki krožek in krožek elektronikov. Na žalost pa vseh interesov ne moremo zadovoljiti, saj za te dejavnosti nimamo dovolj opreme, tudi poseben kabinet za računalništvo bi bil nujno potreben. Biološki krožek se je lotil raziskovalne naloge s področja ekologije. V dosedanjih izsledkih ugotavljamo, da tudi našemu kraju onesnaženje ni prizaneslo. Med ostalimi dejavnostmi je zelo aktiven krožek OZN, ki je med najboljšimi v občini. Bivši člani so se aktivno vključili v sodelovanje OC K OZN v Žalcu. Mnogi se udeležujejo poletne šole OZN, redno tekmujejo na kvizih v poznavanju in delovanju OZN in dosegajo vidna mesta.

To je del aktivnosti in interesnih dejavnosti, v katerih skušamo slediti interesom učencev in vsestranskemu družbenemu razvoju, ki zahteva od nas nenehno spreminjanje oblik in predvsem vsebine dela.

SKRB ZA KULTURO

Ob spreminjanju učnih programov je vzknila tudi misel o močnejši kulturni dejavnosti na šoli, ki bi jo tesneje povezala s krajem in starši naših učencev. Najnovejše oblike te dejavnosti so kulturni dnevi, ki želijo prikazati vsestransko kulturno dejavnost šole: literarno, glasbeno, likovno, folklorno . . . Šolo želijo še bolj povezati s krajem in poseči v skrinjo iz babičine bale.

Našemu prvemu kulturnemu dnevju smo dali ime: ZIMSKA KMEČKA OPRAVILA. Na vasi še živijo kmečki običaji, ki jih želimo oteti iz pozabe, da jih bo spoznala tudi mladina. Z veliko energije smo zavihali rokave, delali in iskali zveze z učenci in njihovimi starši, sosedi in tako uspeli pritegniti k delu ljudi, ki so prikazali, kakšni so bili zimski večeri na vasi.

Dobili smo predice, ki so predle volno, ročne pletilje, moški so iz vrbovih šib spletili koše, košare in opletali steklenice. Ob takem delu je privrela na dan že skoraj pozabljena narodna pesem, pripovedovali so si šale in novice iz domače vasi. Žene so tudi kvačkale in pletle.

K delu smo pritegnili čebelarje, ki so našim učencem pokazali delo v čebelnjaku, in sadjarje, ki so obrezovali sadno drevje. Učenci so pod mentorjevim vodstvom sami zbili lične zabožčke za sadje. K delu smo povabili tudi lončarje, ki so pokazali, kako so pod spretnimi prsti iz gline nastajali lončki, vrči in skledice.

Veliko smo razmišljali, kako vključiti in zaposliti vse naše učence, učitelje, delavce šole in zunanje sodelavce, da bo vsakdo delal to, kar ga najbolj veseli.

Kulturni dan smo začeli popoldne. Šola je ta dan zaživela s posebnim utripom in se spremenila v pravo mravljišče, kjer vsakdo pozna svoje delo. Razredi so se spremenili v delavnice, kjer so učenci pod vodstvom svojih mentorjev delali in ustvarjali. Starši so bili ta dan povabljeni v šolo, ki je na široko odprla svoja vrata. Prihajali so tudi gostje, ki so z zanimanjem sledili delu posameznih skupin. Po končanem delu se je vse zgrnilo v telovadnico. Tam je vsaka skupina predstavila svoje delo. Razstava je bila prava paša za oči, pa tudi na želodec nismo pozabili, saj so člani kuharskega krožka skuhalih žgance in jih zabelili z ocvirki; postregli so s štruklji in drugimi domačimi jedmi, ki so jih kuhale včasih naše babice.

Akademija je lepo uspela. Učenci, zunanji mentorji skupin, učitelji in gostje so se zadovoljni razšli z mislijo: »Bilo je lepo in še bomo prišli.«

Kulturni dan je uspel, prikazali smo kmečke običaje, povezali starše, učitelje in zunanje sodelavce v skupno nedeljivo celoto.

NARAVA ALI TE POZNAMO?

Naravoslovne dejavnosti so tisto področje vzgojnoizobraževalnega procesa, ki vključuje naravoslovna znanja in naravoslovne predmete. Namen in cilj naravoslovnih dejavnosti je poglobljanje teoretičnega znanja naravoslovnih predmetov. Učenci pri naravoslovnih dejavnostih razširjajo in poglobljajo znanje o naravi in družbi ter se uvajajo v temeljne zakonitosti narave. Pri svojem delu odkrivajo lepote in vrednote narave, kar je v današnjem času zelo pomembno.

Razvija pa se tudi zavest o potrebi varstva človekovega zdravja in življenja.

Vemo, da je človek v svoji kratki zgodovini močno spremenil podobo našega planeta. Ko je spreminjal okolje, je globoko zarezal v življenje okoli sebe. Nemalokrat so se ti posegi v naravo končali slabo, s tem pa je bil oškodovan tudi človek sam. Ni še prepozno, da obvarujemo vsaj tiste vrednote in lepote narave, ki so nam še ostale. Zato je prav, da otroci že v šoli spoznajo, s čim vse onesnažujemo naravo. Pridobivajo naj si zavest, da nam je ostalo še zelo malo tistega lepega in naravnega okolja, v katerem lahko živimo brez skrbi za naše zdravje. To je tudi namen teh dejavnosti, ki na naši šoli potekajo že četrto leto. Vanje so vključeni vsi učenci. In česa vsega se lotimo? Kaj raziskujemo? Od gozda, ki je že precej okrnjen, polja, do naših voda, ki se prozorno leskečejo samo še v gorskih predelih, kjer ni tovarn in industrije. Učenci raziskujejo, opazujejo in si hkrati pridobivajo smisel za urejanje in ohranjanje življenjskega prostora.

Ker je v zadnjem času zelo aktualno področje varčevanje z energijo, imamo nekaj tem tudi s tega področja. Poudarek je na varčevanju in onesnaževanju. Vsakdo mora paziti na svoje zdravje s pravilno prehrano in osebno higieno, zato tudi ni odveč, če učenci obišejo rekreativne površine, zdravstvene ustanove, spoznajo njihov pomen in se naučijo tudi kulture prehranjevanja.

VZGAJAMO ZA BRATSTVO IN ENOTNOST

Na pobudo tov. Janeza Krofliča, nekdanjega ravnatelja naše šole, so se leta 1976 srečali ravnatelji treh šol (Kruševca, Varaždina in Vranskega) ter dali pobudo za sodelovanje in vsakoletna srečanja. Krog sodelujočih se je razširil na vse republike in avtonomne pokrajine. Vsako leto se tako srečujemo v mesecu mladosti, vsakič v drugi republiki.

Sodelujejo:

OŠ Braća Lolić — Travnik, SR BIH

OŠ Jovan Popović — Kruševac, SR Srbija

OŠ Bratstvo i jedinstvo — Suva Reka, SAP Kosovo

OŠ Jovan Popović — Kikinda, SAP Vojvodina

OŠ Njegoš — Cetinje, SR Črna gora

OŠ Stiv Naumov — Bitola, SR Makedonija

OŠ Božena Plazzeriano — Varaždin, SR Hrvatska

OŠ Ivan Farčnik Buč — Vransko, SR Slovenija

ŠOLA IN KRAJ — KRAJ IN ŠOLA

Povezanost in sodelovanje segata že leta nazaj. Najbolj se je izkazala v času, ko smo sklenili obnoviti staro šolo. Takrat smo bili v skrbeh, kje dobiti potrebna dodatna sredstva za povečanje šole, predvsem za opremo, saj v finančnem skladu le-ta niso bila zagotovljena. Odločili smo se, da bomo zbrali ta sredstva v obliki prispevkov delovnih organizacij, ki imajo svojo dejavnost na našem področju, in od občanov. Tako smo si razdelili posamezna področja in obiskali prav vse občane. Povsod so nas sprejeli zelo razumevajoče in vsak je prispeval po svojih močeh, da bi se šola povečala in da bi vsi učenci obiskovali pouk dopoldne.

Naši krajani, zaposleni v raznih delovnih organizacijah, pa so se trudili, da smo dobili še dodatne prispevke za vso opremo obnovljene šole.

Upravičeno lahko trdimo, da smo to nalogo opravili z združenimi močmi, povezani z eno samo mislijo, da bo pot do znanja v novi preurejeni šoli, mnogo lažja in prijetnejša.

V letošnjem letu obnavljamo tudi kuhinjo, zato nam bodo potrebna dodatna sredstva za opremo. Na sestankih vaških svetov so nam že obljubili svojo pomoč. Tako bomo lahko posvetili več pozornosti prehrani učencev, predvsem kulturi in vzgoji prehranjevanja.

Da bi se nekako oddolžili domačinom za pomoč, ki nam jo izkazujejo ob vsakem trenutku, se že nekaj let v okviru krajevnega praznika srečujemo z našimi starejšimi občani in jih razveseljujemo s pestrim programom. Srečanje je vsako leto nepozabno. Tudi obiski na domu niso redki; to nalogo opravijo mladi člani RK ob koncu leta in ob 8. marcu, zlasti pri tistih občanih, ki so zelo osamljeni.

Z Vranšani se srečujemo na vseh krajevnih proslavah skozi vse leto. Skupaj z mladimi pripravimo zanje kulturno razvedrilo. Najbolj obiskana je proslava ob 8. marcu v Domu kulture na Vranskem, kjer naše žene, matere in dekleta prisluhnejo pesmi in plesu šolarjev ter malčkov iz vzgojno varstvene ustanove.

Sodelovanje je čutiti tudi na ostalih področjih, saj skoraj ni akcije, kjer ne bi pomagali drug drugemu. Vsako leto organiziramo najmanj dve akciji za ureditev kraja in naše okolice ter tako prispevamo k zdravemu in urejenemu okolju. Širom po Sloveniji so znane Kmečke igre na Vranskem. Učenci naše šole sodelujejo že na predpripravah, na dan iger pa s pomočjo starejših sprejemajo obiskovalce in prodajajo razne spominke, ki so jih sami izdelali v prostem času ali pri tehnični vzgoji. Pomagajo tudi pri sami izvedbi in tako pripomorejo, da se v kraju ohranjajo stari kmečki običaji, mladi pa jih šele spoznavaajo. Že nekaj let učenci zbirajo stare predmete, ki so jih uporabljali naši predniki na Vranskem. Na najbolj uspelem kulturnem dnevu jih tudi pokažejo, nato pa jih odstopijo Turističnemu društvu Vransko.

Večer večno lepih melodij v Podgradu pri Vranskem vsako leto združi ne le staro in mlado z Vranskega, ampak privabi tudi številne poslušalce iz Savinjske doline, Trojan in Motnika, kar je dokaz, da je Vransko kraj, kjer živijo veseli ljudje.

Moderni čas prinaša v naše življenje računalnike ter druge pridobitve s področja elektronike in tehnike. Tudi šola sprejema nove naloge, vendar hkrati ne sme opustiti temeljnih in vedno veljavnih nalog, če hočemo ostati na mestu ali celo dopustiti, da nas tok odnese nazaj.

Delati moramo več in bolje, morda nadoknaditi tisto, kar smo v naglici zadnjih let spregledali ali opravili zgolj na hitro in površno. Skrb za naravo, materinščino, negovanje kulturnega izročila in tradicij NOB, krepitev bratstva in enotnosti, skrb za nadarjene učence, pomoč manj sposobnim, vzgoja za samoupravljanje, usposabljanje za SLO, skrb za zdrav telesni in duševni razvoj, koristno preživljanje prostega časa . . .

Nalog je ogromno. Zomgli jih bomo le, če bo naše delo dobro organizirano, javno, še naprej odprto okolju, njegovim pobudam in željam in če bo vsebovalo vse elemente prenovljenih programov osnovnih šol. Želimo, da ga s svojim znanjem, pobudami in idejami obogatijo in popestrijo tudi zunanji dejavniki, ki jim ni vseeno, kakšna je šola v njihovem okolju. Vsak, še tako droben uspeh na kateremkoli področju bo spodbuda za vztrajanje pri našem odgovornem in težkem delu, posebej še v času, ki naši dejavnosti ni najbolj naklonjen in ji vse pogosteje namenja vlogo desetega brata.

Napisali: Marija Zagoričnik, Julka Golob, Majda Pikel, Vika Čulk, Marija Smerke, Branko Đorđević, Milica Pečovnik.

Polona Bergant

NAŠA ŠOLA

*Naša šola je vesela,
polna je živžava,
vsak dan z učenostjo
polni se nam glava.*

*Vse začne se z avtobusom,
ki pač včasih zamudi,
neprijetno je pozimi,
ko od mraza vsak drhti.*

*Končno smo le vsi v šoli
in ko zvonec zazvoni,
vsak hiti in se preriva —
vse se dere in kriči:*

*»Matematika! Kontrolka!«
trepetam in tresem se,
drugi v mračni kot se stiska
in se guli letnice.*

*Na ves glas se ta zadere:
»Danes zgodovine ni!«
Vsi ga gledajo debelo,
on pa kar naprej kriči.*

*»Pričakujem lepo petko!«
piflarček postavlja se.
Po uri . . . oh, kaj bi? Nesreča!
Mu pač spodletelo je!*

*Kadar gremo k telovadbi,
naokoli vse frči.
Da ne dobim v glavo žoge!
To nas res skrbi!*

*Pouk se končno bliža koncu,
zdaj h krožkom še zdravimo,
potlej pa urno na postajo,
da svoj avtobus ulovimo.*

STAVBE ŠTRAJHARJEVE KMETIJE V PROSIVNIKU

Na pobočju Babe, na prostoru, kjer se na rodovitnem in gričevnatem svetu srečujeta Dobroveljska planota in Menina, leži zaselek Prosivnik, eden izmed zaselkov razloženega naselja Jeronim. Od doline Merinščice in trga Vransko ga še danes ločujejo slabe prometne povezave, ki prebivalcem narekujejo (podobno kot pred petdesetimi leti) bolj ali manj samooskrbno organizacijo gospodarstva. To je danes sestavljeno iz živinoreje in poljedelstva, predvsem pa iz izkoriščanja gozda, ki je v obliki prodaje lesa in v zadnjem času tudi oglarjenja, eden izmed najpomembnejših virov dohodka tamkajšnjih ljudi.

Nekoliko boljša cestna povezava z dolino je v zadnjih letih omogočila uvažanje nekaterih novih oblik in tudi pridelavo za trg. Kljub vsemu pa se razmere niso bistveno spremenile od tistih izpred sto let, ko so bili prebivalci Prosivnika skoraj pet mesecev na leto odrezani od doline. Odročnost in avtarkičnost tako ostajata še danes bistvena značilnost tega zaselka.

Naselje Prosivnik je naselje gručastega tipa, sestavljeno iz treh, na strmem pobočju Babe ležečih kmetij, ki tukaj stoje že od konca prejšnjega stoletja. Sredi naselja teče nekdanja vaška pot, ob njej pa so nanizana stanovanjska in gospodarska poslopja. Na ravnem platoju nad zaselkom, ki je edini primeren za poljedelstvo, stoji tudi kozolec.

Med tremi kmetijami na Prosivniku sta danes naseljeni le še dve, tretja pa je od leta 1985, ko je gospodar umrl, prazna. Prav slednja bo predmet moje obravnave.¹

Štrajharjeva kmetija iz Prosivnika je ena izmed tipičnih odročnih kmetij tega dela obrobja Savinjske doline. Podobno kot kmetije v okolici jo sestavljajo: velika in prostorna kmečka hiša, gospodarsko poslopje in kašče, od obeh sosednjih kmetij pa se loči po tem, da ima tudi kozolec, ki je postavljen nekoliko stran, na rob planote nad zaselkom, in urejen vodovod, saj so ostanki korita s stebrom za vodovodno pipo še danes vidni v sredini med poslopji pod mogočno lipo.

Stanovanjska hiša je z daljšo stranjo usmerjena proti vaški poti. Vhod v hišo je preprost, brez izrazitejših okraskov, kot jih opazimo pri sosednji kmetiji in s povsem običajnimi hišnimi vrati. Skozi vhodna vrata pridemo v lopo pravo-

¹ Zadnji iz družine Štrajhar, ki je bil lastnik kmetije, Simon je umrl leta 1985. Po njegovi smrti je prešla kmetija v last družine Cencelj, ki se ji za pomoč pri našem delu na tem mestu iskreno zahvaljujemo.



Strajkarjeva domačija in pogled na glavno prometnico v zaselku

kotne oblike, iz nje pa vodijo druga vrata v različne prostore v hiši, in lesena lestev na podstrešje. V lopi je bil postavljen stol, na katerega so odlagali posodo z vodo, na steni nasproti vrat pa sklednik za spravljanje najrazličnejšega posodja.

Stara kuhinja, ki je v teku let izgubila svojo prvotno namembnost, je ti-pična črna kuhinja z dvema kuriščema. V njej so verjetno kuhali še vse do obdobja med obema vojnama, ko so si uredili novo, modernejšo kuhinjo v nek-danji sobi (hiški). V tramič nad istejami še ohranjenega kurišča je zabit čeleš-nik (svetnik), ki je bil pri delu v kuhinji nujno potreben. Okno nad vrati v zad-nji steni kuhinje je namreč izredno majhno in zamazano s sajami, tako da je bila dodatna razsvetljava nujna.

Pred pečjo stoji precej širok podest-»kamen«, ki je bil namenjen odloganju posode. Nanj so postavljali lonec, preden so ga porinili v peč, nato pa ponovno, ko so ga vročega potegnili iz nje. Pri tem so si pomagali s posebnimi vilami.

Nad veliko odprtino za peč je manjša vdolbina, ki je bila namenjena sprav-ljanju solnice s soljo, vžigalic in različnih drugih drobnarij, ki so jih potrebo-vali pri kuhi in drugih hišnih opravilih. Zraven nje stoji omara za živila in gospodinjske potrebščine ter miza za odlaganje posode in pripravo hrane. Na desni zunanji strani kuhinje pa stoji kotel za kuhanje svinjske hrane, saj so kasneje ta prostor spremenili v svinjsko kuhinjo. Kotel je vzidan v pečnico, ki je nadaljevanje ognjišča, zato se je dim pri kuhanju prvotno valil pod strop in nato na prosto, kasneje pa so mu dodali poseben dimnik.

Na levi strani pod stopnicami vodijo iz lope vrata v manjšo sobo »hiško«. V njej so prvotno spali starši, kasneje pa so jo preuredili v novo kuhinjo. Nek-danjo peč so ob predelavi zamenjali s štedilnikom, prostor pa opremili z vsemi

drugimi kuhinjskimi elementi. Na levi strani kuhinje je stala kredenca, v kateri so spravljali živila, začimbe in druge potrebščine. Zraven nje, v kotu, je stala miza s klopmi ob steni in stoli na zunanji strani. Poleg tega pa je bila v kuhinji tudi srednje velika omara za posodje in druge potrebščine. V tej novi kuhinji so kuhali, pekli, jedli, v njej pa se je odvijalo tudi običajno družinsko življenje.

Iz kuhinje vodijo vrata v manjšo sobico-»kamro«, kjer je bila spalnica gospodarjeve sestre. Opremljena je z veliko garderobno omaro, komodo za perilo in posteljo.

Drugi del hiše, gledano iz lope na desno, je bil glavni bivalni prostor, sestavljen iz »hiše« in »štibca«.

V »hiši« stoji peč, ki so jo kurili iz kuhinje, nasproti nje pa je ob steni kvadratasta miza s klopmi. V kotu nad mizo je bilo razpelo, pod njim pa mala lesena polička. Med okni v daljši steni »hiše« je zidna omarica, v kateri so hranili različne pomembne listine, posestne listine, denar in podobno. Krajša stena, prav tako z dvema oknom, pa je prazna. »Hiša« je največji prostor v objektu in namenjena za opravljanje najrazličnejših del. Družina se je v njej največ zadrževala v slabem vremenu in pozimi. Ženske so tu predelovale volno, jo krtačile, predle in pletle, moški pa so v njej spleтали košare in koše, popravljali orodje in podobno. V tem prostoru pa so delali tudi potujoči obrtniki, kot npr. čevljarji, ki so imeli na odročni prosviñiški kmetiji dovolj dela.

Na levi strani »hiše« vodijo vrata v »štibc«. Podboji vrat so narejeni tako, da so obenem poličke za odlaganje manjših predmetov. V našem primeru je bil »štibc« prostor, v katerem je spal gospodar. Nasproti vrat je stala postelja, desna stena pa je bila predrta z oknom. Nad posteljo je bila manjša stenska omarica, namenjena za odlaganje knjig in različnih drobnarij. Za vrati na levi strani je stala omara. V njej je imel gospodar poleg obleke spravljen še različen material za popravilo čevljev, npr. žebličke in lesene klinčke. Navedene čevljarske potrebščine so v omari ostale najverjetneje še iz časa, ko so domačinom popravljali čevlje potujoči čevljarji, oziroma, ko so razmere domačine silile, da so si čevlje popravljali sami. Na podstrešju smo med množico različnih predmetov našli tudi nekaj parov čevljev, ki so bili popravljani na ta način, da je bil namesto odstranjenega usnjenega podplata prabit leseni del, podoben podplatu cokel.

Na levi strani lope vodijo strme stopnice (podobne leseni lestvi) na podstrešje. Podstrešje je razdeljeno na dva dela. Na desni strani je manjša soba, v kateri ena za drugo stojita dve postelji, skrinje za obleko in star lesen vojaški kovček gospodarjevega polbrata, ki se je boril na soški in tirolski fronti.

Drugi del podstrešja je urejen kot nekakšno skladišče za staro šaro in za shranjevanje predmetov, ki niso bili v vsakdanji uporabi, kot npr. skled, modelov za potice, lonce, klobčiče spredene volne, obleke in podobno.

Pri stanovanjski hiši je vredna omembe še ena posebnost. V prizidku k hiši je poseben prostor, v katerem so uredili prešnico, ki pa je pred tem moral imeti drugačno funkcijo in je bila prvotno v gospodarskem poslopu.

Nasproti stanovanjske hiše stoji kašča, po pomembnosti druga najvažnejša stavba na kmetiji. V njej so spravljali hrano za družino in delno tudi krmo za živino ter obleko in druge različne predmete.

Kašča na Štrajharjevi kmetiji je narejena tako, da je spodnji del zidan, gornji pa je iz lesa. Na sprednji strani, ki je obrnjena proti vaški poti, ima »gank«,

na katerega vodijo lesene stopnice s strani. Prvo nadstropje je razdeljeno na tri dele. V prvem delu so bile postavljene žitne skrinje-»košti« za shrambo žita, v tramih pod stropom, pa je na posebnih klinih, ki so še danes vidni, viselo meso. V tem prostoru, ki je opremljen tudi z manjšo lino za prezračevanje, so shranjevali tudi različno leseno posodje, skafe, mernike in podobno.

V drugem delu kašče so bile zložene lesene skrinje, v katerih je bila shranjena prazna obleka, boljši prti, rjuhe, brisače, in podobno. Poleg tega je bila v tem prostoru shranjena tudi boljša posoda, ki so jo uporabljali samo občasno in ob slovesnejših priložnostih, sveče, modeli za pečenje potic in podobno. V tretjem prostoru pa so bile shranjene različne košare in košarice, ki so jih uporabljali le občasno (npr. košarice za obiranje češenj) ali pa jih je gospodar naredil za vnaprej. Ta del kašče je bil od ganka oddeljen s posebnimi vrati, ki gank zapirajo počez. Pri tem pa je zanimivo, da ni narejen iz brun kot ostala kašča, ampak je le obit z deskami. Verjetno zaradi tega, ker predmetov, ki so jih tu shranjevali, ni bilo potrebno posebej zaščititi.

Zgornji del kašče so domačini uporabljali tudi kot sušilnico za perilo in obleko. Zato ni nič čudnega, če smo v njej našli nekaj kosov zanimive obleke in perila, ki nam zgovorno pričajo o običajni noši tamkajšnjih ljudi od konca prejšnjega stoletja pa do II. svetovne vojne.

Oba gornja dela kašče, v katerih je bila spravljena obleka in hrana, sta na vrhu zaprta s stropom. Osrednji del nima okna ali line, edina odprtina v prvem desnem prostoru pa je skrbno zamrežena, da ne bi mogel prodreti v shrambo mrčes. Zanimivo pa je tudi to, da je kašča krita s skodlami, medtem ko je hiša pokrita s slamo.

Spodnji zidani del kašče pa je razdeljen na dva dela. V prvem prostoru so spravljali hrano za živino, v drugem pa so do preselitve v novo klet, shranjevali pijačo (sadjevec).

Gospodarsko poslopje (marof) je po pomembnosti na tretjem mestu. To je srednje velika stavba, spodaj zidana iz kamenja, zgornji del pa je lesen in pokrit z dvokapno slamnato streho. V spodnjem, zidanem delu, je po vsej dolžini stavbe hlev. Vhod v hlev je iz ožje strani, vanj pa vodijo široka, dvokrilna vrata. Sedanji lastniki kmetije imajo v hlevu ponovno govejo živino.

V prvem nadstropju marofa teče ozek »gank«, po katerem lahko prideš v obe »parni« in na »pod« v sredini stavbe zgoraj. Pristop na pod, skozi katerega so ponavadi metali snope in seno ter jih nato spravljali naprej v »parni«, je mogoč tudi skozi velika premična vrata na zadnji strani gospodarskega poslopja. Prav tako ima vhod z zadnje strani tudi ena izmed »parn«. Gospodarskemu poslopju je na koncu priključena še »šupa«, v kateri so shranjevali drva. V »šupi« je stala stara preša, sedaj pa so ob strani naredili poseben napušč, pod katerim je žaga.

Kozolec stoji nekoliko stran od osrednjega dela kmetije, na robu naravne terase nad zaselkom. Štrajharjev kozolec je klasični osrednje štajerski dvojni kozolec, pokrit s slamo. Pod njim so shranjevali vozove, v rantah na strani pa sušili snope pšenice in rži in po potrebi tudi seno.

Če povzamemo: Štrajharjeva kmetija je ena izmed tipičnih osrednje štajerskih srednje velikih hribovskih kmetij, kjer se križajo različni vplivi. Pri stanovanjski hiši skorajda ni opaziti alpskega vpliva, saj bi lahko stavba stala tudi kjerkoli v nižini. Drugače pa je z ostalimi stavbami, ki so nastajale pod



Kozolec in del gospodarskega postopja

vplivom sosednjega območja, in imajo nekatere attribute alpskega stila. Za kaščo lahko rečemo, da je tipična kašča z obrobja Savinjskih Alp.

Kmetija je organizirana tako, da je okoli nje zasajenih več vrst sadnega drevja, od češenj do jablan. Na ravnini nad kmetijo so tudi vse glavne obdelovalne površine in pašniki. Za obdelavo je zelo primeren tudi položen griček, okoli katerega vodi nova cesta proti zaselku. Gozdovi so krog in krog zaselka, okoli njivskih in pašnih površin ter se širijo proti dolini. Iz zgoraj povedanega lahko vidimo, da je povezava kmetij z dolino v zimskih mesecih še danes zelo težavna. Zaradi te zaprtosti se je na njej ohranilo toliko zanimivih kosov inventarja, ki na avtentičen način pričajo o vsakdanjem življenju ljudi v tem delu Savinjske doline.

Janez Cvirn,
Pokrajinski muzej Celje
Anton Šepetavc,
Srednja družboslovna šola Celje

PISMA SLOVENSKEGA VOJAKA S SOŠKE FRONTE (1917)

I. UVOD

Strokovni delavci Pokrajinskega muzeja Celje smo pred pregledom stare in že močno razpadajoče kmetije na Prosivniku nad Vranskim, do leta 1985 last Simona Štrajharja,¹ odkrili poleg bogatega etnološkega gradiva tudi nekaj pisnega materiala, ki nam omogoča dober vpogled v življenje odročnega hribovskega zaselka na obrobju Savinjske doline od konca prejšnjega stoletja dalje². Med tem gradivom so vsekakor najzanimivejša pisma Simonovega polbrata Franca Reberška iz I. svetovne vojne, ki jih je v letih 1915—1918 pisal svojim domačim s soške in tirolske fronte in jih na ta način podrobno seznanjal s svojo tragično vojaško usodo. Zaradi tega so Reberškova pisma (ohranjenih jih je kar 140) ne le neizčrpen vir za preučevanje dogajanja na fronti (sistem bojevanja, vojaška disciplina, bojna pripravljenost, prehrana vojakov in njihovo življenje nasploh, odnos do vojne, cenzura), temveč tudi življenja v zaledju (rekvizicije, racionalizacija prehrane, problem delovne sile), obenem pa zgovorna priča o čustvovanju preprostega slovenskega vojaka v času krvavega klanja. Seveda so Reberškova pisma tudi avtentičen vir za preučevanje govora na obrobju Savinjske doline in ne nazadnje, prvovrsten dokument, iz katerega je razvidna neka splošna kulturna stopnja določenega družbenega sloja slovenskega prebivalstva v času med I. svetovno vojno.

Ohranjena pisma razkrivajo torej veliko problemov iz tega izredno pomembnega segmenta slovenske zgodovine, ki pa jih na tem mestu ne moremo obdelati. Zato se v pričujočem prispevku omejujemo le na kratek prikaz Reberškove vojaške poti in analizo nekaterih značajskih in slogovnih potez njegovih pisem. V ilustracijo pa objavljamo nekaj najzanimivejših pisem iz leta 1917, ko se je Reberšek po krajšem dopustu (ob koncu aprila in v začetku maja) udeležil krvavih bojov desete, enajste in dvanajste soške ofenzive.

¹ Danes je kmetija last družine Cencelj, ki se ji za pomoč in sodelovanje pri delu najtopleje zahvaljujemo.

² Celotno gradivo je urejeno in združeno v fond: Družina Štrajhar, Prosivnik nad Vranskim (1830—1935).

II. FRANC REBERŠEK IN NJEGOVA PISMA

Franc Reberšek se je rodil leta 1892 v Prosvivniku nad Vranskim, očetu Matiji in materi Uršuli, roj. Slapnik. Komaj dve leti staremu je umrl oče, mati pa se je leta 1898 drugič poročila z Melhiorjem Strajharjem. V njunem zakonu so se rodili še trije otroci: Marija (Mici), Simon in Franciška, šestčlanska družina pa se je na svoji sorazmerno veliki, a hribovski kmetiji le s težavo prebijala. V letih pred I. svetovno vojno je najstarejši Franc vodil že vse posle na kmetiji, saj so bili brat in sestri še premajhni, očim pa je stalno bolehal in v septembru 1915 tudi za vedno zaspal. Zaradi tega je Francov odhod k vojakom pomenil za družino velik udarec in še večjo bedo, ki pa jo je družina prenašala skorajda stoično, z neizmernim upanjem na boljše čase.

Franc Reberšek je bil vpoklican v vojsko ok. 20. junija 1915 in bil dodeljen 26. domobranskemu pešpolku v Mariboru. V mestu ob Dravi je uspešno prestal obvezno urjenje, že 29. 8. 1915 pa s svojo enoto odrinil na soško fronto. Po nekajdnevnem bivanju pri kmetih v bližini Logatca je bil njegov bataljon prestavljen v Kostanjevico, kjer je vse do srede novembra čakal v rezervi, 18. 11. 1915 (pet dni zatem, ko je bil dodeljen k 3. domobranskemu pešpolku iz Gradca) pa sredi 4. italijanske ofenzive prvič poslan v strelske järke na Doberdobski planoti. Na doberdobskem bojišču je Reberšek ostal do srede februarja naslednjega leta (pet ali šest dni skupaj v strelskih jarkih, nato isto število dni v zaledju, v glavnem v Kostanjevici), bil 18. 2. 1916 »oblezvan« v Proseku pri Trstu, mesec dni kasneje pa s svojo enoto prestavljen na tirolsko fronto, v hribe nad Trientom. Dne 20. 5. 1916 je bil ranjen v levo nogo in najprej poslan v vojaško bolnišnico v Innsbrucku, od tam pa že po nekaj dneh v vojaško bolnišnico v Prago (Kral. Vinohrady). V Pragi je ostal mesec dni, 28. 6. 1916 pa je bil prestavljen v Gradec, v rekonvalescenčni oddelek 3. pešpolka. Tu je ostal do srede septembra (vmes je bil julija tudi na dopustu na Prosvivniku), 17. 9. 1916 pa je bil znova poslan na tirolsko fronto, v hribe nad mestom Levukom. Na »totih iterskih hribih« je ostal le do začetka novembra, 6. 11. 1916 pa je bila njegova enota prestavljena na soško fronto in že tri dni kasneje prispela v Sežano, oz. še dve postaji naprej, »del pa cug ne vozi«. Tu je bil Reberšek dodeljen k 2. domobranskemu pešpolku Linz in sodeloval v bojih okoli Gorice, medtem ko je v času »oblezvanja« največ prebival v Rihemberku (Braniku) in Šmarju pri Sežani. Aprila 1917 je bil dodeljen 2. strelskemu polku Linz in se z njim (potem ko se je 7. 5. 1917 vrnil s krajšega dopusta) udeležil bojev v 10. italijanski ofenzivi. Septembra 1917 je bil ponovno dodeljen 26. domobranskemu pešpolku iz Maribora in se z njim konec oktobra udeležil tudi avstrijske protiofenzive, ki je segla vse do reke Piave. Ob koncu leta 1917 je bil nekaj časa v bolnišnici, ker je čutil bolečine v levi nogi. O njegovi kasnejši usodi pa na žalost vemo le to, da je ostal v vojski vse do razpada monarhije³, in da je že pol leta po vrnitvi domov (19. 5. 1919) naredil samomor.⁴

³ Arhiv Pokrajinskega muzeja Celje: Družina Strajhar, Prosvivnik nad Vranskim (1830—1935), sig. 179.

⁴ Podatke o Reberškovem samomoru smo dobili od sedanjih lastnikov kmetije (tem jih je posredoval njegov polbrat Simon), točen datum smrti pa na matičnem uradu občine Zalec.

1. Splošne značajske poteze (Reberšek v pismih)

Ce odmislimo vse tisto jezikovno, kar v pričujočih pismih razkriva pečat časa in prostora, ki je v njiju živel in pisal Franc Reberšek, nam ostane preprosto njegov značaj, njegov temperament, njegova splošna kultura in razgledanost — njegov slog.

Franc Reberšek, kakršnega nam razkrivajo njegova vojaška pisma, je najprej in predvsem preprost in dobrodušen kmečki fant. Njegovo življenjsko vodilo je vedrost duha. Vedrost kajpak, ki je prirojena, a izvira iz včasih že kar naivno poenostavljenega odnosa do sveta in življenja: v vsem, prav v vsem, je nekaj dobrega. Tudi v najslabšem. In sam Bog ve, zakaj neki je to dobro, da je tako slabo!?

Pa se Reberšek tega niti ne sprašuje. Vdan v usodo in prepričan v božjo voljo v pismih prav nič ne razčlenjuje, ampak le poroča. Takò pač je. Taka je resničnost. Taka je vojna. Tako je vojaško življenje. Še ko je najhuje, je pač tako. Ničesar ni mogoče spremeniti. Mogoče je le vdano čakati in upati na konec vojne. Čeprav »žali Bog, še nič ne kaže da bi bil kak konc«. A Reberšek ve, da se vse zdrži. Z zaupanjem v božjo pomoč. In z božjo pomočjo. »Pa naj le bo kakor hoče, nam le naj Bog pomaga, pa ne bo nič slabega«.

Karkoli se že zgodi, Reberšek vse sprejme z dobro voljo. V težkih frontnih razmerah živeči kmečki fant pač ve, da nikoli ni tako hudo, da ne bi moglo biti še huje. Pa se tega tudi ne boji. Še po dolgih mesecih mukotrpnega životarjenja po strelskih jarkih Reberšek v pismu zapiše: »Dosedaj še ni bilo nič hudga«.

Pa je seveda bilo. In še koliko. A o tem Reberšek sporoča kot o nečem, kar je povsem samoumevno. Kdo drugi bi se najbrž čustveno na dolgo in široko razkril. Reberšek pa (skoraj) mirno navaja dejstva. Nič čudnega, če se bralcu včasih zazdi, kot da ga nič ne more tako živo prizadeti, da bi potožil. Pa je to zgolj varljiv občutek.

Iz pisma v pismo se Reberškova nejevolja stopnjuje, vznemirjenost in nestrpnost postajata vedno večji. Vsega je že naveličan in sit je pomanjkanja. »Tukaj tako ni(ma)mo nič družega, kakor prazne želodce«. Ko tako z nemalo ogorčenja poroča o stanju v avstro-ogrski vojski, prav nič ne misli o »vojni tajni« in cenzuri. Materi sporoča, da se zdaj »urlaub« lahko kupi in jezen pristavlja: »Sedaj morjo še denarje nafehtat, drugo stvar pa tako vam kar poraubajo in potem bo pa še kar naprej in naprej srovšno pelal«. A Reberšek ne bi bil to, kar je, če svojega gneva ne bi ponovil z mislijo na konec vojne in dom: »... ampak le v oevil it, to si še želim priti in frej«...

Svojevrstna kritika vojaških razmer je tudi Reberškov posmeh častnikom. »Nas hodjo ofecirji, generali pregledavat. Smo jim zdaj tako všeč, ko so nas zopet boljše oblekli, se pa nas nagledat ne morajo«. Ze spet Reberškova hudomušna, dobrovoljna narava, ki ji celo krogla ne more do živega: »In pa na 20. je prikukala italjanska kukavca. Me je pičila v levo nogo, v stopal blizu prstu.«

Pa ne le zavoljo te krogle, tudi ob vse hujsih življenjskih in političnih spremembah ostaja Reberšek pomenljivo neprizadet: »Tastari Joža je sedaj zapustiv ta svet« (s tem lapidarnim stavkom komentira smrt cesarja Franca Jožefa), ... »za drugo pa, kakor nas predevlejo je glih tako, kakor bi z drekom rid obrisav«.

Se Reberšek norčuje? Se Reberšek spreneveda? Ne eno ne drugo. Tak je. Hudomušnost mu je preprosto v krvi. Iskrena naravnost je njegov življenjski in pisni slog. Od tod pač njegovo vseskozi izrazito, večinoma optimistično, ubeseditveno stališče, ki se ga ne more otresti, niti ko poroča o smrtno nevarnih in resnih dogodkih: »Na fronti še danes nisem, no pa dolg ne bo, da bom zopet Italijana z svincem kropiv«.

Včasih pa ga, kot že rečeno, navkljub vsej dobrodušnosti, mine potrpljenje. Zjezi se nad državno politiko in vojaškimi razmerami, v skrbi za domače pa se tudi čustveno globlje razkrije. »To sem najbolj žalosten, ko vas doma tako stiskajo«. In jih miri: »Pa nič ne grimlite, saj Bog vse vidi in vse ve«.

Še in še bi lahko pisali o Reberškovih značajskih potezah. A prostor nas omejuje zgolj na bistveno. Če jih strnemo v zaključno ugotovitev, je le-ta naslednja: Reberšek je dobrodušen, preprost kmečki fant, poln prirojene hudomušnosti in iskrene naravnosti ter poštene čustvenosti.

Tak je Reberšek kot človek. In tak je njegov slog. Slog je pač človek sam.

2. Slogovne poteze

Prva in že ugotovljena značilnost Reberškovih pisem je, da napake so in da jih je veliko. Razčleniti vse in takšne napake, bistveno presega tako namen kot obseg pričujočega razmišljanja. Zato pač moremo nanje zgolj opozoriti.

Ali jih je zagrešil zaradi površnega odnosa do jezika ali čustvene prizadetosti v času pisanja? So se mu »zapisale« zavoljo trenutne raztresenosti? So bile krive nemogoče frontne razmere? Ali pa gre preprosto za neobvladanje knjižnega jezika? Še huje: za neznanje?

Vsa ta vprašanja so seveda ob ugotovljeni številčnosti napak še kako umestna. Vendar se ob osnovni opredelitvi: opozoriti na posledice in ne razčlenjevati vzrokov zdijo drugotnega pomena.

In medias res. Z estetskega stališča bralca najprej zmoti dovolj površna in malomarna oblika Reberškovih pisem.

Res je, da sporočevalec sicer upošteva načelo trojne členitve besedila, vendar jo izvaja bolj vsebinsko kot pa oblikovno. Sam ogovor (največkrat: »Luba mi mati«, »Draga sestra«, »Dragi brat« ali kar »Lubi mi domači«) se namreč preko kratkega klišejskega uvoda (»Prej ko ti pišem te lepo pozdravim«, »K pisavi te prav lepo pozdravim«, »Ko ti kaj več pišem, te lepo pozdravim«, »Vas pozdravim in v duhu podam vam roko«) brez zunanjih oblikovnih znamenj (odstavek ali vsaj pomišljaj) neposredno navezuje na jedro.

Kakor se zdi, da so ustaljeni klišejski uvodi pečat časa in (slabih) jezikovnih vzgledov in navad, pa je gotovo, da so omenjeni neposredni prehodi k jedru Reberškova »samovoljna« lastnost. Gre torej za nekakšen nenačrtovan in najbrž nehoten in medias res, saj kakršnega koli premišljenega tovrstnega povezovalnega načina v pismih pač ni mogoče odkriti.

Tudi zaključek je dodan kar po občutku in brez posebne izrazne in oblikovne skrbnosti. V pismih se kaže kot na hitro in zato estetsko moteč pripis s pozdravi, podpisom, datumom ali celo kakšnim pozabljenim sporočilom. (»Novega ni nič«).

Če naj k tej in takšni kompozicijski neurejenosti in površnosti dodamo še skladijsko sicer zanimivo, a nepravilno tvorbo »naklonskih« povedi, ki jih oblikuje leksikalno napovedno (». . . te vprašam ali so že šli na štelngo«, »ti

tudi naznanim, da danes gremo zopet na fronto«...) ugotovimo, da Reberškovo pisemsko izražanje razkriva tudi čas, ki je v njem živel in pisal.

Kakor tudi sicer pri njegovih klišejskih uvodih gre tudi pri tako oblikovanih povedih za pečat časa, ki mu je tako izražanje modno. Morebiti pa se pravopisno silno površno podkovani F. Reberšek tako čisto nezavedno izogiba rabi vprašaja in klicaja. Podrobnejši pregled pisem namreč pokaže, da drugih končnih ločil, razen pike, sploh ne pozna. Tudi raba nekončnih ločil je skrajno svobodna. Vejico Reberšek stavi le po posluhu, čeprav se zdi, da pri tem vendarle sledi oguljenemu pravopisnemu pravilu: »ki ko ker da če«.

S pravopisnega zornega kota je kajpak še bolj moteče fonetsko načelo zapisovanja besed (pisav, oot, bol, sprejeu, sid, rid, lubo, bolši, pošlem, mogu itd.), bralcu pa povzroča precej težav tudi izpuščanje črk v besedah ali pa pisanje le-teh skupaj, ko bi morale stati narazen — in obratno.

Najpogostejša slovniška nepravilnost glasoslovne narave je vsekakor samoglasniška krnitev (vokalna redukcija), t. j. slabitev barvne in jakostne izrazitosti kratkih samoglasnikov (naglašeni ali nenaglašeni). V Reberškovih pismih gre za inačico popolne onemitve samoglasnikov (dost, navelča, bli, nobenga, dobli itd.).

Med najpomembnejšimi načeli praktične stilistike je besedna čistost. Besedilo naj ne vsebuje nepotrebnih prevzetih besed, popačenk, spakedrank, narečnih besed, robotosti ipd. V Reberškovih pismih vsega tega mrgoli. Tujk je iz pisma v pismo vse več. Tujejezično vojaško okolje je očitno močno vplivalo na Reberškovo jezikovno zavest in besedni zaklad. V zadnjih pismih je že tako zelo »potujčen«, da se pojavljajo težave pri razumevanju. Reberšek se svoje nerazumljivosti kajpak ne zaveda, ker mu je pač vse jasno (s tem pa zanemarija primernost izražanja): vživel se je v vojaško odmaknjeno življenje, spoznal in sprejel (nemški) vojaški žargon. S tem pa se je seveda pregrešil zoper ustreznost, ki je pomembna prvina dobrega jezikovnega sloga. Le-ta namreč narekuje ne le skladnost med vsebino in obliko, temveč tudi prilagoditev stila sloju in okolju, ki mu je sporočilo namenjeno.

Reberšek se očitno prav nič ne prilagaja. Že res, da včasih zveni domače, pristno (»... je malo bliže prišo polentar«, »moramo bit kar skrit, kakor pri vas piščet, ko pride mršnik«) in že kar hudomušno. Res pa je tudi, da se sicer prav nič ne trudi, da bi domači razumeli tipične vojaške žargonizme. Povrh vsega gre za popačenke in spakedranke in ne za iz nemščine pravopisno pravilno prevzete citatne besede (luftpan, cug, replan, atlarija, ibongs plac). Na tem mestu kajpak niti ne omenjamo vseh tistih germanskih barbarizmov, ki so se v naš jezik in potemtakem tudi Reberškov, vdrli zaradi bližnje sosesčine in dolgoletne odvisnosti že mnogo prej in ki se nam prav zato zdijo že nekakšna folklorna zapuščina prejšnjih stoletij.

Ko govorimo o besedni čistosti, seveda ne moremo mimo številnih narečnih jezikovnih prvin. Le-te se kažejo predvsem v besedišču samem (vziga, hmalo, spredjalo, toti mesec, ne marem, pehniv, keri, men, lahko, vsaki dan, ne vim, prerizan...), ki tako razkriva Reberškovo spodnjesarvinsko poreklo. V smislu narečnosti je zanimiva tudi sicer splošnoštajerska jezikovna značilnost prehajanja u v o (zapotstít, hvala Bogo itd.) in več kot očitno akanje (prej ka ti pišem, da bi srečna obhajav, ravna polje, z belim fanam, slaba vreme...). Včasih je mogoče odkriti v takih izrazih in zvezah sled starinskosti (najditi, po

sveti, v špitali itd.), redko, a vendarle, pa se v pismih pojavi tudi kakšen vulgarizem («... z drekom rid obrisav«...).

Na koncu tudi ne bi smeli pozabiti, da Reberšek nemalokrat silno preprosto razmišlja in tako tudi zapiše kraje, od koder se javlja («... z totih iterolskih hribov«, »Inšpruk«, »z Praga«, »na Grac«, »nah Linc«), kar je znak slabega poznavanja zemljepisa, a tudi jezikov. Še najbolj pa seveda pravopisa.

Se bi mogli najti marsikaj, o čemer bi se dalo kritično razmišljati, a zdi se, da je na koncu potrebno omeniti še svetlejšo stran Reberškovih pisem. Naravnost pisem najlepše dokazuje iskrenost in preprostost Reberškovega značaja. Dokazuje pa tudi njegovo navezanost na tradicijo, domači kraj in preprosto vsakdanjo govorico.

III. PISMA

1. Pismo. Naslovljeno: »Naj prejme Frančiška Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajermark«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 13. V. 1917.

12. 5. 1917

Draga mi sestra.

V prvih vrstah te lepo pozdravim in ti naznanim, da sem dol od Rafenberga v Vipavski dolini, blizo Gorice. Tisti dan na 7., ko sem jaz od doma šel, je tudi regiment obmareral, v 5. uri zjutraj in ob 11. uri večer so prišli tu v neko vas. Je tukaj dosti vasij in vse podrto. Ni nobenih vrat, ni oken, ni podna ne tramov, so vsej sžgal. Tisti paket sem tudi prejev, 9. 5., ko sem prišu h kompaniji. 6. so rekli, da je prišu, je še čisto dober kruh, lepa hvala zan. Tisti dan je nas več prišlo z urlauba našga regementa. Da smo si ga sami podalšali, pa ni nič zato, obzahan je, da le pride. In ti tudi povem, da tistih replanov je vsaki dan dosti gor v luftu in se tepejo in bombe dol mečejo. Dne 10. so vrgli na Rafenberg 19 bomb, nekaj na štacjon in tonel. In nas tudi dobro iščejo, maramo bit kar skrit, kakor pri vas piščet, ko pride mršnik. Smo še zad v teh vaseh za rezervo, pa če bi začev z teškimi granatami strelat, pa nas hmala pobije. Pravijo, da se ne smemo nič prikazat, da nas ne bi videv. Pa naj nas domu dajo, je kšajt, pa nas ne bo nič videv. Pri šturem patrol sem še, pa ne vem, ali gremo z kampnijo v štelengo ali gremo še nazaj. En lantnant že dva dni ibongs plac išče, da bi se še včili tisto neumnost, pa ni nič takšen svet tu, zata ko daleč sem od Gorice vidi Taljan. Se ga pa bojijo, zato ko začne z atlerija strelat. Je pa en Ferik reku, gremo pa nah Linc, tam je pa dost velik ibono plac, pa nas ne bo videl. Jaz bi ga domu najrajši šel krompir vkopavat. Ne ibong delat, pa tudi ne krik mohent, ampak le v cevil it, to si še želim prit in frej. Tukaj ostane regement kakšne 10 dni. Tu nam ni nič hudga, dobimo zjutraj kafe in ponoči brez skrbi spimo. To smo še kar gospodi. Smo pa več na desne strani, kakor smo bili v jeseni. Tu je pa zemla, ni tako kamenje. Je pa lepa Vipavska dolina ali sedaj seveda je hin. Končno še mnogo pozdrav pošiljam vsem domačim. Zdravi ostant(e). Z Bogom. F. Re. 12. 5.

2. Dopisnica. Naslovljena: »Naj prejme Družina Štrajhar, Prosivnik No. 31, post Vransko ob Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 16. V. 1917.

d. 15. 5. 17

Draga mi družina.

Z lepim pozdravom vam pošiljam. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu, tako tudi vam želim zdravje in srečo, mnogo let še skupaj živet. Jaz se pa nahajam v Vipavski dolini. Zopet jimamo bol slabe kšefte, pa naj le nam Bog pomaga, pa ne bo nič slabega. Na dopust sem še pravi čas prišu. Tadruga parti-ja je še šla in taretja, so pa 12. že zvečer denar dobli in ponoči je pa prišu befel, da nobeden ne gre, še pa one so telefonirali. Iteljena ofenzive grajfa, pa mislim, da ne bo dosti naredu. Vjeli smo jih že dost, teh vragov.

Sprejmite mnogo srčnih pozdravov vsi skupaj. Pošilja F. Z Bogom.

3. Pismo. Naslovljeno: »Naj prejme Štrajhar Marija, Prosimnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 23. V. 1917.

22. 5. Lubi mi domači.

V začetku mojega slabega pisanja prav lepo pozdravim vse skupaj. Dam vedet, da zdrav sem še ponavadi, tako tudi vam želim. Nahajam se pa v šicen grabnu, več na desno kakor pozimi, bliže Gorice. In 11. t. g. me. je nas Iteljena ofenzive grajfala, je terpela 11. do 16. Je misliv, da bomo kar šli z dolgim nosom nazaj, pa mu ni gratalo. Je naše atlarije zdaj prav veliko tu in sedaj so tudi prav pridno streljali, je grmelo, kakor bi se svet podirav. Je bilo tudi treba, je že to 10. ofenzivo narediv. Ali, pa zdaj je tudi veliko ludi zgubiv, kolker jih je prišlo, tolk smo jih pobili in vjeli. Ti praviš, da se bojite, da boste letos mogli bejžat. Pa tisto ti ni treba mislit, da bi Italjan prišu z orožjem skoz. Ali pa avjetnik pač, da bojo vam pomagal pojest, če boste kaj pridelal. Fra(n)cozov smo tudi vjel. Na gre tako naglo, kakor pravijo, da je italjanska kraljica rekla: moji vojaki bojo v Gorici fruštqual, v Trst južnal in v Poli pa večerjal. Sedaj pa že dve lete jima vojsko, pa v Gorici slaba fruštquajo, v Trstu pa še z orožjem južnal ne bojo, če je še naprej dve let krik. Sedaj je naše atlarije dosti tu. Ko bi mi tolko ofe(n)ziv naredli, ko jih je on, bi že bila zđavnej polovica Italije naše bilo. Na dan 20 popoldne je Italjan miliv trupe oblezvat, je kar podnevi marš kolone maširov in naša atlarija je pa vžgala p(o) nih, so pa skoro vsi padli. Prejev sem tvoje dve kartice, lepa hvala. Vreme je tudi tu lepa in toplo. Toti mesec konc bojo že črešne in fige zdrele. V tej lubezniv Vipavi so prav povne n za konje jih pa že zdavnej pasejo. In to tudi vam povem, če še jimate kaj sukega mesa in zabela, se ahtajte, da ga vam ne vzamejo. Mi sedaj dobimo včas suho svinsko meso, so ga že nejk pri kmetih praubal. Eni pravijo, da so že zlobu že doma vzeli. Bolš, da ga doma pojedste, kakor pa pažaruhom dejat. Končno mnogo srčnih pozdravov pošiljam vsem skupaj. Z Bogom. Če dobiš ta listek zaprt, mi piš.

4. Dopisnica. Naslovljena: »Najp. Štrajhar Marija, Prosimnik 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 28. V. 1917.

26. 5. Draga mi sestra.

Ko ti nadalje pišem, te lepo pozdravim. Zdrav sem še ponavadi, hvala Bogu, tako tudi tebi želim. Sem pa v šicen grabnu, se moramo kar v zemlo skrit, kakor lisica, kadar je velika jaga. Večkrat tudi pride kacelmohar pogledat kako jimamo kaj puške spucane in takrat pa mi gremo ven, vsak z svojem špricelnam, kakor bi vase razdražu. In dosedaj se je še vsakokrat vmekniv. Konč-

no še enkrat vse skupaj lepo pozdravim, Z Bogom, Tisto karto sem že dobiv, ko si 21. poslala. Voščim tudi vesele binkoštno praznike. Jaz bom slabe jimev letos, bodo prihodne boljše.

5. Dopisnica. Naslovljena: »Naj p. g. Štrajhar Marija, Prosvivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 5. VI. 1917.

2. 6. 1917 Draga mi sestra.

Lepo se ti zahvalim za prejeto karto, sem jo snoči dobil. Paketa še nisem dobil. Prvi že mora bit tu ali sem od 22. 5. v prvi liniji, pa bol težko ves klump sem spravijo. In danes večer pa grema ven, pride 4. reg. notri. Kar je od binkovštnega pondelka, nič posebnega. Na binkoštni ponedeljek je tazadni ajn-grif napravil ob 3. uri zjutraj, prej pa kar po dvakrat 3 na dan, ura, ura, pa vsakokrat se je mogu umaknit. Menaža zdaj precej boljše dobima kakor pozimi. Tiste trave več ne kuhajo. Še en pozdrav z teh skalnatih votlin. In ti povem, danes sem na feldvaht, 4 inftristi in en kaprol, od 4. ure do zvečer do 10. Je tako dolg dan, da doma en teden ni tako dolg. Je prav vroče.

6. Dopisnica. Naslovljena: »Naj prejme Štrajhar Uršula, Prosvivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 15. VI. 1917.

13. 6. 17 Luba mi mati.

V začetku vas prav lepo pozdravim. Tisto prošno sem prejev ali zdaj se bol težko urlaub dobi, poznej morbit še. Sedaj tisti dobijo, ko denar posodjo. Ker posodi petsto K dobi 4 urlaub in 4 dni za vožno. En par ih je tudi prišti-manih gepiren urlaub, ko so že 10 mesecev pri regement. Vreme je zmerom lepo toplo. Novega pa tako nič ni. Še enkrat prav srčno vse skupaj pozdravim. Bog vas živi! Adijo! F. R.

7. Dopisnica. Naslovljena: »N. p. Štrajhar Marija, Prosvivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 23. VIII. 1917.

Draga mi sestra. 22. 8. 1917

Ko ti kaj več pišem, vse prav lepo pozdravim in želim, da bi ta karta našla pri najbolšem zdravju in veselju. Jaz sem še zdrav ponavadi. In te prosim, mi odpiši, če ste še zdravi, že dolgo nisem nič pisave dobiv. Kakor z dopustom pa ni sedaj nič, zato ko zdaj Taljan to 11. ofenzivo dela. Toče noč in dan, da hoče vse razbit z atlarijo. Pozneje dato mi ne, bo pa še že kak drugač prišlo, če še vstanemo pri življenju. Še enkrat vse skup prav srčno pozdravim z šicen grabna z Vipavske doline. Z Bogom. F. R.

8. Dopisnica. Naslovljena: »N. sp. Štrajhar Marija, Prosvivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 4. IX. 1917.

Draga sestra. 2. 9. 1917

Ko ti kaj več pišem, te lepo pozdravim z šicen grabna in ti povem, da i. t. l. replani večkrat veliko cegelcu dol spustijo in je več šprah pisanih. Pravijo, da našim vjetnikom prav dobro godi, da jimajo dost piti in jest. Pravijo, vrzite vrože proč in pridite k nam. No saj drugo sem že vse poskusiv, kakor vjetništva še ne. No pa černo na belo se lahko zapiše. Ali drugač pa pri nas ni nič in drugot tako nič v tej šajs vojski. Še en pozdrav pošiljam. Adijo. F. R.

9. Pismo. Naslovljeno: »Naj p. Strajhar Marija, Prosičnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajermark«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 10. IX. 1917.

Draga sestra. 9. 9. 1917

Prav lepo se ti zahvalim za prejeti listek, sem ga snoči prav z veseljem sprej(ev), da malo vem, kako se še kaj imate. Saj tisto tako vem, da je težko za čas, da bi pisala, ko jimate veliko dela. Ni tako kakor pa jaz jimam časa dost. Povem ti, da sem od 25. 8. v prvi liniji. Moramo jiti v tle kakor lisica, kadar je jaga. Grde in slabe so naše kaverne, pa vendar so nam lubše, kakor pa v hinterlant ta najlepša vila. Smo kar rabovi, podnevi spima, ponoči pa lazmo okoli. No pa zdaj pravijo, da bo devezjom oblezvan. 20. t. m. pride drugi devezjom to in mi pa gremo v toplerngo na počitek, tako kakor smo bli spomladi. In potem bom pa že pisav, če bo mogoče urlaub dobit. Sedaj pa tako nič ni z urlaubom. Je bila 11. ofenziva, je pa urlaub ajnštelen. Potem pa mislim, da bo že odprt. Bom že pisav še kako še kaj bo. Sedaj nič novega. Mi pišeš, da mi poslali paket. Velikega paketa ni treba pošiljat, zato ko je naša feldpošt. No. zaprta za velike pakete že dolgo časa. Če je mogoče takšni mali pakel 35 do 40 dek poslat. Malo cukra, kafeta še jimam malo. V kakšno papirnato škatlo zapokat. Včasih pride tako naglo kakor karta. Kakor zgubi se jih pa tudi dost, niso prav gvišni. Sile ni, da bi glih mooli, če je mogoče, se reče. Želim da bi ta listek vas našel pr najbolšem zdravju in veselju. In še enkrat vse skupaj prav srčno pozdravim in želim veselo nasvidenje. Z Bogom.

10. Pismo. Naslovljeno: »Naj sp. Štrajhar Uršula, Prosičnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 14. IX. 1917.

Luba mi mati. 12. 9. 1917

V začetku pisanja vas lepo pozdravim in prosim, prosite gospoda vročnika, naj vam naredijo eno prošno. Sedaj j(e) zopet dopust odprt. In prošno direkt na regement komondo pošlite. Sedaj (j)e že 11. ofenziva že fertik, je več mirno na fronti. Mislim, da se bo že dopust dobiv. Vem, da jimate veliko dela. Vam bi rat malo pomagav in da bi se še enkrat skupaj videli doma. Jaz zdrav sem še ponavadi. Druzega pa nič novega. Še en pozdrav pošiljam vsem skupaj, vaš Franz. In želim veselo nasvidenje prav hmalo. Z Bogom. Prosim pošlite prošno na regement komando.

11. Pismo. Naslovljeno: »Naj sp. Štrajhar Uršula, Prosičnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajermark«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 19. IX. 1917.

Luba mi mati. 19. 9. 1917

Ko vam nadalje pišem, vas lepo pozdravljam. Želim, da bi ta listek vas našel pri najbolšem zdravju in veselju. Jaz sem zdrav ponavadi, tako tudi vam želim. Zdaj napravite eno prošno, morbit dobim urlaub. Jo pošlite na regement komando. Sem že vam pisav en listek, če ste ga dobili, prav v kratkem napravite ta gšpil. Zdaj smo zapet prišli v tisti lubeznivi Rajfenberg v rezerve. Mislim, da ene 10 dni. To je ene 4 ure od fronte. Kakor sem že pisav, da bo devezjom oblezvan, menda ne bo nič. Nobeden nič več ne ve in ne govori. Bomo kar to, smo se glih navadli, je škoda, da bi se predevali. Končno še vesj srčno pozdravim. Z Bogom.

12. Dopisnica. Naslovljena: »Nsp. Strajhar Marija, Prosvivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 5. XI. 1917.

Draga mi sestra. 4. 11. 17

V prvih vrstah te lepo pozdravim. Zdrav sem še ponavadi, odaljen se(m) pa tudi od vas. Smo zdaj že na italijanskih ravninah. Pozdravim še enkrat vsej prav srčno. Z Bogom. Re. Franz.

13. Dopisnica. Naslovljena: »Naj sp. Štrajhar Uršula, Prosvivnik No. 31, post Franz bei Cilli«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 26. XI. 1917.

Dragi mi domači. 14. 12. 1917

Lepo vas pozdravim. Želim, da bi našla ta moja kartica pri najbolšem zdravju in veselju. Danes sem poslavl vam pedeset kron, če jih dobite, prosim mi odpište, da bom vedev, če pridejo. Za drugo pa, kar smo začeli po italij(a)n-ski zemlji it, smo dosedaj še zadost dobro živeli in pili. Pri zdravju sem že ponavadi. Vreme je zdaj lepo. Novega nimam nič pisat. Pozdravim prav lepo celo hišo. F. R. Z Bogom.

14. Pismo. Naslovljeno: »Naj sp. Štrajhar Marija, Prosvivnik No. 31, post Franz bei Cilli, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Feldpostamt 646, 15. XII. 1917.

Dragi domači. 14. 12. 1917

Ko vam ta listek pišem, vas lepo pozdravljam, obenim želim zdrave in vesele božične praznike obhajati in še mnogo let, pa včas miru, takrat bojo še več veseli, ne pa tako v razburkanih časih, ko so zdaj. Dam vam vedet, da sedaj sem dobiv tamalo srebrno metaljo. Sedaj vsaki mesec dobim, vlečem 7 K 25 krajc. Saj tisto vete, da je zaslužena. To broncano se(m) pa že prej mev. Sdaj, da vete, da te kriks medalje jimam, tobroncano in tomalo silberno. In to si želim, mir in pa zdrave ude domov prineset. Tista medalja se bo najlepše svetila, nobena silberna ne tako. Le to s(i) mislim, da ne slišite bobnenja kanonov, tako kakor že prej dve zime, da ste si že bili v strah. Sedaj mislim, da nimate več straha pred I. t. l., smo malo premakn.. 27. 10. smo naredli formarš in potem smo pa več dni kar toplerajen maširali za nim. In tikaj je ena velika vođa, se reče Pijava, se je ustaviv. In pri formarš smo jimeli dost za jest. Smo prišli v kakšno vas, smo prašiče klali, jih je bli dost meseca novembra, in vina, rajža in turšce je dost. Druzega žita ni posebno, le turšce je tu največ. Živine je tudi dost. In sama ravnina je tu, rodovitni kraj. Kakor drv ali lesa, tistega pa nič ni. In sedaj smo že en par tednu odzad na počitku, so drugi šli v prvo linijo. Smo v eni vasi kvatirani. Zdaj ne smemo tako raubat kakor prej, moramo plačat. Liter vina košta 1 K. Kakor pa kruha pa überhabt tu nič ne poznajo, le kar polento. Zdaj sem nekaj vam vpisav kako je kaj nam šlo, če dobite ta listek. Kakor je že bol malo ljudi, nimajo več marš bataljona poslat, so pa kompanij men naredili. Od vsakega bataljona so eno kompanijo raztalali, je zdaj pri regemnt samo 9 komp., prej jih je bilo 12, in pri vsaki komp. le 3 zuge. Jaz sem zdaj 1. komp. Končno še vse prav srčno pozdravim. Želim, da bi ta listek vas našel pri zdravju. Z Bogom.

15. Dopisnica. Naslovljena: »Naj sp. Štrajhar Marija, Prosvitnik No. 31, posta Vransko pri Celju, Štajersko«. Poštni žig: K. u. K. Felpostamt 440, 29. XII. 1917.

Draga mi sestra. 29. 12. 1917.

V začetku mojega pisanja te prav srčno pozdravim in voščim veselo in srečno Novo leto, da bi ga zdravi včakali. Jaz sem v špitalu, me malo desna noga boli, pa zdaj bo že hmalo dobra, idem hmalo h kompaniji. Mislím, da doma jimate hudo zimo, še tukaj večkrat za dva ali 4 prste pade snega. Ali tu čez 24 ur ne leži, hitro začne kopnet. Še enkrat vsej prav lepo pozdravim. Voščim veselo Novo leto, z Bogom. F. Reberšek.

SODSTVO V NAŠIH KRAJIH

Proti koncu srednjega veka je bila na našem ozemlju sodna in druga oblast v rokah zemljiškega gospostva. Višja zemljiška gospostva so imela v rokah deželsko, ostala zemljiška gospostva pa nižje patrimonialno sodstvo (de-dinsko).

Deželska sodišča so bila pristojna za višje sodstvo, krvne zadeve, vojaško mobilizacijske zadeve in izvrševanje policijske oblasti. Prava deželska sodišča so bila tista, ki so imela pravico krvnega sodstva. Privilegirana deželska sodišča so imela tudi lastnega krvnega sodnika. Deželska sodišča so bila načelno v rokah deželnega kneza.

Postopno prehajanje sodne oblasti na nižja zemljiška gospostva na posameznih manjših področjih pomeni uveljavljanje nižjega patrimonialnega sodstva. To je dajalo zemljiškemu gospodu pravico izvajati sodno oblast nad svojimi kmeti in jim soditi o zadevah, ki so se zgodile na njegovem zemljišču, razen tistih, za katere je bila zagrožena smrtna kazen. Krajevna pristojnost patrimonialnega sodstva je bila določena po obsegu gospodove zemljiške lastnine na posameznih kmetijah. V zvezi s tem se je razvilo načelo, da deželski sodnik ne sme prestopiti praga hiše, ki je last drugega gospoda. Ta privilegij zemljiških gospodov se je označeval kot pravica strešne kapi.

V letih 1786 do 1788 so pravosodne opravke na podeželju postopoma razdelili med gospodarske urade zemljiškega gospostva in takoimenovana krajevna sodišča. Gospodarski urad je bil kot nižje patrimonialno sodišče pristojen za manjše pravde ter podložniške zemljiške knjige. Krajevnemu sodišču so dodelili vse druge sodne zadeve. Kot krajevno sodišče je ponavadi delovalo dotedanje sodišče oziroma tisto gospostvo, ki je imelo sodnika.

Sodna oblast zemljiških gosposčin kot dediščina srednjega veka je bila ukinjena z novo organizacijo sodstva v avstrijski monarhiji za leto 1849.

Na območju Vranskega so od srednjega veka dalje delovala naslednja sodišča:

— Brode pri Vranskem je imelo sodišče in preiskovalni urad. Med ohranjenimi dokumenti sodišča se nahaja v slovenskem jeziku oporoka Michaella Savetnigga iz leta 1840, zapuščinska razprava Marije Omersi, vdove c. k. poštnega mojstra in lastnika posestva Brode, iz leta 1847 ter drugi zapuščinski spisi;

— Marof pri Vranskem, ohranjeni so spisi med leti 1814 in 1850;

— Ojstrica pri Vranskem, ohranjeni so spisi med leti 1814 in 1850;

— Podgrad pri Vranskem, ohranjeni zemljiško-knjižni spisi med leti 1830 in 1847.

Podgrad se omenja v letu 1542 tudi kot krvno sodišče, ki naj bi imelo »gavge« oziroma vislice. V krvnem sodstvu so se uporabljale smrtne kazni in kazni sekanja udov kot ostanek srednjeveških kazni, ki so ostali v veljavi še dolgo v novem veku. V kanonskem pravu je veljalo pravilo, da je priznanje kralj vse dokazov ter da je z mučenjem potrebno izsiliti priznanje in ugotoviti morebitne pomočnike. Ves postopek je potekal za zaprtimi vrati.

Na mučenju izsiljeno priznanje je moral storilec ponoviti na zapisnik, sicer so mučenje ponovili. Po Štajerskem redu iz leta 1574 je razprava potekala takole: sodnik se je s prisedniki sestal na običajnem kraju, ki je bil za te priložnosti posebej določen. Potem ko so se seznanili z rezultati preiskave, je sledila obtožba in nato zagovor storilca. Če bi ta zopet tajil, so se posvetovali o nadaljnjih postopkih. Če je dejanje priznal, je vsak sodnik s točno določenimi besedami izrekel svoj pristanek na sodbo. Nato so sodbo javno razglasili, prelomili palico in storilca izročili rablju. Mučenje je odpravila šele Marija Terezija leta 1776. Po letu 1800 je bilo odpravljeno tudi javno izvrševanje smrtne kazni.

Posebno poglavje predstavlja preganjanje vešč ali coprnic oziroma čarovnic. To preganjanje je slonelo na mističnih predstavah o zvezah s hudičem, zlasti o spolnem občevanju z njim in je bilo praviloma zadeva duhovnih sodišč. Coprništvo so poznali v srednjem veku, preganjanje se je zlasti razširilo okoli leta 1400, pri nas pa še pozneje. V drugi polovici 17. stoletja so bile pravde proti veščam na podeželju pogoste. Žrtve so največkrat sežigali. V Ljubljani so menda v letih 1691/92 sežgali 26 vešč, na Notranjskem pa bi naj zaradi coprništva požgali celo vas. Preganjanje vešč je popuščalo do 3. desetletja 18. stoletja. Marija Terezija je leta 1776 predpisala, da je treba pravde proti veščam predložiti v osebno odločitev njej sami.

Organizacija sodstva po letu 1849

Novo organizacijo sodstva v zahodnem delu avstrijske monarhije je utemeljil cesarski odlok iz leta 1849, ki je predpisal tudi organizacijo in pristojnosti sodišč na Štajerskem.

Vrhovno sodišče je bilo na Dunaju, Višje — apelacijsko sodišče pa v Gradcu. Deželna sodišča so bila na sedežih dežel, okrožna pa po posameznih okrožjih zunaj deželnih sedežev. Okrožja okrajnih sodišč so bila nasploh manjša od območja političnih okrajev.

V teku poznega srednjega veka so se na Slovenskem oblikovale tele dežele: Štajerska s sedežem v Gradcu, Koroška s sedežem v Celovcu, Kranjska s sedežem v Ljubljani in Goriška s sedežem v Gorici.

Okrajno sodišče na Vranskem

Zahodni del Savinjske doline vse do Polzele, Braslovč, Marije Reke pri Preboldu je spadal pod sodni okraj Vransko.

Celotno območje je spadalo pod Okrožno sodišče Celje, ki je obsegalo 22 sodnih okrajev: Maribor, Gornja Radgona, Ljutomer, Lenart, Ormož, Ptuj, Lovrenc, Marenberg, Celje, Vransko, Gornji grad, Šmarje pri Jelšah, Podčetrtek,

Slovenj Gradec, Šoštanj, Slovenska Bistrica, Konjice, Rogatec, Brežice, Sevnica, Kozje in Laško.

V začetku druge polovice 19. stoletja se je z združitvijo okrajnih sodišč z okrajnimi glavarstvi spremenila organizacija sodstva v okrajne urade. V letu 1867 je bila izvedena ponovna ločitev, tako da so začela okrajna sodišča poslovati spet samostojno. Konec stoletja se je teritorialna pristojnost Okrožnega sodišča Celje zmanjšala z ustanovitvijo Okrožnega sodišča v Mariboru.

Sodni okraj Vransko je v letu 1850 in nadalje obsegal občine: Braslovče, Gomilsko, Grajska vas, Marija Reka, Polzela, Prekopa, Sveti Jeronim, Sveti Jurij ob Taboru in Vransko.

Sodišče naj bi se leta 1853 preselilo iz Podgrada na Vransko v hišo Franca Vaša, po domače Adlerbirta; to je stavba bivše trgovine Oset in današnje trgovine Savinjskega magazina in zadruga.

Leta 1898 se je sodnija preselila v novo stavbo, v kateri so bili tudi davčni uradi, notariat in zapori. V tej stavbi je bila pozneje osnovna šola, danes pa je krajevni urad.

Okrajno sodišče Vransko je obsegalo v letu 1939 naslednje občine: Vransko, Braslovče, Gomilsko, Polzelo, Sveti Jurij ob Taboru, k. o. Marija Reka, k. o. Zgornji Motnik in k. o. Zaplanina.

Vransko je imelo ob popisu prebivalstva, leta 1910, 1111 prebivalcev, površina občine je obsegala 1393 ha, imelo je 201 hišo, vsi prebivalci so bili katoliki, občevalni jezik je bil slovenski za 1097 ljudi in nemški za 12 ljudi.

Na Vranskem so službovali naslednji sodniki: dr. Fran Vovšek, dr. Zdolšek, Anton Radej, Kompara, Potrata, Slavko Papež, Josip Zorko, Gojmir Kitek, Rudolf Račnik.

V okviru okrajnega sodišča je deloval tudi notariat. Notarski red je urejal cesarski patent iz leta 1855. V obdobju med vojnama je urejal delovanje notarjev zakon o pečatu in prisegi notarjev iz leta 1922. Notariati so sestavljali notarska pisma, poročne pogodbe, dedne, darilne, kupne, služnostne, zakupne, izročilne, pooblastilne pogodbe, pogodbe o dedni odpovedi, zadolžnice, oporoke in drugo.

Na Vranskem so delovali naslednji notarji:

Franc Moertl od leta 1871 do 1874,
Moritz Schwarzenberger od leta 1867 do 1888,
Franc in Anton Svetina od leta 1888 do 1893,
Mihael Jezovšek od 1894 do 1920,
Fran Presečnik od 1921 do 1926,
Juro Detiček od 1926 do 1938,
Janko Horvat od 1939 do 1941.

Pravna zgodovina izhaja tudi iz zemljiških knjig, ki so jih od konca 18. stoletja dalje vodili gospodarski uradi zemljiških gosposčin. Po letu 1851 je vodenje zemljiškknjižnih zadev prešlo v pristojnost okrajnih sodišč. Nekatere ohranjene zemljiške knjige zemljiških gosposčin na območju Vranskega so:

Marof — ohranjene vknjižbe in izbrisi med leti 1808 in 1850,
Ojstrica — ohranjene vknjižbe med leti 1807 in 1850,
Podgrad — ohranjene vknjižbe med leti 1804 in 1850,
Stopnik — ohranjene vknjižbe med leti 1806 in 1850,

Vransko župnijsko imenje — ohranjeni inventarni zapisnik o spremembah posesti od leta 1821 dalje.

Za staro zemljiško posest so vodili urabarialne in rustikalne zemljiške knjige. V gosposčinske ali dominikalne zemljiške knjige so vpisovali kmetije, ki so nastale z razdelitvijo gosposčinskih travnikov in pašnikov.

Za vinogradniške posestnike so vodili gorsko zemljiško knjigo.

Na nekatere značilnosti prehoda zemljišč od fevdalnih gospodstev na podložnike smo naleteli v vasi Stopnik. V fevdalni dobi je jedro vasi spadalo pod tri gospodstva: Žovnek (Sanneg), Stopnik (Heggenberg) in Grmovje (Hofrein). Žovneška gospoda je imela v začetku 19. stoletja 771 podložnih kmetij in 6 uradov, od katerih je bil eden v Prekopi. Stopniški gosposčini je bilo podložnih 66 kmetij in je imela dva urada, grmovška gosposčina pa 75 podložnih kmetij in sedem uradov. V Stopniku naletimo na 4 vrste kmetij: na urabarialne, dominikalne, »freiholde« in berge (gorice). Pri urabarialnih kmetijah gre za stara podložna zemljišča, pri dominikalnih za zemljiške pristave, ki so bile dodeljene v obdelavo kaki kmetiji, značaj freiholdov pa ni jasno razviden. Možna bi bila razlaga o svobodnjakih, vendar nasprotuje temu beseda hold (podložnik), kakor tudi njegova vezanost na gospodstvo. Posebno kategorijo zemljišč predstavlja zemljiška posest gradu oziroma graščine Marofa.

V zemljiško knjigo so sprva vpisovali v nemškem jeziku, v gotici. To se je nadaljevalo, razen redkih izjem, vse do konca 19. stoletja. Za kmete je bilo to težavno, saj v glavnem niso znali nemškega jezika in torej niso vedeli, kaj je v knjigi zapisano. Zato so vseskozi težili za tem, da bi se vpisovalo v domačem, slovenskem jeziku. Prvi slovenski vpis v zemljiško knjigo je leta 1887 izsilil dr. Serbec za Mihaela Vošnjaka, ki je bil tedaj državni in deželni poslanec. Dr. Serbec je odločno branil svojo pravico do vpisovanja v slovenskem jeziku. Narodi v državi naj bi bili po ustavi enakopravni in kmet mora vedeti, kaj se v knjigo vpisuje. Deželni zbor je bil proti slovenskim vpisom, na Dunaju pa so ga odobrili. Odslej je bil slovenski vpis v zemljiško knjigo možen, ovirali pa so ga še vedno nemško usmerjeni sodniki in uradniki.

Pred letom 1887 so v zemljiško knjigo vpisovali v slovenskem jeziku samo na okrajnem sodišču na Vranskem, kjer je bil predstojnik sodišča dr. Fran Vovšek, poznejši državni poslanec.

1.

Kot sodišče cerkvenih gosposčin se omenja župnija na Vranskem, ki je izvrševala sodno oblast v okviru cerkvenih zakonov.

2.

Leta 1918, ko je bila 1. decembra ustanovljena kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, so se okrajna sodišča preimenovala v sreska sodišča. Na območju Okrožnega sodišča Celje so bili ustanovljeni sodni srezi s sedežem v: Brežicah, Celju, Gornjem Gradu, Konjicah, Kozjem, Laškem, Radečah, Rogatcu, Sevnici, Slovenj Gradcu, Šmarju pri Jelšah, Šoštanju in Vranskem.

Glede okrožnih in okrajnih sodišč se v okviru nove države, ki se je pozneje preimenovala v kraljevino SHS in od leta 1929 dalje kraljevino Jugoslavijo, struktura ni bistveno spremenila. Pravna ozemlja in območja sodišč so bila tesno povezana z zgodovinskimi okoliščinami, ki so veljale v preteklih obdobjih in za časa monarhije.

Slavnemu c. k. okrajnemu sodništvu
na
Tranjskem

Na cenjeno naročilo dne 20. prosinca 1874 št. 72 poroči podpisano županstvo, da se je razglas dne 30. listopada 1873 št. 1609 tikajče se uradni dnevor pri samošnjem sodništvu, - v nedeljo 15. svečana t. l. pri cerkvah v št. Pavlu in na Reki jasno razoznanil in potem na očitnem mestu nahil.

V zadevi nepričakovane in glo neprijetnega oči. tanja županstov - v višje omenjenem naročilu - od strani samošnjega slavnega c. k. okrajn. sodništva, da se županstvo kaže, kakor da bi bilo naenkrat pozabilo znanje nemškega jezika in da je že večkrat dopise in naročila v nemško. jeziku prav dobro razumelo in reševalo, naj bude dovoljeno ponoviti, da nam je bil tuji nemški jezik vselj nerazumljiv, a če se je moral za to najiti človek, ki je pisno, pisano v tujem jeziku, prestavil na slovenško, to je jezik, kojega tukajšnji občani in župan brez izjema le znajo, si podpisano županstvo s tem nij zaslužilo nikakorš.

nih očitani. Da pa se ne prigode v prihodnje
več takovi nepriljudni slučaji, in da ne bodo
za takove predstavljanja narasle nepotrebni
stroški za občino, jemlje si podpisano žu-
panstvo čast, slavnemu c. kr. okrajnemu
sodništvu vljudno naznaniti, da bodoče
ne sprejme nobenega dopisa več, ki je pisan
v tujem jeziku.

Županstvo na Reki dne 20. svečano 1874.

Župan.
Poznič

Ker je z nastankom Jugoslavije ostalo vrhovno sodišče na Dunaju in apela-
cijsko sodišče v Gradcu zunaj meja nove države, je bilo namesto njiju ustanov-
ljeno apelacijsko prvotno višje deželno sodišče v Ljubljani.

3.

O narodni zavednosti in zahtevah po uveljavljanju slovenskega jezika v
sodnih ustanovah govorita zanimiva dopisa župana občine Marija Reka Jakoba
Pozniča iz leta 1874, ki ju hrani Zgodovinski arhiv Celje. V ohranjenih dopisih
se župan zavzema za uporabo slovenskega jezika na sodišču in v tej zvezi vljud-
no naznanja slavnemu c. kr. okrajnemu sodništvu na Vranskem, da v bodoče
ne sprejema nobenega dopisa v tujem jeziku, ampak samo v slovenščini.

Milena Cencelj

PRAVICA

*Se v senci je hladil gospod,
ko ga prišel je siromak
poprosit za en samcat hlod,
da bi si streho obnovil,
še preden bi jo sneg pokril.*

*Oholo se zazrl je tja,
kjer izvira Podgrajščica;
povsod se gozd je valovil,
a kamna v prsih ni zdrobil.*

*Odidi ti berač od me,
motika, srp sta le za te,
odkar Podgrad moj stoji,
vse zame raste in rodi.*

*Je stisnil revež roko v pest:
»Dobil boš zemljo z lesom vred,
dovolj vsega bo za oba,
le smrt razlike ne pozna.*

SAVINJSKA

*Vsa osamljena moja je dolina,
ko po njej sprehaja se sivina,
odeta v prazne vrvi,
med hmeljišči se gubi.*

*Čaka prvo roso,
da bi ji lice umila,
sadeže njene brsti
med razori prebudila.*

*Drobna očesca bodo vzkliła.
»Gojite nas,« bi prosila
za mnogo vlažnih toplih dni,
da k soncu laže pohiti.*

*Spet po Savinjski bo razpeta
najlepša roža leta,
ki desetletja je niso posušila,
ker z ljudmi se je v eno zliła.*

SLOVO STAREGA HMELJARJA

OTROK NA KMETIJI

*Moja zibelka je bil koš na rami,
in streha je imela barvo neba,
ko mavrico sem lovila,
da igračko bi dobila.*

*Bose noge in krajec kruha
črn je bil,
a vsako skorjico sem poljubila,
če se v travo je odkrhnila,
tako me mati je učila.*

*Uspavanko mi pela je čebela
iz bližnje ajde, ki je medila,
in jata ptičev v koruzi,
kjer si prostor je svojila.*

*Za prvi snop pšenice
sem zaslužila zagozdo orehove
potice.
Brusil čas mi je motike,
a v meni postavljaj je mejnike.*

*Ko pravico sem iskala,
žuljavo dlan sem pokazala:
«Za sebe in vas ni me sram,
da kmetica sem ostala.»*

*Pobiral drobtine z okorno je roko,
že dolgo gojil to čudno je moko,
iz nje mesil je kruh
z ljubeznijo globoko.*

*Truden je stal
in polnil košaro,
kot bi se bal,
da nič bo postal.*

*Gledal je trte,
te veje zelene;
po njih pretakal njegov se je sok,
a njemu so žile izsušene.*

*Rastel je s hmeljem
in kaj bi vse dal,
da kot on spomladi —
spet mlad bi postal.*

*A sonce zahaja, bliža
bliža se mrak,
kot da ga sluti,
poboža storž grenak.*

MLADOST

*Naša mladost je maj,
vrba, ki zeleni,
med stezicami polnih nad
stopa naša pomlad.*

*Njen korak je val potočka,
ob cvetočem bregu,
kot brezskrben mak,
ki na pšeničnem polju ziblje se lahak.*

*Vse nas vodi skupna pot,
da zavela bi pomlad povesod,
vsem ljudem na širnem svetu,
brez razlik v rasi, letu.*

KMETIJSTVO PO VASEH OKOLI VRANSKEGA

O tem, kako so živeli pred več desetletji ter s kakšno kmetijsko dejavnostjo so se ukvarjali predniki naše krajevne skupnosti, ne obstaja veliko pisnih virov, ustni viri iz roda v rod pa so tudi zbledeli. Najzgovornejši so podatki iz Krajevnega leksikona Dravske banovine, tu pa tam pa zasledimo krajša sporočila še v ostalih virih.

Dejstvo je, da je sedanja teritorialna oblika nastala šele po letu 1937, ko se je sedanjih šestnajst naselij združilo v občino Vransko. Pred tem so bila naselja Limovce in Zaplanina pod upravo občine Trojane, naselje Zajasovnik pod občino Motnik, naselja Čeplje, Čreta, Prekopa, Stopnik, Selo, Jeronim, Tešova in Vologa pa pod občino Tabor. S priključitvijo vseh naštetih naselij k občini Vransko je le-ta imela 661 ha njiv in vrtov, 950 ha travnikov in pašnikov, 44 ha vinogradov, 2207 ha gozdov ter 55 ha ostalih parcel.

Na vseh teh površinah je bila podobna kmetijska dejavnost, vendar se je le razlikovala po posameznih naseljih glede na potrebe ter naravne možnosti kmetovanja. Pa si pogledjmo, kaj vse so v potu svojega znoja iztržili iz zemlje naši predniki. Prav pa je tudi, da se istočasno seznanimo, kdaj se določena naselja prvič omenjajo ter kako so po teh vaseh nastali objekti, ki so še danes nema priča zgodovinskega nastajanja.

TRŽCA je bilo prvotno naselje, ki se je šele kasneje preimenovalo v sedanje Brode, le-te so bile poprej zaselek Tržce. Poleg gozdarstva je bil na tem področju glavni pridelek hmelj. Graščina, ki še danes obstaja v Brodeh, se prvič omenja 1730. leta, njen zadnji graščak pa se je imenoval Schauer.

ČRETA je kraj, ki je bil obljuden že v predzgodovinski dobi. Za kmete je bil najvažnejši vir dohodkov gozdarstvo, kot je tudi še danes. Naselje je znano iz zgodovine, saj se cerkev Vnebozvetja matere božje omenja že leta 1545. Temeljito so jo renovirali v letu 1898; od prvotnega sta ohranjena gotski portal in rebrasti svod. Na tem področju je še cerkev sv. Katerine, ki se prav tako prvič omenja leta 1545. Notranjščino so renovirali leta 1967, vendar je bila ta cerkev med NOB požgana ter v zadnjem obdobju ponovno obnovljena.

ČEPLJE se nahajajo na nadmorski višini 320 m. Tu so se ukvarjali predvsem s sadjarstvom ter kasneje s hmeljarstvom.

JERONIM je sestavljen iz večjih in manjših zaselkov ter je bil znan po živinoreji in gozdarstvu. Na Vransko so nosili mleko, prav tako pa so na tem področju gojili vse vrste sadja in ga prodajali tujim kupcem. Merinščico ter Globočko so izkoriščali krajani za mlinsko dejavnost. Znamenitost Jeronima je



Upravni odbor Hranilnice in posojilnice na Vranskem slikan okrog leta 1920 (v sredini sede dr. Mörtl, tretji z leve zadaj Pečovnik Franc, kasnejši župan občine Vransko)

podzemna jama Skadavnica, ki so jo obiskovali domačini in tujci. Pod to naselje je spadal tudi grad Podgrad, ki so ga zgradili Burgstalli. Prvotno je ta grad stal na mestu sedanje cerkve sv. Jeronima na Taboru. Med lastniki gradu se omenjajo pl. Hohenwart, gornjegrajski samostan, po letu 1347 pa Celjani. Zadnji lastniki gradu so bili Robiči. Ta grad je bil pomemben, saj se leta 1542 omenja, kot sedež deželnega privilegiranega krvnega sodišča. Kasneje, leta 1853, se je preselilo v naselje Vransko ter postalo okrajno sodišče. Že omenjena cerkev sv. Jeronima je bila verjetno pozidana leta 1545, vsekakor pa leta 1547. Prvotno je imela obzidje pred Turki ter je od tega ohranjen samo še severni stolp. Cerkev so krajani leta 1860 temeljito obnovili.

LIMOVCE so se včasih delile na Zgornje in Spodnje ter zaselek Prosvivnik. Znana je bila sečnja gozdov ter predvsem prodaja jamskega lesa za rudnik Zagorje. Zanimivo je, da se omenja Prosvivnik kot pomembna vojaška postojanka na meji med Kranjsko in Štajersko.

LOČICA je včasih zajemala več zaselkov, med drugim tudi sedanje Zahomce. Kmetje na tem področju so se ukvarjali predvsem s sadjarstvom in gozdarstvom. Njihova cerkev sv. Magdalene pa se prvič omenja leta 1545 v strassburškem zapisku; domači so jo 1865. leta temeljito obnovili.

PRAPREČE se v starih zapiskih omenjajo kot zaselek Jeronima, kjer so se kmetje ukvarjali s podobno dejavnostjo.

PREKOPA je zelo staro naselje ter se prvič omenja že leta 1229. Zajemala je tudi naselje Mala Prekopa (Vindija). Glavne kmetijske dejavnosti so bile pridelovanje žita, sadjarstvo, živinoreja, hmeljarstvo in čebelarstvo.

V **SELU** se je kmetijska dejavnost odvijala predvsem za prodajo tržnih viškov na Vransko.

Zito, krompir, hmelj, fižol, jabolka, češnje, vino in surovo maslo so bili glavni kmetijski pridelki v STOPNIKU. Kraj pa je znan tudi po gradu Heckenberg, ki je najstarejši v Savinjski dolini ter omenjen že leta 1188. Kmečki uporniki so ga leta 1635 razdejali. Cerkev sv. Mohorja in Fortunata, ki se prvič omenja leta 1545, so temeljito obnovili in podaljšali ladjo v letu 1863, dve leti pozneje pa so zgradili kapelico sv. Sebastijana in Roka.

VOLOGA se prvič omenja že zelo zgodaj, in sicer leta 1231. Glavni kmetijski panogi sta bili gozdarstvo in živinoreja.

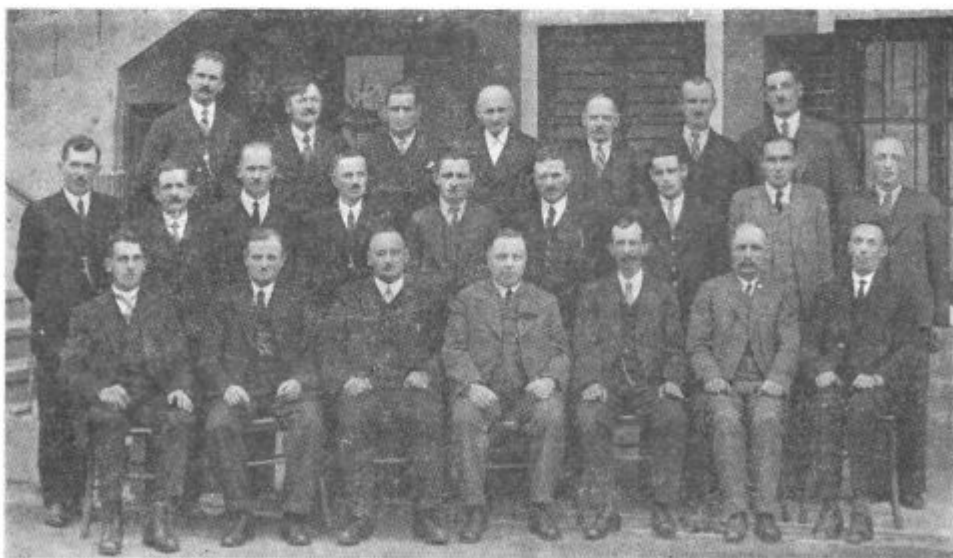
ZAPLANINA je bila najbolj znana po zelo obsežnih gozdovih.

V ZAJASOVNIKU so se predvsem ukvarjali s prodajo lesa po Savinjski dolini, izkoriščali pa so vodo za mlinsko in žagarsko dejavnost. Živahnemu prometu na cesti je v tem kraju služila znana gostilna s prenočišči.

Živinoreja, sadjarstvo in gozdarstvo so bile glavne dejavnosti na TEŠOVI. V tem kraju so vrsto let poznali tudi gostilno za romarje ob poti na Čreto.

Na VRANSKEM je zaradi pomembne lege ob cesti prevladovala uslužnost-in obrtna dejavnost. Tudi kmetijstvo je bilo razvito; pridelovali so žito, krompir, hmelj, sadje, sadjevec, med, redili pa so tudi mnogo konj zaradi priprege pod trojanskim klancem. Kraj je bil znan tudi kot letoviški, številnim obiskovalcem so bile na voljo tudi tujske sobe. Na Vranskem je delovala pivovarna Prajhaus; tu se je rodil leta 1850 dr. Mihael Bergman, ki ima veliko zaslug za razvoj hmeljarstva v Savinjski dolini.

Zanimiva je primerjava med takratnimi in sedanjimi hektarskimi pridelki posameznih kultur, čeprav ugotavljajo, da so pred sto leti z umnim gospodarjenjem in novimi sortami zelo povečali pridelke. V ta namen so organizirali potujoče gospodinjsko-kmetijske tečaje. Vse bolj so večali nasade hmelja, saj je šel ves pridelek v izvoz.



Odborniki občine Tabor, pod katero je do leta 1937 spadalo večji del območja sedanje KS Vransko

Najboljši kmetje so pridelali na hektar:

— koruze	1.950 kg
— pšenice	1.020 kg
— hmelja	980 kg
— krompirja	10.000 kg
— prosa	1.310 kg

Ugotavljajo tudi, da iz polj čedalje bolj izginjajo bob, proso, lan in drugo, vse bolj pa se uveljavlja pesa, ki se dobro obnese za krmo. In kakšne sorte so gojili?

Od krompirja so največ sadili oneidovec, kresnik in jubel, od fižola so bile znane sorte koks, prepeličar, mandalon, cipra in ribničan. V govedoreji se je najbolj obnesla sivopšenična pasma zaradi težkih volov, primernih za vprego in za meso.

V ta namen jim je uspelo oceniti in potrditi primerne bike po naseljih tako, da je prišel eden na 70 krav. Tudi bela pasma prašičev je začela izpodrivati črno pasmo, ki se najde le še tu in tam. V veliko veselje gospodinjam pa je tudi nova pasma kokoši, imenovanih štajerke, ki izkazujejo veliko večjo nesnost. To bi bil kratek prelet skozi zgodovino kmetovanja naših dedov in babic na področju Vranskega. Kako se je kmetijstvo razvijalo v predvojnih in povojnih letih do danes, pa ob kakšni drugi priložnosti.

LOVSKA DRUŽINA VRANSKO

Lovska družina Vransko, ustanovljena 1946. leta, deluje kot društvo z nalogo: gojiti, varovati in loviti divjad ter gospodariti z loviščem.

Družina je bila včlanjena v Lovsko zvezo Celje, od 1980—1985 pa v Zvezo lovskih družin Savinjska dolina Žalec. Sedaj je včlanjena v Savinjsko-kozjansko zvezo lovskih družin Celje. Število članov v LD Vransko je naraščalo od 17 v letu 1946 do 36 članov v letu 1987. Ima svoj lovski prapor, ki ga je razvila avgusta 1958. Prejela je več priznanj od lovske zveze in skupščine občine Žalec.

Sodeluje z DPO na Vranskem, s pobrateno LD Stara Fužina, z zamejskimi lovci Korošci, z LD Bilčovs — Ludmansdorf, gostovanje pa občasno izmenja z LD Sentjur pri Celju. Vsako leto prireja lov na divje prašiče skupno s pobrateno družino, občasno pa tudi z LD Bilčovs, s katerim se pogosto srečuje na meddruštvenih strelskih tekmovanjih.

Glavna naloga LD je skrb za divjad. To najbolj nazorno dokazuje naraščanje števila divjadi in izvršen odstrel.

Nekatere vrste so se močno razmnožile, upadlo pa je število zajcev, fazanov in divjih petelinov. Med vojno in po njej je bila srnjad močno razredčena in je šele po dveh desetletjih dosegla v lovišču primerno številčnost. Na naraščanje števila srnjadi in divjega prašiča je odločilno vplival naravni prirastek lovišča, gojitveni ukrepi v lovstvu in gozdarstvu. Fazan ni avtohtona vrsta, v naša lovišča so ga naselili, razmnožuje pa se s pomočjo vlaganj in rednega zimskega krmjenja. Upadanje števila ostalih vrst povzroča sprememba okolja (povečan promet, sodobno kmetijstvo, nemir v gozdovih, onesnaženost pasišč, zraka ipd.).

Varstvo divjadi se je v preteklosti odražalo v odstrelu predatorjev in omejevanju divjega lova. V sedanjem času pa je značilno varovanje stanišč divjadi in izboljšave pasišč ter ohranjanje naravnega okolja.

Lova se udeležujejo predvsem člani LD Vransko, poleg njih pa tudi lovski gostje (člani pobratene družine, lovci iz Koroške). Znaten del dohodka daje tudi inozemski lovski turizem.

V lovišču gospodarimo v skladu z letnim načrtom. Od 1. januarja 1963 ima LD tudi srednjeročne lovskogospodarske načrte. Dohodek ustvarja s prodajo vse zdrave odstreljene divjačine po dnevnih cenah. Imamo zelo visoke izdatke s poravnavo škode, ki jo naredi divjad, predvsem divji prašiči.

Družina se lahko ponaša, da je s prostovoljnim delom (vsak član mora letno opraviti od 10—40 ur neplačanega dela) zgradila približno 10 km lovskih steza, nad 40 prež in prilagoditveno oboro za fazane. Te objekte redno vzdržuje. Po-



Po lovu na divje prašiče — LD Vransko

seben ponos družine je lovski dom na Orehovcu, ki je nastal z zasilno adaptacijo iz razpadajoče kmečke hiše. Sledila je napeljava elektrike iz Merince na Orehovec in večja adaptacija v letih 1965/66. Potem smo zgradili še cesto iz Vološke doline na Orehovec, uredili lovski klub v domu družbenih organizacij, zgradili vodovod z vgrajenim hidroforjem in izdelali fasado na lovskem domu.

Franci Golavšek-Janko

NAŠ LOVSKI DOM

Narava čudovita ti si vsa,
lepota tvoja neprecenjena,
v njej so želje mojega srca.

Tu naš lovski dom stoji,
v lovišču takšnem, ki nkjer ga ni,
ob pogledu v dolino,
vsak ostrmi — predvsem takrat,
ko sonce izza gor se prismeji.

V tem svetu pa živi divjad,
oživlja naše to okolje,
petelin, zajec in srnjad,
zato smo vedno dobre volje.

Naš svet planinski tukaj je,
cvetlice, vresje — orlice,
avrikelj v skalah se smeji,
kjer gams v lepoti tu živi.

Ker to lepoto cenit znam,
zato v lovišče se podam,
saj vedno kaj odkrije mi,
po njem srce mi hrepeni.

PLANINSKO DRUŠTVO NA VRANSKEM

Med obema vojnama pa tudi že pred prvo svetovno vojno je bilo na Vranskem več ljubiteljev planin. Še bolj se je planinstvo začelo razvijati po drugi svetovni vojni. Planinci so bili včlanjeni v Planinsko društvo Celje in Ljubljana matica. Ustanavljala so se nova društva. Vse več ljudi je zahajalo v naravo in občudovalo njene lepote. Planinci so hodili v gore, a zaradi odmaknjenosti od sedeža društva niso imeli dovolj stikov z matičnim društvom. Vedno bolj se je čutila potreba po lastni organiziranosti, po lastnem planinskem društvu, ki bo organizirano delovalo na področju Vranskega in Tabora. Po predhodnih pripravah je bil dne 23. maja 1968 ustanovni občni zbor. Da je bila odločitev pravilna, potrjuje številna udeležba in kar 93 prijav za pristop v članstvo. Izvoljen je bil upravni in nadzorni odbor. Vodstvo društva je imelo veliko dela, saj je bilo potrebno urediti vse formalnosti za registracijo društva. Takoj so pričeli z rednim delom; izletništvo, markiranje in ureditev poti ter opremljanje s smerokazi so bile glavne naloge. 13. marca 1970 smo imeli prvi občni zbor in ugotovili smo, da je društvo dobro delalo, potrebno pa bo razširiti njegovo dejavnost. Sprejet je bil sklep o gradnji koče in izvoljen gradbeni odbor, ki je iskal primerno lokacijo. Sprejeli smo predlog za izgradnjo koče na partizanski Čreti. Kmet Pančuh je društvu podaril zemljo in začeli smo pobirati prostovoljne prispevke v denarju in materialu. Priznati moramo, da smo povsod nalteli na razumevanje in podporo. Še isto leto smo začeli graditi brunarico, kasneje pa zidano kočo. Delo je potekalo normalno. Planinci in ostali, predvsem Čretlani, so opravili nešteto prostovoljnih ur. Kočo smo 10. septembra 1972 slavnostno odprli. Čeprav zgornji prostori še niso bili dograjeni, je že služila svojemu namenu. V naslednjih letih je bila koča dokončno zgrajena.

Društvo kljub velikemu naporu, ki je bil vložen pri gradnji koče, ni pozabilo na ostalo dejavnost. Nekaj mladincev je uspešno opravilo tečaj za mladinske vodnike. Na šoli deluje pionirski odsek, pod vodstvom šolskih mentorjev pa planinska šola. Pionirji hodijo na izlete za značko pionir — planinec. Udeležujejo se tudi društvenih izletov. Priznati moramo, da je prav v tem času bilo vzgojenih več prizadevnih planincev. Društvo ne miruje, stalno išče nove poti v razvoju planinstva. Planince hočemo privabiti v gore. Na Krvavico smo namestili žig z vpisno knjigo in pripravili orientacijsko tekmovanje za pokal Črete. Tekmovanje je postalo tradicionalno in bo letos že šestnajsto. Povezali smo se z jamarским klubom Črni galeb iz Prebolda. Jamarji raziskujejo jame na Čreti: Šebirnico, Škadavnico in Veternico. Odkrivajo in pokažejo nam zanimiv kraški svet.



Razvitje prapora oktobra 1986

Povezujemo se z ostalimi društvi in organizacijami. V meddruštvenem odboru pričenjamo akcijo za pripravo Savinjske poti. Po napornem delu pri pripravi dnevnika in trase, ki poteka na našem področju od Črete do Vrhov, je bila v letu 1976 otvoritev Savinjske poti. Da je pot zanimiva in primerna za vsakega planinca, dokazujejo številni obiskovalci in pohvale v vpisnih knjigah. Kasneje je TKS Žalec uredila tudi trimčkovo pot preko Črete. Gozdno gospodarstvo je vzorno uredilo preko Črete evropsko pešpot od Baltika do Jadrana, imenovano E-6. Vse to nam dokazuje, da je Čreta zanimiva točka za vse popotnike in dokaz, da je lokacija za gradnjo koč izbrana pravilno, saj daje kočja popotniku prijetno zavetišče.

Še vedno pa je bila Čreta precej odmaknjena od Vranskega. Cesta je bila dograjena le do Ropasije. Do vsake kmetije mora biti speljana cesta, so vedno bolj poudarjali Čretlani. Prišlo je do prvih ogledov trase, sestankov v koči in na Vranskem. Čretlani so vztrajali in gozdno gospodarstvo je zgradilo cesto. Opravljenih je bilo nešteto udarniških ur. Čreta, povezana z dolino, dobiva novo podobo. Vse več poudarka dajemo varstvu narave. Več planincev je obiskovalo tečaj o varstvu narave in opravilo izpit za gorske stražarje. Vsako leto organiziramo tudi očiščevalne akcije. Prizadevni člani so po ustanovitvi društva uredili in na novo markirali vse poti. Vsako leto jih pregledajo in obnovijo. Naše poti so dobro markirane in varne.

Osnovna dejavnost društva je izletništvo. Vsako leto organiziramo več izletov v nizkogorje in visokogorje. Skupine planincev hodijo po različnih transver-

zalah za osvojitve značke. Izletov se udeležuje vedno večje število planincev. Obiskali smo tudi tuja gorstva. Organiziran je bil izlet na Grossglockner, leta 1980 smo osvojili Mont Blanc (4810 m) in isto ponovili leta 1986. Naš član je tudi aktivni alpinist Polde, ki je v prostem plezanju osvojil že več vrhov. Že več let so člani želeli razviti prapor. Po temeljitih pripravah, zbiranju sredstev in pripravi osnutka prapora smo le-tega razvili v letu 1986. Slavnostno razvitje je bilo pri koči. Koča je v sezoni redno oskrbovana. Velik poudarek pa dajemo tudi vzdrževanju. Tako smo v letu 1987 zgradili nov rezervoar za vodo. Vsa dela so bila opravljena s prostovoljnimi delom.

Devetnajst let je minilo. Društvo ima osnovo in zdrave poglede na nadaljnje delo. Smo del organizacije Planinske zveze Slovenije, ki šteje preko 110 tisoč članov. Naše nadaljnje delo je: čuvati naravo, pustiti jo takšno, kot je in jo ohraniti naslednjim rodovom.

NA VRANSKEM JE BIL RAZVIT TUDI AVTO-MOTO ŠPORT

Pisati v tem času o tekmovalnem športu na Vranskem ni možno, ker ga v pravem pomenu besede ni. V okviru TVD Partizan so le rekreativne športne dejavnosti, ki postajajo z različni krajevnimi tekmovanji in ligami kar zanimive.

V občinskem merilu tekmuje šolsko športno društvo z OŠ Ivan Farčnik-Buč v več športnih panogah. Med učenci iz šolskega okoliša je vedno dovolj takšnih, ki bi lahko ob načrtnem delu postali dobri tekmovalci, kar nam dokazuje prejšnje obdobje, ko smo srečevali Vranšane tudi na republiških in zveznih tekmovanjih.

O nekaterih uspehih vranskega športa smo pisali že v različnih publikacijah, ki so izšle predvsem ob praznovanjih krajevnega praznika. Tokrat bo tekla beseda o športniku, ki je bil znan po vsej Jugoslaviji. Mlajši krajan verjetno ne ve, da smo imeli v povojnem obdobju tudi vrhunskega športnika na področju avto-moto športa. To je bil Ervin Pepel, ki še sedaj marsikateremu Vranšanu pomaga iz zadreg, če mu ponagaja vozilo.

Zivahno je bilo takoj po vojni v našem koncu Vranskega. Srečko Pepel, zaveden Slovenec, med vojno interniran, je začel z mehanično obrtjo v hiši št. 67 na Vranskem.

Tako se je njegov sin Ervin že v zgodnji mladosti seznanil z motorji in se kot devetleten fant že udeležil ocenjevalne vožnje motoristov v Celju, leta 1946. Z motorjem DKW 98 cm³ je že istega leta tekmoval v Šošanju na gorskih dirkah.

Prvi trener mu je bil oče in v zgodnjem tekmovalnem obdobju je seveda poštoval na dirke v spremstvu staršev.

Avto-moto društva na Vranskem takrat ni bilo, zato je postal član Avtomobilsko-motociklističnega društva Slander Celje.

Že leta 1948 je zmagal v razredu motorjev do 125 m³ na II. gorko-motociklističnem prvenstvu Jugoslavije v Sarajevu. Vozili so na Treberič in takrat 11-letni Ervin je kot najmlajši udeleženec na pobudo maršala Tita prejel od Avto-moto zveze Slovenije za nagrado športni avtomobil Fiat topolino, s katerim je nato tekmoval na mnogih dirkah.

Vrstili so se uspehi na področnih in republiških dirkah. Leta 1950 je osvajal prva mesta v kategoriji avtomobilov do 1100 m³ na slovenskem prvenstvu na Gorjancih (na isti dirki z motorjem do 125 m³ drugi), na zahtevni dirki v Veliki

Loki — Čatež je bil dosegel celo absolutno najboljši čas v vseh kategorijah motorjev. Tudi na gorski dirki na Jezerskem je zmagal z motorjem.

Leti 1951 in 1952 sta bili dejansko vrh tekmovalnih uspehov; poleg zmag v motociklističnih kategorijah v Celju, Slovenj Gradcu in v Bistrici ob Sotli je bil tudi tretji med športnimi avtomobili na dirki v Zagrebu.

Najbolj je bil vesel zmage v Bistrici ob Sotli, kjer je bila dirka na Svete gore v počastitev Titovega rojstnega dne, ter naslova absolutnega zmagovalca v Slovenj Gradcu, kjer je bil z že novim motorjem (Puch Tomos) 125 m³ najboljši po času tudi do kubature 500 cm³. V tem času ga je namreč tovarna Tomos povabila v svojo tovarniško ekipo, v kateri je vozil skupaj s takrat znanimi imeni avto-moto športa: Mladenom Čeričem, Hinkom ter Vrhovcem.

»Najhujši konkurenti v tem času so mi bili Mrak, Pangerc in Novak iz Ljubljane ter Šurbek iz Zagreba,« pripoveduje Ervin Pepel ob svoji obsežni zbirki pokalov, plaket in priznanj, ki jih je skupno kar 52. Tudi na dirkališčih za speedway se je poizkusil, kjer mu je z nasveti nekaj časa pomagal znani predvojni tekmovalec Ludvik Starič, znan po vzdevku »leteči Kranjec«. Toda raje je ostal pri cestnih, še posebej pri gorskih dirkah. V ta čas sodi tudi poizkus izgradnje dirkališča za speedway na Vranskem, ki žal ni bilo dokončano, ter ustanovitev društva Ljudske tehnike Vransko, čigar član je bil nato tudi Ervin. Svojo tekmovalno pot je zaključil v Tomosovi ekipi leta 1955 z vožnjo na Bledu.

Zanimalo me je, kako je bilo s pripravo motorja ali avtomobila za dirke.

»Vse smo delali v očetovi mehanični delavnici, okvare so bile redke, nesreč na dirkah nisem imel,« se spominja Ervin Pepel. Avto-moto društva so določala startnine za posamezne dirke, kar je bil ob morebitnih nagradah edini dohodek za tekmovalno udejstvovanje.

In da ne bomo opisovali le dirk po drugih krajih. Ervin Pepel meni, da se je dejansko poslovil od aktivnega športnega dela leta 1958 na Vranskem, ko je v dirki mopedov na krožni progi »stara — nova cesta« še enkrat zasedel prvo mesto.

Po pogovoru z Ervinom Pepelom, dne 23. in 24. maja 1988.

40 LET KOVINSKE DEJAVNOSTI NA VRANSKEM 1947—1987

Delovna organizacija KIV (Kovinarska industrija Vransko) je bila ustanovljena leta 1984, njen razvoj pa sega štirideset let nazaj. Nastala je po reorganizaciji Sigme Zalec iz njene TOZD Kovinske predelave Vransko. Prvo stopnico na razvojni poti kovinsko predelovalne dejavnosti na Vranskem predstavlja leta 1947 ustanovljeno podjetje KOVO — Vransko, v katerem so izdelovali razno opremo po naročilu in kmetijske pripomočke.

Že v začetku sedemdesetih let so začeli izdelovati kotle večjih moči za industrijo in trajnožarne peči za široko porabo.

Leta 1986 pa se je KIV-u priključil proizvodni obrat Brode iz INDE Vransko s programom ekonom kotlov.

Danes je v KIV-u zaposlenih 110 delavcev. Nadaljnje zaposlovanje načrtujejo le kot kontinuirano izboljšanje kadrovske strukture zaposlenih in kadre za bolj zahtevna proizvodna in inženirska dela ter obvladovanje novih programov. Tehnološke izkušnje iz nedavne preteklosti, sedanje možnosti in potrebe trga, so povezali v program TOPLOTNE TEHNIKE, ki pomeni rdečo nit programsko proizvodne usmeritve.

Proizvodni program toplotne tehnike, namenjen individualnim kupcem, zajema izdelavo peči in kotlov za centralno ogrevanje ter hitrouparilne ekonom kotle znane kot »alfe«, ki so nepogrešljiv pripomoček v kmetijstvu.

Industrijski toplotni program zajema proizvodnjo toplovodnih in vrelovodnih kotlov moči do 7 MW in opremo za avtomatizacijo kurjenja lesnih ostankov, kjer kot posebnost izvajajo kurjenje mokrega lubja.

Program izdelave procesne opreme predstavlja del proizvodnih kapacitet po naročilu kupcev.

Prevzemajo izdelavo celotnih industrijskih proizvodnih ali energetskih objektov z opremo po sistemu »ključ v roke«.

KIV TERMOKONTEJNER pa predstavlja možnost več pri reševanju vprašanja ogrevanja naselij in industrije.

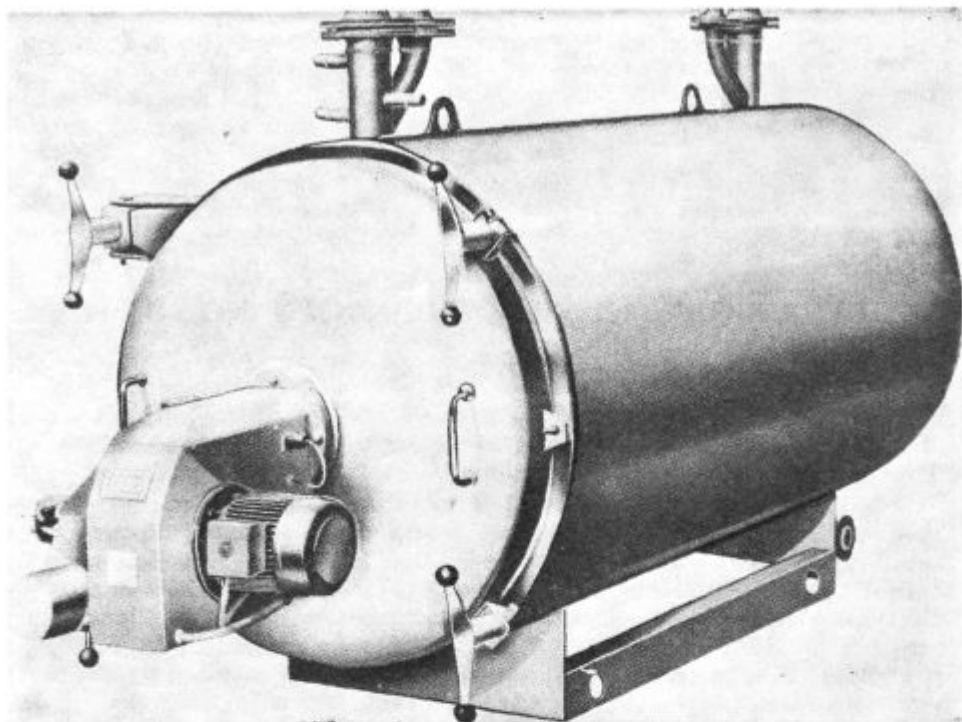
Proizvodnja je zvečine maloserijska in individualna, zato zaposleni potrebujejo veliko praktičnega in teoretičnega znanja.

S programom kotlov in opreme so se že poskusili na tujih trgih in tudi v bodoče imajo možnosti za izvozne posle.

Kotli ter oprema za mehanizacijo in avtomatizacijo kurjenja v lesni industriji predstavljajo nadomestilo uvoza in so rezultat razvojnih prizadevanj KIV-a.



Vransko - panorama, v ospredju KIV Vransko



- | | |
|--|---|
| <ol style="list-style-type: none"> 1. Kotli na tekoča goriva in plin moči od 0,15 do 7 MW 2. Kotlarne na lesne ostanke in žagovino (suho-mokro) od 0,15 do 7 MW (od pnevmatskega transporta — silosa doziranja — zgorevanja do dimnika) 3. Trajnožarni kotli za centralno ogrevanje moči od 7—100 KW 4. Naprave za uporabo odpadne toplote in sežig ekološko nevarnih odpadkov | <ol style="list-style-type: none"> 5. Trajnožarni štedilniki za centralno ogrevanje od 7—100 KW 6. Sodobne peči — kamini, moči od 3—75 KW 7. Ekonom kotli (brzoparilniki) velikosti do 220 litrov 8. Kotli za žganjekuho 9. Odsesovalne in odpraševalne naprave 10. Kovinske konstrukcije in procesna oprema 11. Hidrofori in škripel za ladje |
|--|---|

V zadnjih letih se uveljavljajo na celotnem jugoslovanskem trgu. Ker sta tehnologija in tehnološka opremljenost univerzalni, so se odločili za strateški pristop pri izbiri proizvodnega programa, ki bo tudi v bodoče zagotavljal prilagoditev tržnim zahtevam.

Že pred leti so se opredelili za inženiring posle v lastni dejavnosti. Sedaj je to jasen cilj KIV-a sodobnega tržnega gospodarjenja, kjer ima znanje svojo popolno veljavo.

KIV-ov poslovni razvojni moto pravi, da bodo razvijali in delali tisto, kar so v bistvu že prodali.

KRAJEVNA SKUPNOST VRANSKO IN NJEN RAZVOJ V OBDOBJU 1981—1990

I. Razvoj kraja v obdobju 1981—1985

V letih 1981—1985 smo opravili dela, ki so bila za kraj najbolj pomembna. Čeprav so bili časi težki, smo s prizadevnostjo krajevne skupnosti, njenih organov, vaških svetov, režijskih odborov pa tudi posameznikov veliko postorili, še zlasti na področju komunale. Potrebno je omeniti dobro sodelovanje in veliko podporo delovnih organizacij, seveda tudi prostovoljno delo naših krajanov in njihove prostovoljne prispevke. Še posebno dobro smo sodelovali s SKIS za ceste občine Žalec, ki nas je finančno in organizacijsko podprla pri izvajanju vseh načrtovanih programov. IZVAJALCI so bili: CP Celje, Komunala Žalec, Ceste in kanalizacije Celje, PTT Celje ter krajanji s svojim prostovoljnim udarniškim delom. Z združenimi močmi smo dokazali, da je v slogi moč, in če je sporazumevanje, je delo lažje in hitreje opravljeno. Tako smo v tem obdobju opravili velike in zahtevne naloge, ker smo hoteli krajanom zagotoviti osnovne življenjske pogoje.

Za kraj in okolico so pomembne naslednje pridobitve:

— Julija 1982 smo predali svojemu namenu novo zdravstveno postajo, iste-ga leta pa tudi novo mrliško vežico; obnovljen je bil dom družbenih organizacij, asfaltirali smo tudi njegovo dvorišče.

— Dokončali smo program povezave višinskih domačij z dolino, cestno po-zvezavo pa so dobili naslednji: cesta Ptica in Planinc, cesta do kmetije Plešnik ter cesta do Pavliča. Zadnja iz tega programa je bila zgrajena cesta Vologa—Lipa do kmetije Jeseničnik.

— Močan poudarek smo dali zaselkom pri izgradnji asfaltiranih cest. Do-bili so jih naslednji zaselki: cesta Brode—Selo, cesta soseska II na Vranskem, Podgrad—Tešova, z odcepom Klokočovec, Prapreče—Vologa z odcepom Kale, prvi del ceste Ločica—Zahomce, cesta Vransko—Podgorica z obnovljeno ka-nalizacijo. Zgrajeno in asfaltirano je bilo križišče v trg Vransko, avtobusni postajališči v Prekopi in Zajasovniku.

Zgrajeni so bili tudi mostovi v Brodeh, Prekopi, na Ločici in Merinci, vo-dovod pa v Zahomcah, v Podgradu, na Limovcah ter na kmetiji Jeseničnik. So-delovalo je 140 krajanov pri prostovoljnem delu ter vse delovne organizacije v krajevni skupnosti. Veliko prostovoljnega dela je vloženo v vzdrževanje 65 km

cest, ki so v upravljanju krajevne skupnosti, denarno pomoč pa sta ponudili Gozdno gospodarstvo in Krajevna skupnost Vransko. Na tem področju bo potrebno še veliko dela, saj vsako večje neurje povzroči novo škodo in nove stroške. Zato smo se v tem obdobju odločili za krajevni samoprispevek in tako smo lažje sprejeli nov srednjeročni program.

II. Razvoj kraja v obdobju 1986—1990

Lahko trdimo, da je to obdobje za KS Vransko najtežje. Čeprav smo s krajevnim samoprispevkom del sredstev že zagotovili (20 % finančnega programa), je bilo potrebno zagotoviti in zbrati še veliko denarja, opraviti veliko udarniškega dela, da smo bili kos nalogam, ki smo si jih zadali. Predno smo pričeli z obnovo trga Vransko, smo morali zgraditi novo vpadnico in prvi del avtobusnega postajališča na Vranskem, da smo izločili avtobusni promet. Pri obnovi trga Vransko smo zgradili nov vodovod iz Gorice; ta se nadaljuje proti Prekopi in Vindiji — delo izvaja Komunala Žalec. Obnovljena je bila kompletna kanalizacija v trgu Vransko, ki naj bi se nadaljevala s povezavo na čistilno napravo. Opravljena so vsa zemeljska dela za javno razsvetljava, ki naj bi se končala v letu 1988, obnovljeno je bilo cestišče in pločniki na novo asfaltirani. Potrebno je bilo mnogo truda krajevne skupnosti pri pridobivanju projektov, dovoljenj, soglasij, zbiranja sredstev in dodatnih prispevkov krajanov v samem trgu. Na komunalnem področju so že vidne nekatere pridobitve: izgradnja asfaltirane ceste odcep Brode—Grič, odcep Videm na Kranjskem, Prekopa—Jevše; asfaltna prevleka v zgornjem delu trga, manjša asfaltiranja ter ureditev športnega igrišča Prekopa in pešpot iz avtobusnega postajališča.

V Čepljah je bila zgrajena mlekarna s sredstvi krajevnega samoprispevka ter prostovoljnim delom krajanov. Na področju telefonske povezave smo delno rešili: Vransko, Limovce, Zg. Zaplanino, Prapreče, Merince, Vologo in Kale ter Klokočevce. Na tem področju imamo tudi največ problemov, saj kar dobra polovica zaselkov nima niti enega telefonskega priključka.

Prav tako smo si prizadevali nuditi pomoč društvom. Tako pomoč so dobili: Gasilsko društvo Prekopa za obnovo objekta in njegove okolice, za obnovo Gasilskega doma Ločica, pri gradnji gasilske orodjarne in mlekarne na Tešovi ter turistično društvo za obnovo bazena na sončno energijo. S sredstvi občinske kulturne skupnosti in Ljubljanske banke so obnovili kulturni dom, vendar sredstva še zdaleč ne zadoščajo dejanskim potrebam.

S sredstvi telesnokulturne skupnosti so uredili športno igrišče ter delno obnovili bazen v Podgradu.

V našeta dela smo vložili preko 30.000 udarniških ur ter preko 5000 ur dela s traktorji. V največjo pomoč nam je bila širša družbena skupnost. Ob tej priliki iskrena hvala vsem, ki so sodelovali v naših skupnih programih, tistim, ki so nasprotovali, pa v premislek. Lažje je kritizirati kot delati!

Na vse smo morali opozoriti, ker mnogi mislijo, da se naloge opravljajo kar same po sebi. Potrebno se je pošteno potruditi, še posebno v današnjem težkem času, če hočemo, da se zastavljene naloge realizirajo.

Zato bomo morali biti vnaprej bolj složni, da bomo kos nalogam, ki so pred nami.

Z veseljem smo sprejeli vest, da je v letu 1988 občinski praznik na Vranskem. Tako bi lahko opravili marsikaj, kar kraj potrebuje. Zato smo si v tem letu zastavili zelo obširni program, ki pa do praznika ni v celoti opravljen zaradi splošnega gospodarskega stanja in težav, ki so prisotne na našem področju.

Neopravljene naloge bodo realizirane do krajevnega praznika ali do konca leta 1988:

1. Napeljava javne razsvetljave v trgu
2. Povezava cestne vpadnice s trgom Vransko
3. Ureditev dela ceste v Soseski I na Vranskem
4. Vzdrževalna dela na obnovi DDO
5. Ureditev in vzdrževanje pokopališča
6. Zajetje in vodovod Prapreče—Merinca
7. Obnova ceste Brode—Tržca
8. Obnova ceste v Zaplanini.

V letih 1989 in 1990 pa bomo izvajali srednjeročni in referendumski program, ki so ga potrdili naši krajanji, čeprav ne bo šlo brez velikih finančnih težav.

Tako nam je ostalo kar precej nerešenih zadev na področju komunale. Morali bomo še bolj delati, bolj štediti ter se zavedati lastne odgovornosti, če hočemo doseči napredek in razvoj Vranskega.



Dela pri obnovi trga Vransko

VSEBINA

Janez Meglič: Uvodna beseda	5
Anka Krčmar: Praznovali smo 120-letnico II. slovenskega tabora v Žalcu . .	7
Milan Natek: Osnovne sestavine rasti števila prebivalstva na območju občine Žalec v obdobju 1961—1981	10
Meta Rainer: Pesmi	34
Neža Maurer: Ko sem bila majhna	35
Neža Maurer: Slišim njen savinjski napev	36
Meta Rainer: Kolač (prevod iz francoščine)	38
Ervin Fritz: Pesmi	40
Danica Jezovšek-Korent: Razvoj občine Žalec v obdobju od leta 1981 ter raz- vojni cilji do leta 2000	43
Anka Krčmar: Pesmi	60
Dane Debič: Dober dan, sanjska hiša	63
Meta Rainer: Pesmi	69
Borut Pečar: Pismo	71
Ervin Fritz: Pesmi	75
Drago Kumer: Mihčevo drugačno življenje	77
Neža Maurer: Pisma	81
Melhior Jošt: Gotovlje moje mladosti	86
Milan Apih: Nadaljnje življenje Andreja Klasa	90
Mare Cestnik: Kam greva, dolina	100
Ervin Fritz: O gruntih v Marija Reki	104
Jožica Ocvirk: Žlahtni amaterizem	105
dr. Angelos Baš: Braslovče sredi 19. stoletja	110
Anica Brišnik: 100 let prosvetnega društva Braslovče	113
Viljem Petek: Kako je nastal kulturni dom Žalec	117
Anka Krčmar: Knjiga išče bralca, bralec išče knjigo	127
Janez Kroflič: 10 let Savinjskega občana	130
Ervin Fritz: Pesmi	131
Aleksander Bassin: Slikarske skušnje v nadaljevanju	134
Jože Jan: Rudi Španzel	136
Marlen Premšak: Iz take smo snovi kot sanje	138
Drago Kumer: Mati, po očeta pojdem	140
Jože Golič: Problematika onesnaževanja in varstva okolja v občini Žalec . . .	142
Valerija Pukl: Koliko smo bili ustvarjalni in uspešni na osnovnih šolah v občini Žalec	158
Janez Meglič: 10 let Vzgojnoizobraževalne organizacije Žalec	171
Tanja Cehner: Zoran Kovač	175
Neža Maurer: Moja Šola	177
Stanko Novak: 60 let Tovarne nogavic Polzela	181
Marinka Ribič: V kolesju časa	186
Drago Košmrlj: Mladinsko kmečko gibanje v Savinjski dolini in na širšem celjskem območju	188

Franci Ježovnik: Kmečki upori v Savinjski dolini	202
Drago Kumer: Rogata prešuštnica	210
Drago Kumer: Rogatec v gospodarjevem ječmenu	213
Hedvika Verhovšek: Volitve občinskega zastopstva v občini St. Peter v ob- dobju 1850—1918	215
Janez Meglič: Občinski prazniki v letih 1983—1988	222
Franc Kralj: Telesnokulturna dejavnost v občini	233
Majda Oblak: Keramična industrija Liboje	236
Zdravko Troha-Franc Ježovnik: Zgodovina delavskega gibanja v Spodnji Savinjski dolini	243
Janez Meglič: Peter Sprajc-Slave	257
Jože Jan: IGM Gradnja in njenih 35 let	259
Razvojna pot Zarje Petrovče	263
Anica Rojnik-Cokan: Sip v naši dolini	266
Irena Jelen-Baša: 40 let kmetijske zadruge Savinjska dolina	272
Minerva in njen razvoj	274
Janez Meglič: Socialistična zveza delavnega ljudstva — Naša frontna organizacija	277
Vinko Jug: Pomembne obletnice gasilstva v Zalcu	281
Franc Ježovnik: dr. Anton Schwab	286
Neža Maurer: Pesmi	289
Dore Klemenčič-Maj: Pogovor z davnimi zapiski	291
Iztok Durjava: Dore Klemenčič-Maj	297
Ivan Dobmin-Navy: Pesmi	300
Jolanda Ušen-Jurgec: Pesmi	302
Irena Završnik: Spoznanje	303
Savina Vybihal: Pesmi	304
Janko Kos: Mladi moramo vedeti, kdo smo, kaj hočemo	305
Ivan Jurhar: Planinski jubileji na našem področju	307
Neža Maurer: Mož z aktovko	309
Drago Kumer: Moja Miki	311
Zoran Mih. Krapčević: Pesmi	313
Miomir T. Panin: Iz neobjavljene knjige i pesama Vega	314
Milentije Djordjević: Prostor za našo stvar	315
Slobodan Simonović: Premišljevanje	316
Radomir Baturan: Vrnitev	317
Janez Meglič: Ivo Robič	320
Dobitniki Savinovih odličij	322
Vransko — Ob 120-letnici proglačitve za trg	327
Nada Jelovšek: Pesmi	327
Milan Natek: Zemljiško-posesna, socialna in zgradbena podoba Vranskega v 19. stoletju	328
V prenovljeni šoli	340
Polona Bergant: Naša šola	347
Vladimir Slibar: Stavbe Strajharjeve kmetije v Prosimniku	348
Janez Cvirrn; Anton Šepetavec: Pisma slovenskega vojaka s soške fronte	353
Slavko Košenina: Sodstvo v naših krajih	363
Milena Cencelj: Pesmi	370
Franci Izlakar: Kmetijstvo po vaseh okoli Vranskega	372
Jože Goltnik: Lovska družina Vransko	376
Franci Golavšek-Janko: Naš lovski dom	378
Franci Golavšek-Janko: Planinsko društvo na Vranskem	379
Janko Križnik: Na Vranskem je bil razvit tudi avto-moto šport	382
Rade Živanović: 40 let kovinske dejavnosti na Vranskem	384
Franc Dolinšek: Krajevna skupnost Vransko in njen razvoj	386

Savinjski zbornik VI

1988

Založila in izdala

Občinska kulturna skupnost Zalec, odbor za tisk in založništvo

Uredniški odbor

Janez Meglič, Franci Ježovnik, Rozika Kobale, Margit Juteršek, Ivan Centrih, Anka Krčmar,
Janez Kroflič, Vili Vybihal, Valerija Pukel, Jože Jan, Dane Debič, Kristijan Markovič, Marjan
Golob, Ivan Brišnik

Zbrala, uredila in korigirala

Rozika Kobale

Tehnični urednik

Janez Kroflič

Lektorirala

Rozika Kobale

Zunanja oprema

Bojan Kovač

Fotografije, Ljubo Korber, Tone Tavčar, Janez Kroflič

Naklada 1500 izvodov

Tisk

Casopisno grafično podjetje Večer Maribor, 1988

